

ગુર્જર ગ્રાહણ.

ૐ । મદ્રંકર્ણોભિઃ શૃણુયામદેવાઃ । મદ્રંપદ્યમેમાહ્નમિર્યજઞ્નાઃ । સ્થિરૈરક્તૈ-
સ્તુપ્રવા & સસ્તનૂમિઃ । વ્યશેમદેવહિતં યદાયુઃ ॥ તદાત્મનિમિરતે
યડપતિપત્તુધર્માસ્તેમયિ સન્તુતેમયિસન્તુ ॥ ડપતિપત્ત

શબ્દાર્થઃ—હે દેવો ! અમે કનોવડે કલ્યાણને સાંભળીએ, નેત્રાવડે કલ્યાણને જોઈએ,
ને દૃઢ અંગોવડે સ્તવન કરતા દેવે નિર્માણ કરેલ આયુષ પામીએ. તે આત્મામાં પ્રીતિ-
વાળા મારામાં ઉપનિષદમાં કહેલા ધર્મો હો. તે મારામાં હો.

વર્ષ ૨, અંક ૧.

[માસિક.]

આપાદ. સંવત ૧૯૬૬.

પ્રભુ પ્રાર્થના.

સચેયા એકત્રીસા.

આ ગુર્જર ગ્રાહણ માસિકનું વર્ષ બિહનું ભગ્યે આ વાર,
કર જોડી પ્રણમી પ્રભુ તમને કરિયે વિનતિ જગત સુખનાર !
ધ્યાન વિષે તે ધરી કૃપા કરિ અભિવાંછિત દેવા અવિનાશ,
આ ગુર્જર ગ્રાહણ માસિકનો, વિગ્રોમાં પ્રેરો મુપકાશ. ૧
આજસ અગેથી ત્યાગે ને સંભાળે નિજનો અટકર્મ,
જૂલેસો પથ બાળે સત્વર ને ધારે નિજનો શુભ ધર્મ;
તેમ થવા અત્તાન જવા, દેખાવા અસલ તણો સુવિકાસ,
આ ગુર્જર ગ્રાહણ માસિકનો વિગ્રોમાં પ્રેરો મુપકાશ. ૨
નિજ સ્થિતિ કેવી થઈછે કળિમાં કેમ અધોગતિ થઈગઈ આમ,
દેખે તે દીવા જવું, બાળે નિજ બુદ્ધ વિચારી કામ;
એમ થવો સંભાળે વિચરવા જોવા ઉત્કર્ષનો ઉગમસ,
આ ગુર્જર ગ્રાહણ માસિકનો વિગ્રોમાં પ્રેરો મુપકાશ. ૩

તને અધમતા બને અહને આહણું નામ કરે નિજ સાર્ય,
 સમજે તત્ત્વસુ 'તત્ત્વમસિ' તણું પ્રેરાયે કરવા સુપ્રકાશ;
 હોવા એવું જોવા જેવું સજ્જનમાં હોવા સાબાશ,
 આ ગુર્જર આહણું માસિકનો વિપ્રોમાં પ્રેરો સુપ્રકાશ. ૪

ટળે તિમિર અશ્વત્થ તણું વિજ્ઞાન તેજ વ્યાપે ઉર માંહિ,
 ભાસે બહું થવાનું અંતર કલેશ લેશ દીસે નહિ ક્યાંહિ;
 થાવા ઉત્પત્તિ આપ તણી ને અવનતિનો હોવા ઝટ નાશ,
 આ ગુર્જર આહણું માસિકનો વિપ્રોમાં પ્રેરો સુપ્રકાશ. ૫

આવિ અધમતા ખાય ખતા બહુ તોપણ સમજે નહિ અશ્વત્થ,
 વહે વેઠ શ્રદ્ધાદિકની પણ અંતરમાં કુળનું અભિમાન;
 તેવા પશુ જોવા વૃષભોનો નાત વિષેથી ટળવા ત્રાસ,
 આ ગુર્જર આહણું માસિકનો વિપ્રોમાં પ્રેરો સુપ્રકાશ. ૬

ખાલું એજ ખરૂં સમજે પછિ ભસે થાઓ જન અન્ય ખુવાર,
 સાડીમાં પરણે કાઠીમાં જવા સમે અતિદુષ્ટ ગુમાર;
 પરણી રંગવે પારકિ જણી એવાને કરવા જ નિરાશ,
 આ ગુર્જર આહણું માસિકનો વિપ્રોમાં પ્રેરો સુપ્રકાશ. ૭

હોય નિરક્ષર તોય બંદે ખરે છિયે અમે અહ્યાના ખાળ,
 વિત્ત વિના ઉપવીત ખતાવી અહ્યાને ખવરાવે ગાળ;
 તેવાને અતિ લાજ ઉપજવા, દેખાવા શરોના દામ,
 આ ગુર્જર આહણું માસિકનો વિપ્રોમાં પ્રેરો સુપ્રકાશ. ૮

આપો લેખકમાં બળ એવું જોતી લેખિની જગજગતાર,
 આહણુંને સન્માર્ગે મુઝાડી કુખની ઝાડી કરાવે પાર;
 અદક આ ગણપત રચિ હે પ્રભુ, માગે છે એવું તુજ પાસ,
 આ ગુર્જર આહણું માસિકનો વિપ્રોમાં પ્રેરો સુપ્રકાશ. ૯

સ્તવન.

જય જય માત ઇશ્વરી. (૨)

જાતુની શંકરી, શાંતિ મુખકરી...જય જય.

નિજ રસ કસ પરિપોષિત સંતતિ, લક્ષ્મી યશ કરી...જય જય.
 રિપત ચાર તુજ વદન પ્રકાશે, ચિશ્તુ આનંદ કરી.....જય જય.
 મધુર મુધાકર સમ ભક્તિ તુજ, કુખ દરસ્નેહ ભરી...જય જય.
 તુજ ભક્તિથી શ્રેય સધાયે, ભવસિંદુને તરી.....જય જય.
 લક્ષિત તનુજ અતિ ઉત્પત્તિ પામે, આનંદ લાવ જગ ધરી...જય જય.

પ્રથમ વર્ષનું દિગ્દર્શન.

પ્રિય બંધુઓ ! ગુજરાતના બ્રાહ્મણનું પ્રથમ વર્ષ પુરું થયું છે, અને દ્વિતીય વર્ષનો આરંભ થયો છે. એક વર્ષની ટુંક સુદતમાં અજ્ઞાન અને વિસ્મૃત સમાજમાં સંઘીન કામ શી રીતે થઈ શકે. તો પણ આ નહાતા એ ફરમાના બાલ માસિકે એક વર્ષના ટુંક સમયમાં જે સેવા બજાવી છે તેનું આપણે દિગ્દર્શન કરીએ.

પ્રથમ તો ગુજરાતના બ્રાહ્મણ સમાજને ગાઢ તમસમાંથી જગાડી તેમનામાં સામાજિક કલ્યાણની લાગણી અને સામાજિક ઐક્યની જરૂરીઆતનું બાન કરાવવાના આ અમારા માસિક કારાના પ્રયાસમાં અમારા મિત્ર વર્ગ તરફથી અમને જે સહાય મળી છે, તેમનો અમારે ઉપકાર માનવો જોઈએ. અજ્ઞાત દરેક સંપ્રદયોમાં ઈશ્વરનો જ હાથ હોય છે, અને તેની પ્રેરણાથી જ આનાં કામ બને છે. મનુષ્ય શું કરી શકે એમ છે એ બાવના આપણું આર્ય હૃદયમાં હમેશાં રમ્યા કરે છે. આપણું કર્તવ્ય કરવાનું કામ છે; રક્ષસિદ્ધિ ઈશ્વરના પ્રસાદ ઉપર જ છે. તો તે પ્રમાણે કોનો ઉપકાર માનવો અને કોણ ઉપકાર માને ? કર્તા અન્ય અને યત્ર પ્રમાણે કાર્ય કરનારા આવો આભાસ થાય છે. પરંતુ વ્યાવહારિક દૃષ્ટિ આપી જુદી જ હોય છે. તો તે દૃષ્ટિ અનુસાર અમારા સહાયકોનો અમારે ઉપકાર માનવો એ અમે અમારો ધર્મ માનીએ છીએ.

માસિક કાદવાની શરૂઆતની વખતે પત્ર દ્વારાએ જાણીતા બ્રાહ્મણ સદ્ગૃહસ્થોનાં નામ મુખ્યાઈથી અમારા મિત્ર રા. સા. પ્રાણગોવિંદ લાલભાઈએ મોકલ્યાં હતાં. તેમજ બરૂચથી રા. રા. મોહનલાલ જગજીવન, રા. રા. ડૉ. બાપાલાલ કણ્યાસંકર દ્વારા. આમોદથી રા. રા. ડૉ. સુનીલાલ પરમરામ બાસ, વીરમગામથી ઔદિચ્ય મિત્રના તંત્રી, કચ્છ જુજીથી રા. રા. ધનજી રતનેશ્વર બટ્ટ, દેનેજીથી રા. રા. હરિલાલ અંબાશંકર ત્રિપાઠી, રા. રા. મોદ બ્રાહ્મણના તંત્રી જગન્નાથ દામોદરલાલ ત્રિપાઠી, અહમદનગરથી રા. રા. શાબરામ હોમતરામ વડીલ, સુરતથી રા. રા. શાસ્ત્રી મણીસંકર હરિકૃષ્ણ તથા અન્ય સદ્ગૃહસ્થોએ પણ આદેશોનાં નામ મોકલી અમને સહાય આપી હતી. કાઠિયાવાડના સારા સારા બ્રાહ્મણોના નામનું લીસ્ટ અમને જામનગરથી સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન શાસ્ત્રીજી હાથીભાઈ હરિશંકરે મોકલી આપ્યું હતું. આ પ્રમાણે અમને આદેશોના નામનું એક સાઈ લીસ્ટ મળી, શરૂં હતું. શરૂઆત ૧૦૦૦ આદેશોથી કરી હતી પરંતુ બ્રાહ્મણોમાં વંચતના શોખનો અભાવ હોતાં તેમજ તેમનામાં સામાજિક કલ્યાણની લાગણી પ્રદિષ્ટ થઈ નહોતાં વર્ષને આખરે ફક્ત ૫૦૦ આદેશો રહ્યાં હતાં. આ પછી બીજો ઉપકાર અમારે અમારા લેખકોનો માનવાનો છે. માસિકનો આધાર તેના વિચાર બળ ઉપર છે. અને આ વિચારો ઉત્તમ વિદ્યાથી, વિજ્ઞાન જ્ઞાનથી અને હૃદયની લાગણીથી સારી બાબામાં લખનાર લેખકો જે કે અમને પુરતા પ્રમાણમાં મળ્યા નથી, તોપણ અમારી ખાત્રી છે કે અમે એક વર્ષના ટુંક સમયમાં, લાગણીવાળા વિદ્વાન લેખકોની સહાય મેળવી શક્યા છીએ. લેખો ઉપરાંત અમને અમારા વિદ્વાન સુપ્રસિદ્ધ મિત્ર કવિ શ્રી મણુપતરામ રાજરામ બટ્ટ, રા. રા. માસ્તર પુરૂષોત્તમ હરિકૃષ્ણ પુરાણી બી. એ. તથા જાણીતા લેખક અને સમાચારક જેવા એક ગુજરાતી સાહિત્યના ઉત્તમ ત્રિમાસિકના તંત્રી રા. રા.

મણીલાલ છપ્પારામ બંદ તથા રા. રા. મહાનંદ બંદ તરફથી વારંવાર ઉત્તમ સલાહો તથા સહાયો મળી છે માટે તેમનો પણ અમે અને ઉપકાર માનીએ છીએ. આ પછી અમારી સાથે પત્ર વ્યવહાર કરી કેટલીક સલાહો આપી તથા ચર્ચાઓ કરી અમને કાર્યમાં ઉત્સાહ આપ્યો છે એવા બંધુ, રા. રા. ડૉ. શિવવાય રામનાથ બાસ એલ. એમ. એન્ડ એસ. રા. રા. વકીલ ઇશ્વરલાલ દેવશંકર રા. રા. ચતુર્ભુજ બાણકેશ્વર બંદ, રા. રા. રવિશંકર મણીશંકર બંદ બી. એ. મ. રા. જયશંકર પીતાંબર ત્રિવેદી એલ. સી. ઇ. રા. રા. ભોગીલાલ જયશંકર એમ. રા. સા. શાસ્ત્રીજી ગણપતરામ ગૌરીશંકર રા. રા. છોટાલાલ નરભેરામ તથા અન્ય બંધુઓનો અમે અમારા અંતઃકરણ પૂર્વક ઉપકાર માનીએ છીએ. તેમજ અમને અમારા માસિક બદલ જે બંધુઓ તેમની સત્પ્રવૃત્તિની જાણ થવા તેમનાં માસિકો મોકલે છે તેમનો પણ અમે ઉપકાર માનીએ છીએ. છેવટે અમારા સરખેજના ગાંધી અબ્યુડય ઇન્ચનાર અને તેમાં મહાન આનંદ લેનાર અમારા બંધુ રા. રા. લક્ષ્મીરામ ઇશ્વર તથા અમારા વ્યવસ્થાપકને તેના વ્યવસાય જીવનમાં માસિકો ખીડવામાં તથા સરનામાં વગેરે કરવામાં સહાય કરનાર સરખેજના યુવકો તથા અમારાં ધર્મપતિ તથા પુત્રવધૂઓનો પણ અમે ઉપકાર માનીએ છીએ.

ઉપર પ્રમાણે અમારા સહાયકોનો ઉપકાર માન્યા પછી હવે માસિકની પ્રથમ વર્ષમાં આર્થિક સ્થિતિ કેવી છે તે જોઈએ. અમે માસિકના પ્રથમ અંકના પ્રથમ આપેલી વિનાયનામાં જ જણાવેલું હતું કે “માસિક વણિક વૃત્તિથી લાભ હાનીના વિચારથી કાદવામાં આવ્યું નથી. કંઈ પણ કાર્ય થવાની જ વૃત્તિથી હાલમાં ધનનો ભોગ આપવો પડે તો આપવામાં આવશે અને જે માસિકનાં ગ્રાહક વધશે અને જે માસિકની આર્થિક સ્થિતિ સારી હશે તો દ્રવ્યનો વિનિમય સમાજનાં અબ્યુડય અર્થે કરવામાં આવશે.” પ્રથમ વર્ષમાં આર્થિક સ્થિતિ કોઈ પણ રીતે સારી છે એમ તો નજ કહી શકાય કારણ કે સમાજ ધણોજ વિરત છે પરંતુ અમે સમાજની સ્થિતિનો વિચાર કરીને જ “ધનનો ભોગ આપવો પડે તો આપવામાં આવશે” એમ જણેલું હતું. પરંતુ અમને એક રીતે સંતોષ થાય છે કે અમે ધાર્યો હતો તેટલો બધો ભોગ આપવો પડે એવો વખત આવ્યો નહિ. દરેક માસમાં લવાજમની પહોંચ આપવામાં આવી છે. તે પ્રમાણે તેનો એકંદર સરવાળો કરતાં તથા તેમાં આમાસમાં આવેલા રૂપૈયા તથા વી. પી. ના ટપાલ કમીશનના રૂ. ૧૪-૯-૦ ઉમેરતાં આવક કુલ રૂ. ૪૨૪-૧૩-૦ થઈ હતી. ખર્ચ રૂ. ૨૦૫-૦-૦ તેર અંકના કાગળ તથા છપામણી સુદાંત ગ્રેસને આપવા પડ્યા છે. રૂ. ૧-૮-૦ ટાઇટલનું બીચુ કરામણ. રૂ. ૧-૦-૦ ઓશીસના બોર્ડ કરાવવામાં રંગની ડબીનો રૂ. ૧૮૫-૩-૬ માસિકો ખીડવામાં તથા પત્ર વ્યવહાર કરવામાં વી. પી. મળી ટીકોટોના થયા હતા, રૂ. ૬-૦-૦ અમદાવાદ તથા સરખેજમાં માસિકો વહેંચનારને આપવામાં આવ્યા હતા અને રૂ. ૬-૧-૪-૬ ઓશીસમાં કાર્ડ, કવર વગેરે ખર્ચમાં વપરાયા હતા ઉપર પ્રમાણે એકંદર ખર્ચ રૂ. ૪૭૫-૫-૦ થયું છે. આવક અને જવકના આક્રમક સરખાવતાં રૂ. ૫૦-૧૨-૦ છુટે છે. અમદાવાદ તથા સરખેજના રથાનિક ગ્રાહકોની ઉધરાણી રૂ. ૬૧-૦-૦ની બાકી છે જેમાંથી કેટલા વસુલ થશે તે કહી શકાય નહિ. આ પ્રમાણે પ્રથમ વર્ષની માસિકની આર્થિક સ્થિતિ છે. આપણા દેશમાં ઘણાં ખરાં માસિકો જોટથી જ કામ કરે છે, કારણ કે દેશમાં નિર્ધનના ઘણી છે અને સામાજિક લાગણી ટેળવણીના

અભાવને લીધે બરોબર ખીલી શકી નથી. તેથી. માસિક આદિ દ્વારા વિચાર ફેલાવનારા બધુંએ કર્તવ્ય બાવથી આત્મભોગ આપીનેજ આવાં કામ કરે છે. પાશ્ચાત્ય દેશોની પેઠે આપણા દેશમાં પણ બ્યારે માસિક પ્રેમથી ઉદ્યોગનું સ્થાન યદ્યપિ પડશે ત્યારેજ કાંઈ સંગીન કામ યદ્યપિ શકશે.

ઉપર પ્રમાણે આર્થિક રિયલિટીનું દિગ્દર્શન કર્યા પછી આપણા માસિકથી શું કાર્ય થયું તે જોઈએ. અમે આમારા માસિકના પ્રથમ અંકમાં હેતુના મથાળા તમે લખાવલા લેખમાં જણાવ્યું છે કે:—“માટે આપણે આર્યાવર્તના એક ભાગમાં વસેલા તથા એકજ શુર્જર માત્ર બાપા બોક્ષતો સર્વે બ્રાહ્મણ બંધુઓમાં સામાજિક ઐક્ય તથા બંધુ ભાવ ઉત્પન્ન થાય, અને તે થયા પછી પૂર્વકાળમાં જેમ બ્રાહ્મણો અન્ય સર્વે વર્ણનું કલ્યાણ કરવા પોતે જ્ઞાન મેળવી ધર્મ પથે ચાલી આત્મભોગ આપતા તેજ પ્રમાણે હાલમાં પણ સ્વાશ્રય તથા સ્વાર્થથી શુર્જરાતના બ્રાહ્મણો ઐક્ય સાધી એક યદ્યપિ આખા શુર્જરાતમાં વસતા અન્ય સર્વે બંધુઓનું કલ્યાણ કરવા પ્રયાસ કરે એવી શક્તિવાળા તથા તેજવાળા કેમ થાય એજ અમારો હેતુ આ માસિક દાઢવાનો છે.” આવો મહાન હેતુ એક માસિકદ્વારા એક વર્ષમાં સિદ્ધ થાય એ બતનું અશક્યજ લાગે કારણ કે સમાજની વસ્તુસ્થિતિ બેતાં આ કામ મહામારત જેનું લાગે છે પરંતુ આગ્રહી સાધક અને યોગ્ય સમય પછી એ કામ સિદ્ધ થાય એનું અમને લાગે છે. એક બન્ધુએ અમને એક પત્રમાં લખ્યું હતું કે આપ સમસ્ત બ્રાહ્મણોમાં ભોજન વ્યવહાર અને કન્યાવ્યવહારની છુટ કરવા માગો છો પરંતુ બંયાં કુળા કુળ, તહેતડ તથા વ્યક્તિએ વ્યક્તિમાં ઐક્ય સધાતું નથી તો આ કેમ યદ્યપિ શકશે? આવા આવા વિચારો ઘણાના મનમાં આવે છે. પણ આનો ઉત્તર ‘હેતુ’ નો પારાબાધ વાંચનારને સ્પષ્ટ સમજશે. લક્ષ અને ભોજન શિવાય ઐક્ય ચાલજ નહિ એમ અમે માનતાં નથી. સામાજિક ઐક્યને માટે હકલની લાગણીજ જોઈએ છીએ. તે ઉત્પન્ન થયા પછી અને તે સમાજમાં બલવત્તર થયા પછી સમાજને ભોજન વ્યવહાર તથા લક્ષ વ્યવહાર ઐક્યને પુષ્ટિ આપનારાં સાધન જણાય તો આગળ ઉપર તેમ ભલે કરે એમાં કોઈ બતનો વાંધો નથી. પણ અત્યારે અમારા કાર્યક્રમમાં એ વિષય પ્રવાનતા નથી ભોગવતો એતો એનો એક ગૌણ વિષય છે. ત્યારે, હવે આપણે જોઈએ કે આ માસિક ઉપરના હેતુનો કેટલો અંશ આ એક વર્ષમાં સિદ્ધ થયો છે. આ પ્રથમ વર્ષમાં સમાજમાં જે લોકોને સામાજિક કલ્યાણની લાગણી યદ્યપિ છે અને જેમને પોતાની રિયલિટી બાન થયું છે એવા બન્ધુઓનું સામાન્ય ઐક્ય આ માસિક કરી શક્યું છે. એક વર્ષની મુદતમાં આ કામ કદાચ થોડું છે એમ અમે માનતાં નથી. આ શિવાય જે પેટા ગાંતિઓના કાર્યવાહકો છે તેમના મનમાં પણ માસિકદ્વારા અમે એમ હસાવી શક્યા છીએ કે સંગીન કામ કરવાને વિશાળ ક્ષેત્રની જરૂર છે અને તેવો પ્રયાસ થાય તો તે લોકો આ પ્રવાહમાં બળવા તૈયાર છે. બ્રાહ્મણોમાં બન્ધુતા અને કર્તવ્યનું બાન જન્યુત કનું એ મહા મુરકેલ છે કારણ કે વિદ્યા વિના બુદ્ધિ ખીલતી નથી અને બુદ્ધિ વિના રિયલિટી બાન થતું નથી અને વિવેક પૂર્વક કર્તવ્યની દિશા સુજ્ઞાતી પણ નથી. આ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવામાં જોઈતા પ્રયાસો કરવા પણ બ્રાહ્મણોને સુજ્ઞાતી નથી, કારણ કે ઘણા કાળથી પરાવલ્લખી યદ્યપિ ગયા હોવાથી સ્વાત્માવલ્લખી યદ્યપિ અયાગ ઉદ્યોગ કરવાની ઉત્સુકતા તેમ નોમાં આવતી નથી અને બ્રાહ્મણ શરિરો અસત્ પ્રવૃત્તિથી ઉત્પન્ન થયેલાં દ્રવ્યના વિનિમ્ન

યથી અનાર્થ તથા આસુરી તત્વો ભરેલાં અન્નાદિકથી પોપાયલાં તથા વૃદ્ધિગત થયેલાં હોવાથી ઉત્તત સત્પ્રવૃત્તિ તરફ પ્રયાણ કરવાને અયોગ્ય થઈ ગયાં છે. જેમ યોગાભ્યાસ કરનાર તથા મનનો નિગ્રહ કરનાર મનુષ્યને સાર્વિક તત્વોથી પોતાનું શરીર પોષવાનું ગુરૂદ્વારા કહેવામાં આવે છે તેમજ બ્રાહ્મણોને બ્રહ્મત્વ પ્રાપ્ત કરવું હોય તો તેમાં પણ અમુક વસ્તુઓ જે અત્યારે તેમના જીવનના આધારરૂપ થઈ પડી છે તે ત્યાગ્ય કરવાની છે અને કેટલીક નવિન પ્રવૃત્તિઓ ગ્રાહ્ય કરવાની છે. આ જે કરવામાં નહિ આવે તો જેમ નકામું થયેલું જીર્ણ શરીર કામના બળથી નવું બનવાને વિચ્છિન્ન થઈ જાય છે તેમજ વશ બની જાય છે તેમજ પ્રજાની સેવા બળવવાને જે બ્રાહ્મણ સમાજ યોગ્ય નહિ રહે અને રહેલી સત્તા તે પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયાસમાં નહિ વાપરવામાં આવે તો તે બ્રાહ્મણ વર્ગનો નાશ થશે અને પ્રજાનું બ્રાહ્મણપણું કરવાને અન્ય નવિન બળવાળો તથા નવિન લોકીવાળો વર્ગ તૈયાર થશે. આથી વિશેષ કામ આ વર્ષમાં થઈ શક્યું નથી. માસિક પ્રજા સમક્ષ વિચારે રજુ કરી શકે પરંતુ આ વિચારોને આચારમાં મુકવા એ પ્રજાનું, સમાજનું જ કર્તવ્ય છે. સામાજિક સુધારાના, ધર્મજીવન ગાળવાના વિવિધ વિચારો તથા તે આચારમાં કેમ મુકવા આવા આવા ધણા ઉચ્ચ વિચારો સમાજ સમક્ષ માસિકદ્વારા મુકવામાં આવ્યા છે, પરંતુ તેમાંના એકે વિચાર આચારમાં યથાર્થિત મુકવામાં આવ્યા નથી. આ વિચારો પ્રમાણે જ્યાં સુધી આચાર ન થાય ત્યાં સુધી સામાજિક સંગીન ઉત્કર્ષ કોઈ પણ રીતે થઈ શકે એમ નથી. આદિતિય વર્ષમાં કોઈ આવા કાર્યનો આરંભ થાય એ જોવા અમે ઇચ્છીએ છીએ. આત્મભોગ આપનારા જ્ઞાનવાન બ્રાહ્મણ સહાયકો જોઈએ છીએ. આ જોળવાનો પ્રયાસ ચાલે છે. તેવા સહાયકો મળ્યા પછી કોઈ સંગીન પ્રયાસ આરંભવાની અમારી અભિલાષા છે. આ બધા પ્રયાસ કરવામાં માસિકને સંગીન બનાવવું એ ખાસ જરૂરનું છે. માસિકનું કદ વધારવાનો આધાર આર્થિક સ્થિતિ ઉપર છે. પરંતુ તેનો વિચાર ન કરતાં ધણાક બંધુઓની માગણી જાણતાં લવાજમમાં કોઈ પણ વધારો કર્યા શિવાય માસિકના કદમાં એક ધર્માનો વધારો કરી ત્રણ ધર્માનું કર્યું છે, કારણ કે ધણા સારા લેખો પડી રહેતા હતા માટે જે આ વપ દરેક બ્રાહ્મક એકેકે બ્રાહ્મ વધારે જે સહેલથી થઈ શકે એમ છે તો આ વર્ષમાં ખોટ ન આવતાં બીજા કામ પણ માસિક દૃઢ થયા પછી આરંભી શકીએ. આ બધા કામમાં અમારા બંધુઓ સહાય કરશે અને તે દ્વારા ઇશ્વર આપણા સમાજનો ઉત્કર્ષ કરવામાં આપણને સદાયબૂત થશેજોએવી દૃઢ શ્રદ્ધા રાખી અમે આ દિગ્દર્શન પૂર્ક કરીએ છીએ.

[ગુર્જર બ્રાહ્મણ ઑફિસ.]

બ્રાહ્મણ.

(અનુસન્ધાન પ્રષ્ઠ ૧૮૪ ગયા વર્ષના.)

આગળ ઉપર જણાવી ગયા તે પ્રમાણે બ્રાહ્મણે સ્વધર્મ કરી સ્વધર્મ પરાયણ થઈ પોતાની ઉત્તતિ કરવાનો પ્રયાસ કરવો તથા તે સાથે પોતાની જાતિનો પણ અબ્યુઝ સિદ્ધ થાય તેવા ઉપાયો શોધી કાઢવા. હવે આ ઉદ્દેશ સાધવાને શાં શાં સાધનો અહણ કરવાં

તેનો સહજ વિચાર કરીએ. મનુષ્ય વ્યક્તિની ખીલવણી એટલે કે હેતુનાં જે જે શક્તિ છે તેનો આવિર્ભાવ કરવો તેજ ઉન્નતિનો અર્થ તથા નિશાન છે.

મનુષ્ય વ્યક્તિમાં ત્રણ વસ્તુ માલૂમ પડે છે. ૧ દેહપીંડ (પંચ કર્મેન્દ્રિય તથા પંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય સહિત) ૨ મન ૩ આત્મા.

અજ્ઞાનના આવરણથી જોડેનું સ્વરૂપ તિરોહિત થયેલું છે એવા આત્માનો અવિર્ભાવ કરવો એજ ઉન્નતિનો ઉદ્દેશ છે અને જેમ જેમ તેનો અવિર્ભાવ થાય તેમ તેમ ઉન્નતિના માર્ગમાં આગળ વધતા ગણાઈએ. સર્વાત્મભાવની પ્રાપ્તિ થવી, જગત્કર્તા તેજ આપણો આત્મા છે એ સાક્ષાત્કાર થવો, એજ ઉન્નતિની પરાકાષ્ટ છે.

આ ઉદ્દેશ સાધવાનાં મુખ્ય સાધન દેહ તથા મન છે. માટે તેની સંપૂર્ણ રીતે ખીલવણી કરવી જોઈએ. દેહની ખીલવણીનાં સાધન કસરત, બ્રહ્મચર્ય, સ્વચ્છ સાદો પૌષ્ટિક ખોરાક મિતાહાર, અને શારીરિક પવિત્રતા તથા સુવ્રતા છે. દેહની મન્યુતાઈનો કેટલોક આધાર માતા પિતા ઉપર પણ છે, ચિંતા, શરીર રક્ષણમાં પ્રમાદ વિગેરે જે બાળતો દેહને નુકશાન કરે છે એવી બાબતોથી દૂર રહેવું.

મન સંકલ્પ વિકલ્પનું સ્થાન છે, જ્ઞાનેન્દ્રિયોએ મેળવેલું જ્ઞાન સઘરી રાખવાનું ટેકાણું છે, સારી તથા માઠી લાગણીઓ સમજવાનું તથા તેવીજ લાગણીઓ અન્ય તરફ દોરવાનું સ્થળ છે, વિચાર, એકાગ્રતા, પ્રયત્ન ઈચ્છા શક્તિ, સમજ અને નિશ્ચયાત્મ બુદ્ધિનું મથક છે. મનમાં અગાધ શક્તિ છે તેનો વેગ અકલિત છે. જેનું મન તેના કમળમાં આવ્યું છે તે સર્વ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. માટે મનની ખીલવણી ઉપર જેટલું ધ્યાન આપીએ એટલું જોઈ છે. તેને યોગ્ય રીતે ફેળવવું જોઈએ. અને તેની શક્તિમાં વધારો કરવો જોઈએ. તેને ઉપયોગી જ્ઞાનથી ભરપૂર કરવું જોઈએ; તેની શુદ્ધતા, સ્થિરતા અને એકાગ્રતા સંપાદન કરવી, હ્રદય સંકલ્પો તરફ જતાં તેને અટકાવવું. ખરાબ લાગણીઓને વશ થવા દેવું નહિ. સારી લાગણીઓનું પ્રાધાન્ય કરવું. દૈવી ગુણો પ્રાપ્ત કરવા કારણ કે દૈવી ગુણો ઉચ્ચ ચલાવનારા છે અને આસુરી ગુણો અધોગતિમાં લઈ જતા છે. શાસ્ત્રાભ્યાસ, આત્મનિરીક્ષણ, અવલોકન તથા સત્સંગ ખરેખર જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનાં, પ્રયત્ન માનસિક શક્તિ ખિલવવાનાં તથા નિશ્ચાત્મક બુદ્ધિ પેદા કરી સત્યનું દર્શન કરાવી આત્મલિપ્ત પુરુષાર્થ પ્રાપ્ત કરવાનાં સાધન છે.

ઉપલાં સાધનોથી જ્યારે મન આકું અવશું જોડેનું બંધ થાય છે અને તેમાં શુદ્ધ સત્ત્વગુણની વૃદ્ધિ થવાથી શાંત હોય છે ત્યારે આત્માની ન્યોતિ સુરે છે. આત્માની ઝાંખી થતાં સર્વ દુઃખ નાશ પામે છે. પોતાની અગાધશક્તિ પ્રતીત થાય છે.

મનુષ્યે આત્માવલંબન કરી, મન દૃઢ રાખી, પોતાના દેહ ઉપર કાબુ રાખી નિઃસ્પૃહ રીતે કર્તવ્ય કર્મ કરી આત્મોન્નતિના માર્ગમાં આગળ વધવું.

મનની શુદ્ધતા તથા નિશ્ચયને વળગી રહેવાની દૃઢતા તેજ અમ્યુદયની કુંચી છે. દૃઢ મન શરીરને પશુ કાબુમાં રાખી ખીલવી શકે છે. દેહ તથા મન બેઉ કાબુમાં આવતાં તથા સંપૂર્ણ રીતે ખીલતાં સઘળા ઔદિક પદાર્થોની પ્રાપ્તિ થાય છે. આત્મજ્ઞાન સુરે છે. રિદ્ધિ સિદ્ધિ પગ આગળ આવી ખડી થાય છે. પણ તે ધીર પુરુષ આથી આકર્ષીતો નથી પણ આગળ વધી જ્ઞાનાવસ્થામાં સ્થિત થઈ આત્મલિપ્ત સુખ મેળવવા પ્રયાસ કરે છે. પંચે.

પકારમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. કર્મ કરવાં જોઈએ માટે કરે છે. સદૃશ્યો તેના અલંકાર રૂપ થઈ રહે છે. જીવતાંજ મોક્ષની દશા ભોગવે છે. લોકોને સૂચી રૂપ થાય છે મનુષ્યોને પોતાની વચમાં ઈશ્વરની હાજરી માલૂમ પડે છે. અને દરેક પુરૂષ તેને માનસહિત પૂજે છે

આવી રીતે દરેક માણસ ઉત્તતિને પામે તો ભારત વર્ષ ઈશ્વરી માણસોથી ભરપૂર થાય. પરમાત્મા આપણી વચ્ચે આવી નિવાસ કરે. શાંતિ, સુખ તથા આનંદની સીમા રહે નહિ.

સઘળાં મનુષ્યને લાગુ પડે એવા ઉત્તતિના માર્ગતુ ઉપર રહેજ દર્શન કરી આદર્શોને માટે મહર્ષિઓએ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવેલા ઉત્તતિના માર્ગતુ ક્રમશઃ અવલોકન કરીશું.

જન્મ અને સંસ્કાર:—

સર્વ મનુષ્યો સરખી રીતે પેદા થાય છે. પિતાના શુક્ર અને માતાના રજનો મંયોગ થતાં બાળક માતાના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને યોગ્ય વખતે આ દુનિયામાં જન્મ ધરે છે. આર્ય, અનાર્ય કે મ્લેચ્છ સઘળા ગેક રીતે જન્મ પામે છે માટે માત્ર જન્મને લીધેજ એકને આદર્શ કહેવો અને બીજાને શૂદ્ર કહેવો, એકને આર્ય કહેવો અને બીજાને અનાર્ય કહેવો એ શબ્દનો મિથ્યા ઉપયોગ કરવા જેવું છે.

જન્મના ઝગાયતે શૂદ્ર: સંસ્કાર દ્વિજ ઉત્પત્તે ।

આ રીતે ખરૂં જોઈએ તો માણસ જન્મથી તો શૂદ્ર જન્મે છે પણ સંસ્કારથી દ્વિજ થાય છે. સંસ્કારથી જ માણસ પોતાના યોગ્ય દરજ્જાને પ્રાપ્ત કરે છે.

આપણા મહર્ષિઓએ સંસ્કારની એટલી બધી અગત્યતા ગણી છે કે ગર્ભાધાનથીજ સંસ્કારોની આગા કરી છે. ગર્ભાધાનથી પરિણમન પર્વત સોળ સંસ્કારો કરવાની આવશ્યકતા તેઓએ જૂદા જૂદા રચે દર્શાવી છે. તે સંસ્કારોમાના કેટલાક તો દિવ્યત્વના પાધારૂપ છે. આ બધા સંસ્કારો મનુષ્યને ખરૂં મનુષ્યત્વ આપે છે. સંસ્કાર શિવાયનો મનુષ્ય માત્ર પશુતુલ્ય છે. સંસ્કાર માણસને અધમમાંથી ઉત્તમ બનાવે છે અને તેને ઈશ્વર તરફ લઈ જાય છે. જે વ્યક્તિઓ પોતાના દુર્ભાગ્યે આ સંસ્કારોને યથા યોગ્ય પ્રાપ્ત ન થઈ હોય તેઓ દ્વિજ નથી.

આ સંસ્કારો તેમનું રહસ્ય સમજી કરવા જોઈએ. માત્ર દ્વારસ તરીકે કે ખોટા આડ-બર કે ઢોંગ તરીકે તે ન કરવા. તેમ તદ્દન ન કરવાથી તો અત્યંત નુકશાન થાય છે. સંસ્કાર વગરનો મનુષ્ય કોઈ પણ કર્મ કરવાને લાયક ગણાતો નથી. ઉત્તમ ગુણોમાં જન્મેલા માણસોના બાલકો જરૂરના સંસ્કારના અભાવે અત્યંત પતિત તથા શૂદ્ર થઈ જવાનો સમ્ભવ છે. હિંદુ શિવાયના બીજા લોકોને પણ કેટલાક સંસ્કારોમાંથી પસાર થવું પડે છે. બેપ્તી-ઝમની ક્રિયા યથા વગર ખ્રિસ્તિ માણસનું બાલક ક્રિશ્ચિયન ગણાતું નથી. મુસલમાનોને સુન્નત કરાવવી પડે છે. પારસીઓને કસ્તી અને સદરા ધારણ કરવાં પડે છે. અરબોસ છે કે આર્યોવર્તના બાલકોમાંનાં ઘણાખરાઓને બીલકુલ ઉપનયન સંસ્કાર કરવામાં આવતો નથી અને તેમ છતાં પણ તેમને ઉચ્ચ કોમના હિંદુ-આર્ય-અથવા દ્વિજ કહેવામાં આવે છે. આ દેશના દુર્દૈવે જે વખતે ઉપનયન સંસ્કાર થવો જોઈએ તે પહેલાં તો લગ્ન

નો ફાર્સ બંજવવામાં આવે છે અને ઉછરતા આસા ભરેલા છોકરાઓ અને કોમળ નિર્દોષ બાળકીઓને દુઃખતા ખાંડમાં ઉધાડીઓંએ ફેંકી દેવામાં આવે છે.

સંસ્કારની બાબતપર સમગ્ર પુરુષોએ ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ. સંસ્કારોનું રક્ષય તથા તેમનીઅંગતતા બરોબર સમજવી જોઈએ. બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય એ ત્રણ જાતિ દિન કહેવાય છે. તેઓમાં યોગ્ય કાલે યોગ્ય સંસ્કાર યથાવિધિ થવા જોઈએ. બ્રહ્મ બધુ-ઓના ખરા અબુદ્ધયનું મૂલ્ય સંસ્કારમાં જ છે. હે બ્રહ્મબંધુઓ યોગ્ય સંસ્કાર કરી તમારા ઉપર ચઢેલી લાંબા વખતની મલીનતા દૂર કરી તમારું ખરું તેજ પ્રાપ્ત કરો.

(અપૂર્ણ.)

પુરુષોત્તમ હરિકૃષ્ણ પુરાણી.

ધર્મ શું? અને તે ક્યાં છે ?

આપણા શ્રેષ્ઠ સાધારણ રીતે એમ સમજે છે કે, ' આપણા જેવો ધર્મ કોઈ ખાળું અને માનવું નથી. ' અલબત્ત અધરપરપરનું જ્ઞાન જ્યાં સુધી લોકના મોટા ભાગમાં પ્રવર્તે છે ત્યાં સુધી તો તેમનું આ માનવું વાસ્તવિક કહેવાય, પરંતુ જન્મને સારી કેળવણી મળી છે તેવા માણસો પણ બ્યારે ધર્મનું ખરું સ્વરૂપ પ્રાચીન સાહિત્યમાં શું છે તે સમજવાનો કે સમજાવવાનો યત્ન ન કરતાં ગાડરીઆ પ્રવાહે ચાલ્યા જાય ત્યારે એ દિલગીર થવા જેવુંજ કહે-વાય. ધર્મમાં દાદા એવી મોટી મોહિની અને શ્રદ્ધા રહેલી છે કે, સામાન્ય લોકમંડળ અમુક માણસ ધર્મી છે એમ જાણતાં જ તેનાં વખાણ કરવા વળગી જાય છે, તેને બળે છે અને તેને ઈશ્વરની પણ ઉપરનું પદ આપી દે છે. અલબત્ત ધર્મને ઈશ્વરના કરતાં પણ મોટું પદ ધટે છે અને શ્રી ભગવાને પોતે બ્રાહ્મણને પોતાના કરતાં પણ વધારે મોટા ગણ્યા અને ગણાવ્યા છે તે આ કારણને લીધે જ પરંતુ ' ધર્મ ' યથાર્થ ધર્મનો પાલક છે કે ઢોંગી છે તેની તપાસ કરવી અને સત્યનું શોધન કરવું એ દરેક માણસનું પહેલું કર્તવ્ય છે. કોઈ-એ ' સોનું ' કહ્યું એટલે તેને સોનું જ માની બેસી રહેવું એ મનુષ્યને માટે યોગ્ય નથી તેમ એ મનુષ્યનો ધર્મ પણ નથી. સદસદવિવેકશુદ્ધિવાળા તેમજ યથાર્થ પરીક્ષારાળા દૃષ્ટિએ વસ્તુની કસોટી કરી પછી તેને તે વસ્તુ તરીકે માન્ય રાખવી એ પણ મનુષ્યને આપાયેલી શુદ્ધિનું સાર્થક અને એક બહુ જ અગત્યનું કર્તવ્ય પણ કહેવાય છે. અમુક પ્રકારનું વર્તન માત્ર જ કાઠી ધર્મ નથી. ધર્મ બહુ બહોળો અર્થ પોતામાં સમાવે છે અને વિદ્વાનોએ તેને ઘણે ઘણે કેશણે આપણને સમજાવ્યો. મનુસ્મૃતિમાં બીજા ધર્મશાસ્ત્રોમાં અને વિદ્વાનનાં પુસ્તકોમાં તેની બહુ બારીક વ્યાખ્યાઓ કરેલી છે તથા તેની ઉપર મોટાં મોટાં વિવેચનો પણ થયેલાં છે અર્થાત્ ધર્મ કાને કહેવો એ સમજાવવાનું વિદ્વાનોએ બાકી રાખેલું નથી માત્ર એટલું જ કે આપણે તેને જાણતા નથી અથવા જાણવાની તૈયારી કરતાં નથી અને જન્મને માથે આપણને ધર્મ સમજાવવાની દરેક નંખાપણી છે તેઓ આપણી-અરે-આપણી સ્થિતિના કરતાં પણ વધારે અધતમ સ્થિતિમાં સબડે છે અને આપણે યોદ્ધા દેખતાં થવા છતાં પણ એમના અજ્ઞાનને અંખ મીચામણીમાં ચલાવ્યે જઈએ છીએ. બે આયું જ ' અધેડી હાર ' ના જેવું ચાલશે તો આપણે કદી પણ આ અધમ સ્થિતિમાંથી ઉપર આવવા પામીશું નહિ અને ધર્મ એ શું તથા તે ક્યાં રહેશે છે તે પણ જાણી શકીશું નહિ

માટે આપણી દ્રવ્ય છે કે આપણે પોતે ધર્મને સમજવાનો મત કરવો અને જેમને માથે આપણને સમજવવાની દ્રવ્ય છે તેમને તેનો બરોબર અભ્યાસ કરી આવવા આપણે દ્રવ્ય પાડવી કે જેથી આપણી પછી થનારી પ્રબળે ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ તેઓ સમજવી શકે. 'બ્રાહ્મણોએ દેશને હુબાળ્યો' એમ લોકો સામાન્ય રીતે કહે છે તે ખોટું નથી. આપણે બ્રાહ્મણોએ આપણી ઉપરનો આ દોષારોપ દૂર કરવાને તત્પર થવું જ ઘટે છે. જ્યાં ધર્મ નથી ત્યાં ઉત્પત્તિ નથી અને જ્યાં વિદ્વાન બ્રાહ્મણ નથી ત્યાં ધર્મ પણ નથી. પ્રાણીઓથી વિશેષ જો કંઈ પણ હોય તો તે મનુષ્યોમાં માત્ર એક ધર્મ છે અને મનુષ્યોમાં બ્રાહ્મણો અગ્રણી છે તો તેમણે યથાર્થ ધર્મ જાણવો જ જોઈએ.

જેના અનુદાનથી ઈચ્છિત ઈજ્ઞાની પ્રાપ્તિ થાય, દુઃખનો નાશ થાય, અને જેને સારા કહેવાતા માણસો પાળતા અને અનુસરતા હોય તે ધર્મ કહેવાય છે. જેણે કરી જીવનનું ધારણ થાય, જેણે કરીને દુઃખનો નાશ અને સુખની પ્રાપ્તિ થાય અને જેણે કરીને સમાજની સ્થિતિ સુખરૂપ ચાલતાં સર્વને યથાધિકાર કર્તવ્ય પ્રાપ્ત થાય એવી જે વ્યવસ્થા તે ધર્મ કહેવાય. ધર્મનું આવું સ્વરૂપ ધ્યાનમાં લઈ આપણા ઋષિ મુનિઓએ મનુષ્યના જીવનને આર આશ્રમમાં વહેંચી નાંખી ધર્મનાં જુદાં જુદાં કર્તવ્યોને તેમાં ગોઠવ્યાં છે. એક દિવસમાં, એકાદ ગ્રંથના અભ્યાસમાં, એકાદ વ્યવહારના જાણવામાં કે અમુક અનુભવ મેળવવામાં કેંવા ઈશ્વર સંબંધી અમુક વિચાર બાંધવામાં અથવા અમુક આચારે આચરવામાં કંઈ ધર્મ આવી જતો નથી, તે બહુ વિશાળ અને દરેક કાર્યમાં રહેલો છે અને તેને વળી દેશ કાળ અને વસ્તુ સ્થિતિને અનુસારે સ્થિતિરચાપક બતાવવો પડે છે. બુદ્ધિ તથા જ્ઞાન વૃદ્ધિની અનુભવી કુચીઓથી તેનો માર્ગ સામાન્ય માણસોને માટે હંમેશા ખુલ્લો થતો રહે છે. ધર્મ જેનો આવો મોટો અને બહેળો અર્થ તેમજ ઉપયોગ છે અને જેના વગર મનુષ્યને ચાલી શકતું નથી તેવું શિક્ષણ અને તેનો ઉપદેશ જ્ઞાનીઓએ વિસારી દીધેલો નથી. મનુષ્યોને ધર્મની ખુચો રોજને રોજ બતાવવા માટે તેમણે બ્રાહ્મણોની અર્થાત વર્ણની વ્યવસ્થા કરેલી છે, અને તેથી કરીને આપણો ધર્મ વર્ણ અને આશ્રમમાં વહેચાઈ આખા જીવનમાં અને જીવનની દરેક દિલચાસોમાં ઓતપ્રોત સંધળેજ રહેલો છે. જ્યારે દરેક કામ કાળમાં અને દિલચાસમાં ધર્મ રહેલો છે ત્યારે તે ઈશ્વરને લગતીજ એકલી એકદેશી વાત છે એમ કહેવાય નહિ. આપણે જેને અનુસરતા હોઈએ તેજ ધર્મ અને તેનું અનુદાન કરનારનેજ ઈશ્વરનું ધામ સુલભ એમ કહી શકાય નહિ અને એમ કહેલું પણ નથી. જે અલૌકિક બુદ્ધિના ઋષિ મુનિઓ આપણામાં થઈ ગયાં છે અને જેમણે આખાં જીવનનાં જીવન મનુષ્ય માત્રના નિઃશ્રેયસમાં ગાળ્યાં છે તેમણે ધર્મનો લગાર સંકુચિત અર્થ કયો નથી. બહુ મોટા સ્વરૂપમાં તેમણે એને માન્યો છે અને મનુષ્ય માત્રને જ્ઞાન અને આચરણને અનુસરતાં તેનાં અધિકારી જણાવ્યાં છે. પ્રવૃત્તિ અથવા કર્મ વગર માણસ રહી શકતું નથી અને સર્વ મનુષ્યો એજ દિશાએ પ્રવૃત્તિ કરી પણ શક્તાં નથી તેથી વર્ણ વ્યવસ્થા કરી મનુષ્યોને જુદી જુદી જાતની પ્રવૃત્તિ સોંપાઈ છે. આપણી વર્ણ વ્યવસ્થામાં પણ ત્રણ વર્ણોને ઘણી પ્રવૃત્તિ સોંપાયેલી છે જ્યારે તેમની ધર્મને લગતી પ્રવૃત્તિના નેના બ્રાહ્મણોને બતાવ્યા છે. ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્રના ધર્મોચાર માટે બ્રાહ્મણો જોખમદાર છે. આ દ્રવ્ય બ્રાહ્મણોએ બતાવી નહિ અને જે પ્રવૃત્તિ તેમને માટે અધર્મ તરીકે ગણાય તેમાં તેમણે પ્રવૃત્તિ

કરવા આંડી તેથી તેમનો પોતાનો અને તેમને આશ્રયે રહેલા ત્રિવર્ણનો અધઃપાત થયો. આ વાત જનમંડળમાંની સ્થિતિ ઉપરથી અને ઇતિહાસથી એની મેળેજ પુરવાર થાય છે. હિંદની હાલની હાલત જેને હિંદુઓ ધર્મવાળી માને છે તે બીલકુલ ધર્મવાળી નથી માત્ર અમુક જાતના આચારો જેને તેઓ અધ પરંપરાથી ધર્મ તરીકે માની બેઠા છે તેના આચરણ નેટલેજ ધર્મ તેમનામાં છે. આચાર પ્રથમો ધર્મઃ એ વાત ખરી પરંતુ તે આચાર કોણે કે જેને ધર્મ એવું મોટું નામ આપી શકાય. દેશકાળ અને વસ્તુસ્થિતિ ઉપર બુદ્ધિ પુરઃસર વિચાર કરી તથા ધણાઓના અભિપ્રાય અને અનુભવ મેળવી સમયને જોઈ મહાપુરુષોએ નક્કી કરેલો અમુક આચાર તે તેવી જાતનાં દેશકાળ અને પરિસ્થિતિ હોય ત્યાં સુધીજ ધર્મ ગણાય પછી નહિ. વસ્તુસ્થિતિ ફરી ગયા પછી અમુક આચાર જે ધર્મ ગણાતો હોય તે અધર્મ થઈ જાય છે માટેજ ધર્મનું યથાયથા કાળે સ્વરૂપ બતાવવાને બ્રાહ્મણોની યોજના કરાયેલી છે, અમુક બાબતમાં 'આને ધર્મ કહેવો' એવું સૂત્ર હમ્મેશને માટે હોતું નથી અને હોઈ શકે પણ નહિ, જે વાત બાળકને માટે ધર્મ હોય તે મોટાને માટે ધર્મ ન હોય, જે બ્રાહ્મણને માટે ધર્મ હોય તે ક્ષત્રિય વૈશ્યને માટે ધર્મ ન હોય, જે વાત અમુક કાળને માટે ધર્મ હોય તે વાત બીજે કાળે ધર્મ ન હોય, આવી સ્થિતિ જીવનમાંની અનેકાનેક વસ્તુઓમાં અને વાતોમાં રહેલી છે એટલે વાગવાર ધર્મનું સ્વરૂપ નક્કી કરવું પડે છે અને એવી શુચવણ સ્વાભાવિક રીતેજ સંસારીઓને વારંવાર આવવાનો સંભવ હોવાથી ઋષિ મુનિઓએ તેનો નિર્ણય કરવાને તથા લોકમંડળને યથાર્થે માર્ગ બતાવવાને બ્રાહ્મણ વર્ણની યોજના કરેલી છે.

આપણે બ્રાહ્મણો અત્યારે ધર્મ શું ? તે બરાબર સમજતા નથી અને આપણી અસમજને લીધે લોકો પણ ધર્મ એ શું તે સમજતા નથી એટલે અમુક આચારો જે એકકાળે ધર્મ હતા પરંતુ હાલ નથી તેમ છતાં પણ તેનું અનુવર્તન એ ધર્મ મનાય છે અને એવો અધર્મ ધર્મ મનાતો અને પળાતો રહેવાથી આપણે આપણા શિષ્ય વર્ગની સાથે નીચે અને નીચે પડતા જમ્મએ છીએ. સર્વ શાસ્ત્રકારો અને વિચારશીલ વિદ્વાનો કહે છે અને કહેતા આવ્યા છે કે દેશકાળ અને પરિસ્થિતિને યોગ્ય ધર્મ વખતો વખત ઘડાવો જોઈએ. ધર્મનું આતું સ્વરૂપ ઘડવાને બુદ્ધિશાળી અને વિદ્વાન બ્રાહ્મણોની જરૂર છે. જ્યાં સુધી આપણે બ્રાહ્મણો બીજી બધી પ્રજાઓને દૂર દેડી દઈ અભ્યાસથી આપણાં મનને ઉન્નત બનાવી ધર્મનો વિચાર કરીશું નહિ ત્યાં સુધી ધર્મ સુધરવાનો નથી અને ધર્મ સુધરશે નહિ ત્યાં સુધી જનમંડળ પણ સુધરશે નહિ. નહારો કાપડો હોય ત્યાં નહારો આચરણ ચાલે અને લોકમંડળે તેમાં તેમાં સખડયા કરે એમાં શી નવાઈ ? લોકમંડળને સુધારવાને માટે પ્રથમ કાપડાને સુધારવો જોઈએ તેમજ સામાન્ય લોકમંડળને સુધારવાને માટે આપણા ધર્મને સંસ્કાર આપવો જોઈએ અને અમે બેધડક રીતે કહીશું કે ધર્મને સંસ્કાર આપવાનો કાળ હવે આવી પહોંચેલો છે. સુધરેલાં, અર્ધ સુધરેલાં અને જંગલી તમામ માણસોમાં ધર્મ આત્મામાંથી સ્ફુરે છે. જેમ અગારો પોતાનું તેજ સ્ફુરવ્યા કરે તેમ મનુષ્યમાં રહેલો આત્મા ચૈતન્ય હમ્મેશાં ધર્મનું સ્ફુરણ કયોજ કરે છે. પશ્ચિમ તરફના વિદ્વાનો જેમણે પશુઓમાંથી મનુષ્યનું વિકસન પુરવાર કરવાને મોટી મોટી શોધો કરેલી છે તેઓ પણ કહે છે કે 'ધર્મ છે એજ મનુષ્યપણું છે' આપણા શાસ્ત્રકારો પણ કહે છે કે, ધર્મો વિશેષાંહ નાસ્ય રાજન ધર્મ છે એજ પશુઓ કરતાં વિશેષ લક્ષણ મનુષ્યનું છે. જેને આપણે ખરો ધર્મ કહીએ તે અત્યારે આપણે સમજતા નથી અને એવો ખરો ધર્મ અત્યારે આચારમાં પણ

નથી અને જ્યારે ખરી ધર્મ નથી ત્યારે અધર્મ ધર્મમાં પ્રવૃત્ત રહ્યા કરવું એ માત્ર અદ્વા જડતા જ કહેવાય. ધર્મ ઉરાડી મૂકવો કિંવા મિથ્યા નાસ્તિકતાનો ઉપદેશ કરવો એ આમાં તાત્પર્ય નથી પરંતુ ધર્મ જેને ખરી રીતે ધર્મ કહી શકાય તેની આવશ્યકતા સોજેસોજ આના સ્વીકારી તેનું અનુવર્તન અને પાલન પ્રજામાં હોવું જ નોંધ્યે એમ દર્શાવવાનો ઉદ્દેશ છે. વર્ણ પ્રમાણે, કામ પ્રમાણે, વય પ્રમાણે, દેશ પ્રમાણે અને આસપાસના સંબંધો પ્રમાણે ધર્મ મથા ન્યાય જેવો પ્રાપ્ત થતો હોય તે મનુષ્યોએ પોતાના અને પરના કલ્યાણને માટે અવશ્ય પાળવો જ નોંધ્યે. જે પ્રાપ્ત અને યોગ્ય ધર્મ મનુષ્યો ન પાળે તો સામાજિક, ધાર્મિક, કે રાજકીય કોઈ સ્થિતિમાં તેઓ પોતાના મનુષ્યત્વનો નિર્વાહ કરી શકે નહિ. ધર્મ શું તેની આપણે વારંવાર જણાવ્યું તેમ સપૂર્ણ સમજ નથી અને જેને સમજવાનો યથાર્થ ધર્મ કહીએ તે આપણામાં રહેલો નથી તેથીજ આપણે પડેલા છીએ. ધર્મને મરકાર આપી પોતાનો અને પોતાની સાથે આર્ય પ્રજાનો ઉદ્ધાર કરવો એ બ્રાહ્મણોનું પહેલું અને અતિ અગત્યનું કર્તવ્ય છે જે તરફ ઇશ્વર બ્રાહ્મણોની બુદ્ધિને પ્રેરે અને તેમની વર્તમાન જાગૃતિ ધર્મને સુધારી તેમની અને લોકની શાન્તને સુધારે એજ અમીષ છે.

મણીલાલ છપારામ.

આઘ શંકરાચાર્ય જયંતિ મહોત્સવ સમારંભ. (સુરત.)

મણીશંકર હરિકૃષ્ણ શાસ્ત્રીના પ્રયાસથી સ્થાપન થયેલી 'શ્રીશંકર સમાજ' આજ ૭ વર્ષથી સુરતમાં શ્રીશંકરાચાર્ય જયંતિ ઉજવે છે. તેમાં આ ૧૯૬૬ ના વૈશાખ શુક્લ પચમીની જયંતિ એક નમુનારૂપ નિવડી છે. આ જયંતિને આણંદ મોટું સ્વરૂપ લાવનાર અત્રે મળેલી વૈષ્ણવ પરિપદ છે. વૈષ્ણવ પરિપદે શું કાર્ય કર્યું છે, તેનો હેવાલ કેટલાક પેપરોમાં આવી ગયો છે. તેણે માત્ર શંકરાચાર્ય અને તેના અનુયાયીઓની નિંદા કરવા શિવાય અન્ય કાર્ય કર્યું નથી, એ સર્વને સુવિદિતજ છે. વૈષ્ણવોના આવા અસ્થાનીય જલ્પનથી શંકરાચાર્ય શ્રીમન્માધવતીર્થ તથા તેમના અનુયાયીઓ કદિ પણ ડરે એમ નથી. કારણ કે જ્યાં સુધી આ બ્રહ્માંડ રહેશે ત્યાં સુધી શ્રીશંકર સિદ્ધાંતને લેશ પણ ફેગવી શકે એવો કોઈ સપુત ઉત્પન્ન થયો પણ નથી અને કદિ થવાનો પણ નથી.

આ હટ્ટો જયંતિ સમારંભ અત્રેના બાવાજીના મંદીરમાં ઉજવાયો હતો, મંદિરના ભવ્ય સ્થાનને ધ્વજ પતાકા તોરણો વિગેરેથી શણગારવામાં આવ્યું હતું, અને આઘશંકરાચાર્યની ચાર શિષ્યો સાથની જમીને હાડ તોગથી અલંકૃત કરી હતી. શ્રાવણે વિધિપૂર્વક શિવપૂજન સાથે લઘુરૂદ્રાનુષ્ઠાન તથા શ્રીબાલાજી માહારાજનું પૂજન કરવામાં આવ્યું હતું. સાંજના બરાબર પાંચ વાગે સમાણ કામ શરૂ થતાં પહેલાં શ્રોતાઓથી સમારંધાન ચીકાર થઈ ગયું હતું. શ્રીઓને માટેની બેઠક જુદી એલાયદી ગમવામાં આવી હતી, શ્રોતાઓની સંખ્યા આમરે પંદરોથી બે દસની જણાતી હતી. જયંતિને પ્રોત્સાહ તથા દીવસનો સાખ્યો હતો, છતાં વક્તાઓના બાખ્યાન નહિ પૂર્ણ થવાથી બે દિવસ વધારવા પડ્યા હતા એટલે એકંદરે પાંચ દિવસનો સમારંભ થયો હતો. આ જયંતિ મહોત્સવમાં ભાગ લેવા અમદાવાદ,

વડોદરા, ભરૂચ, પેટલાદ અને મુંબઈના ગૃહસ્થો પધાર્યા હતા. તેમાં અમદાવાદ મેલ ટ્રેનીંગ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ રા. બા. કમળાશંકર પ્રાણશંકર, વડોદરાવાળા જ્ઞાનમહાધીશ પંડિત છોદુમહારાજ, વ્યાખ્યાકોવિદ-શાસ્ત્રી નારાયણ ગીરધર, તથા વિદ્વાન વક્તા દિરાલાલ મજૂમદાર અણ્ણદાસ શ્રોત્ર, અને ઉદ્યોધવાળા પંડિત હિમ્મતલાલ પ્રાણજીવન મુખ્ય હતા. આ વિદ્વાનોએ ખાસ જ્યોતિને માટે સુરત પધારી સુરતની પ્રજાને જે લાભ આપ્યો છે, તે કદિ પણ વિસ્મરણ થાય એમ નથી. એમણે સુરતની પ્રજામાં જે શુભ સંસ્કારો નાંખ્યા છે, તે યાદ જીવંતી ખસે એમ નથી.

૧ લો દિવસ—સભાનું કાર્ય આરંભ થતાં અત્રેના વનિતા વિશ્રામની બાળાઓએ શિવમાનસિક પૂજના શ્લોકોથી મંગલાચરણ કર્યું હતું તેમની એક શિવભક્તે શંકરના કેટલાંક ભજન ગાયાં હતાં. બાદ અત્રેના મુપ્રસિદ્ધ નાગરીક સદર્ભ ભારકર ચંદ્રશંકર ભીમાનંદની દરખાસ્તથી પ્રમુખસ્થાન રા. બા. કમળાશંકરને આપવામાં આવ્યું હતું.

પ્રમુખે પહેલો ઠરાવ સાતમા એડવર્ડના મરણ માટે શોક દર્શાવનારો કરીને સભાના કામનો આરંભ કરતાં જણાવ્યું કે, આપણે આજે જે કાર્યને માટે મળ્યા છીએ તે કાર્ય એવી રીતે પાર પાડવું કે કોઈ પણ વ્યક્તિને કંઈ પણ બોલવાનું અગર આપણા કાર્ય માટે આક્ષેપ કરવાનું રહે નહિ. આપણે કોઈના કાર્યને ખંડન મંડન કરવા મળ્યા નથી. તેમ આપણે તે કરવું પણ નથી. ખંડનવાળાનું ખંડન અને મંડનવાળાનું મંડન સ્વતઃસિદ્ધ છે, તો પછી ફાકટ વફૂરવાપથી શું? આવી રીતનો પ્રથમ ઠરાવ થયા પછી શંકર સમાજના પ્રમુખ-શાસ્ત્રી મણીશંકર હરિકૃષ્ણ સમાજ સંબંધી જાણવાનેગ હેવાલ કહી બતાવી, શ્રીશંકરાચાર્યના જન્મનો શું હેતુ હતો, કેવા કટાકટીના સમયમાં એમણે જન્મ લીધો હતો, અને જગતપર એમણે કેટલો ઉપકાર કર્યો છે? એ વિષે ટુંક વ્યાખ્યાન કર્યું હતું.

પછી કાઠીઆવાડના માજી એજ્યુકેશન ઈન્સ્પેક્ટર રા. બા. ગણપતરામ અનુપરામે આવી જ્યોતિની ખાસ જરૂર વિષે કેટલુંક બોલી આ શ્રીશંકરાચાર્યની જ્યોતિ, આજ છ વર્ષથી ઉજવવા માટે સુરત શંકરસમાજને ધન્યવાદ આપ્યો હતો.

ત્યારબાદ રા. રા. અતિસુખંશંકર કમળાશંકર એમ. એ. એલ.એલ બી. એમણે 'પરદર્શનનો અંસરકારક નિબંધ વાંચ્યો હતો, અને તેમાં શંકરાચાર્યના અદ્વૈત સિદ્ધાંત સંબંધી અદ્વૈત દર્શનપર ધણુંજ ઉત્તમ વિવેચન કર્યું હતું.

પછી મોહનલાલ પાર્વતીશંકર દવે એમ. એ. એલ.એલ. બી. એમણે શંકરાચાર્યના 'માયાવાદ' વિષે નિબંધ વાંચ્યો હતો. તેમાં અન્ય સપ્રદાય વાળાઓએ માયાવાદનો જે અયોગ્ય અર્થ કર્યો હતો, તેનું નિરાકરણ કરી શંકરાચાર્યનો માયાવાદજ એટ છે, અને વિદ્વાનોને તેજ આલ છે એમ શાસ્ત્રીય પ્રમાણોથી સિદ્ધ કરી આપ્યું હતું.

ત્યારપછી રા. રા. વસનજી દયાળજી ગણાનાએ શંકરાચાર્યના સમયનું ચિત્ર એવી રીતે વર્ણવી બતાવ્યું કે જાણે અત્યારે શંકરાચાર્યનો સમય નજર આગળ તરતો જણાતો હતો, અને શંકરાચાર્યના અદ્વૈત સિદ્ધાંતને એવી તો સરળ ભાષામાં વર્ણવ્યો હતો કે શ્રોતાઓને

તક્ષીન કરી સર્વના હૃદયપર અપૂર્વ છાપ બેસાડી હતી. બાદ વાદ સાથે શકરસ્તવને અને મંત્રપુષ્પાન્જલી થયા પછી પ્રથમ દિવસનું કાર્ય સમાપ્ત થયું હતું.

૨ ને દિવસ—બીજા દિવસે પણ પ્રમુખસ્થાન ગ. રા. કમળાશંકરને આપવામાં આવ્યું હતું. આરબમા શકરના બળન થયા બાદ રા. રા. કમળાશંકરે પોતાનું વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું હતું તે લગભગ બે કલાક સુધી ચાલ્યું હતું એમના વ્યાખ્યાનમાં પરદર્શનની સંપૂર્ણ હકીકત જણાવી હતી તેમજ શંકરના ‘માયાવાદ’ નું ચથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવ્યું હતું. વ્યાસ-જ્ઞના બ્રહ્મસૂત્રો અને શકરાચાર્યનું શારીરક બાધ્ય આપણને શુ શિખવે છે? અને તે જણાવતી આપણે કેટલી જરૂર છે? તેનું ઉત્તમોત્તમ વિવેચન કરી શકરાચાર્યના જ સિદ્ધાંતો ઉત્તમાધિકારીઓને ગ્રાહ્ય છે એમ શાસ્ત્રીય પ્રમાણોથી સિદ્ધ કરી આપ્યું હતું.

ત્યાર બાદ અત્રેના ડીપ્રીક્ટ મેજિસ્ટ્રેટ સાહેબ ના બા. મણીલાલ અજીતરાયે શકરા-ચાર્યની જયંતિની અગત્યતા વિષે કેટલુંક વિવેચન કરી હાલના વણાશ્રમ ધર્મમા જ ન્યૂનતા છે તે દર્શાવી હાનના બ્રહ્મત્વથી બ્રહ્મ થયેલા બ્રાહ્મણો અને આશ્રમધર્મ નહિ જાણના સંન્યાસીઓની કંઠંગી સ્થિતિ ઉપર ઘણુંજ અસરકારક વિવેચન કર્યું હતું બાદ શકરસ્તવન તથા મંત્ર પુષ્પાન્જલી થયા પછી બીજા દિવસનું કાર્ય સમાપ્ત થયું હતું.

૩ ને દિવસ—ત્રીજા દિવસે વડોદગવાળા જ્ઞાનમહાધીશ વે. શા. સ. પડિત છોટુ મહારાજને પ્રમુખસ્થાન આપેલું હતું એમણે પ્રમુખસ્થાન લેતા શકરાચાર્યની સ્તુતિ કરી, પ્રખર શબ્દોમા શંકરાચાર્યના સિદ્ધાંત પૂર્વક આચાર્યનું ચરિત્ર દુકમા કહી સંભળાવ્યું હતું.

પછી નૌસારીવાળા પડિત બાનકૃષ્ણ : ધેનાબાઈએ ‘ઈશ્વરસિદ્ધિ’ વિષે વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું, જે એવા શબ્દોમાં ગોઠવ્યું હતું કે ગમે એવો નારિતક હોય તો તે પણ આસ્તિ અને !

ત્યાર પછી ડોમોડવાળા સુપ્રસિદ્ધ વ્યાખ્યાકોવિદ વે. શા. સ. પડિત હિમ્મતવાલ પ્રાણજીવને પોતાનું વ્યાખ્યાન શરૂ કરતા જણાવ્યું કે સુખને મેળવવા અને દુઃખને દૂર કરવા દરેક પ્રાણી માત્ર પ્રયાસ કરે છે, પણ સુખ મળતું નથી અને દુઃખ દૂર થતું નથી. જગત્તા યાવદ્ વિપયો જે સુખ આપતા હોય તો તે માત્ર ભ્રાંતિજ છે વસ્તુતઃ વિપયોમા સુખ જનકત્વ છેજ નહિ માટે સુખ પ્રાપ્તિ અને દુઃખ નિવૃત્તિ દુઃસંપાદ્ય હોવાથી હાલનો ધણો ખરો જનસમૂહ દેવળ દુઃખનોજ અનુભવ કરે છે આ દુઃખનું ખરૂં કારણ એજ છે કે અજ્ઞાનને લીધે લોભે જગતને અને તદ્દગત વિપયોને સત્યમાને છે આ જગત સત્યત્વની ભ્રાંતિ શંકરાચાર્યના સિદ્ધાંત સેવનથીજ મટે છે, કારણ કે એ ભ્રાંતિ નિવારણ કરવાને સમાર રોગ નિવર્તક મિત્રસ્વર્પ પગમ કારણીક વેદ વ્યાસે ‘બ્રહ્મસૂત્રો’ ન્યા, કે જે ઉત્તમ મિત્રાસાના નામથી પ્રસિદ્ધ છે આ બ્રહ્મસૂત્રો અતિ સક્ષિપ્ત અને ગંભીરાર્થ હોવાથી તેને સુવબતાથી સમજવાને શ્રીમત્ શકરાચાર્ય ‘શારીરક’ નામનું બાધ્ય ન્યુ અને એ બાધ્યના ઉપર ‘ભામતિ’ ‘પરિમળ’ ‘રત્નપ્રભા’ વિગેરે અને ટીકાઓ ચર્ચિ છે આ બાધ્યકારની પરપગએ જે નિબંધો લખ્યા છે, અને બાધ્યમારે પોતે પોતાની ૩૦ વર્ષની વયમા જે કાર્ય કર્યું છે, તેવું કાર્ય આ ભાગ્યભૂમિમા કોઈએ કર્યું પણ નથી, અને કોઈ કંઈ પણ નહિ, એજ બાધ્યકારની આજે આપણે જ્યતિ જીવીએ છીએ એમ કહી બાધ્યમા

રના બાધ્યની સમજ આપી હતી, તથા સર્વ દર્શનકારોના જુદા જુદા મતમતાંતરો કહી છેવટે સર્વનો અદ્વિતમાં સમુચ્ચય કર્યો હતો. એકંદરે રા. હિમ્મતલાલનું વ્યાખ્યાન ઘણુંજ સરળ અને સુબોધક હતું. ત્યાર પછી પ્રમુખસ્થાનાપત્ત છોટુ મહારાજે શંકરાચાર્યના કેટલાક સિદ્ધાંતો સમજાવ્યા હતા. બાદ શંકરસ્તવન થયા પછી ૩૦ દિવસનું કાર્ય સમાપ્ત થયું હતું.

૪ થો દિવસ—ચોથા દિવસે પ્રમુખસ્થાન વે. શા. સં. પંડિત છોટુ મહારાજને આપ્યું હતું. આરંભમાં શંકરસ્તવન થયા પછી શાસ્ત્રી મણીશંકર હરિકૃષ્ણે પોતાનું વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું હતું તેમાં તેમણે સિદ્ધ કર્યું હતું કે આચાર્યત્વ અને જગદ્ગુરુત્વ શંકરાચાર્ય અને તેની પરંપરામાંજ પૂર્ણપણે રહ્યાં છે. જો જગદ્ગુરુત્વનો દાવો બીજા કોઈ સ્વયંમન્ય આચાર્યો કરતાં હોય તો તે આકાશકુસુમવત્ વ્યર્થ છે. જેમ બ્રીટીશ સામ્રાજ્યની પદવી બીજા કોઈ ખંડીયા રાજાઓ ઈચ્છે તો તે પદવીને તેમને કોઈ કાળે પણ મળે એમ નથી, તેમ જગદ્ગુરુની પદવી કદિ કોઈ અન્ય મતાવલંબી પુરૂષો ઈચ્છે તો તે કદાપિ મળી શકે એમ નથી, ચક્રવર્તી રાજ્યની સર્વ રાજાઓ ઈચ્છા કરે છે, પણ ચક્રવર્તીત્વ એકને છોડી બીજાને મળતું નથી, જો બંધાજ ચક્રવર્તી થાય તો પછી ચક્રવર્તી કહેવાય કાણુ ? માટે ચક્રવર્તી તુલ્ય જગદ્ગુરુત્વ અને આચાર્યત્વ શ્રી શંકરાચાર્ય અને તેની પરંપરાને છોડી અન્ય વ્યક્તિમાં કદાપિ સંભવતીત થયા પણ નથી, અને યથે પણ નહિ.

ત્યાર પછી યોગવાસિષ્ઠ રામાયણ, પંચદશી અને આત્મપુરાણ એ ત્રણે વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના નથી, એમ ચોથી વૈષ્ણવ પરિપદે જાહેર કરેલું હોવાથી, તેનો મથાર્ય ઉત્તર આપતાં પંચદશીના કર્તા વિદ્યારણ્યસ્વામીનું જીવનચરિત્ર અને વિદ્યારણ્યસ્વામીકૃત અનેક ગ્રંથોનું વિવેચન કરી બતાવ્યું હતું. તેમજ યોગવાસિષ્ઠ, પંચદશી, અને આત્મપુરાણની કેટલી યોગ્યતા છે, અને શિષ્ટ પુરૂષો આ ગ્રંથોને કેટલી બધી માનની નગરથી જુએ છે, તે વિષેનું ઉત્તમ વિવેચન કરી, નામના વૈષ્ણવો આવા ગ્રંથોને વખોડે એમાં કંઈ નવાઈ નથી, એમ કેટલાક કારણો બતાવી સાબીત કર્યું હતું; આ પ્રમાણે મણીશંકર શાસ્ત્રીનું ભાષણ સમાપ્ત વ્યાખ્યાકોવિદ વે. શા. સં. નારાયણ ગીરધર શાસ્ત્રીએ 'શંકરાચાર્ય થયા પછી વડોદરાવાળા અને તેની પરંપરા' વિષે એક અસરકારક નિબંધ વાંચ્યો હતો.

ત્યાર પછી ગુર્જરજૂનીના એક હિરારૂપ સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન વક્તા રા. રા. હિરાલાલ મજૂમદાસે 'શ્રેષ્ઠ વ્યાખ્યાન કરવા ઉભા થતાં તેમને હરહર મહાદેવની પ્રચંડ. ગર્જનાથી વધાવી લીધા હતા. તેમણે શંકરાચાર્યનો ભાષાવાદ, બ્રહ્મસત્ત્વ, અને શારીરક બાધ્ય એ શી વસ્તુ છે અને તે જાણવાની આપણે કેટલી આવશ્યકતા છે, તથા તે જાણવાથી આપણું ઐહિક આસુખિક કેવી રીતે સુધરે છે, તે વિષે સરળ અને સુબોધક ભાષામાં ઘણુંજ અસરકારક વિવેચન કર્યું હતું. તેમજ વૈષ્ણવ પરિપદે કરેલા આક્ષેપોનું શાસ્ત્રીય પ્રમાણથી નિરાકરણ કર્યું હતું,

ત્યાર પછી અત્રેના સુપ્રસિદ્ધ વકીલ રા. રા. જુહાપદારભાઈદાસે આજી સાલની જ્યોતિનો સર્વ ખર્ચ આપવાની માંગણી કરી હતી, પ્રમુખ તરફથી તેનો સ્વીકાર કરતાં જાણવાવામાં આવ્યું હતું કે, આવી ધાર્મિક જ્યોતિ હસ્તેશને માટે નિજે તે સાફ એક ફંડ કરવા અત્રેના ગૃહસ્થોને વિનંતિ કરી હતી. અને ઈશ્વર પાસે પાચના કરી હતી કે આવા જ્યોતિ જેવા શુભકાર્યો દેશમાં સર્વત્ર પ્રસરે. બાદ શંકર સ્તવન થયા પછી ચોથા દિવસનું કાર્ય સમાપ્ત થયું હતું.

પ મો દિવસ—પાંચમાં દિવસે પ્રમુખસ્થાન છોડ મહાગજને આપવામાં આવ્યું હતું. આરંભમાં શંકરના ભજન થયા બાદ અત્રેના સુપ્રસિદ્ધ નાગરીક સદ્ગર્ભ બારકર ચંદ્રશંકર ભીમાનંદે પોતાનું વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું હતું. જેમાં તેમણે ઉપનિષદોના પ્રમાણથી ભસ્મ રૂદ્રાક્ષની યોગ્યતા અને તેની ખાસ જરૂર વિષે ઉત્તમ વિવેચન કર્યું હતું. તેમજ બ્રાહ્મણોને ભસ્મ રૂદ્રાક્ષ શિવાય કોઈ પણ શ્રોત સ્માર્ત કર્મનો અધિકાર નથી એ શાસ્ત્રીય પ્રમાણથી સિદ્ધ કર્યું હતું. તેમજ સુરતના વૈષ્ણવો તે કોરા વૈષ્ણવ નથી, પણ શંકરાચાર્યના સિદ્ધાંતને માનનારા છે, અને કામ પડે ત્યારે શંકરાચાર્યના શાસ્ત્રાર્થનેજ સ્વીકારે છે એમ કહી વૈષ્ણવ પરિવ્રજાના દરેક કરાવના યોગ્ય ઉત્તરો આપ્યા હતા.

ઉપલા વ્યાખ્યાન ઉપર વિવેચન કરતાં હમોઈવાળા પંડિત હિમ્મતલાલ પ્રાણજીવને ભસ્મ રૂદ્રાક્ષની યોગ્યતા વિષે શાસ્ત્રીય પ્રમાણથી કરાવ્યું હતું કે, વૈષ્ણવો વક્ષભાચાર્યોને અત્રીનો અવતાર માને છે, તો પછી અત્રિથી ઉત્પન્ન થયેલી ભસ્મને નિંદે તો તેમને વૈષ્ણવ કોણ કહે? પોતાના ગુરુતત્ત્વરૂપ ભસ્મને નિંદનારમાં વૈષ્ણવતા ક્યાંથી સંભવે? એમ કહી વૈષ્ણવોને પણ ભસ્મ ગૃહણ કરવીજોઈએ એમ શાસ્ત્રીય પ્રમાણથી સાબીત કીધું હતું.

ત્યાર પછી પંડિતવર્ય મહાત્મા શ્રી છોટુમહારાજે શંકરાચાર્યના સિદ્ધાંત, ક્રમ, ઉપાસના અને જ્ઞાન વિષે ઉત્તમ વ્યાખ્યાન આપી ઉત્સવની સમાપ્તિ કરી હતી.

બાદ રા. ગ. ચંદ્રશંકર ભીમાનંદે આ ઉત્સવને માટે બહાર ગામથી આવેલા શ્રી છોટુ મહારાજ, હિરાલાલ શ્રાદ્ધ, પંડિત હિમ્મતલાલ નારાયણ શાસ્ત્રી, તથા રા. બા. કમળાશંકર વિજેરેએ પાંચ દિવસ સુધી અમ લઈ પોતાના ઉત્તમ વ્યાખ્યાનો અવલુ કરાવ્યાં તેને માટે શંકર સમાજ તરફથી ઉપકાર માન્યો હતો.

છેવટે લોકમાન્ય વસનજી દયાળજી ગણાત્રાએ આ ઉત્સવને માટે ખાસ રચેલી કવિતાઓ ગાઈ સંભળાવી હતી, જેથી શ્રોતાઓને ધણોજ આનંદ થયો હતો.

સુરતમાં થયેલા આ શંકરાચાર્ય ન્યાતિના પદ્મ વર્ષની સક્ષિપ્ત હકીકત વાંચકો સમક્ષ મુકી છે. આ ન્યાતિનો અક્ષરશઃ હેવાલ મુંબઈ સમાચાર વિજેરે ખત્રોમાં આપી ગયો છે. મુંબઈના ગુજરાતી પેપરમાં પણ હેવાલ આવે છે, જેમને અક્ષરશઃ જાણવાની ઇચ્છા હોય તેમણે ઉપલા પેપરો વાંચી લેવા.

પ્રેક્ષક.

ઉનેવાળ બ્રાહ્મણોની બીજી કેનફરન્સ.

ઉનેવાળ બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિની ઉત્પત્તિ.

સૌરાષ્ટ્રમાં વસતા ૬૦૦૦૦ (માઠું હજાર) રૂપિ મુનિઓએ શંકરનું ઉગ્ર તપ કરી શંકર પાસે સ્વર્ગ પદની માગણી કરી ત્યારે શંકરે સ્વર્ગ પદ કરતાં મૃત્યુ લોકમાં રહેવું એ જ યોગ્ય છે, એમ સમજાવ્યું.—“ તમે જ્ઞાતી યદને સ્વર્ગને કેમ ઉત્તમ માનો છો? સ્વર્ગમાંથી તો પુણ્ય ક્ષિણ યતાં પાછું મૃત્યુ લોકમાં પડાય છે. આવું દુઃખ પરામણ્ય સ્વર્ગ હોવાથી શક્ય નથી તેને ઇચ્છતા નથી. હે રૂપિઓ તમે મૃત્યુ લોકમાં જ રહે તમને એક રમણીય શહેર આપું તમાં વાસ કરી રહો. તે શહેરમાં તમે દેવતાઓનું, પિતૃઓનું, અતિથિઓનું પૂજન કરો, અને વેદના અધ્યયનમાં નિમગ્ન રહો. ”

આ આગાને અનુસરીને રૂપિ મુનિઓએ મૃત્યુ લોકમાં રહેવા વિચાર કર્યો, અને શંકર પાસે પોતાને રહેવા સાર એક નગર આપવાની, અને શંકરે પોતાનો વાસ તે શહેરમાં કરવો એવી માગણી કરી. શંકરે રૂપિ મુનિઓને રહેવા સાર વિશ્વકર્મા પાસે ઉત્તર શહેર વસાવ્યું અને તેનું રક્ષણ કરવાનું વરદાન આપ્યું.^૧

આ પ્રમાણે શંકરની સ્તુતિથી ઉત્તતિપુર પ્રાપ્ત કર્યું. ઉત્તતિપુરના અપભ્રંશ શબ્દ ઉના ઉમરથી તે બ્રાહ્મણો પછી ઉનેવાળ કહેવાયા.^૨

સોલંકી રાજાઓના વખતમાં આ પ્રદેશમાં વસતા બ્રાહ્મણોને ઉના અને દેવવાડના બે મહાલ દાનમાં મળ્યા હતા.^૩

હાલમાં જયો, વસ્તી વગેરે.

ઉનેવાળ જ્ઞાતિ હાલમાં ગુજરાત અને કાઠિયાવાડના સૌરાષ્ટ્ર પ્રદેશમાં બે જગ્યાએ ઉનેવાળ અને વ ઉનેવાળ એ પ્રમાણે વહેંચાયેલી છે.

ગુજરાતમાં ઉનેવાળ જ્ઞાતિ નવ જિલ્લામાં છે. નવ જિલ્લાનાં નામ ૧ ભાલ, ૨ ચરોતર (ચારોતર) ૩ દંડાય ૪ સુરત ૫ સિદ્ધપુર ૬ શુકલતીર્થ ૭ વાંતરસા ૮ ઉતરાજ ૯ સોમગઢ. સૌરાષ્ટ્રમાં આઠ જિલ્લા છે. ૧ કોડિનાર, ૨ છારા, ૩ સરખડી, ૪ દેલવાડ, ૫ આખા, ૬ લોદવા, ૭ શીખર, ૮ ઓલાપરી કંઠો. આ પ્રમાણે ઉનેવાળ જ્ઞાતિ ગુજરાત અને કાઠિયાવાડમાં યથાને ૧૭ જિલ્લામાં વહેંચાયેલી છે. ગુજરાતમાં ઉનેવાળ જ્ઞાતિની વસ્તી ૧૩૦૦ માણસની અને સૌરાષ્ટ્રમાં ૨૨૦૦ માણસની છે. આ આંકડા આશરો પડતા છે, પણ ઝાઝો તફાવત નથી. ગુજરાત અને સૌરાષ્ટ્રમાં વસતા ઉનેવાળ બ્રાહ્મણો જુદી જ્ઞાતિના પ્રમાણે જુદા જોવા છે કન્યા વ્યવહાર એક બીજા કરતા નથી.

વિદ્યા તથા દ્રવ્ય સ્થિતિ.

આ જ્ઞાતિ વિદ્યામાં ઘણી જ પછાત છે. એકાદ એન્જિન્યેર, દશેક મેટ્રિક અને વીસેક મહેતાજીઓ છે. આ સિવાય દશેક માણસો તલાટી, અને બીજા પચીસેક માણસો રેલવે લાઇનમાં જોડાયેલા છે. સિદ્ધપુર, શુકલતીર્થ, કોડિનાર અને દેલવાડમાં કેટલાક સંસ્કૃત ભાષામાં પ્રવીણ માણસો છે દ્રવ્ય સ્થિતિ સુરત, સિદ્ધપુર, શુકલતીર્થ, કોડિનાર, ખંભાત વગેરે સ્થળે વસતા ઉનેવાળ બ્રાહ્મણોની સારી છે. ભાલ, ચરોતર વગેરેમાં સામાન્ય સ્થિતિ છે, અને કેટલાક ચોરા બહુ જ દીનાવસ્થામાં છે. ઉનેવાળ જ્ઞાતિની પ્રથમ કોન્ફરન્સ જમાનાને ઓ-

૧ પ્રથમની હકીકત જ્યોતિર્વિદ હરિદ્રષ્ટુ વેંકટેશભા બનાવેલા બ્રાહ્મણોદ્ધત્તિ માર્ત-ગંધ્યાયમાંથી લીધી છે. (પદ્મ પુરાણમાં પણ આ હકીકત છે.)

૨ રાજ્ય પ્રાપ્ત થયાની બીજી હકીકત સોરઠના ઇતિહાસમાં છે.

૩ આ બ્રાહ્મણો પંચદ્રવિડની શાખા છે.

૪ અમુક પ્રદેશમાં વસતા જ્યાંને ચોરો ગણે છે. * ધોળકાથી ધધુકા સુધીનો પ્રદેશ શુકલતીર્થ, વાંતરસા, ઉતરાજ અને સોમગઢ આ ચાર ચોરા કાનમમાં છે. કાનમ ભરૂચ જિલ્લાની પૂર્વ તરફનો પ્રદેશ.

૫ કોન્ફરન્સનો જન્મ આપનાર સાત મહંતીરા ૧ મણિશંકર શિવશંકર પંડ્યા ૨ અમ્મ-તલાલ નાયજી હાકર ૩ મોતીલાલ ધનેશ્વર જોષી ૪ મગનલાલ નારાયણજી જોષી ૫ મહા-શંકર આદિતરામ ભટ્ટ ૬ મોતીલાલ કર્ણાશંકર ભટ્ટ ૭ બહેચર ગોવિંદરામ પંડ્યા.

૫ મો દિવસ—પાંચમાં દિવસે પ્રમુખસ્થાન છોટું મહારાજને આપવામાં આવ્યું હતું. આરંભમાં શંકરના ભજન થયા બાદ અત્રેના સુપ્રસિદ્ધ નાગરીક સદર્ભ ભાસ્કર ચંદ્રશંકર ભીમાનંદે પોતાનું વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું હતું. જેમાં તેમણે ઉપનિષદોના પ્રમાણથી ભસ્મ શ્રદ્ધાક્ષની યોગ્યતા અને તેની ખાસ જરૂર વિષે ઉત્તમ વિવેચન કર્યું હતું. તેમજ બ્રાહ્મણોને ભસ્મ શ્રદ્ધાક્ષ શિવાય કોઇ પણ શ્રોત સ્માત્ કર્મનો અધિકાર નથી એ શાસ્ત્રીય પ્રમાણોથી સિદ્ધ કર્યું હતું. તેમજ સુરતના વૈષ્ણવો તે કારા વૈષ્ણવ નથી, પણ શંકરાચાર્યના સિદ્ધાંતને માનનારા છે, અને કામ પડે ત્યારે શંકરાચાર્યના શાસ્ત્રાર્થનેજ સ્વીકારે છે એમ કહી વૈષ્ણવ પરિપક્વના દરેક ઠરાવના યોગ્ય ઉત્તરો આપ્યા હતા.

ઉપલા વ્યાખ્યાન ઉપર વિવેચન કરતાં ડોહાઈવાળા પંડિત હિમ્મતલાલ પ્રાણજીવને ભસ્મ શ્રદ્ધાક્ષની યોગ્યતા વિષે શાસ્ત્રીય પ્રમાણોથી ઠરાવ્યું હતું કે, વૈષ્ણવો વક્ષભાચાર્યોને અમીનો અવતાર માને છે, તો પછી અશ્વિની ઉત્પત્ત યથેલી ભસ્મને નિંદે તો તેમને વૈષ્ણવ કોણ કહે? પોતાના ગુરુતત્ત્વરૂપ ભસ્મને નિંદનાગમાં વૈષ્ણવતા ક્યાંથી સંભવે? એમ કહી વૈષ્ણવોને પણ ભસ્મ ગૃહણ કરવી જોઈએ એમ શાસ્ત્રીય પ્રમાણોથી સાબીત કીધું હતું.

ત્યાર પછી પંડિતવર્ય મહાત્મા શ્રી છોટુમહારાજે શંકરાચાર્યના સિદ્ધાંત, કમ, ઉપાસના અને જ્ઞાન વિષે ઉત્તમ વ્યાખ્યાન આપી ઉત્સવની સમાપ્તિ કરી હતી.

બાદ રા. ગ. ચંદ્રશંકરે ભીમાનંદે આ ઉત્સવને માટે બહાર ગામથી આવેલા શ્રી છોટુ મહારાજ, હિરાલાલ આદિ, પંડિત હિમ્મતલાલ નારાયણ શાસ્ત્રી, તથા રા. બા. કમળારાંકર વિગેરેએ પાંચ દિવસ સુધી અમ લઈ પોતાના ઉત્તમ વ્યાખ્યાનો શ્રવણ કરાવ્યાં તેને માટે શંકર સમાજ તરફથી ઉપકાર માન્યો હતો.

છેવટે લોકમાન્ય વસનજી દયાળજી ગણાત્રાએ આ ઉત્સવને માટે ખાસ રચેલી કવિતાઓ ગાઈ સંભળાવી હતી, જેથી શ્રોતાઓને ઘણોજ આનંદ થયો હતો.

સુરતમાં થયેલા આ શંકરાચાર્ય જ્યોતિના પદ્મ વર્ષની સંક્ષિપ્ત હકીકત વાંચકો સમક્ષ મુકી છે. આ જ્યોતિનો અક્ષરશ હેવાલ મુંબઈ સમાચાર વિગેરે પત્રોમાં આવી ગયો છે. મુંબઈના ગુજરાતી પેપરમાં પણ હેવાલ આવે છે, જેમને અક્ષરશઃ જાણવાની ઇચ્છા હોય તેમણે ઉપલા પેપરો વાંચી લેવા. પ્રેક્ષક.

ઉનેવાળ બ્રાહ્મણોની બીજી કોનફરન્સ.

ઉનેવાળ બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિની ઉત્પત્તિ.

સૌરાષ્ટ્રમાં વમતા ૬૦૦૦૦ (સાઠ હજાર) રિપુનિઓએ શંકરનું ઉચ તપ કરી શંકર પાસે સ્વર્ગ પદની માગણી કરી ત્યારે શંકરે સ્વર્ગ પદ કરતાં મૃત્યુ લોકમાં રહેવું એ જ યોગ્ય છે, એમ સમજાવ્યું—“ તમે જ્ઞાની યદને સ્વર્ગને કેમ ઉત્તમ માનો છો? સ્વર્ગમાંથી તો પ્રુષ્ઠ સિદ્ધ યતાં પાછું મૃત્યુ લોકમાં પડાય છે. આવું દુઃખ પરાયણ સ્વર્ગ હોવાથી શલા ખાણસો તેને ઇચ્છતા નથી. હે રિપુઓ તમે મૃત્યુ લોકમાં જ છું તમને એક રમણીય શહેર આપું તેમાં વાસ કરી રહો. તે શહેરમાં તમે દેવતાઓનું, પિતૃઓનું, અતિથિઓનું પૂજન કરો, અને વેદના અધ્યયનમાં નિમગ્ન રહો. ”

આ આઘાને અનુસરીને રૂપિ મુનિઓએ મૃત્યુ લોકમાં રહેવા વિચાર કર્યો, અને શંકર પાસે પોતાને રહેવા સાર એક નગર આપવાની, અને શંકરે પોતાનો વાસ તે શહેરમાં કરવો એવી માગણી કરી. શંકરે રૂપિ મુનિઓને રહેવા સાર વિશ્વકર્મા પાસે ઉત્તર શહેર વસાવ્યું અને તેનું રક્ષણ કરવાનું વરદાન આપ્યું.^૧

આ પ્રમાણે શંકરની સ્તુતિથી ઉત્તરપુર પ્રાપ્ત કર્યું. ઉત્તરપુરના અપભ્રંશ શબ્દ ઉના ઉમરથી તે આહરણો પછી ઉનેવાળ કહેવાયા.^૨

સોલંકી રાજાઓના વખતમાં આ પ્રદેશમાં વસતા આહરણોને ઉના અને દેવવાડાના બે મહાલ દાનમાં મળ્યા હતા.^૩

હાલમાં જથ્થો, વસ્તી વગેરે.

ઉનેવાળ ગાંધિ હાલમાં ગુજરાત અને કાઠિયાવાડના સૌરાષ્ટ્ર પ્રદેશમાં બે જગ્યાએ ઉનેવાળ અને વે ઉનેવાળ એ પ્રમાણે વહેંચાયેલી છે.

ગુજરાતમાં ઉનેવાળ ગાંધિ નવ ચોરામાં છે. નવ ચોરાનાં નામ ૧ જાલ, ૨ ચરેતર (ચારતર) ૩ દંડાય ૪ સુરત ૫ સિદ્ધપુર ૬ શુક્લતીર્થ ૭ વાંતરસા ૮ ઉતરાજ ૯ સોખડા. સૌરાષ્ટ્રમાં આઠ ચોરા છે. ૧ કોડિનાર, ૨ હારા, ૩ સરખડી, ૪ દેલવાડા, ૫ આખા, ૬ લોદવા, ૭ શીખર, ૮ ઝોલાપરી કડિ. આ પ્રમાણે ઉનેવાળ ગાંધિ ગુજરાત અને કાઠિયાવાડમાં થઇને ૧૭ ચોરામાં વહેંચાયેલી છે. ગુજરાતમાં ઉનેવાળ ગાંધિની વસ્તી ૧૩૦૦ માણસની અને સૌરાષ્ટ્રમાં ૨૨૦૦ માણસની છે. આ આંકડા આશરો પડતા છે, પણ ઝાઝો તફાવત નથી. ગુજરાત અને સૌરાષ્ટ્રમાં વસતા ઉનેવાળ આહરણો જુદી ગાંધિના પ્રમાણે જુદા જેવા છે કન્યા વ્યવહાર એક ખીજ કરતા નથી.

વિધા તથા દ્રવ્ય સ્થિતિ.

આ ગાંધિ વિધામાં ઘણી જ પહોત છે. એકાદ ટ્રેજ્યુએટ, દશેક મેટ્રિક અને વીસેક મહેતાજીઓ છે. આ સિવાય દશેક માણસો તલાટી, અને ખીજ પચીસેક માણસો રેલવે લાઇનમાં જોડાયેલા છે. સિદ્ધપુર, શુક્લતીર્થ, કોડિનાર અને દેલવાડામાં કેટલાક સંસ્કૃત ભાષામાં પ્રવીણ માણસો છે દ્રવ્ય સ્થિતિ-સુરત, સિદ્ધપુર, શુક્લતીર્થ, કોડિનાર, ખંભાત વગેરે સ્થળે વસતા ઉનેવાળ આહરણોની સારી છે. જાલ, ચરેતર વગેરેમાં સામાન્ય સ્થિતિ છે, અને કેટલાક ચોરા બહુ જ દીનાવરયામાં છે. ઉનેવાળ ગાંધિની પ્રથમ પેઢાન્ફરન્સ જમાનાને ઓ-

૧ પ્રથમની હકીકત જ્યોતિર્વિદ હરિકૃષ્ણ વેંકટેશમના બનાવેલા આહરણોત્પત્તિ માર્ત-ગંધ્યાયમાંથી લીધી છે. (પદ્મ પુરાણમાં પણ આ હકીકત છે.)

૨ રાજ્ય પ્રાપ્ત થયાની ખીજ હકીકત સોરઠના ઇતિહાસમાં છે.

૩ આ આહરણો પંચદ્રવિડની શાખા છે.

૪ અમુક પ્રદેશમાં વસતા જથ્થાને ચોરા ગણે છે, * ધોળકાથી ધધુકા સુધીનો પ્રદેશ શુક્લતીર્થ, વાંતરસા, ઉતરાજ અને સોખડા આ ચાર ચોરા કાનમમાં છે. કાનમ ભર્ય જીજ્ઞાની પૂર્વ તરફનો પ્રદેશ.

૫ કોન્ફરન્સનો જન્મ આપનાર સાત મહદનીરા ૧ મણિશંકર શિવશંકર પંડ્યા ૨ અમ્ર-તલાસ નાથજી હાકર ૩ મોતીલાલ ધનેશ્વર જોષી ૪ મગનલાલ નારાયણજી જોષી ૫ મહા-શંકર આદિતરામ ભટ્ટ ૬ મોતીલાલ કરુણાશંકર ભટ્ટ ૭ બહેચર ગોવિંદરામ પંડ્યા.

જખી ગમેલા સાતેક માણસોના ઉત્સાહથી અમદાવાદ સ્થળે પ્રસિદ્ધ શેઠ લાલભાઈના બંગ-
લામાં (મિરજાપુરની ચોટી સામે) ભરવામાં આવી હતી.

માસિકની ઉત્પત્તિ પણ ત્યારથીજ થઈ હતી. માસિક ચલાવવામાં મણિશંકર શિવશંકર
પંડ્યા, અમ્રતલાલ નાયજી ઠાકર, અને મોતીલાલ ધનેશ્વર જોષીનો અથાક શ્રમ હતો. માસિ-
કના તંત્રી તરીકે મોહનલાલ લલ્લુભાઈ જોષીનું નામ પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. પહેલી કોન્ફરન્સમાં
વિદ્યા સંબંધી હકીકત બધા બંધુઓએ લક્ષમાં લઈ વિદ્યાને માટે દ્રવ્ય એકઠું કરવાનો પ્રયાસ
કેમ કરવો, તેનો વિચાર કર્યો હતો. અને છેવટે દરેક ચોરાવાર દ્રવ્ય એકઠું કરી પછી જનરલ
ફંડ કરવું, એ ઠરાવ પાસ કર્યો હતો, ૨ દરેક ચોરામાં શુભ અને અશુભ પ્રસંગે શક્તિ
પ્રમાણે ફંડમાં વધારો થાય તે સારૂ અમુક રકમ લેવી, (આ પ્રમાણે માગણી કરનારની એક
કમિટી નીમી હતી.) આવો બીજો ઠરાવ પાસ કર્યો હતો. આ બેજ ઠરાવ પ્રથમ કોન્ફર-
ન્સમાં થયા હતા. આ બે ઠરાવ પ્રમાણે આજ સુધીમાં નાના પ્રમાણમાં દરેક ચોરાવાર ફંડ
ઉત્પન્ન થયાં છે અને તે ફંડમાં દરેક ગણિતના દરેક ગૃહસ્થને ધેર શુભાશુભ પ્રસંગે મરજી
અને શક્તિને અનુસરી યાચના કરી ફંડમાં વધારો કરવામાં આવ્યો છે.

માસિકમાં પ્રથમ વરસે ૧૫૦ ગ્રાહક થયાં હતા બીજા વર્ષે માસિકનું કામ ઉત્સાહ
ધરાવતા મુંબઈ નિવાસી લલ્લુભાઈ શંકરભાઈ બટ્ટ અને પ્રહલાદજી દલસુખરામ ભટ્ટે માથે
લીધું છે. આ સમયે ગ્રાહકો ૪૦૦ થી ૫૦૦ થવા સંભવ છે.

ગાંગડમાં મળેલી બીજી કોન્ફરન્સની વિગત.

વૈશાખ સુદ પ્રથમ તેરથને રોજ આવનાર ડેલીંગટોને લઈ જવા સારૂ બેસવાનાં સાધન
(બજાદની ગાડીઓ) રાખ્યાં હતાં, અને રાત્રિનો છેલ્લો ટાઈમ જોયા પછી આવનાર ડેલીંગ-
ટોને ભોજન કરાવી રાત્રિના બાર વાગે ગાંગડ તરફ બેસવાના સાધનો રવાના કર્યાં હતાં.
સવારમાં ગાંગડ મુકામે પહોંચ્યા પછી તેઓને સન્માન સાથે ઠાકોર સાહેબના બંગલામાં
લઈ જવામાં આવ્યા હતા. આ બંગલો ધ્વજ પતાકાથી શણગારેલો હતો સમાસ્થાને ગયા
પછી પ્રથમ સ્વાગત કમિટીના પ્રમુખે નીચેના શબ્દોમાં ભાષણ કર્યું હતું.

સ્વાગત કમિટીના પ્રમુખે જણાવ્યું હતું કે—મને આ કામ મારા બંધુઓએ સોંપ્યું
છે, તેથી હું તેમનો ધણે જ ઉપકાર માતું છું. મારે ચર્ચવાના વિષયનાં હું કેટલાંક પેટાં
ખાડીને તે દરેકને આપની આગળ યથાશક્તિ દર્શાશ.

૧ ગણિત હિતના કાર્યમાં પ્રગટેલી અભિલાષા ૨ આપણે શું કરી શક્યા છીએ ? ૩ દરેક
મનુષ્યમાં ત્રણ પ્રકારની લાગણી (ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ) આ લાગણી ધરાવતા મનુ-
ષ્યોએ નીચેની બે બાબતો લક્ષમાં રાખવી ૧ કર્મ એ જ મનુષ્યનો ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ
વિચાર નહિ. ૨ આરંભેલા કાર્યમાં ગમે તેટલી મુશીબતો આવે તો પણ તે કાર્ય કર્યા જ
કરવું. ૪ દરેક કોમનો સામાન્ય વિચાર ૫ ઉત્સાહ અને ખર્ચ ૬ “ કાસ કરીશું ” નો સા-
માન્ય દોષ ૭ ત્રણ અવસ્થા (બાલ્યા, મધ્યા અને વૃદ્ધા) ૮ ઉનેવાળ ગણિતની આવૃત્તી
સ્થિતિનો ટૂંક હેવાલ ૯ બાલના ઉર્મગમાં મંદતા ૧૦ સમયના વખતમાં સમયનું કાર્ય કરવું
૧૧ ગણિત સેવા એ જ ઉત્તમ છે. ૧૨ બાલનું ગૌરવ આ દરેક ભાગની હકીકત સંપૂર્ણ સમજાવી
હતી, અને છેવટે નીચેના શબ્દોમાં સમાપ્તિ કરી હતી.

આપ બંધુઓને આ આવકાર તે મારી જાતિ તરફથી નથી, પણ મારી બાલ જૂમિના બંધુઓ તરફથી છે, તેથી હું સમસ્ત બાલ જૂમિના ઉનેવાળ બ્રાહ્મણો તરફથી અંતઃકરણ પૂર્વક આવકાર આપી કહું છું કે આપના આ કાર્યમાં આપ શ્વેદ પામો અને આપના હાથે જ ઉનેવાળ પ્રજા દશે દિશામાં ગાજી રહેશે.

આ પ્રમાણે સ્વાગત કમિટિના પ્રમુખનું બાપણ પુરૂં થયા પછી પ્રમુખ પદવી રા. રા. ચણિચંકર શિવચંકર પંડ્યાને આપવામાં આવી હતી. તેઓએ પ્રમુખ પદવી લીધા પછી સઘળી સભાને ઉપકાર માન્યો હતો, અને સર્વેએ ખંતથી મને મદદ કરવી એમ જણાવ્યું હતું. આ કાર્ય પછી તરત જ વિચાર કરનારી કમિટિ નીમાઈ હતી. આ વિચાર કરનાર કમિટિની રજાથી વિપર્યય બોલવામાં નીચેના માણસોએ ભાગ લીધો હતો:—

૧ વિદ્યા અમ્રતલાલ નાયજી ઠાકર ૨ બાળલક્ષ્મ મોતીલાલ કણ્ણાશંકર ભટ્ટ ૩ સંપ મગનલાલ નારાયણજી જ્વેષી, મોતીલાલ ધનેશ્વર જ્વેષી અને લલ્લુભાઈ શંકરભાઈ ભટ્ટ ૪ કન્યાવિકલ્પ બાલુભાઈ રતનચંદ, અને બાળાશંકર ગૌરીશંકર ભટ્ટ ૫ બ્રાહ્મણની દુરજ બાળાશંકર ગૌરીશંકર ભટ્ટ આ દરેક માણસોએ પોતાનો પાઠ સારી રીતે બજાવી બગવ્યો હતો, પણ તેમાં અમ્રતલાલ નાયજી ઠાકર લલ્લુભાઈ શંકરભાઈ ભટ્ટ બાલાશંકર ગૌરીશંકર ભટ્ટ અને બાલુભાઈ રતનચંદે શ્રોતાઓ ઉપર ઘણી જ અસર કરી હતી.

છેવટે પ્રમુખે સર્વતા સાર રૂપે બાપણ આપ્યું હતું.

આ કોન્ફરન્સમાં નીચે પ્રમાણે ફાવો થયા છે.

૧ વિદ્યા ક્ષેત્રમાં જેમ અને તેમ વધારે ઉત્સાહ રાખવો.

૨ બાળલક્ષ્મ અટકાવવાં—કન્યાની ઉમ્મર બાર વારસની અને પુત્રની ઉમ્મર સોળ વરસની રાખવી.

૩ કન્યાવિકલ્પ બંધ કરવો (વરોડી નિમિત્ત કવ્ય લેવું પણ તે ખર્ચ જેટલું જ.)

૪ અન્ય બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિ સાથે મળી જવાનો અને અન્ય બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિને મળી જવાનો બોધ કરવો.

૫ શુભાશુભ પ્રસંગે જેમ અને તેમ ખર્ચ આપવાં કરવાં.

૬ વીસ વરસની ઉમ્મર સુધીના સ્ત્રી અને પુરૂષના મરણ પાછળ ફક્ત ક્રિયા કરવામાં જ ખર્ચ કરવું જ્ઞાતિ બોજન કરવું નહિ શ્રીમંત વગેરે શાસ્ત્ર બાધક વરા બંધ કરવા.

૭ બાર વરસની ઉમ્મર થાય તે પછી દરેક છોકરાઓને સંધ્યાવંદન કરવાની દુરજ પાડવી.

૮ જ્ઞાતિબોજન ન આપે તે બદલ ડોઈ પણ જ્ઞાતિજનને જ્ઞાતિ બહાર મુકવો નહિ.

૯ દીકરીઓને બણાવવાની કાળજી રાખવી.

આ પ્રમાણે ફાવો પસાર થયા હતા, અને તે ફાવો જોર જુલમથી નહિ પળાવતાં આગેવાનોએ સમજાવીને પળાવવા થત કરવો એ બાબતનું પ્રમુખે સારી રીતે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું હતું છેવટે ઇશ્વરની રતુતિ કોન્ફરન્સનું કાર્ય નિર્વિઘ્ને પૂર્ણ થયું તેથી કરી કાર્યની સમાપ્તિ કરી હતી.

પ્રમુખને પ્રમુખ પદવી આપ્યા પછી નામદાર શહેનશાહેના મરણની દીલગીરીનો તાર મુકવાનો પ્રથમ ફાવ થયો હતો.

અમ્રતલાલ નાયજી ઠાકર.

બ્રાહ્મણોમાં થતી હિલચાલો.

ગાંગડમાં ઉનેવાળ બ્રાહ્મણોની બીજી કોન્ફરન્સ ગયા વૈશાક માસમાં ભરાઈ હતી. કોન્ફરન્સની વિગત અને તેમની ઉત્પત્તિ, વસ્તી, વિધા તથા હાલતને ઉનેવાળ કોન્ફરન્સ. લગતી હકીકત આગળ આપવામાં આવેલી છે તે જેવી. ગુજરાતમાં સૌ ઉપરાંત જાતિના બ્રાહ્મણો વસે છે. ધણીક ન્યાતી

એક બીજાની સાથે જન્મે છે પરંતુ કોઈ ટેકાણે સંપ, વિધા કે ધન નથી. કેટલીક જાતિ-ઓએ પોતપોતાની જાતિની ઉત્પત્તિ માટે ચોપાનીયાં દાદ્યાં છે અને કોન્ફરન્સો વગેરે ભરવાની હિલચાલો ચલાવી છે. બ્રાહ્મણો, બધી વર્ણમાં અગ્રેસર જાતિ છે તેમ છતાં હમણાં તેઓ સહની પાછળ પડી ગયેલા છે જે અત્યંત દિલગીરી બરું છે; છતાં જોઈને આનંદ થાય છે કે, હમણાં હમણાંમાં બ્રાહ્મણો પણ કંઈક દેશકાળને ઓળખતા થવા માંડ્યા છે અને આવી તેવી હિલચાલો કરવા લાગ્યા છે. આવાં કોન્ફરન્સોમાં જાતિમાં ઐક્ય કરવાનો ઠરાવ કરવામાં આવે છે પરંતુ તેનો કેવો અને કેટલો અમલ થાય છે તે જણવામાં આવતું નથી. અસ્તુ, ઐક્યનો ઠરાવ કરવામાં આવે છે એટલું પણ શરૂઆતને માટે ઓછું નથી. કોન્ફરન્સોએ હવે બીજાં એક પગલું આગળ ભરી એવો પણ ઠરાવ કરવો ઘટે છે કે, જે જાતિ-ઓની સાથે બોજન વ્યવહાર હોય તે જાતિઓ માથે પણ આપણે ઐક્ય અને બંધુત્વ વધારવું જોઈએ. ઉનેવાળોની આ કોન્ફરન્સે બોજનવ્યવહારવાળી જાતિઓ સાથે પણ ઐક્ય કરવાનો વિચાર અને ઠરાવ પોતાના મંડળમાં રજૂ કરી એક દાખલો આપ્યો છે જેને માટે અમે કોન્ફરન્સના નેતાઓને આંતઃકરણ પૂર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ. ઠરાવનો અમલ થાય કે ન થાય તો પણ એટલો ઉદ્દગાર, ન્યાતીય અભિમાનમાં રમીપચી ગયેલાના કાનપર પાડવાની જરૂર છે એમ ઉનેવાળ કોન્ફરન્સે બીજી જાતિઓને ખતાવી આપ્યું છે. વાત સંભળાયા પછી લોકો સ્વાભાવિક રીતે જ તેનો અમલ કરવો કે ન કરવો તેનો વિચાર કરશે, માટે હાલ તુરત ફળ દેખાય કે ન દેખાય તો પણ દરેક જાતિવાળાઓએ પોતાપોતાની કોન્ફરન્સોમાં ઉનેવાળોની માફક આવો એક ઠરાવ રજૂ કરવો એ હવે બહુ અગત્યની બાબત છે એમ અમારે બાર દહને જણાવતું જ જોઈએ છીએ.

સરખેજમાં અમારા તરફથી ઉઘાડવામાં આવેલા સંધ્યા ક્લાસને રા. રા. મોહનલાલ જગજીવન ત્રિપાઠી તરફથી આનંદકની પાંચ નકલ આપવામાં આવી છે તેનો સ્વિકાર કરતાં અમને આનંદ થાય છે. અમે ગયા વર્ષના વૈશાખના અંકમાં મહેમદાવાદથી રા. ઉમયાચંકર તરફથી મળેલી ર. ર. ની મદદની પહેાંચ આપી હતી. આ રૂપયામાંથી છોકરાઓને સંધ્યા શીખવવા માટે પંચપાત્ર, તરબાણી, આયમની, લોટો તથા આર્ધચંડ લેવામાં આવ્યું છે. અને તેનો ઉપયોગ સંધ્યા ક્લાસમાંજ કરવામાં આવે છે. દેવગઢબારીઆથી સંધ્યા ક્લાસ તથા મસિક સંબંધમાં કેટલીક અમુલ્ય મુચનાઓ. રા. રા. નારણજી નંદલાલ પો. સુ. તરફથી કરવામાં આવી છે તે માટે અમે તે બંધુને ઉપકાર માનીએ છીએ. આ બંધુએ ચાલાક વિદ્યાર્થીઓને સુર્યના નમસ્કાર શીખવા જવા

માટે બાહુ પશુ આપવાનું કષ્ટ હવું જે માટે અને તેમનો અધિક ઉપકાર માનીએ છીએ. સર્વ નમસ્કારના સંબંધમાં તેઓ લખે છે કે “ સવિનય લખવાનું કે અંક ૧૨ વંચતાં સરખેજમાં વેદશાળા કાઢી તેમાં સર્વ નમસ્કારાત્મક ઉપાસના દાખલ. કર્યાનું જાણી અતિવ-ઉદ્દાસ પ્રકટ થયો છે. દષ્ટ અને અદષ્ટ ઉભય કૃણ એ ઉપાસનામાં હોવાથી અન્ય ઉપાસના કરતાં આ સમયમાં આ ઉપાસના ખાસ શ્રેષ્ઠ ભોગવે છે અને ભોગવશે. મેં જેટલા સર્વ નમસ્કાર નિત્ય નાંખવાવાળા દક્ષણી વગેરે જોયા છે તેમનાં શરીર પુષ્ટ, અવયવો મુદર, રનાયુ મજબુત અને વધુ ક્રાંતિવંત હતાં. જોતાંવેત બારવકરે પાડવામાં શરીરની ક્રાંતિ મુખ્ય ભાગ લે છે. પંજબી, શીખ, પુરવીઓ કિંવા એવેજ એકાદ દેહિપ્રમાન કાઢી જ-આંએ ધક્કા ખાતો નથી. રેલવેમાં ખેડેલા પેસેન્જરો સ્વાભાવિક અન્યને પ્રવેશ કરતાં ઉપેક્ષા કરે છે, પરંતુ ઉક્તજનોને આદર આપી તેમને હાથે પોતાનું ક્વચિત અપમાન ભોગવી બેસે છે. આનું નામ દષ્ટ કૃણ. ખીનું દષ્ટ કૃણ સર્વ નમસ્કાર કરનારને વ્યાધિ વળગતા નથી આરોગ્ય માદકરા દીક્ષેત. ત્રીનું દષ્ટ કૃણ વિદ્વાન નરમાં એજ પુરુષ અમ ગણ્ય સાખિત થાય છે. આવાં આવાં અનેક દષ્ટ કૃણો જેમાં સમાયેલાં છે તે ઉપાસનાનો આરંભ વાંચી હું આપને અને અન્ય ઉપાદેશને અભિનંદન કંઈ છું.” આ ઉપરાંત માસિકના સંબંધમાં પણ કેટલીક ઉત્તમ સુચનાઓ તેમણે કરી છે. જે રથળ સંકોચને લીધે અત્રે અમે જણાવતા નથી. આવા લાગણીવાળા બ્રાહ્મણો એકત્ર થઈ કોઈ પણ કાર્યનો આરંભ કરે તો નક્કી ફલ સિદ્ધિ સત્વર થાય.

સરખેજમાં હાલ મોટા બ્રાહ્મણના બાટ કૃષ્ણરામ જે હાંગરાના ઉપનામથી ઓળખાય છે તેમની પધરામણી થઈ છે. ગુજરાતના કેટલાક બ્રાહ્મણોમાં તેમનો સખેજમાં હાંગરો- ઈતિહાસ ન્યાયવાને બાટ રાખવાનો જુનો રિવાજ હજુ પણ ચાલુ (બાટ.) છે. કાળના પ્રવાહ સામે આ રિવાજ ક્યાં સુધી ટકી શકશે એ કહી શકાતું નથી. પરંતુ આ બાટ લોકો પણ જે કાળ પ્રમાણે પોતે પણ સારી કેળવણી લઈ યોગ્ય થઈ જાય તો જન સમાજ તેમની ઉપયોગિતા જોઈ ચાલુ પરંપરા કાયમ રાખે. સરખેજના બંધુઓ બારોટનો લાભ લઈ પોતાના પૂર્વજોનો ઈતિહાસ જાણી કાંઈક તૈવા ચવાને સંગીત પ્રયાસઆરંભશે તોજ અમે તો બારોટના આવાગમનને ફલિત થયું સમજીશું.

માસિકના કાર્યની શરૂઆતથી આજ દિન સુધીમાં જુદા જુદા રથળોના જુદા જુદા લેખકોના લેખો અને અર્થો પત્રોદ્વારા જણાય છે, કે દરેક બાબતમાં કોડીનારથી રા. આપણે પડતી સ્થિતિમાં છીએ. આ સત્યને વધારે પૂરાવાની જરૂર રા. હુલેલરામ નથી. આવી સ્થિતિમાં હોવાનાં ઘણાં કારણો છે, પણ તે પૈકી મોટામાં જયરામ પાઠકનો મોટું અને સર્વનાં મૂળ રૂપ એવું એક કારણ આપણા રિત રિવાજો છે. આ પત્ર. માન્યતામાં બે મત હોય એમ લાગતું નથી; ઉલટું, તેના પૂરાવામાં એક અવાજે સર્વ સંબળાય છે કે, “ બાળલગ્નોએ બાળી મૂક્યા, કન્યા વિક્રયે તો કુંડુંબોને જડ મૂળથી ઉખેડી નાખ્યાં, ન્યાત વરાઓએ પાયમાલ કરી નાખ્યા અને મરણ પછીનાં મિથા-ત્રેએ આસુરી તત્વો રો રંગમાં રેડી ધર્મનો લોપ કરી બ્રહ્મત્વને દૂર-વિદૂર કરી નાખ્યું

છે. ” આ પ્રમાણે આપણા અનિષ્ટનું મૂળ આપણા રીત રિવાજો છે, અને તેમાં સમયાનુસાર ઘટતો સુધારો કરવો એ ધર્મજન જરૂર છે. એવું આપે સમજીને, સર્વત્ર શુદ્ધ આત્માનું હિત ઇચ્છતા, આપે ગયા આપાદ માસથી “ શુદ્ધ આત્મા ” નામનું માસિક પ્રગટ કરવાનું શરૂ કર્યું છે. મારા વાંચવામાં બધાજ અકો આગ્યા છે. સંખ્યાબંધ શુદ્ધ બંધુઓ આદક થઈ તેનો લાભ લે છે. એ ધર્મ સંતોષકારક છે; પણ સૌરાષ્ટ્રમાં વસતા આપણા શુદ્ધ બંધુઓ તેનો જોઈએ તેટલો લાભ લેતા નથી, એ ધર્મજન ખેદજનક છે. સર્વત્ર શુદ્ધ આત્માની જ્ઞાતિની ઉત્પત્તિ માટે આપ પ્રયાસ કરો છો, પણ મારા અનુમાન પ્રમાણે સૌરાષ્ટ્રમાં આપણા દશ પંદરેક જ્ઞાતિ બંધુઓ આ માસિકનો લાભ લેતા હશે. તો તેઓ બંધુઓને વિનંતી કરવાની કે બાધઓ ! આપણી આત્મા જ્ઞાતિ બીજી જ્ઞાતિઓ કરતાં ધર્મ ઉચ્ચરથાન ધરાવે છે, છતાં, બીજી જ્ઞાતિઓ કરતાં આપણી જ્ઞાતિમાં કેટલાક ખરાબ રીવાજો દાખલ થયેલા છે, તે રીવાજો મોટું કલંક લગાડનારા છે. તો તેવા રિવાજો દૂર કરી સમસ્ત શુદ્ધ આત્મા હિતાર્થે પૈસા વાપરવાથી તેનો ઘટતો ઉપયોગ કર્યો એમ સમજીશો. જેવટ એટલીજ પ્રાર્થના છે કે માસિકનું કદ કાંઈક મોટું કરી, (અને લવાજમ-માં પણ રૂપિયા એકની જગ્યાએ દોઢ રૂપિયા કરવો ઉચિત લાગે તો તે પણ કરી) વિગેય લખાણ સમાય એમ ગોઠવણ કરો તો વિશેષ લાભ થશે.

પ્રભુ ! મર્વત્ર શુદ્ધ આત્માની ઉત્પત્તિ કરો ! એજ પ્રાર્થના સાથે હાલનો આટલેથી અંત કરું છું

આ નામના અમદાવાદના મંડળનો નવમો વાર્ષિક મહોત્સવ ભારે ઉમંગ તથા ધામધુમથી અમદાવાદમાં દોલતખાનામાં આવેલી ઐદિઓની વાડીમાં ઉજવવામાં આગ્યો હતો. આ મંડળનો મહોત્સવ મંડળના એક જીવનરૂપ મંડળનો નવમો બંધુ રા. રા. અંબાલાલ બાપાલાલ મહેતા બી. એ. યુરોપથી આવવાના હોવાથી મુકરર તારીખ કરતા મોડો ઉજવવામાં આગ્યો હતો આ મેળાવડામાં બે દર્શ સાથે કંવાનાં હતાં. એક તો મંડળની વાર્ષિક તિથિની ધામધુમ કરવાની હતી અને બીજું વ્યાપાર અર્થે મંડળના એક ગયેલા બંધુ ને સ્વદેશમાં આવતા પ્રસંગે આવકાર આપવાનો હતો. આવાં આવાં મંડળો જ્ઞાતિબંધુઓ તરફથી મદાયના અભાવે જોઈએ તેવાં ગંગીન કામો નથી કરી શકતા એ ખરૂં છે તો પણ તેઓની ઉપયોગીતા અને તેમની જરૂર કેટલી બધી છે તે તેવાં મંડળના કાર્યના રીપોર્ટ વાંચનાર તથા સાંભળનારને જણાયા વિના રહેજ નહિ” આ પ્રમાણે નવ વર્ષથી આ મંડળ એક શ્રદ્ધાથી શ્રી ધૃષ્ટ્ય પરમાત્માના ઉપદેશ કર્મણ્યે ઘાધિકારેણ । મા ફલેષુ જ્ઞાનન ॥ અનુસાર કાર્ય કર્યા કરે છે એ ખરેખર તેમને ધન્યવાદ આપવા જેવું છે. અને જો કે તેમને જ્ઞાતિના આગેવાનો તરફથી જોઈએ તેવી સહાય મળતી નથી તો પણ તેઓ ઉભાદ મુકતા નથી તેમજ જ્ઞાતિમાં કલેશ ઉત્પન્ન કરવાના પ્રયાસો કરતા નથી પણ શાંતપણે પોતાના હેતુ પુરસ્કર કાર્ય કર્યા જાય છે તેને માટે અમે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. આત્માઓમાં આવાં અનેક મંડળો થાય એ ઇચ્છવા યોગ્ય છે. માત્ર તેઓ એક બીજામાં બેદન ઉત્પન્ન કરતાં અંકુષ ઉત્પન્ન કરે તેજ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. ૨. અંબાલાલ યુરોપમાં જઈ જવેગતતા વ્યાપારનો અનુભવ લઈ જાતિ અને દેશનું કલ્યાણ કરશે એમ

અમે આશા રાખીએ છીએ. અને જ્ઞાતિમાં આદર પામ્યા છે અને તેમની ઉન્નતિમાં જ્ઞાતિ આડ ખીલી ન નાંખતાં સંહારક થઈ છે એ જોઈ અમે રા. અખાલાલને તેમજ ઔદીચ્ય જ્ઞાતિને અભિનંદન આપીએ છીએ.

વીરમગામ એ વહેપારનું મથક છે. કાઠીયાવાડ અને ગુજરાતને આ શહેર સાંધે છે અને તેમાં ઘણા ઉદ્યોગો નવા પાયા ઉપર ચાલે છે. આ શહેરમાં અમર્યા વ્યવસ્થા- ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણોની વસ્તી સારી છે અને ત્યાંથી ઔદિચ્ય મિત્ર ના- પકની વીરમગા- મનું માસિક પશુ નીકળે છે. આ જ્ઞાતિમાં રા. ઇશ્વરલાલ દેવશંકર મની મુલાકાત. વકીલ એ એક પ્રતિષ્ઠિત સાધન સંપત્તિ ગૃહસ્થ છે અને તેમનામાં સમાજની લાગણી પશુ સામાન્ય કરતાં વિશેષ પ્રમાણમાં જણાય છે.

અમારા વ્યવસ્થાપકની વીરમગામની મુલાકાત આ બ્રાહ્મણ બંધુને મળી તેમની સાથે કેટલીક ચર્ચા કરવાના તેમજ ઔદિચ્ય મિત્રના તંત્રીને મળી કેટલીક વિગતો જણવાના હેતુવાળી હોતાં તે સંબંધી જે જોવામાં આવ્યું તે સર્વે બંધુઓની સમક્ષ મુકવામાં આવે છે. ઇશ્વરલાલબાઈ એક સાધન સંપત્તિ તથા લાગણીવાળા ગૃહસ્થ છે. તેઓ જે પોતાની ઉત્તરાવસ્થાને કેટલોક સમય અન્ય આત્મભોગ સાથે આપી પોતાના જેવા અન્ય બંધુઓને એકત્ર કરી કોઈ પ્રયાસ કરે તો અમારી ખાત્રી છે કે તેઓ ગુજરાતમાં બ્રાહ્મણોને માટે કાંઈક સાઈ સંજોન કાર્ય કરી શકે. ઔદિચ્ય મિત્ર માસિક એક લાગણીવાળા બંધુએ અમદાવાદના માસિકના બંધ પડયા પછી કેટલેક વર્ષે કાઠ્યું હતું. અને થોડોક વખત તેના કાર્યવાહકોને તેથી સંતોષ પશુ ઉપજ્યો હતો. પશુ થોડા વખતમાંજ બ્રાહ્મણોના સ્વાભાવિક સ્વભાવ પ્રમાણે અમદાવાદમાં ઔદિચ્યોનાં ખીજાં એ માસિકો નીકળવાથી આ માસિકના કાર્યવાહકોમાં કાંઈક પોતાના કર્તવ્ય લાગણીના રજામાં વિચ્છિન્નતા માલમ પડવાથી નિરાશાની લાગણી ઉત્પન્ન થયેલી જણાય છે. આશા છે કે તેઓ પોતાના કામમાં ઉત્સાહ રાખશે અને સાવિત્રતાથી પોતાનું કામ ચલાવશે અને ઉંચકે તેમને ઇશ્વર જયજ આપશે બ્રાહ્મણોના પેટાવિભાગમાં પશુ સામાજિક ઐક્ય યઈ શકતું નથી અને ભેદભય સૃષ્ટિ વધતી જાય છે એ જોઈ ખરેખર ખેદજ ઉત્પન્ન થાય છે !!!

આ પછી અમારા વ્યવસ્થાપકે કડવા વિજયના તંત્રીની અને કડવા વિજયની ઓશી-સની મુલાકાત લીધી હતી. આ બાઈને પોતાના કાર્યમાં ઉત્સાહથી મહેલા જોઈ ધણોજ આનંદ થયો હતો. અને જે સમાજમાં આવા અગ્ર થકા તથા હાંમતવાળા માણસો સાંભળક કમ્પાણના કાર્યમાં ઉત્સાહ લે તે સમાજમાં કાર્ય નથાય એ સંભવેજ કેમ. આપણા દેશમાં જે દેશકમ્પાણની લાગણી જન્મ પામી છે તે લાગણીએ પાટીદાર જ્ઞાતિઓમાં પ્રવેશ કર્યો છે એ જોઈ અમને ધણોજ આનંદ થાય છે. અને જે કે આવા આવા પ્રયાસ કરનારોએ તે જ્ઞાતિ કે સાંસારિક શુખ હોતું નથી તેમજ તેમને પોતાના કામને પુરે સંતોષ પશુ હોતો નથી પરંતુ તેમના કાર્યની અસર હમેશને માટે રહે છે અને તેજ આપણા ઉદ્યતું મુચિન્દ છે. બ્રાહ્મણો પોતાનો ઉત્કર્ષ કરી આવા આવા પ્રયાસોમાં અથાગ પ્રયત્ન કરતા અન્ય બંધુઓને સહાય આપી તેમનું કામ બળવત્તર કરે તો દેશને ઉદય કેટલો ત્વરિત થાય તે સંદર્ભ જોઈ શકાય એવું છે. અમે રા. પુરપોત્તમ લલ્લુભાઈને તેમના કાર્ય માટે ધન્યવાદ આપીએ છીએ અને ઇચ્છીએ છીએ કે તેઓ તેમના કામમાં વા-

ધારે ને વધારે ઉત્સાહથીજ મંડ્યા રહેશે અને ઇશ્વર તેમને તેમના કામમાં ત્વરિત ગતિ અને સિદ્ધિ આપશે. ! ! !

અમને અમારા એક લાગણીવાળા બંધુ તરફથી ખબર મળી છે કે ચાતુર્વેદી મોઢા આહ્વાણમાં પીઢીજના એક ગૃહસ્થે પોતાની પુત્રીનાં લગ્ન છપ્પનના જ્ઞાતિ બંધનની જગ્યાના એક ગૃહસ્થના પુત્ર વેરે કર્યાં. આ ઉપરાંત પીઢીજના જન-અધમતા. થાના આગેવાનોએ આશાપુરામાં એકત્ર થઈ મદદગુ બાઈને રૂ. ૧૦૫૧) દંડ કર્યો છે. પોતાનીજ નાતના એક જુદા જગ્યામાં આપી પોતાની પુત્રીનો ભવ ન બાળે તેને માથે આવેા દંડ આ કેવી અધમતા કહેવાય. આવાં બંધનવાળી જ્ઞાતિ એ ભર્તૃહરિ કહે છે એવી અગ્નિરૂપજ કે નહિ. ! ! ! આ આહ્વાણોમાં જાનનો વામો કયારે થશે ? આવી પેટા જ્ઞાતિઓ પણ એક નહિ થાય તો પછી આખા દેશની પ્રજા એક થાય એ કેમ સંભવે ? આવા દાખલા બને છે એ ખરેખર આપણી અધમ દશાજ સુચવે છે.

અમદાવાદના સુપ્રસિદ્ધ શેઠ શ્રી ચીતુભાઈ માધુભાઈ સી. આઈ. ઈ. ને સરકાર તરફથી સર નાઇટનો ઇલકાબ આપવામાં આવ્યો છે. આજ્ઞાથી મમસ્ત સર, ચીતુભાઈ શુભંડ પ્રજા આનંદિત થશે. આને માટે અમે શ્રી શેઠજીને તેમજ શેઠને ધન્યવાદ શુભંડ આહ્વાણ સમાજને અભિનંદન આપીએ છીએ. અને શેઠને આવા આવા અનેક માનો મળેા એમ ઇશ્વર પાસે હમેશ માગીએ છીએ.

મિત્રાન્નદેહિ.

ગત વર્ષમાં આ માસિકમાં એક ચર્ચાપત્ર દ્વારા સમસ્ત આહ્વાણ વિદ્યાર્થીઓ માટે અમદાવાદમાં એક બોર્ડિંગ સ્થાપવાને નમ્ર વિનંતિ પત્ર મેં વાંચેલ પરંતુ તેનો કાંઈ પણ અમલ કે શરૂઆત થયેલ હોય એમ જણાતું નથી. એટલું જ નહીં પણ નાતવાજ નાની નાની બોર્ડિંગો પણ એક પણ ઉધાડવામાં આવી નથી. આ સર્વ જાતિના નેતા થવાને ઉત્સુક આહ્વાણીને કર્તવ્ય જુદિતું ટેટલું બાત છે તે જતાવી આપે છે. શુ હજુ ઘેર નીંદ્રામાં જ પડી રહેલું ! અજગરપ્રતિ ગખવામાં જ કર્તવ્યની સીમા આવી રહે છે. બંધુઓ ! જગો, નમ્ર યાચના ધ્યાનમાં લ્યો. આસપાસ આંખ ઉઘાડી, વંચ્ય બોર્ડિંગ, જૈન બોર્ડિંગ, કપોળ બોર્ડિંગ વગેરે જુઓ. કાલે કર્તવ્ય પરાયણ થાઓ, અને ઉત્તમમાં ઉત્તમ દાન જે વિદ્યાદાન તે દાન કરવું શરૂ કરો. આહ્વાણ વિદ્યાર્થીઓની સ્થિતિ જુવો. તેમની બહાર કીમંત આહ્વાણ બાઈઓ ધાઓ ને જુદા જુદા નાના નાના વાડા ન કરતાં મમસ્ત આહ્વાણ વિદ્યાર્થીઓ માટે એક બોર્ડિંગ ખોલો એ જ નમ્ર પ્રાર્થના (યાચના) છે.

પ્રભુ તમને આ માટે પ્રેરણા કરી કર્તવ્ય પરાયણ લવાને હીમ્મત આપે. એજ પ્રભુ પ્રાર્થના.

‘વિદ્યાર્થી.’

પ્રથમ વર્ષના લવાજમની પહેાંચ.

ગ. રા. શાસ્ત્રી પ્રેમાનંદજી કેશવસાન.	ખરસાડ	૧-૦-૦
„ ડાહ્યાશાકર ધર્મિ	સરખેજ.	„
„ બી. જે. શાસ્ત્રી એમ. એ.	મુંનાઈ.	„
„ અખાલાસ માધવનાસ.	ગેલધરા	„
„ ગોવિંદનાથ પ્રાણીનન.	રાયપર	„
„ અમૃતનાસ મહાશંકર દવે.	ભડચ	„
„ લક્ષ્મીભાઈ વજીરામ	સરખેજ	„
„ અમૃતનાસ નાથજી ઠાકર	નીકોત.	૦-૬-૦
„ શ્રીમન્ બાલ યોગિન્.	વસો	„

ચાતુ વર્ષના લવાજમની પહેાંચ.

ગ. રા. શ્રીમન્ બાલ યોગિન્	વસો	૧-૦-૦
„ શ્રી ગુરુજી મળમરામ વધમરામ.	જપપુર	„
„ મળનાસ જેઠાલાલ શુક્લ	વીરમગામ	„
„ ધર્મિરનાથ દયાશંકર દવે	„	„

વિજ્ઞાપના.

આ માસિક ગુજનતમા વસતા બ્રાહ્મણોમાં ઐશ્વર્યી જ્ઞાનનો વધારો થાય અને તે દ્વારા તેમનો તથા ચાતુર્વર્ણ્ય સમાજનો ઉત્કર્ષ થાય એ અભિનાયાથી જ કાઢનામા આનુ છે. માટે તેમા સર્વે બ્રાહ્મણો તેમ જ ઈતર વર્ણના જ્ઞાનવાન પુરુષોને દરેક પ્રકારે સહાય આપવાની વિનંતિ કરનામા આવે છે, માસિક આ વન ત્રણ ફાગમું કરવામા આનુ છે, તેમ છતાં વનાનમા કાઈ પણ વધારો કરવામા અવગે નથી આશા છે કે બ્રાહ્મણો વધારે થશે અને તેમા લાગણીવાળા બધુઓ સહાય આપશે. આ માસિકના વિચારનો જેમ બહોળો ફેલાવો થાય તેમ આપણા સમાજને ફાયદો થાય તેમ છે, માટે તે તન્ન પણ વાચક વર્ગનું ધ્યાન ખેંચવામા આવે છે માસિકમા આખી આર્થ પ્રગતને લાગુ પડે એવા માસિક તથા ધાર્મિક વિષયો મારા વિદ્વાનોને હાથે ચર્ચાએ જેની વ્યવસ્થા કરવામા આવી છે. માટે આ માસિકના આદક થવાથી બ્રાહ્મણ શિવાય ઈતર વર્ણના બધુઓ પણ લાભ મેળવી શકશે

વ્યવસ્થાપક.

જાહેર ખખર.

અમારા તરફથી 'શ્રી ભનુદાસ કૃત વૈરાગ્યશતક અને બ્રહ્મસૂત્ર' નામનું પુસ્તક છપાવું છે જેની કીંમત રૂ ૧ નખવામા આવી છે. ગુર્જર બ્રાહ્મણના બ્રાહ્મણને તે પુસ્તક ૦-૧૨-૦ આપનામાં આવશે આ પુસ્તક વ્યવસ્થાપક અમદાવાદને પત્ર લખી મંગાવના તરફ વિનંતિ છે

નિયમો.

૧. વગર સહીના અને તન્નીલી સહીના લેખો માટે તન્ની જવાબદાર છે, સહીવાળા લેખો માટે લેખક જ જવાબદાર છે

૨. માસિકમા હરકોઈ વિષયના લેખો મોકલવાની શુજ્ઞતા પ્રજ્ઞને છુટ છે. વ્યક્તિગત ચર્ચા લેવામા આવશે નહિ, તેમ જ લેખ માસિકમા નહિ લેવામા આવે તો તે અમે પાછો મોકલવા બધાતા નથી લેખ કાગળની એક જ બાજુએ સારા અક્ષરથી લખી મોકલવો જોઈએ મહી વગરના લેખો ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવશે નહિ.

૩. નવા ગ્રાહક થનારે લવાજમ અગાઉથી મોકલવું, અને આહુકાએ વર્ષ પુર થતામા લવાજમ મોકલી દેવું. મનીઓર્ડર તન્ની ઉપર સરખેજ મોકલવો પત્ર વ્યવહાર અમદાવ દને સરનામે કરવો. માસિકનો નમુનાનો અંક એક આનાની ટીકીટ મોકલે મોકલવામા આવશે.

૪. માસિક દરેક મામની અગાવરના સુધીમા ન મળે તો બવરથાપકને પત્રથી જણાવવું. મિરનામાના ફેરફારથી બવરથાપકને વાકિ કરવા નહિ તો માસિક ગેરવધે પડે તેને માટે અમે જોખમદાર નથી. માસિકના સગતામા ઉપરનો નળર લખવા કૃપા કરી

૫ લવાજમ મોકલ્યા પછી એક જે મહીને માસિકમા પહોચ આવી ન હોય તો પત્રથી પુછાવવું

વિજ્ઞાપના.

શુજ્ઞતાના સમસ્ત બ્રાહ્મણોમા સામાજિક એમની લાગણી પ્રદિષ્ટ કરી, સમસ્ત ગાંતિના પ્રધામવી ધર્મ, સમાજ આદિમા બ્રાહ્મણો ઉન્નત ચામ એવા હેતુથી જ આ માસિક છેલ્લા બે વર્ષથી કાઢવામા આવ્યું છે, અને ઘણી અડચણો વેઠી ચલાવવામા આવે છે. આ માસિક એક વ્યક્તિનું કે એક ગાંતિનું નથી. પણ સમસ્ત શુજ્ઞતાના બ્રાહ્મણોનું એટલે સમસ્ત શુજ્ઞતાની હાંદ પ્રજ્ઞનું છે. માટે શુજ્ઞતાના દરેક મતલબ ધર્માવનગી બાઈ, બહેનને અને ખમ કરીને દરેક બ્રાહ્મણ કુટુંબને આ કાર્યમાં મનથી, તનથી તથા ધનથી મદાય આપવાની વિનંતિ કરવામા આવે છે. દરેક ગ્રાહકે આમાના વિષયો વાચવાની તેમ જ તેમા જણાવેલા ચલા દરેક કાર્યમા સહાય આપવાની અને તેગાંની વાનો બ્રાહ્મણોમા દેલાની આદક વધાનવાની પોતાની જગ છે એમ સમજવું જ જોઈએ

ગુર્જર બ્રાહ્મણ.

ૐ । મદ્રંકર્ણેભિઃ શૃણુયામદેવાઃ । મદ્રંપશ્યેમાશ્ચભિર્યજન્નાઃ । સ્થિરૈરક્ષે
સ્તુદ્ધવા ૫ સસ્ત્રુભિઃ । વ્યશોમદેવાહિતં ઘદાયુઃ ॥ તદાત્માનિનિસ્તે
યડપનિપત્સુધર્માસ્તેમાયિ સન્તુ તેમયિસન્તુ ॥ ઉપનિષત.

શબ્દાર્થઃ—હે દેવો! અમે કાનોવડે કલ્યાણને સાંભળીએ, નેત્રાવડે કલ્યાણને જોઈએ,
તે દૃઢ અંગોવડે સ્તવન કરતા દેવે નિર્માણ કરેલું આલુખ્ય પામીએ. તે આત્મામાં પ્રીતિ-
વાળા ભારામાં ઉપનિષદમાં કહેલા ધર્મો હો, તે ભારામાં હો.

વર્ષ ૩, અંક ૧.

[માસિક,]

આપાઠ. સંવત ૧૯૬૭.

ઈશ્વરની સ્તુતિ.

ઠાહરો.

આ માસિકનું હે પ્રભો ! જાગ્યું ત્રીજું વર્ષ;
કમળ છે એમાં વિભો, લખવા દિનઉત્કર્ષ.

ઉપજાતિ પુત્ર.

ઉત્કર્ષ આ વર્ષ વિષે સુ થાવા,

લેખો રૂડા માસિકમાં લખાવા;

આપો અમેને જગ શુદ્ધિ કેરું,

પિતા પ્રભો મેર તથા મુમેર.

દાપાવિશે ઉચમ તે અમારો,

લેખાવિશે સળગનમાંહિ સારો;

તેથી જ પામી સહાર સારો,

થયો સુ આ માસિકનો પ્રસારો.

તારી કૃપાથી વિષ્ણુ વિશ્વનાથ,
ચહે સુચિંતામણિ રંક હાથ;
આનંદ આનંદ સદૈવ બાસે,
કુસંપ કંઠેશાદિક દૂર નાસે. ૪

જો મે'ર હોયે જગદીશ તારી,
તો અર્થ ચારેય શકાય સારી;
સુસંપ વાધે નવ કોષ બાધે,
કાર્યો સુકલ્યાં જન સર્વ સાધે. ૫

તારે પ્રતાપે કરિ હે પ્રતાપી,
વિશ્વ રહે સૂર્ય પ્રકાશ વ્યાપી;
મનુષ્યમાં તેમ જ જ્ઞાનભાનુ
ઉદે કરે તું નયિ છેક છાનું. ૬

તેથી ખસે અંતરઅંધકાર,
ને ઉન્નતિ-માર્ગ સુઝે જ સાર;
ખોદું ખડું સ્પષ્ટ જણાય આંખે,
બહુ થવાનું જન તર્તે આંખે. ૭

આંખા યયા તોય ન વિપ્ર લાજે,
હાલા ધડાશા બહુ અન્ન ગાજે;
ચંદ્રાદિની ઉન્નતિ સ્પષ્ટ દેખે,
પોતાનિ છે કેમ ન તેહ પેખે. ૮

માટે બહુ શુર્જર બ્રાહ્મણોનું,
યવા તમારા સુખનામ ગણેનું,
હે વિષ્ણુ ! ભીમ ઉર માંઢિ ધાવો,
ને વિપ્રમાં જ્ઞાન-રવિ ઉગાવો. ૯

ગણપતરામ રાજરામ ભટ્ટ.

ઈશ્વર સ્તવન.

ગીતિ.

જય જય જય જગત્રાતા,
જય પિતૃ માતા કૃપા તમે કરજો;
શુભર આજ્ઞા સૌનો,
દુઃખ દયાળું દયા કરી દરજો. ૧

પૂરણુ વર્ષ થયાં બે,
શુભર આજ્ઞા માસિકને આજો;
ત્રીજું સુખકર વીતે,
એ કામે પ્રભુ પ્રસન્ન તું થાજો. ૨

સત્ય દયાને શાન્તી,
વિધ વિધ વિદ્યા સિંધ કરીને રથાપો;
શુભર આજ્ઞા સૌને,
પુરુષારથ તો ચારે પ્રભુ આપો. ૩

ધાન્ય ને ધનના ઢગલા,
દીર્ઘાયુ પશુ ને પુત્રો દેજો;
સુર પદ સૌને આપી,
સંકટમાં સંભાળ પ્રભુ લેજો. ૪

બાળ લગત બળવંતા,
બંધ કરાવો બાળક દુઃખ પામે;
સોળે સુંદરી પરણે,
જગપતિ જગમાં તેનાં જથ્થા જામે. ૫

વરકન્યાનો વિક્રય,
બંધ કરાવો વર પ્રભુ એ મારું;
મરણ તણું મિથાન્નો,
કાઢી નાખો પાપ પ્રભુ લારું. ૬

માન વિતાવી લલના,
શોકે કોમળ છાતીને બાજો;
નાસ ત્રિશુવન ત્રાતા,
ટાળો વરવો વેધ ધણે લાજો. ૭

સરકલ નાનાં બાંધી,
મમતે મરતાં ગોળ કરી ઘેલાં;
સુમતિ દો પ્રભુ તેને,
આગેવાનો મનના જે મેલા. ૮

વિધવાનાં દુઃખ દેખી,
સુમળનોનું અંતર અતિ દાઝે;
તેને ધરમે વાળો,
ત્રિભુવન પતિ હું વિનવું છું આજે. ૯

અનાચારમાં ડૂબ્યા,
ખટ કરમોમાં ધ્યાન નથી ધરતા;
તેવા સુવકો કરાં,
અંતર નિરમળ કરજો જગકરતા. ૧૦

શાસ્ત્રી જેવી પુરાણી,
પુરોહિતોને આચાર્ય સરવે;
સત્ત બોધ દે સૌને,
એ વર દો પ્રભુ મુજને આપરવે. ૧૧

રાજનગરમાં રહે,
શુન્દરઆઠાણુ મહામંડલ સ્થાપો;
વિદ્યાર્થીની વીથી,
સ્થાપન કરવા પ્રભુ શુભ મતિ આપો. ૧૨

ત્રીજા વર્ષની અરણ,
હરણ હરમાં આનંદે ધરજો;
સૌ શુન્દરઆઠાણુમાં,
સુખ યાંતિ સન્મતિ પ્રભુ ભરજો. ૧૩

અષાઢ શુદ્ધ ૧ સંવત ૧૯૬૭--સરખેજ.

દ્વિતીય વર્ષનું દિગ્દર્શન.

પ્રિય બંધુઓ ! ગુર્જર પ્રાક્ષણનું દ્વિતીય વર્ષ પૂર્ણ થયું છે. અને ત્રીજા વર્ષનો આરંભ થાય છે. સાધકે ક્ષણે ક્ષણે આત્મનિરીક્ષણ કરવું જોઈએ અને તે જ પ્રમાણે આપણે પણ આ ક્ષણે આપણા કાર્યનું દિગ્દર્શન કરીએ; જેથી આ વર્ષમાં કેટલું કાર્ય થયું છે, કેટલું કાર્ય કરવાનું આપણે ધાર્યું હતું, અને હવે આવતે વર્ષે શું શું કામ દૃઢ કરવું અને નવું શું કાર્ય આરંભવું તેના વિચાર કરી શકાય. વળી આ વર્ષમાં આપણે જે જે અગાતને લીધે ભૂલો કરી હોય તે પણ દેશકાળના ગાતને લીધે સુધારી શકાય અને આપણાથી આપણાં કરેલાં કાર્યોને સુદૃઢ બનાવવામાં તેમ જ નવાં કાર્યો સારી વ્યવસ્થિત રીતે આરંભવામાં એક પગલું આગળ વધી શકાય.

અમે પ્રથમ વર્ષના દિગ્દર્શનમાં પણ જણાવ્યું હતું, અને આ વખતે પણ જણાવીએ છીએ કે આ કાર્ય જે હેતુ ફલિત કરવાને આરંભવામાં આવ્યું છે તે હેતુ એટલો મહાન છે, અને દેશકાળની વસ્તુસ્થિતિ જોતાં એટલો દુષ્કર છે, કે કેટલાંક વર્ષોના સાત્વિક ઉચ્ચ પ્રકારના સાધકો દ્વારા તે ફલિત કરવાનાં સાધનો મેળવવાના તથા કર્તવ્ય કરવાના પ્રયાસ પછી તે કર્તવ્યો ન્યારે ઈશ્વરકૃપા રૂપી પ્રસાદથી વિભૂષિત થાય ત્યારે જ આપણે આ હેતુનો કાંઈક અંશ ફલિત થયો દેખી શકીએ. સાધન ચતુષ્પથી સંપન્ન સુસુક્ત યોગમાર્ગ દ્વારા જીવનમુક્તિના દાર સમીપ અવી પહોંચ્યો હોય તો પણ અંદર પ્રવેશ પામતા પહેલાં ઈશ્વરપ્રસાદરૂપી જલ પ્રોક્ષણ કે પુષ્પવૃષ્ટિની અપેક્ષા રહે છે, તે જ પ્રમાણે આપણો હેતુ ફલિત થવામાં પણ સાધક, સાધન, અને સાધ્યનું સામ્ય યર્થ ગયા પછી પણ ઈશ્વરકૃપા રૂપી પ્રસાદની જરૂર રહે છે. માટે આપણે આપણા દરેક કાર્યમાં જેમ ઈશ્વરસદાય આપે છે, તેમ જ આપ્યા કરે એવી તે પરમ દયાળુ કૃપાનિધાન પ્રભુની પ્રાર્થના કરી આપણા લઘુ એ વર્ષના બોખડા તોતડા શબ્દ બોલી શકે એવા બાલકાર્યનું નિરીક્ષણ કરીએ.

સાહિત્ય એ શબ્દનો જે સંકુચિત ક્ષેત્રમાં અર્થ કરવામાં આવે તો તો અલબત્ત આપણા માસિકની સાથે તેને જાણે સંબંધ નથી અને આપણા કાર્ય ક્ષેત્રમાં તેને પ્રાધાન્ય આપવાનું નથી; પરંતુ સાહિત્યનો જે વિશાળ અર્થ આપણે લઈએ તો તો આપણું માસિક તે ક્ષેત્રમાં પણ સ્થાન મેળવી જ શકે. પરંતુ આપણા માસિકનો આ ક્ષેત્રમાં એટલો જ હેતુ છે કે, ગુર્જરગિરા બોલતી હોંદુ આલમમાં ધર્મ અને સમાજ જીવનના વિષયમાં આ માસિક દ્વારા આપણે એક નવીન વિચારશ્રેણી મુકી શકીએ, અને તે વિચારશ્રેણી દ્વારા આપણા એક નહાતા સમાજ જીવનમાં કાંઈ ફેરફાર કરી જે આવક્રાંતિ સુનિઓએ સમાજનાં વિભાગ પાડી તે વિભાગમાં આખા સમાજની ઉપયોગિતા માટે આપણાં જે કર્તવ્યો સમાજ સેવા માટે નિર્ણિત કર્યાં, અને જે કર્તવ્યો અને હેતુ આપણે ઘણા સમયથી લંગભંગ ત્યાજ્ય કર્યાં છે, તે પુનઃ આપણે મદલું કરીએ અને આપણા સનાતન વેદ ધર્મનો પુનરોદ્ધાર કરી બાહ્યજીવન ઉન્નત બનાવી જગતના કલ્યાણ પંથમાં જીવન ગાળેલા સંમર્થ થઈએ, તો જ આપણો પ્રયત્ન ફલિત થયો ગણાય, અને તે જ આપણું સાહિત્ય ક્ષેત્ર છે. આ સાહિત્ય ક્ષેત્રનું આપણું દલિખિંદુ પણ ઘણું જ વિસ્તીર્ણુ છે. ગુજરાતમાં જન્મ પામેલા ધર્મ વિમુખ

સંસાર સુધારાના પ્રવાહને તેર વર્ષની અદ્વિતીય લેખિની દ્વારા તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રખર લેખો દ્વારા અભેદનો ઝુંડો ઉઠાવી ગુર્જરાધુના સંસારસુધારાના પ્રવાહને ધર્મ દિશામાં વાળી ધર્મના પાયા ઉપર દૃઢ કરી જનાર પ્રથમ દૃષ્ટા અને અભેદમાર્ગે પ્રવાસી સાક્ષરની દિશામાં તેના જીવું કાંઈક આ માસિક દ્વારા આપણે કરી શકીએ, તો જ આપણે સમાજની સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં સેવા બજાવી શકેલાય. અને આ હેતુ ફક્ત કરવા પ્રયાસ કરવો એ જ આપણું સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં કર્તવ્ય છે. પ્રથમ વર્ષ કરતાં આ માસિક દ્વિતીય વર્ષમાં ઉચ્ચ શ્રેણીના લેખો મેળવી શક્યું છે, અને તે પ્રકારની સેવા માસિક પ્રથમ વર્ષ કરતાં ઉચ્ચ પ્રકારે બજાવી શક્યું છે. માસિક દ્વારા આ વર્ષમાં બે કાર્યોના બીજ રોપાયાં છે. જેમાંથી આ ત્રીજ વર્ષમાં વખતે સંગીત કાર્ય થઈ શકશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. પ્રથમ “ગુર્જર બ્રહ્મ મંડળ” ની રાજનગરમાં સ્થાપના અને ખીલું ગુર્જર બ્રાહ્મણ બોર્ડિંગ હાઉસ ફંડની શરૂઆત. લેખો ઉપરાંત ફંડની શરૂઆત પણ કરવામાં આવી હતી, પરંતુ એ તરફ સમાજનું નેષ્ટએ તેટલા પ્રમાણમાં હજી લક્ષ ન હોવાથી, અને નહાના નહાના વર્તુલમાં વિશાળ ક્ષેત્ર કરતાં મમત્વ વધારે હોવાથી તેવા એક વિશાળ બોર્ડિંગ હાઉસની ઉચ્ચ ઉપયોગિતા આપણામાંના ઘણા સમજી શક્યા નથી; પરંતુ આ કાર્યમાં પણ આનંદની વાત છે કે નહાના નહાના વર્તુલમાં આ વિચારો દ્વારા બળ આવ્યું છે. અને તે વર્તુલોમાં આ દિશા તરફ પ્રયાસો ચાલુ છે અને કાર્ય આરંભાય છે. નહાના નહાના વર્તુલો સુદૃઢ થયા પછી એકીકરણ કરતાં વિલબ નહિ લાગે એમ અમારું ધારવું છે. એટલે કોઈક એવી પણ આવશે ત્યારે આ નહાના નહાના વર્તુલોના પ્રયાસો ઘણા જ ઉપયોગી થઈ પડશે, ગુર્જર બ્રહ્મ મંડળ પ્રથમ હતું તેનાથી કાંઈક ફેરફાર સાથે પુનઃ સ્થાપિત થયું છે, અને તેને વિસ્તીર્ણુ તથા સુદૃઢ કરવા માટે આ વર્ષમાં પ્રયત્ન થશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

આ પછી માસિકની આર્થિક સ્થિતિ તરફ આપણે આપણી દૃષ્ટિ ફેરવીએ. આર્થિક સ્થિતિ વિષે વિચાર કરવાની બ્રાહ્મણોને પહેલાં વિશેષ જરૂર રહેતી નહિ; પરંતુ હાલમાં તો આર્થિક યુગ જ ચાલે છે, અને આપણે પણ આ બાબતમાં પગવલંબી થવાથી ઘણું સોરવું છે, માટે હવે સ્વાસ્થ્ય થવાને માટે આપણે આપણા જીવનમાંથી અર્ધને કાઢી નાંખવો કે ગૌણ ગણવો એ ઉચિત નથી. આ વર્ષે પણ પ્રથમ વર્ષ પ્રમાણે માસિકની આર્થિક સ્થિતિ નેષ્ટએ તેવી નથી. ગયા વર્ષના પ્રથમ અંકમાં અમે ગ્રાહકોને એકેક ગ્રાહક વધારવાની વિનંતિ કરી હતી, પરંતુ અમારા ગ્રાહક બંધુઓને એ બાબત પુરતા ધ્યાનમાં આવી નહિ હોય જ્યો તે તરફ તેમણે પ્રયાસ કર્યો જ નજીવો નથી. આ વર્ષે પણ તેમને વિનંતિ કરવામાં આવે છે, કે જે દરેક ગ્રાહક એકેક ગ્રાહક વધારવાને પ્રયાસ કરે તો વર્ષને અંતે સારી ગ્રાહકની સંખ્યા ચાલુ અને કાંઈક બીજા કાર્યની શરૂઆત કરી શકાય. માસિકના ખર્ચ આવકનો હિસાબ માસિકના છેલ્લા પ્રજ પર આવવામાં આવ્યો છે. ત્રણ વર્ષ સુધી અમે ખોટા નેડવાને બધાયલા છીએ માટે આ વર્ષે પણ તે પ્રમાણે કરવામાં આવશે. પ્રથમ વર્ષને અંતે ખોટા આવવા છતાં પણ બીજા વર્ષે માસિકનો એક ફરમો વધારવામાં આવશે હતા. આ વર્ષે માસિક કેટલીક લાભશ્રેણીઓ, જુદાં જુદાં ગાંધિ મંડળો તથા યુવક મંડળો, અને વેદશાળા તથા પાઠશાળામાં ભોક્ષવાની યોજના કરવામાં આવશે. માટે જે બંધુઓ નામ ભોક્ષશે તેના ચોખ સત્કાર કરવામાં આવશે. અંતમાં અમે અમારા જુદી જુદી ગાંધિના

બ્રાહ્મણ બધુઓને વિનંતિ કરીએ છીએ કે તેઓ પોતપોતાની માતિના ઐશ્વર્યોટા, સુશિક્ષિત બ્રાહ્મણો તથા સદ્ગુહસ્થોનાં નામ તથા સરનામાંનાં લીસ્ટ કરી મોકલશે તો તેમનો ઉપકાર માનવામાં આવશે.

અંતમાં પ્રભુ અમારી આ કાર્યમાં જે અપૂર્ણતાઓ છે તે દૂર કરી આ કાર્યને આગળ વધવામાં વેગ આપો એ પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે, અને આ કાર્યમાં અમારા જેટલો જ ઉત્સાહ બતાવનાર અને તેટલીજ સહાય આપનાર અમારા મિત્રવર્ધ કવિ શ્રી ગણપતરામ રામરામ ભટ્ટ અને સાક્ષર શ્રીયુત મણીલાલ છબારામ ભટ્ટનો અંતઃકરણ પૂર્વક ઉપકાર માની આ દિગ્દર્શન અમે પુરૂં કરીએ છીએ. શાંતિઃ । શાંતિઃ । શાંતિઃ ।

ધર્મ.

મનુષ્ય માત્ર ઐહિકામુખિક સુખની પ્રાપ્તિને અર્થે પોતાની સમજ અનુસાર ચાલજીવ સતત પ્રયત્ન કરે જાય છે. પણ તે પ્રયત્ન સન્માર્ગરૂઢ સુતીતિ વગર ફલીજીત થતા નથી. તેમજ હાલસાદીક દુર્વાસનાઓ મનને કુનીતિએ દોરવા એવી તો બળવત્તર યઈ પડે છે, કે જનમંડળ તથા રાજ્યસભાના ઉપાયો સુનીતિએ જળવવા અશક્ત યઈ પડે છે ત્યારે ધાર્મિક બોધ કેટલેક અંશે અસરકારક બેવામાં આવે છે.

હાલ જગતમાં જે જે ધર્મો પ્રવર્તે છે તેઓમાં સર્વથી જીનો સુનીતિના અનુપમ સૂત્ર પરીપૂર્ણ આર્ય ધર્મ છે. અને તે ધર્મ નષ્ટ કરવા પરધર્મી ધર્મોધોના ઝનુની અને કૂર પ્રયત્નો સેંકડો વર્ષો સુધી જારી રહ્યા છતાં આર્ય ધર્મ તેના મૂળ સ્વરૂપના સિદ્ધાંતોમાં વિકાર પામ્યા વગર હાલના આકારમાં પ્રવર્તે છે. અને અગર જે સદરહ પ્રયત્નોને લીધે કેટલાએક ઉમદા સિદ્ધાંતો બ્રજતાચ્છાદિત થવાથી પાશ્વિમાત્મ વિદ્યા અને બોધના યોગે આર્ય-ધર્મ પ્રત્યે અનાસ્થા હાલ જન્મ પામવા લાગી છે તથાપી હાલના પાશ્વિમાત્મ સૂત્ર પડીતોને પણ આર્ય ધર્મની મહત્તા અને શ્રેષ્ઠતાનાં વખાણ કર્યા વગર ચાલતું નથી.

આવા આર્ય ધર્મ ઉપર આર્ય પ્રજાએ સંપૂર્ણ અને અનન્ય આસ્થા રાખવી અવશ્યની છે એટલું જ નહીં પણ અર્વાચીન વિવાજનિત અનાસ્થા દૂર રાખવાના પ્રયત્ન કરવા એ તેમનું બુદ્ધિ રૂપ કર્તવ્ય છે.

આ હેતુ પ્રશ્નસનીય છે. તથા સઘળા ધાર્મિક શ્રદ્ધાળુ આર્યોએ તેને પુષ્ટિ તથા સહાનુમતિ આપવી જોઈએ. આપણે બધાને ખબર છે કે આર્ય ધર્મ ઉપર આક્રોશ આવી છે. અને નાણાની તથા સહાનુમતિની ખામીને લીધે તેની સત્તા કમી થતી જાય છે, તેટલા માટે આપણા રાજપુત્રો તથા સુખીઓ આર્યોએ નિઃસ્વાર્થ કાર્ય કરનારને ધાર્મિક કામમાં પોતાનો વરદહસ્ત પસારીને ઉત્તેજન આપવું અપ્રતિમ ઇચ્છત છે. એ એક સાધારણ અનુભવની વાત છે કે અગર જે જે પંથો આજ સુધી અંધપાણુધિ સાખીત થયા છે તેવા અનેક પંથો સ્થાપીને આર્ય ધર્મ દાખી દેવાના અનેક પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા છે, તથાપી તે બધા પંથોનો લય થયા છતાં આર્ય ધર્મ કોયમ રહ્યો છે અને જે કે દરેક ધર્મની માફક કોઈ

કોઇ વાર કેટલાક ઉમદા સિદ્ધાંતો નહીં થયા છે અને તેને દાખે બ્રહ્મતાએ પ્રવેશ કર્યો છે તો પણ સર્વ આદિ વિચાર કરતાં આર્ય ધર્મની અંદર એટલી બધી કલ્યાણકારી સત્તા સમાયેલી છે કે તે ધર્મને આદીન દરેક જણ રહેલો સાખીત થાય છે તેને અનુસાર સિદ્ધાંત શાસ્ત્રોના નિયમોમાં આત્મયજ્ઞ, તન, મન, અને ધન અથવા યજ્ઞ કરવાની આજ્ઞા છે, તે સનાતન ધર્મ તરફ સર્વ આર્ય પ્રજાએ લક્ષ આપવું જોઇએ. જડ પદાર્થો પણ પોતાના સનાતન ધર્મ પ્રમાણે ચાલે છે. તે વિષે નીચેના છપ્પાથી મમજશો.

ધર્મ વિષે છપ્પા.

ધર્મ વિષે છે મર્મ, કર્મ પણ ધર્મ વિષે છે;
ધર્મ વિષે છે શર્મ, ભર્મ પણ ધર્મ વિષે છે;
ધર્મ લાભ છે ધર્મ, મર્મનો મારગ મોટો;
ધર્મી ધર્મ થાય, અધર્મ આવે ટોટો;
છે ધર્મરાજ આ જગતમાં જોતા જડ ચૈતન્ય વિષે:
તે વિચારીને જુઓ તમે ચોખા આભાવિક દીસે

ધરા ધરે છે બાર, ફરે આકાશે આપે;
ધાણી ફરે બેલ, જેમ કુંડાળું માપે,
દૈનિક ગતિ તે કરે, કરે ગતિ વાર્ષિક સાથે;
ચકર ચકર તે ફરે, નહિ અટકે કો વાતે;
એ સપ્ત સ્પર્શ નમ રૂપને, ગંધ ધર્મ ધરે ખરે;
તે મકળ જનો વિચારીને અતઃમા નિશ્ચય કરે.

ચંદ્ર અધઃ આકાશ, વળી અવનીમા આવે,
ધરે વાયુનું રૂપ વળી જડ ગતે થાવે;
પ્રવાહી પગમાં થાય, જડ અવની તળ માંહે;
ધગ ધગ ધરણી ધખે, કરે શીતળ જઈ ત્યાં એ,
એ સપ્ત સ્પર્શ રસ રૂપનો ધર્મ ધરી વિચરે સદા;
પણ પાણી જુઓ ચળે નહિ સ્વધર્મથી તે તો દૃઢ.

જુઓ સર્વિતા દેવ, એક તેજસ્વી આવે,
તિમિર ટાળીને તેહ, કદ સહિનાં કાપે,
ફરે સદા આકાશ, નહિ શ્રમ ઉરમાં આવે;
શીતળતા ટાળીને, ઉષ્ણતા દે તે ટાળે;
છે સપ્ત સ્પર્શ ને રૂપનો ધર્મ રૂપિમાં રાજતો;
વડ વાત બધી એ વિચારીને તે ધર્મ બ્રહ્મ કદિ ના થતો.

ટાંકણ ધરણી તણું, યદિ શરતો ચોખાસે,
પવન દેવ છે નામ રૂપતેનું નવ બાસે;
શ્વાસ ઉચાસે સદા, પ્રાણીમાં ખસરે તે તો,

વિદ્વાન બ્રાહ્મણ બંધુઓને એક ખુલ્લો પત્ર.

વનસ્પતિમાં વસે, સુદૃઢ રૂપે થઇ એતો,
વળી શબ્દ સ્પર્શતો ધર્મ પણ વાયુમાં વાસો વસે;
કદિ પોતા તણા સ્વધર્મથી વાયુદેવ પણ નવ ખસે. ૫

ગંભીર ગુણ ગાય, નામ આકાશ કહાવે,
કોટી કોટી બ્રહ્માંડ સમાઇ જેમાં જાવે,
કો નવ પામે પાર, અતંત મહંત ગણાવે;
નહીં રૂપ કે-રંગ, લક્ષ્મી કિંચિત્-આવે,
છે શબ્દ ધર્મ તેમાં ખરો, અડગ રહ્યો અંતર વશી;
એ ધર્મ ધરે આકાશ તે, જાન ન મર્મ થકી. ૬

વિદ્વાન બ્રાહ્મણ બંધુઓને એક ખુલ્લો પત્ર.

નવી સુધરેલી નાત ઉભી કરો.

પ્રિય બ્રાહ્મણ બંધુઓ,

આપણે બધા બ્રાહ્મણો, જે ખુશી રીતે એક બીજાની સાથે જીવીએ છીએ તે, આ-
પણી જુદી જુદી-આદીત્ય, મોડ, મેવાડ, શ્રીમાળી-વગેરે નાતોમાં શા માટે બંધાઈ રહ્યા
છીએ, એવો દરેક માણસે પોતાને પ્રશ્ન પૂછવો જોઈએ. સંસારના ચારિત્રના સામાન્ય આચાર
વિચાર અને વ્યવહારના સુવર્તન માટે આપણા બાપદાદાઓએ નાતો રૂપી બંધન બાંધ્યાં હતાં.
આજથી પચાસ વર્ષ પહેલાં સુધી, એ મંડળાત્મક બંધનો તેના હેતુ પુરસ્કાર આવતાં હતાં;
અર્થાત્ દરેક નાત, પોતામાંના કોઇને, સંસારના, ચારિત્રના, આચારવિચારના કે વ્યવહારના
અસહવર્તન માટે પૂછતી અને જરૂર હોય તો શાસન પણ કરી શકતી હતી. હાલ નાતોની એ
સત્તા રહી નથી, એટલે, જો જાહેર કહીએ તો નાતના મેમ્બરોના શાસન માટે બંધાએલું નાત
રૂપી મંડળ, તેની શાસન સત્તા જતી રહેતાં નિરર્થક થઈ પડ્યું છે. કોઈ પણ નાત, હાલ
પોતામાંના કોઈ અસહવર્તનવાળા મેમ્બરને પૂછી શકતી નથી અને શાસન પણ કરી શકતી નથી.
જો તમે એમ કહેતા હો કે, નાત હજી સત્તા ચલાવે છે તો હું તમને પૂછીશ કે દરેક
નાતોમાં હાલ જે રામીસો, ચોર, લુચ્ચા ચારિત્ર બ્રૂ અને ઝીઝો ઉપર જીલમ કરનારા

કસાઇઓ છે તેમને કમી નાતે શું શાશન કર્યું તે ખતાવે ? દરેક નાતમાં હજારો આમદ-વર્તનવાળા માણસો છે, અનેક અસાની જીવનની અને જોનામાં આજીવન શીકેના અશે ન હોય એવા માણસો ખુશી રીતે વહેવારમાં ચાલુ રહેલા છે અને નાતો તેમને કંઈ પણ કરી શકતી નથી. નાતોથી બ્યારે આવ્યા માણસોને શાશન થતું નથી ત્યારે તેનું શું પ્રયોજન છે ? ગાંડું માણસ પણ જોનાથી કંઈ ફાયદો ન હોય તેવી વસ્તુ રાખતું નથી તો પછી આપણે નાતોને જે અનેક જાતના કલેમનું, અદેખાઈનું અને દીકાનું ધામ ધર્મ રહેલીઓ તે તેને શા માટે નીભાવ્યા કરવી, એ સમજવું મુશ્કેલ છે. અજ્ઞાત, નાત રૂપી બંધન બ્યારે બંધાયો ત્યારે મર્વના લાભ માટે જ બંધાયો હતાં. અત્યારે તેને તોડીને નાત વગરના ધર્મ જવાનો આ ઉપદેશ નથી પરંતુ વખતના ફરવા માથે વખતને અનુકૂળ નવું મંડળ ઉભું કરી સર્વનો લાભ અને શ્રેય સાધી લેવાનો આ ઉપદેશ છે.

આપણામાંનો કોઈ પણ માણસ પોતાની નાતના સારાપણા માટે ગાળને બોલે એમ નથી. બધી નાતોમાં અનેક જાતની બદીઓએ ધર ધાડ્યાં છે ને આપણે તેને માટે કંઈ કરી શકતા નથી, બધુંજ મુંઝે મોઢે સહન કર્યા કરીએ છીએ. આપણે ભણ્યું ન ભણ્યું કરીએ છીએ, જ્ઞાની ધર્મ નાતની આગળ અજ્ઞાની બનીએ છીએ અને દેશની કલતિની તથા સુધારાની વાતો કરના હોવા છતાં દેશને પ્રતિ દિવસ અવનતિ તરફ ખેંચી જઈએ છીએ. વળી સુધારાને ખલે ઉઘાડે કુચારો કરીએ છીએ. જેઓ સમજતા ન હતા તેઓ આમ ચાલતા નહિ, બ્યારે સમજવા છતાં નાતના બંધનને વળગી રહેવા જતાં ઉઘાડે આંખે અને ઘોળે દિવસે આપણે કુચારો પડીએ છીએ. આપણી આ વર્તણૂક તો અણસમજીઓની વર્તણૂક કરતાં બહુ જ વધારે ઠપકાને પાત્ર અને આપણને નીચું જોવાવનારી છે.

હાલની નાતના બંધનને આ પ્રમાણે વળગી રહેવાથી આપણે આપણને, નાતના બીજા બંધુઓને કે કોઈને સુધારી શકવાના નથી. આમ થવાનું કારણ એ છે કે, દરેક નાતોમાં અણસમજી અભણ ને જુના વિચારના માણસોની સંખ્યા બહુ મોટી છે. એકાદ નાતમાંથી બે ચાર જણ સારા શિક્ષણ પામીને સુધાર્યા પણ તેઓને રાત દિવસ રહેવાનું વર્તવાનું અને કામ કરવાનું કોની સાથે હોય છે. તે જુઓ એ સુશિક્ષિતોની મા, બાપ, બાઈ, બેન, મામી, માસી, વડુ, કુંડું મી અને નાત, તેનાથી તદ્દન જુદી જાતનાં હોય છે. પેલા સુશિક્ષિતના વિચારોને એકે બાજુથી ટેકા મળતો નથી પણ સામું તેના વિચારોને ધિક્કારી કાઢવામાં આવે છે અને એમ કરતાં કરતાં તે સુશિક્ષિત પાછો જંગલી જેવો જંગલીજ બની જાય છે. આમ થાય એ સ્વાભાવીક છે. જંગલીની માથે જો તે જંગલી નથાય તો તેનાથી નીભાયજ નહિ. આમ થતું રહેવાથી જ હાલ સુશિક્ષણ મળતું હોવા છતાં પણ આપણાં મંડળો જંગલી :લાં છે ને એકનું બેઈ બીજો અને બીજાનું બેઈ ત્રીજો એના એ જુના ગરીબમાં વલો જાય છે. આમ થાય છે અને થાય એ આગળ જણાવ્યું તેમ સ્વાભાવીક છે.

ઉદાહરણ માટે આપણે એકાદ દાખલો લઈએ. ધારો કે અમદાવાદ અથવા અમદાવાદ

હની આસપાસનો પ્રાણીય કુટુંબનો એક વિદ્યાર્થી તેના બાવિ બળે સાર શિક્ષણ લેવા પામ્યો. અમદાવાદમાંનું શિક્ષણ પુર થયું એટલે મુખ્ય કે પુને જઈ રહ્યો. જુદી જુદી નાત જાતના વિદ્યાર્થીઓમાં વસતાં અને હંચા પ્રકારની કેળવણી લેતાં તેને હંચી જાતના સંસ્કાર થયા. અભ્યાસ પુરો થયો અને બીજા આશ્રમની શરૂઆત થઈ. (ધણે ભાગે તો તે મેટ્રીક થયો ન હોય સારથી જ સંસાર શરૂ થઈ ગયેલો હોય છે.) આ પુરુષ ઉચ્ચ શિક્ષણ પામેલો અને તેની સ્ત્રી કાળા અક્ષરને કૂટી મારે એવી. વળી મા, ખેન, બાધ, બેજાનક અને બધું મંડળ જેની સાથે તેને નિરંતર રહેવાનું અને વ્યવહાર કરવાનો તે પણ તેનાથી જુદું. પેલો એકલો પેલાને કંઈક સુધારે તે પહેલાં તો તેમનો ધણીને સહવાસ તેને વધારે બગાડે એ સ્વાભાવિક છે. પ્રાણી માત્ર જેવી સોજતમાં રહે તેવું થાય. સાકરનો કાંકરો કરીઆતાના હાંકામાં રાખ્યો હોય તો તે કરીઆતાને ગળપણ આપી શકતો નથી પણ પોતે કડવો ઝેર થઈ જાય છે, એ પ્રમાણે પેલા સુશિક્ષિતની સ્થિતિ થાય છે. એ સ્ત્રી પુરુષનું જોડું તો નરમકંડીના જોડા જેવું જોડું કઠીએ તોપણ ચાલે. પુરુષને તે સ્ત્રીની સાથે કે સ્ત્રીને એવા અતડા આસપાસના પુરુષો કરતાં અને પુરુષની જે ભાવના તેણે પંદર સોળ વર્ષ થતા સુધી બાંધી હોય તેનાથી તદ્દન જુદી જાતના પુરુષ સાથે કેટલાંક વર્ષ સુધી તેને એકભાવ-સ્વરૂપ થતું નથી. અણુગમાનો ન છૂટકાનો સંસાર ચાલે છે અને તેમાંથી હીણભાગી નબળી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે. કેટલાંક વર્ષ પછી તો પેલો સાકરનો કાંકરો આસપાસના કરીઆતાના પાસથી કરીઆતા રૂપ થઈ જઈ બધું શિક્ષણ એજે જાય છે. આમ થવાને લીધે નાતોમાંના કેટલાક છોકરાઓ અને છોકરીઓ સુશિક્ષણ લેવા છતાં પણ કેટલેક વખતે પાછાં હતાં તેવાં ને તેવાં જ થઈ જાય છે. સહવાસ અને સમ ગુણુચારવિચાર જ મનુષ્યને હંચી સ્થિતિએ પહોંચાડે છે અને તે સારે આપણે કેમ પ્રાપ્ત કરવાં તેનો વિચાર હવે દરેક સુશિક્ષિતજને કરવાનો છે. ચાલુ મીલામાં (ગરીડામાં) માલ્યા કરીશું તો તો પાર આવવાનો છેજ નહિ. ચાર કાંકરા વીણીએ સાર પહેલાં આઠ કાંકરા નવા આવીને બળે, એંધઈ ક્યારે ચોખ્ખા થાય ? આવી સ્થિતિ હાલ આપણી છે. મોટી હોહા ન થાય, ગળજ થયો એવો લોકપોકાર ન પડે અને ધર્મ કે શાસ્ત્રનો બાધ આવે નહિ એવો માર્ગ આને માટે જોઈએ.

આ સુગમ માર્ગ તે એ છે કે, જે પ્રાણીય નાતોની વચ્ચે છૂટથી ખાવા પીવાનો વ્યવહાર હોય તેવી નાતોના સુધરેલા અને બહેલા ગણેલાઓએ પોતાનું એક સુધરેલું મંડળ ઉઠું કરવું અને તેમાં બધો વહેવાર કરવા માંડવો. આમ કરતાં પોતાના જુના સાથીઓથી ડરવું નહિ તેમ તેમનો તિરસ્કાર પણ કરવો નહિ; પણ તેમને કહેવું કે ' તમે અમારા જેવા ચાઓ તો અમારા જ છો.' આ વચનથી કેટલાક દુભારો પરંતુ ધણા તેમાંથી બાધ લઈ સુધરવાનો ચત્ત કરશે. કંકુનો ચાંલો દરેક માણસને ગમે છે-સારા અને સુખી થવાને દરેક માણસ પોતાથી થાય તેટલી સ્પર્ધા કરે છે અને તેમાંથી જન મંડળો ઉચ્ચ ઉચ્ચ સ્થિતિએ ચડતાં જાય છે. નાગરો, ક્ષત્રિયો, કાયર્યો, અને પારસીઓ, બીજાઓ કરતાં કેમ સારી સ્થિતિમાં છે ? તેઓમાં એક બીજાથી ચઢિઆતા થવાની સ્પર્ધા છે અને બધો વર્ગ સારો હોઈ સારો સહવાસ તેમનાં કુટુંબોને રહે છે. એકાદ જણ સારો હોય અને તેની આસપાસનું મંડળ તેના જેવું ન હોય સારે તે કાટી જાય છે, કાં નિરાશ થાય છે અથવા પરિણામે આપણે આગળ જણાવ્યું તેમ તેને પણ પેલાઓના જેવું થઈ જવું પડે છે. ધારો કે-અમ.

દાવાદ જેવી સહેરનાં બોજન વ્યવહારવાળી નાતોના બધા ગ્રેન્ડ્યુએટો એક યથા પોતાનું એક મંડળ ઉભું કરે અને બધે વ્યવહાર પોતાનામાં કરવા માટે તો તે મંડળ અથવા નવી નાત કેવી થાય ? જે ગ્રેન્ડ્યુએટો, પોતાની નાતમાં ઉજડ ગામમાં એરડો પ્રધાન જેવી સ્થિતિને પ્રાપ્ત થઈ જતા હોય તે આ મંડળમાં ફાટી નાખ નહિ; કારણ કે તેમને ટપી પડે તેવા બીજાઓ મંડળમાં હોય. એ વ્યાસમાં, વિદ્યતામાં, નોકરીમાં, સારે હોઈ ચઢવામાં અને બીજા સાંસારિક તેમજ વ્યાવહારિક વ્યવસાયોમાં એ મંડળનો ગ્રેન્ડ્યુએટ પોતાને પોતાની સમાનતાવાળા સાથે સરખાવતો આગળ વધે. તેનાં બેરાં છોકરાં તેમના ધરની, તેમના સુખની, તેમના બજુતરની, તેમની રહેણી કઠણીની અને બીજા બધાં વર્તેનોની સરખામણી પોતાના જેવાં પોતાથી ચઢતાં થવાને મથનારાંની સાથે કરે અને દરેક બાબતમાં ઉત્તરિના વિચારો ઉપર નાખ. ગ્રેન્ડ્યુએટની પુત્રી તેના પિતાની ઉચ્ચ સ્થિતિની બધી બાવનાઓ લઈ ઉછરતાં સારી ઉછરી હોય અને બહુી ગણી હોય તેને સાસર મળે તો તે વળી તેના કરતાં ચઢિઆતું મળે; એટલે કે સસરા ગ્રેન્ડ્યુએટ હોય પતિ ગ્રેન્ડ્યુએટ થયો હોય કે થવાનો હોય. નહુંદો હોય તે પોતા જેટલું બહુલું સુધરેલી અને સમાનતામાં રહે તેવી હોય; એ જ પ્રમાણે નણદોષ, બનેલી અને બીજા મિત્રાદિક મળીઓ પણ બહુલા ગણેલા, સુધરેલાં, સારે ઠેકાણે પડેલા ખાતા પીતા અને ઉત્તર સ્થિતિએ ચઢતા જવામાં જ કરે ય સમજનારાં હોય. કાકાના, મામાના, પિતરાઈના, અને સામરાના સગાઓ વિનીત, ઉચ્ચ કેળવણી પામેલા, ઉચ્ચ દરજ્જે ચઢેલા અને સુધરેલાં મનવાળા હોય હાં એક છોકરાને કે છોકરીને ન બજુવું કે અપમાન સ્થિતિમાં પડ્યું રહેવું મને જ નહિ; અર્થાત્ ગ્રેન્ડ્યુએટની એ નવી નાત એક દસકામાં પોતાને ઉપર ગણાવેલી ઉત્તવળ નાતોમાં ગણાવાને સમર્થ થાય અને તેમના ઉપર ગણોની (દેખથી) પરતાળ પાડવા છતાં પણ તેમના અસલ સાથીઓ સપાટાબધ તેમની સ્પર્ધા કરવા લાગે અને એક નવી ઉત્તવળ નાત ઉભી થાય.

આવી જાતનો સુધારો કરવાનો વખત હવે આવી પહોંચ્યો છે, વિલંબ માત્ર આપણી થોડીક નિર્ભગતા અને આગસનો જ છે. બોજન વ્યવહારવાળી નાતોના ગ્રેન્ડ્યુએટો અને સુધરેલાઓ ને એક આવું મંડળ ઉભું કરે તો તેમને બહુ મોટો ટેકો મળે અને ઘણા થોડાં વર્ષમાં તેઓ એક ઇર્ષ્યા કરવા જેવી નવી નાત બ્રાહ્મણોની વચ્ચે ઉભી કરી શકે; ખાવા પીવાનો જેમની વચ્ચે વ્યવહાર છે એવા માણસો એકદા થાય તેની સામે લોકોથી કરો વાધો લેવાય નહિ. એવા સંગ્રેહનને નથી ધર્મનો વાધો આવે એમ કે નથી વ્યવહારનો વાધો આવે એમ, અને કદી આવે તો તે એક બે બોલ જવાબોથી પતાવી દેવાય. અમુક નાત એમ ધારતી હોય કે અમે અમારામાંજ સુધરીશું તો તે આશા ખોટી છે. એક ને એક નાતમાં થી આવા સુધરેલા અને બહુલા મળી આવનાર નથી અને નાતનું મિથ્યાભિમાન તે મંડળમાં રહેવા ઇચ્છનારાઓથી મુકાવાનું પણ નથી માટે સાગમાં સારો માર્ગ એજ છે કે જુદી જુદી નાતોના સમાન આચારવિચારવાળા ગ્રેન્ડ્યુએટો અથવા બહુલાઓએ એકદા યથા પોતાનું એક નવું સુધરેલું મંડળ ઉભું કરવું. ધર્માતર કરવા જેવું, પુનર્વિવાહ કરવા જેવું, અમક્ષાબક્ષ કરવા જેવું કે વ્યવહારની મર્યાદા ઉપર પગ દેવા જેવું કશું સાહસ આ સુધારા માં નથી. જેઓ બહુલા છે તેમણે હવે આ સુધારો કરવા જેટલું બળ દેખાડવાની હિમત તો કરવીજ પડે છે. ઉચ્ચ કેળવણી લીધા પછી અને શું જોઈ છે. તે સમજ્યા પછી

જુનામાં અમાનીની માંદક મુંગે માંડે ચાંદ્યા કરવું અને સંસારની દુઃખમય સ્થિતિને સુધારવાનો કે ઉજ્જવા' થવાનો ચલન કરવો, એ કેળવણી પામેલાઓને થોભતું નથી. હું અમદાવાદનાં સુશિક્ષિત જુવાનીઓએ આમત્રણ કંઈક કે તેમણે એક સુશિક્ષિત બ્રાહ્મણ મંડળે અથવા કલબ કાઢીને આ સુધારાનું પગથું કરવાને બહાર આવી પોતાનાં મનને સંકુપયોગ કરવો. આશા છે કે વિદ્વાન ગૃહસ્થો આ આમત્રણને સમત થઈ તેને અનુકૂલ દિલ્લથી કરવાને ઉભા થશે. આ વિચારની ઉપર વાદવિવાદ ચલાવવાને સર્વે બંધુઓને બીજું આમત્રણ છે. કારણ કે વાદમાંથી કેમ કરવું તે નીકળી આવશે; આ પ્રશ્નને લગતા બંધા વાંધા અને લોભો ઉપર ગુર્જર બ્રાહ્મણોમાં ચર્ચા ચલાવવામાં આવશે તોપણ હું માનીશ કે મારા સુશિક્ષિત બંધુઓ કંઈક કરવાને વિચાર કરતાં શીખ્યા છે.

મણિલાલ છપ્પારામ.

સ્વામી રામકૃષ્ણ પરમહંસની જગલ્લીલા ને તેમની કાંઈક પ્રસાદી.

ભરતભૂમિની આર્યતાનું જ્ઞાન કરાવતી એક બ્રાહ્મણ-સ્ત્રીને પેટે આ મહાત્માએ ૨૦-૨-૧૮૭૩ને દિને જન્મ લીધો. આ બાળક કોઈ અનન્ય સાધારણ જન્મ ને બ્રાહ્મણ-પુરૂષ નીવડશે એમ ન્દાનપણથી જ દેખાઈ આવતું હતું. વસ્થા.

તે કાળનો સપ્રદાય હાલની પેઠે પૈસા લઈ જ્ઞાન આપવાનો નહતો; તે સમયમાં શિક્ષકો અધિકાર જોઈ જ્ઞાન-દાન કરતા, આ જ્ઞાન-દાન કરનાર પુરૂષોનો નિર્વાહ શાળામાં વિદ્યા-એમને શુભ વા માંડે પ્રસન્ને આમત્રવામાં આવે તે વખતે ચર્ચવામાં વ્યાસ. આવતા જ્ઞાન-વિષય પરથી દેખાઈ આવતી વિદ્વાતામાંથી થતો. જ્ઞાન વિષયને આત્મ-સંતોષને બદલે ઉદર-પોષણનું આવી રીતે સાધન બનતું બાલ-અભ્યાસીએ પ્રત્યક્ષ જોયું. એ જોઈ સકામ જ્ઞાન ઉપર તિરસ્કાર આવતાં તુતન-અભ્યાસી મટ્યો. બાલ્યાવસ્થામાં જ ઉદ્ભવેલાં પિતા-મરણ પછી બ્યારે બ્યેષ બંધુ અભ્યાસથી કલકતે લઈ ગયા ત્યારે ત્યાં પણ ત્યાંના શિક્ષણનો આર્થિક-પ્રાપ્તિ વગર અન્ય ઉચ્ચતર ઉદ્દેશ ન જણાયાથી, અભ્યાસ પર વૃત્તિ ન ચોંટવાથી શાળા જવું છોડી દીધું.

નિર્ધનતા, પિતા-મરણ-ને શાળા-ત્યાગે, નિર્વાહ લોકાપવાદને સકામ પ્રીતિ પરના ધિઃક્ષારનો તિરસ્કાર કરી, રામકૃષ્ણ, કલકત્તાના એક હોટરાંતું પુજારી અધ્યાત્મિક-જ્ઞાન પદ સ્વીકાર્યું. પ્રત્યેક સહવાર સાંજ પૂજા કરતાં એક દિવસ તેમને પ્રશ્ન પ્રાપ્ત્યર્થે તપ. ઉઠ્યો 'આ દુસ્થ મૂર્તિ કાંઈક મૂઢ સત્યનું પ્રતિબિંબ છે તે સત્ય શું?'

માનસિક તરંગના રૂપમાં સ્ફુરેલી જિજ્ઞાસા હતી નહતી ન થઈ જતાં જીવન-શોખની પ્રવૃત્તિ-ગ્રેરેક શક્તિનું બીજ નીવડી. જીગ્રાસા-બળ વધતાં એટલું તો વાધ્યું કે સ્વીકૃત ધર્મમાં દીલ ને ચૂકે ઉભય થવા લાગ્યાં. આત્મા-પરીક્ષકથી આ જ્ઞાન સ્થેવાયું તેથી જીગ્રાસાદ્ભૂત વ્યગ્રતા શામવાવા પાસેના જગલ્લમાં આશ્રય લીધો. અહોનિશ ધણાક દિવસ સ્પી આ ધાડી ઝાડીમાં ટાઢ, તડડો, બૂખ, તરસ વગેરે શારીરિક ઉપાધિને વિસારી મૂકી

સત્યની શોધમાં, દેવીનું ચિંતન કરતા, અહીં તહીં ભટક્યા—રહ્યા કોઈક વાર અતૂક જગાસા અધીરાધ આમની સ્વામીને ઉન્નત આચરણમાં પણ પ્રેરતી જેવાં કે જમીન સાથે માથું કટવું, ધસવું વિગેરે. સંધ્યા સમયે આરાત્રિક-સ્વરો કાનમાં જતાં સ્વામી નિરાશ થઈ બોલતા 'ક્ષણિક જીવનનો આ દિવસ પણ ફેકટ ગયો અને દેવી તહીં પધાર્યાં નહીં. સત્ય જળુણું નહીં. સૃષ્ટિ-જનની મને દર્શન આપ. તું જોય છે કે મ્હારે ત્હારા શિવાય અન્ય કાંઈ જોયતું નથી.' કેટલેક દિવસે પ્રકૃતિનાં ગૂઢ તત્ત્વોનાં તાળાં ઉઘડી ગયાં ને સ્વામીને અદૈકીક દેખાવો દેખાવા લાગ્યા. થોડા દિવસમાં, વિદ્યામાં સાક્ષાત્ સરસ્વતી જેવી એ શુભાંગતા તે જ ગલમાં આવી પહોંચી. સ્વામીને જોતાં જ ગાંડછાનું કારણ ને સ્વરૂપ તે પૂર્ણ રીતે કળી ગઈ. દેવી પોતે જ ભકતને રસ્તો દેખાડવા પધાર્યાં છે જાણી સ્વામી પણ એને જોતા જ બોલ્યા શિષ્યસ્તેઈ શાપિ મા ત્વાં પ્રપન્નમ્. ને તે પ્રમાણે વર્ત્યા. આ વિદુષી બાઈએ ત્યાં કેટલાંક વર્ષ રહી, હિન્દુસ્તાનના ધર્મોની વિધિ અને યોગનું જ્ઞાન સ્વામીને આપ્યું. આ પછી એક વેદાંત-ઉપદેશક સાધુ ત્યાં પધાર્યા જેમણે સ્વામીને સંન્યસત આપ્યું. ભિન્ન ભિન્ન ધર્મોનું જ્ઞાન સંપાદન કરવાની ઉત્કંઠા થવાથી ત્યાર બાદ સ્વામી એક કાજના ચેલા થઈ મસીદમાં રહ્યા એ કાજના કલા પ્રમાણે ધર્મ નિયંત્રણ પાળવાથી પરિણામમાં હિન્દુ ધર્મમાં ને એમાં કાંઈ ભિન્નતા બાસતી નહીં. ભિન્ન ભિન્ન ધર્મોનો અભ્યાસ કરતાં, દરેકને નમીને ચાલવાનો ધર્મ સર્વ સામાન્ય બાર્યો; બાસતાં જ હલકામાં હલકા ગણાતા શત્રોનાં તહેમની મરજી વિરૂદ્ધ ધરજાડી જનસમાજની પણ એક શદ્દ પેઠે સેવા કરી પોતાની નમ્રતા વ્યવહારમાં મુકી. 'કામિની કંચન'નો વિચાર માત્ર નહ ન થાય ત્યાં સુધી પોતાની પૂર્ણતામાં ખામી લાગવાથી હવે તે તરફ પ્રયત્ન આદર્યો, કંચનનો ત્યાગ તો આપરનો થઈ ગયો હશે; જીવનના પશ્ચિમ ભાગમાં એ ત્યાગનું એટલું તો સામાન્ય થઈ ગયેલું કે સ્વામીને પૈસાનો સ્પર્શ માત્ર મૂર્છાવશ કરી દેતો. અમેદનય સૃષ્ટિ જોઈ શકવાને, સ્ત્રી પુરૂષની લક્ષ્ય ભિન્નતાને મનમાંથી જડમૂળથી ઉખેડી તેને બદલે અલક્ષ્ય ઐક્ય જ સ્થાપવાને કેટલાંક વર્ષ સુધી સ્ત્રીના પહેરવેશ ધારણ કરી સ્ત્રી પ્રમાણે બોલવાથી, ને ઉચ્ચ કુટુંબના સ્ત્રી-વર્ગ સાથે કેટલેક વખત રહેવાથી એ પ્રયત્ન પણ જયવંત નીવડ્યો, જીવનનો પોણો ભાગ આવાં પોમાં વ્યતીત કરનારથી અધ્યાત્મિક જ્ઞાન વેગળું ક્યાંથી રહે ?

પૂર્વોક્ત અધ્યાત્મિક ગાંડછા ન સમજનાર વ્યવહાર દૃષ્ટિએ કુટુંબને સ્વામીનું લક્ષ સજાડ્યું. લક્ષ થયું. સ્વામીશ્રીએ ગૃહસ્થાશ્રમ માંડવાની તત્પરતા રક્ષ અને ધર્મપત્ની. દેખાડતાં, પોતાનો અધ્યાત્મિક અભિલાષ પણ સૂચવ્યો. સંસ્કારી સ્ત્રીએ સંસાર સુખ અનિત્ય ગણી સાથે રહી, સ્વામી-સેવા કરવાનું રાહન માગી લીધું, ને ધર્મપત્ની કિંકરી થઈ રહી.

સ્વામી જક્ષ પર અધ્યાત્મિક-જ્ઞાન રૂપી ફળ પકવ થયેલું જોઈ તેનો સ્વાદ ચાખવા નિરામ્ય અને કામી સર્વ લોકો ઉભરાવા લાગ્યા. સ્વસુખનો તિરસ્કાર કરી, તપીયતને પણ ભોગે, અભ્યાગતોને તેમની કુરસદે જીવનપર્યંત યથેચ્છ આસ્વાદન કરાવ્યું. એ કરાવતાં "ફલનું કારણ જક્ષ-માનુષી મહં-નયા પણ દેવી મૂલ છે; જક્ષ તો અજ્ઞાન મનુષ્યોને અધ્યાસથી ફલના આધાર ટેકા રૂપ બાસે છે" એમ શ્રોતાજનો આગળ સ્વામીની નિરાભિમાનતા બોલતી.

હવે એ મહાત્માની પ્રસાદી એમનાં જ શબ્દોમાં કથી વીરમશું * “ જ્ઞાન-જ્ઞાન કરવાં
અધીરા થાવમાં. પ્રથમ જ્ઞાન સંપાદન કરો. ઇશ્વરનાં રૂપને શુદ્ધના
પ્રશાદી , ચિત્તવશતાદમાં ન પડો. ઇશ્વરને બળે; તેના મહોડા આગળ લદમારું
હૃદય જોડો. એટલે દેવી પ્રકાશ લદમને પાવન કરશે. મતમતાંતરો
દેવળ વા હરેરાંની ઝાઝી દરકાર ન કરો. એની કાંઈ કીમત નથી. કીમતી વસ્તુ તો મનુ
ષ્યનાં સત્ત્વ તત્ત્વ છે. જે પ્રમાણમાં માણસ તે મેળવી શકે તે પ્રમાણમાં તે સારો થાય.
પ્રથમ તે સંપાદન કરો. કોઈની ટીકા ના કરતા કારણ દરેક મતમતાંતરોમાં કંઈક સાદું
તે હોય છે જ, ધર્મ એટલે શ્રુત શબ્દ, વા નામો, વા ભિન્ન મતોનાં તકાં નથી
પણુ અધ્યાત્મિક-સ્થિતિ સંપાદન છે એ લદમારો જીવન પરથી બતાવી આપો. ”

રહેર, ૧૨-૫-૧૧.

(મગનવાલ નરસેરામ પાઠકની વાડી)

}

વામન.

એસનગરના સ્તંભનો લેખ.

તેમાંથી મળતો શુધારો કરવાનો બોધ.

આપણો હિંદુ ધર્મ હાલ જોવો સંકુચિત-જનમત: હિંદુત્વને માનનારો થઇ ગયો છે
તેવો તે પૂર્વે નહતો. અસલના આર્ય લોકોએ હિંદુસ્થાનના હજારો અને લાખો મૂળવત-
નીઓ-દર્યુને પેતાના ધર્મમાં લઈ તેમની સાથે આવો સંઘવહાર ચલાવ્યો હતો.
મનુષ્ય વંશ વિજ્ઞાનના વિચારકો જણાવે છે તેમ હિંદની હાલની વસ્તી આર્યો અને
દર્યુઓના મિશ્રણની બહુ મોટી ભાગે સર્વત્ર જોવામાં આવે છે, તે નિઃશંકપ ખરીજ વાત
છે. હિંદુ માને પેટ જનમ્યો હોય તેજ હિંદુ બીજો કોઈ હિંદુ થઇ શકે નહિ તેમ હિંદુ
ધર્મમાં આવી પણ શકે નહિ, એવો જે પ્રચાત ચાલે છે તે બહુ આધુનિક છે. આપણામાં
જ નહિ પરંતુ પારસીઓમાં પણ એવો પ્રચાત પડેલો છે ને એ પ્રચાતને લીધેજ તેમનામાં
વારંવાર ‘ વ્યુડીન ’ ઝંઘડો ચાલ્યા કરે છે. બહુ અસલના વારામાં લોકો આવા આમલી
કે સંકુચિત વિચારના નહતા તેઓ ઉદાર અંતઃકરણે મનુષ્ય જાતને સર્વને સમાન ગણાતા
અને સર્વત્ર બંધુતા પ્રવર્તવારી એ તેમને ઉદાત્તાશય હતો. જ્ઞાનમાં, અધિકારમાં અને બીજી
ખસ અગત્યની બાબતોમાંજ યોગ્યતાને લઇ ભેદ માનતો એવો વિભેદ હોય અથવા
રોવો જોઈએ એ અલ્યારે પણ બુદ્ધિ કચુલ કરે છે. સામાન્ય વ્યવહારમાં સર્વ મનુષ્યો સ-
રખા અને બંધુ સમાન મનાતા હતા. હિંદુઓ પારસીઓ અને ગ્રીક યવનોની સાથે ખાવા
પીવાનો, પરણવાનો અને બીજો બરો વ્યવહાર આર્યો રાખતા હતા. યવનોને હિંદુઓનો ધર્મ
સ્વીકારતાં અને તેમાં પ્રવર્તતાં પણ વધી આવતો નહિ. યવન રાજાઓ સુદાં હિંદુ ધર્મને

* His message to the modern world is “ Do not care for doctrines do not
care for dogmas, or sects or churches or temples; they count for little com-
pared with the essence of existence in each man which is spirituality and
the more this is developed in man, the more powerful is he for good. For
that first, acquire that and criticise no one for all doctrines and creeds have
some good in them. Show by your lives that religion does not mean words

મનતા અને પાળતા હતા બૌદ્ધોએ અનેક પરદેશી યવનો અને મ્લેચ્છોને પોતાના ધર્મનો ઉપદેશ આપી બાહ્ય બનાવ્યા હતા. માળવાના મહાન યકવર્તિ રાજા વિક્રમાદિત્યે શક અને દ્રવ્ય લોકને હાનની પુનઃ ક્ષત્રિય ગણ્યની સ્થાપના કરી તે પહેલાં પળખમાં અને મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં ગ્રીક યવન નગરો નગર કરતા હતા અને તેઓમાંના કેટલાક તો વૈષ્ણવ ધર્મ પણ પાળતા હતા આનો એક ખાતરી લાયક પુરાવો બેસનગરના પ્રાચીન ધાતુસ્તંભના લેખ ઉપરથી હાલ મળી આવ્યો છે.

હિંદુસ્તાનના આર્કિયોલોજિકલ ખાતાનો વડો મિ. માર્શલ ગયે વર્ષે ગ્વાલિયરના બિલસા શહેર આગળ બેસનગર ખાતે ગયો હતો. બેસનગરમાં એક પ્રાચીન ધાતુસ્તંભ છે જેને લોકો સિન્દુર ચઢાવી પૂજે છે. કેનિંગહામ સાહેબે એ સ્તંભ જોયેલો પરંતુ આહ્વાનોએ તેને તપાસવા દીધેલો નહિ. મિ. માર્શલ ગયે વર્ષે યા ગયો ત્યારે પણ આહ્વાન પૂજારીએ આનાકાની તો કરી પરંતુ આખરે તપાસ કરવા દીધી. સ્તંભ ઉપર સિન્દુરના લેપડા હતા તે ઉપાડી નાખવામાં આવતા તેની ઉપર કેાતરવામાં આવેલા લેખો જણાયા. એ લેખોની નકલ ઉતારી લેવામાં આવી. ડૉ. બ્લેક અને ડૉ. ફ્લીટને એ લેખો બેસાડવા ને વાંચવા મોકલવામાં આવ્યા હતા. ૧૯૦૦ ના અક્ટોબરના લંડનના રાયલ એશિયાટીક સોમાર્ષીટીના જનરલમાં એ લેખ અને તેનું ભાષાન્તર આવ્યું હતું જે નીચે પ્રમાણે છે —

દેવદેવમ વા(સુદે)વમ ગરુડધ્વજે અપ કારિતે ઇ(અ) હેલિઓદોરણ માગવતેમ દિવાસ પુત્રેન તલ્લસિલ કૈન યોન દૂતેન આગતેન મહારાજસત્તાલિક્રિતસ ઉપતા સકાસ રજો (કો) સીપુનમ (મા) ગમદ્રન ત્રાતારસ તાસિના (મહારે) સે નર્દ્રાજે નવધમા (નુસા) (સનાય)

લેખમાંની આ ભાષા સરકૃત પણ નથી તેમ પાકૃત પણ નથી પરંતુ સરકૃતગોની પ્રાકૃત ભાષા છે, અને તેનું ભાષાન્તર આ પ્રમાણે થઈ શકે — “મધ્ય દેશમાં નાભિરાજ્યમાં રહેનાર, મહારાજ અત્યંતિક્રિતા પાસેથી રાજા ત્રાતાકાસીપુત્ર ભગબદ્રની પાસે આવેલો જે યવન જાતિનો વકીલ (એલચી) મૂલ તક્ષશિવાનો રહેનારો દિવાનો પુત્ર એવો જે ભાગવત ધર્મથી હેલિઓદોર—તેણે દેવના દેવ વાસુદેવનો ગરુડધ્વજ અર્હો નવીન ધર્મના ઉપદેશ માટે ઉભો કાગવેલો છે. આ સ્તંભ વાસુદેવના મંદિરની સામે ઉભો કાગવેલો હશે એટલુજ નહિ પરંતુ તેની ઉપર ગરુડની પ્રતિમા ગોઠવેલી પણ હશે. Dron દિવ્યોનો પુત્ર Iktodoras હેલિઓદોર એ નામો ગ્રીક છે અને તેણે ભાગવત ધર્મના ઉપદેશ માટે આ સ્તંભ કરાવેલો જણાય છે. હેલિઓદોર ગ્રીક રાજાનો કોઈ એલચી હોય એવું સમજાય છે અને તેને યવન કહેવામાં આવ્યો છે તેથી અપ્રત્યય છે કે પૂર્વે ગ્રીકોને યવન કહેવામાં આવતા હતા. અત્યંતિક્રિતા એવું જે નામ લેખમાં છે તે રાજાનો અમલ પળખમાં હતો કારણ કે પળખમાંથી Antialkidas ના સિદ્ધાંતો મળી આવે છે. માળવા અથવા મધ્ય દેશમાં તે સમયે ભાગબદ્ર નામનો રાજા ગણ્ય કરતો હતો અને અત્યંતિક્રિતાસનો યવન એલચી તેને લાં ગયો હતો જે ભાગવત વૈષ્ણવ ધર્મ પાળતો હતો અને તેણે આ સ્તંભ ઉભો કરાવ્યો હતો એમ અનુમાન નીકળે છે અત્યંતિક્રિતાદાસ તક્ષશિવામાં અમલ કરતો હતો. મહાન સિકંદરની સ્વારી પગી ઉત્તરમાં ગ્રીકોનો અમલ ચાલુ રહ્યો હતો અને તેઓ ના સખાઓ જેઓ પાઠાણી રાજાઓ થયા હતા તેઓએ હિંદુ ધર્મ સ્વીકાર્યો હતો અને હિંદુઓ તથા તેમની વચ્ચે ખાવા પીવાનો તથા કન્યા આપવા લેવાનો પણ વ્યવહાર ચાલુ થયો હતો. એ લોકો હિંદુઓનો ઈર્મ પણ પાળતા હતા હિંદુએ બીજાઓને પોતાના

ધર્મમાં લેતા અને તેની સાથે બધી જાતનો વ્યવહાર કરતા હતા એ બ્રાહ્મ ધર્મનો અને બીજા પરદેશી ઇતિહાસ જોતાં જણાય છે. આગળના હિંદુઓના વિચાર હાલના જેવા સાંકડા નહતા તે આવી બાબતો ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે. જેમના આચાર વિચારો સારા છે અને જેઓ સમાન વ્યવહાર કરવાને સમાન સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયેલા છે તેમની વચ્ચે ધર્મ કિંવા જાતીય ભેદ આવીને તેમની મૈત્રીને કિંવા તેમના અન્યોઅન્યના સંબંધને અટકાવે એવું પૂર્વે નહતું. મુસલમાન રાજ્ય કાળમાં મોટા મોટા રાજ્યોએ પોતાની કન્યાઓ પાદશાહોને દીધી હતી અને અસારે પશુ રાજ રાણાઓ અને ખાનદાન કુટુંબો એવો વ્યવહાર રાખે છે તો શા માટે કેલવણી લઈ દેખતા થયેલા લોકોએ સમાન સ્થિતિ વાળાઓ સાથે બધી જાતનો વ્યવહાર નહિ ઉઘાડવો ?

મણિલાલ છબારામ.

બ્રાહ્મણોમાં થતી હીલચાલો.

આઠમી બ્રહ્મસમાજના ઠરાવ મુજબ તા. ૨૮-૬-૧૯૧૧ ને રાજ બાડીઆમાં આવેલી કવિશ્વરની પોળમાં “ શ્રી ઔદિચ્ય વિદ્યાર્થિ ગૃહ ” ખુલ્લું મુકવાની અમદાવાદ. દિવા પૂજ્યપાદ શ્રીમન્ મહાત્મા શ્રી નયુરામશર્માને હાથે કરવામાં આવી હતી. આ પ્રસંગે યોગ્ય દિવા થયા પછી મહારાજશ્રીએ વિદ્યાર્થિ ગૃહની વ્યવસ્થાપક કમીટીના મેમ્બરોને એક ઉપયોગી ઉપદેશ આપ્યો હતો. આગળ ઉપર તેને યોગ્ય દ્રવ્યો મળેથી ચોર્ણાંશી સ્થાિતના બ્રાહ્મણ બાળકોને માટે પશુ વિસ્તારવાની સૂચના કરી હતી. આ પ્રસંગે અમારા તરફથી ગુર્જર બ્રાહ્મણ બોર્ડિંગ હાઉસ સંબંધમાં આ માસિકમા જે ચર્ચા થઈ હતી તથા ફંડ ઉઘાડવામાં આવ્યું હતું, તેની મહત્તી મહારાજશ્રીને આપવામાં આવી હતી. અને મહારાજશ્રી આ બોર્ડિંગ વિસ્તારે તો તેમને એ ફંડ હસ્તગત કરવાની પશુ વિનંતિ કરવામાં આવી હતી. મહારાજશ્રીએ આ બાબતની ચર્ચા માસિકમાં કરવાનું કહ્યું હતું. અને સૂચવ્યું હતું કે તમારા માસિકદ્વારા જે ફંડ થશે, તો તે ફંડના પ્રમાણમાં અમે તમારા તરફના વિદ્યાર્થિઓને સખીશું. ઉપર પ્રમાણે અમદાવાદમાં ઉદિચ્ય બાળકોને માટે બોર્ડિંગ હાઉસ સ્થપાયું છે, એ ખરેખર એક ઉત્તમ કાર્ય થયું છે. હવે એ બોર્ડિંગનો વિદ્યાર્થિઓ યોગ્ય પ્રમાણમાં લાભ લે એવું થાય એવી પ્રજ્ઞને પ્રાર્થના છે.

સરખેજ વનિતા વિશ્રામનો હીસાબ આ અંકમાં આપવામાં આવ્યો છે. આગળ એક અંકમાં આ સંસ્થાદ્વારા શિક્ષણ લેનાર બહેનોનાં નામ આપવામાં સરખેજ. આવ્યાં હતાં. તે પછી તેમાંની કેટલીક બાળાઓને સાસરે જવાનું થતાં તથા બીજાં કેટલાંક કારણોને લીધે શિક્ષણ આપવાનું તથા લેવાનું કામ બંધ થયું છે. ફક્ત બુધવાર તથા રવિવારે કન્યાશાળાનાં હેડ મીસ્ટ્રેસ અ. સૌ. સાંકળી બહેન વનિતા વિશ્રામ ખાતે બાગિની બુપણનું પાંચન કરે છે, જેના શ્રવણમાં કેટલીક બાળાઓ આવે છે આ સંસ્થા થયા પછી ગામમાં ગવાતાં લગ્ન પ્રસંગનાં ગીતોમાં યોગ્ય ફેરફાર

થઈ ગયો છે, અને કેટલેક પ્રસંગે રોવા કુટવાનું પણ ઘણું કરી થઈ ગયું છે. વિશેષ આ સંસ્થાદ્વારા બહાર ગામની સજારીઓ અને આવી ગામની સ્ત્રીઓને ધર્મ નીતિનો સફળોધ આપે છે. ગયા માસમાં અમદાવાદના વનિતા વિશ્વામની ઘણી સજારીઓએ અને પંચારી ગામને તેમનો લાભ આપ્યો હતો ગામમાં આવેલા માતાના મંદિરમાં કેટલાંક સ્ત્રીઓ ગાયાં હતાં તથા બહેન રૂઢમણી ખર્ચ તથા સુલોચના બહેને ઉપદેશ પણ આપ્યો હતો. સરખેજના સભાવિત સદ્ગૃહસ્થો તેમજ શ્રીમાન અને શિક્ષિત બાઇઓને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે તેમણે આ સંસ્થાનું કામ ઉપાડી લેવું જોઈએ. અને ગામની સઘવાઓ તથા વિધવાઓમાં ધર્મ નીતિ અને વ્યવહારનું જ્ઞાન વધે તેવા પ્રયાસો કરવાની તેમણે પોતાની રૂઝ સમજ આ કાર્યમાં આગળ પડતો ભાગ લેવો જોઈએ.

આગળ કેટલાંક અકોમા મરખેજ સંધ્યા કલાસની કેટલીક વીગત આપવામાં આવી છે. આ સંધ્યા કલાસ ગયા બાદપદ માસમાં શાસ્ત્રી પ્રેમાનંદજીને સોંપવામાં આવ્યો હતો. કેટલાક સમય મુધી તેમાં કેટલાક છોકરાઓ નિત્ય કર્મ શીખતા હતા, પરંતુ હાલમાં તેમની પાસે પરમાત્મા આવેલા વિદ્યાર્થીઓ ન શીખતા હોય તેમ માલુમ પડે છે. તેમનો લાભ ગામના વિદ્યાર્થીઓ લેતા જણાતા નથી. અમારી પાસે આ સંસ્થાનું કેટલુંક ફંડ છે જેનો હીસાબ આ અંકમાં આગળ આપેલો છે. સરખેજની જ્ઞાનાના ફંડની વ્યવસ્થાપક કમીટીનું આ વિષય તરફ ખાસ ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે. સરખેજ સાગવેદી બ્રાહ્મણોનું સ્થાન છે, અને સામવેદ માટે પ્રખ્યાત છે, જેથી કવિશ્વર દલપતરામભાઈના પિતા પણ સન્યાસ લીધા પછી સરખેજમાં ઘણો સમય રહ્યા હતા. તે ગામમાં બ્રાહ્મણો કર્મકાંડ શીખે અને પોતાના વેદનું સાદું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે એ ઇચ્છવા યોગ્ય છે. ઉપરોક્ત કમીટીના મેમ્બરો આ બાબત ધ્યાનમાં લેશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

અત્રેના મુખસિદ્ધ વજીલ સાક્ષર શ્રીયુત્તમ ત્રિકમજીવ દામોદરદાસ ત્રિવેદી એમણે તા.

૩૧-૫-૧૧ ને રોજ મોઢ બ્રાહ્મણોની ધર્મશાળામાં આવેલા મોઢ

કપડવંજ ગાયત્રી મિત્ર મંડળ સભા સ્થાનમાં મોઢ બ્રાહ્મણ સંતિતા કેટલાક ઉત્સુક દેવીના મહા મંત્રના રહસ્યનું વ્યાખ્યાન.

હતું. વ્યાખ્યાનનો વિચાર એકએક યુવાથી સંધ્યાઓના જાણવામાં ન આવ્યાને લીધે, જેમંએ તેટલી જ્ઞાતાઓની સંખ્યા હાજર નહોતી. તથાપિ આ વિષયમાં ઉત્સુકતા તથા ઉત્સાહ ધરાવનાર લગભગ ૫૦ ને આશરે સદ્ગૃહસ્થો હાજર હતા. હાલમાં અત્રે રિયતિ કરી રહેલા મુનિ મંદારાજ કૃત્ત્ય સ્વામીને આ પ્રસંગે પધારવા આમંત્રણ કરતાં તેઓ પધાર્યા હતા, અને પોતે જાન રહેતા હોવાથી તેમના તરફથી શ્રીયુત્તમ અખાલાજ દામોદરદાસ વજીલ વ્યાખ્યાન સંબંધે ઉપસંહાર કરે એવી યોજના કરી સ્વામીજીને પ્રમુખ પદ આપવામાં આવ્યું હતું. ત્યાર બાદ વ્યાખ્યાન શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. પ્રથમ પરબલની સ્તુતિ રૂપ મંગલગાયરણ કરી બાદ સંધ્યા વિષે વિવેચન કરતાં સર્વોચ્ચક્રવર્તે રૂપ સંધ્યા સમ્યક્ જ્યાગતે રૂપ સંધ્યા એ પ્રમાણે સ્પષ્ટાર્થ કર્યો હતો. ઘડુનો દાણો ડુબે એટલું પાણી જમણા દાણની હથેળીમાં લઈ તેને ડાબા દાણની તર્જનીનો સ્પર્શ કરી

આચમન કરવું જોઈએ. ત્યાર બાદ સંધ્યાનાં જુદાં જુદાં અંગ ગણાવતાં પ્રાણાયામ સંબંધે ૧૪,૨ અથવા ૧,૧,૧ એમ ગાયત્રી મંત્રથી પૂરક, કુંભક તથા રેચક કરવો જોઈએ એમ જણાવ્યું. માર્જનમાં વસ્ત્રોદેવની પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે. મંત્રના બાહ્ય અર્થ ઉપરથી એમ જણાવું નથી પણ એનો ઉદ્દેશ એ છે. પ્રાણાયામ, અર્ધ્ય અને છેવટે સૂર્યાપરચાન આવે છે. સૂર્ય સામી દષ્ટિ કરી સૂર્યમાં રહેલા વિદ્યુત તરવણું પોતાનામાં આકર્ષણ કરવું જેથી પોતાની શક્તિમાં વૃદ્ધિ થાય એવો ઉપરચાનનો હેતુ છે. સંધ્યા એ જ ગાયત્રી છે એમાં ભેદ નથી. ત્રણ કાળમાં સૂર્યનારાયણ ત્રણ અવસ્થામાં હોય છે. પ્રાતઃકાળમાં બ્રહ્મા રૂપે, મધ્યાને-રુદ્રરૂપે, તથા સાયંકાળે વિષ્ણુ રૂપે સ્થિત હોય છે. તદ્વતુસારે ત્રણે કાળની સંધ્યાઓમાં એ ત્રણ નામોના જુદાં જુદાં પ્રયોગો કરવામાં આવે છે. સાતકોટી મંત્રોમાં ગાયત્રીનો મંત્ર એ મોટામાં મોટો મંત્ર છે. વેદ પુરાણ તથા ઇતર સર્વ શાસ્ત્રોમાં ગાયત્રીની ઘણી જ મહત્તા જણાવી છે તથા ઘણી પ્રશંસા કરેલી છે પ્રસ્વ અને વ્યાહંતિ બાદ કરતાં ગાયત્રીના ૨૪ અક્ષર થાય છે. એ ચોવીસ અક્ષરોની એવી ઉત્તમ પ્રકારની રચના કરવામાં આવેલી છે કે તેવી રચના તથા ચોળના બીજા કામથી પણ થઈ શકે નહિ. એ દરેક અક્ષર માતૃકા એટલે શક્તિ કહેવાય છે. મનુષ્યના દેહનું અંદર પદ ચક્ર રહેલાં છે. ગુદા અને લિંગના મધ્ય દેશમાં આધર ચક્ર છે. લિંગ મૂળમાં સ્વાધિષ્ઠાન ચક્ર છે. નાભિ આગળ મણિપૂર ચક્ર છે. હૃદયમાં અનાહત ચક્ર છે. ત્રિકુટિ રચાન આગળ આજ્ઞા ચક્ર છે, અને બ્રહ્મરંધ્રમાં અજનામર ચક્ર છે, સ્વરચ્ચંબનના ૫૦ અક્ષરો આ છ ચક્રમાં ગોઠવાયલા છે. નાભિની નીચે આવેલી સર્પાકાર કુંડલિનીને ગાયત્રીનું સ્વરૂપ કહેલું છે. વળી ગાયત્રીને હ્યં મગવતી સાક્ષાત્ શંકરાર્ધ (પરબ્રહ્મ) સ્વરૂપિણી કહેલી છે. ગાયત્રીના અક્ષરોના ઉચ્ચાર કરતાં અનાયાસે સ્વાભાવિક રીતે તે તે અક્ષરોના રચાન રૂપ ચક્રોનાં કમળોની પાંખડીઓને ચોક્કસ પ્રકારની ગતિ મળે છે જે ગતિ શરીરના મળનો ભાગ કરાવી ચિત્તની શુદ્ધિ તેમ જ શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થવામાં પરમ સહાયરૂપ થાય છે. તેથી ગાયત્રીમંત્રનો અર્થ ન જાણનાર પણ બરોબર ઉચ્ચાર કરી જપ કરે તો તેને અવશ્ય લાભ થાય છે તેમાં કાંઈ સંશય જ નથી. ગાયત્રીના પ્રત્યેક અક્ષરમાં અગાધ બાહ્યમ્ય રહેલું છે તે પ્રત્યેક અક્ષરનું બાહ્યમ્ય સમજવા ઋષિઓએ પુરસ્કરણ કરેલાં છે. ગાયત્રીમાં બધા મંત્રોની મૂર્તિ છે. ઊંઘારનાં અંગ સ્પૃશ્ન દષ્ટિથી ૫ છે. ૧. અ કાર, ૨. ડ કાર, ૩. મ કાર, ૪. અર્ધમાત્રા અને ૫ મો બિંદુ. પ્રણવમાંથી વેદ પણ થયા છે વસ્ય નિશ્ચસિતં વેદાઃ પાંચ અંગના અનુક્રમે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રુદ્ર, મહેશ્વર તથા સરસ્વતી એ દેવતા છે. પ્રણવમાંથી સઘળું જગત્ નિર્મિત થયું છે. પ્રણવ એ ગાયત્રીની પણ માતા છે. ગાયત્રીનો જપ કરતાં ઊંઘારથી હે ગાયત્રી દેવી તું પ્રણવાત્મક એટલે પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ છે તું પૃથ્વી, અંતરિક્ષ, અને સ્વર્ગ તથા તેના દેવતાઓનું સ્વરૂપ છે તું મવ, ચર્વ, રુદ્ર, પશુપતિ, ઉંમ્ર, ભીમ અને હૃદાન એ આઠ રૂપ છે. તું સાત લોકને પ્રકાશ કરનારી છે એમ સ્તુતિ કરવી. મર્મો નો અર્થ મોતિ માસયતે લોકાન્ ગેતિર્જયતે. પ્રજાન્ ગેતિ આગચ્છતેડજસમ્ મર્મો મર્મો ડચ્ચતે એવો છે. શ્વિતુક્તય દેવસ્ય એવા સૂર્યદેવનું યોગ્યમ એટલે ઉપાસના કરવા યોગ્ય એવું મર્મ જે તેજ તે તમારું અવ્યક્ત સ્વરૂપ છે. તમારા વડે સૂર્ય પ્રકાશે છે એમ ચિંતન કરવું. એવા તેજનું અમે ધ્યાન કરીએ છીએ. સત્ય જ્ઞાનમનંતં વ્રક્ષ એવું એ સ્વરૂપ છે તેમ જ દિગ્વિખંડેન વાત્રેણ સત્યસ્ય વિદિતં મુષ્ઠં સૂર્યમાં જે બંગ છે તે ગાયત્રીમાં છે. યોગસાધકાદિત્યઃ પુરુષઃ સોસાવદં એમ

ચિત્તવન કરવું ધિય ય ન એટલે જે સૂર્યમા રહેલું જે ભર્ગ તે અમારી યુદ્ધિને ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષને વિષે પ્રેરે. આ ગાયત્રીને સ્થુળ વિનતિ કરવાની છે એ ઉપરાંત બીજી સૂક્ષ્મ વિનતિ પણ છે ગાયત્ર નરકપતનાત્ ત્રાયતેતિ ગાયત્રી એવું એનું માહાત્મ્ય છે ગાયત્રી દેવી એ પરા શક્તિ છે અશક્તિ દેખાતી નથી પણ સ્થુળ પદાર્થનું વ્યવધાન લેવાથી સૂક્ષ્મનું જ્ઞાન થાય છે. અગ્નિ જળ વગેરે લેવા માટે બીજી સ્થુળ વસ્તુ જેઠાએ બ્રહ્મની પ્રતીતિ કરવા માટે બ્રહ્માડના પદાર્થનું પૃથક્કરણ કરી જેવું અથવા તેમ ન બને તો શાસ્ત્રને માનીને ચાલવું પૃથક્કરણ કરવાથી શક્તિ જણાય છે પ્રત્યેક વસ્તુમા ગાયત્રીની પરશક્તિ રહેલી છે. દરેક પદાર્થમા અનેક પ્રકારની ગતિઓ અને શક્તિઓ રહેલી છે પૃથ્વી એ મોટા લોહચુબક છે અને સામ્યાવસ્થામા છે તેથી જણાતું નથી ક્ષોભ થાય ત્યારે જણાય છે ગાયત્રીનો જપ અનાયાસે પણ પ્રાણી માનમા શ્વાસોશ્વાસ રૂપે થાય છે હકારેણ બહિર્વાતિ સ્ફારેણ પ્રવેશનમ્ એ પ્રમાણે સોહ, હસ એવો અનુપાનુપ અખડ યર્થ જમ છે. આ પ્રમાણે શ્રીયુત્ ત્રિકમલાલભાઈએ વ્યાખ્યાન કર્યું હતું

ત્યાર બાદ શ્રીયુત્ અબાલાલ દામોદરદાસ વકીલે તે વ્યાખ્યાનનો પ્રમુખશ્રી કૃટસ્થ મહાનજની વતી ઉપસહાર કર્યો હતો તેઓએ બતાવ્યું હતું કે સધ્યા ગાયત્રી, જપ, પ્રાણા-યામ વગેરે ક્રિયાઓથી ચતુર્વર્ગની મિદ્ધિ તથા આયુષ્ય અને આરોગ્યમા વૃદ્ધિ થાય છે દેશકાળને અનુસરીને આપણે આપણી ઉન્નતિને અથ ધર્મ અને વિદ્યા ઉભયમાં આગળ વધવું જેઠાએ વિધોથી ન ડરતા આપણે આપણા શુભ કાર્યમા દૃઢતાથી વલ્લા જવું જેઠાએ ઐહિક તથા આમુખિક સર્વ લાભ ગાયત્રી મંત્રના જપથી થાય છે એ નિ સત્ય છે દરરોજ ૩૨૪ ગાયત્રી જપ કરવા જેઠાએ પ્રાંત કાળે વહેલા ઉઠી સધ્યા કરવાથી તન, મન, અને ધન સબધે અતિશય લાભ થાય છે

ત્યાર બાદ પ્રમુખ કૃટસ્થ મહારાજ જેઓ મૌન વ્રત પાળનાર છે તેમણે પોતાના વિચાર રહેટમા લખીને નીચે પ્રમાણે બતાવ્યા હતા

જે કંઈ છે તે ઉત્તમ છે, શ્રેષ્ઠ છે, તેમા કંઈ વિશેષ કહેવાનું કે જ નહિ વર્તનમા મુકાય તો વધારે સાડ ત્રિકમલાલજીની સુવર્ણ રૂપે વસ્તુ, અબાલાલજીનો સુગંધ રૂપે ઉમે રેશે ભાગ ઉભય વાર્તા મસ્કારી જીવો ગ્રહણ કરે તો અત્યુત્તમ ગણાય કપડવણજમા એક તન રૂપે ચર્મ પડે

ત્યાર બાદ શ્રીયુત્ મણિલાલ છોટાલાલ નિવેદીએ શ્રીયુત્ ત્રિકમલાલ ભાઈ, તથા અબા લાલભાઈ તથા કૃટસ્થ સ્વામીએ સવ લીધેલા શ્રમ બદલે તેઓનો ઉપકાર માનવાની દગ્ધાસ્ત કરી હતી તે મર્વાનુમતે પચાગ કરી સભા બરખાસ્ત ચર્મ હતી

શ્રી કેળવણી સબંધી પ્રશ્નોના ઉત્તર.

શ્રી કેળવણીનો પ્રશ્ન હાલમા સમસ્ત દેશમા ચર્ચાઈ છે, અને ચાલતી કેળવણી પુગતી સતોપકાર નહોતા જુદી પ્રકારની સરચાઓ પણ ધણે સ્થળે સ્વતંત્ર સાદસથી ઉવા કવામા આવતી આપણે જેઠાએ છીએ ગુજરાતમા પણ આ બાબતની ચર્ચા પહેલા મર્દુમ દી બા મણીભાઈ જસભાઈએ તેઓ શ્રી વડોદરાના દીવાન હતા ત્યારે અને ત્યાંથી રીટાપર્ટ ચર્મ કચ્છમા પધારેલા ત્યારે ઉપાડી હતી, પગ્નુ તે ચર્ચા હાલમા કાઈ

જુદા જ રૂપમાં સુબાઇની સેવાસદન અને સુરત તથા અમદાવાદનાં વનિતા વિશ્રામ સ્થાપા-
વાથી ફરીથી ચર્ચાતી આપણે જોઈએ છીએ. મહુમ દીવાન બહાદુરે હાલમાં વસન્તના વિદ્વાન
તંત્રીશ્રીએ જેવી યોજના કરવાની જણાવી છે તેવી જ યોજના ઝનાના કલાસના નામથી
કરી હતી. અને તેનો હેતુ સ્ત્રીઓ બપોરે એકત્ર થઈ જ્ઞાનમાં વધારો કરે તેવો જ હતો.
આ યોજનામાં ઘેર બેઠે સ્ત્રીઓને પુસ્તકો તથા ઉપદેશ જ્ઞાનવાન સ્ત્રીઓ દ્વારા મળે એવી
વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી, પરંતુ તે સંસ્થાએ કાંઈક સ્થાઈ રૂપ પકડે તેટલામાં તે
એએ શ્રી વિદેહ થઈ ગયા આ યોજના તેઓશ્રીએ કચ્છમાં દાખલ કરવાનું ધાર્યું હતું અને
તેમાં અમારી સામેલગીરી હોતાં તેની માહિતી અમને હતી. તેઓશ્રીએ તે વખતે જ યોજના
ઘડેલી હતી તથા વિચારેલી હતી તેના કામગીરી કચ્છના નરેશ પાસે હશે એમ અમારું માનવું
છે, અને તે મહુમ દીવાન બહાદુરના પુત્ર હીરાભાઈ સાહેબ જોએ હાલ કચ્છ સ્ટેટમાં મંત્રી
તરીકે કામ કરે છે તેમની મારફત મંગાવવાથી તે વિષે કાંઈક વધારે જણવાનું મળી શકે
એમ અમારું ધારવું છે. વસન્તના વિદ્વાન તંત્રીને અમારી નમ્ર વિનંતિ છે કે તેઓશ્રી જો
આ પત્રો મંગાવી જશે તો તેમની ધારેલી યોજનામાં તેમાંના વિચાર વખતે તેમને ઉપ-
યોગી થઈ પડશે.

સ્ત્રીઓની કેળવણીનો પ્રશ્ન હાલમાં ઘણો વિચારામલો છે સંસ્થાઓને વ્યવસ્થિત રૂપમાં
મુકવાને, વિશાળ ફંડો અને યોગ્ય કાર્યદક્ષ કર્તાઓની ખોટ જણાય છે. સ્ત્રીઓને આપણે
કેવી બનાવવી છે તેનો નિર્ણય કર્યા પછી, તેની યોજનાઓ ઘડી તેમને વિવિધ વિષયમાં
જોઈએ તેવું સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરવાની જરૂર છે. ગુજરાતી ભાષામાં હાલમાં સ્ત્રી ઉપયોગી જે
સાહિત્ય મળી આવે છે, તે આવા કોઈ હેતુથી લખાયેલું હોય એમ અમે ધારતા નથી.
નૃસિંહાચાર્યનાં બામિનિભૂષણ અદિ પુસ્તકો. સતીમડળ, વેંધરાજ જટારકંઠનાં કેટલાંક પુસ્તકો
અને રા. પદ્મીયારનાં પુસ્તકો કાંઈક પણ સ્ત્રી હૃદય કેળવવાના હેતુથી લખાયેલાં છે, તે સિવા-
યનાં સ્ત્રીઓને માટે વપરાતાં પુસ્તકો આવા હેતુથી લખાયેલાં અમે જણતા નથી. આ ઉપ-
રાંત સ્ત્રી ઉપયોગી જે વાંચન સામગ્રી આપણે જોઈએ છીએ તે એવી છુટી છવાઈ તથા
થોડા પ્રમાણમાં છે કે સ્ત્રીઓને જે જે બાબતોનું જ્ઞાન આવશ્યક છે તેના વિભાગ પાડી તે તે
વિષયનાં પુસ્તકો છુટાં પાડી આપણે એક સાથે લીસ્ટ બાગ્યે જ કરી શકીએ. આટલા માટે
અમારું તો નમ્ર મત એવું છે કે શિક્ષણને તેમજ વાંચનને માટે હેતુ પુરઃ સર લખાયેલાં
નવાં પુસ્તકો તૈયાર થવાં જોઈએ.

૨ સુંદરીસુખોદના વિદ્વાન તંત્રીએ એક લીસ્ટ તેમના માસિકમાં આપેલું છે, અને
અમે એમ ધારીએ છીએ એ લીસ્ટ ઉપરાંત બાગ્યે જ બીજા પુસ્તકો આપણને મળી આવે.

૩ હાલનું સ્ત્રી ઉપયોગી સાહિત્ય વધારવા માટે ત્રણ પ્રકારનાં પુસ્તકોની જરૂર અમને
લાગે છે (૧) બાળાઓના ઉપયોગને માટે (૨) યુવાન મુદ્દીશ્રીઓના ઉપયોગને માટે અને
(૩) વિધવા સ્ત્રીઓને માટે.

અમે સરખેજમાં કેટલીક બાળાઓને શિખવવા માટે સંસ્કૃત પુસ્તકો માટે જામનગરના
વિદ્વાન શાસ્ત્રીજી દામોદરભાઈને પુછાવેલું ત્યારે તેઓશ્રીનું કહેવું એવું હતું કે આવા દૃષ્ટિબીદુથી
લખેલાં સંસ્કૃત પુસ્તકો નથી. અને અમારું પણ નમ્ર માનવું એવું છે કે સંસ્કૃત સાહિત્ય એક

મહાસાગર રૂપ છે, તેમાંથી ભાષાંતર કરતાં પુસ્તકને માટે ખીજ રૂપે અનેક દૃષ્ટાંતો તથા વિચારો લેઈ તેના ઉપર સ્વતંત્ર યોજના ઘડવામાં આવે તો તેવાં પુસ્તકો અત્યારના સંયોગો જોતાં ભાષાંતર કરતાં વધારે ઉપયોગી થઈ શકે.

અંગ્રેજી સાહિત્યમાંનાં ઘણાં કલા, વિજ્ઞાન, વૈદિક આદિ વિષયનાં પુસ્તકોનાં ભાષાંતરો ઉપયોગી થઈ પડશે. આ ઉપરાંત અમારું એમ માનવું છે કે આપણે આપણા દેશના નરાડી તથા બંગાળી સાહિત્યને વિસરી જવું જોઈએ નહિ. દેશમાં જુદા જુદા હેતુથી જુદા જુદા પ્રાંતમાં જે સ્ત્રી કેળવણીની સંસ્થાઓ ચાલતી હોય તેનું અવલોકન, ત્યાંનાં શિક્ષણના તથા વાચનનાં પુસ્તકો આદિનું નિરીક્ષણ આ કાર્યમાં ઘણું જ ઉપકારક થઈ પડે એમ અમારું ધારવું છે, અને અમારું તો એવું માનવું છે કે સ્ત્રી ઉપયોગી વાચન સામગ્રીમાં આપણને સંસ્કૃત અને અંગ્રેજી ભાષાના સાહિત્ય કરતાં બંગાળી ભાષાનું સાહિત્ય વધારે ઉપકારક થઈ પડે અને માટે બંગાળી સાહિત્ય પરિપૂર્ણ જનગણ સેક્રેટરીની પુણવવાથી વધારે જાણવાનું મળશે એમ અમે ધારીએ છીએ.

ઉપર પ્રમાણે અમાગ વિચારો દર્શાવવામાં આવ્યા છે, અને અમે ઇચ્છીએ છીએ કે કે સ્ત્રી કેળવણીની જે યોજના વસન્તના વિદ્વાન તરીએ વડી છે તેમાં સમાજ સદાયક થાય.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય કાળકારેવી સુખર્થ.

આ સંસ્થાની નોંધ અમે એક વખત લીધેલી છે. હાલમાં આ મંસ્થા તરફથી વિવિધ ગ્રંથમાળાની જે યોજના કાઢવામાં આવી છે તેમાં ગ્રાહકોની મંખ્યા ખાસ વધારવાની જરૂર હોતાં અમે અમાગ ગ્રાહકોને તે મંસ્થા સખંધી વધુ માહિતી આપીએ છીએ. આપણા દેશમાં લોકો ઘણા નિર્ધન છે. તેમને સારા પુસ્તકોનું વાચન સસ્તી કીમતે મળી શકે એવા આશયી આ સંસ્થા કામ ઈર્થ કરે છે કેટલાક પુસ્તકો છપાવ્યા પછી આ સંસ્થાના ઉચ્ચાધિકારી પગેપકાગ પરાયણ કાર્ય વાઢકોને એક મામિકની યોજના કંચી ઘણી જ આવશ્યક જણાતા તેઓએ નવ મામધી તે યોજના અમલમાં મુકી છે માસિકના મણકા જોતાં સામાન્ય વર્ગને તેમનું વાચન ઘણું જ ઉપકરક જણાય છે, પરંતુ આપણે સામાન્ય વર્ગ અગ્નિ અને બિન કેળવાએલો હોતાં ધાર્યા પ્રમાણમાં ગ્રાહકો ન હોવાથી મંડળનું બંડેળ પણ આ મામિકની યોજનામાં ખપી જાય એવો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો છે દરેક દેશ હિતેષિ સજ્જનનું એ કર્તવ્ય છે કે તેમણે આવી સંસ્થાઓને સારા પાયા ઉપર લાવી સુદૃઢ બનાવવી, માટે અમે અમાગ ગ્રાહકમાના ગૃહસ્થોને આ સંસ્થા દ્વારા નીકળતા માસિકના ગ્રાહક થવાને વિનંતિ કરીએ છીએ આ યોજના પ્રમાણે માસિકના ગ્રાહકોના ૪ વર્ગ પાડવામાં આવ્યા છે ૧ વર્ગનાં ગ્રાહકોને સુંદર પુસ્તકોનું માસિક આપવામાં આવે છે, અને તેની ખદલ વાર્ષિક રૂ. ૧૨ લેવામાં આવે છે. ખીજા વર્ગના ગ્રાહકો પાસેથી રૂ. ૬ અને ત્રીજા વર્ગવાળા પાસેથી રૂ. ૩ લેવામાં આવે છે. દલકા કમળ અને કાચી ખાંધણીનાં માસિકો ચોથા ગ્રાહકોને આપવામાં આવે છે અને તેમની પાસેથી રૂ. ૧-૮-૦ લેવામાં આવે છે આ પ્રમાણે ગૃહસ્થોએ પ્રથમ દિતિય યા તો ત્રિતિય વર્ગમાં દાખલ થઈ જોઈએ, અને સામાન્ય વર્ગના ચોથા વર્ગમાં દાખલ થશે તો તેમને ઉત્તમ વાચન મળશે આશા છે કે કેટલા ગ્રાહકો આ સંસ્થાને સદાય દર્શો જ.

માસિકનો હિસાબ.

પ્રથમ વર્ષનો.

જ	ઉ
૫૦-૧૨-૦ ગયે વર્ષે માસિકની ખોટપેટે	૩૨-૫-૦ પ્રથમ વર્ષના આહકોનું લવાજમ
ધરમાંથી આપેલા	ખાકી રહેલું તેમાંથી વસુલ થયા
	જેની પહેલેથી ૨ જ વર્ષના અંક
	૧,૨,૩,૪,૫,૬,૭,૮,૯ તથા ૧૧
	માં આપી છે
	૧૮-૭-૦ પ્રથમ વર્ષની ખોટ

દ્વિતીય વર્ષ.

જ	ઉ
૪-૦-૦ આપાઠમાં લવાજમ	૧૧-૬-૬ આપાઠ આશિસ ખર્ચ તથા
૮-૧-૦ આવણુ	દીકરી
૧૧-૦-૦ ભાદ્રપદ	૯-૧૪-૬ આવણુ
૧૨-૦-૦ આશ્વિન	૮-૦-૦ ભાદ્રપદ
૧૪-૨-૦ કાર્તિક	૮૦-૧૩-૦ આશ્વિન તથા કાર્તિક પ્રેસના
૨૧-૭-૦ માર્ગશિર્ષ	તથા માસના આપ્યા
૯-૦-૦ પોષ	૧૩-૧૪-૦ માર્ગશિર્ષ
૧૨-૦-૦ માઘ	૮-૫-૦ પોષ
૮-૦-૦ ફાલ્ગુન	૭-૧૪-૦ માઘ
૨૬-૬-૦ ચૈત્ર	૮-૮-૬ ફાલ્ગુન
૫-૦-૦ વૈશાખ	૩૧-૪-૦ ચૈત્ર
૭૨-૪-૦ જ્યેષ્ઠ	૧૯૬-૦-૦ વૈશાખ તથા જ્યેષ્ઠ પ્રેસના તથા
૧૨૫-૬-૦ આપાઠ વર્ષ ૩ જી	માસના સંહિત
૧૧-૮-૦ જાહેર ખર્ચરના	
	૩૭૫-૧૪-૬ કુલ ખર્ચ
૩૪૫-૫-૦ કુલ આવક	કેટલીક વિધારોથી ખાકી છે, જેમાંથી આવે
૩૦-૯-૬ ધરમાંથી આપ્યા	ઉમેરવામાં આવશે.
૩૭૫-૧૪-૬ કુલ	

સંધ્યા કલાસ ફંડ

સંવત ૧૯૬૬ ના ચૈત્રથી સંવત ૧૯૬૭ ના જ્યેષ્ઠ સુધીના હિસાબ.

જ

ઉ

- ૨-૦-૦-૦ ત્રવાડી મણીલાલ દામોદરદાસના
લગ્ન પ્રસંગે તેમના સસરા ઉમ-
યાશંકર તરફથી મહેમદાવાદ
- ૫-૦-૦-૦ ત્રવાડી અમૃતલાલ અબોરામના
સ્મરણાર્થે તેમના પુત્ર જોદાલાલ
તરફથી
- ૧-૦-૦-૦ ત્રવાડી દલપતરામ જગજીવન ત
રફથી સી. રામકૃષ્ણના ઉપવિત
પ્રસંગે
- ૫-૦-૦-૦ ત્રવાડી લક્ષ્મીરામ ઇશ્વર તરફથી
સા. ધીરજના સ્વર્ગવાસને પ્રસંગે
- ૧-૦-૦-૦ દવે કચ્છાશંકર કાળીદાસ ત-
રફથી દુધરેજ
- ૧-૦-૦-૦ ત્રવાડી દેવશંકર જગનલાલના
પિતાની સરવજીમાં
- ૧-૦-૦-૦ ત્રવાડી ગણેશ કાળીદાસ માતૃ-
શ્રીની સરવજીમાં
- ૧-૦-૦-૦ ત્રવાડી દલપતરામ જગજીવન
બહેન જમળાના લગ્ન પ્રસંગે
- ૨-૦-૦-૦ અ. સા. હાલી હરિશંકર તરફ-
થી તેમનાં માતૃથી મહાકોરના
કલ્યાણાર્થે
- ૫-૦-૦-૦ ત્રવાડી ગીરધર હરનારાયણ ત-
રફથી સી. જગદેવતા લગ્ન પ્રસંગે
- ૧-૦-૦-૦ ત્રવાડી કચ્છાશંકર ગણપતરામ
તેમની પુત્રીના લગ્ન પ્રસંગે
-
- ૨૫-૦-૦-૦ કુલ આવક
- ૭-૬-૦-૦ કુલ ખર્ચ
-
- ૧૭-૧૦-૦-૦ સિલક અમારી પામે.

સરખેજ મનિતા વિશ્રામ.

સંવત ૧૯૬૬ ના ચૈત્રથી સંવત ૧૯૬૭ ના જેઠ મુધીના હિસાબ.

જ

ઉ

૨૫—૦—૦	ન. લક્ષ્મીદામ ધર્મર તરફથી	૦—૫—૬	પત્યરપેનો
.	ધીરજના સ્મરણિયે	૦—૯—૩	કાગળ
૪—૦—૦	ન. દેવશંકર છગનલાલ તરફથી	૦—૩—૦	સીસાપેનો
	તેમના પિતાની સરવણીમાં	૦—૭—૦	નોટો
૧૬—૪—૦	પંડિતા ગંગાબાઈના ઉપદેશથી	૨૭—૨૪—૦	લાઠણેરીમાં પુસ્તકો
	ની. મુ.	૧—૧૩—૩	એક વિધવાને કપડું
૧—૦—૦	બાઈ દેવા ધનેશ્વર	૩—૧૨—૯	ઉપદેશક સ્ત્રીઓની સરભરા
૧—૦—૦	„ જડી મુનીલાલ	૨૬—૬—૩	લાઠણેરી માટે કપાટ મળુરી
૦—૮—૦	„ જડી અમરભામ		સહીત
૨—૦—૦	„ સાંકળી બહેન	૧—૦—૦	કન્યાશાળામાં પતાસાં
૧—૦—૦	„ ઉજમ ગંગારામ	૦—૧૦—૬	બાઈઓને માટે વીજળી તથા
૨—૦—૦	„ મણી મોહનલાલ		માળાઓ
૫—૦—૦	„ કાશી કાકુરામ	૦—૧૦—૦	રહેટો
૧—૦—૦	„ કાશી રણછોડ	—————	
૦—૮—૦	„ ઝવેર ધરણીધર	૧૩—૧૧—૬	
૦—૮—૦	„ સાંકળી		
૪—૧૨—૦	બાઈ બાપાલાલ ક-		
	રણાશંકર તરફથી		
	પુસ્તકો		
૧૯—૪—૦			
૧—૦—૦	તવાડી રણછોડ કાળીદાસ તે-		
	મની માતૃશ્રીની સરવણીમાં		
૧—૦—૦	તવાડી દલપતરામ જગજીવન		
	બહેન કમળાના લગ્નમાં		
૩૨—૪—૦	તવાડી હરિશંકર હરજીવને બી.		
	એ. માં પાસ ચવાયી દનામ-		
	ની રકમો આ સંરથાને ભેટ		
૨—૮—૦	કવિ ગણપતરામ રાજારામ ત-		
	રફથી પુસ્તકો ભેટ		
૧૩—૦—૦	બાઈ મહાકોરના સ્મરણિયે હ.		
	તવાડી દયાશંકર કચ્છાશંકર		
	તથા સો. ડહી હરિશંકર		

- ૪-૮-૦ એક મુંબાઈના મૈત્ર્યુએટ ગૃહસ્થ
તરફથી પુસ્તકો
- ૧૦-૦-૦ ત્રવાડી ગીરધર હરનાગાયણ
તરફથી ચી. અળદેવના લગ્ન
પ્રસંગે
- ૧-૦-૦ ત્રવાડી કર્ણાશંકર ગણપતરાણ
તરફથી પુત્રીના લગ્ન પ્રસંગે
- ૫-૦-૦ ત્રવાડી લક્ષ્મીરામ ધર્મર ચી
નાથાલાલના લગ્ન પ્રસંગે
- ૫-૦-૦ ત્રવાડી રામશંકર હરજીવન ચી
અણુના સ્મરણર્થે
- ૫-૦-૦ મણીયાલ હરગોવિંદદાસ કપ-
ડવણના તરફથી ભેટ
- ૦-૬-૦ વૈદ્યરાજ જટાશંકર લીલાધર
તરફથી પુસ્તકો

૧૨૮-૧૪-૦

૬૩-૧૧-૬ ખર્ચ

૬૫-૨-૬ સિલક અમારી પાસે

ગયા વર્ષના લવાજમની પહેંચ.

ગ. રા. શ્રી હાલાભાઈ પુરોહિત. એમ.	રા. રા. દેવે કેવળરામ માવજી બી. એ.
એ. એલ. એલ. બી. વડોદરા.	એલ. એલ. બી. "
" અંબાલાલ વિશ્વનાથ વઘાન "	" નર્મદાશંકર લાલાભાઈ "
" ખંડુભાઈ નાગજી દેમાઈ. "	" હિતમલાલ કેશવવાત. "
" ડૉ. વીરજી ત્રીણાભાઈ. વનમનગર. "	" ગણુજીતરામ વાલાભાઈ મહેતાબી એ. બાવનગર "
" રામચંદ્ર ઇન્દિરામ વ્યાસ. " "	" લવજીભાઈ ઇશ્વરભાઈ ભટ્ટ. "
" ડૉ. મણીશંકર દાસીગમ. " "	" ગિરિભાઈશંકર વજેશંકર દેસાઈ. "
" ધોપટલાલ વેવજી દરે. " "	" દેવશંકર ત્રિભુવન દેવે. "
" હમનલાલ હડિયાન પંડ્યા. જુનાગઢ. "	" ગૌરીશંકર જડુરામ ભટ્ટ. "
" ગૌરીશંકર લક્ષ્મીશંકર પંડ્યા. રાજકોટ. "	" મણીશંકર જવાનંદ ભટ્ટ બી. એ. "
" નાનાલાલ દલપતરામ કવિ એમ. એ. "	" ડૉ. શિવનાથ ગમનાથ વ્યાસ એવ. "
" શુક્લદલપતરામ ભગવાનજી બી. એ. લો. "	એમ. એન્ડ એમ. "
" મોઝા ત્રિપુરુજી મીસારાવ. "	" મણીશંકર પીનામદાસ. "

રા. રા. જટાશંકર હરજીવનદાસ જાની. „
 „ જાની ઉમયશંકર એમ. „
 „ ધનેશ્વર પરમાનંદ. તાવજ.
 „ દેવે લવજી કામેશ્વર. દીગોર.
 „ દામજી મોતજી. નેસડાધુનડા.
 „ યો. રામપ્રસાદ મગનલાલ મહેતા બી. જોતલસર.
 „ એ. એલ. એલ. બી. લખતર.
 „ મોહનલાલ લક્ષ્મીરામ. લખતર.
 „ મહેતા તલકશી બેચર. „
 „ મહેતા રામચંદ જોડાપતજી. „
 „ જીવરામ ધર્મશરમાઈ બટ. ધોળા.
 „ ગિરધરલાલ વિઠ્ઠલજી બટ. સુડા.
 „ કેશવલાલ પોપટભાઈ વૈધરાજ. „
 „ મણીશંકર ભીમજીભઈ ત્રિપાઠી. પાલીતાણા.
 „ ત્રિજીવન ગોકળભાઈ દેવે. „
 „ કેશવલાલ દુર્ગાશંકર જોષી. વઢવાણ.
 „ નાગજીજી કલ્યાણજી ઉપાધ્યાય. સુત્રાપાડા.
 „ ભાઈશંકર ધનજીભાઈ શિહો. „
 „ રવાળા. ખંભાળીયા.
 „ આસ શંભુભાઈ પ્રભાશંકર. જોળ.
 „ ડૉ. પુરુષોત્તમ નારાયણજી. „
 „ વિશ્વનાથ લક્ષ્મીધર. ખાખરા.
 „ મણીશંકર વિઠ્ઠલ. બડીયાદ.
 „ શુક્લ મોહનલાલ ડાહ્યાભાઈ સરસવણી.
 „ રામગમ હીરજીભાઈ ત્રિવેદી. માંગલોર.
 „ રમજોડાભાઈ ઉદયરામ. મહુધા.
 „ અમૃતલાલ નાનકેશ્વર બટ. ઉમરેઠ.
 „ ડૉ. કેશવલાલ રોયતરામ ત્રિવેદી. વાડા.
 „ બટ રામચંદ હરિશંકર. ગ્રીચન.
 „ ડૉ. નારજીજી અમરજી આચાર્ય. કરાંચી.
 „ રેવાશંકર ગણપતરામ બટ. „
 „ પ્રાણશંકર બવાનિશંકર દેવે. નરિયાદ.
 „ કર્ણાશંકર જયશંકર પાઠક. ધર્મજન.
 „ સુગજીભાઈ દેવશંકર. ધડી.
 „ નરેશ્વરામ મંછારામ. બોરસદ.
 „ મણીલાલ હરગોવિંદદાસ. હરકુદી.

રા. રા. ચંદુલાલ પુરુષોત્તદાસ. દાહોદ.
 „ મુળશંકર જોડાભાઈ ત્રિવેદી. ધોળકા.
 „ અંબાલાલ દામોદરદાસ જોષી. કપડવણજ.
 „ જયંતીલાલ મમસુખરામ જોડા. ધોધા.
 „ દુર્ગાશંકર ભાઈશંકર રાવળ. વાલમ.
 „ મોતીરામ તુળજીરામ. રણજ.
 „ શ્રી અગીવાસજી મોઢ શુભેચ્છક મંડળ.
 „ મંડળ. પાંપળાવ.
 „ નરભેશંકર કેશવજી અધિકારી. કલકતા.
 „ શ્રી તપોધન બ્રાહ્મણ વિદ્યોત્તેજક મંડળ. ખંભાત.
 „ મોતીલાલ છોટાલાલ બી. એ. મંડળ.
 „ બી. એ. લો. મરોહ.
 „ ત્રિવેદી જયશંકર પીતાંબરદાસ એલ. સી. ઈ. નાસિક.
 „ ડાહ્યારામ મયારામ રાવળ. જોડાણ.
 „ શંકરલાલ ભાણુભાઈ. પાટણ.
 „ નારાયણ ઘેલીદાસ. ધીજોળ.
 „ છોટલાલ પૃથિરાજ. „
 „ જોડાલાલ શંકર મારતર. આજેડ.
 „ મોતીલાલ કર્ણાશંકર બટ. ચીખોદા.
 „ ગોપાળજી ગોવિંદજી મારતર. પડસાણા.
 „ દેવશંકર વજેરામ. સુરત.
 „ વકીલ પુંગ્ગભાઈ શોમેશ્વર. ખેડ.
 „ ગિરિજાશંકર મયારામ બટ. કુતીયાણા.
 „ નરેશ્વરામ વલ્લભરામ. સારંગ.
 „ નાગવજીજી યજ્ઞેશ્વર. સુરંદ.
 „ નાગરદાસ નરસિંહરામ વ્યાસ. ઉમરાવતી.
 „ કાળીદાસ દેવદત્ત. બીલોડા.
 „ દેવશંકર દલસુખરામ આસ. સામેરા.
 „ સાંકળેશ્વર કરસન રાવળ. સતલાસણા.
 „ ત્રિભોવન દયારામ જોષી. અહમદનગર.
 „ જોષી નરેશ્વરામ મંછારામ બી.એ જંજીસર.
 „ બાળકૃષ્ણ કાશીરામ. ડેરાવ.
 રા. રા. મણીલાલ અબ્બારામ મુંબાઈ ૧-૧-૦
 „ જગનભાઈ નાયાભાઈ

„ ચંદ્રશંકર નર્મદાશંકર પડ્યા બી એ, ,	„ ગણપતરામ જીભાઇ
„ રામચંદ્ર ઈશ્વરલાલ વ્યાસ હાગ્યા.	„ નાથાભાઇ જીજીભાઇ
„ પ્રભાશંકર ત્રિભોવન ત્રવાડી મુંબઇ	„ નાગેશ્વર ભવાનીશંકર
„ રતનલાલ સદાશિવ બટ્ટ ઘાટકોટપર	„ અમૃતલાલ રઘુનાથજી
„ અર્જુનલાલ જમીઅતરામ મહેતા કરાચી.	„ મુળજીભાઇ કૃપાશંકર
„ પ્રાણજીવન કલ્યાણજી દવે રાણપુર.	„ જ્ઞેશંકર રામચંદ્ર
„ નર્મદાશંકર શુભાળરાય ત્રિપારી 'મેવરાજ.	„ ગણપતરામ હીમતરામ
„ જયકૃષ્ણ ઈન્દ્રજી પોરબંદર.	રા. સા. મોગરજી નારણજી અધ્યાપક
„ હો ત્રીકમલાલ મગનલાલ અમદાવાદ	ના. ગ. નાથુભાઇ અંબારામ ગોર
„ મણીલાલ શામળભાઇ હીવેરી એમ. એ. „	„ મગનલાલ તાપીશંકર
„ મણીકલાલ લીવાધર „	„ રતનરામ અમરતનમ
અમૃતલાલ ડાલાભાઇ „	„ ઈશ્વરલાલ અનોપનમ

ત્રીજી વર્ષના લવાજમની પહેાંચ.

(આમાના કેટલાક નામની બીજી વર્ષમા આપેલી પહેાંચ ફરીથી આપવામા આવે છે)

૧ પગમહંશ સ્વામી શ્રી એ. ટી. કૂટરથ	કપડવંત ૧-૦-૦
૨ ગ સા. ગણપતરામ અનુપરામ ત્રવાડી	સુન્ત „
૩ ગ રા. દયાશંકર સ્વામજી ત્રિપારી	લાકડીયા
૪ „ કાનજી નથુરામ દવે.	„ „
૫ „ મણીલાલ શામળભાઇ હીવેરી એમ. એ અમદાવાદ	„ „
૬ „ પડ્યા દયાશંકર અમથારામ	„ „

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક મિત્રમંડળ તરફની એક નિયમીત યોજના.

(વિવિધ ગ્રંથમાળા માસિક.)

એટલે દર માસે સવાસો પૃષ્ઠ નું અકેક પુસ્તક મળીને

દર વર્ષે દાઢેહજાર પૃષ્ઠ જેટલાં

હાર ઉત્તમ પુસ્તકો.

પાછેજ સાથે માત્ર રૂ. ૧૫ માં આપવાની યોજના.

કે જે ગયા કર્તકથી શરૂ થઈને પુસ્તક ગ્રાહકો થઈ ચૂક્યા છે.

માત્ર ૫૦૦ ગ્રાહકોજ અધુરાં છે. ને પછી પાછલાં પુસ્તકો નહિ મળે.

સાલુ વર્ષમાં આ ગ્રંથમાળાનાં નીકળેલાં તથા નીકળનારાં હાર પુસ્તકો.

૧. લું. કારતકું / આર્યધર્મ નીતિ તથા આચાર્ય નીતિસાર એમાં પ્રખ્યાત ધર્મ.
૨. જું. ભાગચરતું / મું કહાડેલા પુસ્તક ઉત્તમ શ્લોકોનો સંગ્રહ અર્થ સાથે કી. ૦/૦.
૩. જું. પોશનું-અભળા હીતર્પણ સ્ત્રીયોની હાલતી સ્થિતિ અને તેના ઉપાયો કી. ૦/૦.
૪. જું. માયનું-સ્વામીશર્માતીર્થનું જીવન અને તેમના ઉપદેશ ભાગ પહેલો. કી. ૦/૦.
૫. જું. કાગળનું / સ્વામીશર્માતીર્થના ઉપદેશો ભાગ-૨-૩ એમાં પ્રદર્શ આરંભિક, કારતકું
૬. જું. એનું / બંધિયો, તપ્તવર્ષ, ઉત્કર્ષ અને યજનું રહસ્ય કી. વિષયો છે. કી. ૦/૦.
૭. જું. વંશાવર્ત-અધુરેજ સંગ્રહ ભાગ પહેલો એમાં ધીઓસીસીના ચાર ઉત્તમ લેખો છે. કી. ૦/૦.
૮. જું. જેનું સંસારમાં ખરું સુખ કયાં છે? નામ પ્રમાણેજ ઉપયોગી પુસ્તક છે. કી. ૦/૦.
૯. જું. આદ-નવાયુગની વાતે. (વૈદ્ય અમૃતસાહ મું. પરીવાર સંચિત) નવીન છવાતો. કી. ૦/૦.
- ૧૦-૧૧ તથા ૧૨ માં પુસ્તકો કામચ અનુક્રમના પ્રમાણે એકદ સારી નવલ કથા, ધર્મ

પુસ્તકો જીનાં કોઈ સારાં પુસ્તકો નીકળશે.

સુચના—ઉપલાં પુસ્તકોમાંથી આ હેડળીએ જે ગાસમાં મળેલ્યાં સુધીનાં પુસ્તકો

અહાર પડી ચૂકેલાં સમજવાં અને નવા આદક યનારને પશુ શીલક હશે ત્યાં સુધી તે મળશેજ.

જે પુસ્તકો અહાર નહિ પડ્યાં હોય તેની પસંદગીમાં ફેરફાર કરવાનો બ્યવસ્થાકરને હક રહેશે.

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય ઠે. માલબાદેવી રોડ હાથીબિલ્ડીંગ મુંબઈ

પાંચનાર બહી આ હેડળીએ જે ગાસમાં મળેલ્યાં સુધીનાં પુસ્તકો

महाराजधिराज पांचमा नयोनो राज

मा त्वाहार्पमुन्तरेधि ध्रुवास्तिष्ठाविचाक्षुभिः ।

विशंस्त्या सर्वा वाञ्छन्तु मा त्वद्राप्नोमधिन्नशत् ॥ १ ॥

इहेवेधि गापं प्योष्टाः पर्वत इगर्विवाचलि ।

इन्द्र इमेह ध्रुवस्तिष्ठेह राष्ट्रमु धारय ॥ २ ॥

इममिन्द्रो मदोधरच्छुव ध्रुवेण हविषा ।

तस्मे सोमो अधिव्रवत्तस्मा त ब्रह्मणस्पतिः ॥ ३ ॥

ध्रुवा योधुवा पृथिवी ध्रुवाः पर्वता इमे ।

ध्रुवं विश्वमिदं जगच्छुवो राजा विनामयम् ॥ ४ ॥

ध्रुव ते राजा बरुणो ध्रुव देवो बृहस्पतिः ।

ध्रुव त इन्द्रश्चामिश्र राष्ट्र धारयता ध्रुम् ॥ ५ ॥

ध्रुव ध्रुवेण हविषाभिमोमं पशामसि ।

अयो त इन्द्र केवलीविशो बलिहर्ताकृत ॥ ६ ॥

ગુર્જર બ્રાહ્મણ.

સંગઙ્ગધ્વં સંવદધ્વં સંજો મનાંસિજાનતામ્ । સમ્માનો મંત્રસ્તોમિતિ સ્સમ્માનો
જામત્ સન્દહ સ્તિતમેવામ્ ॥ સમ્માનં મન્ત્રમુમિ મન્વયેવઃ । સમ્માનીહ્ય આકૃતિ
સ્સમ્માના હૃદયાનિવઃ ॥ સુમાનમસ્તુ યો મનોયથાં વસ્તુ સુ હાસતિ ॥ જગદે.

બ્રાવાર્થ:—અંધુઓ! એકત્ર યાઓ; વાણીમાં, વિચારમાં અને કર્મમાં એકતા રાખો.
તમારા સમાજનું કર્તવ્ય અને કાર્ય સમાન હો, તમારો હૃદય સમાન હો, તમારા વિચાર
સમાન હો. તમારી ગૂંદ કોઈ દક્ષતા સમાન હો, એમ મારી શિક્ષા છે. તમારી ઇચ્છાઓ
સમાન હો, તમારા હૃદયો એકત્ર યાઓ, તમારા મન એકત્ર રીતે તમારામાં
ગાઠ એકતા થાય. હો! અસિદેવ અમારી આ ઇચ્છા તૃપ્ત કરે.

વર્ષ ૩, એક ૧.

[માસિક.]

ગ્રાવણ, સંવત ૧૯૬૭.

તત્ત્રી—હરજીવન ત્રિલુવન ત્રિપાઠી. સરખેજ.

પ્રકાશક અને વ્યવસ્થાપક રામશંકર હરજીવન ત્રિપાઠી—અમદાવાદ.

વર્ષાદ માટે ઇશ્વર પ્રાર્થના. (રા. રા. ગો. ગ. બદ. ખી. એ.)

૫૪.

નીતિની કેળવણી. (રા. રા. મણીલાલ છબારાર બદ.)

૨૫

આપણું પ્રાચીન અર્વાચીન સાહિત્ય.

૨૬

ફરજીઆત કેળવણી.

૨૮

કાર્યો કાર્ય વિચારનેજ ચાલવું જોઈએ.

૩૧

ધર્મમૂર્તિ રાણે.

૩૩

આપણા સમાજની આર્થિક સ્થિતિ.

૩૪

બ્રાહ્મણોની સમાજ અને અંડો. (રા. રા. ધારીક.)

૩૭

આપણી બોર્ડિંગ હાઉસો કેવી હોવાં જોઈએ.

૪૦

રા. રા. ગણીલાલ છબારામ બદનો વિકાસ બ્રાહ્મણ અંધુઓને એક પ્રયત્નો પત્ર.

૪૨

(એક બ્રાહ્મણ શુભચિંતક.)

૪૪

મામવ ધર્મોદ્ધા આપણાલય મોતા.

૪૫

વર્ષાદ માટે પ્રભુ પ્રાર્થના. (રા. રા. કવિ ગણપતરામ રાજરામ.)

૪૬

પત્ર વ્યવહાર-વ્યવસ્થાપક 'ગુર્જર બ્રાહ્મણ' ઓફિસ. પખાસીની પોળ—અમદાવાદ.

વાર્ષિક લેવાજમ ટપાલ ખર્ચ સુદાંત ૩-૧. અગાઉથી.

અમદાવાદ-ધી યુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કંપની લિમિટેડમાં—મોતીલાલ રામજીદાસે બાપું.

લવાજમની પહોચ.

ખીજ વર્ષના લવાજમના પુરા પૈમા આવ્યા પછી સામટી પહોચ આપવામા આવશે

ત્રીજા વર્ષનું લવાજમ.

ગ. રા છોટાલાલ પ્રાણુશંકર વ્હોરા.	૧-૦-૦	અમદાવાદ
„ લાલશંકર ગીરધરલાલ ત્રવાડી	„	„
„ જોશવાલ બાપુગામ વૈદ્ય	„	વિરમગામ
„ પ્રાણુગોવિંદ લાલભાઈ પટેલ	„	મુબાઈ
„ ત્રિભુવન વિકૃતજી દવે	„	ખીલખા
„ મહાનંદ ભાઈશંકર ભટ્ટ.	„	અમદાવાદ.

નિયમો.

૧ વગર સહીના અને તન્ત્રીની સહીના લેખો માટે તન્ત્રી જવાબદાર છે, સહીવાળા લેખો માટે લેખક જ જવાબદાર છે

૨ માસિકમા હન્કોઈ વિષયના લેખો મોકલવાની શુભગતી પ્રગટને છુટ છે વ્યક્તિ ગત ચર્ચા લેવામા આવશે નહિ, તેમ જ લેખ માસિકમા નહિ લેવામા આવે તો તે અમે પાછો મોકલના બધાતા નથી લેખ કાગળની એક જ બાજુએ સારા અક્ષરથી લખી મોકલવો જોઈએ સહી વગરના લેખો ઉપર ધ્યાન આપવામા આવશે નહિ

૩ નવા ગ્રાહક થનારે લવાજમ અગાઉથી મોકલવુ, અને ગ્રાહકોએ વર્ષ પુર થતામ લવાજમ મોકલી દેવુ મનીઝોઈર તન્ત્રી ઉપર સંખેજ મોકલવો. પત્ર વ્યવહાર અમદાવદને સન્નામે કરવો માસિકનો નમુનાનો ચાંક એક આનાની ગીડીટ મોકલે મોકલવામા આવશે

૪. માસિક દરેક માસની અમાવાસ્યા સુધીમા ન મળે તો વ્યવસ્થાપકને પત્રથી જ જણાવવુ સિરનામાના ફેરફારથી વ્યવસ્થાપકને વાપ્ત્ર કરવા નહિ તો માસિક ગેરવધે પડે તેને માટે અમે જોખમદાર નથી માસિકના સરનામા ઉપરનો નર્જર લખવા કૃપા કરવી

૫ લવાજમ મોખ્યા પછી એમ જે મહોને માસિકમા પહોચ આવી ન હોય તો પત્રથી પુછાવવુ

“ શ્રી શંકરાચાર્ય ચરિત્ર. ”

(ગાયકવાડ સરખ ના કેળવણી ખતાએ ધનામ માટે મંજુર કરેલુ)

સનાતન વૈદિક ધર્મના ઉદ્ધાર, દેવતાઅદૈતના સરથાપક, બૌદ્ધાદિ અનેક પાપ્યક મતના ઉચ્છેદ અને પ્રચલનનયના બાબતમાર આદ્ય અમરચાર્યનું જન્મથી કૈલાસ ગમન પર્યંતનુ ગવિસ્તર વર્ણન આ ગ્રંથમા છે આ ગ્રંથના ૨૬ પ્રકરણમા ઉત્તમ ધર્મો રહેલ અને અધ્યાત્મ વિધાના અંગ તત્વોનુ મંપુર્ણ બાન થાય છે. ૨૫૦ પૃષ્ઠકિ રૂ. ૧ નિચેને રચેલે કર્તા પામેથી મળશે મજીશંકર હરિકૃષ્ણ શાસ્ત્રી હરીપુરા—મુદ્રત

ગુર્જર વ્રાહ્મણ.

ૐ । મદ્રંકર્ણભિઃ શૃણુવામદેવાઃ । મદ્રંપશ્યેમાશ્વમિર્યજન્વાઃ । સ્થિરૈરક્લે
સ્તુદ્યુવા & સસ્તનૂભિઃ । વ્યશેમવેવાહિતં યદાયુઃ ॥ તદાત્માનિનિરતે
યજ્ઞપતિપત્ન્યુધર્મોસ્તેમાયિ સન્તુ તેમયિસન્તુ ॥ ઉપનિષત.

શબ્દાર્થઃ—હે દેવો! અમે કાનોવડે કલ્યાણને સાંભળાએ, નેત્રોવડે કલ્યાણને જોઈએ, ને દૃઢ અંગોવડે સ્તવન કરતા દેવે નિર્માણ કરેલું આયુષ્ય પામીએ. તે આત્મામાં પ્રીતિ-વાળા મારામાં ઉપનિષદમાં કહેલા ધર્મો હો, તે મારામાં હો.

વર્ષ ૩, અંક ૨.

[માસિક.]

શ્રાવણ. સંવત ૧૯૬૭.

વર્ષાદ માટે ઈશ્વર પ્રાર્થના.

ચંદ્રાવળા.

શુદ્ધિ ને સદ્દિને વેરી, દૃષ્ટિને દુઃખ આપી,
વ્યદિમાં સમદિ બતાવા, હિલટયો છે પાપી;
હિલટયો છે એ પાપી જોરે, સિદ્ધ નાશ કરવાને તોરે,
આશા વાણ નાખે વેરી, શુદ્ધિ ને સદ્દિને વેરી: ૧

ગાંડી નદીના પૂરનો પેટે, ધુધવે એ આકાશો,
શોક તુધારણ શબ્દ સહી જન ચિંતવે ઊંચે આસે;
ચિંતવે ઊંચે આસે સહકા, તાણે દે હોશી કરિ ટહુકા,
જકડી જાડને નાખે હેડે, ગાંડી નદીના પૂરનો પેટે. ૨

પ્રાતઃકાળે કોણુ વાણ, દે છે નબને હાઈ,
મધ્યાહને ઉઝળાટ અતીરો, જાયે જીવ મુઝાઈ;
જાયે જીવ મુઝાઈ મારી, તથા અપરોક્ત અરે મુખદાઈ,
રાત્રિ દીસે તારાનું રંગ, પ્રાતઃકાળે કોણુ વાણ: ૩

ફફડાવે નહિ, ચકલી પાંખો, ને ધૂળમાં નવ નાય,
એકે દિશ સુએ નહિ આંહી, ખેડૂતો અકળાય;
ખેડૂતો અકળાયે મનમાં, ભેડે છે અગ્નિ આ તનમાં.
લાગે ચે'રા સૌનો ઝાંખો ૧૧૬ાવે નહિ ચકલી પાંખો. ૪

કર્તા તું સંહર્તા યાતાં, કરવી કોને વિદિ ?
ધાર્યુ નામ સદાશિવ તો, તું સંહારીશ શું સદિ ?
સંહારીશ તું સદિ ત્રાતા ? પાલક હે જગના પ્રખ્યાતા,
રહશે શું સહુનાં મુખરાતાં ? કર્તા તું સંહર્તા યાતાં ૫

કરવું આમ ધટે નહિ તમને, ભક્તવત્સલ ભગવાન,
પ્રેરીને પર્જન્ય પ્રભો, હવે અટકાવો અવસાન;
અટકાવો અવસાન દયાળુ, ખોલો જગત છવનવું તાળું,
વૃદ્ધિ વિના નવ રાખો અમને, કરવું આમ ધટે નહિ તમને. ૬

નીતિની કેળવણી.

મનુષ્યતા યાચિત્રને જેમ અને તેમ નીતિને માર્ગે ઉત્તમ બનાવવા તરફ યુરોપિયનોત્તું હાલ લક્ષ ઝેંચાઈ રહેલું છે. કેટલાંક વર્ષે થયાં આ પ્રશ્ન તેમની વચ્ચે ચર્ચા થયે છે. યુરોપ અને અમેરિકામાં તેની ઉપર કેટલાક પુસ્તકો લખાયાં છે તથા કેટલેક ઠેકાણે શાળાઓમાં પણ તેનું શિક્ષણ આપવા માંડ્યું છે; તેમ છતાં ૧૯૦૮ ની સાલમાં લંડન યુનિવર્સિટી તરફથી પ્રજા પ્રજાઓ વચ્ચેના સંબંધને વધારવાના આશયવાળી જે કોનગ્રેસ ભરવામાં આવી હતી તે પછી આ પ્રશ્ન બહુ સારા સ્વરૂપમાં ચર્ચાવા માંડ્યો છે અને સને ૧૯૧૨ માં હેગ ખાતે મળનારી એ કોનગ્રેસના ખીજા સંમેલનમાં તેને લગતી વધુ વિગતો રજૂ કરવામાં આવનાર છે. મુખાઈ ઈલાકાની કેળવણીના સ્તંભ જેવા ડૉ. બોડરકર, સર નારણરાવ ચંદાવરકર અને મિ. પીટ ફેક્ષ તરફથી એક આમંત્રણ પત્રિકા બહાર પડાઈ નૈતિક કેળવણી કેમ આપવી, તે સંબંધી જાહેર પ્રજામાંથી અભિપ્રાયો મગાવવામાં આવ્યા છે. નૈતિક કેળવણીનો પ્રસાર કરવાને મુખાઈમાં એક સભાની સ્થાપના થઈ છે અને પ્રાંતોમાં સત્વર જ તેની શાખાઓ ઉભી કરવામાં આવે એવો પશુ સંભવ છે.

નૈતિક કેળવણીનો પ્રશ્ન મુખાઈ સરકારે પણ ઉપાડી લીધો છે. ગઈ સાલમાં નામદાર ગવર્નર સર જ્યોર્જ કલાકેને પ્રમુખપદે મુખાઈમાં એક કોનગ્રેસ ભરવામાં આવ્યું હતું અને તેમાં બહુ સારી રીતે તત્ત્વમંબંધી વાદવિવાદ ચલાવવામાં આવ્યો હતો. ગયા મહીનામાં તેની તરફથી બહાર પાડવામાં આવેલી (ગ્રેસ નોટ) વતેમાનપત્રોને વસ્તુસ્થિતિ જણાવનારી

પત્રિકાથી ઉપરથી જણાય છે કે, મિ. ઈ. થોવને નૈતિક કેળવણી કેવી રીતે આપવી, તેની સમજ પાડનારાં બે પુસ્તકો કેળવણી ખાતાના મહેતાશ્રમોને માટે તૈયાર કર્યાં છે. એક પુસ્તકમાં પ્રાયમિક કેળવણીની શાળાઓમાં કેમ નૈતિક કેળવણી આપવી તે બાબત છે અને બીજા પુસ્તકમાં હાઈસ્કૂલોમાં કેમ નૈતિક કેળવણી આપવી તે બાબત છે. નૈતિક કેળવણીના પાઠો લખાય અને છાત્રાઓમાં તે ચલાવાય તેના કરતાં શિક્ષકોના વાચનમાળાના અધિક પાઠો શીખવાડતાં તેને અંગે જે કંઈ નૈતિક કેળવણીની અસરકારક છાપ છાત્રાઓ ઉપર પડે એવું પૈરાણિક, અને ઐતિહાસિક શિક્ષણ ઉદાહરણોની સાથે આપે તે વધારે સારું છે, એમ મનજવામાં આવ્યું છે. નૈતિક કેળવણી કેમ આપવી એ પ્રશ્નની શુંચવણ બહુ મોટી અને વિવાદાત્મક-હોઈ યુરોપમાં પણ હજી તેનો નિર્ણય થયો નથી.

હુનીઆમાં જેમ બીજે માગે પ્રગતિ થતી જાય છે તેમ પ્રવૃત્તિવાળું જીવન બગડતું જાય છે ને તેણે જ સોકક્રમણ ઇચ્છનારા મહાત્માઓનું તે તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું છે. જંગલી અથવા અર્ધ સુધરેલી સ્થિતિમાં મનુષ્યનું સદાચારી જીવન જેવું સાઈ હવું તેવું હાલ, કેળવણીના સુધારાના અને અતિ વ્યવસાયવાળા પ્રવૃત્તિમય કાળમાં નથી એ દીલગીર થવા જેવું છે. સદાચારી જીવન, એ મનુષ્યને માટે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચો ગુણ કે અધિકાર છે, એમાંથી જેટલો પાત તેટલી અધમતા જ ગણાય, માટે સદાચારી જીવનનું શિક્ષણ આપવું બહુ જરૂરું છે. અસહના આર્યોમાં હાલની સુધારણામાંનું કંઈ પણ ન હોય, તોપણ સદાચારી જીવનની ચોગ્યતા તો સહુથી મોટી હતી એવું પ્રાચીન સંસ્કૃત સાહિત્ય ઉપરથી જણાય છે. આર્યોએ ધર્મના કરનાં પણ આચારને મોટાપણું આપેલું છે. આચાર બ્રહ્મને માટે પ્રાચીન આર્યોમાં કોઈ સ્થાન જ ન હતું. પ્રાચીન સાહિત્યમાં સદાચારી જીવન ગુજારવાની ભાર દઈ દેખે સખત આચારો કરેલી છે અને પૈરાણિક કથાઓમાં, કાવ્યોમાં, નાટકોમાં અને પ્રસ્તાવિક સાહિત્યમાં સ્થળે સ્થળે તેનાં ઉદાહરણોવાળાં વ્યાખ્યાનો અને શ્લોકો આપેલા છે. પ્રાચીન સાહિત્યમાં પંચતંત્ર દિવોપદેશ અને બીજાં નીતિની કેળવણીને લગતાં પુસ્તકો પણ છે. સ્મૃતિઓમાં કાયદાને રૂપે પણ સદાચારને આગળ પડતો રાખેલો છે અને તેના ભંગની સખતમાં સખત શિક્ષાઓ દરાવેલી છે. પ્રજાનું સદાચારી જીવન એ બધું હોવા છતાં બગડી ગયું છે કેટલાક વિદ્વાનો એવી દલીલ લાવે છે કે, ધર્મના પાયા ઉપર ચણેલી નીતિની ઇમારત, બ્યાં હેતુવાદ ઉપર કેળવણી જાય છે ત્યાં બાગી પડે છે. પ્રો. પરંબે હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોએ કરેલા મઘ નિષેધનો દાખલો આપી જણાવે છે કે, બ્યાં સુધી શ્રદ્ધા અને પરંપરાનું બળ હોય ત્યાં સુધી એ નિષેધ ચાલે છે પરંતુ બ્યાં બુદ્ધિથી વિચાર કરી (હેતુ) સત્યાસત્ય શોધન સાર થાય છે ત્યાં એ નિષેધ ટકી શકતો નથી. માટે ધર્મ ઉપર નહિ પરંતુ સર્વમાન્ય થાય ને હેતુ જેને સ્વીકારે એવા મન-જુત પાયા ઉપર નીતિનું શિક્ષણ મૂકવું જોઈએ. ધર્મદ્વારા અપાયેલું નીતિનું શિક્ષણ અથવા સદાચાર તથા નીતિનો ઉપદેશ પોથીમાંના રિંગણાં જેવો થઈ મડે છે, માટે શાળાઓમાં નીતિ શિક્ષણ દાખલ કરી સોકતું સદાચારી જીવન સુધારવાનો ચલ કરવાની જરૂર છે, પરંતુ નીતિની કેળવણી કેવી રીતે આપવી તેની ખરેખરી કુંચી હજી હાથ આવી નથી એટલે જુદી જુદી જે રીતે તેને લગતા પ્રયત્નો થાય તે બધાય હાલ તો આવકારદાયક લેખાવા જોઈએ. શાળાઓમાં નીતિની કેળવણી અપાય એ બહુ સારી વાત છે, તોપણ એ તો ના પાડી શકાય તેવું છે જ નહિ કે, નીતિની કેળવણીનું ખરેખરે સ્થાન તો નિશાળ નહિ પરંતુ

ધર છે. મગજને નીતિનો અભ્યાસ કરાવતો નથી પરંતુ આસપાસના સંજોગોથી તેની ઉપર છાપ પડાય છે અને એ છાપ સ્વાભાવિક રીતે જ તેનાં વર્તનોને સદાચારને માર્ગે ચલાવે છે. આગળ શુદ્ધ એવા ધોરણ ઉપર ચલાવાતું કે જેમાંથી ઉછરીને બહાર પડતાં છોકરાં સદાચારીન થતાં. હાલ પણ ધરને સદાચારી બનાવવામાં આવે તે બહુજ ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

આપણું પ્રાચીન અર્વાચીન સાહિત્ય.

(અંક ૧૧ ના ૨૫૨ માં પાનાથી ચાલુ.)

શુભરાતી ભાષા જ્યારથી શરૂ થઈ હતી ત્યારથી તે દ્વારામ કવિ મરણ પામ્યા ત્યાં સુધીનું પ્રાચીન સાહિત્ય, આપણે આગળ જણાવ્યું તેમ, ગમે તેવું સારૂ હોવા છતાં તેની ઉપર નવા સાહિત્યની ઇમારત ઉભી કરાય તેમ નથી, કારણ કે, તે વખતે શુભરાતી ભાષાનું શિક્ષણ અપાતું ન હતું અને સાહિત્યનું પરિશીલન પણ થતું ન હતું. કેવળણી લેનારાઓ કે બાલુનારાઓ સંસ્કૃત અને શરસી ભણતા હતા અને શુભરાતી તો બોલતાં બોલતાં આવડતી અથવા વેપારીઓ, ઉપર વર્ણવી ગયા તેવી નિશાળોમાં ચોપડામાં લખવા જેટલી ભણતા. શુભરાતી ભાષા બણાવાય છે, શુભરાતી ભાષાનાં કેળવણી આપવાનાં કંઈ પુસ્તકો છે શુભરાતી બણેલાનું કંઈ માન છે કે શુભરાતી ભણતાર વિદ્યાનમાં અપે છે, એવું કશું પણ તે સમયે ન હતું એટલે શુભરાતી તો એક માતૃભાષા તરીકે બોલતાં અને કવિઓએ કંઈક કવિતાઓ અને પદો કરવા માંડ્યાં હતાં તે ગાતાં ગાતાં જેટલી આવડતી હતી તેજ તેનું શિક્ષણ સ્વરૂપ હતું. કોઈને શુભરાતી ભણવાની કે નેમા વિદ્યાન થવાની વૃત્તિ જ થતી નહિ કારણ કે તેનું માન ન હતું. વિદ્યાન સંસ્કૃતમાં અને શરસીમાં થવાતું અને તેમાંથી જ માન અને આજીવિકા ઉત્પન્ન કરી શકાતાં હતાં. અંગ્રેજ સરકારનું ગભ્ય થયું અને આજથી સાઠ પોણેસો વર્ષ ઉપર વાંચવા લખવાની અને ચાલુ ભાષા જણવાની શુભરાતમાં અગત્ય ઉત્પન્ન થઈ ત્યારે પ્રથમ મુંબઈમાં પારસીઓએ શુભરાતી ભાષાને બણવા, લખવા ને છાપવાનો યત્ન શરૂ કર્યો. અંગ્રેજોના સહવાસને લીધે તેમની ભાષા જણતાં અને બણતાં સ્વભાષામાં પણ તેમ થવું જોઈએ એવી સ્વાભાવિક વૃત્તિ પારસીઓમાં પહેલાં ઉત્પન્ન થઈ અને મિશનરીઓએ પોતાના ધર્મના પ્રસાર માટે કેળવણીદારા લોકને ઉપદેશ આપવાનો યત્ન કરવા માંડ્યો જેથી તેમના ધર્મના રહસ્યવાળાં શુભરાતી વાચન લોકને આપવાની જરૂર જણાઈ. તેમણે પોતાનાં છાપખાનાંમાંથી તેવાં શુભરાતી ચોપાનીઆં અને ચોપડીઓ કાઢવા માંડી અને ખીજ તરફથી પારસીઓએ પણ અંગ્રેજી બહુ બહુને તેનાં શુભરાતીમાં ભાષાન્તરે કરવા માંડ્યાં. અંગ્રેજ વર્તમાનપત્ર નીકળતું હતું તેના અનુકરણ રૂપે શુભરાતીમાં પણ તેમણે પહેલ વહેલાં વર્તમાનપત્ર અને ચોપાનીઆંની શરૂઆત કરી તે પછી અને શુભરાતીભાષાને કંઈક સ્વરૂપમાં મુકવાની જરૂર હતી થએલી શુભરાતીઓને જણાઈ. મુંબઈમાં અને પછી સુરત અમદાવાદ વગેરે સહેરોમાં છાપખાનાં નીકળ્યાં અને સાહિત્યને વેચવાનો નવો ધંધો શરૂ થયો. જુના

વખતમાં બ્યારે છાપખાનાં ન હતાં ત્યારે ચોપડીઓ વેચવાનો ધંધો પણ ન હતો. સુધરેલા જમાનાની ખીજ કેટલીક નવી પ્રવૃત્તિઓની માફક ખુસ્તક વેચવાનો ઉદ્યોગ પણ આપણામં નવોજ છે. ધંધાને યોગે દેશમાં ચોપડી ચોપાનીયાં અને વર્તમાનપત્રો દેશમાં છપાવા અને ફેલાવા લાગ્યાં અને ગુજરાતી ભાષામાં જે કંઈ ન હતું તે થવા માંડ્યું. શિક્ષાછાપનાં પ્રાચીન કવિઓનાં કાવ્યો પણ વેપારને લીધે ચોપડીના રૂપમાં છપાઈને વેચાવા માંડ્યાં.

આ પ્રમાણે ગુજરાતી ભાષામાં જીવ આવવા માંડ્યો હતો એટલામાં સરકારે કેળવણી ખાતુ કાઢ્યું અને બળવા પછી ગુજરાતી ભાષાની ચોપડીઓ નીકળા ત્યારથી ખરેખરી રીતે ગુજરાતી ભાષાના અર્વાચીન સાહિત્યનો આરંભ થયો. 'ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી' ની જુખીલી, એ ગુજરાતી ભાષાના સાહિત્યની જુખીલી ખરેખર જ છે અને છેલ્લાં સાઠ વર્ષના અરસામાં કેવું સાહિત્ય ઉભું થયું છે તેનું અવલોકન સોસાયટીએ કરાવરાખ્યું છે. આપણે છેલ્લાં સાઠ વર્ષના સાહિત્યનું સામટું અવલોકન કરીએ એ આવા ચોપાનીયાના વિષયમાં બની શકે નહિ એટલે માત્ર એટલાથી જ સંતોષ લઈશું કે છેલ્લાં સાઠ વર્ષમાં ગુજરાતે ઘણું અને જુદી જુદી વિધાની લગભગ દરેક શાખાનું સાહિત્ય બહાર પાડ્યું છે. જુના વખતમાં કવિતા મિવાય ખીજું સાહિત્ય ન હતું બ્યારે આજ કવિતા ઉપરાંત ખીજી જુદી જુદી ધુણી બાજતેલું ઘણું સાહિત્ય બહાર પડેલું છે. શાખાખાતાએ, વર્તમાનપત્રો વાળાઓએ, છાપખાનાવાળાઓએ અને ચોપડીઓ વેચનારાઓએ કેળવાતા લોકની જેમ જેમ માગણી થતી ગઈ તેમ તેમ જુદી જુદી જાતનું ઘણું સાહિત્ય બહાર પાડ્યું છે. અંગ્રેજીમાં જેને અંતઃક-રચના ઉત્સાહની મહેનત કહે છે એવી મહેનત અને એવી લાગણીથી આ સાહિત્યમાં ઘણું થોડું લખાણ લખાયું છે એ ક્યુજ કરવા છતાં પણ ગુજરાતી ભાષામાં ઉભું થએલું વાઙ્મય ખીજી ભાષાઓ કરતાં ઉતરતું નથી. છેલ્લાં સાઠ વર્ષમાં આ બધું સાહિત્ય ઉભું થયું છે અને તેના ત્રણ ભાગ પાડી શકાય છે.

પ્રથમ વીસ વર્ષોના આ ત્રણ ભાગોમાં ત્રણસે વર્ષથી બોલકાતી ગુજરાતી ભાષા ખરેખરા સાહિત્યમાં ઉતરી છે સાઠ વર્ષ પહેલાં તે બોલાતી અને ગવાતીજ હતી. તેનું લખાણ કંઈ માલવાણું ન હતું તેમજ લખાણનું લોકમાં મહત્વ પણ ન હતું. લખાણ એક રીતે વંચાતું. ખીજી રીતે અને કદી વંચાતુ એક રીતે તો લખ તુ ખીજી રીતે. બોલાતા, ગવાતા, લખાતા કે વંચાતા લખાણ વચ્ચે એકય રાખવાની કોઈ દરકાર કરતું નહિ. કનડ લખ્યું હોય તે ખુશીથી કાનડ અને કાનડી એમ વાંચી શકાતું. આ બધી બાબતને છાંટી નાંખી શરૂઆતના વિદ્વાનોએ એકડે એકથી જ આરંભ કરે તેમ કયું; પરંતુ માણસને પોતાના ઉદ્દાપણનું બહુ અભિમાન હોયછે, તેમ બીજાઓએ આરંભ કરનારાઓને પોતાના ઉદ્દાપણથી ગાંઠ્યા નહિ અને પેલા એની પેઠે પણ થયું કે ગાંડો સુધરે પણ દાધારેજી સુધરે નહિ તેમ લોક જે પોતાને ગુજરાતી ભાષા માતૃભાષા તરીકે બોલવાનું અભિમાન રાખતા હતા તેમણે આરંભ કરનારાઓને ગાંઠ્યા નહિ વળી એમ પણ થયું કે સાહિત્યની ત્રણ વધી અને સંધારાને માટે તે ખોટી થાય એમ હતું નહિ એટલે જેમ શરૂએ તેમ સ્વચ્છંદી નદીની માફક તે તો કાળે હબી ફરેલી અમત્યના વેગે આગળને આગળ જ વધે ગયું. સારા ભણેલા અને સાધારણ ભણેલા બંધા પોતાથી જેમ લખાય તેમ ચાલુ વેગમાં લખવા લાગ્યા અને પારસીઓ જેઓ

ગુજરાતીને માતૃભાષા તરીકે ઓળખાતી આવી છે તેઓ તો તેને દરવીને સ્વરૂપમાં મૂકવા જેટલી વિલખને સહન કરી શકે તેમ હતું જ નહિ, એટલે તેમણે તો હિંદુભાષાઓને ઉઠને ઘેંઘરવું રહેવા દઈ સ્વામી આગળ ચલાવી. વર્તમાનપત્રો, ચોપાનીઆ અને ચોપડીઓ-વાર્તાઓની) તેમણે બહાર પાડવા માંડી. લોક સ્વભાવ તો બળરમાં જે મળે તે વાપરે એવો સ્વાભાવિક રીતે હોય છે તેમ લોકોએ તો જે લખ્યું તેનો ઉપયોગ કરવા માડ્યો. બળવા પછી સરકારે કેળવણીની શાળાઓ વધારવા માંડી અને શાળા માટે પુસ્તકોની જરૂર પડી જે સરકારે ચોપડીઓ રચીને બાપાનું કંઈક ધોરણ બાંધ્યું, તે ન બધાયું હોત તો ગુજરાતી બાપાની અત્યારે કેવી સ્થિતિ હોત તે કહી શકાતું નથી. રાજદારી બાબતમાં હિંદને માટે સ્વરાજ્ય માગનારાઓને લોઈ મોર્દીએ કહ્યું હતું તેમ સરકારે જે પોતાની ચોપડીઓ કરી તેમાં એક સરખું ધોરણ સાચવ્યું ન હોત તો ગુજરાતી સાહિત્યનું નાવ કોઈએ કિનારે ન હોત. કોઈ એમ કહે કે ના, એમ ન ચાત તો તેને જોડણીનો હવાલો આપવો બસ છે છેલ્લા વિશેષ વર્ષ થયા આપણે જોડણીનો પ્રશ્ન ઉપાડ્યો અને માસિકોમાં સાપ્તાહિકોમાં ને બાપ જોમા તેની ઉપર લખાવામાં અને બોલાવામાં કશું બાકી રહ્યું નથી છતાં કોઈ અમુક એક મત ઉપર આવ્યું નથી, સામ્ય પાર્ટીઓ પડી એક બીજાની મામે જાતી ત્રણ ચાત જાતની જોડણીઓ બાપામાં પેદી ગઈ છે અને મીઆને ચાદે ચાંદ કરનારા કેટલાકો પોતા પોતાના ઇશની જોડણી પ્રમાણે લખ્યે જાય છે હોપ વાચનમાળા ન બની હોત તો બાપાની આથી પણ વધારે ખરાબ અને ડામાડોળ સ્થિતિ થઈ ગઈ હોત હોપ વાચનમાળા તૈયાર કરવાને કેળવણી ખાતાએ એક સારી કમિટી નીમી અને તેમાં ગુજરાતના મહાભાગે ધીંગ અને ગભીર પુરોહીની યોજના થઈ એટલે તેમણે શાસ્ત્રો રૂઢિ અને હિંદુ, પારસી મુમલમાન વગેરેની ઉપર નજર રાખી સર્વમાન્ય થાય એ. એક ધોરણ નક્કી કર્યું અને મને ૧૮૫૯ માં સાત ચોપડીઓ રચી છપાવીને પ્રકટ કરી. મુંબાઈથી આપ્યું અને દારકાળી દોહદની વચ્ચે બધે સરકારી ચોપડીઓ પ્રમાણે ગુજરાતી બાપાની જોડણી આપવા. આરંભ થયો એટલે વિદ્વાનોના મતભેદને, કે પ્રાતિક બાપાના મતભેદને કુસ્તી કરનાનો અવકાશ જ રહ્યો નહિ.

આ પ્રમાણે ગુજરાતી બાપાનું સાહિત્ય સરકારના અંકુશ નીચે ખીલવા પામ્યું છે અને સરકાર અથવા તો એવીજ કેળવણીને લગતી કોઈ મોટી સત્તાના શાસનમંજૂર તે હજી વધારે ખીલી શકશે. તેની જેટલી જેટલી બાબતો જાહેરને માટે ખુલ્લી મુકાઈ તેટલેટલી બધી બાબતો અપૂર્ણ અને ડામાડોળ સ્થિતિમાં ગઈ. પ્રજાના મોટા સમૂહને જેમ નિયામક સત્તાની જરૂર છે તેમ બાપાની બવરથા થવાને પણ સત્તાની જરૂર છે અને તેથી એવો અભિપ્રાય દર્શાવીએ તો તે ખોટો નથી કે ગુજરાતી બાપામાં જે વીણામણ રહી અજેલું છે તે કેળવણી ખાતાએ પોતાની સત્તાદાગળ વીણી નાંખ્યું જોઈએ છીએ. સાહિત્યને મારી બવરથામક સ્થિતિએ મૂકવા ચલાનારાઓએ માહિલ પરિવદમાં એવી ખુલ્લી માગણી પણ કરવી જોઈએ કે નામદાર સરકારે વિદ્વાનોની કમિટી મારફતે વ્યાકરણ, જોડણી અને બીજા જે જે પ્રશ્નો અદબદ રહેલા છે તે નક્કી કરી એવો સરકારી કાઢવો જોઈએ કે નક્કી કરવામાં આવેલા નિયમો પ્રમાણે લખાવું સાહિત્ય જ માન્ય ગણાયે અને વર્તમાનપત્રો તથા છાપખાનાવાળાઓએ પણ તેજ પ્રમાણે લખવું જોઈશે. જે આ પ્રમાણે કરવામાં આવે તો છેલ્લાં સાઠ વર્ષમાં જે સ્વરૂપ બાપા અને સાહિત્યે લીધું નથી તે પાંચ વર્ષ જેટલા ટુંકા વખતમાં તેને પ્રાપ્ત થશે.

જો આપણે સાહિત્યને સ્વરૂપ જ આપવું હોય તો યોદ્ધા કે ખડ્ડ વખત પ્રમાણે જેવું, બધાય તેવું એક ધોરણ બાંધી તે પ્રમાણે લખવું જોઈએ, એક જથ્થા આમ લખે બીજો તેમ લખે અને ત્રીજો વળી પોતાને ગોઠીને ત્રીજેજ માર્ગે ગમે તેમ લખે, એમ થવું જોઈએ નહિ. આત્મારે તો સુકાન વગરના વહાણની મારક સાહિત્યમાં જેમ ગોઠે તેમ લખાય છે. આવા લખાણથી તેના આગલા જમાનામાં ઐતિહાસિક કીમત પણ થશે નહિ. જો એક રૂઢિ અને એકજ ધોરણે તે લખાયું હશે અને તે નહિ યોગ્ય લાગતાં અમુક વર્ષો પછી પાછો ફરફાર થઈ તે પ્રમાણે લખાયું હશે તો ભાષાનો ઇતિહાસ લખનારાઓને પણ તેનાં કાળકાળનાં વળાંક સ્પષ્ટ જુદાં જુદાં જણાઈ આવશે. આ બધી ઉદાહરણો દ્વિતીય અને વસ્તવ્ય એ છે કે, આપણા વિદ્વાનોએ એકમત થઈ અમુક રીતે અને અમુક ધોરણે લખવાનું નક્કી કરવું. સરકારી કેળવણી ખાતા મારફતે ફરજિયાત તેમ કરાવવું અને વર્ષો વીત્યા પછી પાછું સુધારો કરવાનું યોગ્ય લાગે તો તેમ કરવું, પરંતુ મગજ મગજના ફાંદા પ્રમાણે જેમ ને તેમ લખાતું અટકાવવું. જ્યના સહિત્ય ઉપર આનો પાછો આપ એમ નથી તેમ એકલા સંસ્કૃત ઉપર એકલા પ્રાકૃત ઉપર કે એકલા અમુક શાસ્ત્રીય કે લૌકિક ધોરણ ઉપર પણ યુજરાતી ભાષાના નિયમો બની શકે તેમ નથી માટે જીવું અને નવું બધું સાહિત્ય જોઈ જઈ શાસ્ત્ર ઉપર અને લોક ઉપર લક્ષ રાખી, યુજરાતના વાતાવરણમાં ભાષાનું જે સ્વરૂપ ઐતિહાસિક બરેલું હોય તે સ્વરૂપને સંપૂર્ણ વિચારમાં લઈ વિદ્વાનોએ સમયને યોગ્ય નિયમોથી ભાષાનું અમુક એક ધોરણ બાંધી દેવું જોઈએ. કેળવણી વધતી જાય છે, ભાષાઓના મૂળ સંબંધી અને ઇતિહાસ સંબંધી નવી નવી શોધો થતી જાય છે અને નવા નવા શબ્દો નવા નવા વિષયો અને નવી નવી બાબતો સાહિત્ય ઉમેરાતી જાય છે એવા કાળના વેગમાં અમુક એકજ-ન દ્વરે એવું ધોરણ આપણે હમણાં બાંધી શકવાના નથી. વળી ઇતિહાસ ઉપરથી પણ જણાય છે કે, કોઈ વાત હંમેશના એક ધોરણે ચાલુ રહેતીજ નથી; જે કંઈ બંધારણ બંધાય તે હંમેશ સમયને પુરતુંજ હોય છે માટે યુજરાતી ભાષાને પણ સમયને માટે એક ધોરણ ઉપર મૂકવાની અમુક જરૂર છે. અમુક આમ આમ થશે ત્યારે તેવું બંધારણ બંધાશે એવું માની હાલ જેમ ચાલતું હોય એમ ચલાવી લેવું, એ વિદ્વાનોને માટે શોભાપ્રદ ગણાય નહિ. જેમાં હંમેશ ફરફાર થતોજ રહેવાનો છે એવી એક વસ્તુને હંમેશને માટે બાંધી શકવાની છે જ નહિ, માટે કાળપુરતું બંધત બાંધવું જોઈએ. જેમ તેમ ગમે લખાય તેના કરતાં સુધારાનો અવકાશ રહે અને યોદ્ધા કે ખડ્ડ પણ બહુજન-સર્વત્ર સર્વ લેખકોથી એક સરખે ધોરણે લખાય એ બધી રીતે ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

ફરજિયાત કેળવણી.

એલ. મિ. ગોખલેએ હિંદી સરકારની વડી ધારા સંભામાં ફરજિયાત કેળવણી દેશમાં લાખલ કરવાનું એક 'બીલ' રજુ કર્યું છે અને ઠેક ઠેકાણેથી લોકો તેને અનુમોદન આપવા લાગ્યા છે. મુબાઈના બાટીઆઓએ એને અનુમોદન આપતાં જણાવ્યું છે કે, તેમણે પોતાની નાતમાં ફરજિયાત કેળવણીની કંઈક અજમાશ કરવા માંગી છે. આ ઉપરથી

અમને બ્રાહ્મણ મંડળને એવી સચના કરવાની ઇચ્છા થઈ છે કે, શા માટે બ્રાહ્મણ નાતોએ પોતાની નાત રૂપી સત્તાની મારફતે ફરજિયાત કેળવણી પોતામાં ન દાખલ કરવી ? બ્રાહ્મણની પરંપરાની ફરજ બણવું અને બણાવવું છે તથા તેમનું બ્રાહ્મણ નામ બળેથી એવી મતલબ ધરાવે છે તો શા માટે બ્રાહ્મણ અમણ રહેવો જોઈએ, અને અમણ હોય તેને તેની નાતે શા માટે પોતામાંનો બ્રાહ્મણ માનવો પણ જોઈએ ? અમુક અમુક ધંધાએ ને અંજો જ નાતો બંધાયેલી છે. લોહું ઘડનારા તે લુહાર અને હળમત કરનારા તે હળમ. લુહારને લોહું ઘડતાં અને હળમને હળમત કરતાં આવડેલી જોઈએ, એવી પરંપરા ચાલે છે અને તે તે નાતોએ હજી પોતાની એ ફરજ છોડી દીધી નથી; માત્ર બ્રાહ્મણ કોમ જ એવી છે કે જેણે પોતાની બણવા બણાવવાની ફરજ છોડી દીધી છે. હળમત કરતાં ન આવડે તે હળમ જ કહેવાય નહિ તેમ બણતાં આવડે નહિ તે બ્રાહ્મણ જ કહેવાય નહિ, તેમ છતાં અસારે બ્રાહ્મણોમાં લાખોની સંખ્યાએ પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ સાવ અમણ છે. એ લોકોને બ્રાહ્મણો કહેવામાં આવે છે મોટું પાપ કરીએ છીએ. અસ્તુ અલયાર સુધી જે થયું તે થયું પણ હવે જૂઠ્યા ત્યાંથી ફરીને ગણવા જેવું શા માટે ન કરવું ? શા માટે બ્રાહ્મણોની નાતોએ પોતપોતાનાં પંચ ભરીને એવા ઇરાવ ના કરવા કે-શાળામાં જવાને યોગ્ય ઉંમરનાં બાળકો (સ્ત્રી કે પુરૂષ) ને જે માબાપો શાળામાં નહિ મોકલે અને અમુક વર્ષ સુધી તેમ કરવાનું ચાલુ નહિ રાખે ત્યાં સુધી તેમનું લઘાણું નાતરૂં બંધ રહેશે. બ્રાહ્મણ નાતોની આંખ ઉપડી હોય અને જો તેમને સન્માર્ગ દેખાયો હોય તો તેમણે આ કાયદો પોતાની રાષ્ટ્રીય સત્તાની મારફતે અમલમાં મૂકવાને તત્પર થવું જોઈએ. આ ઇરાવ કરવામાં આવે અને તેને જો ચીવટથી અમલમાં મૂકવામાં આવે તો અમે માનીએ છીએ કે માત્ર એક જ દસકામાં આપણે આપણા બ્રાહ્મણ નામને શોભાવતા થઈએ.

અમુક સત્તાના દાખ સિવાય જન મંડળોમાં કેટલાક સુધારા દાખલ થતા નથી અને બધા સુધરેલા દેશોમાં હાલ કાયદાઓની મારફતે જ લોક કલ્યાણની બાબતોમાં અમુક માર્ગ લોકોને પ્રવર્તાવવામાં આવે છે. આપણી નાતોનો મુખ્ય હેતુ પોતાના મંડળોમાં સત્તાના દાખથી સુધારો દાખલ કરવાનો છે અને તેથી સરકારની મારફતે આપણને અમુક ફરજ પાડવામાં આવે તેની પહેલાં નાતોએ જ તે બાબત ઉપાડી લેવી જોઈએ. બણવું બણાવવું એ બ્રાહ્મણનો અનાદિકાળનો ધર્મ છે અને બ્યારે તે મુખ્ય ધર્મને બ્રાહ્મણોએ છોડી દીધો છે ત્યારે જ તેઓને ફરજ પાડવાની સત્તા નાતના સમજી માણસોએ ચલાવવાની છે. બ્રાહ્મણોની નાતોમાં નમાલી અનેક બાબતોની ચર્ચાઓ થાય છે અને તેમાંથી મોટા મોટા કલેશો ઉત્પન્ન થાય છે તેના કરતાં આવી સારી બાબત તેઓ ઉપાડી લે તો તેનો કલેશ પણ સારા ફળનો આપનારો થાય. બ્રાહ્મણોની જુદી જુદી નાતોએ પોતામાં ફરજિયાત કેળવણી દાખલ કરવાની બાબત નાતની સત્તા મારફતે અજમાવી લેવા જેવી છે અને અમને ખાતરી છે કે જો અંતઃકરણ પૂર્વક એ બાબત નાતો મન ઉપર લે તો બ્રાહ્મણોમાં કેળવણીનો ઝટ પ્રસાર થાય. નાતોમાં આ પ્રશ્ન ઉપડે તે પહેલાં નાતોનાં મંડળોએ ઝોત. મિ. ગોખલેના બીલને અનુમોદન આપવાના ઇરાવો પણ કરવા ઘટે છે.

કાર્યોકાર્ય વિચારનેજ ચાલવું જોઈએ.

અમુક કરવા યોગ્ય છે અમુક કરવા યોગ્ય નથી. 'વગેરે સંબંધી જે વિચાર તે કાર્યોકાર્ય વિચાર. જીવવાળી સંસ્થામાં મનુષ્ય જ એક એવું પ્રાણી છે કે જેને આવો વિચાર થાય છે. મનુષ્યેતર પ્રાણીમાં વિચાર કરીને ઈશવ ઉપર આવતાની શક્તિ નથી તોપણ કેટલીક સ્વાભાવિક પ્રેરણાઓને લીધે તે અમુક કાર્ય કરે છે અને અમુક કાર્ય કરતાં નથી. આહાર નિદ્રા ભય અને મૈથુન્યને લગતી પ્રવૃત્તિઓમાં પ્રાણીઓ પણ કંઈક કર્તવ્યકર્તવ્ય વિચારતાં હોય એવું સમજાય છે. મનુષ્યેતર પ્રાણીઓમાં આ શક્તિ ખીલેલી જણાતી નથી તોપણ તેઓ સ્વાર્થને લઈ અમુક વખતને માટે કાર્ય પુરતો પણ કંઈક વિચાર કરતાં અથવા તેમનામાં જે પ્રેરણા શક્તિ છે તેને અનુસરી ચાલતાં જાય છે. મનુષ્યમાં તે સુધરેલું હો કે જંગલી પરંતુ વિચાર કરીને કાર્યોકાર્ય નક્કી કરવાની શક્તિ છે, વળી મનુષ્ય પાછલા વખતના જ્ઞાને યાદ કરવાની શક્તિ પણ વિશેષ ધરાવે છે તેથી તે પોતાના પૂર્વજ્ઞેના અનુભવનો પણ લાભ મેળવી શકે છે. પોતાની યુદ્ધિથી બીજાના અનુભવના જ્ઞાનથી અને કાર્યોકાર્ય નક્કી કરવાના પ્રશ્ન સાથે જોડાયેલા બીજા સંયોગોના લાભાક્ષાભ ઉપર નજર પહોંચાડી મનુષ્ય અમુક કાર્ય છે અને અમુક અકાર્ય છે એવો ઈરાવ કરી શકે છે. દરેક મનુષ્યમાં આ શક્તિ છે તોપણ જીવનના વ્યવસાયમાં આવતા અનેક કાર્યોકાર્ય વિચારના પ્રશ્નો દરેક ધડી નક્કી કરવાને બનતું નથી તેથી અનુભવીઓ અને જ્ઞાનીઓએ વિચાર કરી એક મોટા સમુદાયને કેવી રીતે પ્રવૃત્ત થવું-અથવા-ચાલવું તે નક્કી કરેલું હોય છે અને કાર્યોકાર્ય વિચાર કરી નક્કી કરેલું એ જે કંઈ પ્રવૃત્તિ નિયામક ધોરણે તે શાસ્ત્ર કહેવાય છે. આ ધર્મશાસ્ત્રમાં રીતભાત, આચાર વિચાર, ચાલ ચલગત અને એકંદરે તમામ પ્રવૃત્તિના અમુક દેશકાળ અને પ્રજાના સ્વરૂપાનુસાર નિયમો આપેલા હોય છે. જે પ્રજા પોતાના એ ધર્મશાસ્ત્રને અનુસરે છે તે ઉત્તરિને શિખરે ચઢે છે અને જે તેને અનુસરતી નથી અથવા તેનાથી ઉઘડી રીતે ચાલે છે તે નાશ પામે છે. આગળના આર્થો જે ઉત્તરવરથા ભોગવતા હતા તે તેમના ધર્મશાસ્ત્રાનુસાર આચરણને આભારી હતું અને પશ્ચિમ તરફની જે પ્રજાઓ હાલ ઉત્તરિ ભોગવે છે તે પણ તેમના વ્યવહાર અને ચારિત્ર્ય નિયામક શાસ્ત્રને આભારી છે. દરેક પ્રજામાં આવા પ્રવૃત્તિ નિયામક નિયમો હોય છે અને જે પ્રજા તેને બરોબર અનુસરે છે તે, તેના એ નિયમો સુધરેલી પ્રજાના નિયમો સાથે સરખાવતાં ગમે તેટલા કનિષ્ઠ હોવા છતાં પણ ઉત્તરિને પ્રાપ્ત થાય છે. અર્થાત્ ઉચી પ્રતિભા હો કિંવા સામાન્ય હલકી પ્રતિભા હો પરંતુ પોતાના લોકમાં પ્રચલિત નિયમોને અનુસરીને ચાલનારા લોકો ચઢે છે. સારા નિયમો હોય પરંતુ તે બરોબર પળાતા ન હોય તેના કરતાં કનિષ્ઠ નિયમો હોય પરંતુ સારી રીતે ચીવટથી પળાતા હોય તો તેમાંથી લાભ થાય છે. વળી પોતાના નિયમોને અનુસરવાનો આગ્રહ રાખ્યા છતાં પણ દરેક મનુષ્યની એ તો શરજ જ છે કે તેણે દેશકાળ અને પરિસ્થિતિને યોગ્ય કાર્યોકાર્ય વિચાર કરીને જ પોતાનો માર્ગ લેવો. પોતાની પ્રજામાં પ્રવર્તતા નિયમો પાળવાની જોડેલી જરૂર છે તેટલીજ બલકે તેથી પણ વધારે જરૂર એ પણ છે કે તેને અંધ શ્રદ્ધાવાળા થઇને અનુસરવું નહિ. આપણે હિંદુઓ

અને આગળ વધીને કહીએ તો આપણે એશિયાટિકો કષ્ટિકાર્યકાર્ય વિવેક શત્રુ અંધ શત્રુને લીધે પણ માતને શ્રોગ મડયા છીએ એમ કહી શકાય.

પ્રજાઓની પ્રવૃત્તિને માટે જન્મણે નિયમો બાંધ્યા છે તેમણે કોઈ ઠેકાણે તેને વળસેપ વળગી રહેવાનું કહ્યું નથી, અને પ્રજાની સુખ પ્રવૃત્તિ ઈચ્છનારા એવું કહે એમ પણ માની શકાતું નથી. 'તકે ન કરવા' એવું શાસ્ત્રકારોએ એક ઠેકાણે કહ્યું છે તેની મતલબ એવી નથી કે, કાર્યકાર્ય વિચાર કરવો જ નહિ, એની મતલબ તો એવી છે કે બહુ દોઢ ડહાપણ કરવું નહિ. 'બુદ્ધિને નહિ પણ શાસ્ત્રને વળગી રહેવું' એમ કહ્યું છે તેથી પણ બુદ્ધિ ચલાવવાનો નિષેધ સમજવાનો નથી પરંતુ બુદ્ધિ આપલ ન કરવું એવો અર્થ સમજવાનો છે. કાર્યકાર્ય વિવેક કરવાની એવાં વચનોથી મનાઈ કરવામાં આવી છે એમ સમજવું નહિ. કાર્યકાર્ય વિવેક કરવાનો પ્રભંગ આપ્યો હોય ત્યાં શાસ્ત્રને તેમજ બુદ્ધિને અનુસરીને નિર્ણય કે વાતુજ કહેલું છે. કાર્યકાર્ય વિવેક ન કરવો અને માત્ર શાસ્ત્રનેજ વળગી રહેવું એ તો જડતા છે. મનુષ્ય જેવા બુદ્ધિશાળી પ્રાણીને તે શોભા આપનારું હોય એમ કદી પણ કહી શકાય તેવું નથી. 'કદી પણ વજનો ત્યાગ કરવો નહિ' એવો શાસ્ત્રાદેશ ઈર્ષ્યગી મરવાના હેતુવાળો નથી. શરીર ઉપરનું વસ્ત્ર અગ્નિએ ઝડપાયું એટલે સત્ત્વા ત્યાગને યોગ્યજ બન્યું કહેવાય, ત્યાં કાર્યકાર્ય વિવેક કર્યા વગર એકલા શાસ્ત્રને વળગી રહી બગી મરતો નહિ. એ તો પછી જડતાજ કહેવાય, માટે વિચાર કરીને કાર્યકાર્ય નક્કી કરીને ચાલવું એજ મનુષ્યને શોભા આપનારું છે. આપણે કોઈ બાબતનો વિવેક કરતા નથી અને જડની માફક માત્ર રિવાજોનેજ વળગી રહીએ છીએ તેથી બીજી પ્રજાઓને મુકાબલે આપણે વધારે પ્રાચીન કાળથી સુધરેલા હોવા છતાં પણ પડી ગયા છીએ. ધર્મશાસ્ત્રોમાં અને નીતિ વિષયક લેખોમાં આપણું આર્ય ડહાપણ બીજી કોઈ પણ પ્રજાના કરતાં ઉચી જતતું છે પરંતુ આપણે દેશ-શકાળ અને પરિસ્થિતિને યોગ્ય તેનો વિવેક કરી શક્યા નહિ તેને કીધે આવી અધમ અવસ્થાએ પહોંચ્યા છીએ.

કાર્યકાર્ય વિવેક કરી જોઈએ તો અત્યારે ઉપરિચિત થએલા સુધારાના કેટલાક પ્રશ્ન એની મેળેજ ઉઠાવી જાય છે. 'પરદેશ ગમન' નો પ્રશ્ન કાર્યકાર્ય વિવેક કરીએતાં અત્યારે અકર્મ્ય છે એમ કયી સંસ્કારી બુદ્ધિ નહી કહી શકે? આર્યો જે જુદા જુદા દેશોમાં ફરતા ફરતા આ દેશમાં આવેલા છે તે બીજા દેશમાં જવાની યોતના સત્તાનોને મનાઈ કરે એ માનીજ કેમ શકાય? વળી આપણા વેદ્યાં માંડીને પુરાણ સુધીના ગ્રંથોમાં ઠેક ઠેકાણે સમુદ્ર પયાન અને પરદેશ ગમનની વાતો છે તે શું દેખાડી આપે છે? શામળ ભટ્ટની અને જુનો વાર્તાઓ તથા કહેલીઓમાં આજ સુધી કહેવાતું આવ્યું છે કે 'જે જાય જવા' વગેરે. આફ્રિકાની સોનાની ખાણવાળા પ્રદેશની તપાસ કરનારોએ ત્યાં આગળ જે જુનાં ખંડેર જાણ્યાં છે તે મદ્રાસ ઇલાકા તરફના હિંદુઓના પૂર્વજોએ કરેલાં હોય એવું સાબીત થાય છે. જવામાં અને જવાની આસપાસના ખેડોમાં હિંદુ આર્યોની વસ્તી હતી અને 'હિંદુ મંદિરો તથા હિંદુ દેવોની પૂજા ત્યાંના લોકો કરતા અને અદ્યાપિ કરે છે. ટીબેટ, ચીન, જાપાન અને આખો પૂર્વ તરફનો પ્રદેશ, આર્ય વિચાર, આર્યધર્મ અને આર્ય રહેણી કરણી વાળો જાણીય છે તે શું આર્યોના લાંબા વગર? અર્થાત્ આમજના આર્યોએ પરદેશ ગમનની ઈંધી કરેલી ન હતી. તેઓ વેપારને માટે તેમજ નવાં નવાં સંસ્થાનો વસાવવાને માટે

પરદેશ જતા ત્યાંની કન્યાઓ પરણતા અને ત્યાંના લોકોને પોતાના શિક્ષણનો લાભ આપી પોતાની સાથે ભેગવી દેતા હતા. રાણી નંદકુંવરબાના ગો પરિક્રમણના પુસ્તકમાં જણાવ્યું છે કે જાપાનની સ્ત્રીઓની બધી રીતભાત હિંદુ સંસારની સ્ત્રીઓને મળતા આવે છે અને મનુષ્યમિતના ધોરણે જ ત્યાં સ્ત્રી જાતિની વ્યવસ્થા થઈ હોય તેમ જણાય છે. પશ્ચિમ તરફના યુરોપિયનો જોઈને પૂર્વે આવ્યા હતા તેમની સાથે પણ હિંદુસ્તાનના આર્યો બધા સંબંધ રાખતા હતા. લગ્ન સંબંધ પણ તેઓ વચ્ચે થતા. સિંદ્દરની સત્તારી પછી ગ્રીક યુરોપિયનો અને હિંદુઓ એક બીજાના બહુજ નિકટ સંબંધમાં આવ્યા હતા એમ આપણા સંસ્કૃત અને બૌદ્ધ સાહિત્ય ઉપરથી જણાય છે. વળી સિક્કાઓ અને લેખો ઉપરથી પણ એમ પુરતાર થાય છે કે હિંદુઓ અને પરદેશીઓ નાત જાતના કશા પણ વાંધા વગર એક બીજાની સાથે ભેગાતા હતા. આ પ્રમાણેનાં પૂર્વ જૂત અને હાલ પ્રાપ્ત થયેલી સ્થિતિ ઉપર વિચાર કરીને કાર્યકાર્ય વિવેકથી જોઈએ તો પરદેશ ગમન સામે કશો પણ વાંધો રહેતો નથી. દિતનું દરેક કાર્ય કરવું, ગણેશની પાસેથી પણ અમુક અમુક મુજો લેવા એવો શાસ્ત્રનો આ દેશ છે તો પછી બીજી પ્રજાઓ જે આપણામાંની જ છે અને આપણે તેમનામાંથી ઘણું શીખવાનું છે તે પ્રજાઓના દેશમાં શા માટે ન જવું તથા શા માટે તેના નિકટ સંબંધમાં જતાં જુના અજ્ઞાનજન્ય અસાચીય લોક રિવાજોને વળગી રહેવું ? કાર્યકાર્ય વિવેક જાન્યતાનું આ પરિણામ છે. જાતિ બંધનનો બાળ લગ્નનો અને બીજા અનેક દુઃખદેશુ રિવાજોના પ્રશ્નો કાર્યકાર્ય વિવેક વિચારથી આપણે તપાસીએ તો તે ટકી શકતા નથી. હાલ એવો કાળ આવ્યો છે કે જ્યારે આપણે બુદ્ધિનું સરણુ લઈ કાર્યકાર્ય વિવેક કરી આપણી ઉન્નતિ સાધી લેવી જોઈએ. જડ કે અજ્ઞાની મનુષ્યની મારક પાડેલે ગરીડે આંખો મિચીને ચાલ્યા જવું એ હવે આપણને શોભા આપતું નથી. આગળ જણાવ્યું છે તેમ પશુઓ અને પંખીઓ પણ દેશકાળને યોગ્ય કાર્યકાર્ય વિવેક કરીને વર્તે છે તો આપણે મનુષ્ય જેવા મનુષ્ય થઈ, કાળે ઉનાળે ધાનપાણીઓ પહેર્યાં કરીએ તે શોભતું નથી. દરેક માણસે દરેક પ્રસંગે શું કાર્ય અને શું અકાર્ય છે તેનો વિવેક કરીને જ વર્તવું જોઈએ અને આપણે હવે જુની અજ્ઞાન અંધાર પછેડીને ઉશોડી દઈ ઉજવળ કાળ સામું જોઈને કાર્ય હોય તે કરવાને તમરતા બતાવવી જોઈએ.

ધર્મમૂર્તિ રાણે.

ને તલેમના ઉદ્યોગ શુદ્ધની મુલાકાત:—

છાયાવન્તો ગતવ્યાલાઃ સ્વારોહાઃ ફલદ્રાયિનઃ

માર્ગદ્રુપા મહાન્તથ પરોપમેવ મૂતયે ॥

દશે બધા અધેરીને રોશને ઉતર્યા ને ત્યાંથી જુવા વા જુહા-ગામના બોમીઆને.

લીધો આગ્રને તાડના કાનનો નો રમણીય માર્ગ વટાવી નાવદાર ખાડી ઓળંગી—જુવે ગયા. રાણે સાહેબનું ઘર તરતજ જડી આવ્યું; માણસની સાથે વરદી પહોંચાડી કે થોડી વારમાં એક મધ્યમ કદનો, મજબુત બાંધનો, કેશરહિત ઉઘાડાં માથાંથી શ્વેત વસ્ત્ર ને સુંદર ચાખડીથી, કોષ્ટ મહાન યોગીના જેવો દેખાતો પુરુષ આવ્યો—પછી જણાવું કે આ ઉદ્યોગ મૂકના માલીક મી. રાણે પોતેજ હતા. આવા વરસાદમાં કેમ આવ્યા ? કોણ કે ? ક્યાંથી આવ્યા ? શું ધધો કરાણો—વીગેરે જણી લેઈ ઉદ્યોગ મૂક બતાવવા માંડ્યું.

આ લાકડાંની તરવાર છે,—આવેજ બાલો છે. હમો દીંગ થઈ પૂછ્યું કે શું આ લાકડાંની છે; આવી સુંદર ! હા. એ જર્મનીમાં ઘણી બપેછે. આ ચિત્ર છે જેને માટે અમને સુવર્ણ ચાંદ બક્ષીસ મળેશે છે. બીજાં કેટલાંક ચિત્ર બતાવી હમને ઉપર લઈ ગયા ત્યાં એક એરડામાં વાંસને સાગમાંથી બનાવેલી ચીજો જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા. વાંસની મળામાંથી બનાવેલો સુંદર પડદો, સાગના પ્યાલાપર એક ઝાડની સુંદર છાલ મ્હોડવાથી અધિકતર સુંદર થયેલો પ્યાલો જોઈ, રાણે સાહેબની અજૂત પ્રશંસા કરતા કરતા બીજા એરડામાં ગયા. ત્યાં આપણા જેવા અગ્નિ પુરુષ કચરો કાઢી ફેંકી દે છે એવી વસ્તુ ગાથી બનાવેલા મનોહર પદાર્થો નિહાળી હમો સ્તબ્ધજ થઈ ગયા દાખલા તરીકે નાળી એરની ત્રયા ને તેનીજ કાચલીમાંથી બનાવેલ અનેક ચીજો, કુમળાં નાળીએરમાંથી કોરી કાઢેલી મનુષ્યાકૃતિઓ, બટનો વીગેરે. હમોને વળી સ્તબ્ધ થયેલા જોઈ રાણે સાહેબે કહ્યું “ આ એમાં શું છે ! જુઓ આ એક ઝાડની છાલ છે તેનીપર જરા આ લાકડાંની પટ્ટીઓ ચોઢીછે. વળી આ અહીં બે ચાર એવીજ લગાવશે કે એક લેડી (ની આકૃતિ) થઈ જેની દીંમત જોઈએ એટલી મળે છે. કામ કરો તો પૈસા મળે તમે લોક આજસુ છે કામજ નથી કરત ” એમ બેલતા બોલતા નીચે ઉતર્યા ને જે એરડામાં બાર દીવસ પર્યંત પેટીએ તાળું દઈ સીલ કરી પોતાના સમાધિરચ દેહને રાખવામાં આવ્યો હતો, જેના દર્શન કરવા મ્હોટા મ્હોટા ધણા પુરૂષો ત્યાં ગયા હતા, તે એરડો દેખાડ્યો. યોગ કોષ્ટને શીખવે હોય તો શીખવે છે કે કેમ એમ હમારામાંથી એકે પૂછ્યું “ હા એની કાંઈ હજી મના થઈ નથી ” જવાબ મળ્યો. ત્યાંજ વિવિધ તરેહના પતંગીઆની પેટીઓ,—જે એકેકની બે થી ચાર ગીની સુધી દીંમત મેળવી શકાય છે,—કેટલાંક ઈંડાઓ કૃત્રિમ ધોંછી વીગેરે એવાં બીજાં પ્રાણીઓ જેવાં. એની પાસેના ખડમાં કેળના રેસામાંથી તાંતણા,—જે તાંતણાના વસ્ત્ર તેમજ મજબુત દોરડાં બને છે—કાઢવાનું યંત્ર હતું. હેમાંથી તાંતણા કાઢવાની સુલભ સુક્તિ ને તેના પ્રમાણમાં નજીવી દીંમત જોઈહમો અચ્ચે પામ્યા. બીજા એરડામાં ગયા ત્યાં રેશમ કઢાડવાનો સ્ત્રીઓ, ખેતીને ઉપયોગી થઈ પડે એવાં એનરો વીગેરે જેવાં. ત્યારબાદ ૧૪ શીટ લાંબો અજગર ને જનપાનના સંદેશો લઈ જનાર કબૂતરો, કેટલીક જાતના યુવેર, જેમાંના એકમાં ૧૧ કેટલીક મેળવણીથી કૃત્રિમ હાથી દાંત બનાવી શકાય છે, તે બતાવવામાં આવ્યું. છેવટ પોતાના ઘરની નોતોત ભૂમિવાળી ભીંતોને પણ, કેટલીક જેવા લાયક યુદ્ધઓની પેઠે, ચિત્રોથી કેવી સુશોભિત કીધી છે તે જોયું.

આ પછી રાણે સાહેબને પૂછતાં માલમ પડ્યું કે એમના હાથ નીચે ૩૬૭ માણસો કામ કરેછે, જેમાંના ધણાજરાની યાપણ ૩૧. ૧૦૦૦ ઉપર બેઠકમાં છે એમને એમના કામો

માટે ૫૮ ચાંદો મળેલા છે. દીલ્હી દરબાર શણગારવાનું કામ એમને સોંપવામાં આવ્યું છે. દેશ પરદેશથી માલ મંગાવવાના ઓરડરો આવેલા છે જે અમે પ્રત્યક્ષ જોયા. એ પુરૂષ જ્યોતિષને વૈદ્ય વિદ્યા વીગેરે જાણે છે. આ બધું શીખવી દેવા એ મહા પુરૂષ તત્પર છે. છેવટે આ મહાપુરૂષ—યોગીને—નમન કરી હમોએ રજા લીધી.

ૐ નમઃ શિવાય.

આપણા સમાજ ની આર્થિક સ્થિતિ.

આપણને સમાજ હાલ બ્રાહ્મણ ને નામે ઓળખાય છે તે સમાજની આર્થિક સ્થિતિ કેવી છે, અને તે સુધારવાને આપણામાં કેવા ગુણો અને કેવાં કર્તવ્યોની આવશ્યકતા છે તેનો આપણે વિચાર કરીએ.

હાલમાં એવો યુગ ચાલે છે કે સમસ્ત જગતની પ્રજાઓ પોતા પોતાની આર્થિકસ્થિતિ ઉચ્ચતર કરવાને મથે છે, અને પ્રજાઓની મદતતા તેમની આર્થિક સ્થિતિથી અંકાતી આપણે જોઈએ છીએ. આ સ્થિતિમાં આપણે આપણી પ્રાચીન ઉચ્ચ બાવનાઓ ને અવલંબી આપણી આર્થિક સ્થિતિ તરફ દ્રઢક્ષ રહેવું એ કોઈ પણ રીતે ઉચિત નથી. કાળ ફરે છે તે પ્રમાણે સ્થિતિ, ધર્મ, નિયમો વ્યવસ્થા બવામાં ફેર શર થાય છે, તે પ્રમાણે જ સમાજને ફેરફાર કરે છે તે જગતમાં ટકી શકે છે, અને જે પ્રજાઓ તે પ્રમાણે ફેરફાર કરતી નથી તેને કાળ એક પ્રવાહમાં ધસડે છે અને છેવટે ફેંકી દે છે.

પ્રાચીન સમયમાં આ દેશમાં વરતી થોડી હતી, અને વન તથા ઉપવન ધણું હતાં. ઇતર પ્રજાઓ સયે આવજાનો વ્યવહાર માર્ગ પુલ્લો નહિ થયેલો હોવાથી ધન, ધાન્યની અત્ર રેલછેલ જોવામાં આવતી હતી અને રજા ફૂલ વગેરે પુષ્કળ મળતાં હતાં. વળી ગોધન પુષ્કળ હોવાથી થી દૂધ આદિ ઉત્તમ પદાર્થો પણ પુષ્કળ અદ્ય પ્રવાસે પ્રાપ્ત થઈ શકતા હતા. આસ્થિતિમાં વળી બ્રાહ્મણ સમાજ ઉચ્ચ ગણાતો હોવાથી તથા તેમના તરફ રાજા પ્રજાનો પ્રુણ બાવ હોવાથી તે સમાજ ને બહુ કે અદ્ય પણ સંચય કરવાની જરૂર રહેતી નહિ. નિર્ધન બ્રાહ્મણ વિદ્યા સંપાદન કરી કોઈ રાજાને ત્યાં યજ્ઞાદિક કર્મમાં અથવા સમાજમાં વિદ્વતા જતાવી પોતે અમુક સ્થાન પ્રાપ્ત કરતો આપણે ઘણી કથાઓમાં જોઈએ છીએ. આ ઉપરથી આપણને માલુમ પડે છે કે પ્રાચીન સમયને હાલના સમયમાં ધણોજ ફેરફાર થઈ ગયો છે. અને તેથી તે સમયની સ્થિતિ હાલમાં રાખી શકાય તેમ નથી તેમજ તે ઇચ્છવા યોગ્ય પણ જણાતી નથી. હાલમાં તો જગતની સમગ્ર પ્રજાઓ એક બીજાની સાથે એકમેક થઈ રહી છે. જગતના સમગ્ર દેશમાં ઉત્પન્ન થતી વસ્તુઓની આપણે થઈ શકે છે, અને તેની ખરીદમાં ધનાઢ્ય પ્રજા ફાવે છે તેવી સ્થિતિ છે. આપણા દેશમાં પણ ચાલતી પરંપરા પ્રમાણે અપાતી કેળવણી લઈ પંડિતોની કક્ષામાં ગણનારા યુનિવર્સિટીમાં

થી નીકળનારા ગ્રેજ્યુએટોને પણ એ ખી સી શીખતાજ વિદ્યા પાઠ્ય કેટલો બધો દ્રવ્ય નોં બચ કરવો પડે છે તે કોને અનુમ્મય છે ? તો ચાલતા મમયમા આપણા સમાજે પણ પોતાની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાને પ્રયત્નવાન થવુજ જોઇએ આટલો વિચાર કર્યા પછી હવે આપણે જોઇએ કે આપણી આર્થિક સ્થિતિ હાલ કેવી છે, અને તે સુધારવાને કેવા પ્રયત્નની આવશ્યકતા છે એ વાતતો નિર્વિવાદ છે કે આપણા હોંદુ સમાજમા ઉચ્ચ ગણતી માતિઓમા જાહાણુમાતિ પ્રમાણુમા ધણીજ નિર્વન છે, આ માસિક દ્વાન અનેક લેખમા આપણે જોયુ છે કે જાહાણુના પણ હાન ધણાવર્ગ પાડી શકાય પરંતુ તે બધામા વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી પોપણુ કરનારાનો સમાજ ધણો થોડો છે, અને તે મધ્યામા ઘટાડો થતો જાય છે, પરંતુ ખીજે જે ભાગ રક્ત બીખ માગીને કે દ્રેવળ પાણી પાવાના રાધવાના એવા હલકા ઉદ્યોગો કરીને પોતાનો નિર્વાહ ચલાવનારા છે તે વર્ગની સમ્યામા આપણે દિનપરદિન વધારો થતો જતો જોઇએ છીએ જાહાણુ સમાજ ને હવે પરાવલ ખી રહેવુ યોગ્ય નથી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવી અને તે પણ પોતાના વ્યવહાર ઉચોગી રૂપ પ્રાપ્ત કરવામા આપણને સ્વાશ્રી બનાવે તેવી પ્રાપ્ત કરની તે તદ્દ આપણે નક્ક આપવુ જોઇએ હાલમા નોકરીનાજ યુગ ચાલે છે માટે નાજ્યની ઉચ્ચ નોકરીઓ તેમજ પ્રથમ અથવા દ્વિતિય પકતિનો વ્યાપાર આ મે રસ્તાજ આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાના નજરે પડે છે અત્રે કેટલુક જ્ઞાન મેળવી પરદેશમા જઈ ત્યાના અત્રે નહાના પાયા ઉપર ચલાવી શકાય તેવા ઉદ્યોગોને અત્રે ખોલવા તેમજ અત્રેની અપાતી કેળવણીમા ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરી સરકારની ઉત્તમ નોકરીઓમા આગળ પડવુ આ એ રસ્તા આપણા સમાજની આર્થિક સ્થિતિ સુધારનાના હાલમાતો લભ્ય જણાય છે આ સિવાય ખીજા ઉદાય સુએ તેમ નથી સેવા એ કનિષ્ઠ ગણાય છે તે વાત ખરી છે પરંતુ કાશી જેવા ક્ષેત્રમા બાગ વાં રહી સારો અભ્યાસ કરી મરુકૃતમ ઉચ્ચ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ માસિક ૩૦ કે ચાલીસ રૂપૈયા પણ પ્રાપ્ત કરતા ધણી મુશ્કેલી પડે એવી જ્યા જાહાણુની સ્થિતિ છે ત્યા એવા તે પણ ઉચ્ચ પ્રકારની શુ કામ અધમ ગણુની તે મમજી શકાય એમ નથી આ બધામા એટલે અર્થ પ્રાપ્તિના વિચારમા આપણે એક બાબત તરફ ખામ લઈ આપવુ જોઈએ, અને તે એકે આપણે મતુ મહારાજની આગા પ્રમાણે ઉદર પોપણુ માટે ગમે તે ધણી પસદ કર્યો હોય પરંતુ આપણે આપણું જાહાણુત્વ આપણાથી અગ્રગુન થાય તે ધ્યાનમા ગખવુ જોઇએ આ જાહાણુત્વશુ તે અનેક પ્રસંગે કહેવાઈ ગયુ છે સત્ય દમ, પ્રમાણિકપણુ, અસ્તેય, ધૈર્યપણુ શુદ્ધિ, નિરસ્તા, ધૈર્ય, તિતિક્ષા આદિ જે જે ઉચ્ચ ગુણો જાગવી રાખવાનુ આપણને આપણા ઋષિમુનિયો કહી ગયા છે તે આપણે પ્રાણાને પણ છોડવા ન જોઇએ તેના પાયા ઉપર સ્થિર રહી આપણે આપણી ઈમારત ગમે તેટલી ઉચ્ચ બનાવીશુ તો પણ તેને કાંઈ પણ પ્રકારનો વિનાશનો ભય રહેશે નહિ, અને તે પાયા વિના જો આપણે કુદીશુ તો અવશ્ય આપણે ઉંચે જઈજ નશકી એ તેવી અવ દશાને પ્રાપ્ત થઈશુ માટે સમયને માન આપીને આપણે કેટલાક આચાર વિચારમા ફેરફાર કરવો પડે તો તે કરવો તેમાં ધર્મનો કહી પણ બાધ આવતો નથી, પરંતુ આપણા જાહાણુ જીવનનો આધાર જે વસ્તુ ઉપર છે તે આપણું જ્ઞાનમય અને તપો મય જીવન કહી પણ આપણે ગમે ને સ્થિતિમા, ગમે તે સમયમા અને ગમે તે દેશમા ત્યાગ કરવુ નહિ

આર્થિક સ્થિતિ અથવા સમસ્ત સામાન્ય સ્થિતિ ઉચ્ચ થવાનો મુખ્ય આધાર કેળવણી ઉપર છે; પરંતુ ચાલતી કેળવણીમાં એકદમ જોડતો ફેરફાર થઈ શકે એમ જણાવું નથી. માટે આ લેખમાં આપણે ચાલતી સ્થિતિમાં કોઈ જાતનો આસાધારણ ફેરફાર કર્યા વિના આપણા સમાજની આર્થિક સ્થિતિ કેમ સુધારી શકીએ તે તરતજ લક્ષ આપું છે. આમાં ખતાવેલા વિચારો ઉપરાંત આપણે આપણામાં ક્ષીમે ક્ષીમે સહાયક બળ પ્રાપ્તું જોઈએ, આપણાં ગૃહોમાં મંડળોમાં ગાતિઓમાં સંપન્ન તહેવારો તથા અન્યોન્ય સહાય મળવાનો અવકાશ તહેવારો આપણને આપણી સ્થિતિ સુધારવામાં મળી શકે તે નોંધે છે. તે અગત્યને દૂર કરવાને આપણે સહાયક બળ ઉત્પન્ન કરવું જોઈએ. વળી સાદમ, પગલમ, ઉદ્યોગ, સહન શિલતા, ચપલતા, વ્યવહાર ક્ષમતા આદિ અનેક ગુણો આપણે ખીલવવાની જરૂર છે, કારણ કે તે વિના આપણે ચાલતી રસ્તામાં ટકી શકીએ એમ નથી.

આ ઉપરાંત આપણા ચાલતા આવેલા કમ, કીર્તન, કર્મકાંડ આદિ ઉદ્યોગોમાં પણ ઘટતા ફેરફાર કરવાની આવશ્યકતા છે.

ગૌર તથા પુરોહિતોએ સમયને અતુલ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. વિદ્વાન પશ્ચિમની કેળવણી પ્રાપ્ત કરેલા યજમાનોનાં મનને કેવી રીતે રીઝવવાં, તેમના મનમાં ઉઠતા અનેક સંશયો અને તે નિ બુદ્ધિવાદથી કેવી રીતે દૂર કરવા, પોતે પોતાના જ્ઞાનથી તથા ઉચ્ચ ચારિત્ર્યથી તેમના ઉપર કેવી ઉત્તમ છાપ બેસાડવી વગેરેનો વિચાર કરવો જોઈએ. અને ઉત્તમ વિદ્વાન બ્રાહ્મણો તેમજ બ્રાહ્મણ શ્રેણીઓએ કથા કીર્તન આદિ આપણા પ્રાચીન ધંધાઓને નવા જમાનાના વિચારોથી પુષ્ટ કરવા જોઈએ એવી તે દારા આપણે નવીન કેળવણી પામેલા હોદ્દાઓને પણ ધાર્મિક શિક્ષણ મુકી દે છે, અથવા તો ફક્ત નામતું જ ટકાવી રાખી શકીએ. પ્રાસંગિક ને

બ્રાહ્મણોએ પોતાના ઉચ્ચ જ્ઞાનમાં લેતાં આપણને માલુમ પડી આવે છે કે હરકોઈ મંડળ નામાં જ ખોટા વિચારોને કાંઈ પણ કામ કરવાને અસમર્થ હોય છે. ગુજરાતના મંડળોનો એ અભાવત પોતે જોયે એ આ મંડળોએ આજ દિન સુધી કાંઈ કામ કર્યું છે? આર્થિક સ્થિતિ સુધારવા ઉપર દરેક વિદ્વાં કાર્યો કરવા મંડળ સમર્થ હોય તો જ્યાં સુધી ગાતિના માવેશ કરી શકે તે સુધી કાંઈ કામ કરી શકશે નહિ. પરંતુ રા. મણિલાલ જ્યારામ ઉભુ રહે નહિમાંસિકના આગલા અંકમાં લખેલા પત્ર પ્રમાણે સમગ્ર બ્રાહ્મણ ગાતિઓમાંનાં ઉચ્ચ ચારિત્ર્ય પ્રેરણાતું એક મંડળ ઉભું કરવામાં આવે અને અર્ધસ પરસ કન્યાનો અંધ લે દિશાની સ્થિતિનાર બાંધવામાં આવે તો જ ગુજરાતના પાછળ પડેલા બ્રાહ્મણોમાં કાંઈક ત્વ વધારો એ આવશે, નહિ તો તેમની સામાજિક સ્થિતિમાં કાંઈ પણ ઉન્નતિ થવી તે હમે.

અસંભવિત રહેશે.

આપણું બોર્ડિંગ હાઉસો કેવાં હોવાં જોઈએ.

હાલમાં દરેક જ્ઞાતિ મહોદ્ધા શહેરોમાં પોતાની જ્ઞાતિના નિરાધાર બાળકોને માટે બોર્ડિંગ હાઉસો ઉઘાડતી આપણે જોઈએ છીએ. હજમ જેવી જ્ઞાતિઓ પણ કોન્કરન્સ મેળવે છે, અને પોતાની જ્ઞાતિના પરગામના છોકરાઓને અમદાવાદ જેવા શહેરમાં ભણી શકે તેને માટે રહેવાની અને ખાવા પીવાની સગવડો કરી આપવાના ઠરાવો પસાર કરે છે, અને બનતા પ્રયત્ને તેવા બોર્ડિંગ હાઉસો ઉઘાડે છે પણ ખરા. આવાં બોર્ડિંગ હાઉસોથી સમાજની સ્થિતિ કેટલે સુધી સુધરી શકે અને આપણું બ્રાહ્મણ વસતિ, ગૃહો કેવાં હોવાં જોઈએ તે મંબંધી આપણે વિચાર કરીએ.

સમાજની સ્થિતિ સુધારવાને ચાલતી કેળવણી દરેક વ્યક્તિને આપવી જોઈએ. અને તે પ્રકારની કેળવણી દરેક બાળકોને મળે તે પ્રકારની વ્યવસ્થા સમાજ તરફથી થવી જોઈએ. આ હેતુ આવા બોર્ડિંગ હાઉસોથી કેટલેક દરજ્જે ફલિત થાય છે. પરગામમાં રહેનાર તથા શહેરમાં ભણવા રહેનાર બાળકોને સારી દેખરેખની તથા સંભાળની જરૂર રહે છે, તેમ જ કેટલાક ગરીબ બાળકોને હાલની વિદ્યા પુષ્કળ ધન વિના પ્રાપ્ત થાય તેવી નહોતાં, પુસ્તકો, શી વગેરેની સહાયની પણ જરૂર હોય છે. માટે આવાં બોર્ડિંગ હાઉસોથી આપણે એક સાઈ ફંડ કરી સમાજની ત્રણ પ્રકારની સેવા બજાવી શકીએ.

૧. સમાજના પરગામના બાળકો જેમને તેમના માબાપની દેખરેખ તળે રહીને અભ્યાસ કરવાની વ્યવસ્થા ન હોય તેમને શહેરની જ્ઞાતિના આગેવાન સુધરેલા સજ્જનોની દેખરેખ તથા સંભાળ તળે રાખી શકાય.

૨. પરગામના ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને ઓછે ખર્ચે સાઈ રહેવાનું તથા ખાવાનું મળે એવી વ્યવસ્થા કરી શકાય.

૩. જે સાધન વિનાના જ્ઞાતિ ભાઈઓ હોય તેમના બાળકોને સાધન પુરાં પાડી આવાં બોર્ડિંગ હાઉસમાં ગંખી વિદ્યા આપવાની સગવડ કરી આપી શકાય.

આ ત્રણ પ્રકારથી બીજા કોઈ પણ પ્રકારની સેવા આપણે બજાવી શકીએ એવું આ પ્રકારનાં બોર્ડિંગ હાઉસોમાં સંભવિત નથી.

હવે આપણે જોઈએ કે આપણાં બોર્ડિંગ હાઉસો કેવા પ્રકારની જરૂરીઆતો પૂરી પાડી શકે તેવાં જોઈએ, અને તે જ જરૂરીઆતો કેવી રીતે પૂરી પાડી શકાય. હાલમાં ઉપર આપણે જોઈ ગયા તેવી જરૂરીઆતો પુરી પાડનાર મંરથાઓની પણ આપણને ઘણી જ જરૂર છે, પરંતુ સામાન્ય જ્ઞાતિઓનાં બોર્ડિંગ હાઉસો કરતાં આપણા બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિનાં બોર્ડિંગ હાઉસોનો હેતુ ઉચ્ચ હોવો જોઈએ. હાલની કેળવણીમાં જે જે ખામીઓ છે. તેમાંની કંઈક પુરી પાડવી એ આપણાં બોર્ડિંગ હાઉસોનો હેતુ હોવો જોઈએ. ઇંગ્લાંડ આદિ કેળવાયલા દેશોમાં છટન, રૂગમી આદિ રથળે જેવી બોર્ડેડ સ્કૂલ્સ હોય છે. તેવા પાયા ઉપર બપારે આપણાં બોર્ડિંગ હાઉસો કામ કરે સારે જ આપણે કંઈક મંગીન ફેરફાર આપણા સમાજમાં જોઈએ. એટલે કે આપણાં બોર્ડિંગ હાઉસોમાં ત્રણ બાબતોનો સમાવેશ થવો જોઈએ.

૧. બ્રાહ્મણપણું જળવાય તેવી ખાસ ગોઠવણ કરવામાં આવવી જોઈએ. એટલે કે હાલની ચાલતી કેળવણીની પદ્ધતિમાં જે ધાર્મિક અને નૈતિક શિક્ષણ મળી શકે ન

તે આપણાં બોર્ડિંગ હાઉસોમાં આવવું જોઈએ, તેમજ બ્રાહ્મણપણું જળવાઈ રહે અને બ્રાહ્મણપણાના ગુણોમાં વધારો થાય એવી યોજનાઓ આચાર વિચાર વગેરેની કરવી જોઈએ અને એક આ કાર્યને યોગ્ય વ્યવસ્થાપક બોર્ડિંગમાં રહેવો જોઈએ, જેની દેખ-રેખ તથા બ્રાહ્મણ બાળકો પોતાના ધર્મનું જ્ઞાન તેમના ચાલતા અભ્યાસમાં કોઈ પણ જાતનો વાંધો ન આવે તેવી રીતે મેળવી શકે.

૨. આ પછી બીજી બાબત એ છે કે હાલમાં વધતી જતી જીવન સ્પર્ધાને લીધે જે માઆપો ઉદ્યમમાંથી પોતાનાં બાળકોની યોગ્ય સંભાળ લેવાનો સમય ન મેળવી શકે તેઓ આ બોર્ડિંગમાં તેમનાં બાળકોને સુકવાથી તે ખોટ પુરી થતી જોઈ શકે. એટલે કે જેને ગૃહશિક્ષણ (home education) કહેવામાં આવે છે, અને જે હાલમાં ખરેખર આપણાંમાં આવતું નથી તે શિક્ષણ આ શાળાઓમાં બાળકોને મળે એવી ગોઠવણ દરેક માતિના બોર્ડિંગ હાઉસના વ્યવસ્થાપકોએ કરવી જોઈએ. અને ઘરમાં ઉત્તમ વ્યવસ્થા હોતાં જે ગુણો બાળકોમાં કેળવાય છે, તેવા ઉત્તમ ગુણો અત્રે કેળવાય એવું નૈતિક શિક્ષણ મળે તેવી વ્યવસ્થા થવી જોઈએ.

૩. અને ત્રીજી ગોઠવણ બાળકોને સારી શરીર સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય તેને માટે કરવી. જોઈએ. હાલમાં હાંદુ સમાજનું (physique) સ્થૂલ શરીર દિનપ્રતિદિન બળમાં ઘટતું જતું જણાય છે, માટે બોર્ડિંગનું શરીર સુદૃઢ મજબૂત અને યદ, તટકા, હાડમારી વેડી શકે એવું બનાવવાની ખાસ કાળજીની જરૂર છે. આને માટે હવા ખોરાક, પ્રમાણમાં મહેનત આદિનો વિચાર તથા વૈદક સંબંધી જ્ઞાનની સહાય આ અગવડોની પણ ખાસ જરૂર છે.

ઉપર આપણે આપણાં બોર્ડિંગ હાઉસો કેવાં જોઈએ તેનું કાંઈકે દિગ્દર્શન કર્યું. હવે આપણે તે કેવી રીતે થઈ શકે તેનો વિચાર કરી જોઈએ. આપણે હાલમાં જોઈએ છીએ કે જુના સમયમાં જેમ રાજાઓ તથા ધનાઢ્ય વ્યાપારીઓ બ્રાહ્મણોની દ્રવ્યાદિકની જરૂઆતો પુરી પાડતા તેમ હાલમાં કોઈ પાડે તેમ નથી. આપણા ઉપરની શ્રદ્ધા દિન પ્રતિદિન ઓછી થતી જાય છે. આપણે સ્વાત્રથી બનવાની પણ ધૂણી જ જરૂર જણાતી જાય છે, તો તેવા સમયમાં આપણે બીજા ઉપર આધાર રાખવો એ ખરેખરે મૌખિક કહેવાય. આટલા માટે આપણે આપણા સમાજની અંદરથી જ પોતાની ઉન્નતિ માટે જોઈતાં સાધનો એકત્ર કરવાં જોઈએ.

આ માસિકમાં અમે એક કરતાં વધારે વખત જણાવી ગયા છીએ કે. બ્રાહ્મણ સમાજ એવા નહાના નહાના વર્તુલોમાં વહેંચાઈ ગયો છે, અને આ નહાના નહાના વર્તુલોમાં એટલા બધા અંતઃકલેશો આપણને માણસ પડે છે કે આપણે આ નહાના મમતથી દૂર રહીને કોઈ હૃદય વિશાળ કરીને કાર્ય આરંભીશું તો જ આપણે વિજય મેળવી શકીશું, અને કાંઈકે સંગીન કાર્ય કરી શકીશું. માટે આપણે આપણું ક્ષેત્ર વિશાળ કરી આપણાં બોર્ડિંગ હાઉસોને માટે ધીમે ધીમે પણ સંગીનપણે ફંડ એકત્ર કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. અને કાર્ય ઉત્તમ અને તેમ તેમ તેનું ક્ષેત્ર વિશાળ થતું જાય અને સાધનો વધતાં જાય આવા કાંઈકે રસ્તા ઉપર કાર્ય કર્યાં કરવું. સ્વયં સંકોચને લીધે આ વિષય વિસ્તારથી ચર્ચાયા નથી, પરંતુ અન્ય બંધુઓ આ વિષયની ચર્ચામાં ભાગ લેશે તો સમાજ ઉપર ઉપકાર થશે, કારણ કે કાર્ય થવા પહેલાં આવા વિષયો વિવિધ દૃષ્ટિબિંદુથી વિચારવાથી સમાજને ઘણા ઉપકારક થઈ પડે છે.

રા. રા. મણિલાલ છબારામ ભટ્ટનો વિદ્વાન આલણ અંધુઓને એક ખુલ્લો પત્ર.

આ માસિકના ગયા અકમાં. અમદાવાદના વિદ્વાન આલણોને રા. રા. મણિલાલ છબારામ ભટ્ટે એક ખુલ્લો પત્ર દ્વારા વિનંતિ કરી હતી અને તેને માટે ચર્ચા કરવાનું પણ આમંત્રણ આપ્યું હતું. ચર્ચાનો વિષય એક નવી નાત ઉભી કરવાનો છે. હવે આ વિષય આપણે તપાસીએ અને તેની સમાયોચના કરીએ. રા. મણિલાલ પ્રથમ ખતાવે છે કે ગાતિઓ કોઈ ઉચ્ચ આચાર વિચારના હેતુથી બધાએલી હતી. આ વાત મલજ નજાય છે; કારણ કે મનુષ્ય માત્ર એકલુ તો રહી જશે કે નહિ, તેને અવલબનની જરૂર છે. Man is a social being એ સત્ય છે. માટે ગાતિની જરૂરીઆત તો દરેક માણસને હોય છે. ન્યાં ગાતિઓ નથી ત્યા કલબો, મંડલો, સોમાઈટીઓ, ક્લાસો એવા વિભાગમાં સમાજ વહેંચાયેલો હોય છે. પૂર્વ કે પશ્ચિમમાં દરેક સ્થળે મનુષ્ય આવા ટોળાં બાંધીને જ સુખ મેળવતા આપણે જોઈએ છીએ. ભારે ગાતિની જરૂરીઆત તો છે જ તે આપણે જોઈએ, અને તે જરૂરીઆત પુરી પાડવાને માટે જ ગાતિઓ બંધાએલી એ પણ સ્પષ્ટ છે. ભારે ગાતિઓ કુદરતી છે, અને જેટલું કુદરતી એટલું સુખાવહ જ હોય એ સ્વાભાવિક છે. હવે ભારે આપણે જોઈએ કે હાલની જે ગાતિઓ છે, તે આ કુદરતી બધાગણથી ક્યાં વિરુદ્ધ છે, અને તે વિરુદ્ધતા દૂર કરવાને ગ મણિલાલે ખતાવેલા વિચારો યોગ્ય છે કે નહિ.

અભારની ગાતિઓમાં જે પ્રકારના કુટુંબો જણાય છે, કેળવાએલા અને બિન કેળવાએલાં. આમાંના પ્રથમ પ્રકારનાં કુટુંબો યોગ્ય હોય છે, અને તેમને જૂના ગરીબમાં ચાલતાં અગાન કુટુંબોની સાથે ખેંચાવું પડે છે આથી કરીને અમંતોષ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેથી મસારમાં સુખને સ્થાને દુઃખ વિશેષ જણાય છે. આ પ્રકારે ગાતિબદ્ધની માંકળ તેમને નડે છે, અને તેને દૂર કરવાને તેઓ પ્રયાસ કરે છે, અને ન કાવવાથી નિરાશ થાય છે. ખીજા વર્ગના મનુષ્યો ચાલતા કાળને અને પ્રવાહને જાણી પણ શકતા નથી, તેઓ આગળ વધતાં કુટુંબોને દેખથી ખમી શકતા નથી અને તેથી રહેલી સત્તાથી તેમને ત્રાસ આપવા પ્રયત્ન કરે છે. આ પ્રકારનાં ગાતિબદ્ધ આપણે ગુજરાતમાં ખાસ કરીને જોઈએ છીએ. અને તે ખરેખર કુદરતથી વિરુદ્ધ હોતાં હાનિકારક છે, માટે દૂર થવાં જોઈએ. આ બંધનોથી થતી હરકતો દૂર કરવાના ઉપાયમાં રા. મણિલાલ કેળવાએલાની ગુદી નાત ઉભી કરવાનું સાહમ ખતાવે છે. આ વિચાર હાલ તુરતમાં આચારમાં આવી શકે એમ નથી એટલું જ નહિ, પરંતુ એવી ગાતિ ઉભી કરવાથી પણ આપણો સમસ્ત સમાજનો ઉત્કર્ષ કરવાનો જે હેતુ જે તે ફલિત થશે એમ માની શકતા નથી. કારણ કે તેમ કરવાથી દહાયને તેમણે ખતાવી છે તેવી નાગર ક્ષત્રીઓ જેવી ખાલણોની પણ એક નાત ઉભી થાય અને ખાલણ સમાજના કેળવાએલાં કુટુંબો સુખોત્પાદક મંડળ બનાવી શકે એ બને ખરૂં. પણ તેવાં મંડલો તો આપણમાં છે જ, છતાં તેમાં પણ આપણે ઇચ્છીએ તેવી સ્વાભાવિકતા જણાતી નથી. દાખલા તરીકે રામકવાળ ખાલણો ખીજા ખાલણો કરતા સંસ્કૃત વિદ્યામાં આગળ પડતા છે. ખેડવાળ ખાલણો ધનમાં આગળ પડતા છે. ટાળકીઆ સામાન્ય રિધતિમાં

આગળ પડતા છે, તો તેમ આ નવી નાત પણ અમુક બાબતમાં આગળ પડતી થઈ એક નવું “બાર ભૈયા ને તેર ચોકા” જેવું મંડળ ઉભું કરે.

માટે રા. મણીલાલના બતાવેલા વિચારો ઉપર જણાવ્યાં પ્રમાણે કુશળ વૈદના ઔષધ પ્રમાણે ઉપકારક થઈ પડે એમ નથી.

આટલું જોઈ હવે આપણે કેવા પ્રકારે આપણા સમાજનાં દુઃખો દૂર થઈ શકે એમ છે તેનો જરા વિચાર કરીએ. અમારું નમ્ર મત તો એવું છે કે, દરેક જ્ઞાતિ છે તેમને તેમ હાલમાં તો રહેવા દેવી અને તે પોતપોતાના નહાના નહાના વર્તુલમાં કોઈ જનગૃતિથી કાર્ય કરે એવા પ્રયાસો કરવા. આની સાથે સમસ્ત જ્ઞાતિઓના આગેવાન વિચારકો અને વિદ્વાન તેમ જ ઉચ્ચ ગણતા અગ્રણીઓએ એક મંડળ દ્વારા એક બીજાના વધારે નિકટ પરિચયમાં આવવું. અને આ પરિચયમાંથી અન્યોન્ય જે વ્યવહાર બંધાશે તે સ્વાભાવિક અને શ્રેયસ્કર થશે. અને તે વ્યવહાર આગળ ઉપર વધતાં વધતાં સંગીન થશે અને પરસ્પર સહાયથી અનેક રીતે ઉપકારક થઈ સમસ્ત સમાજનો ઉત્કર્ષ સાધી શકશે અને પુનઃ બ્રાહ્મણ-પણું પ્રાપ્ત કરાવશે.

લી.

એક બ્રાહ્મણ શુભ ચિંતક.

માધવ ધર્માદા ઔષધાલય મોતા. (સુરત)

ઉપરના ઔષધાલયનો રીપોર્ટ અમને એક સંજ્ઞન તરફથી મોકલવામાં આવ્યો છે, તેની સમાલોચના કરતાં અમને ઘણો આનંદ થાય છે. મોતા ગામ મોતાળા બ્રાહ્મણોથી જન્યુનું છે. અને મોતાળા બ્રાહ્મણો હજુ પણ મોતામાં જ વિશેષ કરીને જોવામાં આવે છે. સિવાય સુરત અને ઝોરપાડ નામનાં સુરત જિલ્લાનાં ગામોમાં તેમની વસ્તી છે. ગુજરાતમાં બીજે ક્યાંય પણ તેમની જાતિ નથી. આ બ્રાહ્મણોની કેટલીક હકીકત અમે અમારા માસિકના પ્રથમ વર્ષના આશ્વિન માસના એકમાં આપી છે. આ જ્ઞાતિના એક સદ્ગૃહસ્થ નામે રા. રા. રામચંદ્ર માધવરામને આજુબાજુની સ્થિતિ જોઈ એક ઔષધાલય કાઢવાની ઇચ્છા થઈ અને તેમણે રૂ. ૧૦,૦૦૦ તી રકમ તે કામને માટે કાઢી. અને તેનું ટ્રસ્ટ ડીડ કરી આ ઔષધાલય ચલાવવામાં આવે છે. આ દ્વંડમાં બીજા સંજ્ઞનો તરફથી પણ ઉમેરો કરવામાં આવ્યો છે. ગુજરાતમાં પ્રાચીન વૈદક વિદ્યાનો પ્રચાર હાલમાં સુરત જિલ્લામાં વિશેષ જોવામાં આવે છે. તે પ્રમાણે આયુર્વેદિક કોલેજમાં પાસ થયેલ વૈદરાજ રા. રા. રામચંદ્ર શ્રીપાદ જોરવણકરની નીમણુક લાં કરવામાં આવી છે. રીપોર્ટ પરથી આ ઔષધાલયનો લાભ જણાય છે કે લગભગ ૨૬૦૨૭ દરદીઓએ ૩૧-૧૨-૧૯૦૮ થી ૩૯-૬-૧૯૧૧ સુધીમાં લીધા છે. આ ઉપરથી ટ્રસ્ટીઓ, વૈદરાજ તથા દ્વંડ જોતાં કાર્ય ધણું જ ઉત્તમ જણાય છે, વીઝીટર્સની વ્યવસ્થા પણ સારી કરવામાં આવી છે. આશા છે કે ધનાઢ્ય બ્રાહ્મણ અંધુઓનું ધ્યાન આ બાબત તરફ ખાસ ખેંચાશે, અંતમાં અમે રા. રામચંદ્ર માધવરામ બટ્ટને ધન્યવાદ આપી આ સમાલોચના પુરી કરીએ છીએ.

વર્ષાદ માટે પ્રભુપ્રાર્થના.

દાહરા.

હરજી અરજી ધ્યાનમાં, જો નહિ હ્યો ભગવંત !
વિશ્વવાહિ વેરાન થઇ, અખિલ પામશે અત. ૧
વારવાર વિનવ્યા કયે, જો કરશે નિશ્વાસ,
‘તો તું છે મન એહવો, ક્યમ રહેશે વિશ્વાસ ? ! ૨

શાર્દૂલવિકીરિત વૃત્ત.

વિશ્વાસે વસિ લોક શોકસમયે, આશા ધરે તાહરી,
ત્રાસે છે તવ એમ કેંકે ઉચરે, “વારે ચઢો માહરી;”
સંકષ્ટે મદદે થવા જગ જનો, આતૂર દોષે જુએ,
ભક્તો ભાવ ધરી કરી સ્થિર મને, વેળા સ્તુતિમાં ખુએ. ૧
આ વર્ષે વરસાદ સાદ સુણુતા, જો ધસિ ના મોકલો,
તો આ ક્ષેશ ભરેલ દેશ દુખથી થાશે નહીં મોકલો,
આપતી વધતી જશે, જન થશે જાખા સુશ્રદ્ધા થકી,
તું છે પાળક તે પતીજ બહુમા રે કેમ રે’શે ટકી ! ૨
નાસ્તીકો ચઢિ ગાજશે ગરવથી, આસ્તીક આમા અટી,
“કીધાં યમ ઉન્મણિ કીર્તન ધણાં, વૃષ્ટી બલી છે પડી !”
વક્રોક્તિ સુણિ નાથ ! ઉત્તર થવા, આ જીભ ના જીપડે,
આવ્યો કાળ કરાળ કેમ ઉલટો, ના સૂઝ તેની પડે ! ૩
દીનાનાથ દયાળ જવાળ જઠ લે દુષ્કાળની ઓવવો,
લાગી લાલ્લ કરે છ ત્રાલ્લ દુનિયાં, શો બોલ લ્યાં બોલવો ?
નાંખે છે નિસવાસ, ત્રાસ મનમાં મોટો પડે માનવી,
ખેડા ઉન્નજડ થાય વાત વસમી, રે કેમ ના માનવી ! ૪
ત્રાતા ! તાર ઉગાર વારે ચઢિને, કર્તા મંહારથી,
ઓ દાતા ! દુઃખમાર દેશ સહવા છે ચોખ્ખ ના મારથી;
સંતાપો સરવેશ આવી ઉરમાં, દુષ્કાળના સંભવે,
આપે દુઃખ અપાર નારનરને, રે ના તને સંભવે ! ૫
ધાતા ઓ સુખધામ ! ગામ બહુમાં ઉચ્ચાટ આવી અહ્યો,
આવ્યો ધાવણુઅર્ધ મેધ હનિએ ના નાથ તોયે પડ્યો;
વીતે છે વિકરાળ રમ્ય ત્વડુ આ, વર્ષાવિયોગે કરી,
ભાસે છે બયબીત વસ્તિ સધળા, વૃષ્ટી વિના ઓ હરી ! ૬
વારી ખેતર શુષ્ક હોઇ તરુઓ સૂકે ગયાં જમ છે,

આશાના અંકુર આદમિતણાની હાલતો એમ છે. ૧
 બાપા ! જૂન પડે છે સર્વ સ્થળમાં, દુષ્કાળ હોવા તણી,
 થું સતો સુખધામ ! વેળ વસમી આવ્યે અમારા બણી. ૭
 તારે છે વિશ્વાસ ત્રાસ હરશે, તું સર્વના ચિત્તનો,
 વરસાવી વરસાદ સ્વાદ બરશે, ફીકા પડ્યા વિત્તનો;
 છે મોટા અપરાધ માનવતણા, ના માફ થાયે અસા,
 ના જાળે કરુણાનિધે ! નજરમાં લેવાં તને રે તશા ! ૮
 તું છે તાત અખીલ વિશ્વજનનો, દાંતા દયાળૂ વડો,
 બારે જૂલ બરો સ્વભાવ જનનો, રે નાય તે છે ઘડ્યો;
 જૂલે બાળક તોય તાત તજવા તેને નહીં ધારશે,
 આવ્યે સંકટ શીર ધીર ધરિને, હેતેધિ ઉગારશે. ૯
 તારા કોપવડે પડે પત્રકમાં બ્રહ્માંડ બાધાં ખશી,
 પૃથ્વી પાવક પર્જળેજ પળમાં, શોધ્યો જડે ના સર્શી;
 તું મારે તવ નાય ! એક પળ ના કોથી બચાએ કશે,
 તો દુષ્કાળ દયાળ, અન્ન અરખ્યાથી થું વધારે થશે ? ૧૦

રાગ પ્રભાતિ.

શરણુવત્સલ પ્રભૂ, મરણુ થાવા સમે-
 આવિયો માનવી રંક માથે;
 સા'ય કરિ લા'ય દુષ્કાળની ઓલવો,
 દુખ કળ્યાં કાઢેહરિ જાણિ હાથે. ૮૬.
 હાથ ઉપાય તારે રલો શ્રીહરી,
 નાય ! નિરખી જુએ સદિ સામું;
 બગડ્યું સુધારવું છે અતી અમ બરું,
 માટ વણસાડવું તે નકારું. શરણુ. ૧
 ખલક આ ખળભળી વારિ નહિ વરસવે,
 તરસવે તાત ક્યમ પ્રાણિ તારાં;
 કહણુ ક્યમ કાળજી વિશ્વ-પતિ તે કર્યું,
 બધ કરિ સુખ તણાં સર્વ બારાં. શરણુ. ૨
 દેશની દુર્દશા વણુવી જાય નહિ,
 ક્લેશ પથરાયલો આંખ આવે;
 જૂખતું દુઃખ બપકારિ બાસે બધે,
 સુખ સંતઈ ગયું નજર નાવે. શરણુ. ૩
 વેળ જ્યમ જ્યમ વિતે આજ્ય લમ લમ વધે,
 કાળની કારમી બપ બરેલી;

શુ થશે દિવસ યોડા પછી એહ ડર-
 ધારિ મનવૃત્તિ રહે છે ડરેલી. શરણુ. ૪
 ધામ ને ગામ મૂકી ગયા માનવો,
 ઢોરનો શોર ભૂખે ભરેલો-
 માભળ્યો ઠામ તજિ અન્ય સ્થળમાં જતા,
 હોય જ્યમ હસ કાળે હરેલો. શરણુ. ૫
 જનમમૂઢે મળી કોપ તુજ ઝાઢવા,
 બહુ ક્રિયાઓ કરી ધૈર્ય ધારી,
 ઠોમ ને હવન કીધા મળી આહવાણે,
 મૈયદે બાગ બોળી ઉચારી. શરણુ. ૬
 ધર્મ-ગસ્તા તણી રાહ ઝાલી તને,
 જૂજવા પથના માનવોએ-
 પ્રસન કરવા કર્યા યતન તનમનધને,
 ભક્તિનો ભાન મન માનવો એ શરણુ. ૭
 આણિ ઉત્સાહ બેળણિ નિઃશ્વ્યાં જનો,
 શેર ગામો તણી બહાર બાધા,
 શક્તિ પરમાણુ માહિત્ય મીધા તણા,
 લેધ રણિયાત થઇ તેહ રાધ્યાં. શરણુ. ૮

દોહરો

અર્થ આ ઉચારિયે, અહો ત્રિલોકી નાથ,
 તારે કુણુ ત્રય તાપથી, તુ નવ પકડે હાય ૧
 કાળ આળ લાગી રહી, નવ કોચી બોલાય,
 સાંધ કરો સંતવગ્રભૂ, મુખથી નવ બોલાય. ૨

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક મિત્રમંડળ તરફની એક નિયમીત યોજના.

(વિવિધ ગ્રંથમાળા માસિક.)

એટલે દર માસે સવાસો પૃષ્ઠ તું એકેક પુસ્તક મળીને.

દર વર્ષે દોઢહજાર પૃષ્ઠ જેટલાં.

બાર ઉત્તમ પુસ્તકો.

પોષ્ટેજ સાથે માત્ર રૂ. ૧૫૫ માં આપવાની યોજના.

કે જે ગયા કાર્તિકથી શરૂ થઇને પુષ્કળ ગ્રાહકો થઇ ચૂક્યાં છે.

માત્ર ૫૦૦ ગ્રાહકોજ અધુરાં છે. ને પછી પાછલાં પુસ્તકો નહિ મળે.

—xxx—

આતુ વર્ષમાં આ ગ્રંથમાળાનાં નીકળેલાં તથા નીકળનારાં બાર પુસ્તકોં.

૧ હું કારતકતું / આર્યધર્મ નીતિ તથા આજ્ઞાક્ય નીતિસાર એમાં પ્રખ્યાત ધર્મનાં

૨ બું માગશતું / ચુંડી કહાડેલા પુષ્કળ ઉત્તમ શ્લોકોનો સંગ્રહ અર્થ સાથે કી. ૦) ૦૮

૩ બું પોશતું-અખળા હીતદર્પણ સીધીની દાલની સ્થિતિ અને તેના ઉપાયો કી. ૦) ૦૯

૪ બું માયતું-સ્વામીરામતીર્થતું જીવન અને તેમના ઉપદેશ ભાગ પહેલો. કી. ૦) ૦૯

૫ મું કાગણતું / સ્વામીરામતીર્થના ઉપદેશો ભાગ-૨-૩ એમાં બ્રહ્મ આરંભક, ભારતતું

૬ મું ચેતતું / ભવિષ્ય, રાષ્ટ્રવર્ધન, ઉત્કર્ષ અને યજ્ઞતું રહસ્ય છ. વિષયો છે. કી. ૦) ૦૯

૭ મું વૈજાનનું-સંધુલેખ સંગ્રહ ભાગ પહેલો એમાં યીઓસોરીના ચાર ઉત્તમ લેખો છે. કી. ૦) ૦૯

૮ મું જેતું સંસારમાં ખરું સુખ ક્યાં છે ? નામ પ્રમાણેજ ઉપયોગી પુસ્તક છે. કી. ૦) ૦૯

૯ મું આપદ-નવાયુગની વાતો. (વેદ અમૃતજ્ઞાન સું. પરીવાર રચિત) નવીન છ વાતો. કી. ૦) ૦૯

૧૦-૧૧ તથા ૧૨ મા પુસ્તકો લખ્યજ અતુકગતા પ્રમાણે એકાદ સારી નવલ કથા, ધર્મ

પુસ્તકો પીળા કાપ સાદાં પુસ્તકો નીકળશે.

સુચના—ઉપલાં પુસ્તકોમાંથી આ હેન્ડબીલ જે માસમાં મળે ત્યાં સુધીનાં પુસ્તકો

બહાર પડી ચૂક્યાં સમજવાં અને નવા ગ્રાહક થનારને પણ શીલક દશે ત્યાં સુધી તે મળશેજ.

જે પુસ્તકો બહાર નહિ પડ્યાં હોય તેવી પસંદગીમાં ફેરફાર કરવાનો વ્યવસ્થાપકને હક રહેશે.

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય ઠે. મધ્યપ્રદેશી રોડ હાથીગિદડીંગ મુઅમ્મ

વાંચનાર જાંધુ! આ હેન્ડબીલને જ્યાં ફેંકી ન દેતાં પીળા અને આપવા તરફી દેશો!

મધ્યમ વર્ગની આર્થિક સ્થિતિ.

“ત્રેવડ એ ત્રીન્ને બાઈ ગણાય છે. અર્થાત્ મનુષ્યમાત્રે પોતાના મુદબ્બરહારમાં દેશકાળને અનુમરીને કોશર નહીં પણ કસર કરવાની તો જરૂરજ છે. તેમાં પણ જ્યારે વિતાવવાની કરવાનાં સાધનો સંપૂર્ણ રીતે પ્રાપ્ત થઈ હોય, ત્યારે તો અવરજ વ્યય કરતાં વિવેક અને વિચાર રાખવો જોઈએ. આયનો દાર બંધ પડ્યા છતાં વ્યયનાં દાર હારખાઈ ઉઠકે, ત્યારે શુષ્કતા અને દારિદ્ર્યનો પ્રવેશ થાય છે. મધ્યમ વર્ગના મુદ્બરથોએ આ વાત બહુ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે. જે સમયે ઉપજ વધારે હતી, બાવ સોધા હતી, ઇપણાઓ લધુ હતી, અને પગરપગ વ્યાપારસ્પર્દા પણ સ્વસ્થ હતી, તે સમયે વ્યયના કરેલા નિયમો હાલ કામમાં આવી શકતા નથી કેવલ મિથ્યાભિમાનથી, ખાપદાહાની મહત્તા જાળવી રાખવાની મિથ્યા મમતાથી અજ્ઞાન જિયોના અવિચારી પ્રેતસાહનથી અને યાતિજનના મહેલમાં સંહન કરવાના અસામર્થ્યથી મધ્યમ વર્ગના અનેક લોકો વિયમ દેશકાળમાં પણ ગમ્મ ઉપરાત વ્યય કરી, મહુનુ વિયપાત પોતે કરે છે, કુટુંબીને કરાવે છે અને અતે અવ્યય થઈ, લાજ મેળવવા જતાં નિર્લજ્જ થઈ રહે છે, એ કેવલ શોકાર્પક જ છે. આપણા દેશમાં મહત્તા અથવા કુદીનતાનો આધાર ધનાઢયતા ઉપર નહીં પણ ધનોત્સર્ગ ઉપર મહેતો અને હજુ પણ બહુ અશે રહે છે, એ સારી વાત છે. અને ધનેત્યાગ કરવાની વિરય શક્તિ દેશમાં રહે તે પણ અમિનન્દનીય છે પણ ધ્યાનમાં એ રાખવાનું છે કે ધન સંપાદન કરીને ધનોત્સર્ગ કરવાનો છે. ઝગ્ગ કરી, પારકું ધન લધુ તેનો ઉત્સર્ગ કરવામાં નથી લાભ કે નથી મહત્તા કે નથી કુદીનતા. જ્યાંસુધી વિતપ્રાપ્તિ થઈ ન હોય ત્યાંસુધી વિતત્યાગનો વિચાર દુરાચારનો સચક છે. મધ્યમ વર્ગની પૃથક્ પૃથક્ વ્યક્તિ હાથના દેશમગ પ્રમાણે ધનપ્રાપ્તિ કરવાનો ઉદ્યોગ મુશ્કેલી માત્ર ધનોત્સર્ગના વ્યાવહારિક પ્રયોગનો ભોગ થાય તો તેની અનિષ્ટ અમર સામા વર્ગને જ થવાની એ વર્ગનો કાર્મ સાહસિક ધનાઢય કાંઈ વ્યય કરે, માટે બીજા અશક્ત પુરૂષે તેવો જ વ્યય કરવો એવો કાંઈ નિયમ નથી. નિયમ હોય તો તે હાનિકારક હોઈ વળ્ય છે. એમ છતાં એકનો રાખલો લઈ યાતિવગમાં અને મુદ્દો ખંવાવવામાં અને એવા એવા અનેક ઝાંઝા કરવામાં કુવાણુજની પેઠે અનેક પુરૂષો ગમ્મઉપરાત ખરચ કરી ખરાખ થાય છે, એ શોચ્ય છે. એવા ખરચ એછા કરવાને બદલે, બીજા અનેક પ્રકારનાં ખરચ વધારવામાં કોશર માની બાહિર્ બાઝકમાં અન્ય પુરૂષોને મોહિત કરવાની ઇચ્છા ધરાવનાર વ્યક્તિ પુરૂષો પરિણામે વચિત જ થાય છે માટે એક તરફથી સદુદ્યોગમાં પ્રવૃત્તિ તો બીજી રીતે અનાવરયક વ્યયથી નિવૃત્તિ રાખી, એ ધર્મે પ્રાપ્ત થાય છે

કેટલુંએક ધન જીદિ પામે છે; કેટલુંએક ધન વધ્ય રહે છે અને કેટલુંએક ધન નષ્ટ થાય છે. જે ધન સદુદ્યમમાં રોકવામાં આવે છે, જેની જીદિને અર્થે ઉદ્યોગ, બુદ્ધિ અને વિવેકનું સમર્પણ થાય છે. તે ધન સમૃદ્ધ થાય છે. જે ધન મુદ્દમાં માચની રાખવામાં આવે છે અથવા બહાર કે ભોયકું સેવે છે, તે વધ્ય રહે છે. પણ જે ધન નિરૂપયોગી પણ મનોહર પદાર્થોના અતિ ઉપભોગમાં વપરાય છે, તે નષ્ટ થાય છે. આપણા દેશમાં ચૈર પ્રેત્યદિના બંને લીધે, જે બહુ ધન ગુમ, રક્ષિત અને તેથી વધ્ય રહેતું, તે હાથમાં નામદાર ઇંગ્રેજ સરકારે વિસ્તારેલી સવાહચાતિને લીધે બહાર નીકળી આવ્યું છે. તેની જીદિ થાય તેમાં લાભ છે, તેનો નાશ થાય તેમાં દેશની અવદશાં જ છે. સુદૃઢ દાંડિયા જોનારને કદાચ જણારો, કે જે એવું ઘણું ધન અવિચારથી નષ્ટપ્રાય થાય છે, તેનું રક્ષણ અને વર્દન કરવાનો ધર્મ હાલના મધ્યમ વર્ગનો છે. જ્યાંસુધી હાલનો મધ્યમ વર્ગ જૂની રીત અને નવી લાલસાઓનાં બંધનોમાંથી મુક્ત થવાનું ધ્યેય અને ચોર ન રાખે ત્યાંસુધી આ ધર્મનું આચરણ તેમનાથી થઈ શકે જ નહીં, અર્થાત્ આત્મરક્ષણને માટે પણ મધ્યમ વર્ગે રક્ષણ, હિંમત, ઇચ્છા, વિવેક, અને વિચારની માથે ધ્યેય અને ચોરનાં પણ સેવન કરવાં જોઈએ.

૨૧. ૨૨ દેસવરમ કૃપારમ ધરયા.

(સમાભોચક. ૧૬-૨)

ગુજરાત આદ્ય

સંગચ્છદ્યું સંવદ્યુ સવો મનાંસિજાનતામ્ । સમ્માનો મતુસ્સમિતિ સ્વમાનો
જમન સ્મદ ચિત્તમેધામ્ ॥ સમાન મન્ત્રમભિ મન્ત્રયેવ । સમાનીચ આર્કુતિ
સ્વમાના હૃદયાનિવ ॥ સમાનમન્તુ ચો મનોવર્થાદ્યસ્તુ સ હાસતિ ॥ જગદે

ભાવાર્થ:—મધુઓ! એકન થાઓ વાણીમા, વિચારમા અને કર્મમા એમતા ગણો,
તમાસ સમાનનું કર્તવ્ય અને કાર્ય સમાન હો તમારો હૃદય સમાન હો, તમાગ વિચાર
સમાન હો તમારી ગૂઢ કાર્ય દક્ષતા સમાન હો એમ મારી શિક્ષા છે તમારી હૃદયો
સમાન હો, તમારો હૃદયો એમ તમારા મન એકન થાઓ કે જેથી કરીને તમારામાં
માઠ એકતા થાય હો । આમદેવ અમારી શ્રી હૃદય તુમ કરો

વર્ષ ૩, અક ૩.

[માસિક]

ભાદ્રપદ, સંવત ૧૯૬૭.

તન્ત્રી—હરજીવન ત્રિભુવન ત્રિપાઠી, સરખેજ

પ્રકાશક અને વ્યવસ્થાપક રામશંક હરજીવન ત્રિપાઠી—અમદાવાદ.

મેન વાચતા (રા ગ હમનલાલ મનમુખગમ ત્રવાડી)

૫૮

મનાતન હીડુ ધર્મ (રા રા મણીનાલ હમારામ)

૪૮

નિધ્યા કુળાભિમાન (રા રા ' સર્વસુખેન્દ્રક ')

૫૨

આપાણેમા ગોનપ્રવરત્તિ અને સ્થિત્તાત્વતા (રા રા નાનાનાથ વેશક યાત્રિક)

૫૩

આપાણે (ગ રા યાત્રિક)

૫૬

મૂન અને ભવિષ્ય.

૬૮

૭૨

પત્ર બંધાવક—વ્યવસ્થાપક ' ગુજરાત આદ્ય ' ઑરિમ પંખાલીની પોળ—અમદાવાદ

વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સુદાંત રૂ ૧. અગાઉથી

અમદાવાદ-ધી યુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કંપની લિમિટેડ—મોતીતાલ શામળ

સરખેજ હિતવર્ધક સમાજનો હિસાબ.

જ

ઉ

૩-૬-૦-૧૪-૧૨-૧૯૦૯ થી આજ

સુધીમાં સેવાજનના આવેલા

૧-૦-૦ રા. રતનલાલ તરફથી ભેટ

૩-૧૨-૦ હોળીના તહેવારમાં ઉધરાણું

૧૦-૦-૦ રા. ચમનલાલ તરફથી ભેટ

૫-૦-૦ સ્વ. અમૃતલાલના સ્મરણાર્થે

૨૩-૨-૦

૦-૧૧-૬ શાંકર વગેરે પત્ર લખવામાં

૨-૧૩-૬ હોળીના તહેવારને કિંવસે

હાસવર્માં

૫-૦-૦ હરિશંકરને બી. એ. થયા ત્યારે

માનમાં

૨-૦-૦ હરિશંકરને માન આપવાનો

અર્થ.

૧૧-૯-૦

૧૧-૯-૦ સિલક સેક્રેટરી પાસે

નિયમો.

૧. વગર સહીના અને તન્નીની સહીના લેખો માટે તન્ની જવાબદાર છે, સહીવાળા લેખો માટે લેખક જ જવાબદાર છે.

૨. માસિકમાં હરકોઈ વિષયના લેખો મોકલવાની શુજરાતી પ્રતને છુટ છે. વ્યક્તિગત ચર્ચા લેવામાં આવશે નહિ, તેમ જ લેખ માસિકમાં નહિ લેવામાં આવે તો તે અમે પાછો મોકલવા બંધાતા નથી લેખ કાગળની એક જ બાજુએ સારા અક્ષરથી લખી મોકલવો જોઈએ સહી વગરના લેખો ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવશે નહિ.

૩. નવા આડક થનારે લવાજમ આગડથી મોકલવું, અને આડકોએ વર્ષ પુરૂ થતામ લવાજમ મોકલી દેવું. મનીઓડર તન્ની ઉપર સરખેજ મોકલવો. પત્ર વ્યવહાર અમદાવાદને સરનામે કરવો. માસિકનો નમુનાનો અંક એક આનાની ટીકીટ મોકલે મોકલવામાં આવશે.

૪. માસિક દરેક માસની અમાવાસ્યા સુધીમાં ન મળે તો વ્યવસ્થાપકને પત્રથી જણાવવું. સિરનામાના ફેરફારથી વ્યવસ્થાપકને વાકેફ કરવા નહિ તો માસિક ગેરવહે પડે તેને માટે અમે જોખમદાર નથી. માસિકના સરનામા ઉપરનો નંબર લેખના કૃષ્ણ કરવો.

૫. લવાજમ મોકલ્યા પછી એક બે મહીને માસિકમાં પહોંચે આવી ન હોય તો પત્રથી પૂછાવવું.

“ શ્રી શંકરાચાર્ય ચરિત્ર. ”

(ગાયકવાડ સરકારના કેળવણી ખાતાએ છતામ માટે મંજૂર કરેલું.)

સનાતન વૈદિક ધર્મના ઉદ્ધારક, કેવલઅદ્વૈતાના સંસ્થાપક, બ્રાહ્મદિ અનેક પાખંડ મતનો હુલ્લેહક અને પ્રધાનત્રયના બાળપદાર આદ્ય શંકરાચાર્યનું જન્મથી કૈલાસ ગમન પર્વતનું સચિત્તર, વર્ણન આ ગ્રંથમાં છે. આ ગ્રંથના ૨૬ પ્રકરણમાં ઉત્તમ ધર્મોપદેશ અને અધ્યાત્મ વિદ્યાના મૂળ તત્વોનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન થય છે. રૂપ ૦ ૫૯ કિ. રૂ. ૧ નિચે રથને કત્તા પાસેથી મળશે મણીશંકર હરિકૃષ્ણ શાસ્ત્રી, હરીપુરા—મુદ્રત.

ગુર્જર બ્રાહ્મણ.

ૐ । મદ્રંકર્ણેભિઃ શૃણુયામદેવાઃ । મદ્રંવશ્વેમાશ્વમિર્યજશ્વાઃ । સ્થિરૈરઙ્ગૈ
સ્તુદુવા ૨ સસ્ત્રુભિઃ । વ્યશેમદેવાહિતં યદાયુઃ ॥ તદાત્માનિનિરતે
યડપનિપત્સુધર્માસ્તેમાયિ સન્તુ તેમયિસન્તુ ॥ ઉપનિષદ.

શબ્દાર્થઃ—હે દેવો ! અમે કાનોવડે કલ્યાણને સાંભળાએ, નેત્રોવડે કલ્યાણને જોઈએ,
ને દંડ અંગોવડે સ્તવન કરતા દેવે નિર્ભાણ કરેલું આયુષ્ય પામીએ. તે આત્મામાં પ્રીતિ-
વાળા મારામાં ઉપનિષદમાં કહેલા ધર્મો હો, તે મારામાં હો.

વર્ષ ૩, એક ૩.

[આસિક.]

ભાદ્રપદ. સંવત ૧૯૬૭.

મેઘ યાચના.

ગીતિ.

સંવત ઓગણીસે ને સડસડ કરા આ દુખદવરષે;
મેઘ સમુગ નવ વરખા જગજીવ સમજાં મરે ભુજે. ૧
દુખ ટળવા મુખ મળવા નરપતિ વનપતિ પ્રભૂપદે યાચું;
સાંન કહે હે સ્વામિ ! કરજો વૃષ્ટી લહી હૃદય સાચું. ૨

શિશ્વરિણીવૃત.

અહો ત્રાતા ધાતા અખિલં જગતા પાલક પ્રભૂ,
કરો શું આ કાળે અદ્ય સમ આ ફલ અવગ્ન;
થવા આવી પૂરી વરપતણી આ વૃષ્ટીનો ઋતુ—
તપા ભાગી ના ને—અનળથી દિસે વિશ્વ બળતું. ૧

રિસાયા શું જ્ઞાલા ! અશુભ નિરખી ફલ જીવનાં,
અને આ વર્ષાવો જળ તજી શું મેઘે અનળના;
અને હાની ભારે નિરખિ નજરે ત્રાસ ઉપજે,
કૃપા સિન્ધું, વૃષ્ટી જળ તણી કરી જ્ઞાર કરજે. ૨

ધટે ના આ કૂર, કૃતિ તમતણા પાલકપદે,
બન્યા પાપી જીવે પ્રભુપણું પ્રભુ લેશ શું લજે ?
વિચારી એ ન્યાયે બિરદ નિજ નેહો । અમિનિધિ,
કરો વૃદ્ધી ભારી જગ સુખી થવાને શુભ વિધી. ૩

બલે રાજા લોકો “ ભુપ મહિપતી ચક્રવર્તી ”
ધરે છે સંજાઓ વિવિધ પ્રતિની માન મળતી;
મહારાજા શ્રીમન્ સકળપતિ તો મેધ વિલસે,
ચતાં વૃદ્ધી સૃષ્ટી સુખમય;—વિનાતો દુષ્પિ દિસે. ૪

પશુ પક્ષી આદી સકળ જીવ ને માનવગણે,
યતી યોગી રાજા સખળ પણુ જીને ઉર ગણે;
ચતા દીક્ષા સર્વે પરજન્ય વિના દુઃખિ બનતા,
પધારો હે કષ્ટ ! સહુ સુખી થવા પાલક પિતાં. ૫

તમારા વિના તો અચર ચર સૌ શુદ્ધ પડતું,
સુધા પીપાસાથી અમિત જીવને મોત અડતું;
નથી જાતો જીવે, કથન ન થતો ત્રાસ અતિશ,
મહારાજા મેધ ! કશ્ચયિ પધારો લજી રીશ. ૬

નિહાળી પોતાનાં પિડિત પશુને પાલક રડે,
પિતા માતા પાસે ભુખ દુખ વડે બાળ રવડે;
દિવે ના કો કોને જળ તૃણ અને અન્ન જરીએ,
અનાવૃદ્ધીથી આ સકળ બનતું હાલ લહિયે. ૭

અમીદ્રષ્ટી ધારી પ્રભુ જળની વૃદ્ધી અતિ કરો,
જગે પ્રાણી કેરાં ભુખ તરણનાં કષ્ટ જ હરો;
ભરો આરે સુખો ભરતબૂમિમાં વિશ્વ ભરતા,
પધારો મહારાજા ધન ! સુખ ધને દુખ હરવા. ૮

ગુણો માતા ત્હારા અખળ વળી રાજા સહુ મળી,
જરા જ્વેશો દોષો નહિ, અમતણા હે । નરહરી;
કૃપાસિન્ધુ પોતે બિરદનિજ બણી દુઃખ હરો,
પધારો મહારાજા ધન ! સુખધને ભારત ભરો. ૯

આવશ્ય શુદ્ધા. ૧૩ ભોમ.

તા. ૮-૮-૧૧

જગન્નાથ મનસુખરામ ત્રવાડી.

સનાતન હિંદુ ધર્મ.

હિંદુ ધર્મનું સાહિત્ય.

હિંદુઓ, પારસીઓ, મુસલમાનો અને યુરોપિયનો જાણે છે અને એકેએક અવાજે કબુલ કરે છે કે હિંદુઓનો ધર્મ વેદ મૂલક છે. ગ્રી-હિસ્ટોરિક ટાઇમ-ગ્રાફીકલિસ્ટિક કાળથી હિંદુઓ વેદને પોતાનું મોટામાં મોટું ધર્મ પ્રમાણ માને છે અને હિંદુ પ્રજાનાં ધર્મ અને ચારિત્ર્ય તેના ઉપરથી સમયે સમય ઘડતાં આવેલાં છે. ચાર વેદ જેને શ્રુતિ કહેવામાં આવે છે તે, તે પછી થયેલી સ્મૃતિઓ જેને ધર્મશાસ્ત્રો કહેવામાં આવે છે અને જે વેદો-ર્થનું સ્મરણ કરીને રચાયેલી છે તે, મહાભારત રામાયણ, સ્વયં-પરદર્શન અને પુરાણો એ બધું હિંદુ ધર્મનું સાહિત્ય કહેવાય છે. એ બધું સાહિત્ય વેદને અનુકૂળ અર્થથી ઓત-પ્રોત બરેલું છે અને સમયે સમયે થયેલા મોટા વિદ્વાનોએ જ્યાં જ્યાં વિરોધ લાગ્યો ત્યાં તેનો પરિહાર કરી તેનું વેદમૂલકત્વ સિદ્ધ કરી હિંદુ ધર્મને એક ધારાની માફક વેદ-મૂલક જ રાખ્યા કર્યો છે ને જેમને તે સમાધાન ન રચ્યું તે મંડળ વેદ ધર્મના છત્રમાંથી અને હિંદુ (આર્ય) નામમાંથી જુદું જ નીકળી ગયું છે. શ્રુતિ, સ્મૃતિ, ઇતિહાસ અને પુરાણો બધું જ જૂના જમાનાથી આજ સુધી ચાલુ રહેલું હિંદુઓનું ધર્મ સાહિત્ય છે એમ કહાત હિંદુઓ જ નહિ, પરંતુ પરદેશી વિદ્વાનો પણ કદારવે કબુલ કરે છે.

જુદાં પડેલાં ધર્મ મંડળો.

ઇતિહાસ ઉપરથી એમ જણાય છે કે બહુ જૂના જમાનામાં હિંદુ આર્યો અને પાર-સીઓ એક જ પ્રજા તરીકે રહેતા હતા અને અવિરોધે તેમનો ધર્મ પણ એક જ હતો. આ કાળ વેદ અને અવસ્થાની રચના-ગોઠવણ થયા પહેલાંનો કહેવાય છે. સમુદ્રમંથન અને દેવાસુર યુદ્ધ ઇત્યાદિ અતિ પ્રાચીન કથાઓ ઉપરથી યુરોપિયન વિદ્વાનો એવું અનુમાન કરે છે કે, 'સુર-અસુર' શબ્દના અર્થમાંથી પારસીઓ અને હિંદુઓ છુટા પડી ગયા છે. હિંદુ પારસીઓની રીતમાતો, આચાર વિચારો ધાર્મિક ક્રિયાઓ અને વેદ તથા અવસ્થાને વંદીદાદ વગેરે જૂના પુસ્તકોની ભાષા, કથાઓ અને બીજી બાબતોથી સહજ સમજાય છે કે, હિંદુઓ અને પારસીઓ અતિપ્રાચીન કાળે એક પ્રજામંડળમાંના અને એક જ ધર્મ પાળનારા હતા. પારસી હિંદુઓથી 'સુરાસુર'ના ઋષિઓ જુદા પડી ઇરાનમાં ઉતર્યા અને હિંદુઓ પંજાબમાં આવીને વસ્યા.

હિંદુસ્થાનમાં હિંદુઓએ પોતાનાં રાજ્યો રચાવી તથા વસ્તી વધારી વેદને, ગોઠવી વેદમૂલક ધર્મ ચલાવ્યો. એ વેદ ધર્મ બહુ જમાનાઓ સુધી જોવો ને તેનો જ ચાલુ રહ્યા પછી હેતુકાળમાં કેટલાક યુદ્ધિવાદના અંધો થયા અને તેને પરિણામે બુદ્ધ ધર્મ નામનો એક નવો પંથ ઉત્પન્ન થયો. આ પંથવાળાઓએ વેદધર્મની ચાલુ સાંકળના કેટલાક આંકડા તોડી નાંખ્યા; એટલે વર્ણાશ્રમ વ્યવસ્થા તોડી નાંખી, અધિકાર ભેદ કાઢી નાંખ્યો અને ધર્મભાષા જે સંસ્કૃત હતી તેમાં બેળ પાડી લોકભાષામાં ધર્મ અંધો લખવાનું શરૂ કર્યું. વેદધર્મની સાંકળ જેમની તેમ ચાલુ રહે ને માટે જાણજોા જોદ્ધાની સામે થયા, તોપણ ઉત્તર હિંદુ-

સ્થાનના રાજાઓ યુદ્ધ ધર્મમાં વટલાઈ જવાથી અને બૌદ્ધ રાજર્ષિ બનવાથી લાખો માણસો બૌદ્ધ થઈ ગયા. આહણુ જંખ્યા નહિ. તેમણે વિરુદ્ધતા ચાલુ રાખી. બૌદ્ધોએ વિધાનો આશ્રય લઈ વેદધર્મના સિદ્ધાંતો તોડવાને એક પછી એક નવા ગ્રંથો બનાવવા માંડ્યા પરંતુ આહણુ તેથી હારી ગયા નહિ. બૌદ્ધોએ આહણુની સાથે લડતાં પોતાનો ધર્મ હિંદની બહાર પ્રવર્તાવવાનું ચાહ્યું રાખ્યું અને કાબેટ, તાર્તરી, ખરમા, શીયામ, ચીન અને છેલ્લે જાપાન સુધી તેનો પ્રસાર થયો.

વેદ અથવા આહણુ ધર્મનું પ્રમાણુ નહિ સ્વીકારતાં મહાવીર સ્વામીએ જૈન ધર્મ કાઢ્યો અને આહણુના કિલ્લામાં બે ગાબડાં પડ્યા. વળી વેદના પ્રામાણ્ય છત્ર નીચે પણ તેના સાહિત્યમાંનાં સામાન્ય વચનોને આધારે શક્તિ ગણપતિ વગેરેને જૂજનારાઓનાં મંડળો નીકળ્યાં અને વેદધર્મનું ઐક્ય છિન્ન બિન્ન કરી નાંખવામાં આવ્યું. આહણુ આ બધા વિરોધીઓની સામે કમ્મર કશીને લડતા અને વેદ ધર્મની શૃંખલાને સાચવતા રહ્યા એટલામાં આદિ શંકરાચાર્યે યથા જોમણે પોતાની લોકોત્તાર વિદ્યતાથી બૌદ્ધો, અર્હતો, કાપાલિકો, નાસ્તિકો અને ખીજાઓને વાદ વિવાદ ચલાવી જોર કર્યો, એટલે સુધી કે યુદ્ધ ધર્મ જે આખા હિંદમાં રાજધર્મ થઈ બાપી ગયો હતો તે હિંદમાંથી તદ્દન નાબુદ થયો. આદિ શંકરાચાર્યે પછી જે જે વિરોધ ઉત્પન્ન થયો હતો અને જે જે સામાન્ય વચનો ઉપગ્રથી નવા પથો નીકળ્યા હતા તે બધો વિરોધ તોડી નાંખી શ્રુતિ સ્મૃતિ અને પુરાણોના ધમની એક વાક્યતા કરી અને વેદધર્મની સાંકળ જેને તોડીને છિન્ન બિન્ન કરવાના પત્ન થયા હતા તથા જેના કેટલાક આંકડા ઢીલા કરી નાંખવામાં આવ્યા હતા તેને ફરીને કાંશી મળખુત કરી અને વેદધર્મની રચાપના કરી. વર્ણાવસ્થા નીકળી ગઈ હતી તે દાખલ કરી, આહણુને ફરીને જોતો-ઈઓ પહેરાવી અને વેદાનુકૂલ ચાતુર્વર્ણ્ય ધર્મ ચલાવી તેના નિભાવ અને રક્ષણને માટે હિંદની ચાર દિશાઓમાં ચાર આશ્રમ સ્થાપી તેની ઉપર વિદ્વાન આચાર્યો-શંકરાચાર્યોની નિમણુંગ કરી.

દેશી પરદેશી હુમલાઓ.

કાળ વહેતો ચાલ્યો અને વેદધર્મની ધારા પણ અવિચ્છિન્ન પાછી ચાલુ એક સરખા પ્રવાહે વહેવા માંડી, પરંતુ બહુ કાળ ગયો નહિ હોય એટલામાં ગુજરાતમાં જૈનધર્મે જોર કરવા માંડ્યું. વિદ્વાન જૈનોએ ગુજરાતના રાજાઓને પોતાના ધર્મમાં લઈ પોતાનો પ્રસાર વધારવાનો યત્ન કરવા માંડ્યો. આહણુ પાછા તેમની સામે થયા અને ધર્મના ઝઘડાઓ ઉભા થયા જે ગુજરાતના ઇતિહાસમાં નમુદ થયેલા છે. ખીજી તરફ મુસલમાનો હિંદ ઉપર ચઢી આવ્યા તેઓ જીત્યા રાજ થયા અને તેમણે હિંદુધર્મ ઉપર જોરથી હુમલો કરવા માંડ્યો. આ કાળ અગાનમાં છવાઈ ગયેલો હતો તેમ વાદવિવાદનો પ્રતિપક્ષીઓ અવકાશ આપતા નહતા એટલે લોકો અને આહણુ ચાનથી નહિ પણ જાતીયતાના અભિમાનથી જ નમ્રપણે પોતાનું રક્ષણ કરી રહ્યા. આ અગાનવાળા કાળમાં અને અજ્ઞપાનાં વખતમાં પાછા સ્વાર્થ મંડળ બાંધનારાઓ ઉત્પન્ન થયા. ધર્મશાસ્ત્રો અને પુરાણોમાંના છુટા છવાયાં વચનો ઉપર મહાર બાંધી તેમણે વેદના છત્ર નીચે નવા પથો ઉભા કર્યા અને લોકોને ધર્મને માગે ધુતી ખાવા માંડ્યા. આ મંડળો વેદધર્મની વિરુદ્ધ નહિ હોવાથી, વેદને પ્રમાણુ માનતાં હો-

વાથી અને તેમને સમજાવી વાળી લઈ વેદધર્મની સાંકળને ફરીને ઠાંસનાર વિદ્વાન સૌની ઉત્પત્તિ નહિ થવાથી તે એમનાં એમ દેશના જુદા જુદા ભાગમાં કોઈવાર ફક્ત શિશુ-ખીલતાં-યતાં અને કોઈવાર મંદ પડી જતાં અધાપિ આવે જ નય છે.

મહાન્ અકબરનો યત્ન.

પોતાની પ્રજામાં આજુ ધર્મ વિરોધ રહેતો હતો તેથી રાજ્યના સ્થાયીને અત્યુદ્ધન નહિ લાગવાથી મહાન્ શહેનશાહ અકબરે ધર્મકથ સાધવાનો યત્ન કરેલો ઇતિહાસ આપણને દેખાડે છે. તે મહાન્ શહેનશાહે જુદા જુદા ધર્મના વિદ્વાનેને પોતાના દરબારમાં બોલાવી વાદવિવાદ કરાવ્યા હતા, પરંતુ લોકોમાં અત્યંત અજ્ઞાન વ્યાપી રહેલું હોવાથી તેનું કંઈ પણ ફળ આવ્યું નહતું. પંજાબમાં, બંગાળમાં, અને મહારાષ્ટ્રમાં પણ કેટલાક સાધુ સંતાએ ધર્મકથ ઉત્પન્ન કરવાને યત્ન કરેલા જણાય છે, પરંતુ તેમાંનો કોઈ યત્ન ફળદાયી નીવડ્યો નથી. દેશની વિચળતામાં લોકો એક બીજાથી બહુ જ દૂરને છેટે વહેંચાઈ જવાથી, પ્રાંત પરત્વે ભાષામાં ફેર પડવાથી અને ધર્મ સાહિત્યની બાધાનો અભ્યાસ કમી થઈ જવાથી, નામદાર બ્રિટિશ સરકારે ચલાવેલી અંગ્રેજી બોલીથી લોકો એક બીજાના વિચાર આપ લે કરવા લાગ્યા ત્યાં સુધી હિંદુ ધર્મ પ્રાંત પ્રાંતમાં જોમનો તેમ આજુ રહેલો હતો અને અમુક પંથ કાઢી વાડા બાંધી બેઠેલા પણ વેદ પ્રામાણ્ય સ્વીકારનારાઓ પણ ઠેકઠેકાણે પોતાનું ગાઠું ગળાડાવ્યે જતા હતા, અને હાલ પણ હિંદુ ધર્મ અને પંથોનાં ગાઠાં જોમને તેમ ચાલે જાય છે. પરંતુ હમણું કેળવણીના વધવાથી લોકો પોતે કોણ અને પોતાનો ધર્મ શું? તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા છે. કેળવણી, આવ જાની સગવડો અને વિચારની આપ લેનું સાધન અંગ્રેજી વિદ્યા વધવાથી હાલ લોકોમાં ધર્મ સંબંધીની જગૃતિ આવી છે અને ધર્માચાર્યો પણ પોતાનાં કર્તવ્યો તરફ પ્રવૃત્ત થવા માંડ્યા છે અને તેમાંથી જ આજ કાલ ચર્ચાતા ધાર્મિક ઝઘડાઓને જન્મ મળ્યો છે.

મણીલાલ છપ્પારામ.

મિથ્યા કુળાભિમાન.

પાશ્ચાત્ય કેળવણીના સંસ્કાર આર્ય પ્રજાઓના મગજ પર પડવાથી ધણું ભાગે સંસાર સુધારણા તરફ સર્વેનું લક્ષ દોરાયું છે. જુના વિચારના પટ્ટોની સંખ્યા પ્રત્યેક જાતિઓમાં ઘટવા લાગી છે; કોઈ કોઈ જુના વિચારના છે પણ નવા વિચારોનું ધર્મણુ થવાથી અતિશે આગ્રહી લાગતા નથી. જુનું બધું ખોટું અને નવું જ ખરું એવો એક કેળવાએલો નવો વર્ગ ઉદ્ભવ્યો હતો પણ હાલના ગ્રાન્ડ્યુએટોએ તેમનો દોર નરમ કરી નાખ્યો છે. આપણી આર્ય પ્રજામાં “બ્રાહ્મણ” એ મુખ્ય કોમ ગણાતી આવેલી છે “બ્રાહ્મણોઽયમુષમાસીત” બ્રાહ્મણો વિરાટ ભગવાનનું મુખ છે એમ વેદ ડિડિમ રચેથી કહે છે. ખીજી-બધી આર્ય પ્રજા બ્રાહ્મણની આગા પ્રમાણે અમલ કરતી; બ્રાહ્મણ ત્રણે વર્ણનો ગુરુ ગણાતો. હાલ બ્રાહ્મણોનું પૂરેનું મહત્ત્વ તો રહ્યું નથી છતાં હજી કંઈ છે; વિચાર કરીને બ્રાહ્મણો જો

પોતાના સંસાર-વ્યવહારમાં સુધારણા કરવાને કાળજીથી યત્ન કરે તો તેમને પગલે, પગલે બીજી કોમોમાં પણ સુધારો થાય. આગળ ફક્ત આલણ, ક્ષત્રી, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચાર જ વર્ણ હતા; હાલ જે પ્રત્યેક વર્ણમાં સેંકડો પેટા વિભાગ પડી ગયા છે તે નહતા. ન્યાં ભોજન વ્યવહાર ત્યાં કન્યા વ્યવહાર હતો. વેદ કાળમાં તો આલણો ત્રણે વર્ણની કન્યાઓ લેતા; હાલ તો પોતાની વર્ણમાં પણ જ્ઞાતિ વિભાગ પડી જવાથી જ્ઞાતિમાંથી જ કન્યા લેવાય છે અને અપાય છે; તેમાં પણ ગામ, ગામના અને કુળાભિમાનના રીવાજોએ પરસ્પરનું સત્તાંતાશ વાળી નાખ્યું છે. આપવા લેવામાં એટલો બધો સંકોચ થયો છે કે કેટલીક જ્ઞાતિઓ અસ્તપ્રાય થઈ છે અને થાય છે. મિથ્યા કુળાભિમાનમાં જોઈએ તેવાં જોડાં બાંધી શકાતાં નથી. વર કન્યા અને તેમનાં વાલીયો દુ ખમાં અને પશ્ચાતાપમાં જીંદગી ગુર્જરે છે. ક્ષેત્રનો મંકોચ થવાથી અનેક પ્રકારની વિપત્તિઓ ભોગવવી પડે છે. આ વિષયમાં વિદ્વાનોએ ગદ્યપદ્યાત્મકમાં લેખની દ્વારાએ આર્થ પ્રજ્ઞઓની ઘણી સેવા બજાવી છે, બાળલક્ષ, વૃદ્ધલક્ષ, કળેદાં વગેરે અનેક કુદ રીવાજો પર પસ્તાળ પડ્યે જાય છે; હવે તો લખવા કરતાં થોડું, થોડું અમલમાં મૂકવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. “આમ ઉડળમાં ભરવા જઈએ” એમ કદી બને તેમ નથી, અત્યારે આલણની બધી જ્ઞાતિઓને એકત્ર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો એ ભગીરથ પ્રયત્ન આપણી શક્તિ બહારનો છે માટે હાલ તો આપણી જ્ઞાતિમાં મિથ્યા કુળાભિમાનના કટગા રીવાજો છે તેને દૂર કરી કુળવાન ગણાતાઓ એ માર્ગ ખુલો કરી આપવો જોઈએ, તેમ કરવું તે આગેવાનોની સત્તા બહારનો વિષય નથી આગેવાનો બોલે છે ખરા પણ સમય આવ્યે વર્તતા નથી, એટલે એમનું વચન ‘પરોપદેશો પાઠિત્યમ્’ એમ ગણી લોકો હસી કાઢે છે. કહેવાતા કુળવાનો મામા માશીઓની કન્યાઓ આમન સામાન આપી પગણે કુળવાન રહેવાની તદ્દખીરો ક’ છે અને નાહક બીયારા બીજાને અકુળવાન અને અવાચક કહી કુટી મારે છે. એ કહેવાતા કુળવાનોના કરતાં બીયારા પૈસે ટકે વિદ્યાએ ચઢીઆના હોય છે છતાં આગેવાનો મત્સરથી તેમનો તિરસ્કાર ક’ છે. કુળવાઓલા કુળવાનોને પૂછશે કે આ બાબતમાં તમે કેટલો પ્રયત્ન કર્યો છે, તેના જવાબમાં તેઓ તમને એમ જ કહેવાના કે અમે એકલા શું કરીએ, આ નિર્માલ્ય જવાબથી સ્પૂળ શુદ્ધિવાળા સંતોષ પામશે, પણ જેમને ઉચ્ચ સંસ્કાર છે તે તો કહેવાના કે બાઈ કુળના મિથ્યાભિમાનને તિલાંજલી આપવાના વિચારવાળા તમારી જ્ઞાતિમાં તમે એકલા જ છો કે તમાગ વિચારને મળતા બીજા છે? એનો જવાબ તમને એવો મળશે કે જુજ વર્ગ કદાપિ હશે; પરંતુ તેથી શું વળવાનું. આ ઉત્તર માત્ર છેતરવાનું છે. પ્રત્યેક જ્ઞાતિમાં કન્યા આપતી વખતે કુલાભિમાન આડે આવે છે, લેતી વખતે આવતું નથી; રાયકવાળ વગેરે કેટલીક આલણ જ્ઞાતિઓમાં કન્યા લેવામાં પણ કુળાભિમાન હોય છે પણ એકે અભિમાન સુધારણાની આડે આવે તેવું નથી. કારણ કે કન્યા આપવી એ દરેક માબાપ કે કન્યાનાં વાલીઓની મુનમશીનો વિષય છે. જે અન્તઃકરણ પૂર્વક જ્ઞાતિના રિવાજો સુધારી આલણ કોમનું એક સાધવા મુખી નિશ્ચય થયો હોય તેવા અડગ સુધારકને જ્ઞાતિઓના આપ લે કરવાના અનિષ્ટ રીવાજો જરા પણ હરકત કરતા નથી. સુધારક કુલવાન બસે જ્ઞાતિમાં એક જ હોય પરંતુ કન્યા આપવામાં તે સ્વતંત્ર જ છે. તેવા સુમાગકે મિથ્યા કહેવાતા કુલવાનોને ગોધવા ન જતાં જ્ઞાતિમાંથી વિદાન, બજોલો, સુખી એવા અકુળવાન છોડાને રોધી કદી કન્યા આપે તો

કોઈ જાતિ તેને અગ્રયણ કે બાધ કરી શકતી નથી. બહે પોતાનું કુળ ઉતરવાની ખીક લાગતી હોય તો છોકરાને કુળવાનની કન્યા લાવે પણ એ કામ ખરા સુધારકનું છે; નહિ કે લોકોને છેતરવા બળ પાયરનાસએનું ધણી જાતિઓમાં એવા ઢોંગીઓ આપણે જોઈએ છીએ કે કોઈ ગરીબ કુલવાન પોતાની ખરચવાની શક્તિને અભાવે કહેવાતા કુળવાનને કન્યા ન આપતાં એક પગથીયું ઉતરી કોઈ સુખીને કન્યા આપે તો એ સુધારકોન એની નિંદા કરવા મચી પડે. બાઈ જોયું કે રૂપિયા પંદરસે લીધા. આવો મિથ્યા આરોપ મૂકનારા માત્ર લોકોમાં અમે સુધરેલા છીએ એવું દેખાડવા જ ડોળ કરનારા છે. જ્યાં સુધી આપણે નહિ સુધરીએ ત્યાં સુધી જાતિને શી રીતે સુધારી શકીશું; અને જાતિ નહિ સુધરે તો ખીજી ભોજનવ્યવહાર સાથે કરનારી જાતિઓને એકત્ર કરી ક્ષેત્ર વિશાળ શી રીતે કરવાના હતા? આપણે કહેવાતા કુળવાનો આપણે ચશમા ઉતારી આસપાસ દેખીશું તો પણ હીર્ષ દૃષ્ટિ એની એજે થશે. માટે કહેવા કરતાં કરી બતાવો હવે કર્તવ્ય જ શેષ છે. હજી બાજી હાથમાં છે અન્તઃકરણ પૂર્વક સુધારો ઇચ્છનારને કશું અસાધ્ય નથી. બ્રાહ્મણ વર્ગ પણ હવે ભિક્ષુક રહેવાને ઇચ્છતો નથી. કંઈ વ્યાપારી, કંઈ મીસોવાળા, કંઈ ઉચ્ચ અધિકારવાળા બ્રાહ્મણો સ્વજાતિયાંથી મળી આવે છે, માટે સુધારક કુળવાનોને અમારી વિનંતિ છે કે આપ કન્યાઓ લાવો ગમે ત્યાંથી પણ આ કુળવાન નહિ કહેવાતા પણ તમારી દૃષ્ટિએ સશસ્ત્ર કુળવાન જેવા તમે ઉપદેશ દ્વારા સૂચવો છો તેવા છે માટે એકાદ માણસ પણ એવા વેપારી કે મીસવાળાને અથવા સત્તાધારીને કન્યા આપવાનો રીવાજ ચાલુ કરે તો સ્ત્રોત પડવાથી ગરીબો નિંદાય નહિ અને સુધારણાનો માર્ગ સુલભ થાય તથાસ્તુ.

સર્વ શુભેચ્છક.

બ્રાહ્મણોમાં-ગોત્રપ્રવરદિ અને સ્થિત્યાંતરતા.

આ દુનિયામાં અનેક પ્રાણી ઉત્પન્ન કરેલાં છે. તેમાં મનુષ્ય પ્રાણી સર્વોત્તમ છે કેમકે તે ધર્મ-નિતિ અને જ્ઞાન ધરાવી શકે છે. તેમાં વળી બ્રાહ્મણો પોતાને સર્વ શ્રેષ્ઠ ગણાવે છે. તેનું કારણ આ સૃષ્ટિના ઉત્પન્ન કતા શ્રી બ્રહ્માજીના મુખથી ઉત્પન્ન થયા છે. સર્વ શરીરમાં ખીજા અંગો કરતાં મુખ, એ ઉત્તમ અંગ છે. ઉત્તમથી ઉત્પન્ન થએલા ઉત્તમ જ હોવા જોઈએ. જ્યારે સર્વ જળમય સૃષ્ટિ હેતી ત્યારે પરમાત્માની મરજીથી બ્રહ્મા ઉત્પન્ન થયા. અને જળમય સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાની આજ્ઞા થતાં મુખથી નીચેના ઝડકિઓને ઉત્પન્ન કર્યા—

નમદમિર્વસિટોડત્રિ, વિશ્વામિત્રોથ ગૌતમઃ ॥

મારદ્વાજઃ કસ્યપાંલોડગસ્યથ ગોત્રિજ સ્મૃતા ॥

(૧) જગદ્ગમિ, (૨) વસિષ્ઠ, (૩) અમિ, (૪) વિશ્વામિત્ર, (૫) ગૌતમ, (૬) મારદ્વાજ,
(૭) કસ્યપ, (૮) અગસ્ય.

આ આઠના અને કોઈ છેલ્લા સિવાય સાતના વંશના સર્વે બ્રાહ્મણો પોતે છે એમ ખાત્રીથી માને છે એટલે મૂળ બ્રહ્માથી ઉત્પન્ન થયેલા એક પિતાના વંશો અને વૃદ્ધિ થતાં મૂળ ઋષિઓના કુટુંબીકોનો બ્રહ્મણો હશે તે હક હાવો રાખી શકે છે તો તેમણે પોતાની કુટુંબીક માહિતી જણાવવા સારું—

ગોત્ર શાખા વટકસ્ય, વેદા પ્રવરા શિવા ॥

ગણપતિ ભૈરવો દેવી, નવં જાનાતિ વાહવાઃ ॥

પોતાનું (૧) ગોત્ર, (૨) શાખા, (૩) અટક (૪) વેદ, (૫) પ્રવર, (૬) શીવ, (૭) ગણપતિ, (૮) ભૈરવ, (૯) અને કુળ દેવી એ નવની માહિતી અવશ્ય રાખવી જોઈ એ છે. નિત્ય કર્મોદ્દિગ્ધો તેની જરૂર પડે છે. પણ જો—

મંથ્યા વેળે માતીકુ, કોદાળા અટકર્મ, થેડ હોય એ આખલીયાં, તો—રહે બ્રાહ્મણનો ધર્મ, એમ વર્તનવાળાને, અગર એથી રોજ કડકડટ, એમ ધારનારને, તે મિથ્યા છે.

ઉપરના અષ્ટ ઋષિઓના વંશમાં જે જે મહા દિવાન થયા અને પ્રકાશના તેઓ પ્રવર રૂપે ગણાયા છે.

શ્રોત્રણ્ય નૃપ સાવધાન, મનસા સસર્ધિયો ગોત્રિણ ॥

સ્તેપા પૌત્ર સુતાચ પત્ય, મનુયઃ શ્રેષ્ઠોઽવ ભુવધ્યે ॥

તે સર્વ પ્રવરાનતેષ્વનુ મવેત્, સામ્યે વિવાહઃ ક્વાચિદ્

પચાનાં ત્રિપુ વાહૂપુ સમકૃતં ભગવાદિ વર્ગે ધ્વિદ ॥

મન સાવધાન રાખીને હે રાજ સાબળ—બ્રહ્માથી ઉત્પન્ન થયેલા સત્પરિણામી વંશમાં જે પુત્રો અને પૌત્રોમાં ધણા સારા વિદ્વાનો થઈ ગયા, તેઓ પ્રવર કહેવાયા છે. એ પ્રવરો જેમાં મરખાંપણે મળતાં હોય તેઓમાં ક્યારે પણ વિવાહ અર્થે જોડવો ન જોઈ એ. કેમકે તેઓ એક જ કુટુંબી ગણાય છે.

ભગવાદિ ગોત્રમાં પાંચ પ્રવર અને ત્રણ પ્રવર એમ બેદ છે.

સહસ્ર લક્ષાર્બુદ સમ્મિતાની, ગોત્રાણિ જાતાનિ મહિતલેઽસ્મિન્

एकोन पचाशदिहे रितानि, सत्पार्ष्वे वृदस्वत एवतानि ॥

આ ભૂમિ ઉપર એટલાં બધાં ગોત્ર થયાં છે કે જે હજારો, લાખો, અને અર્બુદની સંખ્યામાં હશે, પણ બ્રહ્માથી ઉત્પન્ન થયેલા સત્પરિણામી સમૂહમાત્ર માત્ર ૪૯ એકોત્તરવાશ ગોત્ર જ મુખ્ય છે. કારણ કે તેમાં થયેલા પ્રવરોમાં વધારે બેદ જોવામાં આવતો નથી.

વસ્તી પત્રકો હવે થવા લાગ્યાં છે. તે ઉપરથી જાણી શકીશું કે બ્રાહ્મણોની વસ્તી મોટે ભાગે ગુજરાતમાં અને તેની ઉત્તરે, પૂર્વે—દક્ષિણે અને પશ્ચિમે ગુજરાત અને તેના ભળતા પ્રદેશમાં બ્રાહ્મણ ધણી ગણિતોની મંથ્યા જોવામાં આવશે. પણ ગુજરાત સિવાયના ભાગમાં ગણિત મંથ્યા બ્રાહ્મણોની ઓછી જણાશે.

પ્રજાપતિર્હિ વૈશ્યાય, સૃષ્ટવા પરિદદે પશૂન ॥

બ્રાહ્મણાય ચરાજ્ઞેવં, સર્વોઃ પરિદદે પ્રજાઃ ॥

પ્રજાપતિ બ્રહ્માએ જીવન પ્રજા—પશુવાદિને સૃષ્ટને શસ્ત્રોને સોંપી. અને તમામ મનુષ્ય જાતને સૃષ્ટને આહ્વાણ તથા ક્ષત્રીને સોંપી છે.

યાનુંપાશ્રિત્ય તિષ્ઠંતિ, લોકાદેવાશ્ચ સર્વદા ॥

બ્રહ્મચૈવધનયેપાં, કો હિસ્વાત્તાન્ જિજીવીષુઃ ॥

આહ્વાણોની સહાયતાથી મૃત્યુ લોકનો તથા દેવ લોકનો પણ નિર્વાહ થાય છે. (યોતાના વેદ મંત્ર વડે જ દેવને પણ આહ્વાણો પ્રતિષ્ઠિત કરી શકે છે ભારેજ પૂજ્ય છે.) તેવા આહ્વાણને કાંઈપણ ઈર્ષા કરીને સુખ પામવાની ઈચ્છાવાળો મનુષ્ય ક્યાં રહી શકે ?

નવિદ્વાંશ્ચૈવ વિદ્વાંશ્ચ, બ્રાહ્મણો દૈવતં મહત્

પણીતશ્ચા પળીતશ્ચ, યથાગ્રિદૈવત મહત્ ॥

આહ્વાણુ વિદ્વાન હોય કે અવિદ્વાન (મૂર્ખ) હોય તો પણ આહ્વાણુનું દૈવત મોટું છે જેમકે અગ્નિ વેદમંત્રથી પ્રગટાવેલો હોય અથવા એમને એમ હોય તો પણ બાળા નાંખવાને સમર્થ છે.

સ્મશાનખ્વપિ તેજસ્વી, પાવકો નૈવ દુષ્યતિ ॥

હૂયમાનશ્ચ યજ્ઞેષુ, મૂય એવાભિવર્દતે ॥

સ્મશાનમાં પણ અગ્નિ અપવિત્ર થતો નથી પણ હવનની પેઠે તેમાં ધી હોમે છે, તારે બડકો થઇને તેજસ્વી થાય છે. મતલબ કે આહ્વાણુને ધર્મ સંસ્કાર જોડાતાં તે મૂળ સ્વરૂપે પ્રકાશે છે.

હંકારં બ્રાહ્મણસ્યોક્તા ત્વંકારંચ ગરીયસઃ

સ્નાત્વાનશ્નહઃ શેષ, મમિવાદ્ય પ્રસાદયેત્ ॥

આહ્વાણુને જો કાંઈ હંકારો કે હુંકારો કરે તો તેણે સ્નાન કરીને એક દિવસ ઉપવાસ કરી એ હાથ જોડીને તે આહ્વાણુનું અભિવંદન કરીને પછે લાગવું.

તાદયિત્વા તૃણેનાપિ, કંઠેવા વચ્ય વાસસા ॥

વવાદે વાં વિર્નિજિત્ય, પ્રણિપલ્ય પ્રસાદયેત્ ॥

કદાપિને આહ્વાણુને જો એક ત્રપ્પલાથી પણ મારવામાં આવ્યો હોય અથવા ગળે લૂગડું બાંધવામાં આવ્યું હોય, અગર તેને વાદવિવાદમાં હરાવવામાં આવ્યો હોય, તો, તેણે વાંક કરનારે તે આહ્વાણુને હરેક પ્રકારે પ્રણિપત્ કરીને, પણ રાજ કરવો.

તેષાં વેદ વિદોઃ મૃયુઃ, સ્ત્રયોપ્પનઃ સુનિષ્કૃતિમ્

સાતેપાં પાવનાયસ્પાત્, પવિત્રં વિદુષાં હિવાક્ ॥

કનોજથી આવીને વસ્યા તે કનોજઆ, ગયાજથી આવી વસ્યા ગયાવાળ, (મર્યા) બ્રહ્મપુરીના
ભાર્ગવ, મોતાવાસી મોતાવાળ, દક્ષિણમાંથી આવનારા, દેશસ્થ, કોકણ મધેના કોકણસ્થ,
અને સેણુવી, એ વિગેરે રૂપિ મુની પૈકીના બ્રાહ્મણ ગણ્યા જ્યાં વસ્યા તે સ્થાનના કહેવાય
છે. અને પાછળથી ઉપમ અર્થે ખીજાં સ્થાનોએથી આવીને શુન્નરાત્રમા વસ્યા તે, તે
સ્થાનના કહેવાયા.

જો કે દરેક સંસારવાળી રાત્રિમા સમર્થ વિદ્વાન ચએલાને પોતાને જૂના ગણવાની
અપેક્ષા થતાં પોતાની રાત્રિનું પુગણુ કેટલાકે રચીને ઘણી મુદતે બહાર પાડ્યું જણાશે.

પરંતુ હાલના શોધ જોળના સંશોધકોને તેવાં પુરાણોમાં આવ અતનો સંબંધ, ભાષા
મંત્ર, રાજ્યકર્તાનો કાળમાન, જનસમૂહના આચાર વર્તનની તેમાં આવી ગએલી સ્વાભા-
વિક શૈલિ વીગેરેને લીધે બારીક દષ્ટીના આધુનિક તપાસ કરનાર વિદ્વાનોને—એલાં સ્વાભા-
સૈકામાં, કયા રાજ્યઅમલમાં અને તે વખતની ભાષા પ્રચાર અને વિદ્વાનોને—એમંથ કયા
વિચારોથી દિગ્દર્શન થશે.

પરંતુ અને જનસમૂહના આચાર

બ્રાહ્મણો—રાજા—પ્રજામાં પ્રસન્નતા હતા. મર્વ પ્રજા
નિ સ્પષ્ટ રહેતા છતાં તેમણે પોપણુ થતું, અને સર્વ પ્રજામાં શ્રેષ્ઠ અને પૂજ્યનિક મનાતા તેઓ
આમન્યા રાજા પ્રજા કોઈ કોઈપણ નહિ થતું, અને તેમનાથી સદા સર્વથા ધર્મ ધ્યાન સચવાતું,
ધર્મસ્ય દ્રુપતું નહિ, તે નીચેની હકીકતથી જણાશે.

બ્રાહ્મણ તે ધર્મનું ધર્મસ્ય બ્રાહ્મણોમૂલ મમ રાજન્ય લચ્યતે

ત ધર્મનું મૂળ છે અને ક્ષત્રી તે શિખર તુલ્ય છે.

ક્ષત્રિયો બાહુબીર્યેણ તરેદાપદ માત્મનઃ ॥

ધનેન વૈદ્યશૂદ્રૌ તુ જપહોમ દ્વિજોત્તમઃ ॥

ક્ષત્રી પોતાના બાહુબળથી આવેલી આપદાને દૂર કરી શકે છે, અને વૈશ્યો તથા
શૂદ્રો ધન વડે પોતાની આપદા મટારી શકે છે, પણ બ્રાહ્મણો તો પોતાના ધર્મબળ જપ
તપ, હોમથી અનેક પીડાને હાલી શકે છે. તેથી—

સ્વવીર્યા રાજવીર્યાશ્ચ, સ્વવીર્યં વલ્લવત્તરમ્ ॥

તસ્માત્ સ્વેનૈવ, વીર્યેણ, નિગૃહ્ણીયાદરીન્ દ્વિજઃ ॥

રાજાને તો ખીજની શક્તિ ઉપર આધાર રહેલો છે પણ બ્રાહ્મણને તો પોતાની જ
શક્તિ ઉપર આધાર છે માટે રાજથી પણ વધારે શક્તિવાન બ્રાહ્મણ છે.

ન બ્રાહ્મણો વેદયત કિંચિદ્વાનિ ધર્મધિત્ ॥

સ્વવીર્યેનૈવ તાન શિષ્યાન્માનવા નૃપકોરિણઃ ॥

ધર્મશાસ્ત્ર જાણનાર બ્રાહ્મણને પોતાનું માટે નુકશાન કરનારને માટે રાજાને પણ કરિ
યાદ કરવી પડતી નથી કેમકે તે પોતાની શક્તિ વડે નુકશાન કરનારને બ્રાહ્મણ પોને શાસન
કરવાને (શાપથી.) સમર્થ શક્તિવાન છે.

છે પણ જ્યાં ગોત્ર અને યજ્ઞમાન બંનેજ એવા બને છે ત્યાં ગમે તેમ ઠોકાય છે. એવાઓ વિવાહ સંબંધ પણ સ્વગોત્રમાં કરી બેસે છે. તેથી વંશ વૃદ્ધિ થતી નથી અને સુખી થતા નથી એ ગોત્ર ગમનના દોષનો પ્રભાવ છે. બૂલ કરેલા આહારો ધાર્ગિક અને ખરા હોય છે તે પાછળથી થએલી બૂલ જાણતાં બાઈ બેનના સંબંધથી સંસાર નભાવીને આયુષ્ય પુર કરે લાના દાખલા છે. તેવાને પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા ઉચિત નથી.

ગોત્રાવલી નીચે પ્રમાણે—

સત્તાઙ્ગિ, પંચાઙ્ગ, દિગાઙ્ગિ વેદ, દશેતિ સંખ્યા પ્રમિતાનિ મૂપ

શ્રી જામદગ્ન્યાદિ મુનીશ્વરાણાં ન્યુનૈક પઞ્ચાશદતિ સ્ફૂટાનિ ॥

એ રીતે જમદગ્નિ ઋષિનાં ૭ વંશો, વસિષ્ઠના ૪ વંશો, અત્રિના ૫ વંશો, વિશ્વામિત્રના ૫ વંશો, ગૌતમના ૧૦ વંશો ભારદ્વાજના ૪ વંશો, કશ્યપના ૪ વંશ અને અગસ્ત્યના ૧૦ વંશ ગોત્રો મળીને કુલ ૪૯ વંશ ગોત્રો થયાની વીગત નીચે પ્રમાણે—

(૧) જમદગ્નિ કે મૃગુનાં ૭ વંશ.

(૧) વત્ત, (૧) વાસ્ક

(૨) વિદ (૬) વૈન્ય

(૩) આર્ષ્ટિપેળ (૭) શુનક

(૪) મિત્રયુવ

તે સાતેના દરેક વંશનાં પ્રવર નીચે મુજબ—

(૧) વત્ત=૧ ભાર્ગવ, ૨ ચ્યવન, ૩ આપ્તવાન, ૪ ઔર્વ, ૫ જમદગ્ન્ય, પાંચ પ્રવર એ છે.

(૨) વિદ કે વેદ=ભાર્ગવ, ચ્યવન, આપ્તવાન, એ ત્રિપ્રવર. અથવા ભાર્ગવ, ઔર્વ અને જમદગ્ન્ય છે.

(૩) આર્ષ્ટિપેળ=ભાર્ગવ, ચ્યવન, આપ્તવાન, ઔર્વ, અને વૈદ એ પાંચ પ્રવર છે.

વળી કેટલાક ભાર્ગવ, ચ્યવન, અને જમદગ્ન્ય એમ ત્રિપ્રવર અથવા ભાર્ગવ, ચ્યવન, અને આપ્તવાન એમ ત્રિપ્રવર કહે છે.

(૪) મિત્રયુવ=ભાર્ગવ, ચ્યવન, દિવોદાસ એ ત્રણ અને કેટલાક વાદનથ, એ એક જ પ્રવર માને છે.

(૫) વાસ્ક=ભાર્ગવ, ચ્યવન, આપ્તવાન, અથવા ભાર્ગવ, વૈતહન્ય, સાવેતમ એ ત્રણ પ્રવર કહે છે.

(૬) વૈન્ય=ભાર્ગવ, વૈન્ય, પર્થ, એ ત્રણ.

(૭) શુનક=શૌનકજી, અથવા ગાર્ગ્યમહ, અથવા ભાર્ગવ અને ગાર્ગ્યમહ એમ બે પ્રવર કહ્યાં છે.

છે પણ બ્યા ગોત્ર અને યજમાન બનેજ એવા બને છે હાં રમે તેમ ઠોકાય છે. એવાઓ વિવાહ સંતપ્ત પણ સ્વગોત્રમા કરી બેસે છે. તેથી વશ વૃદ્ધિ થતી નથી અને સુખી થતા નથી એ ગોત્ર ગમનના દોષનો પ્રભાવ છે બૂલ કરેલા બ્રાહ્મણો ધાર્મિક અને ખરા હોય છે તે પાછળથી થએલી બૂન બળ્યતાં ભાઈ બેનનો સંબંધથી સંસાર નભાવીને આયુધ્ય/પુર કરે લાના દાખલા છે. તેવાને પ્રસિદ્ધિમા લાવવા ઉચિત નથી.

ગોત્રાવલી નીચે પ્રમાણે—

સત્પાઞ્ચિ, પચાક્ષ, દિગ્વિષ્વેદ, દશેતિ સદ્વ્યા પ્રમિતાનિ ભૂપ

શ્રી જામદગ્ન્યાદિ મુનીશ્વરાણાં ન્યુનૈક પઞ્ચાશદતિ સ્ફૂટાનિ ॥

એ રીતે જમદગ્નિ સપિના ૭ વંશો, વસિષ્ઠના ૪ વંશો, અત્રિના ૫ વંશો, વિશ્વામિત્રના ૫ વંશો, ગૌતમના ૧૦ વંશો ભારદ્વાજના ૪ વંશો, કશ્યપના ૪ વંશ અને અંગસ્થના ૧૦ વંશ ગોત્રો મળીને કુલ ૪૯ વંશ ગોત્રો થયાની વીગત નીચે પ્રમાણે—

(૧) જમદગ્નિ કે મૃગુનાં ૭ વંશ.

(૧) વત્સ,	(૧) યાસ્ક
(૨) વિદ	(૨) વૈવ્ય
(૩) આર્ષ્ટકેજ	(૩) શુનક
(૪) મિત્રયુવ	

તે સાતેના દરેક વંશના પ્રવર નીચે મુજબ—

(૧) વત્સ=૧ ભાર્ગવ, ૨ અ્યવન, ૩ આમવાન, ૪ ઔર્વ, ૫ જમદગ્ન્ય, પાંચ પ્રવર એ છે.

(૨) વિદ કે વેદ=ભાર્ગવ, અ્યવન, આમવાન, એ ત્રિપ્રવર. અથવા ભાર્ગવ, ઔર્વ અને જમદગ્ન્ય છે.

(૩) આર્ષ્ટકેજ=ભાર્ગવ, અ્યવન, આમવાન, ઔર્વ, અને વૈદ એ પાંચ પ્રવર છે.

વળી કેટલાક ભાર્ગવ, અ્યવન, અને જમદગ્ન્ય એમ ત્રિપ્રવર અથવા ભાર્ગવ, અ્યવન, અને આમવાન એમ ત્રિપ્રવર કહે છે.

(૪) મિત્રયુવ=ભાર્ગવ, અ્યવન, દિવોદાસ એ ત્રણ અને કેટલાક વાદ્મન્ય, એ એક પ્રવર માને છે.

(૫) યાસ્ક=ભાર્ગવ, અ્યવન, આમવાન, અથવા ભાર્ગવ, વૈતહંમ, સાવેતમ એ ત્રણ પ્રવર કહે છે.

(૬) વૈવ્ય=ભાર્ગવ, વૈવ્ય, પર્ય, એ ત્રણ.

(૭) શુનક=શૈનકેજ, અથવા ગાર્સેમદ, અથવા ભાર્ગવ અને ગાર્સેમદ એમ બે પ્રવર કહ્યા છે.

થયા ત્યારે ધણે આગ્રહ, સમજવી અને સત્કારથી તેમની યોગ્યતા મુજબ ગામ, ગરાસ આપીને વસાવ્યા. તેઓ ઉત્તરમાંથી આવેલા માટે ઔદિચ્યો નામ પડ્યું.

શિષ્ય ગણે આવેલા તે પણ છૂટા છવાયા વસી રહેલા જણાય છે અને રસ્તે આવતાં રહી પડેલા શિષ્યો પોતાના ગુરૂને આવવાની આશા રહીત થવાથી તેઓ પણ જ્યાં ત્યાં રહી પડ્યા.

આથી ગુજરાતમાં વૈદીક સદ્ધર્મના પ્રભાવને અંગે મુનિતિ અને સદાચાર રાજ અને પ્રજામાં વધ્યો.

તેમાંની કેટલીક ગાતિવાળા તો પોતે સ્વાશ્રિત જ રહ્યા. પોતાના ઉત્તમ બ્રાહ્મણ ધર્મ કર્મથી પરાશ્રિત થઇને નષ્ટ થયું યોગ્ય નથી એમ ધારી અઘાપિ પર્યંત સ્વાશ્રિત જ રહેલા છે.

પણ કેટલીક બ્રાહ્મણ ગાતિઓ પોતાના સ્થાનના કે બીજા વહ્નિકે આદિ શસ્ત્રોની મુશ્વતા કરવા લાગ્યા જેથી તેમણે પોતાના ગૌર સ્થાપ્યા છે. તેમાંની કેટલીક ઉચ્ચ ધંધાવાળી નાતોના ગૌર બીજની સાથે સંપંકત રહી શક્યા છે પણ અધમ ધંધાધારીના ગૌરો પંકિત બહીષ્કાર થયાથી તેઓને પોતાનો નાનો એક વાડો કરી બેસવાની ફરજ પડેલી જણાય છે—જેમકે નાગર વાણીયાના નાગર બ્રાહ્મણ ગૌર છે, મોઢ વાણીયાના મોઢ બ્રાહ્મણ ગૌર છે. શ્રીમાળી વાણીયાના શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ ગૌર છે, તેમ ઝારોલાના ઝારોળા, વાપડાના વાપડા, હરસોલાના હરસોલા, દાયમા રજપૂતના દાયમા બ્રાહ્મણ ગૌર છે. એ વિગેરે ઉત્તમ વર્ણોના ગૌરો ઉપરાંત ધાંચીના ધાંચી ગૌર, લુહારના લુહાર ગૌર, ખમારના ખમાર ગૌર, દરજીના સધગૌર, રાવતના રાવત ગૌર, ભાવસારના ભાવસાર ગૌર, ખાત્રીના ખાત્રી ગૌર, મુતારના મુતાર ગૌર વીગેરે ધંધાની નાત નામધારીના ગૌર છપાયા છે તે બ્રાહ્મણોમાં બહીષ્કાર થયાથી એવી અનેક નાતો પણ થઇ છે તે સર્વ મૂળે ઉદિચ્યો અને સાથે આવેલા શિષ્ય ગણે પૈકીના છે. લુવાણાના ગૌર સારસ્વત લુવાણા સાથે અને રાજ્યના થએલા ગૌર રાજગર બ્રાહ્મણો યજ્ઞમાનો સાથે ભોજન લેતા કહેવાય છે. તેમનાં પણ સત્પરિ અને ગૌર શાખા પ્રવરાદિ સરખાં, ધણે ભાગે મળતાં જ જણાશે.

મહાત્મા ઋષિ મુનિઓએ અગમ એટલી એવી વાપરી છે કે પોતાના કુટુંબી કાને ઝોળખી રાખવા માટે પોતાનું ગૌર-પ્રવર-અટક-શાખાદિ દરહમેશ યાદ રાખવાને દરરોજના નિસ અને નૈમિત્તિક ધર્મ કાર્યમાં યાદ કરીને આગળ કામ લેવા માંડવામાં આવે છે. એથી પોતીકા સંબંધીઓ ને દુર દુર દેશ જઈને વસેલા હોય, અને એક બીજની ઝોળખાણ બૂલ્યા હોય, તોપણ ગોત્રાચાર કરતાં જ પોતાના સંબંધકોને જણી શકે છે. અને વિવાહાદિક સંબંધમાં બૂલ થતાં અટકાવે છે. ખરા બ્રાહ્મણો અઘાપિ એ પ્રસંસા પાત્ર પ્રયા ચાલુ રાખીને રહેલા છે.

કેટલાકની અટક પોતાના ઉદ્યોગ કર્મ કાર્યના અંગે બદલાઈ છે જેમકે પ્રથમની અટક જૂદી છતાં જોતિપત્રું કાર્ય બે ત્રણ પેઢીથી ચાલતું આવ્યાને લીધે જોશી જ કહેવાય છે. લાંબી મુદત ગૌરપદને લીધે ગૌરજ છપાયા છે. યજ્ઞોદ્યોત રાખનાર અગ્નિહોત્રી કહેવાયા છે, વીગેરે વિગેરે પણ ધર્મ કાર્યમાં તો તેમનાં ગોત્રાચાર અસલ પ્રમાણે જ થાય છે. કેટલાક બ્રાહ્મણો પોતાનાં ગોત્રાચાર બૂલ્યા હોય છે તો તેમના પુરોહિતો તે યાદ રાખીને બોલી દેખાડે

૪ વિશ્વામિત્ર-ઋષિ વંશ.

આ વિશ્વામિત્ર ઋષિવંશમા ૧૦ પુરુષો ગોત્ર કર્તા થયા છે તેમના પ્રવરની હકીકત—

(૧) કુસીક=વિશ્વામિત્ર અને દેવરાજ એ બે જ પ્રવર છે પણ ત્રીજુ દેવવ ગણે છે.

(૨) સૌહિત=વિશ્વામિત્ર, લોહિત, અને અટક એનણુ અથવા કેટલાક માધુચ્છદ, વૈશ્વારય, અને અટક એ ત્રણ પ્રવર ગણે છે.

(૩) રૌક્ષક=વિશ્વામિત્ર, માધિન, અને રૈણુવ. અથવા વિશ્વામિત્ર રૌક્ષક, અને રૈણુવ એ ત્રણ ગણે છે.

(૪) કામકાયન=વિશ્વામિત્ર, દેવશ્રવસ, અને દેવતરસ, અ ત્રણ અથવા વિશ્વામિત્ર દેવ તરસ, અને દેવશ્રવસ એ નણુ કહે છે.

(૫) અન્નના=વિશ્વામિત્ર, માધુચ્છદ, અને અન્ન, એ ત્રણ અથવા વિશ્વામિત્ર, આમ સ્મરથ્ય, અને માધુલ એમ પણ કહે છે

(૬) પુત્ર=વિશ્વામિત્ર, કાલ્ય, અને આશિલ એ ત્રણ છે

(૭) ષનજય=વિશ્વામિત્ર, માધુચ્છદ, અને અધમર્ણુ એ ત્રણ અગર વિશ્વામિત્ર, માધુ-ચ્છદ અને ધનનથ એ નણુ પણ કહે છે.

(૮) અધમર્ણ=વિશ્વામિત્ર અને અધમર્ણુ એ બે છે

(૯) પુષ્પ=વિશ્વામિત્ર અને પુષ્પ એ બે છે અથવા વિશ્વામિત્ર, દેવરાજ, અને પુષ્પ એ ત્રણ પણ છે.

(૧૦) દ્વિકૌશિક=વિશ્વામિત્ર, અને હૃદકૌશિક એવા બે છે.

એ રીતે વિશ્વામિત્રનો વંશ ગણુ છે

૫ ગૌતમ વંશ

ગૌતમ ઋષિના વંશમા ૧૦ પુરુષો ગોત્ર કર્તા થયા છે. પ્રવર નીચે મુજબ

(૧) આવાલ્ય=આગીરસ, શારદત, અને ગૌતમ એ ત્રિપ્રવર.

(૨) શારદત=આગીરસ, શારદત, અને ગૌતમ એ નણુ પ્રવર છે.

(૩) વામદેવ=આગીરસ, વામદેવ, ને ગૌતમ.

(૪) કોમલ=આગીરસ, ઐતથ્ય, અને દર્દ્યતમસ, એ ત્રણ પ્રવર છે.

(૫) રાહુગન=આગીરસ અને રાહુગણુ છે.

(૬) ઉતપ્ય=આગીરસ, ઉતપ્ય, ને ગૌતમ.

(૭) વૃહદુક્ય=આગીરસ, વૃહદુક્ય, ને ગૌતમ.

(૮) સોમરાજ=આગીરસ, સોમરાજ, ને ગૌતમ.

(૯) કરેણુપાલ=કરેણુપાળ, એ એક જ પ્રવર છે.

(૧૦) મોહનસ=મૌથનસ એ એક જ પ્રવર છે.

એ રીતે મુની ગૌતમનાં ગોત્રપ્રવર જાણવાં—

૬ ભારદ્વાજ વંશ ગોત્ર.

આ ભારદ્વાજ વંશ કુળમાં ૪ ચાર જ ગોત્ર કર્તા પુરુષ ઉત્પન્ન થયા છે તેમનાં પ્રવર

(૧) ભારદ્વાજ=ભારદ્વાજ, આંગીરસ અને બાર્હસ્પત્ય, એ ત્રણ પ્રવર છે.

(૨) ગર્ગ=આંગીરસ, સૈન્ય, અને ગાર્ગ્ય, એ ત્રણ અથવા ભારદ્વાજ, ગાર્ગ્ય અને સૈન્ય એ ત્રણ ગણે છે.

(૩) ક્રશ્ન=આંગીરસ, માતવચસ, અને વાંદન, એ ત્રણ અથવા આંગીરસ, બાર્હસ્પત્ય, ભારદ્વાજ, વાંદન અને માતવચસ, એ પાંચ પ્રવર ગણે છે.

(૪) કર્ગ=આંગીરસ, મહીયવ, અને રક્ષયસ, એ ત્રણ પ્રવર છે.

એ રીતનાં ભારદ્વાજ કુળ ગોત્ર પ્રવર છે.

૭ કાશ્યપ વંશ.

આ કાશ્યપ વંશમાં (૫) ગોત્રકર્તા થયા તેમનાં પ્રવર નીચે પ્રમાણે—

(૧) કાશ્યપ=કાશ્યપ, વત્સાર, અને નૈમ્બુવ એ ત્રણ અથવા કાશ્યપ, વત્સાર અને અસિત એ ત્રણ પ્રવર ગણે છે.

(૨) નિમ્બુવ=કાશ્યપ, વત્સાર, અને નૈમ્બુવ, એ ત્રણ પ્રવર કર્તા થયા છે.

(૩) શાંદિલ્ય=કાશ્યપ, વત્સાર, અને શાંદિલ્ય એ ત્રણ અથવા શાંદિલ્યને બદલે દેવજા અથવા અસિત, દેવસ અને શાંદિલ્ય એમ ગણે છે.

(૪) રૈમ્ય=કાશ્યપ, વત્સાર, રૈમ્ય, એ ત્રણ છે.

(૫) લૌગશ્ચિ=કાશ્યપ, વત્સાર, અને વસિષ્ઠ એ ત્રણ પ્રવર છે.

એ રીતે કાશ્યપ ગોત્રમાં સહકુટુંબીક જાણવા.

(૮) અગસ્ત્ય મુનિ વંશ.

આમાં આ ઋષિ મુનિ વંશમાં ૧૦ કુલ ગોત્ર થયાં છે પણ તેમાંનાં પ્રસિદ્ધ ૪ જાણવાં છે.

(૧) હમવાહ=આગસ્ત્ય, દીર્ઘચ્યુત, અને ધીમ્બવાહ એ ત્રણ અથવા એક જ આગસ્ત્ય પણ કહે છે.

(૨) સોમવાહ=આગસ્ત્ય, દીર્ઘચ્યુત, સોમવાહ.

(૩) દર્મવાહ=આગસ્ત્ય, દીર્ઘચ્યુત, ને દર્મવાહ.

(૪) યજ્ઞવાહ=આગસ્ત્ય, દીર્ઘચ્યુત, યજ્ઞવાહ એ ત્રણ છે.

એ ચાર પ્રસિદ્ધ ગોત્રો સિવાય બીજાં ગ્રંથોમાં ઋષિઓએ નીચેનાં ત્રણ ગોત્ર કર્તા ગણ્યાં છે.

૧ સાંભવાહ, ૨ પુરુષાસ.

૨ દત્તવાહ,

૩ મદદ.

૩ અનવાહ,

૮ સારવાહ

૪ પૈનાકપાણી.

૯ દંતવાહ.

૫ દિમવાહ.

॥ એ રીતે અગસ્ત્ય વચ ગણાય છે.

ગોત્રપ્રવરાદિક બાળતમા ઘણુંક સ્થિત્યાતર થયું છે અને તેથી કેટલાકને આ વિષય વાચીને શકા શિવ થવાનું બને તો પોતે પોતાની મન મરણ પ્રમાણે માની લાવાને હરકત નથી. આ વિષય વિવાદીત થવા માટે ઇચ્છીત નથી તેથી સમ્ય જનોને મારી પ્રાર્થના છે કે પોતે જેમ સમજતા હોય તેમ સમજી લેશે અગર સુધારી લેશે.

વિષય એવો છે કે પોતે પોતાની શંકાને શોધી-શકા દુર કરવા મત્ત કરે તો જ પોતે પોતાનું શોધી શકે-અથો એટલા બધા રૂપતાતરો થએલા જણાશે કે અસલ કયું અને રૂપાતર કયું તે લામા વખતે અને સ્વાનુભવે સમજી શકાય. મૂંડે મૂંડે મતિ ભિન્ના પ્રમાણે જૂઠા જૂઠા અચકારો કરી ગયા છે તો આધુનિક વિદ્વત જનો કરે એ કાઈ નવિનતા નથી તોપણ ઘણું ભાગે સરખાપણું આવે છે તેથી પોતે પોતાની શંકાનું સમાધાન વિચારી લેવું એ ઉત્તમ માર્ગ છે ઘણી માતિઓ છિન્ન ભિન્ન હોવાથી પોતાના અસલ આચાર વિચારમા જૂનથાપ પણ થએલી સમવિત ધારત્રી જોઇએ અને અટક, શાખા, પ્રવર, વેદ, અને દેવી, ગણપતી આદિમા જૂલ થવા પામેલી ધણાકને જણાશે. અરે? ધણાક તો પોતાની કુળ દેવ્યાનું નામ પણ જાણતા નથી અને તેથી બૌદ્ધરાજ અગર અંબાજી એજ અગર ગામની કોઈ માતાએ પોતાના બાળકોના વાળ-વાળમુવાળા ઉતરાવતા થએલા ધણેજ ભાગે જોશે.

સપક્ષીક બ્રાહ્મણોની યાદી પ્રગટ કરી હતી ત્યારે એક સુઘ મહાપયે શકા બતાવી હતી કે અમુક જોતજાત માતિઓ સપક્ષ લાગતી નથી તેનો ખુનસો કરવો પણ તે જ ગૃહ સ્થ સંબંધકમા ચહેર ચોરાશી જમાડવામા આવી અને ત્યાર બાદ એક ચોક્કે સર્વ સપક્ષીક બ્રાહ્મણોની ચોરાશી ધનાસુતારની પોગમા જમી ત્યારે તેઓ પોતે જ પોતાની શંકા સ્વાનુભવે સુધારી શક્યા હતા એમ આ બાળતમા વિવાદીત થવા મારી ઇચ્છા નથી.

લી. બ્રાહ્મણ સેવક

નાનાલાલ દેવશાંકર યાજ્ઞિક.

અમદાવાદ.

*બ્રાહ્મણો.

ધરતી. ૧૮૯૧ માં ગુજરાતના બ્રાહ્મણોની વસ્તી કચ્છ અને કાઠીઆવાડનો સમાવેશ કરતાં ૫૬૮૮૬૮ ની હતી અથવા તો સમગ્ર હિન્દુ વસ્તીની ૫૭૫ ટકા જેટલી હતી.

ધ્યારામના કાવ્યો અને મીસે-આહમદી (ધરતી ૧૭૧૦) માં આપેલા વર્ણન ઉપરથી માલુમ પડે છે કે બ્રાહ્મણની ગુજરાતમાં ૮૪ જાતીઓ છે પરંતુ તેમાં દર્શાવેલી જાતીઓ એકબીજા સાથે મળતી આવતી નથી, તેમજ હાલ ગુજરાતમાં ત્રિહિ જણાતી જાતીઓના નામ તેમાં આપેલા છે. અને મુખ્ય કેટલીક જાતીઓ પડતી, મુક્વામાં આવી છે તે ઉપરથી અનુમાન કરી શકાય કે ચોરાસીની સંખ્યાની માત્ર એક સાધારણ માન્યતા છે. પેટા વિભાગ બાદ કરતાં એમ માલુમ પડી આવ્યું છે કે ગુજરાતમાં બ્રાહ્મણોની જુદી જુદી ૭૯ જાતો છે. તેઓમાંની ધણીભરી જાતો એકબીજા સાથે જોગન-વ્યવહાર રાખે છે. પરંતુ કન્યા વ્યવહાર હોતો નથી. દરેક જાતીમાં બીજુક અને ગૃહસ્થ નામના બે ભાગ હોય છે. આ નીચમને અપવાદ ૩૫ ફક્ત અનાવલા બ્રાહ્મણોની જાતી છે જેમાં સઘળા ગૃહસ્થ છે. ભાર્ગવ નાગર અને બીજા થોડા બ્રાહ્મણો સીવાય ગુજરાતના સઘળા બ્રાહ્મણો ધણું કરીને યજુરવેદી હોય છે. દરેક વિભાગમાં પાંચથી પચીસ ગોત્ર હોય છે અને દરેક ગોત્ર અમુક રૂપીના વંશના હોવાનો દાવો કરે છે. એકજ ગોત્રના કુટુંબીઓમાં એકબીજા સાથે લગ્ન થઈ શકતાં નથી. બીજુક અથવા ગૃહસ્થની પદવી, વંશપરંપરાથી ચાલતી આવે છે અને તેને ધંધા સાથે કાંઈ સંબંધ હોતો નથી. બ્રાહ્મણોની મુખ્ય ૫૪ જાતો છે. તેમાં ઐદીય, ખેડાવાળ, મેવાડા, મોઢ, નાગર, શ્રીગાડ અને શ્રીમાળા જાતના બ્રાહ્મણો કચ્છ અને કાઠીઆવાડનો સમાવેશ કરતાં આખા પ્રાંતમાં માલુમ પડી આવે છે. બ્રાહ્મણોની ૫૪ જાતોની વીગત નીચે પ્રમાણે છે.

તેમની સંખ્યા ૫૧૪૩ ની છે. કચ્છ અને કાઠીઆવાડમાં તેઓ રહે છે. શ્રી કૃષ્ણ

દ્વારકામાં કરેલા યજ્ઞ વખતે ગરૂડ સાથે આવેલા વાલ્મીકિના નાના

અગ્નિ. પુત્રના વંશના છે તેમ તેઓ જતાવે છે તેઓની જાતી ધણીગરીળ

છે અને તેમનો પંથો મંદીરમાં સેવક તરીકે રહેવાનો, મીઠાઈ જતા-

વવાનો અને બીજા ભાગવાનો છે. થોડાક ખેતીનો ધંધો કરે છે, તેઓ વૈશ્વ સંપ્રદાયના

છે અને કુળદેવતા તરીકે દ્વારકાનાયને પુજે છે.

તેઓ ભાટેલા અને મસ્તાનના ઉપનામથી ઓળખાય છે. તેઓની સંખ્યા ૪૦૩૩૪

ની છે અને તેઓ સુરત જીલ્લાના અને વડોદરા રાજ્યમાં તેઓની

અનાવલા. વસ્તી છે. દક્ષીણ ગુજરાતમાં તેઓ પ્રવીણ ખેડુત લેખાય છે. અના-

વલા નામના સુરતની પુર્વે આચરે ચાલીસ માઈલ ઉપર આવેલુ ગાય-

કવાડના તાબાનું અનાવલ ગામ ઉપરથી પડ્યું છે. મસ્તાન અને ભાટેલા નામ આ ઉપ-

રથી પડ્યું તે અચોક્કસ છે. મસ્તાનનો અર્થ તોફાની અથવા મગર યાજ છે જે અર્થ

આગળના ખેડુતો અને દેસાઈઓના ગુણ સાથે મળતો આવે છે. મસ્તાન શબ્દ કદાચ

મહાસ્થાન ઉપરથી ઉતરી આવેલો હોય અને તેઓ ગુજરાતમાં આવી વસ્યા તે વખતની

* જોખમે એકીઠીપર ગુજરાત હિંદુઓપુલેસન બ્રાહ્મણમાંથી ઉતારો.

કોઈ જગ્યાનું નામ હોય ભાટેલા શબ્દ પણ કદાચ ભાટ અથવા ભાત ઉપરથી નીપજ્યેલો હોય ભાટ શબ્દ ભાટ જાતી સાથે જોડાયેલો છે અને તેઓ ળંગર ઉપજાવવામાં પ્રખ્યાત હોવાથી કદાચ ભાતનો અપભ્રંશ થઈ ભાટ થયો હોય અને તેમ હોય પરંતુ ભાટેલાનું નામ તેઓને પસંદ નથી. એવું પણ માનવામાં આવે છે કે ઉત્તર હોન્ડુસ્તાનમાંથી પાછા જઈ આવેલા આદાણોએ તેમને બ્રહ્મ થયેલા કેલા હોય અને તે ઉપરથી તેઓ ભાટેલા કહેવાયા. તેઓની ઉત્પત્તિ વીધે શોક માન્યતા એમ છે કે જ્યારે શ્રી રામચંદ્ર લંકામાંથી વીજ્ય મેળવી પાછા ફર્યા તે વખતે સુરતની પાસે આવેલા વાસંદાની ટેકરીઓમાં પાંતરવાણ નામની જગ્યા ઉપર તેઓ યોગ્યા યજ્ઞ કર્યાની ઇચ્છાથી તેઓને આદાણોની જરૂર પડી આસપાસ દેશમાં ચારે તરફ તપાસ કરતા આદાણો નહિ મળી આવવાથી તેમણે કુગરમા વસ્તી જાતીના ૧૮ હજાર મનુષ્યોને આદાણુ બનાવ્યા પરંતુ વાસ્તવિક રીતે એમ માની શકાય કે પ્રાચીન સમયમાં આદાણુના ટોળા દક્ષિણ તરફ ઉતરી આવેલા અને જંગલોમાં વસ્તી પ્રત્નને મારી કાઢી જમીન રહેવા તથા ખેડવા લાયક બનાવી તેઓ ઉત્તર તરફથી ઉચ સામાજિક અને ધાર્મિક રીવાજો લાવ્યા હતા. જે રીત રીવાજો તે વખતે ત્યાં રહેનાર જાતીઓને પસંદ નહોતા. પોતાની શ્રેષ્ઠતા જાળવી રાખવા સાર તેઓએ તે વખતે ત્યાં વસ્તા આદાણોને પોતાથી ઉતરતી પકતીના ગણવા લાગ્યા અનાવલા આદાણોના સંબંધમાં પણ કદાચ એમ હોય કે અનવલ નામના ઉખળુ ઝરાતી પાસે વસેલા કોઈ કોઈ ઉચ આદાણુના તેઓ અનુયાયી હોય. એટો એકસ છે અનાવલા આદાણો ધણા લાખા વખતથી દ્વિધીયુ યુજરાતમાં વસેલા છે કારણ કે ખીજ આદાણોની માફક તેઓમાં કોઈ બીનુક છે નહિ પરંતુ સઘળા મહત્ત્વ મનાય છે સળળા અનાવલા આદાણો રીવને પુજે છે. પરંતુ એક જાતી તરીકે તો એ ધર્મમાં પછાત અને ધાર્મિક સીદાતો માનવામાં ખેડરકાર હોય છે જે કે તેઓની જાત હડીતી અનનાડ અને કજ્યા ખોર છે તો પણ તેઓ સતોડી, કેળવણીના હીમાયતી નમ્ર અને ઉદાર હોય છે. પચાસ વર્ષ પહેલા તેઓ સઘળા ખેડુત હતા અને હજુ પણ ખેતી તેમનો મુખ્ય ધંધો છે પરંતુ હાલ તેઓમાના ધણા ખરા મારા કેળવાયેલા અને નારા હોદાઓ ઉપર રોકાયેલા છે. કેટલાક વડીલાતનો ધંધો મર છે કેટલાક વહેપાર ખેડે છે અને કેટલાક ઉચી સરકારી નોકરીમાં છે. તેઓમાં દેસાઈ અને સાધારણ ખેડુત એવા બે વીજાગ છે બ્રીગસ અમન પહેલા અને ત્યાર બાદ ચોલા વર્ષ સુધી દેસાઈઓએ ગામના જમીનદાર તરીકે અને દેસાઈ તરીકે ખુબ સત્તા મેળવી હતી. તેઓ પૈસે ટકે વજા સુખી હતા. અને ખેડુતોની પાસેથી મનસ્વી રીતે વેરો ઉપરાવતા પરંતુ ખ્રીષ્ટીસ અમલ થયા બાદ સરકાર તરફથી બારોબાર ખેડુતોની નીમણૂકથી તેઓની સ્થાતી ,પલટાઈ ગઈ અને તેઓની મુખ્ય આવકનું સાધન બધ થયું. દેસાઈ કુટુંબ વાળાઓ ભાટેલાઓને કન્યા આપતા નથી હાલમાં પૈસાદાર ભાટેલાઓનાં આંગિવાનો ગરીબ દેસાઈઓને પોતાની કન્યાઓ આપે છે. અને આવી હરીશંધી કેટલાક ખરાબ રીવાજો તેમનામાં દાખલ થયા છે પૈસાની તંબીમાં આવેલા દેસાઈ તંત્ર ખીજ કન્યા સોધી લે છે અને આંગામાં મળેલા નાણાંથી પોતાનું દેવું ચુકવી દે છે. બીજું ખરાબ પરીણામ એ આવ્યું છે કે લગ્ન વખતનો ખર્ચ શ્રીમંત વખતનો અને કન્યાને પુત્રી પ્રથમ યત્ના કરીયાનરનો ખર્ચ કન્યાના પોતાને સીર હોય છે. આવા કરીયાવરના બારે

ખર્ચને લીધે કેટલાક દેશી કુટુંબો પાપનાલ યથ ગયાં છે અને તેથી કરીને દેસાખ કુટુંબોમાં કન્યાનો જન્મ તે એક ભારે દુઃખ સમાન ઓલખાય છે. આવા ત્રાસદાયક ખર્ચથી અલગ રહી બાટેલા ખેડુતો ખીટીસ રાંત્યની છાંય હેઠળ સુધરતા જાય છે અને હાલ સુરત જીલ્લાના કેટલાક ગામોમાં બાટેલાં કુટુંબને ધણીજ સારી સ્થિતિ ઉપર આવી ગયા છે. ઇસ્વી. ૧૮૮૬-૧૮૮૬ સુધીનાં ધણાજ અગત્યના સુધારા તેઓની જાતીમાં થયા છે. લગભગ ૩૦૦ કુટુંબોઓએ લમના ખર્ચ કમી કરવાના સોગન લીધા છે. એક ઉપર બીજા કન્યા લેવા તથા દેવાની મનાઈ કરી છે અને કુળના મીઠ્યા અભીમાનને છોડી દઈ પોતાની દીકરીઓ પોતામાંજ આપવી શરૂ કરી છે. તેઓની આ સંબંધની ચળવળ એટલા મંજુત પાયા ઉપર હાલ આવી છે કે ધણાખરા દેસાખોને પોતાના દીકરાઓને પરણાવતી વખતે મોટી રકમો મળતી બંધ થઈ છે.

ઔદીય બ્રાહ્મણોની સંખ્યા ૨૦૪૬૦૮ અને તે આખા ગુજરાતમાં પચસેલી છે.

લોક કહેવત મુજબ સઘળા ઔદીય રૂપી તરીકે મનાય છે. તેઓ

ઔદીય.

ઉત્તર હિન્દુસ્થાનમાંથી આવી ગુજરાતમાં વસ્યા હતા. તેઓના

કહેવા મુજબ અણહીલવાડના મુળરાજ રાજાએ એક યજ્ઞ કરતી

વખતે તેઓને બોલાવ્યા હતા. યજ્ઞ યથ રહ્યા પછી રાજાએ આ દેશમાં રહેવાને તેઓને લલચાવવાની ખાતર સારી જમીનો બક્ષીસ કરી. કેટલાકે કણ્વલ કર્યું પરંતુ બીજાઓએ જ્યાં સુધી મહી નદીના મુખ આગળ આવેલી એક પવિત્ર જગ્યા આપી સમજાવવામાં આવ્યા નહિ. ત્યાં સુધી ના પાડી. જેઓએ રહેવાને પહેલા હા પાડી તેઓ એક હજાર બ્રાહ્મણો હતા. તે ઉપરથી તેઓ ઔદીય સહજતા નામથી ઓળખાય છે. જેઓએ ટાળી બાંધી ના પાડી તેઓ ટાળકીયા ઔદીયના નામથી ઓળખાય છે. સહજ ઔદીયમાં પશુ સીંહારા અને સીંધપુરા નામના બે ભાગ છે. સીંહારા નામ ભાવનગરની પાસે આવેલા સીંહાર ગામ ઉપરથી પડેલું છે અને સીંધપુરા મહેસાણા પાસે આવેલા સીંધપુર શહેર જે તેમના વડવાઓને મુળરાજ રાજા તરફથી બક્ષીસ કરવામાં આવેલું તે ઉપરથી પડ્યું છે. ધણાખરા ઔદીય બ્રાહ્મણોને નીર્વાહ બીજાજતી ઉપર છે. કેટલાક ખેતીનો કેટલાક રસોઇનો અને કેટલાક ગામડામાં ગોરપદાનો ધંધો કરે છે. નીચી ગાતીના હિન્દુઓમાં ગોરપદાનો ધંધો કરવાનો રીવાજ ઔદીયોમાં એટલો બધો નીચો ગણાય છે કે જેથી હાલ તેઓમાં ધણાજ કજીઆ અને તડ ઉત્પન્ન થયાં છે. ઉત્તર ગુજરાતમાં આ ધંધા કરનારાઓને નાત બહાર કાઢી મુકવામાં આવ્યા છે આથી કરી તેઓમાં ધણા ભાગ પડી ગયા છે અને હાલમાં તેઓ કણ્વળીગોર, દરજીગોર, ગાંધવગોર, હજમગોર અને કાળગોરના નામથી ઓળખાય છે. ખેતી કરતા ઔદીયોની વસ્તી કચ્છમાં આવેલા વાંગડમાં છે. તેઓમાં દુકા પીવાનો પુનરલસ કરવામાં અને એવા બીજા રીવાજો હોવાથી તેઓ ધણા હલકા મનાય છે. પરંતુ તેઓની દીકરીઓ કાઠીઆવાડમાં આવેલા હાલાવાડના ઔદીયો લે છે. હાલાવાડી કન્યાઓ ધાંગધામાં અપાય છે અને ધાંગધાની કન્યાઓ વીરમગામ, અમદાવાદ અને સીંધપુરના ઊંચા ગણાતા બ્રાહ્મણોમાં દેવાય છે.

મર્યાદા અસલ વતનીઓ તરીકે ઠાવે કરતા બાજવ બ્રાહ્મણોની વસ્તી સુરત અને

ભાર્ગવ.

ભરૂચમાં મળી આશરે ૧૮૮૪ ની છે. ભરૂચ શહેર બાંધનાર બ્રહ્મ
રૂપીના નામ ઉપરથી તેઓનું નામ ભાર્ગવ પડ્યું છે. તે શહેરમાં
એક વખતે તેઓની સત્તા સર્વોપરી હતી. તેના દાખલા રૂપે અધ્યાપી
પર્યંત પારસીઓ પોતાના લક્ષ પ્રમુખે ભાર્ગવ બ્રાહ્મણોને, અમુક રકમ આપ્યા કરે છે.
ભરૂચ અને સુરત શીવાય તેઓની વસ્તી માંડવી અને કામલેજમાં પણ છે. પુરાતન સમ-
યમાં ભરૂચ અને માંડવીના બ્રાહ્મણો સગપણથી જોડાયેલા હતા. પરંતુ કેટલીક પેઢીઓ
પહેલાં માંડવી જતી એક જાત નર્મદામાં ડુબી ગઈ હતી. તે કમનસીબ બનાવ પછી ભરૂચ
અને માંડવીના બ્રાહ્મણોમાં થતાં લક્ષ બંધ થઈ ગયા. ભીંતુક અને ગૃહસ્થના ભાગ શીવાય
ભાર્ગવ બ્રાહ્મણોમાં વીસા અને દશા નામના ભાગ છે. તેઓમાં એક ખીજ સાથે લક્ષ્મણ
વ્યવહાર નથી. ભરૂચના ભાર્ગવ બ્રાહ્મણો હુશીઆર દેખાવડા અને કેટલાક કેળવણીમાં
નામાંજાત છે. મરકારી અને દેશી રાજ્યોમાં નોકરી કરતાં થોડા કુટુંબો સીવાય તેઓની
સમગ્ર જાતી સુખી નથી. મુખ્યત્વે કરીને કામલેજ અને માંડવીના ભાર્ગવો ખેતી અને
મજૂરીના ધંધામાં પડેલાં છે.

બોજકો ૧૦૦૮ ની સંખ્યામાં આ દેશમાં ઉતરી આવી કચ્છ અને કાઠીઆવાડમાં
વસ્યા. ધણા શ્રીમાળી બ્રાહ્મણોએ ઉદર નીર્વાહ સારૂ જૈનધર્મ સ્વી-

કોજક.

કાર્યો અને ઓસવાળ વાણીઆઓ સાથે બોજન લીધું તેથી કરી
તેઓ બોજક (ખાનારા) કહેવાય છે. બોજકો જૈન દહેરાઓમાં
ગીત ગાય છે અને શ્રાવણ સાથે જમે છે. તેઓમાં વિધવા વિવાહની છુટ છે.

બોરસદા બ્રાહ્મણોની વસ્તી ૧૫૪૭ ની અને તેઓ મુખ્યત્વે કરી ખેડમાં વસે છે.

બોરસદા.

તેઓનું નામ ખેડ પાસે આવેલા બોરસદ ગામ ઉપરથી પડ્યું છે.
તેઓનો ખેતીનો ધંધો અને ધણા ગામડાઓની માલકી બતાવી
આપે છે કે તેઓ લખાજ લાંબા વખતથી આ દેશમાં આવીને વસ્યા
છે. તેઓ કહે છે કે મહમદ બેગડાના વખતમાં (ઈ. ૧૫૦૦) એક સુસલમાન ફકીરે
આવી તેઓના ગામમાં એક બકરાને કાપી નાંખ્યું. બ્રાહ્મણો તેની પાછળ પડતાં ફકીર
પોતાના શવના જોખમે નાસી ગયો. આ વાતની મહમદ બેગડાને ખબર પડી અને
તેઓનાં ગામ છુટી લીધાં જેમાંના ધણાંખરાં હાલ સુસલમાનોને તાબે છે.

ચોવીસા

ચોવીસા બ્રાહ્મણોની વસ્તી ૧૪૮૮ ની છે અને તેઓ કાઠીઆવાડ
અને વડોદરામાં રહે છે. તેઓમાં મોટા અને ન્હાના નામના
બે વિભાગ છે.

ધીય બ્રાહ્મણો ૧૦૭૩ ની સંખ્યામાં ઉતરી આવી ખેડ અને ભરૂચ શુદ્ધમાં
વસ્યા. તેઓનું નામ ધીય રૂપીના નામ ઉપરથી પડ્યું છે. તેઓ

ધીય.

કહે છે કે તેઓનું હાલનું નામ વીજપુર પાસે આવેલા દેહવાન
ગામ ઉપરથી પડ્યું છે જ્યાં હાલ પણ ધીય રૂપીનો આશ્રમ છે.
તેઓનો ધંધો ખેતીનો અને નાણાં ધીરવાનો છે.

દીસાવાળ.

દીસાવાળ બ્રાહ્મણો ૨૨૮ ની સંખ્યામાં ઉતરી પડી સુરત અને અમ-
દાવાદમાં વસ્યા. તેઓનું નામ પાલનપુર પાસે આવેલા દીસા ગામ
ઉપરથી પડ્યું છે. તેઓ દીસાવાળ વાણીઆના ગૌર છે.

(આપૂર્ણ.)

ભૂત અને ભવિષ્ય.

પુરાણ પૂર્વેન હતા તમારા, વનવાસી, કૃષિ કરનારા,

ઘેર ઉપર સમતા ધરનારા, કાણુ નિયમમાં પળનારા,—

આલક મહારાં. ૧

દેવ, જાત્યા, બહુ રાજ્યો, સ્થાપ્યાં, ધર્મ કલા ને વ્યાપાર,

ચાલુ દિલસુધી હુનર નીતિ, કહોન; શું ઉતર્યા પ્રાર,

આલક મહારાં. ૨

નંગલ બેઢ્યાં; પશુઓ રાની પાળ્યાં કંઈ કંઈને; માર્યાં;

અનાર્ય બહુએ પશુ જેવાને પુનિત સ્પર્શે ઉદાર્યાં;

આલક મહારાં. ૩

નરહર્યે સુર ને દાનવનાં સૈન્ય ઉભય વસતાં સાથે,

દાનવસૈન્ય હણી સુર પોપી પૌરુષજ્યોતિ ધરી માથે,

આલક મહારાં. ૪

એક જ્યોતિના બની ઉપાસક-ભોધક ધસ્યા નિહર-નગમાં,

ખાળા રાક્ષુ નહિ કોઈ એમને-વધાવતા સહુકો-પગલાં !—

આલક મહારાં. ૫

મને મુકાવી પશુ-અનાર્ય-વન-તિમિર-ઘેર અધર્મોધી,

ધસ્યા મુકાવા ખંડ અન્ય, અટક્યા કેવલ જ્યાં પૃથ્વી ખુટી !—

આલક મહારાં. ૬

નવે ખંડની દેવીઓમાં બ્રહ્માએ હું પ્રથમ ધરી,

સૌના અયપણુની હું સાક્ષી, મુનર અયપણુમાં-હુંજ છડી,—

આલક મહારાં. ૭

ભૂત કાળ પૂરો મેં-દોડો, ભવિષ્યમાં મુનર નંજર તોણી,

માટે કહું-હું; ચેતો, ચેતો, સાવધ બનો સમય-ગણી—

આલક મહારાં. ૮

કોટિ-તણી સખ્યાથી જોજો ફાકટ ગર્વે ને ધરશે આલ,

મદને નવત્સી, પરવત્સીથી કરશે માં આપર બેઢાલ;

આલક મહારાં. ૯

શહેરો ને શહેરી રોગો ને કંતાયેલાં શહેરીપતન,

હુંકાં, જાગત, નિર્બળ; કહુપિત ચિથિલ; બિચારાં, શહેરી-મન,—

આલક મહારાં. ૧૦

પુન ઉપર મુખો.

રહેરી મરીબી, રહેરી સુરતી, ત્યારે રહેર તણી જાળ,
 રહેરી પાપો, રહેરી જુઠાણાં, રહેર તણી કલહો કંઝાળ,—

બાલક મહારાં. ૧૧

એ સદુ આવરણોને તોડો, એ માયાને પરી કરો,
 દિત ને દિતનાં સાધન શાશ્વત, સ્વચ્છ હોયને હરે, ધરો;—

બાલક મહારાં. ૧૨

વનો વસાવો, ખેડો ખેતર, રચો વાડીઓ, પશુ પાળો,
 ખાતર-ખીજ-અતુ-ચારા-ધરતીના બેઢ પૂરા ન્યાળો.

બાલક મહારાં. ૧૩

નકિયો સાંધો, કૂપો ગાળો, સમુદ્રવારિ મિષ્ટ કરો,—
 જલમાં રચલ, રચલમાં જલ આણો, કુદરતનાથી મિત્ર કરો;
 બાલક મહારાં. ૧૪

નીંદ્રા ખોડો, અંધોઃઆંધો, આગ વીજ ને રસાયણો,
 ખનિજ-સૃષ્ટિ વર્ગો વાયુચક્રને અધીન કરી અપમાં આણો;—
 બાલક મહારાં. ૧૫

એ વનવાસ વિશે ઉછરતાં દૂધ-મધ તેમારું બાલ,
 નહિ બ્યાધથી-હકશે પાછાં, નહિ એમને છળવે બ્યાલ,—
 બાલક મહારાં. ૧૬

ધોધ કુદી એ હસશે સામાં, નદીપુર તરો હિતરશે,
 ખરે મપોરે જોતન ખેતરે લણી કણસલાં-ઢગ રચશે;
 બાલક મહારાં. ૧૭

જોતન પૂર વિશે એ આયો નીરખી જગ વિશિખત ખતસે,
 ખસને ચશે કલિયુગ આ દેશે, નવીન યુગ વર્તી રહેશે.
 બાલક મહારાં. ૧૮

ગુજ્જર અલ્પમંડળનો

તા. ૩૧-૮-૧૨ સુધીના હિસાબ

ઉ

૦-૦-૦	સંવત ૧૯૬૭ ના આશિન વદી	૨-૦-૦	મીનીટ બુક રજીસ્ટર વગેરે
	આમાસ સુધીમાં પુરા થતા વર્ષના	૦-૧૪-૦	શેક શ્રી ચીતુભાઈને લાં તથ
	લવાજમતા નીચેના સામાન્ય		લાંથી ધનાસુતારની યોગમ
	સમાસદોના લવાજમતા		એક ગૃહસ્થને ત્યાં જવામ
૧-૦-૦	રા. રા. જેઠાલાલ ઉમેદરામ		ગાડીભાડું
"	" અખાલાલ બાપાલાલ	૨-૬-૦	મહેરખખર તથા કાંડ છપામણ
	બી. એ.	૧-૪-૦	હાર તથા સામાન લાવવા
"	" જોજાનાથ નર્મદશંકર		લઈ જવામાં મળુરી
"	" મણીશંકર શિવશંકર	૦-૨-૬	આદિચની વાડી સંચ કરા
"	" રતીલાલ બાપાલાલ		વવામાં
"	" ચંદુલાલ મોહનલાલ	૧-૪-૦	પ્રયોગરૂક તથા સલાહકારક
	રાવળ બી. એ.		મંડળની આમંત્રણ પત્રિ
"	" જોપિ ગિરમશંકર હરિ		કાને માટે ટીકીટો
	શંકર	૦-૧-૬	કાંડ નં. ૫૦
"	" રામશંકર હરજીવન	૦-૬-૦	ટીકીટો તા. ૨૬-૮-૧૨ ની
	ત્રિપાડી		મીટીંગ માટે
"	" હરિપ્રસાદ પીતાંબરદાસ		
	મહેતા	૮-૬-૦	
"	" કૃષ્ણલાલ જયશંકર		
"	" મણીલાલ બુલાખીદાસ		
	બાસ		
"	" મોતીલાલ હરિભાઈ		
"	" જેઠાલાલ દેવશંકરશાસ્ત્રી	૧૦-૧૦-૦	સિલિક આપી
"	" જાની ગોવિંદલાલ રામશંકર		બદ ગોવિંદરામ
"	" અમ્રતલાલ નાયજી દાંકર		મણપતરામને તા.
"	" દુર્ગાશંકર શિવશંકર યાગિક		૩-૮-૧૧
"	" હીરાલાલ મંદારામ મહેતા		
"	" મોહનલાલ પુરપોત્તમ મહેતા		

૧૮-૦-૦ કુલ

રા. રા. રામમોહનરાય મયવંતરાય
દેસાઈ તરફથી બેટ

રા. રામશંકર હરજીવન ત્રિપાડી

ગુજીર વાહાણ

સમગ્રચંદ્ર સંવદ્ધ સંગ્રહો મનોસિજાનતામ । સુમાનો મધુસ્સમિંતિ સ્તમ્મા
સમન સ્સહ ચિત્તમેપામ ॥ સુમાન મન્ત્રમુભિ મન્ત્રયેવ । સુમાનોઽ બ્રાહ્મીતિ
સ્તમાના હૃદયાનિવ ॥ સુમાનમસ્તુ યો મનોયથાઽવસ્સુજ હાસતિ ॥ જ્ઞવેદ

બાવાર્થ:—મધુઓ! એકત્ર યાઓ, વાણીમા, વિચારમા અને કર્મમા એકતા રાખો
તમારા સમાજનુ કર્તવ્ય અને કાર્ય સમાન હો, તમારો ઉદ્દેશ સમાન હો, તમારા વિચાર
સમાન હો, તમારી શૂદ્ધ કાર્ય દક્ષતા સમાન હો, એમ મારી શિક્ષા છે તમારી ઇચ્છાઓ
સમાન હો, તમારા હૃદયો એકત્ર યાઓ, તમારા મન એકત્ર યાઓ કે જેથી કરીને તમારામા
મોટા એકતા થાય હો આશિષ્ટેવ અમારી આ ઇચ્છા તમ કરો.

વધે રૂં, અક ૪૧-૫.

[માસિક.]

{ આર્થિક, સંવત ૧૯૬૭
કાર્તિક, સંવત ૧૯૬૮.

તન્ત્રી—હરજીવન ત્રિભુવન ત્રિપાઠી, સરખેજ.

પ્રશાસક અને વ્યવસ્થાપક રામચક્ર હરજીવન ત્રિપાઠી—અમદાવાદ.

પ્રથુ પ્રાર્થના (૨૧ ૨૨ ય જ. નિ)

કુમારો અને ની કુમારિકાઓને અસેરીકામા પવિત્ર ઓઓ કેવી રીતે બતાવવામાં

આવે છે ? (૨૧ ૨૨ હુર્ગાચકર શિવચકર યાત્રિક)

ચિત્રધન (કાઈ નિધાનનો મળી આવેલો લેખ.)

આજીવોત્કર્ષ.

વાહણો (૧ ૨૧ હુર્ગાચકર શિવચકર યાત્રિક.)

પ્રભુત્વવન.

સર્વોત્તમ ટેપોની સત્તા.

(૨૧ ૨૨ બોગીલાન કૃપાચકર ત્રિપાઠી)

આપણી ઓઓની તારીરિક સ્થિતિ શી રીતે સુધરે.

(બહેન મવિતાગૌરી વિશ્વનાથ ત્રિવેદી)

અજીવોત્કર્ષ યતી કીતયાથો.

એકમ અને સરખેજ.

પત્ર વ્યવસ્થા—વ્યવસ્થાપક ‘સુવર્ણ વાહણ’ ઓફિસ પખાલીની પોળ—અમદાવાદ

વર્ષિક લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સુદાતે ૩ ૧. અગાઉથી

અમદાવાદ—ધી અન્નુવિનન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કંપની લિમિટેડમાં—મોતીલાલ આબળદાસે પ્રાપ્ત.

કુમાર્ગે ચઢેલી કુમારિકાઓને અમેરીકામાં પવિત્ર સ્ત્રીઓ કેવી રીતે બનાવવામાં આવે છે ?

હિન્દના પાયતખ્ત શહેરમાંજ પોલીસે મેળવેલા આંકડા ઉપરથી માલુમ પડ્યું છે કે કુમાર્ગે ચઢાવનાર અનીતિવાન ગૃહોમાં ચૈદ વર્ષ કરતાં ઓછી ૧૦૪૪ કુમારિકાઓ રહે છે. ઉપર દર્શાવેલી સંખ્યામાં લગભગ ૧૪૦ છોકરીઓ નિરાધાર અને માથાપ વિનાની છે.

ઉપરના આંકડા કેવી શોચનિય સ્થિતિનું ભાન કરાવે છે ? આ હાલત સારૂ આપણે અવશ્ય શરૂઆતું જોઈએ, પરંતુ તેટલેથી જ સંતોષ માનવાનો નથી. આપણને બહાતું કાઢવાનું મળ્યા આવે છે કે આ કુમારિકાઓનું સુધરવું આશા રહિત છે. તેઓ ઉપર કાંઈ પણ હક રાખવો તે અસંભવિત છે. પરંતુ દુનીયાના બીજા દેશોમાં તેમને સુધારવાને કેવા ફળીભૂત થતા પ્રયત્નો આદરવામાં આવે છે તે જોતાં આપણે આ નિર્ણય બ્રહ્મ ભરેલો માલુમ પડે છે.

ગમે તેમ હોય પણ આપણે ભારતવાસીઓ ભ્રમિત યર્ષ એવુંજ માની ખેઠા છીએ કે આપણે પ્રભુએ સરજેલી બાકીની મનુષ્ય જાતથી કાંઈ જુદાજ છીએ. દુનીયાની બીજી જાતોને જે નિયમ લાગુ પડે છે તે આપણને લાગુ પડતા નથી. જ્યાંસુધી આપણે આ ભ્રમમાં રહીશું ત્યાં સુધી આપણે બહારની દુનીયામાંથી કાંઈ શીખી શકીશું નહિ. તેમજ આપણા પાછળ રહેલા દેશને આગળ વધારી શકીશું નહિ. બીજા દેશોનું અનુકરણ અવિચારી રીતે આપણે કરી શકીએ નહિ તે યોગ્ય છે. પરંતુ જે ઉપચારોથી બીજી પ્રજાઓ સુધરી છે તે ઉપચારો આપણા દેશને લાગુ પાડવામાં કાંઈ વાંધો નથી.

દુનીયામાં બીજી પ્રજાઓ પાસેથી આપણને કાંઈ પણ શીખવાનું હોય તો એજ છે કે આપણે આપણા બાળકો પ્રત્યેની આપણી વર્તણૂક સારી અને ન્યાયપરાયણ હોવી જોઈએ. અને તેમાં સુખ્યત્વે કરીને નિરાધાર અને કુમાર્ગે ચઢેલાં બાળકો ઉપર યોગ્ય લક્ષ આપવું જોઈએ.

* * * *

ધુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના ઈથોપા પરગણામાં છોકરીઓને સારૂ એક મહાન ઉદ્યોગિક શાળા ખોલવામાં આવેલી છે. આ શાળાની મુખ્ય નેમ કાચી વયની કુમાર્ગે ચઢેલી કુમારિકાઓને સુધારવાની છે એક વખત ખરાબ થયેલા છોકરાઓને સુધારવાનું કામ ઘણું કઠિન છે પરંતુ ખરાબ થયેલી છોકરીઓને સુધારવાનું કામ તેથી પણ વધારે કઠિન છે. કારણ કે ખરાબ કુટુંબો તેમના હૃદયમાં સજ્જડ મૂળ ધાલી દે છે અને તે મૂળને ઉખેડવાનું કામ ઘણું જ ભારી છે. પરંતુ આ શાળાએ તેને સોંપાયેલી કાચી વયની કુમારિકાઓને સુધારવાના કામમાં ઘણી સારી ફતેહ મેળવી છે. જે તરફ યોગીવાર તે શાળાના મુખ્ય અધિકારી પાસે એસો અને શાળામાં દાખલ થતી નિરાધાર છોકરીઓની કઠાણી સાંભળી, તો અવશ્ય તમને ખેદ અને લગ્ન પ્રાપ્ત થયા વગર રહે નહિ. નિરાધાર છોકરીઓને અનીતિવાન પુરૂષ અને સ્ત્રીઓએ કેવી રીતે દસાવી કુમાર્ગે ચઢાવી હતી તેનું જતાં સાંભળી તમને ચુસ્તો ચડ્યા વગર

કુમારો ચઢેલી કુમારિકાઓને અમેરીકામાં પાવત્ર સ્ત્રીઓ કેવી રીતે બનાવવામાં આવે છે ? ૭૫
રહેશે નહિ. માથાપની ધાતકી બેઢરકારીથી કેવાં પરિણામ નીપજે છે તે સાંભળી તમને
પરિતાપ થયા વગર રહેશે નહિ.

છોકરીઓને દાખલ કરતી વખતે સુખ્યાધિષ્ઠાતા એક ચોપડીમાં તેનું પૂર્વ વૃત્તોત લખી
લે છે. આ પુસ્તકમાં તેની નૈતિક સાંસારિક અને આશુબાશુની બીજી સ્થિતિનું વૃત્તોત
લખી લેવામાં આવે છે. છોકરીને કેવી રીતે ઉછેરવામાં આવી, આડે ભાગે કર્મ દોરાધ તે
વિગત પણ લખી લેવામાં આવે છે. છોકરીની શાળામાં દાખલ થતી વખતેની શારીરિક અને
નૈતિક સ્થિતિ કેવી છે તે પણ ટાંકી લેવામાં આવે છે, અને તે સ્થિતિમાં જેમ જેમ સુ-
ધારો થતો જાય છે તેમ તેમ બાકી રાખેલા ખાનામાં લખી લેવામાં આવે છે. નવથી અ-
ઢાર વર્ષની છોકરીઓને આ શાળામાં મોકલવામાં આવે છે. દાખલ કરતી વખતની તેમની
શારીરિક સ્થિતિ બહુધા ખરાબ અને એથી રોગોથી ભરપૂર હોય છે. તેઓના કીકા ગાલ
હડી ગયેલી આંખો અને નિસ્તેજ ચહેરો બતલાવી આપે છે કે તેમણે તેમના શરીરોને
હિંમ ભિન્ન કરી નાંખેલાં છે. જ્યાં સુધી શારીરિક સ્થિતિમાં સુધારો થઈ શકે નહિ ત્યાં સુધી
તેમની નૈતિક સ્થિતિને સુધારવામાં મુશ્કેલીઓ પડે છે.

રફલમાં દાખલ કરીને તરત જ છોકરીને વૈદક સલાહકાર પાસે મોકલવામાં આવે છે.
તેને પહેલાં નહવરાવવામાં આવે છે. તેના આખા શરીરની તપામ કરી તેના રીપોર્ટ કરવામાં
આવે છે જે તેની આંખોને ચસ્માની જરૂર હોય તો શાળા ચસ્માં પુરાં પાડે છે. જે તેના
દાંત કાંઈ પણ દુષ્પણવાળા હોય તો શાળામાં રાખેલો દાંતદાસ્ત્રી રાખ્યના ખર્ચે તેના દાંત સાફ
કરે છે ખીજા બેસાડે છે. શરીરના આ અવયવો ઉપર આટલી બધી દેખરેખ રાખવાનું કા-
રણ તે એક સાધારણ વાંચનારને સમજવું મઠિા યર્ષ પડશે, પરંતુ આ શાળા અને એવી
જ બીજી શાળાઓના અનુભવ ઉપરથી સિદ્ધ થયું છે કે જ્યાં સુધી શારીરિક વ્યવસ્થા યોગ્ય
સ્થિતિ ઉપર લાવવામાં આવતી નથી ત્યાં સુધી નૈતિક સુધારાની આશા રાખવી તે નકામી
છે. શાળામાં દાખલ થતી વખતે છોકરીઓએ પહેરેલાં વસ્ત્ર બહુધા ચીથરીઆ હાલતમાં
હોય છે, તેથી શાળા પોતાના ખર્ચે સાદા અને સ્વચ્છ આશુપણુ તેમને આપે છે. ખર્ચાળ
કીમતી કપડાં પહેરવાં તે જો કે અયોગ્ય છે, તો પણ સાદા અને ચોખ્ખાં વસ્ત્રો ધારણ
કરવાનું ખર્ચે બહુ હોતું નથી, અને માણસ સારી રીતે સુધક રહી શકે છે. શાળામાં રહેતી
દરેક છોકરી હમેશાં સુંદર આશુપણુમાં સજ્જ થઈ રહે છે. તેઓનાં વસ્ત્ર એવાં યોગ્ય અને
સુંદર હોય છે કે, દરેક છોકરી તેને સાર યોગ્ય અભિમાન ધરાવે છે. તેઓનાં વસ્ત્ર પ્રત્યેની
તેમની કાળજી તેમને ઉચ્ચ ચઢાવે છે. વસ્ત્ર કેવી રીતે સાચ રાખવાં, સાંધવાં, વિગેરે કાળજી
આપોઆપ ઉદભવે છે. શાળાના સીવણ ખાતામાં દરેક છોકરીને અસુક વખત રાખવામાં
આવે છે, જ્યાં પોતાના-પોતાના બાળકોના કપડાં કેમ સીવવાં વિગેરેનું શિક્ષણ આપવામાં
આવે છે. દાખલ થનાર છોકરી ધણે ભાગે અશિક્ષિત અવિકાસિત મગજવાળી અને ભાગ્યે
લખતાં વાંચતાં પણ જાણનારી હોય છે તેને વાંચતાં લખતાં શીખવડવામાં આવે છે તેને
એવી રીતે કેળવવામાં આવે છે કે છોકરી પોતે જ વાંચવા-લખવાની શેતબીન બની જાય
છે. સારાં સુંદી કાઢેલાં પુસ્તકોની બનેલી શાળાની લાઇબ્રેરીમાંથી તેને વાંચવા પુસ્તકો આ-
પવામાં આવે છે.

તેની માનસિક સીમા વધાવના દરેક પ્રયત્નો યોજવામાં આવે છે. અશિક્ષિત અ-

દ્વિજધન.

નીગવત્ દ્યોતયતિ યોધુર્ધ્વઃસ્વર્ગત્રયમ્ ॥

સવિતુ સ્તં વયં ભર્ગમયવર્ગ કરંસ્તુ મઃ ॥

અર્થ.—જે સર્વ પ્રકારકર્મ સ્વર્ગ દાવાનો માર્ગે જુલોક જુલોક, અને સ્વર્લોક એ ત્રણલોકને પ્રકાશ કરે છે તે સર્વના મોક્ષકરી તેજની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ

પૂર્વ દિગ્નેના પુત્રો ઉપનયન સંસ્કાર થયા પછી ગુરુને ત્યાં જઈ બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળી વેદવિદ્યા તથા ઉપજીવિકાના સાધનોની વિદ્યા બજુતા હતા, તે વેદવિદ્યા, દેશકાલ, અને ગુણના ક્ષોભથી રાજસવિદ્યાના સમાગમથી એટલો તેનો નાશ થયો છે કે પોતે પોતાનું દિગ્ધન જાલવી શકવાની મુશ્કેલી થઈ પડી છે માટે દિગ્નેએ ઉપનયન સંસ્કાર થયા પછી વેદવિદ્યાનો અભ્યાસ અવશ્ય કરવો જોઈએ મનુસ્મૃતિમા વેદવિદ્યા બજુવાને માટે બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાલવાન બતાવેલું છે કે

વેદાન્ધાત્ય વદૌ વા વેદ વાપિ યથા ક્રમમ્ ॥

અગ્નિષ્ઠન બ્રહ્મચર્યો ગૃહસ્થાશ્રમ માવિશેત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ.—બ્રહ્મચર્યમાથી બ્રહ્મ થયા શિવાય ત્રણ વેદ (ઋગ્ વજુઃ સામ અર્ધર્વ)

અથવા તો એ વેદ અથવા તો એકવેદ જે પો નો હોય તે અનુક્રમે બજીને લગત કરવું

આ પ્રમાણેના મનુવચનથી બ્રાહ્મણોએ અવશ્ય વેદ બજુવો જોઈએ. તેવી આજ્ઞા છે એમ પ્રતીતિ થાય છે તેમા પાત્સ્કાર્ય એવું કહે છે કે વેદ બજુવો પણ તેની સાથે વેદના છ અંગો પણ બજુવા કે જેવી વેદનો અર્થ સારી રીતે સમજવામા આવે.

તયોર્વિશેર્ષોર્વિચર્યૈર્વ્રતૈશ્ચ વિધિનોદ્વિતૈઃ ॥

વેદઃકૃત્સ્નોમિગંતવ્યઃ સરહસ્યો દ્વિજન્મના ॥ ૨ ॥

અર્થ.—દિગ્નેએ જુદા જુદા પ્રકારના વ્રતોવિધિ પ્રમાણે પાળી રહસ્ય સાથે વેદ બજુવો અને જાણવો

ઉપર લખેલા મનુના સ્તોકમા રહસ્ય સાથે વેદ એકવચ નથી બ્રાહ્મણે સધ્લોવેદ અર્થ- અને અર્ધથી જાણવો એવું છે તો વેદાધ્યયન અને વેદાર્થ જ્ઞાન શિવાય ગૃહસ્થાશ્રમમા પ્રવેશ કરવાનો આધકારજ નથી. અને ગૃહસ્થાશ્રમ શિવાય સર્વકર્મનો પણ અધિકાર નથી.

યો ન ધીત્ય દ્વિજો વદ મન્યત્ર કુરુતે શ્રમમ્ ॥

સ જાવન્નેવશૂદ્ધત્વ માયુગચ્છતિ સાન્વયઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ.—દિગ્ વેદ બજુવા શિવાય ક્ષીણ બજુવાને શ્રમ કરે છે. તે દિગ્ જીવતાજ પોતાના કુલ સાથે જલદીથી શૂદ્ધપણને પામે છે

આ પ્રમાણે મનુએ વેદાધ્યયન અને વેદાર્થજ્ઞાન રહિત બ્રાહ્મણને શૂદ્ધતા પ્રતિપાદન કરેલું છે, તેમ યાગવલ્ક્ય સ્મૃતિમા પણ કહ્યું છે કે—

વસ્તુજાનાતિ તત્ત્વેન આર્ષં હંદશ્ચ દૈવતમ્ ॥
 વિનિયોગં બ્રાહ્મણંચ વેદાર્થં જ્ઞાનકર્મ ચ ॥ ૪ ॥
 એકૈકસ્યાઋચઃ સોભિવંદ્યોત્તિયિવજ્જવેત્ ॥
 દેવતાયાશ્ચ સાયુજ્યં ગચ્છત્યત્ર નસંશયઃ ॥ ૫ ॥
 પૂર્વોક્તેન પ્રકારેણ ઋગ્વ્યાદોન્વેતિયોદ્વિજઃ ॥
 અધિકારો ભવેત્તસ્ય રહસ્યાદિપુ કર્મસુ ॥ ૬ ॥
 મંત્રે મંત્રે પ્રયત્નેન જ્ઞાતવ્યં બ્રાહ્મણેનતુ ॥
 વિજ્ઞાને પરિપૂર્ણસ્તુ સ્વાધ્યાય ફલમશ્રુતે ॥ ૭ ॥

અર્થ—બ્રાહ્મણ પુરુષતત્ત્વથી એક એક મંત્રના ઋષિ, હંદ, દેવતા, વિનિયોગ, બ્રાહ્મણ, અર્થ, જ્ઞાન, કર્મ, જાણે છે તે બ્રાહ્મણ : અતિથિની પેઠે અભિવંદન કરવા યોગ્ય થાય છે અને દેવતા સાયુજ્યને પામે છે. પૂર્વે બતલાવ્યા પ્રમાણે મંત્રના ઋગ્વ્યાદિકને જે બ્રાહ્મણ જાણે છે તેને વેદના રહસ્યાદિ કર્મમાં અધિકાર હોય છે. માટે બ્રાહ્મણે પ્રયાસથી પ્રત્યેક મંત્રમાં પ્રવીણ થવું અને તે પ્રમાણે જ્ઞાનમાં પ્રવીણ થનાર પુરુષને અભ્યાસનું ફલ મળે છે.

વેદના ઋષિ હંદ અર્થ વિગેરે જાણ્યા શિવાય અભ્યાસ કરવાનું કેવું ફલ થાય છે તે વિષે યાગવલ્ક્ય કહે છે કે—

અવિદિત્વાતુ યઃ કુર્યાત્ યાજનાધ્યાપનંજપમ્ ॥
 હોમમર્તર્જલાદીનિ તેભ્યોત્પલ્પફલ્લંભવેત્ ॥ ૮ ॥

અર્થ—જે વેદના ઋષિ હંદ વિગેરે જાણ્યા શિવાય યજ્ઞ કરાવવું અધ્યાપન કરાવવું, જપ કરવો, હોમ કરવો તે વિગેરે, જે જાણીને કરે છે તેના કરતાં તેમને ઓછું ફલ થાય છે.

આપદ્યતે સ્થાણુમર્ત્તે સ્વયંવાપિપ્રમાયતે ॥

અર્થ—અર્થ વિગેરે જાણ્યા શિવાય અભ્યાસ કરવાયિ સ્થાણુરૂપી ખાણમાં પડે છે, અથવા તો પોતે અસ્થાણુપી થાય છે.

તેમજ અન્યત્ર કહ્યું છે કે,

અંતર્જલાદિકે જપ્યે રૂતરેષા ગજાનનામ્ ॥

નાધિકારોસ્તિ મંત્રાણામેવં સ્મૃતિ નિર્દર્શનમ્ ॥ ૯ ॥

અર્થ—અધમર્ષણ વિગેરે જપપ્રકરણને નહિ જાણનારાઓને મંત્રો બજાવા મંબંધી અધિકાર નથી તેવું સ્મૃતિયોગે કહેવું છે.

માટે વેદાધ્યાયન કર્યા પછી મંત્રાર્થ જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે, કેટલાકે વેદાધ્યાયન કર્યા શિવાય ફક્ત વેદના મંત્ર સંબંધી અર્થ વિચારજ કરે છે. પણ કેવલ વેદ બજાવો તે અથવા તો કેવલ મંત્રાર્થ જાણવો તે એ જે કરતાં વેદનાં યોગ પણ મંત્ર અર્થ સાથે બજાવા તે ઉત્તમ છે. વેદ ન બજાવાથી બ્રાહ્મણ શી દશાને પામે છે, તે યમ સ્મૃતિમાં કહ્યું છે.

ન શુદ્ધો વૃષભોનામ વેદોદિવૃષ ઉચ્યતે ॥

યસ્ય વિપ્રસ્ય તેનાલં સર્વે વૃષભ ઉચ્યતે ॥ ૧૦ ॥

તસ્માત્ વૃષભીતેન વ્રાહ્મણેન પ્રયત્નતઃ ॥

एकदेशोपि ध्येतव्यो यदि सर्वो न शक्यते ॥ ११ ॥

અર્થ—વૃષભ એ નામ શુદ્ધનું છે, પણ વૃષભ શ્દ્ર નથી, વૃષ એ વેદનું નામ છે. તે વેદને જાણવામાં અશક્તિમાન તેજ વૃષભ જાણવો (એટલે શ્દ્ર જાણવો) માટે વ્રાહ્મણે વૃષભ (શ્દ્ર) એ શબ્દ પોતાને લાગુ ન પાડવા દેવો હોય તો સધળો વેદ સાર્થ ન જાણી શકાય તો વેદનો એક ભાગ પણ સાર્થ જાણવો.

अर्थात् यत् किंचिदपि वेदार्यामिगमेरतः ॥

स्वर्गलोकपवामोति धर्मानुष्ठानचिद् द्विजः ॥ १२ ॥

तथा समुचितस्तोक मपिश्रुताधीताविशिष्यते ॥

અર્થ—જે કંઈ થોડું પણ જાણી વેદાર્થ જાણવાને પ્રીતિમાન હોય તે ધર્મનુજ્ઞાને જાણનાર વ્રાહ્મણ સ્વર્ગમાં જાય છે. તેમ વધારે અથવા થોડું પણ સાંભળીને જાણ્યું હોય તે ઉત્તમ છે.

ઉપર પ્રમાણે વેદનો એક ભાગ પણ સાર્થ જાણવાથી શુદ્ધસ્થાશ્રમનો અધિકાર થાય છે, તો તેમાં એક સંશય ઉત્પન્ન થાય કે કીયો ભાગ જાણવો ? શું પોતાની ઇચ્છાથી વેદનો એકો ભાગ અને ત્રીજો ભાગ જાણવો કે નિત્યકર્મમાં ઉપયોગી ભાગ જાણવો. તેમાં જે પાઠ કરને અનુસરીને પ્રથમ ભાગ એકલો જ જાણે તેના કરતાં જે ભાગમાં સ્નાન સંધ્યા નિત્યકર્મ તથા ગર્ભાધાનાદિક સંસ્કાર ઉપયોગી મંત્ર ભાગ જાણવો તે ઉત્તમ છે. એટલું જાણવા પછીથી વેદનો એક ભાગ નિર્ણય થઈ શકે છે તેમાં એમ ન સમજવું કે ગાયત્રી એકલી સાર્થ જાણ્યા એટલે પણ વેદનો એક ભાગ થઈ શકે. કારણ કે ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરવાનો અધિકાર સ્નાનાદિ ક્રિયા પછી થાય છે. તો પ્રથમ સ્નાનાદિ કર્મના મંત્ર જાણવા જોઈએ, માટે પ્રથમ પ્રાતઃકાલમાં ઉઠ્યા પછી દંતધાવનથી આરબી રાત્રીએ સુષીરલા સુધીના નિત્ય કર્મના અને ગર્ભાધાનાદિ અર્થેષ્ટિ પર્યંતના શુદ્ધસ્થાશ્રમોપયોગી તેમજ અન્ય આશ્રમોપયોગી મંત્રો અવશ્ય સાર્થ જાણવા જોઈએ.

(કોઈ વિદ્વાનનો મળી આવેલો લેખ.)

બ્રાહ્મણોત્કર્ષ.

(અનુસંધાન ગયા વર્ષના પૃષ્ઠ ૨૮૬ થી.)

હાયની કોણીના ખુણાથી છેક છેલ્લી નાની આંગળીની ટોચ સુધી લંબાઇની તથા અંગુઠાના વેડા જેવડી ચાંદાવાળી ખેર વૃક્ષની કે કાંસાની કડછી એટલે શરવો-લેવો, અને તે જમણા હાથમાં અંગુઠ, મધ્યમા અને અનામિકા એ ત્રણ આંગળીવડે વચમાંથી ધરીને તેનાથી ધી આદિ પ્રવાહી પદાર્થોની આહુતી આપવી. પણ ભાત જવ અને રંધિલો ભાત ધ્યાનિક અપ્રવાહી પદાર્થની આહુતી, જમણા હાથના અંગુઠ મધ્યમા અને અનામિકા એ ત્રણ આંગળીની અણી એકઠા કરી તેમાં આવે એટલો ભાગ લેઇને અકેક આપવી. વળી ભાત અને જાવારની ધાણીની પણ વિશેષ આહુતી અંગળી પ્રમાણે આપવામાં આવે છે. તથા સમિધા એટલે પૂર્વોક્ત યજીય વૃક્ષના અને તેમાં સુખ્યત્વે કરીને ચંદનના કીડન લાગેલા અને પાંદડાં વિનાના તથા નકાટ પડેલા એવા કાપેલા દશ આંગળ લાંબા કાઠના કટકા બાંધવા. એવી સમિધાને પૂર્વોક્ત સરવા પ્રમાણેજ અંગુઠ, મધ્યમા અને અનામિકા એ ત્રણ આંગળીની ટોચથી પકડીને તેની આહુતી આપવી.

પત્ની—હોઆહુતી વિધિ કહેવા કૃપા કરો.

પતિ—પૂર્વોક્ત યજીયકાષ્ઠ અને તૃણાદિ ઉપલબ્ધ (મળે તે પ્રકારના) ઇંધનદ્રવ્ય; સંસ્કારમાં કહેલા ધૂતાદિ સર્વે આહુતીદ્રવ્ય; શુદ્ધોદક પૂર્ણપાત્ર / લોટા અને 'ચાકું'; આ જપપાત્ર (કાંસાનું મોટું ગોળ વાસણ સુમારે બશે) ધી માય એવડું; પૂર્વોક્તયુવ (સરવો) અને કુશાદિ ઉપલબ્ધ લીકું તૃણ; એવા પદાર્થો તમામ યજ્ઞકુંડ પાસે આહુતીને મુકવા. પછી તે કુંડની દક્ષિણ બાજુએ પુરોહિતને બેસવા સાડા એક પીઠાસન (પૂર્વોક્ત યજીય વૃક્ષનું એક સાડાં ઉંચું આસન) અને કુંડની પશ્ચિમે કાર્ય કરવાને બેસવા સાડાં નરમ અને શુભ આસન એવા બે આસન સ્થાપન કરવાં.

પત્ની—એ પ્રમાણે સર્વે સાહિત્ય સિદ્ધિ કર્યા પછી કાર્ય કરાએ શું કરવું ?

પતિ—ૐ મુર્મુચઃ સ્વઃ સકલગુણ સંપન્ન. સર્વવ્યાપક, પરમાત્મા, અવિત્ ઉત્પાદક, સર્વપ્રિય, દુઃખનિવારક, આનંદદાયક, વિવિધ સુખનો હેતુ વિવિધચેષ્ટાના આધાર એવા પરમાત્મા એ મંત્ર ઉચ્ચારથી બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય કે વૈશ્ય વર્ણના યાગિકોના ધરમાંનો અગ્નિ આહુતીને અથવા ધમીવૃક્ષપર ડ્રોગેલા પીપળાના કે પીંજ વૃક્ષના કાઠનું ધર્પણ કરીને, અગ્નિ ઉત્પન્ન કરી તે નિધૂમ (ધુમાડા વગરનો) કુંડ પાસે મુકવો. પછી ઉત્તર દિશા તરફ જવું. અને હાથ હાથ પગ ધોઇને શુદ્ધ ધોએકું વસ્ત્ર પહેરીને અને યજ્ઞોપવીતવસ્ત્ર (જનોઇની પેઠે જમણા હાથની તીએ કાપમાંથી ને ડાબા હાથના ખભાપર આવે તેમ) ઉપવસ્ત્ર ઝોડીને પૂર્વચે-જીત (પ્રથમના ઠરાવેલા) પુરોહિત પાસે જવું.

પત્ની—પુરોહિતની ચોખ્ખતા જણાવશો.

પતિ—ગોત્ર ધર્મોક્ત કૃત્ય પૂર્ણપણે સમજનાર, વિદ્વાન, સદ્ધર્મી, કુલીન, નિર્ભયસતી,

અને શીયળત પાળનાર, એવા વેદ પ્રિય પૂજ્ય ગૃહસ્થની પુરોહિત સંતા બાણવી (પુત્ર= અગ્ર ભાગી, હિત=મુકેલા અર્થાત્ પૂજ્ય) તેમાં સ્ત્રીઓનો પણ કોઇ પ્રસંગે સમાવેશ થાય છે.

એવા પુરોહિત પાસે જઈ પુરોહિતપણું સ્વિકારવા માટે ઓં જાવસોઃ સર્વનેસીદ ॥ (હે વિદ્વાન્ શ્રેષ્ઠ [યત્ કાર્યં] આ આસનપર બેસો.) એ મંત્ર ઉચ્ચારથી તેમના આગળ વિનયપૂર્વક વિનંતિ કરવી. તે પછી પુરોહિતે ઓં સિદામિ એવું કહી હાથ પગ ઘોઘ આચમન કરી નિર્માણ કરેલા પીઠાસન પર બેસવું. અને કાર્ય સમાપ્તિ લગી યજ્ઞકુંડની ઉત્તર તરફનું મુખ રાખીને શાંત અને નમ્રપણે રહેવું, તથા ઉપસ્થિત કાર્ય સંબંધી જ માત્ર બાપણ કરવું, અન્ય નહિ. અને કોઈું તો ઇશ્વરની ક્ષમા માગવી એવી રીતે પુરોહિતની સ્થાપના થયા પછી કાર્ય કર્તોએ કુંડની સામે પૂર્વાભિમુખે બેસીને, હૃદયમાં જાય એટલું હંડુ પાણી જમણા હાથની અંગૂઠીમાં લેવું (હાથની કાશ્ઠીને ખાંધતી બહાર નહિ જાય, એવી રીતે હસ્તાંગળી હૃદયની સામે ધરવી) અને પછી ॥ ઓં જમૃતોપસ્તરણમસિ સ્વાહા ॥ (ઇશ્વર કૃપાથી મારું અંતઃકરણ અને ગ્રાણુ ઈન્દ્રિય ઉત્તમ સ્થિતિમાં રહે.) એ મંત્રથી આચમન કરવું, અને વળી તેજ પ્રમાણે ॥ ઓં જમૃતોપિધાનમસિ સ્વાહા ॥ (એમ બોલી આચમન કરવું) ॥ ઓં સત્યં યજઃ શ્રીર્મયિશ્રીઃ ધ્યયતાં સ્વાહા ॥ (સત્ય, યજઃ, કીર્તિ, લક્ષ્મી, વિદ્યા, એ મારામાં સ્થિર રહે.) એ બે મંત્રોથી પ્રત્યેક મંત્ર એકેક વખત; એવાં બે મળીને આચમન કરવાં—અને પછી બન્ને હાથ મોઢીને, કર્ણ, અક્ષ, અને નાસિકા આદિ ઇન્દ્રિયોને જળનો સ્પર્શ કરવો. તે નીચે પ્રમાણે આવો આ આચમન અને જળ સ્પર્શ વિધિ શાતપણે આસનપર બેસીને કરવો. પણ ચાલતાં, દરતાં, હસતાં, ઉભા રહીને, પગ પસારીને, પગમાં જોડા પહેરીને, ગળે કે ડોકે વસ્ત્ર બાધીને, મોઢેથી દુરદુર અવાજ કરીને, તથા આડી હસ્તાંગળીએ કે આંગળાથી, અને પાણી આંખે જોયા વિના, એવી રીતે એ આચમન વિધિ ન કરવો. એવો એક સાધારણ નિયમ બાણવો

ઓં વાહુમઽઆસ્યેસ્તુ ॥ આ મંત્રથી મુખને.

ઓં નસોર્મે પ્રાણોસ્તુ ॥ આ મંત્રથી નાકને.

ઓં અક્ષણોર્મે ચક્ષુરસ્તુ ॥ આ મંત્રથી બંને ડાળને,

ઓં કર્ણયોર્મે શ્રોત્ર મસ્તુ ॥ આ મંત્રથી બંને કાનને.

ઓં વાઙ્મોર્મેઽથ મસ્તુ ॥ આ મંત્રથી બે બાહુને.

ઓં ઊર્વોર્મેઽબોજોસ્તુ ॥ આ મંત્રથી બંને જંગમને.

ઓં મરિષ્ઠાનિમેક્ષા નિતનૂ સ્તનવા મે સહ સંતુ ॥ આ મંત્રથી સર્વે અંગે જમણા હાથથી જળ સ્પર્શ કરવો. સાતે મંત્રોનો બાવાર્થ=વાત્સા, નેત્ર, કર્ણુ આદિ જ્ઞાન ઇન્દ્રિયો અને હસ્ત. પાદાદિ કર્મે ઇન્દ્રિયો, એ સદા સતેજ. પીડા રહિત ન્યાય અને સહર્મ પ્રવર્તક એવી મારામાં કાયમ રહે એ પ્રમાણે આચમન અને જળ સ્પર્શ વિધિ થયા. પછી યજ્ઞ કુંડમાં ઘોડાં ઘોડાં કાઢ રચીને તેના પર ઓં મૂ મૃત્વઃ સ્વઃ ॥ એ મંત્રથી અગ્નિની સ્થાપના કરવી. પછી તે અગ્નિપર રચીથી બીજાં કાઢ અને વચ્ચે વચ્ચે કુશાદિ વૃક્ષ વૃદ્ધ ભાગ લગી રચીને વાંસના પખાથી વા નાંખીને અગ્નિ પ્રદીપ્ત કરવો. તે પછી ધૃત પાત્રમાં, આહુતી આપવી હોય તેટલું ઘી લેધને, તેના પર તપાવવું અને પછી તે નીચે ઉતારી, તેમાં

કેશ, કચરો કે કીડી વગેરે જે કાંઈ પડેલું હોય, તે સર્વે દર્ભની અણીથી બહાર કાઢીને તે દર્ભ યતના અગ્નિમાં નાંખવું. પણ એ દર્ભ-જંભણા હાથના અંશુકા અને અનામિકાથી પકડીને પછી તેની અણીથી સર્વે કચરો કાઢવો, એમ જણવું. એ-સમયે—

॥ ઈ દેવસ્ત્વા સવિતોત્ પુના ત્વાચ્છિદ્રેણ

પવિત્રેણ વસોઃ સૂર્યસ્ય રશ્મિભિઃ ॥

(અગ્નિ અને સૂર્ય કિરણ એને યોગે સર્વ પદાર્થ શુદ્ધ થઇને પ્રાપ્ત થાઓ.) એ મંત્ર એક વખત બોલવો. અને એ પ્રમાણે માનસિક્ક કરીને અગ્નિપરથી નીચે ઉતારી કુંડની ઉત્તર દિશાએ મુકવું. પછી સ્થાલિપાક એટલે ચોખાનો ભાત જે સંસ્કારમાં કહેવો હોય, તે સંસ્કારમાં તૈયાર કરવો. તે કરવાનો વિધિ ભાતની આહુતી આપવાની હોય, તે મંત્રમાંનો દેવતા એટલે ઈશ્વર વાંચી જે મુખ્ય શબ્દ હોય (જેમ અગ્નિઃ) તેના પર નીચે લખ્યા પ્રમાણે શબ્દો વધારીને ॥

ૐ અગ્રયેસ્વા જુપું નિર્વયામિ ॥

(સર્વ પૂજ્ય ભગવાન પ્રાપ્ત થઈને કાર્યસિદ્ધિ થાય એ હેતુથી આ ત્રીહિ સંસ્કાર કરું છું.) એવો મંત્ર રચીને, તેના ઉચ્ચારથી પ્રત્યેક આહુતી દીઠ ચાર ચાર મુઠ્ઠી ગૂણીને ભાત કે બીજાં જે કાંઈ ધાન્ય કહેલું હોય, તે લેઈને ઉખણીમાં (ખાંડણીમાં) નાંખવું. પછી વળી બીજાવાર મંત્ર ઉચ્ચાર કર્યા વગર મુઠ્ઠી મોટે ઉપર કલા પ્રમાણે ફરીથી પ્રત્યેક આહુતી દીઠ બીજાં ચાર ચાર મુઠ્ઠી ભાત તેમાં નાંખવો. તે પછી પૂર્વ તરફનું મુખ કરીને મુસળથી તે ભાત ત્રણ વેળા ફરી ફરીને ખાંડવું. અને મુપડાથી ત્રણ વેળા ફરી ફરીને ઝાટકીને તેના શુદ્ધ ચોખા કરવાં. તથા તેને ત્રણ વેળા ફરી ફરીને પાણીએથી ઘોષ્ટને સ્વચ્છ કરી, ચરૂ સ્થાલીમાં એટલે ભાત સારો સીજે એવો ત્રાંખાના વાસણમાં રાંધવો. અને ભાત સીજીને સારો ખીસે, ત્યારે તવેથો ચારે બાજુએ ગોળ ફેરવી તેને હલાવવો. અને પછી તે ખીસેલા ભાતમાં જીવ (સરવા) થી ધી ધી નાંખીને, તે ભાત અગ્નિપરથી નીચે ઉતારવો. તથા તે કુંડથી ઉત્તર બાજુએ ઘૂત પાત્રની પાસે જ મુકવો. અને વળી ફરીથી બીજાં ધી તે ભાતમાં રેડીને ભાત ઢાંકી મેલવો. એ પ્રમાણે સ્થાળીપાક (ભાત સીજવેલો) અને ઘૂતાદિ કહેલાં આહુતી દ્રવ્યો સર્વે તૈયાર થયા પછી સમિધા ધાન કરવું. સમિધા કાષ્ઠ (અગ્નિ સારો પ્રજ્વલિત થાય તેટલાં) લેઈને તે પરજીવ (સરવા) થી ઘૂતસિંચન કરવું. અને તેમાંથી

॥ ૐ અયંત ઇધમ આત્મા જાત વેદસ્તેને ધપસ્વ વર્ધસ્વ ચેદ્ધ વર્દ્યય
ચાસાન્ પજયા પથુભિર્વેદ્ય વર્ચસેન્ના આર્ચેન સમેધય સ્વાહા ઇદમગ્રયે જાત
વેદસે, ઇદન્ન મમ ॥

(સર્વ વ્યાપક પરમાત્માની કૃપાએ અમને સંપત્તિ, સંતતિ, અન્ન, તેજ, બળ, અને ઈશ્વરભક્તિ એ પ્રાપ્ત થાઓ.) એ મંત્રે અકેક સમિધ લેઈને અગ્નિકુંડમાં નાંખ્યા અગ્નિ સળગાવવો. સમિધો સળગે ત્યાં સુધી કુદાદિ તાણું તૃણ હાથમાં લઈને તેનો દક્ષિણ બાજુએથી આરંભ કરી, કુંડને ફરતું ચારે બાજુએ રોબે તેવું એક વેંતબર તે પાથરવું, અને વળી ૧ હાથબર લાંબા અને એક આંગળ કરતાં કાંઈક વધારે જાડાં એવાં ચમો કે પગથ

વૃક્ષનાં તાલ ઢાલવાળા લાકડાં થોડાં ધણા કુડની પ્રત્યેક બાજુએ મુકવાં. અને પછી, ડાબેા પગ પલાંઈની માફકવાળી તેની પાટલી પર જમણા પગની જાગ (સાયળ) ઉઘી મુકીને જમણો પગ ઉઘો વાળવો, અને જમણા પગનો ઘુટણ જમીનપર ટેકવીને બેસવું. (જેમ રાજવંશી લોક જે આસને બેસે છે તેમ અને હાથની અંજલીમા પાણી લેઈને કુંડની દક્ષિણ બાજુએથી પૂર્વ તરફ એક વેંતભર લગી છાટવુ. અને તે સમયે ઓં આદિતેડનુ મન્યસ્વ ॥ એ મંત્ર બોલવો. અને તેજ પ્રમાણે ઓં મનુમતેડનુમન્ય એ મંત્રે પશ્ચિમે અને ઓં સરસ્વત્યનુ મન્યસ્વ ॥ એ મંત્રે કુંડની ઉત્તરે હસ્તાંજળીથી પાણી છાટવું.

એ ત્રણ મંત્રનો ભાવાર્થ—હે આદિતે (અવિનાશક) સરસ્વતી (અત્યંત જ્ઞાનવાન ભક્તપ્રિય) અમારી સહામતાની સિદ્ધિ કર.

તથા ઓં દેવ સચિતઃ પ્રસુવ (ઘોતમાન, જગત્રસચિતા, શુદ્ધાત્મા, જ્ઞાતાધિપતિ, પરમાત્મા માટે અંત કરણ શુદ્ધ કરો) એ મંત્રથી કુંડને ફરતું ત્રણવાર ફરીને પાણી છાંટવુ. તે પછી ધૃતાદિ આહુતી દ્રવ્ય ઉપર ઓં વિષ્ણો મૈનસા પૂતેસ્થ સર્વે બ્યાપક અને પાવન પરમાત્માની કૃપાથી સર્વે પદાર્થ શુદ્ધ થઈને પ્રાપ્ત થાઓ. એ મંત્ર બોલી સર્વે પદાર્થ પર પાણી છાંટવું અને પછી આહુતી આપવાનો પ્રારંભ કરવો. પ્રથમ ધૃતાહુતી, અને પછી સીજવેલા ભાતની આહુતી આપવી.

પત્ની—પીઠી ચોળવાની રીતી સમજાવશો.

પતિ—વિવાહને દિવસે પ્રાતઃકાળે વધુને સૌભાગ્ય બધુ વર્જની પાત્ર ઓંઓએ જવ અને અડદનો કદક (પીડી) અગ્રે ચોળીને શુદ્ધ સ્નાન કરાવવું. પીઠી ચોળતાં અને સ્નાન કરાવતાં તે ઓંઓએ નીચેનો પાઠ બણવો.

ઓં કામવેદને નામમદો નામાસિ સમાનયામુ ૨ સુરા તે અભવત્ । પરમત્ર અનમાગ્રે તપસો નિર્મિતોસિ સ્વાહા ॥ ૧ ॥

ઓં ઇમન્ત ઉપસ્યં મપુના સ ૨ મૃજામિ પ્રજાપતે મુસ્યમે તદ્ દ્વિતીયં । તે નપુ સોમિ મવાસિ સર્વાન વશાન્વ શિન્યસિ રાજી સ્વાહા ॥ ૨ ॥

ઓં આર્મિ ક્રવ્યાદમ કૃષ્વન્ગુહાનાઃ સ્ત્રીણામુપસ્થ મૃપયઃ પુરાણાઃ । તેના-જય મકૃષ્વ ૨ સૈઃગંગ ત્વાપ્તું ત્વયિ તદ્ ધાતુ સ્વાહા ॥ ૩ ॥

અર્થ—હે જગદુત્પાદક પરમાત્મા આપની પૂર્ણ કૃપાએ આ વધુ તેજસ્વી, સૌભાગ્યવતી, સ્વામિની હો, એ પતિપ્રિયા કામ સ્વરૂપિ થઈને ઉત્તમ સતતિવાન હો; એવી આપની પાસે અનન્ય ભાવે અંત કરણપૂર્વક પ્રાર્થના છે. આ ત્રણ મંત્રનો પાઠ કરવો.

પત્ની—એવો પાઠ તો કોઈ કરતું નથી પણ પીઠીના ગીતો ગાય છે, તે પણ હસવા જેવાં હોય છે તેનું કારણ શું.

પતિ—તેનું કારણ અજ્ઞાન છે. તેથી ઈશ્વરની પ્રાર્થનાને બદલે લવાર કરે છે.

પત્ની—સ્નાન થયા પછી શુ કહે છે.

વસ્યાં જેઓએ અસ્વીકાર કરી ખીજ ગામમાં જઈ વસ્યાં તેઓ બાજ કહેવરાવવા ધામ્યા અને જેઓ ખેડમાં રહ્યા તેઓ બિતરા કહેવાયા. ગુજરાતના ખીજ આહણો કરતાં તેઓ ઘરીરે તંદુરસ્ત-હૃદયથી અને ઉત્સાહી હોય છે. તેઓની સ્ત્રીઓ વરઘોડમાં અથવા માતી બોજનોમાં ભાગ લેતી નથી. વીધવાઓ સફેદ લુગડાં પહેરે છે અને સૌભાગ્યવતીના ધરણા ધણાખરાં દક્ષણી સ્ત્રીઓમાં પહેરાતાં ધરણા સાથે મળતાં આવે છે. બિતરા વિભાગના ખેડવાળ આહણોમાં લાડ વાણીઆમાં ગોરપદ્મનો ધંધો કરે છે. તેઓની અડક દબે હોય છે. તેઓમાં કહેવત છે કે “લાડ સુકું ઝાડ અને દબે કોરવાડો.” બાજ ખેડવાળ કોઈ પણ જાતનું દાન નહિ લેવાનું અમીમાન ધરાવે છે અને તેઓનો મુખ્ય ધંધો સરાસી અને વહેપાનું રત્નો છે. ખેડમાં સધળો સમ્બંધ રાખીને તેઓમાંના કેટલાક મદ્રાસ અને બંગાળમાં જઈને વસ્યા છે. મહીકાંડમાં પણ ખેડવાળ આહણોની વસ્તી છે. તેઓની એવી માન્યતા છે કે તેઓનું નામ ઇંડર રાજ્યમાં આવેલા ખેડબ્રહ્મા ઉપરથી પડ્યું છે.

રાજપુતાનામાં આવેલા મેવાડ ઉપરથી ઝોળખાતા મેવાડ આહણો ગુજરાતમાં આવી વસ્યા ત્યારે તેઓની સંખ્યા ૩૨૮૫૯ ની હતી. તેઓમાં બટ મેવાડ ચોરાસી મેવાડ અને ત્રીવેદી મેવાડ નામના ત્રણ વીભાગ છે. તેઓ એક ખીજ વિભાગ સાથે મેવાડા. કન્યા વ્યવહાર રાખતા નથી. ઘણે ભાગે તેઓ બીજાક ગોર અને ખેડુત હોય છે. નાતમાં ધીના વસાઓ કરી તેઓ હાલ નીચેવાઈ ગયા છે. ત્રવાડી મેવાડમાં મરણુ વખતે એક એવા વિચીત્ર રીવાજ છે કે વર પરણ્યા પહેલા ખાટલા ઉપર સુઇ જાય છે. કન્યા આવી તેની નાભિ ઉપર ગોળ લગાવે છે ત્યારબાદ વર મંડપમાં પરણવાને જાય છે.

વાત્રક નદી પાસે આવેલા મોઢરા ગામ ઉપરથી મોઢ વાણીઆની માફક ઝોળખાતા મોઢ આહણો ૩૮૮૫૨ ની સંખ્યામાં ગુજરાતમાં આવી વસ્યા. તેઓના મોઢ. ૭ વિભાગ છે. અગીઆરસણા, ચાતુર્વેદી, ધીનોજ, જેઠીમલ, તાંદળજ અને ત્રીવેદી. ઘણા દેશી રાજ્યોમાં જેઠીમલ નામના મોઢ મહત્તરીકે રોકાયેલા છે. તેઓમાં પુનર્વિવાહની છૂટ છે. યોડાક ખેડુતો સીવાય તેમાંના ઘણા ખરા બીજાવત્તી અને ગોરપદ્મનો ધંધો કરે છે. તેઓ તેમની બીજાઈ કરેલી લાંબી પર્યટન માટે મચ્છુર છે.

સુરતની પાસે આવેલા મોતા ગામ ઉપરથી કહેવાતા મોતાળા આહણો સુરતમાં આવી વસ્યા ત્યારે તેમની સંખ્યા ૧૪૫૬ ની હતી. તેઓમાં મોતાળા. ચાલતી દંતકથા પ્રમાણે તેઓ પ્રાચીન વખતમાં હનુમાનની સાથે કાલાહપુરમાંથી આવ્યા હતા. તેઓમાં એવી પણ માન્યતા છે કે મોતાળા, જમ્યુ અને કપીલ આહણો ગુજરાતમાં સાથે આવીને વસ્યા હતા. તેઓનો જોડવાનું કારણ એ હતું કે તે વખત રાજ્ય કરતો મગેક કાદર (ઇ. સ. ૧૩૦૬) મગ્યુ જમ્યુ પણ જણાવવામાં આવે છે કે તેઓ ઇ. સ. ૧૩૦૬ વસ્યા હરેમાં દુર્ગા દેવીના કોપથી ચાલેલા દુષ્કાળને લીધે નાશી હેવાલ ઉપરથી એમ સાખીત થાય છે કે તેઓ રૂઝી આવ્યા જ હશે. તેઓ દેખાવે દક્ષણી આહણોને મળતા કેટલાક એવા રીવાજો છે. જે ઉપરથી તેઓ દક્ષીણમાંથી

ઉત્તરી, આબ્યા તેમ સાખીત થાય છે. તેઓની કુળ દેવી કાલાહપુરની મહાલક્ષ્મી છે. પર-
જીતી વખતે અને ત્યાર પછી ચાર દીવસ સુધી કન્યા દક્ષણી સ્ત્રીઓની માફક માથે ઓઢ-
તી નથી. તેમજ સાડી પણ તેમની માફક જ પહેરે છે. મરતી વખતે વપરાતા કાંકણદોરા
નાકાછડીને બદલે હિન્નો હોય છે. તેઓ કણ્વ શાખાના છે.

ઉપર જણાવેલા પહેલા, રીવાજ શીવાય મોતાળા, જામ્બુ અને કપીલ બ્રાહ્મણોના
પરજીતી વખતના રીવાજ દક્ષણી બ્રાહ્મણોને મળતા આવે છે. મોતાળા બ્રાહ્મણોમાં લગ્ન દરેક
ચાર વરસે એક જ દીવસે આવે છે. તેઓ ચાલાક, ચપળ મહેનતુ હોય છે. કેટલાક પોતા-
ની જ નાતમાં ગૌરવદાનો ધંધો કરે છે સરકારી નોકરી યા કારકુન તરીકે જોડાયેલા છે
અને કેટલાક મુખ્યાલમાં વહેપારી પેઢીઓમાં છે.

રાજપીપળાની રાજ્યધાની નાંદોદ ઉપરથી કહેવાતા નાંદોરા બ્રાહ્મણોની
નાંદોરા વસ્તી ખેડ અને રાજપીપળા અને ધરમપુરના દરબારના કુટુંબ ગૌરની પદવી
ભોગવે છે. બાઈના થોડા ખેડુત શીવાય તેઓનો નીર્વાહ બીજા વૃત્તી ઉપર છે.

૨૮૨૫૦ આત્માઓની અનેકી નાગર નાતના છ વિભાગ છે:—ચીત્રાડ, કબોરા,
પ્રજોરા, સાડોદ્રા, ડુંગરપરા સાથે લેતાં વડનગરા, અને વીસનગરા.
તેઓમાં એક બીજા સાથે કન્યા વ્યવહાર અથવા ભોજન વ્યવહાર
હોતો નથી. માત્ર વડનગરા નાગરનું બીજા નાગરો જમે છે.

છ વીભાગમાંનાં સાડોદ્રા, વડનગરા અને વીસનગરા દરેકમાં ગૃહસ્થ અને બીજીક
નામના બે વીભાગ પડેલા છે. તેઓમાં પણ વળી પોતાની જાતીમાંની કન્યાઓ નહિ મળ-
વાથી બીજી જાતીમાંથી કન્યા લાવેલા બાપડ નામનો જુદો ભાગ છે. ચીત્રાડા અને કૃષ્ણો-
રાની વસ્તી ગુજરાતમાં ખાલુમ પડતી નથી. પ્રજોરા કાઠીઆવાડમાં વૈધ અને પુરાણનો
ધંધો કરે છે. ડોહાઈની પાસે આવેલા સાડોદ્રા ગામ ઉપરથી ઓળખાતા સાડોદ્રા નાગરની મુખ્ય
વસ્તી અમદાવાદ અને ખેડમાં છે તેઓ શરાદી, કારકુની અને દેસાઈગીરીમાં જોડાયેલા હોય
છે. વીસનગર ઉપરથી કહેવાતા વીસનગરા નાગરો અમદાવાદ વડોદ્રા અને સુરતમાં, સરાઈ,
ખેડુત અને નોકર હોય છે. વડનગરાની વસ્તી આખા ગુજરાતમાં આવેલી છે અને બ્રાહ્મ-
ણોમાં સર્વથી ઈચ્છ જણાય છે. તેઓ ચહેરે સુંદર, યુદ્ધીશાળી અને ખંતીલા હોય છે. કા-
ઠીઆવાડની રાજ્ય ખટપટમાં તેઓએ અગત્યનો ભાગ લીધેલો છે. વડનગરા બ્રાહ્મણો પોતાનું
અસહ નિવાસ સ્થાન તરીકે વડનગર ગામ હોવાનો દાવો રાખે છે. વડનગરના પુરાતન વત-
નીઓ હોવાનો તેઓનો દાવો વલ્લભી રાજાઓ તરફથી મળેલી બે બક્ષીસો ઉપરથી સાખીત
થાય છે. એક બક્ષીસ ઇ. સ. ૧૫૬ માં ખરાબ તરફથી મળી હતી અને બીજી ઇ. સ.
૭૬૬ માં સીધાદીલ તરફથી મળી હતી. આ બક્ષીસો મેળવનાર આનંદપર (વડનગર) ના
રહેવાસી અને સારુંરાક્ષી ગોત્રના બ્રાહ્મણો હતા. તેઓની ઉત્પત્તિ વીધે નાગરોમાં ઘણી દંત-
કથાઓ છે. એક વાતમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે તેઓને શીવના વિવાહ વખતે ઉત્પન્ન
કરવામાં આવ્યા હતા. બ્રહ્મા શીવનું પાર્વતી સાથે લગ્ન કરાવવાને ગયા હતા. પરંતુ તે પા-
ર્વતીની સુંદરતાથી અનન્ય ગયા અને પોતાની વૃત્તીઓ ઉપર અંકુશ નહિ રહેવાથી લગ્ન
છોડી ચાલ્યા ગયા. લગ્ન કરાવનાર કોઈ બ્રાહ્મણ પાસે નહિ હોવાથી શિવે છ ચોખાના દાણા
ફેંક્યા અને તેમાંથી છ બ્રાહ્મણો ઉત્પન્ન થયા. બ્રાહ્મણ છોકરીઓ નહિ મળવાથી શિવે આ
છ બ્રાહ્મણોનું લગ્ન છ નાગ કન્યાઓ સાથે કર્યું. બીજી વાત એ છે કે પાર્વતીની માતાએ

શીવને તેના કદરૂપા સ્વરૂપથી પાર્વતી બાહે નહિ તે માટે સુંદરતા ગ્રહણ કરવાને, દરમીયાન પોતાનું રૂપ ફેરવવા જતાં શીવે પોતાને કપાળે ચોઢેલા છ અક્ષત પાડી નાંખ્યા અને તેમાંથી છ બ્રાહ્મણો ઉત્પન્ન થયા, શીવના લગ્ન પછી આ છ બ્રાહ્મણો ઉત્પન્ન થયા. શીવના લગ્ન પછી આ છ બ્રાહ્મણો પોતાની નાગ સ્ત્રીઓ સાથે વડનગરમાં જઈ વંશ્યા અને હાટકેશ્વરના ઉપાસક બન્યા. એક એવી પંજી બીજી વાત છે કે તેઓને સીવે કરેલા વચ વખતે ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યા હતા. બ્રહ્માએ એક વખતે એક યજ્ઞ આરંભ્યો જેમાં ધણા બ્રાહ્મણોને નોતરવામાં આવ્યા હતા. શીવની પત્ની પાર્વતીને આથી અદેખાઈ ઉપજી અને એવા જ બીજાં યજ્ઞ કરવાને શીવને આજીજી કીધી બધા બ્રાહ્મણો બ્રહ્માને, ત્યાં થતા યજ્ઞમાં ગયેલા હોવાથી શીવે છ બ્રાહ્મણોને ઉત્પન્ન કીધા અને બીજા બ્રાહ્મણો સાથે કાંઈ પણ સંબંધ નહિ રાખવાને, આજી કીધી. તેઓ નાગર સાથી કહેવાયા તે વીધે એમ કહેવામાં આવે છે કે યજ્ઞ થયા બાદ તેઓને હલકા દેશોમાં મોકલી દેવામાં આવ્યા જ્યાં તેઓને નાગ લોક સાથે ધણી બાંજમડ થઈ. તેઓએ શીવની મદદ માગી અને તે ઉપરથી શીવે તેમને નાગર (નાન્નહિ, ગર=વિષ) શબ્દ સાપના ઝેરના ઉપચારઅર્થે જન્ય કરવાને, કહ્યું.

ત્રીજી એ વાત છે કે એક વખત એક રાજા સાપ રમાડતા મદારીની કન્યા સાથે પરણ્યો થોડાક વખત બાદ તેને કોડ નીકળ્યા જે ઉપરથી પેલી મદારીની છોકરીએ તેનો રાગ સાપ ખવરાવી મંટાડ્યો. આ વાત બીજી રાણીઓના જાણવામાં આવી અને તેઓએ મદારીની છોકરી ઉપર અદેખાઈ લાવી રાજાને જણાવ્યું કે તેણે ક્ષત્રીને અયોગ્ય એવા સાપનો ખોરાક તારી મદારી રાણીએ ખવરાવ્યો છે. જ્યારે આ શુનોહ તે મદારીની છોકરી ઉપર મુકવામાં આવ્યો ત્યારે તેણીએ જણાવ્યું કે રાજાની દ્વા, સાફ જે સાપ વાપરવામાં આવ્યા હતા તે નાગ જાતમાંના નહિ હતા પરંતુ સાધારણ સાપ હતા. તેણીને રક્ત એક જ નાગની માહીતી હતી જે પડોશમાં આવેલા સરોવર રહેતો હતો. રાજાને તે નાગ જોવાનું મન થયું જેથી તે રાણીએ પોતાના લાલવાદી અને કુલવાદી નામના પોતાના બાપ તથા કાકાની મદદ લીધી. તેઓએ રાજાને તથા પોતાનો એક ઉત્તમ શીષ્ય મોકલવાની આગ્યો. પોતાના બહુથી તેણે તે નાગને સરોવરના કીનારા ઉપર બોલાવ્યો. નાગ ગુસ્સે થવાથી પોતાના વિપથી રાજાને રાણીને અને મદારીના શીષ્યને મારી નાખ્યાં જ્યારે મદારીને અને તેના બાઇને આ વાતની ખબર પડી ત્યારે તેઓ એકદમ નાગને શીક્ષા કરવાને સરોવર પાસે ગયા. નાગ, મદારી સાથે હરીશ્ચાઈ કરવામાં પોતે કાવશે નહિ એવું ધારી બ્રાહ્મણનું રૂપ ધારણ કર્યું અને વડનગરમાં જઈ બ્રાહ્મણ કન્યા સાથે પરણ્યો અને વડનગરમાં જઈ બ્રાહ્મણ કન્યા સાથે પરણ્યો અને તેને કેટલીક સંતતી થઈ. વેર વાળવાના ધરાદાથી મદારી અને તેના બાઇ વડનગર આવી પહોંચ્યા નાગનું રહેઠાણ શોધી કાઢ્યું અને નાગને તેના બ્રાહ્મણ રૂપમાં મારી નાખવાની તૈયારી કરતા તે વખતે તે નાગની સ્ત્રી અને તેના છોકરાઓએ કાલાવાલા કરી તેની જીંદગી બચાવી. આ ઉપરથી તેના વંશજો નાગર બ્રાહ્મણ કહેવાયા. તેઓમાં છ વિભાગ પડવાનું કારણ તેઓ એમ જણાવે છે કે શીવનું કહેડું વડનગરમાં નહિ હોવાથી શીવ કોપાચમાન થયા અને તેથી તેઓ વડનગર મુકી ગુજરાતમાં આવી જુદે જુદે સ્થળે વસ્યા. તેઓની છ જાતના નામ જુદા જુદા ગામના નામ ઉપરથી પડેલાં છે જેવી રીતે વડનગર ઉપરથી વડનગરા વીસનગર ઉપરથી વીસનગરા અન્નમેર પાસે આવેલા પુષકર ઉપરથી પુષકજી, સોઠા ઉપરથી સોઠોદ્રા, ચીતોડ ઉપરથી ચીતોડા અને કીશનગર ઉપરથી કીશોરા.

(અપૂર્ણ.)

પ્રજુસ્તવન.

છાંપા.

જમ જમ થી જગતાત,^૧ દયાનિધિ પૂરણ કામી;
વંદન કરીએ નાય, આપછો 'એતરજનમી.
એભાણિસે અડસઠ, વીરવિક્રમનું વર્ષ;
ઉદય થયું છે આજ, નાય કરજો ઉત્કર્ષ.
આ ગુર્જર બ્રાહ્મણ સર્વને, એ મતિ દેજો શ્રીહરિ;
તે હજિ મજિ ચાલે સંપથી, પ્રેમપૂરણ અતરભરી. ૧

લજ કપટની વાત, સલપર તનમન વારે,
કન્યાવિક્રમ લજ, સ્વાર્થ મડળનો ધારે;
સાટા કે વેખડા, કરે નહિ કન્યા હેતા,
વરવિક્રય નવ કરે, કદાપિ કન્યા લેતાં;
આ ગુર્જર બ્રાહ્મણ સર્વને, એ મતિ દેજો શ્રીહરિ,
તે હજિ મજિ ચાલે સંપથી, પ્રેમપૂરણ અંતર ભરી ૨

બાળસમ નવ કરે, કળેડા કરતાં કપે,
ગોળ એકડા લજ, મહા મડળમા ઝપે,
સોળે સુદરી વરે, પુરુષ પમ્પીસે પરણે,
લજે સ્વાર્થ માખાપ, વેદ તેના ગુણ વરણે;
આ ગુર્જર બ્રાહ્મણ સર્વને, એ મતિ દેજો શ્રીહરિ,
તે હજિ મજિ ચાલે સંપથી, પ્રેમ પૂરણ અતર ભરી. ૩

કન્યાને કેળવી, સુદરી સરસ બનાવે,
સોળ ધરી શણગાર, શ્રેષ્ઠ વરને દે બાવે;
એવો બ્રાહ્મવિવાહ, બ્રાહ્મણો કરવા ઇચ્છે,
નિજ સ્વાસ્થથી અધિક, હિત કન્યાનું ઇચ્છે;
આ ગુર્જર બ્રાહ્મણ સર્વને, એ મતિ દેજો શ્રીહરિ,
તે હજિ મજિ ચાલે સંપથી, પ્રેમપૂરણ અતર ભરી. ૪

પુત્ર પુત્રી કેળવે, 'ધર્મનીતિ' વ્યવહારે,
પ્રેમ ઉભયપર ધરે, અધિક કે ન્યૂન ન ધારે;
સકટ વિધવા તણા, ટાળવા તનમન જોડે,
શાનદાન દેખને, કરે ઉપયોગી કાડે;
આ ગુર્જર બ્રાહ્મણ સર્વને એ મતિ દેજો શ્રી હરિ,
તે હજિમજિ ચાલે સંપથી પ્રેમપૂરણ અંતર ભરી ૫

મૃતકતણું મિલામ, બક્ષ કરવાનું બૂલે,
કરી ખારમાં કોઈ, અધિક અંતર નવ ફૂલે;
ધર્મ અર્થને કામ, મોક્ષ મરગમાં ચાલે,
પર કલ્યાણુ પ્રેમ, ધરી ધન ખરચે. બહાલે;
આ ગુર્જર બ્રાહ્મણુ સર્વને, એ મતિ દેને શ્રીહરિ,
તે હજિ મળિ ચાલે સંપથી, પ્રેમ પૂરણુ અંતર ભરી. ૬

ઉદમ કરો વિવિધ, ઉરથી આળસ કાઢો,
દીર્ઘાયુ મોગવો, લજી દો મારગ આડો;
વિવિધ યજ્ઞને યાગ, કરો વડિલોની સેવા,
માર્તિનું હિતકરો, લાવ લાખેણો લેવા;
આ ગુર્જર બ્રાહ્મણુ સર્વને, એ મતિ દેને શ્રી હરિ.
તે હજિમળિ ચાલે સંપથી, પ્રેમપૂરણુ અંતર ભરી. ૭

સર્વોત્તમ દેવોનો સત્તા.

ॐ તત્ સત્ પરમાત્મને નમઃ

આ વિષય એવો સર્વ વિદિત છે, કે તેના સંબંધમાં લખતું એ એક સાધારણુ દીવાથી સળગતી મશાલને ઓળખાવવા પ્રયત્ન કરવા જેવું છે. તેમ છતાં આ વિષય એટલો મહત્ત્વ અને જરૂરનો છે કે તેના સંબંધમાં લખતું તે અનેક ગુણુ લાભ આપનાર જણાયું છે. તેમ કોઈ પણ વિષય વધારે વખત ચર્ચાયાથી તેના સંસ્કાર ઉડા પડે છે. અને જેમ સંસ્કાર ઉડા પડે છે તેમ વધારે સ્મરણુમાં રહી વધારે ફાયદાકારક થાય છે.

મનુષ્યની કિંમત તેના ગુણુ અથવા લક્ષણુ ઉપર આધાર રાખે છે. અને સારામાં સારાં લક્ષણુ એ સારામાં સારી દેવેતું પરિણામ છે. એકનું એક કામ વારંવાર કરવાથી થએલી મનની સ્થિતિ અથવા વલણુ એ દેવ છે. જે સારામાં સારાં કૃત્યો કરવામાં આવે તો સર્વોત્તમ કૃત્યો કરવા તરફ વલણુ રહે છે; તથા નહારાં કૃત્યો કરવામાં આવે તો નહારાં કૃત્યો કરવા તરફ વલણુ રહે છે. અને તે ઉપરથી સારી કે નહારી દેવો બંધાયા પછી-પડ્યા પછી મનુષ્ય તેનો એવો ગુલામ થાય છે કે-દેવોની સત્તા તેના ઉપર સંપૂર્ણ ચાલે છે. કેટલીક વખત તો પોતાની ધમ્મજા વિરુદ્ધ પણ દેવની પોલી ધરડમાં તેને ચાલવાની જરૂર પડે છે. જેમ મોડા ઉડવાની દેવવાળાને તેની ધમ્મજા વિરુદ્ધ પણ મોડું ઉડવું પડે છે. વગેરે ઘણા દાખલાઓમાં માણુસ દેવનો ગુલામ થએલો જોવામાં આવે છે.

આથી સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે કે મનુષ્ય સારી અથવા નહારી જેવી દેવો પાડવા ધારે છે, તેવી પાડી શકે છે, અને જેવી દેવ પાડી હોય, તેવી દેવને અનુસરનાર થાય છે માટે સર્વોત્તમ દેવો પાડવી એ મનુષ્યનું સર્વોત્તમ કર્મવ્ય છે.

મનુષ્યને, સારી કે નહારી ધણી ટેવો બાળપણમાં પડે છે એટલે સારી કે નહારી ટેવોનું બીજા ધણું કરીને બાળપણમાં રેપાય છે. હારે એ ધણુ સ્પષ્ટ છે કે સારી ટેવો પાડવાને સર્વોત્તમ સમય ધણુ બાળપણ છે. માટે બાળપણમાં સર્વોત્તમ ટેવો પાડવાની દેખરેખ અને કાળજી રાખવાની ખાસ જરૂર છે. જેમ જમીનમાં ઉત્તમ રોપા ન રોપીએ તો કાંટાવાળા છોડ કે નકામું ધાસ ઉગે છે. તેમ સારામાં સારી ટેવો પાડવામાં ન આવેતો તેને હામે નહારી ટેવો પડે છે. વળી સારી ટેવો પડતાં મહેનત વધારે પડે છે અને વાર વધારે લાગે છે. ધણુ નહારી ટેવો પડતાં બહુ મહેનત પડતી નથી તેમ વાર ધણુ લાગતી નથી માટે ખર્ચ છે કે સારી ટેવો મત્વરે પાડવામાં નથી આવતી તો તેને હામે નહારી ટેવો એકદમ દામલ થાય છે. બીજી રીતે કહીએ તો સારી ટેવોનો અભાવ તે નહારી ટેવો; અને નહારી ટેવોનો અભાવ તે સારી ટેવો એટલે-સારી કે નહારી ખતે ટેવોમાંથી જે એક પાડવા ધારીએ તે પાડી શકીએ છીએ અને તે ટેવો પડ્યા પછી ટળતી નથી અથવા ધણી મુશ્કેલીથી ટળે છે. મહુમ દલપતરામભાઈની કવિતામાં કહીએ તો “ પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી ” ઉપાણમાં કહીએ તો “ લક્ષણુ લાખા ” “ જ્ય દક્ષણુ ધણુ ના જ્ય લક્ષણુ ” વગેરેથી એમ જણાય છે કે પડેલી ટેવો ટળતી નથી અથવા ધણી મુશ્કેલીથી ટળે છે. માટે નહારી ટેવો તો પડવા દેવીજ જોઈએ નહિ. ધણુ સર્વોત્તમ ટેવો પાડવા ખાસ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કેમકે સર્વોત્તમ ટેવોએ મનુષ્યના અબુદ્ધ્યની ચાવીઓ છે. અને સર્વોત્તમ ટેવોથી મનુષ્ય ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થ સાધે છે. જુઓ ધર્મ સાધવા શૌચ, દયા, દાન, નિત્યકર્મ સદાચાર, શાસ્ત્રવાચન, શાંતિ, સત્સક્ષમા, સંતોષ વગેરે ગુણો જોઈએ; તે તેવી ટેવો કેળવવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

અર્થ સાધવા-ઉદ્યોગીપણું, પ્રમાણિકપણું, વ્યવસ્થિતપણું, નિયમિતપણું, વગેરે ગુણો જોઈએ. તે તેવી ટેવો કેળવવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

કામ સાધવા-કસરત, મિતાહાર, સ્વચ્છતા, દુર્બંસન ન કરવું વગેરે ગુણો જોઈએ તે ટેવો કેળવવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

મોક્ષ સાધવા માટે-સાધન ચતુષ્ટય (વિવેક, વૈરાગ્ય, પદ્ સપત્તિ સુમુક્ષતા) તથા અષ્ટાંગ યોગ વગેરે એ પ્રકારની ટેવો કેળવવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ ઉત્તમ ધ્યાન આવવાની ટેવ કેળવવાથી ધ્યાન ધરતાં આવડે છે; શુભ વાસના કેળવવાથી સોહમ કે તત્ત્વમસિતું મનન, તે નિદેહ્યાસન કરવાની ટેવ કેળવવાથી તત્ત્વાનું સંધાન થાય છે અગર બકિત માર્ગ પ્રિયને પ્રેમ લક્ષણા કે પરામકિતની ટેવ કેળવવાથી તે દારા મોક્ષ સંધાય છે. અર્થાત્ ચારે પુરુષાર્થ સાધવામાં તો સર્વોત્તમ ટેવો જ ઉપયોગી જણાય છે.

હારે હવે સવાલ એ ઉદ્ભવે છે કે (અ) સારી ટેવો કઈ કઈ ? (બ) સારી ટેવો શી રીતે પાડવી ? (ક) પડેલી સારી ટેવો શી રીતે કાયમ રાખવી ?

અ સારી ટેવો:- (૧) ચોક્કસાઈની (૨) સત્સ બોલવાની (૩) સ્વચ્છતાની (૪) પ્રમાણિકપણાની (૫) વ્યવસ્થિતપણાની (૬) આચારાધનતાની (૭) દૃઢતાની (ધણુ દુરામદ નહિ) (૮) શ્રદ્ધાની (૯) ઉદ્યોગીપણાની (૧૦) ધૈર્યની (૧૧) વહેલા ઉઠવાની (૧૨) કામ ચોક્કસું અને સંપૂર્ણ કરવાની (૧૩) ધ્યાન આપવાની (૧૪) સમયસચ્ચકતાની (૧૫) શ્રવણ,

વાંચન, મનનની વિશ્વાવિશ્વાસની (૧૬) ઊંડો વિચાર કરવાની યા ઊંડા ઉત્તરવાની (૧૭) નિ-
યમિતપણાની (૧૮) નમ્રતાની (૧૯) વિવેકની (૨૦) ઇશ્વર ભક્તિની. (૨૧) શુદ્ધ, સ્પષ્ટ;
સરસ; અને પ્રિય બોલવાની (૨૨) કરકસરની (૨૩) કસરત કરવાની—આમાં ટટાર બેસવું—
ટટાર ચાલવું વગેરેનો સમાવેશ થાય છે) (૨૪) અવલોકન કરવાની (' પાંચે ઈન્દ્રિયથી ')
(૨૫) પરાપકાર અને કૃતઘ્નતાની (૨૬) સત્ય શોધક-શોધક બુદ્ધિની (૨૭) મિતાહારની (૨૮)
ઈન્દ્રિય નિગ્રહ, ને મનો નિગ્રહની (૨૯) સાહસિકપણાની (૩૦) ચોરી ન કરવાની (૩૧)
ચાડી ના કરવાની (૩૨) ક્ષમા-મોટા-મન કે ઉદારપણાની (૩૩) સ્વાશ્રયની (૩૪) હિંસા ન
કરવાની અને દયા રાખવાની (૩૫) શુભાર ના રમવાની (૩૬) અપશબ્દ નહિ બોલવાની
(૩૭) અદેખાધ-(ઈર્ષ્યા) નહિ કરવાની (૩૮) ક્રોધ નહિ કરવાની અથવા શાંતિ રાખવાની
(૩૯) સંતોષ અથવા નિર્લોભપણાની (૪૦) નિરભિમાનની (૪૧) આત્મનિષ્ઠાની (૪૨) ખુશ-
મત ન કરવાની (૪૩) કર્તવ્ય નિષ્ઠાની (૪૪) શુભ વાસના અને શુદ્ધ વિચાર સેવવાની (૪૫)
સત્સંગ કરવાની (૪૬) ડાળ, દંભ, કે ખોટા આડંબર નહિ કરવાની (૪૭) દુઃખર્સન નહિ
કરવાની (૪૮) અખાજ-નહિ ખાવાની ને અપેય નહિ પીવાની (૪૯) વ્યભિચાર નહિ કરવાની
(૫૦) આનંદી રહેવાની (૫૧) મિલનસારપણાની અથવા મળતાપણાની (૫૨) દ્વેષ પ્રપંચ
કે વિશ્વાસઘાત નહિ કરવાની.

આ અને આ સિવાય આમાં નહિ જણાવેલી બીજી કેટલીક ટેવો કેળવવા લાયક
છે. તેનો સમાવેશ ઉપર જણાવેલી ટેવો બરાબર કેળવવામાં આવે તો થાય છે. એટલું જ
નહિ પણ ઉપર જણાવેલી ટેવો પૈકી કેટલીએક બરાબર કેળવવામાં આવે તો તેઓમાં
પણ બીજી કેટલી એકનો અંદર અંદર સમાવેશ થઈ જાય છે પણ સ્પષ્ટતાની ખાતર બધી
જુદી જુદી ગણાવવામાં આવી છે

૪ સારી ટેવો શી રીતે પાડવી :—આપણે ઉપર કહી ગયા કે સારી ટેવો પા-
ડવાનો સર્વોત્તમ સમય બાળપણ છે. અને બાળક એ નક્કલ કરનાર પ્રાણી છે માટે બાળક
ઉત્તમમાં ઉત્તમ વસ્તુનું અનુકરણ કરે તેવો યોગ કરી આપવો. તેટલા માટે બાળકને જે
નમુનાની નક્કલ કરવાની હોય તે નમુનો સર્વોત્કૃષ્ટ રાખવો. દાખલા તરીકે ચોક્કસપણે ટેવ
પાડવી હોયતો બાળકને રહેવાની જગા સ્વચ્છ જોઈએ, તેને પહેરવાનાં લુગડાં સ્વચ્છ જો-
ઈએ, તેનાં માહિત્ય પણ સ્વચ્છ જોઈએ અર્થાત તે જે જુએ તે સ્વચ્છ જ હોય. શુદ્ધ
બોલવાની ટેવ પાડવાની હોય તો. જે જે સાંભળે તે સઘળું શુદ્ધ જ બોલાવું હોવું
જોઈએ વગેરે:

બાળકને નાનપણમાં માખાપ અને સગાં વહાલાંના સહવાસમાં રહેવાનું છે; ત્યાર પછી
શિક્ષકના સહવાસમાં રહેવાનું છે, અને ત્યાર બાદ મોટપણમાં સમાજના સહવાસમાં રહેવાનું
છે. એટલે કહેવાની જરૂર નથી કે બાળકના કલ્યાણની ખાતર બાળકની સારી ટેવો પાડવા-
ની ખાતર માખાપે, શિક્ષકે, અને સમાજ સર્વોત્તમ વાણી, સર્વોત્તમ વર્તન, સર્વોત્તમ વિચાર,
સર્વોત્તમ કર્મ અને સર્વોત્તમ ક્રિયા કરવાની જરૂર છે. અને તેમાં જેટલે દરજ્જે જેઓ પોતાના
તાના કર્તવ્યમાં આગળ વધે છે તેટલે દરજ્જે તેઓ શાખાધીને, લાયક થાય છે. અને જેટલે
દરજ્જે તેઓ પાછળ દડે છે તેટલે દરજ્જે તેઓ ખામીને લાયક થાય છે.

શરૂઆતમાં બાળક માબાપ કે વાલીના સહવાસ અને દેખરેખ નીચે ઉછરે છે; તે વેળા સાચું બોલવું, સ્વચ્છ રહેવું; ચોરી ના કરવી, આગાધીન રહેવું, વહેલું ઉડવું, બ્યવ-
સ્થિતપણે રહેવું, કામ ચોક્કસ અને પૂર્ણ કરવું, પોતાની બધી શક્તિ વાપરીને કામ કરવું,
વગેરે ટેવો કેળવવા ખાસ દેખરેખ રાખવાની જરૂર છે. સાચું બોલવાની ટેવ પાડવી હોય
તો તોખરૂં બોલે તેથી સચના કરવી. લગાર જુદું બોલે તો ટાકવો અને ખારે બોલે ત્યારે
ખારીક ધ્યાન આપવું. એમ કરતાં તેઓ સત્ય બોલતાં ચીખશે.

સ્વચ્છતાની ટેવ પાડવા માટે તેને હાથથી કરાવી સારી રીતે મ્હોં ધોઈને લોહવું અને
સારી રીતે ચોળીને એક બે વખત દિવસમાં નવરાવી સ્વચ્છ રૂમાલવર્તી દીઠ લોહવું. કપડાં
તથા સાહિત્ય સ્વચ્છ આપવાં. તેમ છતાં બાળક મેલું થાય અગર લુગડાં કે સાહિત્ય મેલું
કરે તો ચોક્કસ તરત કરી આપવું અગર તેની પાસે ચોક્કસ કરાવવું; તેમ કરતાં પછી
સ્વચ્છતાની ટેવ પડશે.

ચોરી ન કરવાની ટેવ પાડવી હોય તો બાળકને માલેકની રજા સિવાય કોઈની કોઈ
વસ્તુ લેવી નહિ એમ કહેવું તેમ છતાં તે પરાઈ વસ્તુ લેતું જોવામાં આવે તો તે વસ્તુ
માલિકને પાછી અપાવવી. ને ફરી તે પ્રમાણે ના કરવા તાકીદ આપવી. ને તે પ્રમાણે કો-
ઈની ચીજ નાલે. તે માટે ખારીક ધ્યાન આપવું. આથી પછી તેને ચોરી ના કરવાની ટેવ પડશે.

કામ પોતાની બધી શક્તિ વાપરીને સંપૂર્ણ કરવાની રીત રખાવવાથી ચોક્કસાઈની ટેવ
પડે છે આ પ્રમાણે દેખરેખ રાખવાથી માબાપ કે વાલી બાળકને કેટલીક ઉત્તમ ટેવોના
પ્રદાતા બને છે. પણ કેટલીક વખત તે બાળકના સગાં કે રોડી જાણીતાં કે અજાણીતાં તે
ઓનામાં સુટેવને બદલે કુટેવના બીજ હોય છે ત્યારે તેઓ વહાલાં યદ્ય વેરીનાં કામ કરે
છે. જેમકે બાળક ખાઈને ઉઠ્યું હોય છતાં તેનાં કેટલાંક સગાં જમવા અથવા ખાવા લેઈ
જાય છે. અગર જમતા વિશેષ ખાવાનો સચના કરે છે. આથી તેઓનામાં અમિતાહાર, અને
અનિયમિતપણાની ટેવ પડે છે.

કેટલાંક સગાં અગર માબાપ છોકરાં પાસે આપસ આપસમાં ગાળો દેવરાવે છે કે
મરણે છે, તેથી છોકરાંમાં, મર્યાદા તોડવાની ગાળો દેવાની વગેરે ટેવો પડે છે. કેટલીક વખત
તેહેવાર કે બીજા પ્રસંગે શોક હોય, અને જમવા સાથે મિહાન બનાવવામાં આવે છે; અગર
શોખને સાથે કાંઈ સાથે જમણું કરવામાં આવે છે, છતાં છોકરાંને તેને બદલે બીજું કહેવાનું
સચવવામાં આવે છે. તેથી પણ જુદું બોલવાની અને છેતરવાની ટેવ પડે છે. તેજ પ્રમાણે
સહીયારી ધધાદારીથી તે મઝીઆરામાં કેટલાક ધરના માગણીથી છોકરાંને શુભ રીતે ચીત્તે
ખાવાની અથવા લેવાની સચના કરવામાં આવે છે તેથી પણ ચોરી કરવાની અને અપ્રમા-
ણિક થવાની ટેવ પડે છે.

વળી છોકરૂં તોફાન કરતું હોય અગર રડતું હોય તે વારે સિપાઈ કે બાઈડાની બીક
બતાવવામાં આવે છે. તે પ્રમાણે સિપાઈ બાઈડો કમું હોતું નથી એટલે તેમને બીજી વખત
કાંઈ અસર થતાં નથી અને છોકરાંમાં, જુદું બોલવાની, ડાળ કરવાની અને બીકજાણીની
ટેવ કેળવાય છે.

આ પ્રમાણે અનેક માડી ટેવો અજાણતાં પડે છે માટે સાવધ રહેવાની જરૂર છે. બાળક લગભગ પાંચ વરસનું થવા આવે છે એટલે તેને નિશાળે બેસાડવામાં આવે છે ત્યાં તે સોળકે વીસ વરસનું અથવા તેથી વધારે ઉંમરનું થાય ત્યાં સુધી રાખવામાં આવે છે. એટલે “ સોળે સાત અને વીશે વાત ” એ કહેવત પ્રમાણે તે નિશાળમાં દાખલ થાય ત્યાં થી નિશાળ છોડે ત્યાં સુધીમાં તેઓનાં શરીર અને બુદ્ધિ એટલાં કેળવાવાં જોઈએ કે પછીથી કેળવવાનું ધણું જોણું બાકી રહે; અર્થાત્ નિશાળની મુદતમાં તેઓને સારી ટેવો ધણીખરી પડવી જોઈએ. નિશાળમાં દાખલ થવા સાથે બાળક આવે છે તેઓમાં શિક્ષિત ધરનાં બાળક હોય છે. તેમને કેટલીક સારી ટેવો પાડવામાં આવી હોય છે તે દૃઢ કરવા શિક્ષકે પ્રયત્ન કરવો. અને ના પાડી હોય તે પાડવા પ્રયત્ન કરવો. શરૂ થઈ ન હોય તે શરૂ કરી સંપૂર્ણ કેળવવી. રમત અને કસરતમાં, હિંમતની, ધૈર્યની, સમય સૂચકતા, ઉદારતાની, નીતિની, સ્વાશ્રયની, સત્યતાની, વિનયની વગેરે ટેવો કેળવાય છે. કઠણ દાવ કરવામાં હિંમતની અને રમતમાં દાવ લાંબો સમય ચાલવામાં ધૈર્યની જરૂર પડે છે. રમતમાં સમય સૂચકતા વાપરવાની પણ જરૂર પડવાથી તે ટેવો કેળવાય છે, તેમ કોઈ અશક્તનો દાવ આપવાથી ઉદારતાની ટેવ કેળવાય છે. દાવ નહીં કરવામાં—તેમાં અનગ્ની, નહિ કરવામાં અથવા કરવા દેવામાં સત્ય અને પ્રામાણિકપણાની ટેવ કેળવાય છે. માંહે માંહે છોકરાં માળામાળા કે મારા-મારી ન કરે તેવો બંદોબસ્ત રાખવાથી ગાળો નહિ દેવાની અને મારામારી નહિ કરવાની ટેવ પડે છે. વળી છોકરાં શિક્ષક સાથે બોલે તેમાં તથા છોકરાઓ માંહે માંહે વાતો કરે તેમાં વિવેક, ચોકસાઈ, વિનય વગેરેની ટેવો કેળવાય છે. આ પ્રમાણે ધણી ખરી સારી ટેવો પડી મુદત થઈ જાય છે.

શાળામાં આ પ્રમાણે ધણીખરી સારી ટેવોનો પાયો બંધાય છે, તથા વૃદ્ધિ પામે છે, પણ છોકરાં શાળામાં ધણી થોડી વેળા રહે છે અને બાકીનો ધણો સમય તે ઘેર અથવા બીજા ગુજરે છે, તેમાં જો કમબાગ્યે મામાપ કે સગાં સંબંધી લોકો અશિક્ષિત હોય તો સારી ટેવોનો પાયો બંધાતાં વાર લાગે છે; અથવા બંધાતા પાયામાંજ ખાર લાગે છે, અને તેથી આગળ જતાં તે સારી ટેવો રૂપી ધમારત, વહેલી મોડી પડે છે. સારી ટેવોનો પાયો સંગીન બની તેના ઉપર તેની મજબુત ધમારત થાય તેવો ઉપાય એક એ છે કે પહેલાંની માફક ગુરુકુળ અથવા ઋષિકુળ રચાય અને તે સર્વોત્તમ લક્ષણવંતા ગુરના અને વ્યવસ્થાપકોના હાથથી ચાલે. ઋષિકુળ અથવા ગુરુકુળ, એ રૂઢ અને બોર્ડિંગ હાઉસ બંનેનું કામ ભેગું કરે છે પણ બ્યારે રૂઢો સરકારથી હાલ ચાલે છે. તો બોર્ડિંગો વધારે પ્રમાણમાં રચાય અને તેના વ્યવસ્થાપકો ઉત્તમ લક્ષણવાળા હોય અને છોકરાને ઉત્તમ લક્ષણવાળા બનાવવાની કાળજીવાળા હોય તો કેટલેક દરજ્જાં તે હેતુ પાર પડે. અર્થાત્ ગુરુકુળ, ઋષિકુળ, અને બોર્ડિંગો વધારે પ્રમાણમાં રચાય અને તેના વ્યવસ્થાપકો તથા નેતાઓ સદ્વર્તનશાળી હોય તથા સદ્વર્તનશાળી છોકરાને બનાવવાની ઉત્કંઠાવાળા હોય તો ઉત્તમ ટેવો પાડવાનો હેતુ પાર પડે.

આ સર્વ ટેવો ઉપરાંત બ્રાહ્મણનાં છોકરાને જો ખાસ ટેવો પાડવાની છે તે પ્લાન બદલ રહેવાથી કેટલીક બ્રાહ્મણ ધર્મને ના બાજે તેવી ટેવો પડે છે. ઉપવીત, સંસ્કાર થવા પછી બ્રાહ્મણના છોકરાને, રાત્રન, સંધ્યા, જ્યાં વગેરે જરૂરનાં નિત્યકર્મ કરવાની ટેવ નહિ

પાડવાથી મોટપંથમાં તે ક્રિયા કરવા તરફ બાવ થતો નથી; અથવા તે ટેવ નહિ પડેલી તેજ જણાય છે. ખરૂં છે કે કર્મોનું રહસ્ય કે 'મર્મ જાણ્યા' વગર ગાડરીયા પ્રવાહે કર્મ કરવાની ટેવ ના પડે તેની કાળજી રાખવાની જરૂર છે નહિ તો રહસ્ય સમજ્યા વગર ધાર્મિક કર્મો કરવાની ટેવ પડે છે; અને તેથી આગળ 'દંભ અને ખોટો ડોળા કરવાની' ટેવ પડી જાય છે કે કદાચ આગળ વધવાનું પગથીઉં બંધ થાય છે. આ ચારમાં અગર રહેણીમાં, ખાવામાં, પીવામાં વર્તણૂકમાં બ્રાહ્મણ ધર્મને બાધ ના આવે એ પ્રમાણે ટેવ પાડવાની જરૂર છે. આપણાં ધર્મશાસ્ત્રો, સ્મૃતિઓ અને શ્રુતિઓએ જે ખાવા પીવાની છૂટ આપી હોય તે વિરુદ્ધ ખવાય પીવાય નહિ. એવી ટેવ પાડવાની જરૂર છે. બ્રાહ્મણના સર્વોત્તમ આચાર પાળવાથી બ્રાહ્મણ ધર્મનું મહત્ત્વ વધે છે અને રક્ષણ થાય છે.

બ્રાહ્મણે સ્વચ્છ કપડાં પહેરીને—સોજે અરપર્ય રીતે પાક કરી અથવા કરેલો જમવાનો છે. તેમ છતાં કેટલા બ્રાહ્મણો જોડા અને દિશાએ જવાનાં લુગડાં પહેરી હોટલમાં પારસી કે મુસલમાન કામ સાથે બેસી ઉનાં ઉનાં બજારમાં કે ખીજ ખાણું ખાય છે. અગર સોડા વોટર કે ખીજાં પીણાં એક પ્યાલે પીએ છે. એ યોગ્ય નથી કેમકે તેથી સત્ત્વ ગુણને હાનિ થવા સંભવ છે, સાત્ત્વિક અહાર અને પાન એ સાત્ત્વિક વૃત્તિ ઉત્પન્ન કરનાર છે. માટે શ્રુતિ સ્મૃતિ આદિ શિષ્ટ યંત્રોમાં જણાવેલા અને બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાત્મા, ઋષિમુનિએ પાલન કરેલા આચાર બ્રાહ્મણ ધર્મનું રક્ષણ કરવાને તેનું મહત્ત્વ વધારવા પાળવાની ટેવ પાડવી અને તે જરૂર જણાય ત્યાં લગી નિભાવવી.

રૂઢતની કેળવણી પરી કર્યા પછી મનુષ્ય સમાજના સંબંધમાં આવે છે આ વખતે તે સ્વતંત્ર હોય છે. સમાજનો સાધારણ રીતે તેનાપર કાબુ હોય છે. પણ તે સારી ટેવોને ખીલવે એવા અંકુશવાળો જખરો કાબુ જૂજ હોય છે, માટે સમાજનું બંધારણ એવું હોય કે મનુષ્યમાં સારી ટેવો બંધાઈ મજબુત થાય, એ હેતુવા યોગ્ય છે. સમાજના કાયદા, રૂઢી-સોંકાચાર સારી ટેવોને ઉત્તેજન મળે તેવાં હોવા જોઈએ. સમાજમાં ધણી ખીડી કે દારૂ પીનારા, ચોર, અપ્રામાણિક, ઉદ્ધતને નિરુદ્ધમી હોય તો તેમાં દાખલ થનારા તેવા યવા સંભવ છે; તે માટે જે સમાજના નિયમને બંધારણ ઉંચા પ્રકારનો હોય, અને તેમાં દાખલ થએલા માણસ સદ્વર્તનશાળી હોય તેવી સમાજમાં દાખલ થવું, અગર ઉત્તમ લક્ષણ ઉદ્ભવે તેવું સમાજના બંધારણને ફેરવવું.

પોતાની યાત્રિએ પણ સમાજ જણાય તો ન્યાતનાં બંધારણને નિયમ લેવા, પ્રચારનાં બાંધવાં કે જેથી ઉત્તમ ટેવો બંધાય, અને ઉત્તમ ટેવો બંધાય, અને ઉત્તમ લક્ષણને ઉત્તેજન મળે.

ક પડેલી સારી ટેવો શી રીતે કાયમ રાખવી:—પડેલી સારી ટેવો રૂઢ થાય તે માટે તે ટેવોનું ખરોખર પાલણ કરવું, ખીલકેલા તૂટ પડવા દેવી નહિ; જ્યારે જ્યારે પ્રમાદથી તેનું પાલણ ખરોખર ન થાય ત્યારે શિક્ષા દાખલ અનુક નિયમ રાખવો જેમકે પાંચ વાગ્યે ઉઠવાની ટેવ રાખવામાં આવી હોય, ને એક દિવસ સાત વાગતાં પ્રમાદને લીધે ઉઠાય તો તે દિવસે એક રોટલી ઓછી ખાવી; અથવા કોઈ ગમ્મતમાં એક કલાક ઓછો ભાગ લેવો.

નકારી-સોપાન ખનતાં મુઠ્ઠી કરવી નહિ; પણ કેટલીક વખત, 'ધ'ધાને 'અર્થે, કુટુંબ એકીને સમાજ સિવાય ખીજા, વિવિધ મનુષ્યો પરિચયમાં આવવાની જરૂર પડે છે; તેઓ સદ્બાચ્યે ઉત્તમ લક્ષણવાળા મળે તો સારી ટેવો પોષાયને વૃદ્ધિ પામે; પણ કમ બાચ્યે માફી ટેવોવાળા મળે તો સારી ટેવો વિસરાય છે, અને તેને ઠામે માફી ટેવો પડે છે; તેથી માફી ટેવોનું અનુકરણ ના કરવું પણ તેમની સારી ટેવોનું અનુકરણ કરવું. આટલી ઉમ્મરે મનુષ્ય સ્વતંત્ર હોય છે અને સાફ શું અને ખોટું શું તે સમજી શકે છે, સારે કાળીખાણ ઉપર પડશે નાખી ઉજળા ખાણુ જુએ અર્થાત્ સારી ટેવો તરફ જ લક્ષ રાખે એ તેને માટે જોખા આપનાર છે.

કેટલાક મનુષ્યો મોટા ગણાતા મનુષ્યની નકલ કરવામાં વડાઈ સમજે છે; પછી તે સારી હોય કે ખોટી. જેમકે કેટલાક લોકોની દારૂ પીવાની, ચાહ પીવાની, મેં (મ્હોં) માં બીડી ધાલી ધૂમાડો કાઢતાં કાઢતાં ચાલવાની, વગેરેની નકલ કરે છે. પણ બુદ્ધિમાન વિવેકી જણે છે કે આ નકલ કરનાર કેવળ મૂર્ખ છે. અને નકલ કેટલાક સમર્થે જ્યારે ટેવ રૂપે બંધાઈ જાય છે સારે નકલ કરનાર પરતાય છે. માટે પરિચયમાં આવનારની માફી ટેવોની નકલ કરવી નહિ તેમ તેના કુસંગનો પાસ બેસવા ટેવો નહિ; એમ છતાં પોતાને એમ લાગે કે મને માફી ટેવોની અસર થશે તો એવા મનુષ્યોનો ત્યાગ કરીને પણ પોતાને પડેલી સારી ટેવોનું સંરક્ષણ કરવું.

ઉપરના મનુષ્ય પ્રયત્ન ઉપરાંત સારી ટેવો પાડવામાં શ્રી ઇશ્વરની સહાયની જરૂર છે. તેથી દરેક જાતની ઇચ્છા કરી માગણી કરવી કે હે ઇશ્વર દેવ સર્વોત્તમ ટેવો પાડવાની અને તે રૂઢ કરવાની મને શક્તિ આપ. પછી ઇશ્વર ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખી સારી ટેવો પાડવાનો પ્રયત્ન કરવો. ને માનવું કે જરૂર મને ઇશ્વર કૃપાથી સારી ટેવો પડશે. તેમ પોતાના મનને પણ સારી ટેવો પાડવાનું સચવતા રહેવું. અને કલ્પનામાં પણ પોતાને સર્વોત્તમ ટેવોવાળા બનેલા કલ્પવા. કેમકે સતત કલ્પનાથી પોતાને જેવા બનવાની ઇચ્છા હોય તેવા બની શકાય છે. તેથી દિવસમાં બહુવાર કલ્પનાનો પ્રયોગ પણ કરવો. વળી વાણીથી પણ સારી ટેવો માટે પ્રયત્ન થતો હોય તે દિવસમાં બહુવાર મનને કબ્બા કરવો જેમકે હું, નિયમિત છું, હું ચોક્કસ છું, હું વ્યવસ્થિત, હું સુદૃઢ છું. વગેરે.

આ પ્રમાણે પ્રયત્નો કરવાથી જરૂર સારી ટેવો પડશે; અને પડેલી સારી ટેવો રૂઢ થશે. જ્યારે સારી ટેવો પડી ઉત્તમ લક્ષણવંતા મનુષ્ય યથા એટલે " એક ટકાના તેર " ના ટોળામાંથી નીકળી " સો લાખેજો ના મળે " એવા ઉત્તમ મનુષ્ય કોટીમાં આવ્યા; એ બે વર્ગમાંથી જે વર્ગમાં રહેવાની ઇચ્છા થાય તે વર્ગમાં પ્રવેશ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા વાંચકની મુનસીબી ઉપર સોંપી—અને વિરમાય છે; અને સાથે પરમ દયાળુ પરમાત્માને વિનવાય છે કે, " મને અને આદ્યા જુઓને સર્વોત્તમ ટેવોની બક્ષિસ કરો. તથા સત્ય જ્ઞાન અને સત્ય માર્ગ ત્રેરી સત્ય માર્ગે પ્રયત્ન કરવાનું બળ આપો. ઇતિ શિવમ્.

લી૦ સેવક,

ધનતેરસ સંવત ૧૯૧૭

બોગીલાલ કૃપાશંકર ત્રવાડી.

મુખ્ય શિક્ષક; ડાંગરવા તા. વીરમગામ.

૪૪

સકળ નિયંતા પરમેશ્વરને નમસ્કાર કરું છું.

“આપણી સ્ત્રીઓની શારીરિક તથા માનસિક સ્થિતિ કેવીરીતે સુધરે. ?”

આ વિષય ઘણો અગત્યનો છે. સંપૂર્ણ રીતે આ વિષય ઉપર વિવેચન થઇ શકે એટલું જ્ઞાન મારામાં નથી. તોપણ મારી અદ્યપ્રમતિ અનુસાર હું મહારા વિચાર દર્શાવવા હીમત ધરું છું.

પ્રથમ આપણી શારીરિક સ્થિતિ કેવી રીતે સુધરે તે સખધી વિચાર કરીએ.

‘ શરીરે સુખી તો સુખી સર્વ વાતે

શરીરે દુઃખી તો દુઃખી છે સદા તે ’”

આ સંસારમાં અનેક પ્રકારનાં સુખ વગેરેનો દહાવો લેવાનું મુખ્ય સાધન શરીર છે. શરીરને નિરોગી રાખી રક્ષણ કરવું એ સ્ત્રીઓનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. રાત્રી મહેલમાં રહેનારી શણી જે રોગી હોય તો તેના કરતાં બુધ્ધિમાં રહેતી ગરીબ કંગાલ મજૂરણી જે નિરોગી હશે તો તે સુખ શાન્તિ બોગવશે. વડિલ-માથાપ એ ધરની શાળાના શુર છે. તેમજ પોતાનાં અને બાળકોનાં શરીર સાચવવા માટે શરીર રક્ષણના ઉપાયો જાણવા જોઈએ. આપણા ધરડાઓ કરતા આપણી શારીરિક સ્થિતિ ઘણીજ નબળી હોય છે. તેનું કારણ નેમને કસરત તથા ધરવાનું મળતું, ધરતું કામ કરવાથી કસરતની ગરજ સરતી અને દેવદશન જવાથી ધરવાની ગરજ સરતી. શરીરના આરોગ્યને માટે નીચેની બાબતો ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

જીવન જાળવવા માટે હવાની પ્રથમ જરૂર છે. સ્વચ્છ અને તાજી હવા લાભકારક છે. માટે તે જાળવવા થોડો થોડો વખત સાંજ કે સવાર ખુલ્લી હવામાં ફરવું જોઈએ.

જેટલી હવાની જરૂર છે. તેટલી જ પાણીની જરૂર છે. પાણી સ્વચ્છ અને ગાળેલું પીવું. સ્વચ્છ પાણી મળી શકે નહિ, તો તેને ઉકાળી ‘ ઠંડું પાડી ગાળેલું પીવું. ગાળવાનું કપડું સ્વચ્છ રાખવું.

જેટલી હવાની તેમજ પાણીની જરૂર છે, તેટલીજ ખોરાકની જરૂર છે. ખોરાક નિયમિત વખતે અને પચે તેટલો લેવો જોઈએ. જમતાં જમતાં વધારે પાણી પીવું નહિ. મોડી રાત્રે જમવું નહિ. અને બારે ખોરાક ખાવો નહિ. કારણ કે તે હાની કર્તા છે. નિયમિતપણે ખાવામાં ધણીજ ઉપયોગી છે. ખાવામાં નિયમિતપણે એટલે મિતાહાર કરવો અને દરરોજ નિયમ પ્રમાણે ખાવું. તન્દુરસ્તિનો મુખ્ય આધાર ખાવાના નિયમિતપણા ઉપર રહેલો છે. એ નિયમિતપણાથી શરીર તન્દુરસ્ત રહે છે. ખાવાના વખતમાં અને ખાવામાં નિયમિત નહિ રહેવાથી કેટલું નુકસાન થાય છે. તથા નિયમિત રહેવાથી કેટલા ફાયદા થાય છે. તે વિશે આપણી સ્ત્રીઓ વિચાર કરતી નથી. ડોક્ટરોના પછી વિચાર છે કે નિયમિતપણે ખાવું અને મિતાહાર કરવો એ તન્દુરસ્તી રાખવાનું એક સાધન છે.

વળી અન્નવાળુંએ સાક્ષાત તન્દુરસ્તી છે. અન્નવાળાથી હવા સ્વચ્છ થાય છે. અને નાશકારક છવ નંતુ નાશ પામે છે. લાંબી માંદગી ભોગવી ઉઠેલાને અન્નવાળું નવું છવન આપે છે. માટે તન્દુરસ્તી જાળવવાને પવન અને સૂર્યના તાપને, અંદર આવવા દેવો.

કપડાં ધોયેલાં અને સ્વચ્છ રાખવાં અને શરીરે પણ નાહિ ધોઈ સ્વચ્છ રહેવું. નહાતી વખતે શરીરને ઝપાટો ન લાગે તે સંભાળવું.

ઋષિઓને કસરત કરવાને ધરતું કામ કરવાની જરૂર છે. સાધારણ રીતે ઋષિને રાંધવું પાણી ભરવું દળવું ખાંડવું વાળઝાડ કરવી ઇલાદિ ધરતું સમગ્ર કામ કરવાની જરૂર છે. અને તેથી કરીને શરીરને કસરત મળે છે. કસરતનો અર્થ એટલો જ છે કે શરીરના સ્નાયુઓને કસવા. કસરતથી બૂખ લાગશે, પાચન શક્તિ સારી થશે અને દૂઝામાં રોગને દૂર કરશે. જેઓને કામ સાથે કસરત મળે છે તેઓની તન્દુરસ્તી સારી થાય છે.

દરેક ઋષિ પોતે તવંગર હોય અગર ગરીબ હોય તેા કામ કરવાને માટે ગરીબાઇને લીધે ઓછું લાવવું નહિ તેમજ શરમાવું નહિ તેમજ તવંગરે મોટાઇને લીધે પોતાનું ધરકામ છોડી દેવું નહિ. ચાકર નોકર બધે ધરમાં હોય તેા પણ કામ કરવું એમાં કાંઇ પોતાની હલકાઇ દેખાતી નથી પરંતુ શરીર સુધરે છે. કારણ કે તન્દુરસ્તી એજ દોષત છે. તન્દુરસ્તી થિવાય બધું નકામું છે. શરીર સુખ એ અનેક સુખમાં પહેલું છે. જેમને પૈસે ટકે સારી રિયતિ હોય અને જેથી તેઓ અંગ મહનત કરતી નથા તેવી ઋષિઓએ પગે ચાલીને ફરવા જવું ઉત્તમ છે. કસરતને અભાવે હાલની ઋષિઓનાં શરીર નખળાં ફિક્કાં અને માંદાં રહે છે. પૈસાદાર કુટુંબની ઋષિઓ ભાગ્યેજ શરીરે સુખી હોય છે.

દિવસના ધસારાથી જે ખાધ આવે છે તે ઘણું ભાગે ઉધવાથી દૂર થાય છે. અને મગજને વિશ્રાન્તિ મળે છે. સૂવાના ઓરડામાં હવા તાજી આવવી જોઇએ.

ઉંઘ સારી લેવાનો સૌથી સારો ઉપાય શ્રમ છે. સૂતી વખતે મોઢું ઢાંકવું નહિ. કેમકે તેમ કરવાથી તાજી હવા શ્વાસમાં દાખલ થઇ શકતી નથી.

તન્દુરસ્તી માટે ઉંઘની ખાસ જરૂર છે. ઉંઘ નિયમિત જોઇએ. દિવસે ઉંઘવાથી તન્દુરસ્તી બગડે છે. અને રાત્રે મોડા સૂવાથી પણ શરીરને નુકશાન થાય છે.

“ રાતે બેઠો જ સુઇ બેઠો ઉઠે વીર,

બળ બુદ્ધિ બહુ ધન વધે સુખમાં રહે શરીર ”

શરીરની તન્દુરસ્તીનો આધાર ધર અને તેની આસપાસની જગાપર રહેલો છે. ગંદકીવાળા લત્તાપર ધર બાંધવું અગર બાડે રાખવું નહિ. ધરની ચારે બાજુ ખારીયો હોવી જોઇએ, કે જેથી બ્યારે જ દિશાનો પવન હોય તે આવી શકે.

રસોડું સૂવા બેસવાના ખંડથી દૂર, રાખવું જોઇએ. અને રસોડામાંથી ધૂમાડો જાય તેને માટે ધૂમાડીયું રાખવું જોઇએ. વરસમાં બે ત્રણવાર ધરને લીંપાવવું અને હંમેશાં વાળી ઝાડોને સ્વચ્છ રાખવું તાપ તથા હવા આવી શકે માટે દિવસે ખારી બારણાં ખુલાં રાખવાં.

મંદવાડમાં તાજી હવાની ખાસ જરૂર છે. કોઈ કોઈ વખતે આજનીને નાની દાટડીમાં રાખવામાં આવે છે. અને જોવા આવનાર ઋષિઓ પણ ત્યાં બેસે છે. તેથી હવા બગડે છે. માટે તેની ખાસ કાળજી રાખવી જોઇએ.

આરોગ્યતા મોટો આશિર્વાદ છે. જ્યારે આપણે તન્દુરસ્ત હોઈએ ત્યારે આપણે આપણાં કર્તવ્ય કરવા અને બીજાને મદદ કરવા શક્તિમાન થઈએ. માંદગી આપણી શક્તિ લઈ લે છે. અને આપણાં સંબંધીઓને આપણે ભારશય થઈએ છીએ માંદગી ભોગવતો રાજા મહેલમાં દુઃખ અનુભવે છે. અને તન્દુરસ્ત ગરીબ મજૂર તેની છંદગીમાં સુખ અનુભવે છે.

તન્દુરસ્તી જળવધાને નીચેની બાબતો ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે

૧) બચપણમાં માતા દુધપર પોષણ

૨) તરૂણ વયમાં માનસિક શિક્ષણ કરતાં શારીરિક શિક્ષણ પોષણની અત્યંત કાળજી.

૩) સ્વચ્છ હવા સ્વચ્છ પાણી અને સ્વચ્છ અન્નનુ સેવન.

૪) દીલાં કપડાં પહેરવાં.

૫) સ્વાભાવિક જે ઊંઘ આવે તે પૂર્ણ શાન્તિથી લેવી.

૬) અતિશય તાંદિ પશુ રહેજ ન થાય તેટલોજ માનસિક અને શારીરિક શ્રમ કરવો.

૭, ઘરમાં અતિસ્વચ્છતા રાખવી સર્વપ્રકાર અને હવા હમેશા ઘરમાં દાખલ થવાં દેવાં.

૮) સંડામ સ્વચ્છ રાખવો. અને સ્વચ્છ જગોમા શૌચવિધિ કરવો.

૯) વારંવાર શરીર ધોઈ લુછી નાંખવું. અને સ્વચ્છ રાખવું

૧૦) કપડાં જેટલી વખત બદલાય તેટલી વખત બદલવાં,

૧૧) સ્વાભાવિક ઇચ્છા યોગ્ય ઉપાયોથી તૃપ્ત રાખવી.

૧૨) શરીર અને મન યોગ્ય રીતે ઉદ્યોગમાં રાખવું

કુટુંબ દરેક વાતે સુખી હશે. પરંતુ શરીરે આરોગ્ય નહિ હોય તો સર્વે સુખ નકામું છે. આરોગ્ય શિવાય સર્વે સુખ સાધનો એક એકડા વિનાના સો મીંડા જેવા છે. સ્ત્રી નિરોગી હશે તો બિવિધની પ્રજા પશુ નિરોગી થશે પરંતુ જે સ્ત્રીરોગી હશે તો બિવિધની પ્રજા પશુ રોગી થશે. કહેવત છે કે “ ઘડો એવી દીકરી અને માતેવી દીકરી.”

કેટલીક સ્ત્રીઓને એવી ટેવ હોય છે કે ઘરમાં ચાકર નોકર હોય તો બેઠાં બેઠાં ખાય છે અને શરીર બગાડે છે. તે ટેવ તદ્દન ખોટી છે. ખાધા પછી આમ તેમ આંટા મારવા થી ખાધું પચી જાય છે. અને તેથી કરીને તેમના શરીરમાં રોગ દેખાવામાં આવતો નથી.

કેટલીક સ્ત્રીઓને ખાઈને તરત સૂઈ જવાની ટેવ હોય છે. તેથી પશુ શરીર બગાડે છે. માટે તેમ ન થાય તેની કાળજી લેવી જોઈએ.

સ્ત્રી તથા પુરૂષોએ લાંબા વખત સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી તેઓનાં તથા તેમનાં બાળકાનાં શરીર નિરોગી તથા તન્દુરસ્ત રહેશે.

મોટી ઉંમર સુધી સાસરે જવાનું ન થાય એટલે દશથી અઠાદ વર્ષ સુધી શરીર સુધારવાનો અને કેળવણી લેવાનો લાભ મળે તે હમીયાત કસરત વિગેરેથી શરીર સુધારી શકાય.

છોકરીઓ નાની હોય ત્યારે ઘર કામથ જે શરીર ખીલે છે તે ઉપરાંત શાસ્ત્રીય રીતોની કસરત પશુ કરવી હોય તો શરીરના બધા અવયવ સંપૂર્ણ રીતે ખીલે.

“શ્રીઓના વિચાર સારા મન પ્રવૃત્તિ અને મિઠાન આનંદી રાખવાં. શરીરે સ્વચ્છ રહેવું; મન અને ઇન્દ્રિયો વશ રાખવી અને આત્મા પવિત્ર અને શાન્ત રહે” એવો રાખવાથી પ્રજા શરીર સાફ રહે છે.

જેમ જેમ વિચાર સારા તેમ તેમ તેની નીતિ અને ચરિત્ર સાફ રહે છે.

હવે માનસિક સ્થિતિ સુધારવાને કેવા પ્રયત્ન કરવા જોઈએ તે વિષે મહારી અલ્પ બુદ્ધિના પ્રમાણમાં લખું છું.

મનએ મધળા ઇન્દ્રિયોના નેતા છે, પાંચ કર્મેન્દ્રિયો પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને પાંચ પ્રાણ વિગેરે મધળા ઇન્દ્રિયોના પ્રવર્તક મન છે. મનની પ્રેરણાથી મધળા ઇન્દ્રિયો કામમાં પ્રવર્તે છે. મન જો ઉદાશીન રહે તો બીજા ઇન્દ્રિયો કામમાં પ્રવર્તે નહિ. માટે મનના ઉપર દાબ રાખવો એ આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. દાબ ન રાખતાં મનને ગમે તેમ પ્રવૃત્તિ કરવા દઇએ તો મન સ્વાભાવિક સહેજે રસ્તે દોરાય અને ઇન્દ્રિયોને પણ તે રસ્તે દોરે દુર્ગુણના કાર્યના રસ્તા સહેલા છે. અને તે તરફ મનની પ્રવૃત્તિ ઉતાવળી થાય છે. સદ્ગુણના કાર્યના રસ્તા ઘણા કઠણ છે માટે તે તરફ મનની પ્રવૃત્તિ ઉતાવળી થતી નથી. માટે મનુષ્યોના ધર્મ એ છે કે પોતાના બાળકોના મનની પ્રવૃત્તિ નાનપણથીજ સદ્ગુણના અને સદાચારના કાર્યોમાં વાળવી અને તે પ્રમાણે તેને ઘણા વખતનો મહાવરો પડવાથી તેનું મન હમેશાં સદાચારના કાર્યોમાં વળશે. અને દુરાચાર તરફ તિસ્કાર આવશે. માટે બાળપણથીજ મન ઉપર સારા સંસ્કાર પાડવા જોઈએ. અને તે સંસ્કારો મા બાપ અને ઘરનાં માણસોના અને આસપાસની સોજતના સદાચારથી સારી રીતે પડે છે. માટે નાનપણથીજ મન ઉપર સારા સંસ્કારો પડવાથી મનની સ્થિતિ સુધરે છે, આ પ્રમાણે સારા સંસ્કાર પામેલું મન દિવસે દિવસે વધારે સુધરતું જશે. માટે ગૃહકુટુંબ અને મંડળ જેમાં માણસને હમેશાં રહેવાનું થાય છે. તેઓના કાર્યોના અસર તેના મન ઉપર થાય છે. માટે મન સુધારવાને જનસમૂહ અને ગૃહમંડળ સાધનો છે, અને ત્રીજું સાધન સદાચારના કાર્યોના અભ્યાસ એ ત્રણ સાધનો છે. કુમળા ઝાડને જેમ વાળીએ તેમ વળી શકે છે. પરંતુ મોટું ઝાડ વળી શકતું નથી તેમજ નાનપણથી મનપર દુરાચારના સંસ્કારો પડ્યા હશે તો તે મોટપણે પણ દુરાચાર તરફ વળશે. અને સદાચાર પ્રત્યે બાવ ઉત્પન્ન થશે નહિ. માટે મનના નિઘ્રહ કરનાર સર્વ કાર્યોમાં યથેચ્છ રીતે વર્તન કરી શકે છે.

શ્રીઓની માનસિક સ્થિતિ સુધારવાને શ્રી કેળવણીની ધણી અગત્યની જરૂર છે. કેળવણી લખને આપણા શુણે સુધારવા જોઈએ. જે આપણા શુણે સુધરે નહિ પરંતુ બગડે તો કેળવણી વગોવાય છે.

હાલમાં શ્રીકેળવણીનો વિષય ઘણું ખરે ઠેકાણે ચર્ચાય છે. અને તે વિષય ઘણું અગત્યનો છે. દારણ કે બાળકોનાં મન તથા શરીર સુધારવાનું મુખ્ય કામ માતાનું છે. અને જે માતા કેળવાયથી હશે તેનાં સંતાન પણ કેળવાયલાં થશે. માટે પ્રથમ શ્રીઓએજ કેળવાવું અવશ્યતું છે, તે થિવાય દેશની ઉન્નતિ અમર શ્રીઓની સારી સ્થિતિ થશેજ નહિ. શ્રીઓની શારીરિક તથા માનસિક સ્થિતિ સુધારવાને વાંચવાની જરૂર છે.

કોઈ પણ પ્રજાની નાતની કે કોમની ઉન્નતિ અથવા અવનતિનો આધાર તે પ્રજા નાત કે કોમના જે મનુષ્યોની બનેલી હોય છે, તેની ઉન્નતિ અથવા અવનતિ ઉપર રહેલી છે. જે કોમના મનુષ્યો ઉચ્ચ વિચારના હશે સંઘાતારી હશે, અને કોમ પ્રત્યે પોતાની ફરજો સમજીને અદા કરવા તત્પર હશે, તે કોમ જરૂર ઉચ્ચ સ્થિતિ મેળવશે. તેથી ખીજા બાબતોએ જે કોમના મનુષ્યોના આચારવિચાર હલકા હશે, તે કોમની અવનતિ થવાની એ નિઃસંશય છે.

ઓળખની અને પુરૂષોની ફરજો વચ્ચે ભેદ છે. પણ ઓળખને જે ફરજો બજાવવાની છે તે તેઓ શુ કળવણી પામ્યા શિવાય બરાબર રીતે બજાવી શકશે ?

જે સ્થળે ઓળખો અબજુ અને પરસ્પર કલેશ કરતી હોય છે, તેવો ગૃહસ્થાશ્રમ ધણો જ દુઃખદાયક લાગે તેવો છે. ધર ઓળખોથી શોભે છે. અને બધા ઓળખો કળવાયલી ન હોય અને પોતાની ફરજ ન સમજતી હોય ત્યાં સુધી સુખની આશા રાખવી એ નિર્ગંધ છે.

ઓળખોએ વિચાર શક્તિ અને બુદ્ધિ ને કળવણી જોઈએ નહિ તો પછી પણ અને ઓળખો જરા માત્ર પણ ભેદ રહેશે નહિ.

ધાર્મિક દૃષ્ટિથી આ બાબતનો વિચાર કરીએ તો પણ ઓળખોને કળવણીની જરૂર જણાયા વિના રહેશે નહિ.

ઓળખોએ કેવા પ્રકારની કળવણી લેવી જોઈએ કે જે વડે આપણી માનસિક સ્થિતિ સારી થાય. આ સ્થિતિ સુધારવાને માનસિક, નૈતિક, અને ધાર્મિક કળવણી મળે એવા ઉપાયો યોજવા જોઈએ.

સામાન્ય રીતે દરેક ઓળખને ગૃહસંસાર ચલાવવાનો છે તેને વારતે કળવણીની ધણી જરૂર છે. દરેક ઓળખે ઓળખના ઓછા એટલું તો જાણવું જોઈએ કે જેથી કરીને તે પોતાની માતૃ ભાષાના લખેલા પુસ્તકો વાંચીને સમજી શકે. તેમજ તે ભાષાદ્વારા પોતાના વિચારો દર્શાવી શકે.

પ્રથમ તો પોતાની ભાષાનું જ્ઞાન મળવું જોઈએ કે જેથી કરીને પોતાની માતૃ ભાષામાં લખેલા પુસ્તકો તેઓ વાંચી શકે અને સમજી શકે. સ્વભાષાનું જ્ઞાન આપણે જે દરેક માતા પિતાનું કર્તવ્ય છે. જે માતા પિતા પોતાની બાળાઓને વિદ્યાના લાભથી દૂર રાખે છે, તેઓ આ પવિત્ર ફરજને સમજતા નથી. ખરૂં કહીએ તો આ પવિત્ર ફરજનો અનાદર કરે છે.

આ સાથે તેમને સંસ્કૃતોદિ ભાષાઓનું પણ જ્ઞાન થવું જોઈએ. કારણ કે જૂદી જૂદી જાતના પુસ્તકોમાં જૂદી જૂદી જાતની ભાષાઓ હોય છે. અને તેમાંથી સુઝ ઓળખોમાં ચરિત્રો વાંચી શકાશે. અને તેમના ઉચ્ચ વર્તનની આપણા પર અસર થશે. અને તેથી કરીને નષ્ટ થયેલા ગુણો આપણી બહેનોમાં આવશે.

માનસિક શક્તિઓ જૂદા જૂદા વિષયોના અભ્યાસથી ખીલે છે. તે આપણી સાથે રહે છે. અને તે શક્તિઓજ આપણને ધણી ઉપયોગી થાય છે. જે આપણે વિચારીએ તો ઓળખોને પણ કળવાયલી માનસિક શક્તિની જરૂર છે.

કેટલીક બહેનો પરણેક તરત અભ્યાસ છોડી દે છે. અને અમણુ સ્ત્રીઓની માફક તદ્દન મૂર્ખતાથી વર્તે છે. અને કોઈ દિવસ પણ સારાં પુસ્તકો વાંચતી નથીતો તે ભણ્યાનું સાર્થક શું ? અમણુ સ્ત્રી પણ તેવી રીતે વર્તે અને બણેલી સ્ત્રી પણ તેવી રીતે વર્તે તો પછી તે ખેમાં એક શો ?

પરંતુ તેમણે તેમનો નવરાશનો વખત સારાં નીતિમાન પુસ્તકો વાંચવામાં પસાર કરવો જોઈએ. અને ઘર સંસારની પોતાની ફરજો બજાવવી જોઈએ. આમ કરવાથી પોતાનું જ્ઞાન પણ વધશે અને તેઓનું વર્તન પણ ઉચ્ચ પ્રકારનું થશે. અને નિંદાનો સ્ત્રી જાતિમાં પ્રવેશ કરતો સામાન્ય અવગુણ તેઓનામાં પ્રવેશ કરી શકશે નહિ.

હવે સૌથી અગત્યનો વિષય જે સ્ત્રીઓએ જાણવો જોઈએ તે ધર્મ છે. દરેક બહેનોએ ધર્મર ઉપર આસ્તા રાખવાની છે. અને ધર્મરનું સ્મરણ કરવું જોઈએ. બહેનો, ધર્મને બહાને ધણે ખરે ઠેકાણે અનાચાર થાય છે. તેમ થવું જોઈએ નહિ. પરંતુ ખરા અંતઃકરણથી ધર્મરનું ધ્યાન ધરવું જોઈએ. સત્ય બોલવું જોઈએ. આપણે જો ખરા અંતઃકરણથી નિયમ લઇશું કે મ્હારે અસત્ય બોલવુંજ નહિ. જો આપણો દ્રઢ નિશ્ચય હશે તો સત્ય બોલારો. અને જુઠાં એની મેળે નાશી જશે. સત્ય બોલવામાં અને જુઠાંનો ત્યાગ કરવામાં વગેરે બાબતોમાં મનો નિગ્રહની ખાસ જરૂર છે

દાખલા તરીકે આગળ હરિશ્ચન્દ્ર રાજ થઇ ગયા છે. અને તેમણે ખાસ સત્યને માટે જ કેટલું બધું દુઃખ વેઠ્યું હતું. તે સર્વના જાણવામાં હશે.

કેળવણી પામેલાના હૃદયમાં ધર્મ અને નીતિની ભાવનાનાં તત્વોનો પ્રવેશ થવો ઘટે છે. પોતાના વહિવે સંતતિ અને સ્વજન તરફ તેની શી શી ફરજો છે તેનો ખ્યાલ બાળાઓમાં નાનપણથી આવવો જોઈએ. અને તે સાથે તેમનામાં પરોણાની આગતા સ્વાગતા અને દુઃખ વખતે ધૈર્ય રાખવાનો શુભ ખાસ ખીલે તેવી કેળવણી મળવી જોઈએ.

સ્ત્રીઓને કેળવણી સાથે સંદર્ભનની પણ જરૂર છે. જે આચાર વિચારની લોકો પ્રશંસા કરે જે જન સમજનામાં નિંદા પાત્ર ન હોય જે પોતાનો તેમજ પારકાનો હિતકારી હોય એવા આચાર વિચારને સંદર્ભ કહેવામાં આવે છે.

ધન અને વિદ્યા કરતાં પણ અધિક સંદર્ભ છે. કોઈ વિદ્વાન માણસ હોય પરંતુ તેનામાં કુત્રણજી હોય તો વિદ્યા કલંકિત થાય છે. અને પોતાના બહુતરને એજ લગાડે છે. નીતિ વગરની વિદ્યા કદાપી શોભતી નથી. હમ્મેશાં શુભો જ પૂજવા લાયક છે.

ગુણાઃ પૂજાસ્થાનં ગુણિષુ ન ચ લિટ્તં ન ચ વયઃ

(મનુષ્ય કે સ્ત્રી વદ કે અંજક ગમે તે હોય પરંતુ શુભજ પૂજવા લાયક છે.)

મુઢીલ સ્ત્રીઓ સાસરાના તેમજ પિયરના બન્ને પક્ષને પોતાના સારાં શુભોવડે ઉત્તવજ બનાવે છે. પરંતુ જો સ્ત્રી વર્ગમાં એક પણ અવગુણ હોય તો તે એક અવગુણને લીધે જ તે બન્ને પક્ષને કલંક લગાડે છે. માટે સારા આચાર એજ સ્ત્રીઓનું આશુભ છે.

શીયજ એ સ્ત્રીઓનું પરમ ખૂણ છે. જેવી રીતે નાક વગરનું મ્હેં શોભે નહિ. તેવી રીતે શીયજ વગરની સ્ત્રી પણ શોભી શકે નહિ (અપ્રિય થઇ પડે) અને જ્યાં જ્યાં

જાય છે ત્યાં ત્યાં નિંદાને પાત્ર થાય છે. અને તેવી સ્ત્રી જો ભણેલી હોય તો પોતાના બહુનર પર ધૂળ ફેરવે છે. એક સાધારણ નિયમ કે દરેક કાર્ય કરતાં પહેલાં તે સંબંધી વિચાર હિત્ત થાય છે, જ્યારે તે વિચાર પ્રતિજ્ઞ થાય છે. સારે તે દાખી સમજાતો નથી. અને તે પ્રમાણે વર્તવાને દોષાય છે. માટે શીયળને શુદ્ધ સાચવવાને સ્ત્રીઓએ પતિ શીવાયના અન્ય પુરુષની સ્વપ્ને પણ અભિલાષા રાખવી નહિ.

સ્ત્રીઓની માનસિક સ્થિતિ સુધારવાને સારી સોજતની ખાસ જરૂર છે. કોઈ પણ સારા ગુણવાળી પહેનતી આપણને મોખતુ થાય તો તેના સારા ગુણો આપણામાં આવે છે. પરંતુ કોઈ નકારા ગુણવાળી સ્ત્રીની આપણે સોજત કરીએ તો એથી રોગની માફક તેના ખરાબ ગુણ આપણામાં ઝટ ઈર્ષિને આવશે માટે સારી સોજત જ કરવી. અને આપણું મન સુધારવાને સારી સોજતની ઘણી અગત્ય છે. એટલે એકલી માણસોની જ સોજત નહિ. પણ પુસ્તકો સારાં વાંચવાં ખરાબ પુસ્તકોનો સ્પર્શ પણ કરવો નહિ. સારી સોજતથી આપણું મન પણ આનંદી મીઠાનું ગ્હે છે. અને તેની અસર શરીર પર થાય છે, અને આપણું શરીર સાફ થાય છે.

આપણી કામમાં બાળલક્ષ કરવાનો ઘણો રિવાજ અને તેના બાવે વિધવા પહેનો ઘણી જોવામાં આવે છે. વળી નાની બાળાઓ જે કે પોતાનું મન યા શરીર કેવી રીતે સુધારવું તે તો સમજતી નથી તેટલામાં તેમને છોકરાં થાય છે. એટલે તેમની માવજત સારી થઈ શકતી નથી અને માતા તથા બાળક તન્દુરસ્ત રહેતાં નથી. જે બાળલક્ષ અટકે તો કેટલા કાયદા થાય. એક તો વિધવા પહેનો થતો અટકે. અને પુત્ર અને પુત્રીઓનું શરીર સાફ રહેશે. અને તેમનાં બાળકો પણ નિરોગી રહેશે. આનો જો અટકાવ થશે તો પુત્ર અને પુત્રી જોઈએ તેટલું બહુ શકશે ઘણા પુરુષો બહુતા હોય છે. અને તેમને માથે ગૃહસ્થાશ્રમનો બોલો આવી પડે છે અને તે કારણે લીધે તેમનાં શરીર ખમડે છે. આનો અટકાવ જો સ્ત્રીઓ કેળવણી લેશે તોજ થશે.

ધરમાં સંતોષ અને શાન્તિ હશે તો જ ગૃહજીવનમાં રસિકતા આવશે. અને તે પ્રાપ્ત કરવાને સ્નેહ અને નિયમિત વ્યવસ્થાની જરૂર છે આ બંને સ્ત્રીના હાથમાં જ છે.

અને તેને લીધે જ.

ગૃહિણી ધરનો સ્તંભ છે. ગૃહિણી ધરનું જ માન

ગૃહિણી ધરનું ધરણું છે. ધર ગૃહિણી વિનાનું રમશાન

જે સ્ત્રી પોતાનો ગૃહ સંસાર સારી રીતે ચલાવી શકે અને સર્વની જવાબદારી પોતાને સિર ધારણ કરી શકે તેજ ગૃહિણી કહેવાય. યોગ્ય વય વગર યોગ્ય ગૃહિણી થઈ શકે જ નહિ. ચૌદ પંદર વર્ષની બાલિકાને માથે સાસરાના ધરનો બોલો નાખો અને પછી એમ આશા રખો કે ગૃહિણીની સર્વ રસજ એણે બજાવવી જોઈએ. એવી આશા નિર્ઝરક છે. પિયરમાં રહીને સંપૂર્ણ બ્યાવહારિક કેળવણી લઈને યોગ્ય વય થાય (એટલે વીસ વર્ષ પછી) ગૃહિણીનું પદ લેવા લાયક થાય.

જે ગૃહમાં પ્રેમનું રાજ્ય હશે ત્યાં રસિકતા શાન્તિ અને સંતોષ હોય એમાં આશ્ચર્ય નથી.

ગૃહકાર્ય પરવાર્થી પછી, સારાં બોધદાયક પુસ્તકો વાંચવાનો અભ્યાસ રાખવો, તેને સીધે મનને ધણીજ શાન્તિ મળે છે. અને, ગૃહ કાર્યતી જરૂરનાંથી થોડીવાર આરામ મળે છે. તેમજ જ્ઞાનમાં વધારો થાય છે.

સારાં પુસ્તકો વાંચવાથી ધર્મીભરૂ વર્તમાન સ્થિતિનું વિસ્મરણ થઈ શકે છે. અને બધે બીજા જ દેશમાં બીજા જ દુનિયામાં હોમ્સ, એમ માનિત થાય છે. આપણી ભૂલો સુધારી, શકાય છે. વિવિધ સ્વભાવનાં, બુદ્ધિશાળી મનુષ્યના, સમાગમમાં સર્વ કોઈથી આત્મી થકાતું નથી. પરંતુ સારા ગ્રંથકારના પુસ્તક વાંચ્યાથી બિન્ન બિન્ન પાત્રોના સ્વભાવ જાણવાથી પ્રત્યક્ સમાગમ, જેટલો બધે અધિકતર લાભ થાય છે. જૂઠ્ઠા જૂઠ્ઠા દેશના, રિત, રિવાજ વગેરે સર્વતું, જ્ઞાન પુસ્તક દ્વારા આપણને મળી શકે છે. અને તેથી મનનું સાંકડાપણું દૂર થાય છે.

સ્ત્રીઓનું બીજું, કર્તવ્ય ધર્મ અને નીતિને જાળવી રાખવાનું છે. સ્વચ્છતાને અતુ સરીને જે નિયમો બાંધેલા છે. તેનું પાલન કરવું. કુળના આચાર વિચાર, જાળવી રાખવા છોકરાંઓને, નીતિની કેળવણી આપવી વગેરે કામ સ્ત્રીઓનું છે. કારણ કે છોકરાંઓ મા, સાથે જ ધણી વખત ગાળે છે.

દયા અને ધર્મને હમેશાંના બાધ અને ખેન ગણવાનાં છે. સંસારી બાધ અને ખેન બેડે કદી વિરોધ બેવામાં આવે છે. પરંતુ દયા રૂપી ખેન અને ધર્મ રૂપી બાધને કદી વિરોધ આવતો નથી. અત્રે એ બાધ ખેન કોઈ દિવસ ખાણસને તજે તેમ નથી. જેમ ખેનને જાણ પર વધારે હેત હોય તેમ સ્ત્રીઓને પણ દયા ધર્મ પર વધારે હેત હોય છે. પરંતુ એ પ્રેમ, જોષ્ઠ્યે તેવો શુદ્ધ અને યથાર્થ હોતો નથી. ધર્મનું રહસ્ય સમજ્યા વિના ધર્મ રણીજ્ઞ થતો નથી. તેમ દયા પણ આ વાપરવી અને કેવી રીતે વાપરવી તે પણ બધા જાણતા નથી.

ગૃહકાર્યનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરવો અને પોતાના પતિના અંગમાં સદ્ગુણની વૃદ્ધિ કરવી એના જેવું શોભામય સ્ત્રીનું બીજું કોઈ પણ આભૂષણ નથી.

જે સ્ત્રીએ સ્નેહ પ્રેમ દયા વગેરે કામળ વૃત્તિઓને ઉત્તમ પ્રકારે ઉભત કરી છે એજ ખરી ગૃહિણીને નામે યોગ્ય છે.

ધાંડીરામની પોજ સારંગપુર

અમદાવાદ.

સચિતાગૌરી વિશ્વનાથ ત્રિવેદી.

બ્રાહ્મણોમાં થતી હીલચાલો.

અમદાવાદ મુર્દર બલ્લમંડળ તરફથી પ્રયોજક મંડળ તથા સલાહકારક મંડળની સા-
માન્ય સભા બોલાવી નિયમો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા. તે પછી
અમદાવાદ સભાની વ્યવસ્થાપક કમીટી નીમવાને એક સભા બોલાવવામાં આવી હતી.

તે સભામાં પ્રમુખ રા. રા. મેવાડ જોડાલાલ ઉમેદરામ, ઉપપ્રમુખ રા. રા.
હનિપ્રસાદ પીતાંબરદાસ, મત્રી રા. રા. ગોવિંદરામ ગણપતરામ ભટ્ટ બી. એ. તથા ટ્રેઝરર
રા. રા. દુર્ગાશંકર શિવશંકર યાદવિકને નિમવામાં આવ્યા છે. -એ સભા ડીસેમ્બર સુધી મે-
મ્બરો વધારવાનું કામ કરશે એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી. આ મંડળમાં સારો
વધારો થાય અને મંડળ સુવ્યવસ્થિત બને એવી પ્રાર્થના અમારી ઇશ્વર પ્રત્યે છે.

ત્રીવેદી મેવાડા યુવક સભા અને શ્રીયુત્ આત્મારામ મનસુખરામ ત્રીવેદી મેવાડા વિ-
દ્યાપિ આશ્રમનો મને ૧૯૧૦-૧૧ ની સાલનો વર્ષિક રીપોર્ટ અમને મળ્યો છે તે રીપોર્ટ
વાચતા સભાના પ્રયત્નો જોઈ તેના સંસ્થાપકોને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ. આ વર્ષે
મલાએ સીઓનું મંડળ મેળવવાનો જે પ્રયાસ કર્યો છે તેને માટે તેને ધન્યવાદ ઘટે છે.
મલાના મંબદામાં અમે અમારો અભિપ્રાય પહેલા પશુ બતાવી ગયા છીએ બોર્ડિંગ હાઉસ
ની વ્યવસ્થા અમદાવાદના ખીજા બોર્ડિંગ હાઉસો કરતા ઉત્તમ લાગે છે. અને તેને માટે
ના. જોડાલાલને ધન્યવાદ ઘટે છે. બોર્ડિંગ હાઉસના હિમાબમાં ઉધાર બાજુમાં પ્રેસને લીધે
એ જુલ થયેલી જણાય છે, જે દરેક વાચકે સુધારી લેવો ધી તેલતા પર્યમા રૂ. ૧૨૫-૪-૦
થયેલા છે. તથા લાકડામાં રૂ. ૭૭-૩-૦ થયેલા છે. ત્રીવેદી મેવાડા યુવક સભાની વૃદ્ધિ
થાય, એવું ઇચ્છી આ સમાલોચના અમે પુરી કરીએ છીએ

સરખેજના દરસાલ માફક આ સાત પશુ લાઇબ્રેરીના મકાનમાં વાર્ષિક મેલાવડો
કરવામાં આવ્યો હતો દરવધનવા વર્ષના પડવાને દિવસે સભા બરવામાં
સરખેજ આવે છે, પશુ આ સાલ પડવાને દિવસે "સત્યશોધક મંડળની સભા
થવાની હોવાથી આ મીટિંગ વહેલી એટલે દીવાળીને દીવસે બર-
વામાં આવી હશે એમ અનુમાન થાય છે રા. રા બાપુજી બાઇનું અમદાવાદથી પત્રાર્પી હતા,
અને તેમના પ્રમુખપશુ નીચે સભા ભગઇ હતી અને સેક્રેટરી રા. મોહનલાલ નારાયણએ
લાઇબ્રેરીનો વાર્ષિક રીપોર્ટ વાંચ્યો હતો. લાઇબ્રેરીની સંસ્થા ચલાવવામાં રા. રા. વલ્લભી
નમ બાઇ સ્તુતિપાત્ર થમ લે છે, તે સંસ્થાને સરખેજના તેમજ બહારના સભાજનો તરફથી
સારી સહાય મળે છે સરખેજના ભાઇઓને અમારી નમ્ર વિનંતિ છે કે તેઓ આ સંસ્થા
નો મારી રીતે લાભ લેશે.

એકડા અને સરખેજ.

હાલ કેટલાક સમયથી એકડાનો વા વાયો છે. કોળી, કણ્વી, લુહાર, સુતાર, વાણીયા, ધાંધળ, ઢેડ, બગીચા વગેરે કામોમાં એકડા થવા માંડ્યા છે. એટલુંજ નહિ પણ “બ્રાહ્મણ” જેઓ તમામ વર્ણના ગુરનો દાવો કરે છે, તેઓમાં પણ એકડાનો ચેપ લાગ્યો છે.

એકડાનો અર્થ એકતા કન્વી એવો છે તેને બદલે તેઓ ગુદા પડતા જાય છે.

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વૈશ્ય અને શુદ્ર આવા ચાર વર્ણ વિભાગોમાં ૧૮ અઢાર વર્ણ થઈ અને તેમાંથી અનેક દુકડા થતા જાય છે.

અધા બ્રાહ્મણો બ્રહ્માના પુત્ર છે, તેથી શાસ્ત્રમાં તેમની એકજ વર્ણ છે. અને ભરત-ખંડના ધણા ભાગોમાં તેમજ ચાલે છે. પરંતુ “ગાંડી ગુર્જરાત” પ્રમાણે ગુર્જરાતના બ્રાહ્મણો પણ ગાંડા જેવા છે. તેઓ જુદે જુદે સ્થળે રહ્યા તે સ્થળના નામથી ઓળખાવવા લાગ્યા પછી તેવાં ટોળાં બાધી જુદા પડતા ગયા તે એટલે સુધી કે બેટી વ્યવહાર બંધ કરી બેઠા. એટલુંજ નહિ પણ રોટી વ્યવહાર પણ બંધ કર્યો. એ અધા બ્રાહ્મણોમાંથી કેટલાક મોટાં શહેરોમાં રહ્યા તેઓ “નાગર” એટલે ચતુર કહેવાયા તેઓમાં પણ સ્થળ પ્રમાણે નામો બદલાયાં જેમ વડતગરના તે વડતગરા, સાડોદના સાડોદરા, વીશલનગરના વીસનગરા પત્રોરના પત્રોરા વગેરે. તેજ પ્રમાણે બીજા બ્રાહ્મણોએ પણ ગામ પરથી નામ પાડ્યાં મોઢેરાનાં મોઢ, ખેડાના ખેડાવાળ ઉત્તરમાંથી આવ્યા તે આદીચ, વિગેરે ચોરાશી જાતો થઈ; જુદા પડતા ગયા, અને ચોરાશીમાંથી હવે તો ધણા દુકડા પડતા જાય છે. જેમ છ જાતના મોઢ વગેરે પ્રમથ સ્થળ ઉપરથી જુદા પડ્યા, અને હવે તેઓમાં ગોળ, તડ તથ એકડાનો રોગ ફેલાયો છે, એટલે અનેક દુકડા થતા જાય છે. આ કારણથીજ તેઓમાંથી વિદ્યા, બળ, બુદ્ધિ અને પરાક્રમ ઓછાં થતાં જાય છે, અને આર્ય પ્રજાનો પાયો જે “બ્રાહ્મણ” તે આજે વગેવાય છે, ક્ષીપ માગતા થયા છે અને એમનાથી ઉતરતી વરણ કરતાં છેક ઉતરતા થયા છે; રાજ દ્રેષ, ક્રમ પ અને અભિમાનનું આ, પરિણામ છે. અને તેથીજ તેઓમાં નવા સુધા સ દાખલ થતા નથી અને જુના ખરાખરિવાળે જે ધર ધાલી બેઠા છે તે દૂર થતા નથી. નાગરોએ “યથા રાજ તથા પ્રજા” એ સુત્ર પ્રમાણે જે રાજ્ય યથું તેનું અનુકરણ કરી સમય પ્રમાણે વર્તીને પોતાનું માન જાળવ્યું છે. અને તેઓએ જુનાં ખરાખરિવાળેને પાણીયું આપી નવા, સારા રિવાળે દાખલ કર્યાં છે. તેથી તેઓએ નાગર પદ મેળવ્યું છે અને તે પદ જાળવવાને તન, મન અને ધનથી રમ્યા પમ્યા રહે છે પણ બીજા “ગુર્જર” “બ્રાહ્મણો” તો તડો પાડી એકડા પાડી કુસંપમાં વધારો કરતા જાય છે. તેથી ધણા દુઃખી છે. સમય એવો છે કે નાની નાતોએ એકત્ર થઈ મોટાં વર્તુળો બાંધી એક બીજાના સુખ દુઃખમાં બાગ લેવો, તેવા સમયમાં તડો પાડી એકડા કરી કુસંપ કરવો એ હાનિકારક છે.

ન્યારે તમામ બ્રાહ્મણોમાંજ, સાક્ષર લોકો ન્યાં બાધા વ્યવહાર ત્યાં કન્યા વ્યવહાર કરવાને ચલ કરે છે, ત્યારે કેટલાક એકડા કરીને છેક નાનાં સરકસો બાંધી દરકતો કમી કરે છે. એ બ્રાહ્મણોને મોટે રીતે શીયવા જેવું છે.

સરખેજ એ મોઢા બ્રાહ્મણોનાં દસકોશીના ગામોમાં પંકાતું ગામ છે તે ત્યાં તેમનો જયો સારો છે. તેમના પૂર્વજનેએ ધણી પેઢીઓ સુધી અગ્નિહોત્રો રાખેલાં, યજ્ઞ કરેલાં શાંતિભોજન અને દહાણાં કરી હજારો રૂપિયા ખર્ચેલાં. કાશી, પ્રાગરાજ વગેરે ક્ષેત્રોમાં જઈ ત્યાં યજ્ઞ કરી બ્રાહ્મણ ભોજનમાં સેંકડો નાણાં ખર્ચેલાં તથા તેઓ સાદા, સરગ, ઉઘાગ મર્મ નીતિ અને વ્યવહારમાં કુશળ હતા. શિવરાત્રી ભટ્ટ જેવા વિદ્વાનો કાશી સુધી આજ પશુ પંકાય છે. આ બધા સદ્ગુણોના પ્રખ્યાત યજ્ઞેલા સરખેજ તરફ દસકોશી ખેંચાઈને અમદાવાદ, કાનમ, હાપત, ચરોતર કાડીયાવાડ, વગેરે રથભોના મોઢા બ્રાહ્મણોએ હજારો રૂપિયા ખર્ચી સરખેજને કન્યાઓ આપેલી અને તેજ પમાણે તેવા શુભવાળા બ્રાહ્મણોને સરખેજે પશુ કન્યાઓ આપેલી.

હાલ પશુ એમના વંશજોમાં સદ્ગુણો અને ગૃહસ્થાશ્રમનાં લક્ષણો જોવામાં આવે છે; અને તેથી તેઓએ “કુલીન” “કુળવાન” એ પદ મેળવેલું છે, અને કન્યા લેવા દેવામાં તેમણે “બ્રાહ્મ વિવાહ” રિવાજરેલી છે. એટલે ‘કન્યાને વસ્ત્રાલંકારથી શણગારી યોગ્ય વરને તેનું દાન કર્ષ બદલે કે સ્વાર્થ રાખ્યા વગર દેવું’ આ ધોરણ ગણેલું છે.

કન્યાવિક્રય, વરવિક્રય, સાટાં, જેખડા, કળેડાં તથા ન્હાના વર્તુળો બાધી એકલા કરવાનો તેમને તીવ્રસ્કાર છે. છતાં કોઈ ભાઈ ભૂલે ચૂકે એવું કામ કરે છે કે દસકોશી પહાર કન્યા આપેછે તો પશુ તેને કંઈ શિક્ષા કરતા નથી એવી ઉદારતા રાખી છે. અને અઘાપિ તેવીજ ઉદારતા ચાલે છે.

એક વખતે અમદાવાદના મોઢા બ્રાહ્મણોના કોઈ આગેવાને દસકોશીના બ્રાહ્મણોને એકલા કરી વિચાર જણાવ્યો કે સરખેજ છુટથી શામાટે આપણને કન્યા ના આપે ? ત્યારે બધાએ ઠરાવ કર્યો કે તેમને બોલાવી જવાખ લેવો. પછી તેમણે સરખેજના મોઢા બ્રાહ્મણોને બોલાવી એ પ્રશ્ન કર્યો ત્યારે તેમણે જવાબ આપ્યો કે “સરખેજને યોગ્ય વર જોઈ” “બ્રાહ્મ વિવાહ” પ્રમાણે કન્યા આપવામાં કશો વાધો નથી અને તેવાઓને અમદાવાદમાં પશુ આપીએ છીએ પણ ત્યારે યોગ્યવર ન મળે ત્યારે ઠેક ચરોતરમાં જઈને પશુ અમે કન્યાદાન યોગ્ય વરને આપીએ છીએ. તે ઉપરથી તેમને પ્રત્યુત્તર મળ્યો કે તમારે દસકોશીમાંજ કન્યા આપવી એવા એકલા કરવા પડશે જોનાં જવાબમાં સરખેજ વાળાએ કહ્યું કે “કુળ અને કન્યા માગ્યાં મળતા નથી.” માટે દસકોશીમાં યોગ્ય વર નહિ મળે તો બહાર પશુ અમે કન્યાનું દાન કરીશું આ ઉપરથી નારાજ થઈ, ૭૨ ગામ તથા અમદાવાદે રૂ. ૫૦) ના કાગળ પર એકલા કર્યાં ને સરખેજ સાથેના રાષ્ટ્રી વ્યવહાર અને બેટી વ્યવહાર બંધ કર્યો. તે સમાચાર જાણી સરખેજના મોઢા બ્રાહ્મણોએ ઠરાવ કર્યો કે કોઈએ અમદાવાદ કે દસકોશીનાં ગામોમાં જન્મવા જવું નહિ, પણ સુઝવણ પડે અને યોગ્યવર હોયતો કન્યા આપવામાં વાધો નથી. આવું મોટું મત સરખેજના મોઢા બ્રાહ્મણોએ રાખ્યું. અને ૧૪ વર્ષ સુધી એક સંપ કરી, એટલું રાખી ન્હા આવા ઉદાર દીલથી, સંયમથી ઈશ્વર પ્રસન્ન થયા અને એકલા કરનાર આગેવાનોએજ પોતાની કન્યા એકલા તોડીને સરખેજમાં આપી, એટલે અમદાવાદ અને દસકોશીની ધણી કન્યાઓ સરખેજમાં આવવા લાગી, શાંતિનું ફળ આવું છે. આવા બ્રાહ્મણો સરખેજમાં વસે છે. તેમાંથી કેટલાક ભાઈઓ છૂટા પડવાનો વિચાર કરે છે. અને તેમણે “સત્ય શોધક મંડળ”

આવું નામ સ્થાપી ગ્રામી બાધઓની સલાહ લીધી કે વીચારો જાણ્યા વગર જાહેર ખર્ચે છપાવી કારતક શુદ્ધ ૧ ને દિવસે તેઓ તેમને સંકેત સ્થળે ભેગા થયા હતા, તેમાં પશુ જે એકઠો કરી રૂપીઓ એક રોકડો આપે તેનેજ તે સ્થળમાં દાખલ કરતા હતા. અને પોતાના વિચાર વાળું મંડળ વધારવા તથા પોતાના બાધઓથી છૂટા પડવાનો નિશ્ચય કરવાને ફરી માગશર માસમાં એકઠા થવાનો સંકેત તેમણે કર્યો છે. તે સમાચાર જાણીને ગ્રામીના પચો કારતક શુદ્ધ ૩ રવિવારે એકઠા થયા અને તેમણે વિચાર્યું કે આપણે સાટાં ત્રેખણાં, વિક્રય કે કંઈ ખદ્દો લેઈ કન્યા લેવા દેવામાં ભાગ લેઈ એકઠા કરવાને ઇચ્છતા નથી, પણ “બ્રાહ્મ વિવાહ” પ્રમાણે યોગ્ય વરને સમય અને અનુકુળતા જોઈ જેમ છૂટથી કન્યાઓ આપતા આવ્યાછોએ, આપીએ છીએ, તેમજ હવે પછી પણ આપીશું વળી શેષમાં એમ પણ વિચાર જણાવ્યો કે આપણા બાધઓ ઉપગતા વિચારથી વાર્ષિક ચર્ચા નાનું સરકલ બાંધવાનું કે એકઠા કરવાનું માંડી વાળી સરખેજનીઃકીર્તિ કાયમ રાખશે એવી આશા છે. અને તેમણે હાલ જે આપણાથી છૂટા પડવાનો વીચાર કરી જુદું મંડળ સ્થાપવા પગલું ભર્યું છે તેને માટે દલ્દ ગીર છીએ ઉપર પ્રમાણે ઉદાર વિચાર જાહેર કરી સરખેજના મોઢા બ્રાહ્મણનાં જુદાં જુદાં કુટુંબોના (૨૮) ગૃહસ્થો મળ્યા હતા તે છૂટા પડ્યા.

સર્વ જુગ બ્રાહ્મણોને અમારી નમ્ર વિનંતિ છે કે “દક્ષિણી” બ્રાહ્મણોની પેઠે કન્યા લેવા દેવાની રીત રાખવાથી, ખરે જળ કોને કહેવું તે સમજવાથી, કન્યાના વય ઓછામાં ઓછાં સોળ અને વરની ૨૦ થી ૨૫ વર્ષની રાખવાથી. અને તત તથા મનની કેળવણીના વધારાથીજ આપણો ઉદય થશે, કન્યાઓની છત થશે અને આપણો ગૃહસંસાર આપણે સ્વર્ગ જેવો બનાવી શકીશું.

છાપલા તરીકે અમદાવાદના “બ્રહ્મક્ષત્રિયો”નું અનુકરણ કરવા જેવું છે. તેઓએ નિચે પ્રમાણે મોટા સિદ્ધાન્તો અમલમાં આણવા મહા પુરુષાર્થ ક્યો છે. (૧) કન્યાને ૧૬ થી ૨૦ અને વરને ૨૦ થી ૨૫ વર્ષ સુધી બ્રહ્મચર્ય પળાવી ઉત્તમમાં ઉત્તમ કેળવણી આપવી, (૨) કુળનો અર્થ ઉત્તમ કેલવણી સદાચાર અને દ્રવ્ય બીજું કુળ નહિ (૩), સમય પ્રમાણે જુના કુધારા કાઢવા નવા પેસવા ન દેવા જુના સારાધારા રાખવા અને નવા સારા ધારા રચવા (૪) જે કામમાં મતભેદ થાય તે મત સારો હોય તે પશુ બધાનો એક મત થાય ત્યાં સુધી તે મત અમલમાં નહિ આણતાં પ્રતિ વર્ષ કોન્ફરન્સ બરી તેની ખુબ ચર્ચા કરવી (૫) જે ખરાબ રીવાજો પુરોધાથી નીકળે તેવા ન હોય તેમાં ઓએનો મત લેઈ તે દ્વારા તે રીવાજો કાઢી નાંખવા (૬) વરવિક્રય અને કન્યા વિક્રય બંધ કરવો. (૭) “બ્રાહ્મ વિવાહ” અને ઉત્તમ ધર્મ નીતિ બ્યવહારના સરકારો ચાલુ રાખવા ઉપર પ્રમાણેના મહાસિદ્ધાન્તો, છઠ્ઠી બ્રહ્મક્ષત્રિય કોન્ફરન્સનો ૧૯૧૧નો અહેવાલ વાંચતાં સમજાય છે. તેનું મનન કરી અમલમાં આણવાથી બ્રાહ્મણ પોતાનું “બ્રાહ્મણપદ” જાળવી શકશે માટે બીજા પ્રયત્નો પરતા મુકી એક સંપ કરી તમામ બ્રાહ્મણોનું મહામંડળ સ્થાપી “બ્રહ્મક્ષત્રિયો”નું અનુકરણ કરવા આત્મભોગ આપી તત મત અને ધનથી રૂપ્યા પૈપ્યા રહેવું એજ ઉમ્મતિનો ઉત્તમ ઉપાય છે.

આત્મારામ ગંગારામ	સરખેજ
બાપુજીભાઈ જગન્નાથ	અમદાવાદ
મહાસુખરામ મગનલાલ	"
નાનાલાલ બાલિયકર ભટ્ટ	"
ભાઈવલાલ આદિતરામ	"
હરનારાયણ રામજી	"
કાશીરામ કૃપાશંકર ત્રિપાઠી	"
છગનલાલ મનસુખરામ	"
કેશવલાલ મગનલાલ ત્રિવેદી	"
જુલાખીદાસ ગંગાદાસ દેસાઈ	"

ત્રીજા વર્ષના લવાજમની પહેચ.

સા. રા. મહેતા ઉત્તમલાલ નયુઝોડલાલ	૧-૦-૦	અમદાવાદ
બાપાલાલ કશ્મીરકર ત્રિપાઠી	"	સરખેજ
લક્ષ્મીરામ કશ્મર ત્રિપાઠી	"	"
વૈદ્ય જમીઅતરામ રામશંકર	"	મરોલી
દત્તમરામ વિદ્યારામ રાવળ	"	વીરમગામ
હુસૈનલાલ વિદ્યારામ રાવળ	"	વડવાણ
મણિશંકર વિઠ્ઠલજી આચાર્ય	"	દેત્રોજ
ગણપતરામ અપ્પારામ	"	વહેલાળ
મોતીલાલ છગનલાલ દવે	"	તીથવા
ભોગીલાલ કૃપાશંકર ત્રિપાઠી	"	સરખેજ
લક્ષ્મીલાલ કૃપાશંકર ત્રિપાઠી	"	"
દલસુખરામ આત્મારામ ત્રિપાઠી	"	"
પ્રાણજીવન અમરેશ્વર	"	પેટલાદ
જટારાંકર બાપુજી	"	"
લીંકરરાવ અચરતલાલ સૈયદ ખી એ.	"	અમદાવાદ
રાંકરલાલ જુલાખીદાસ દવે	"	અમદાવાદ
બાપુજીભાઈ જગન્નાથ	"	"
નાનાલાલ બાલિયકર ભટ્ટ	"	"
હરનારાયણ રામજી	"	"
મણિશંકર ગણપતરામ ભટ્ટ	"	"
કેશવલાલ મગનલાલ ત્રિવેદી	"	"
જુલાખીદાસ ગંગાદાસ દેસાઈ	"	"

પ્રથમ વર્ષનું લવાજમ.

સા. રા. જુલાખીદાસ ગંગાદાસ દેસાઈ	૧-૦-૦	અમદાવાદ
---------------------------------	-------	---------

કેળવણીની વૃદ્ધિ સાથે આપણામાંથી બ્રાહ્મણોનો

આપણા ઉપરનો અધિકાર ઘટતો આવે છે.

કેળવણીની વૃદ્ધિ સાથે બ્રાહ્મણોનો અધિકાર ઘટતો આવે છે, પણ આપ પ્રશ્ન કરશો કે એથી લાભ છે કે હાનિ ? એનો ઉત્તર કે—જે સ્વાભાવિક છે, જે થવું જોઈએ, તે જ થાય છે; એટલે વિશ્વગતિ જે હમેશાં સત્પરિણામ તરફ જ વળતી હોય તો આથી બેશક લાભ જ થવો જોઈએ. જૂનાં પાંદડાં ખરી નવાં પાંદડાં આવતાં, વૃક્ષ યુવાન બલવત્તર અને સુશોભિત બને છે તેમ જ અન્ધકાર આલસ્ય આદિ તમોગુણથી જનસમાજનો જે જે ભાગ વ્યાપ્ત હોય તે ધીમે ધીમે ખરી જામ નવા ભગ માટે માર્ગ કરી આપે એ સ્વાભાવિક છે. જનસમાજ એક વૃક્ષ સમાન છે, એમાં કોઈ પણ ભાગ હમેશાં માટે લુપ્ત થાય એમ તો બનતું જ નથી, માત્ર જીવું ભાગને રથાને નવીન ભાગ આવે છે એટલું જ. આ જ રીતે જેમ જેમ નિર્જીવ થએલા બ્રાહ્મણ વર્ગ અસ્ત થતો જશે તેમ તેમ એનું સ્થાન ધાર્મિકતાથી યુક્ત અને કોશેજ આદિ સાધનોવડે વિદ્યાર્ષપદ થએલા પુરુષોથી પૂરાશે, કારણ એ જ ભવિષ્યના ‘બ્રાહ્મણો’ છે, અને એ જ ‘બ્રહ્મ’ ના ખરા સ્વરૂપનો વિચાર તીવ્ર જિજ્ઞાસાથી, શુદ્ધ પ્રેમથી, અને વિશાળ બુદ્ધિથી કરવા સમર્થ થશે. હાલના ઐરુદ્ધ્યોટા તેવા છે એમ કહેવાનો આશય નથી. પણ વિદ્યાનું સ્થાન જે પાછળના વખતના હિન્દુસ્થાનમાંથી ધણે ભાગે લુપ્ત જોતું થઈ ગયું હતું તેનો પુનરુદ્ધય હવે યુનિવર્સિટીઓમાં જ થવા સંભવ છે એટલું જ મ્હારું તાત્પર્ય છે. એક ઐરુદ્ધ્યોટ તરીકે એ વર્ગ માટે હું અભિમાન કરું છું એમ જરા પણ મનમાં લાગ્યા વિના, મ્હારા વિચારની સ્વતઃ સાત્કારતા તપાસીને બ્રાહ્મણો ત્રિપે મને અનાદર છે એમ ન સમજશો. પ્રાચીન માટે મને અતીવ માન અને પૂજ્યબુદ્ધિ છે, મ્હારા પ્રતિજ્ઞાના એ શુરુઓ છે, મ્હારું હૃદય એમને હાથે જ ધણ્ય એમાં જ મ્હારું સુબાગ્ય સમજું છું. વર્તમાન બ્રાહ્મણો માટે મને દુઃખ છે, એમાંના કેટલાકમાં હું બહુ પવિત્રતા અને શાંતિ જોઉં છું, અને તેથી તેવાને માટે, એમની વિદ્યાદીનતા છતાં પણ, મને માન રહે છે. પરંતુ ધણે ભાગ તો વર્ણવ્યતુષ્ટ્યમાંથી એક પણ પ્રકારની વૃત્તિ વિનાનો અને તેથી ચક્ર કરતાં પણ અધમ થઈ ગયો છે એમ કશુંક કૃપા વિના નહિ ચાલે. આમાં એમનો હોય નથી. વિદ્યા એ ‘art of peace’ (શાંતિસંભવની કલા) છે—જેનો પાછળના વખતના હિન્દુસ્થાનમાં સંભવ નહોતો, જનસમૂહને એનો ખર્ચ જણાયો નહોતો, અને તેથી ધણે ખરા બ્રાહ્મણોમાં એની કંઈ પણ નહોતી; છતાં પ્રમાણમાં એમણે બહુ જાન સાચરી રાખ્યું છે. પરંતુ જે હાલના અનુપમ શાન્તિના સમયમાં પણ એઓ પોતાનું કર્તવ્ય કરવા ભગે નહિ, તો પછી એમને માટે દયા પણ ક્યાં સુધી રહેશે ? બ્રાહ્મણોમાં બ્રાહ્મણત્વ નહિ હોય તો એમનો ઉચ્છેદ યશે જ, અને થયો જ જોઈએ, કારણ કે જગતનો નિયંત્રા પરમ દેવ છે, અસુર નથી; અને જે અમત છે, સ્વસ્વરૂપ બ્રહ્મ છે, એ લાંબી વાર ટકી સમર્થ નથી એવી વિશ્વવ્યવસ્થા છે. સર્વનો ઉપક્રમ સત્સ્વરૂપ તરફ જ હોય એ વેદાન્તમિદાન્તને અનુસરીને છે, અને બ્રાહ્મણો ખરા બ્રાહ્મણ થાય નહિ તો લુપ્ત થાય એમ ઇચ્છવામાં આપણે વેદાન્ત સિદ્ધાન્તનો જ જય ધમ્મીએ હીએ. (સુદર્શન. ૧૮૯૮)

ગુર્જર બ્રાહ્મણ.

‘‘લર્ણવ્યધુ સંવંદ્ય સવો મનાંસિજાનતામ્ । સમ્માનો મધુસ્સર્મિતિ સ્સમ્માની
સમાનું મન સ્સુદ્ધ ચિત્તમેવામ્ ॥ સમ્માન મન્નસમિ મન્નયેય । સમ્માનીય આકૂતિ
સ્સમ્માના હૃદયાનિચ ॥ સમ્માનમેન્તુ વો મનોયર્થાવસ્સુસ દાસાતિ ॥ અગ્ગેવેદ.

ભાવાર્થ:—અધુઓ! એકત્ર યાઓ, વાણીમા, વિચારમા અને કર્મમા એકતા રાખો.
તમાગ સમાન્યતુ કર્તવ્ય અને કાર્ય સમાન હો, તમારા હૃદય સમાન હો, તમાગ વિચાર
સમાન હો તમારી ગૂઢ કાર્ય દક્ષતા સમાન હો, એમ મારી સિદ્ધા છે. તમારી ઇચ્છાઓ
સમાન હો, તમારા હૃદયો એકત્ર યાઓ, તમારા મન એકત્ર યાઓ કે જ્યેષ્ઠ કરીને તમારામા
માદ એકતા થાય. હો! આશિદેવ અમારી આ ઇચ્છા તુમ કરો.

વર્ષ ૩, એક ૭-૮

[મારિકા.]

પોપ, - માધ, સંવત ૧૯૬૮.

તન્ત્રી—હરજીવન ત્રિજીવન ત્રિપાઠી, સરખેજ.

ફાકાત અને બ્યવસ્થાપક રામલક ૭૨જીવન ત્રિપાઠી—અમદાવાદ.

કેળવણી.	૧૪૫
ગા. રા. સાકરજાલ અમૃતનાલ દવે બી. એ								
ગાંધીજીવન.	૧૪૬
રા. રા. ૬ ગો. જોગેશ્વર બી. એ. (અનુવાદક રા. રા. ગ. ગો. મદ બી. એ)								
ગ્રેન્ડુએટ અને ૪૬.	૧૪૭
સાસાનચિત્રત્વ અવલોકન.	રા. રા મહાનદ ભાઈતકર મદ			૧૪૮
આદ્યોમા ચતી દીતયાત.	૧૪૯

વર્ષિક ઉવાજન ટપાલ ખર્ચ સુદાત રૂ ૧ અગાઉથી

પત્ર બ્યવહાર-બ્યવસ્થાપક ‘ગુર્જર બ્રાહ્મણ’ ઑફિસ પંજોડીની પોળ-અમદાવાદ

અમદાવાદ-ધી અનુનિયત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કંપની લિમિટેડમા મોતીલાલ શામળદાસે છાપ્યું

નિયમો.

૧. વગર સહીના અને તન્ત્રીના સહીના લેખો લાટે તન્ત્રી જવાબદાર છે, સહીવાળા લેખો માટે લેખક જ જવાબદાર છે.

૨. માસિકમાં હરકોઇ વિષયના લેખો મોકલવાની યુગ્મરાતી પ્રમાણે છુટ છે. વ્યક્તિગત અર્થો લેવામાં આવશે નહિ, તેમ જ લેખ માસિકમાં નહિ લેવામાં આવે તો તે અને પાછો મોકલવા બંધાતા નથી. લેખ કાગળની એક જ ખાલુએ સાત અક્ષરથી લખી મોકલવો જોઇએ સહી વગરના લેખો ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવશે નહિ.

૩. નવા આલેખ યનારે લવાજમ અગાઉથી મોકલવું. અને આલેખો વર્ષ દુરં થતામાં લવાજમ મોકલી દેવું. મનીઓર્ડર તન્ત્રી ઉપર સરખેજ મોકલવો. પત્ર બંધાર અમદાવાદને સરનામે કરવો. માસિકનો તમુનાનો અંક એક બોનાની ટીકીટ મોકલે મોકલવામાં આવશે.

૪. માસિક દરેક માસની અમાવાસ્યા સુધીમાં ન મળે તો વ્યવસ્થાપકને પત્રથી જણાવવું. સિરનામાના ફેરફારથી વ્યવસ્થાપકને વાકેફ કરવા નહિ તો માસિક ગેરવધે પડે તેને માટે અને જોખમદાર નથી. માસિકના સરનામા ઉપરનો નંબર લખેલા કૃપા કરવી.

૫. લવાજમ મોકલ્યા પછી એક બે મહીને માસિકમાં પહોંચ આવી ન હોય તો પત્રથી પુછાવવું.

વિનંતિ.

માસિકનો આવડો ૬ મો અંક વી. પી. કરવામાં આવશે; માટે જેમનું લવાજમ ન આવ્યું હોય તેમજ મોકલી દેવું, અને ખાકીના એ. વી. પી. સ્વિકાર્યું. વી. પી. સ્વિકાર્યું ન હોય તેમજ અમને કાગળ મુદ્દી ૧૫ સુધીમાં પત્રથી જણાવવું. ના નહિ લખી હોય તેઓ વી. પી. લેવા કબુલ છે, એમ ગણી તેમના ઉપર વી. પી. મોકલવામાં આવશે. જ મુદ્દસીનાં ૨૫ તથા ૩ મા વર્ષના લવાજમ ખાકી હોય તેમજ ત્વરાથી મોકલવાની દેવાં.

વ્યવસ્થાપક.

ગુજરાત ગ્રાહણ.

ૐ । મદ્રં કર્ણેભિઃ શૃણુયામ દેવાઃ । મદ્રં પદ્યેમાશ્વમિર્યજઞ્ઞાઃ । સ્થિરૈરૈન્નૈ-
સ્તુષુવા ૨ સસ્તનૂમિઃ । વ્યશોમ દેવહિનં યદાયુઃ ॥ તદાત્મનિ નિરતે
ય ઉપનિવન્સુ ધર્માન્તે મયિ સન્તુ તે મયિ સન્તુ ॥ ઉપનિષત.

અર્થ—હે દેવો! અમે કાનોવડે કલ્યાણને સાંભળીએ, તેનોવડે કલ્યાણને જોઈએ,
ને દૈવ અંગોવડે સ્તવન કરતા દેવે નિર્માણ કરેલું આયુષ્ય પામીએ. તે આત્મામાં પ્રીતિ-
વાળા મારામાં ઉપનિષદમાં કહેલા ધર્મો હો, તે મારામાં હો.

વર્ષ ૩, અંક ૭-૮.

[માસિક.]

પૌષ-માસ. સંવત ૧૯૬૮.

કેળવણી.*

પ્રમુખ મહાશય અને ગાતિજન્યુઓ,

ધણ શિક્ષણશાસ્ત્રીઓનો એવો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે બાળક જન્મે છે સારથી જ
તેની કેળવણીનો પ્રારંભ થાય છે. આ મહાન સલ દરેક વિચારશીલ પુરુષને સ્વીકારવું
પડે તેવું છે. પોતાની આસપાસની વસ્તુસ્થિતિ ક્રમે ક્રમે બાહ્યેન્દ્રિયદ્વારા બાળકના કુમળા
ચિત્ત ઉપર છાપ પાડ્યા જ કરે છે, અને આ છાપ પોસ્ટ ઓફિસની છાપની પેઠે તે
ચિત્તરૂપી સ્ટેમ્પ ઉપર ચિસ્ત્રાથી થાય છે; અર્થાત્, બાલ્યાવસ્થામાં કુદરતી રીતે અજાણ-
પણે શિક્ષાયણી ટેવો ભવિષ્યમાં પ્રત્યેક બાળકની જિન્દગીનું સ્વરૂપ ઘડવામાં સહાયભૂત
નીવડે છે. બાળકનું ચિત્ત મીઠું જોવું કલ્યાણકારું છે અને ખરેખર તે મીઠુરૂપ જ છે.

આ મંસારસાગરમાં ઝંપલાવ્યા પછી, અર્થાત્ સ્ત્રીપુરુષ તરીકેની પોતાની જિન્દગી
ચર કર્યા પછી, દરેકની દરજ્જા છે કે આ મહાન સલનું મનનપૂર્વક ગોખણ કરી રાખી તે
સલનો પ્રકાશ પોતાના જીવનમાં હમેશાં પડ્યા રહે એમ સતત પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. શો-
ચની વાત છે કે ઘણાં માખાપો આ સલ ન જાણી માખાપ તરીકેના તેમના ઉત્તમોત્તમ
ધર્મોમાં ચૂકે છે! અને અતીતિમાન સ્ત્રી પુરુષોને ઉપજવવા માટે જોખમદાર બને છે! ।

+ તા. ૩૧-૧૨-૧૯૧૧ ને રાજ રા. રા. રણગોડભાઈ ઉદયરામ દ્વેને હાથે ઊમ-
રકમાં સ્થપાએલી 'શ્રી હારતીય બાળ ખેડાવાળા ગ્રાહણ સમાજ' આગળ વાં-
ચવામાં આવેલું બાપણ.

કેળવણીનો ખરેખરો પાયો ગૃહમાં નંખાય છે, તેટલા માટે ગૃહશિક્ષણ પર આસ લક્ષ આપવાની જરૂર છે. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં ફરી આવેલા અને ત્યાંના રીતરિવાજોથી વાકેફ થયેલા આપણા લોકો જૂન માટે છે કે હિન્દુસ્થાનમાં—આપણા આર્ય લોકોના આર્યાવર્તમાં—ખિલકુલ ગૃહશિક્ષણ છે જ નહિ. ઇંગ્લંડ જેવા સુધરેલા દેશમાં બાળકોની બધી જાતની કાળજી રાખવાનું કામ માતાનું જ છે,—ઉત્તમ ગૃહશિક્ષણ આપવાનું કામ પણ માતા જ કરે છે; ત્યારે આપણા પુરાણ દેશમાં બિચારા પિતાને માથે ગૃહનો સંભળો બોલો પડે છે! આવી શોચનીય સ્થિતિ હોવાનું કારણ દૂર શોધવા જવું પડે તેમ નથી. આપ સર્વને વિદિત છે કે પાશ્ચાત્ય સુધરેલા દેશોમાં એકેએક માતા કેળવણી પામેલી હોય છે. વધારે નહિ તો સાધારણ લખતાં, વાંચતાં અને હિસાબ રાખતાં તો તેને આવડતું જ હોય છે. બાળપણમાં છોકરાંઓને નાની નાની નજીવી દેખાતી બાબતોમાં પણ સત્ય, ધર્મ, દયા, નીતિ, શ્લેષ, સૌન્દર્ય વગેરેની જાગૃત્તિઓ ઉત્પન્ન કરાવી ખિલવવાની જે કળા પાશ્ચાત્ય માતામાં દૃઢિગોચર થાય છે તેને જ લીધે તે દેશોનાં સ્ત્રીપુરુષોમાં એક જાતનું વિશિષ્ટ અકિતવ (personality) જણાય છે, અને આ અકિતિતાને લીધે જ જ્યાં જાય છે ત્યાં તેઓ સંમાન્ય બને છે. એથી ઉલટું, આપણા પરમપૂજ્ય દેશમાં હાલનાં આપણી માતાઓ, બેતો, અને સ્ત્રીઓ અસંખ્ય નજરે ચઢે છે જેઓ તદ્દન નિરક્ષર, કાળા અક્ષરને ફરી મારે તેવાં હોય છે।।। આ ઉપરથી સહજ સમજ શકશો કે દરેક પ્રકારની આબાદીનું મુખ્ય કારણ કેળવણી છે, અને વિશેષ કરીને સ્ત્રીકેળવણી છે.

મારા પ્રિય જ્ઞાતિજન્મુઓ, આપણી જ્ઞાતિમાં અનેકાનેક છોકરાઓ અબણ રહે છે એ વાતનો બ્યારે હું વિચાર કરું છું ત્યારે મને અત્યંત ખેદ થાય છે કે આપણી નાતમાં સ્ત્રીકેળવણીની વાત તો કરવાનો પ્રસંગ જ નથી। તેમ છતાં મારો દૃઢ અભિપ્રાય એવો છે કે પ્રથમ છોકરીઓ અને પછી છોકરાઓને કેળવણી આપવી જોઈએ. બનેને કેળવણીની સરખી જ આવશ્યકતા છે, છતાં છોકરીઓને—આપણી ભવિષ્યની માતાઓને, આપણાં ભવિષ્યનાં બાળકોને કેળવનાર માતાઓને—તે વિશેષ અગત્યની છે.

આપણે વારંવાર સાંભળીએ છીએ કે ‘છોકરીઓને—સ્ત્રીઓને—ક્યાં કમાવા જવું છે!’ પણ પ્રિય જન્મુઓ, મેં ઉપર સ્પષ્ટ જણાવ્યું તેમ કમાવું એ કોઈ શિક્ષણનો અન્તિમ હેતુ નથી, પણ આપણી બાહ્ય તેમજ આંતર ઇન્દ્રિયોને સંપૂર્ણ રીતે ખસવડી અને તે દ્વારા જ્ઞાન સંપાદન કરી આ મનુષ્યજીવની સાર્થકતા સાધવી એ જ સર્વ શિક્ષણનો ઉદ્દેશ હોય છે. વળી, આપણા પ્રાચીન મન્યો વાંચનારાઓને માલૂમ છે કે યાત્રવલ્લભની સ્ત્રી મૈત્રેયી, મણ્ડન મિત્રની સ્ત્રી, ગાર્ગી વગેરે સ્ત્રીઓએ જાણ તત્વજ્ઞાનના વિષયોમાં પુરુષોને પણ હંકાવ્યા હતા. મહાર્કવિ ભવભૂતિકૃત ઉત્તરચરિતમાં વાસન્તી અને આત્રેયી નામની એ સ્ત્રીઓ રામચન્દ્રના પુત્ર લવકુશની સાથે બચતી હતી એવું બતાવેલું છે. પ્રાચીન આર્ય સ્ત્રીઓને ઉચ્ચ શિક્ષણ ન મળતું હોત તો પવિત્ર સાવિત્રી, અનસ્યા, મન્દોદરી, સીતા વગેરે આદ્યૈશ્વ સ્ત્રીઓનાં નામ આપણે સાંભળત જ નહિ.

આ ઉપરથી આપ સર્વ સમજ્યા હશે કે ગૃહસંસ્કારના સર્વ જુખના સાધનરૂપી સ્ત્રી-કેળવણી દરેક દેશમાં, દરેક સમાજમાં, અને દરેક જ્ઞાતિમાં સર્વાંશે જરૂરની છે. તો પછી

આપણા જેવી અનેક બાબતોમાં પછાત, ધણી જ પછાત, ગતિમાં તેની આવશ્યકતા અને ઉપયોગિતા વિષે વધારે જહેવાની જરૂર રહેતી નથી. મરુતનિશ્ચિને ત્યાં શકરાચાર્ય ગયા ત્યારે તેમને માલુમ પડ્યું હતું કે મેના જેવા પ્રાણીઓ પર પણ શુદ્ધપરિસ્થિતિની અસર નિ સીમ હોય છે. તે બવિધમાં સામાન્યો સ્થાપનાર મનુષ્યબાળક પર તેની અસર કેવી હોઈ શકે તે તો માન કલનાગમ્ય જ છે. અને કોણ સહજ પુરુષ એમ કહેવાને હામ બીડે એવો છે કે આ બાળકોને ગમે તેવી અશિક્ષિત માતાઓના નિન્દા હાથે ઊછરવા દો ?

આપણી ગતિના સરાળા કલહ અને કલેશ સ્ત્રીઓમાં કેળવણીના નિતાન્ત અભાવને લીધે જ ઉદ્ભવે છે એવું સર્વ કોઈ વિચારવન્ત પુરુષને જણાયા વગર રહ્યું નહિ હોય. જે બાઇઓ વચ્ચેના, સાસુવહુના, નણદબોળધના, વગેરે અનેક જાતના કલેશોનું ઊગામાં ઊંકુ અને મુખ્ય કારણ આપણી છોકરીઓને આપણે તદ્દન મૂર્ખ રાખીએ છીએ એ જ છે. કેળવણીના સતત અમૃતરૂપ ઝરાનું તેમને પાન કરવાએ તો તેમના ચિત્તામાં વિશ્વાસતા જરૂર આવે અને હાલના અમુખ્ય ઝવરાઓમાંના ધણાખરા નાશ પામે. દરેક તિક્ષિત પુરુષને પોતાની સ્ત્રી તદ્દન અશિક્ષિત અને મૂર્ખ જોઈ કેટલો ખેદ થતો હશે તે સહેજ કંઠથી ચ-ડશો. ૧૬-૧૭ વર્ષની ઉંમરે સાસરે રહેતી વહુને તેના પતિને ક, ખ, ગ, ઘ, ઙ શિખવવું પડે એ કેટલી સોચનીય વાત !! આવી અભણ સ્ત્રીઓ સસારમાં પતિને સુખરૂપ શી રીતે નીવડી શકે ? બવસાગરના અનેક વાર ઊછળતા મોઝાઓમાંથી બચવાને તેને શી રીતે મન્દ કરી શકે ? વૈધ અને ઈશ્વરાર્પણની બુદ્ધિથી અસંખ્ય સંકટો અને સંકટો આપણે સહન કરવામાં કેરી રીતે સદ્ધર્મિણી બની શકે ? નજ બની શકે, અને આ વાતનો પાક્કી આપ સર્વનો અન્તરાત્મા જ છે. આની પુટિમાં એક મર્વથી સમજાય એવો દાખલો આપવાની રજા લઉં છું આખા ઉંમરેક ગામની આપણી નાની મોટી, વિધવા સધવા, સર્વ સ્ત્રીઓને આ એકઠી કરીએ તો હું ખાતરીથી કહું છું કે ૫૦% કરતાં પણ વધારેને પેલી ઘડીઆળમાં કેટલા વાગ્યા તે જોતાં નહિ આવડે !!! અરેરે ! આથી તે વધારે હૃદય-પ્રાપ્ત સ્થિતિ કેવી દોઈ શકે !

આટલા વંચાણથી સ્ત્રીકેળવણીનો વિષય આપ સમક્ષ ચર્ચવાનું તે વિષયની ઉપયોગિતા એ જ કારણ છે. હવે આપણા છોકરાઓની કેળવણી સંબંધી કાર્ષક વિચાર દર્શાવું છું.

(૧) આપણી નાતના ધણા છોકરાઓને બિલકુલ અંગ્રેજ શિખવવામાં આવતું નથી. અંગ્રેજ બાપાનું પ્રામલ્ય, અંગ્રેજ સાહિત્યના જ્ઞાનની આવશ્યકતા અને અંગ્રેજ તેમજ અન્ય પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓના નિશ્ચિત લક્ષણોનું અનુકરણ—આ સરાળ બાબત પર મૂકીએ તો પણ હાલમાં આપણી સ્થિતિ જ કાર્ષક એવી છે કે અંગ્રેજ જ્ઞાન વિના એક પગલું પણ અંધારામાં ભરતા હોઈએ એવું લાગે છે. માટે આપણી ગતિને મારી નષ્ટ વિનતિ છે કે બને ત્યાં સુધી એક પણ છોકરો ઓછામાં ઓછું અંગ્રેજ મૅટ્રીક્યુલેશન સુધી શિખ્યા વગર ન રહેવો જોઈએ કેળવણીને કેવળ ઉદ્દરપોષણનું સાધન માનશો તો આટલાં મોટી ભૂલ થશે; માટે આ વાત ખાસ લક્ષમાં રાખવાની છે કે મનોવિકાસ ન થાય ત્યાં સુધી દરેક મનુષ્ય-પણી તે ધનાઢ્ય હો કે રક હો—પોતાને ને અન્યને ભારરૂપ જ લાગશે

(૨) શારીરિક કેળવણીની જરૂર માનસિક કેળવણી જેટલી જ છે. બધી ગણી

શરીરે નિર્માલ્ય થવું તે એક અનિષ્ટ છે, માટે શરીરબળ જરા પણ ઓછું થાય નહિ એવી રીતે જ માનસબળ પ્રાપ્ત કરવાનું છે. ઉલટું, નિયમિત વ્યાયામથી શરીરને તેમજ મનને કસવામાં આવે તો બન્ને એક બીજાને હાનિ ન કરતાં સર્વથા પુષ્ટિ આપે છે. અને આનન્દ થાય છે કે શરીરબળની બાબતમાં આપણી નાતના છોકરાઓ બીજા કોઈ નાતવાળાઓને નમતું આપે એવા નથી.

(૩) ગૃહશિક્ષણની વાત કરતાં આગળ કહેવામાં આવ્યું તે પ્રમાણે છોકરાંઓનું નીતિબળ-જે શારીરિક અને માનસિક બળ કરતાં વધારે અગત્યનું છે-તેમનાં માળાપે જ આરંભથી દૃઢ કરવાનું છે. નાની નાની બાબતોમાં તેમને સત્ય, પ્રેમ, અને સૌજન્યનાં દર્શાવતો આપવામાં આવે અને અનીતિ, અસત્ય, અદાક્ષિણ્યનાં કુચ્છદોષથી તેમને દૂર રાખવામાં આવે તો જ આ આપણી બવિષ્યની પ્રજા વિષે આપણને સારી આશાઓ બાંધવાનું કારણ મળશે. ઉલટું, આપણને કાંઈ માન અને અભિમાનથી જીવું જોવાનો પ્રસંગ આવશે. નૈતિક બળમાં કેટલું બધું સામર્થ્ય છે તે નીતિમાન જતો બાળક છે એટલું જ નહિ પણ ઘણું વખતે અનીતિમાનને પણ તેનું જ્ઞાન થાય છે. તેથી આપણી બવિષ્યની પ્રજા, જેના ઉપર સર્વ વિકાસનો આધાર છે, તેમને નૈતિક બળ પ્રાપ્ત કરાવવાની દરેક માળાપની પ્રથમ ફરજ છે. માળાપ તરીકેના પોતાના ધર્મો નહિ સમજતાં કે નહિ અદા કરતાં કોઈ પણ માણસોને તેમનાં અનીતિમાન કુચ્છદોષ છોકરાંઓને માટે નિશાળના શિક્ષકોને માથે આરોપ મૂકવાનો જરા પણ હક નથી. રાત્રિદિવસ તમારી પાસે રહેતાં છોકરાંને તમે સુધારી ન શકો તો અનેક જાતનાં, અનેક વિલક્ષણતાવાળાં છોકરાંને પાંચ કલાકમાં બિચારો શિક્ષક શી રીતે સુધારી શકે ?

આ પ્રમાણે શારીરિક, માનસિક, અને નૈતિક કેળવણી પામેલો માણસ જ માણસ છે, અને તે વગરનો પુરુષ કે સ્ત્રી પશુસમાન છે એ બતાવવા પ્રયત્ન કર્યો. કેળવણીના અનેક ક્ષેત્રોમાંથી થોડાંએક ઉપર ગણાવ્યા અને તે ઉપર કાંઈક વિવેચન પણ કર્યું. આપણી શાંતિમાં જે અગાનના થરો જામી ગયેલા છે તે સર્વનો જડમૂળથી નાશ કરનાર એક જ ઉપાય છે, - અને તે ઉપાય ઉપર જણાવ્યું તેમ કેળવણી જ છે.

જે અગાનના થરો વિચાર કરતાં મને જણાયા તે પ્રમાણે નીચે ગણાવું છું:—

(૧) સર્વ પ્રગતિનો નિરોધ કરનાર બાળલક્ષ્મ.

૨૦ વર્ષના થયા પહેલાં આપણા બાળકોને ગૃહસ્થાશ્રમ ન માંડવા દેવાનો આપણા પ્રાચીન મહર્ષિઓનો સ્તુત્ય રિવાજ આપણે કદી પણ છોડવો જોઈએ નહિ.

(૨) કડુંબનું સત્યાનાથ વાળનાર કન્યાવિક્રય.

પોતાની પુત્રીને ખુરશી કે ટેબલ જેવા એક પદાર્થ પેઠે વેચવી એથી બીજું અધમ શું !

(૩) અધટિત પહેરામણી.

પારસી કોમનું નિકન્દન કરવા તત્પર થઈ રહેલા આ એપવી આપણે ઘણા જ સાવધ રહેવું જોઈએ.

(૪) ગરીબોને દેવાના કુવામાં બિતારનાર કાચકુંડ.

મરણનાં કે વિવાહનાં કોઈ પણ ખર્ચ કરવાને માટે નાત તરફથી, ફરજ ન પડવી જોઈએ,—એ સત્ય વિચારકો સ્વીકારશે.

(૫) બંગલીપણ સૂચવનાર અનેક સ્ત્રીલાભ.

(૬) અનેક જાતનાં અણુજાતનાં અને અશ્લીલ રોવાકૂટણાં.

આ સર્વ અજ્ઞાનતિમિરને માટે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કેળવણીનો દીપ નહિ પ્રકટાવીએ ત્યાંસુધી તે તિમિર નષ્ટ નહિ થાય એટલું જ નહિ પણ પ્રતિદિન ગાઢતર થતું જશે, અને તેને નષ્ટ કરવાનો શ્રમ વધારે અને વધારે કઠણ થતો જશે. માટે સર્વ જાતિબંધુને મારી વિત્તમિ છેદે એક મોઢું રૂંડ ઊભું કરી+ તેમાંથી જે ગરીબ છોકરાઓ યુજરાતી તેમજ અંગ્રેજી ભણવાને અશક્ત હોય તેમને મદદ કરવી અને છોકરીઓને શિક્ષણ લેવામાં ઉત્તેજન આપવું બીજા બધા પ્રયામો કરતાં આ પ્રયાસ મને દૂરગામી જણાય છે, અને તેમાં જ જાનિતું વેપ સમાયલું છે એમ હું માનું છું. દરેક સ્ત્રીપુરુષ પોતે જાતે જ વિચાર કરી શકશે નહિ ત્યાં સુધી સુધારાના પ્રયાસો થણે અંશે નિષ્ફળ નીવડશે એમાં સં-
દેહ નથી; માટે કેળવણીનું બીજા સત્વર વાવણો તો જ વિના શ્રમે બધો સુ-
ધારો કરી શકશે.

અમદાવાદ.

તા. ૨૭-૧૧-૧૯૧૧.

સાકરલાલ અમૃતલાલ દવે.

જાતિભોજન.

(અનુસન્ધાન ૫૪ ૧૩૮ થી.)

નાત ૫૦-૧૦૦-૨૦૦-૪૦૦-૬૦૦ ધરતી હોય છે. કેટલીક ૨૦૦૦ ધરતી હોય છે. તેમજ કેટલીક ૪૦૦૦ની પણ હોય છે. આ સમયમાં પણ નવી ઉત્પન્ન થાય તે અસંભવિત નથી. વિધાયત જઈ આવેલા અથવા નાત બહાર સુકાયલા શ્રીમન્ત ગૃહસ્થો નવી નાતનો પાયો નાખે તે જાતવા જોગ છે. ધીમે ધીમે તે વધી મજબૂત વખત જાતાં થાય ખરી. તરુકનાં સગાં, વહાવાં, આશ્રિતો, ખુશામતીયાઓ તે લોકો સાથે જોડાય તે પણ શક્ય છે. અને આ પ્રમાણે નવી નાત હયાતીમાં આવે પણ ખરી ! મનુષ્યજાતિની શોધખોળને હદ હોતી નથી. ઇશ્વરની શક્તિ આ વિશ્વને રચી વિરામ પામી. આ સૃષ્ટિ ઇશ્વરની મહાન કાર્તિ અથવા તો રમત ગણાય છે. (લોકવસ્તુ લીલા કૈવલ્યમેવ) માણસની કીડાની તો હદ આ હોય છે ! મનુષ્યજાતિ ચૈતન્ય જગતની ચમત્કૃતિ જ છે ! !

હવે વિષયાંતર જવા દઈશું. કેટલીક નાતોમાં નિમન્ત્રણનું કામ સરળ કરવાને નાતની વિટન—એ—ગેમેટ (પચાપત) નાં દ્વરતરમાં જાતિનાં ધરોની નોંધ હોય છે જ્યારે પ્રસંગ

+ જણાવતાં આનન્દ થાય છે કે કેળવણીને માટે લગભગ રૂ. ૬૦૦૦ નું રૂડ સમા આપતી હતી તે વખતે જ થયું હતું.

જ કરવો. સોમયાઓ કામે વહાણના પોરથી જ વળગે છે. કેટલીક વખત તો જમણુ-વારના આગલા દિવસથી જ કામમાં મસગુલ થયેલા માલમ પડે છે. ઘડુંની કણુક કેળવવાને પાદ્મું પ્રક્ષાલન કરી, તમણના તાપથી તપેલા, ને પરચેવાનાં પાણી ટપકાવતા તેમને ચપળતાથી નાચતા બેતાં રમુજ કોષ અલૌકિક જ અનુભવાય છે. આ નૃત્યને બોજનપૂર્વ તાંડવ પણ કહી શકાય। અશ્રાન્ત કાર્યદક્ષો : ઘડું ને ધી માટે ગુર્જરાત પ્રખ્યાત છે. ખાંડ બનાવવામાં મેરીશીયસ ઘણું ખેતી છે. અને બધાંના મુરખી આશ્રયદાતા યાતિબોજન કરાવનારાઓ છે। બે યાતિબોજન ન હોય તો, ધી, ખાંડ, ઘડું, ચોખા, દાળ વગેરે આ બાબુએ કદાચ હાલ છે તે કરતાં ઘણું સોંધાં વેચાત. છપ્પનીયામાં પણ યાતિબોજનના ગાલની લાલી શીકી પડેલી બેવાઈ નથી. ધૃધર તેને હેમખેમ કુરળ રાખે।।

જમવાનો વખત સાંજના ૪ થી રાત્રીના ૧૧ સુધીનો હોય છે, અને કેટલીક યાતિઓમાં રાત્રીના ૧૧ થી પણ વહાણના ૪ સુધીનો પણ હોય છે. દક્ષિણના રિવાજો સાથે સરખાવતાં અત્ર મોટા તફાવત માલમ પડે છે. ત્યાં જમણુવાર સાંજના ૪ વાગે પૂર્ણ થાય છે. તે લોકો ગુર્જરાથી દરેક બાબતે ઉલટા છે. આ વાત દરેક બાબતમાં સ્વ જણાય છે. આ પ્રદેશમાં રૂ. ૧૦૦,૦૦૦ મળે-પેદા કરે મનુષ્ય પૈસાદારની પંક્તિમાં મૂકવાની શરવાત કરતો માલમ પડે છે. ત્યાં તો લક્ષાધિપતિ સુવર્ણના મેરૂ જોવા શ્રીમન્ત લેખાય છે। અરે! બે વાત શા માટે? આ પ્રાન્તની હદ યાણાથી પૂરી થાય છે બ્યારે તેમની યાણાથી શરૂ થાય છે. રીતરિવાજ, પહેરવેશ, ટેવ, સ્વભાવ, દરેક બાબતમાં ઉલટાપણું માલમ પડે છે. ઠીક। ગા-૪ વાગે સ્ત્રી પુરૂષો તથા બાળકો બોજનભૂમિ તરફ આનંદિત વદને ગમન કરતાં માલમ પડે છે. મૂલ્યવાન રેશમ તથા જરીના પોપાક ધારણ કરેલાં, સુવર્ણાદિકના અલંકારોથી અલંકૃત થયેલા તે સજ્જનો દલાની દૃષ્ટિએ પડે છે. શીત ઋતુમાં મરીના, શાલ, પામરી વગેરેની મદદ પણ લેવામાં આવે તે સ્વાભાવિક જ છે. સંભાળ પૂર્વક કેશ સમારવામાં આવે છે, અને તત્ત્વવેત્તાની નજરે પારીસની ફેશન અત્ર પગ પેમારો કરતી જણાય છે. હાલનો સમય તેને અનુકૂળ છે. હીન્દુ ઘડ ઉપર યુરોપીય મસ્તક પણ યોગ્ય જ છે। નાના મોટા સર્વે મનુષ્યો રસિક સહૃદય બન્યા હોય તેમ લાગે છે. તેઓ આત્માના નિવાસસ્થાન આ અદ્ભુત ગૃહને સારા રોનકદાર છાપરાથી શણગારી તે આનંદસ્વરૂપના આનંદમાં જુદી કરે છે। સંકુચિત મનના કર્મઠો જેવા વૃદ્ધ ધર્મોધી નિંદા કરતા માલમ પડે તો નવાઈ નથી. આ વિશ્વમાં સર્વત્ર વિચિત્રતા માલમ પડે છે, અને હજુ પણ તેનો કેટલો સંચલ તેના ખજાનામાં હશે તે તો તેનો કર્તા જાણે. નિમન્ત્રેલાં સજ્જનો પંચપાત્ર સહિત જળપાત્ર સાથે પ્રયાણ કરતાં માલમ પડે છે. કેટલીક ગણતમાં પત્રાળાં પડીયા પણ લઈ જવા પડે છે. બોજનભૂમિ પર તેઓ હારબંધ ગોઠવાઈ જાય છે. આ હારો સરળ હોય છે તેમ નથી. કેટલીક વખત ગ્રોઈંગ માસ્તરની પરીક્ષા થઈ જાય તેવી તરેહવાર આકૃતિઓની હોય છે. કેટલીક યાતિઓમાં સ્ત્રી તથા બાળકોને પ્રથમ જમાડવામાં આવે છે. તે વાત હિન્દુ લોકો શીખ્વરસ (સ્ત્રી ઉપચાર શીવ, જન્મવાજ) નથી તેમ કહેનારાઓએ વિચાર કરવા જેવી છે. પીરસણ ચાલતું હોય તે વખતે કેટલાંક ચતુર સ્ત્રી પુરૂષ પત્રાળાંમાં પીરસાતી વાનીઓમાંથી એકાદની વાનગી કઢાડી જુએ તો વાંધો કોઈને ઉઠાવવાનું કારણ હોતું નથી. હોય, ચાલું જાય છે. છૂટો જમાનો છે, કેટલાક ચીકણા ઘસા વાચકને આ વાત

તિરસ્કારપાત્ર જણાતી હશે. તે આમ કરનારને શુનેહગાર શાણી પીતલકોડની કલમનો ઉપયોગ કરવાને ચૂકે તેવો ન હોય તો તેણે જાણવું જોઈએ કે, અમારા ડાકતર સાહેબ આ બાબતની તરફેણમાં છે. તેઓ પોતે જણાવે છે કે આપણી ઉત્કંઠા રોકવાથી આપણા દેહનાં ભયકર રોગ ઉત્પન્ન થાય છે! અંસ્તુ, ગમે તેમ હો. આ છૂટ લેવાય છે તે વાત ખરી, પણ જમવાની છૂટ પીરસણ પૂરે થયે આપવામાં આવે છે. 'દરદર મહાદેવ' શબ્દો એ કાંઈ રજપૂતોના યુદ્ધક્ષેત્રમાં ધૂમવાના સમયના જ સૂચક છે એમ નથી; એ શબ્દો જેને માટે યજમાને આ બધી તૈયારી કરવાનો પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો તે સાર્થક કરવાના, અને જેને માટે કેટલાક સંજ્ઞાઓએ ઉપવાસાદિક તપ કર્યાં હોય છે તેવું ક્ષણ ભોગવવાના સમયના પાત્ર સૂચક છે. નિઃશંક મને પત્રાળામાં પીરસાયેલા પદાર્થોને, આતુર, મુખમાં છૂટતા પાણીવાળા તપસ્વીઓ ન્યામ આપે છે. આનાથી વધારે તે મહાત્માએ શુ કરવું જોઈએ? કેટલીક વખત માંહો-માંહેનો વિરોધ અથવા તો ખાનગી ઈર્ષ્યો અત્ર પદર્શિત કરવામાં આવે છે. જમણુભૂમિ રણુભૂમિના રૂપમાં ફેરવાઈ જાય છે, અને પીરસાયેલા લાડુઓ તોપગોળાનું રૂપ ધારણ કરે છે. પોલીસને વચ્ચે પડવાની જરૂર પડે છે, અને ગાતિ ગંગા હોવાને લીધે યૂરોપીઅન કોન્ટેબલો આવે તો-પણ અબડાતી નથી! પીરસાતી વખતે શાકાદિ પીરસવામાં પક્ષપાત થતો આવૂંમ પડે છે. જોકે ગાતિમાં વૃત્ત જળને સ્થળે છે, પણ શાકને માટે માથાં પણ ફૂટે છે! આ ગાતિભોજનમાં ચીજોનો નકામો વ્યય થાય છે એ કહેવું કાંઈ નિરર્થક નથી. ગાતિભોજનનું સ્થળ આહારવીરજનોતું સમરાંગણ છે, જે તેમાં આહાર કંઈયુદ્ધો થતાં જણાય છે. લાડુવા અથવા મુખ્ય મિષ્ટ પદાર્થ, જે વધારે જમી થકે છે તે જ્ય મેળવે છે, અને હારના મનુષ્યને કેટલીક વખતે જીતની કણુલાતમાં અચુક રકમ આપવી પણ પડે છે. એક પક્તિ જમી ઉઠ્યા પછી બીજી તે જ જગાએ જમવા બેસે છે. વચગાળાનો વખત આકર્ષક તેમ જ ખીબતસ હોઈ જોનારના મગજ ઉપર કાંઈ વિચિત્ર છાપ પાડે છે. જ્યારે જમણુ ચાલતું હોય ત્યારે તેની એક બાજુએ વા 'આસપાસ ગાતિની પચાસતની મદદથી નાપિક વડે રોકાયું કુધાર્ણ વદનવાળું ઢેડ-વાધરી આદિનું ક્ષણ નજરે પડે છે. એક પક્તિ જમી ઉઠે અને બીજી બેસે ત્યાં સુધીનો સમયમાં આ ક્ષણ ઉચ્છિન્ન પત્રાળાં પડાયાપર લૂંટ ચલાવે છે. તેઓ પત્રાળાં પડીઆ ઉપાડી જાય છે, અને તેમાંથી પ્રોંસ કરેલી લૂંટ, સાથે આણેલાં માટીનાં પાત્રોમાં ભરી લે છે. જ્યારે જમનારા પરિવૃત્ત થાય છે ત્યારે હાથ તથા મોં પત્રાળાં પડીઆમાં જ ધ્રુવે છે. બધું ગંદું ડંડાળો ઉપજાવે એવું થાય છે. જમનારાઓ જોઈ છે કે તરત જ આ નીચ વર્ણુના લોકોનો હલ્લો થાય છે. ઉચ્છિન્ન રહેલી ચીજો ઉપર કાગડા અથવા ગાંધોની માફક આ લોકો ચોટ ચલાવે છે, ને તે પાત્રમાં ભરી લે છે, અને પોતાના જૈરાં-છાકરાં માટે ઘેર લઈ જાય છે. તેઓના ધસારા વખતે સર્વત્ર ધોડાળો પ્રસરી રહે છે. કેટલાંક મનુષ્યો તેમને નિર્દયપણે તાડન પણ કરે છે. નાપિકનો ઠડ ઉઠળી રહે છે, અને આખરે ભોજનવ્યવસ્થાપક મંડળી મણિકા વગેરેની સહાયતાથી પગ પંજાડતી ને બૂમો પાડતી પાલાં-મેન્ટમાંના ઓલીવર કોમ્બેલની પેઠે બપોડો મારી ભોજનભૂમિ ઉપરથી તેમને દૂર કરે છે. પેલા પાલાંમેન્ટના મેમ્બરોની માફક આ બધું આ લોકોને મારી પડી જાય છે, પણ હમેશાં આ સ્વાગત મળતું હોવાને લીધે તેને માટે તેઓ તૈયાર જ રહે છે. દર વખતે જમવા જનારાઓને પૂછી જ્યાં જમણુ થવાનું હોય તે સ્થળથી તેઓ માહિત જ રહે છે. સંજ્ઞેજ

અને મહાવરો મનુષ્યના સ્વભાવનાં ઘડનાર છે. હલકી જાતમાં જન્મેલા હોવાને લીધે, ગરીબ સંજોગોમાં ઉછરેલા હોવાને લીધે, કેળવણીની ખામીને લીધે હલકાં ચાકરીનાં કામ કરતા હોવાને લીધે તેઓ પશુ જેવા થઈ ગયેલા જ હોય છે. શું વાંક તેમનો છે? શું જાંચ વર્ણના લોકો આ વાતમાં નિર્દોષ છે? પોતાની ખામી લીધેલી ઉચ્ચતાના એવરેસ્ટ શિખરે ખેડા ખેડા સ્વાર્થમાં રચ્યાપચ્યા રહી, હલકી વર્ણના લોકો જેઓ સામાજિક પર્વતની તલેટી વા ખીણમાં હોય, તેમના ઉપર દષ્ટિ તે શી રીતે નાખી શકે? આ અસ્વાભાવિક સ્થિતિ હજારો વર્ષથી આર્યાવર્તના જનસમાજમાં ચાલી આવે છે. જો જાંચ વર્ણના જનો આર્યજનસમાજની અભિવૃદ્ધિ થઈ ઇચ્છતા હોય તો તેમણે પ્રથમ આ જનપશુઓને માણુઓ બનાવવા જોઈએ. આપણામાં વિદ્યાની વૃદ્ધિ થતી જાય છે અને આપણી આંખો ઉઘડતી જોઈએ. જેઓ આ કામમાં નિસ્વાર્થપણે મંડ્યા છે તેમને સહાયતા આપી જનસમાજમાંથી કુધારાનો કાદવ ધોઈ નાખવો જોઈએ. વર્તમાન સારા ભવિષ્યની આશા આપે છે નિરાશાને ધોડે બેસવાનું કાંઈ કારણ છે નહિ. આપણું તથા પરનું બહુ કરવાને

‘હાલનો કાળ તો બાળ સૌથી બલો, જાલ ઉઘમ હવે દોપ હાંકી;

દીનતા દાખી દીલ દેવને રાખીને, કામ કર હામથી તર્ત તાકી.’

આ પશુ વિષયાન્તર થયું. અસ્તુ. આ હલકી વર્ણ લોકોની સાથે ગાયો કૂતરાં પણ વખતે ધસારો કરતાં માલૂમ પડે છે. અરે! એટલું જ નહિ, પશુ જાંચ વર્ણના લોકો આ પશુના અથવા જનપશુના ભાગરૂપ પત્રાણાં પડીઆમાંના વધેલા ઉચ્છિદ્ર અન્ને સાંભરી લઈ પોતાનાં જળપાત્રમાં ભરી ઘેર પાળેલાં પશુઓને પોપવા લઈ જાય છે, તથા જો લગાર તે બાળતમાં આ જનપશુથી કાંઈક અંડચણ થાય તો તેમને શિક્ષા કરવામાં ચૂકતા નથી. શિવ! શિવ! આ જીવનના રણસંઘામમાં હયાતીને માટે લડાઈ લડવામાં આવે છે અને તેનો અન્ત ‘બળિયાના બે ભાગ’ નિયમાનુસાર જ આવે છે. જે ચીજને જનસમાજનો એક ભાગ તુચ્છ કયારો જેવી ગણે, તે ચીજને જનસમાજના બીજા ભાગને મોંજ શોખની-બોગની વસ્તુ થઈ પડે તે કાંઈ અયોગ્ય ક્ષોભ પમાડે તેવું નથી. સ્નેહ અને તિરસ્કારની વૃત્તિઓ હોવા છતાં પણ સામાજિક, ધાર્મિક અને નૈતિક બાળતોમાં જનસમાજની એવી જ સ્થિતિ છે. સુધારા! તારી કુલ ખોટી છે. તારો વધારો મહાસાગરમાંની ભરેલી જેવો છે. જ્યાં એક બાળુમાં ભરતી ચઢે છે ત્યારે બીજી બાળુએ ઓટ થતો જોવામાં આવે છે. ગતિભોજન પૂરું થયે હલકી વર્ણના લોકો સ્વચ્છ સારા કાંઈ વધેલા વા ઉધરાવેલી લીધેલા ઉચ્છિદ્ર મિટ પદાર્થોની પાચના કરે છે. તે મહા મુશ્કેલીએ તેમને આપવામાં આવે છે. ગાળો ને તિરસ્કારની વૃદ્ધિનાં જખરાં ઝાપટાં તેમને સહન કરવાં પડે છે. તેઓ જનસમાજનો કચરો છે અને કૂતરાં વા કુકરની તરફ જેમ વર્તવામાં આવે તેવી વર્તણૂકનાં ભોગ તેઓ થઈ પડે છે. ઉચ્છિદ્ર ઉધરાની લીધેલા મિટ પદાર્થો વસવાયાને મળે છે.

એક પંક્તિ જમી ઉઠ્યા પછી, ઢેડ, વાવરીનો હલો થમ્યા પછી, રહેલાં પત્રાણાં પડીયા સાવરણા વા લાકડીઓવતી કઢાડી નાખવામાં આવે છે. પછી પાણીથી માર્ગન કરી તે ભૂમિ બીજી પંક્તિને માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે. આ પ્રમાણે રાત્રીના ૧૧ વા ૪ ક્ષણો હોય છે. કાડીયાંની દીપમાળા વા કીટસન લેમ્પને લીધે ધણી દરકત દર થાય છે. કાંઈક

ઠેકાણે શુભ ઠાંકણે વાઘ, શાંતિ ભોજન સમયે હાજરી આપવું માલૂમ પડે છે, અને કહ્યું તથા છૂટ્તું બસેને આનંદ મળે છે. આ ભોજનનો ખર્ચ રૂ. ૧૦૦ થી માડી કેટલાક હજાર સુધી થતો હશે. માણસની આર્થિક સ્થિતિ મને તેવી હોય પણ તેણે શાંતિભોજન માટે તૈયારી રાખવી જ જોઈએ. આ શાંતિ ભોજન 'ધણીને નો'ય જો ધન, ઘર ઘરેણું વેચાવે' એમ છે. બ્રહ્મા, દીર્ઘદર્શી પુરુષો બેન્કમાં પોતાના મરણ પછી જમણું થવાને પૈસા મૂકે છે. પતિપુત્રવતી ડોશીને પણ પોતાના બારમાની ચિંતા ચિતા કરતા પણ અધિક હોય છે. જરૂરી નજોને છુવ જતી વખતે તે ચિંતા જમદૂત કરતા વધારે વિવરાણ લાગે છે અને તેથી કેટલાક નિકટના સંબંધી વા મિત્ર તે વખતે નાણાં ધીરવાનું માયે લે છે. આ પ્રમાણે મને તે સંગેગોમાં ભોજન આપવું જ જોઈએ. તેમ ન થાય તો શાંતિથી બહિષ્કૃત થવાનો વા સામાજિક અપયશનો ભય માયે રહે છે. શાંતિભોજન, પવિત્ર ધાર્મિક મરથા છે અને જો તે સારી રીતે ઉજવી ન શકાય તો દેવને પણ વાકું પડે અને સ્વર્ગ શાંતિભોજન ન કરાવનારને ન મળે, એટલું જ નહિ પણ જનમેજનનો સર્પમત્ર અટકાવનાર અસિતના પિતા જરતકારના પિતૃઓની પેટે, તેના પિતૃઓની પણ અધોગતિ થાય. તે એટલું બધું મજબુત છે કે સુધારાના સત્ત્વર ગણાતા પુરુષોને પણ તેને નમન કરી પોતાની વફાદારી જાહેર કરવી પડી છે. જો તેઓ જમણું ન આપે તો શાંતિજનો કદાચ તેનો બહિષ્કાર કરી દીવો દેવતા બધ કરે નેટુ જ નહિ, પણ તેમનાં પુત્ર પુત્રીઓને કડક કુવારાં રહેવું પડે.

અહા ! એક બાબુએ કેવો જૂલમ અને બીજી બાબુએ કેવી શુવામગીરી છે, પણ મધણ સત્તા કે જેની આગળ શાણપણું વ્યર્થ છે તેને લીધે છે. તે બધું પવિત્ર ધર્માધતા અને કહેવાતા સનાતન ધર્મની અનુચિને અનુસાર હોય છે. વાર 'વલિયસી કેલર્મીશ્વરેચ્છા.' આ શાંતિભોજનોએ છાંપનીયા જેવા દુષ્કાળને પણ મથક આપી નથી, અને અડસેદાના બાર નથી કે તેની મામે ઉંચી નજર કરી જોઈ શકે. દુષ્કાળનો ભય તથા આશ્વત્થીના શુવામ અવાચક પ્રાણીઓને છે ગુર્જરજનો તેમને માટે શોચ કરે છે તેઓ કદાચ શ્રેણીગોંઠા વેચી-બીખ માગી પણ પોતાનું પૂર કરી શકે તેમ છે, પણ ગરીબ બાપડાં મૂળા પ્રાણી તેમાંનું કાંઈ કરી શકતા ન હોવાને લીધે મૂળે મહોડે મરણને શરણ મથ કરતારની કોરટમાં હાજર થાય છે. બીજી જગ્યાઓએ સોડા પોતાના તેમજ દોરના શોચમાં હોય છે, તેઓને નકામા ખર્ચ બંધ કરી કરકસર કરવાની જરૂર પડે છે, પણ ગુર્જરજનો એવા અશ્મભોષી નથી જમણવાર પૂર્ણ બપકા ને બવ્યતા સાથે ઉજવાવો જ જોઈએ. તેઓ જમણવારના અન્ત કરતા દોરોના, સ્વજનોના અને પોતાના અન્ત વધારે પસંદ કરતા માલૂમ પડે છે. સામાન્ય બુદ્ધિ, વ્યવહારોપયોગી યાન, દીર્ઘદર્શિ અને સ્વરાષ્ટતા દિવસો હિન્દુસ્થાન માટે બવિવ્યકાળમાં હોય તેમ લાગે છે. આ સંક્રાંતિનો સમય છે. આપણો સમાજ અતિશય મોટો છે, અને તેની ખીલવણીને માટે મમય પણ તેની સંખ્યા પ્રમાણમાં જોઈએ જ.

હવે શાંતિભોજનના ટાકણાં અને કારણો વિષે વિવેચન કરીશું. ઉપર ગણાવેલાં માથો માર્પના મૃત્યુ અને અતિ દ્રવ્ય સિવાય બીજાં બધાં આપણે વ્યાજબી કહી શકીશું.

પરોપવીતનો વિધિ વેદાભ્યાસની દીક્ષાનો સૂચક છે, અર્થવા તો તે બાળકનો ખરો અહ્યર્થાશ્રમ, વિદ્યાભ્યાસ કરવાનો સમય શરૂ થયેલો બતાવી આપે છે. હાલ ધર્મી વખત તે વિધિ ઉપરની બંને બાબતમાંથી કોઈનો પણ સૂચક હોય તેમ લાગતો નથી. ધર્મી વખત વિદ્યાભ્યાસ શરૂ કર્યા પછી આ વિધિ કરવામાં આવે છે. હાલ તેથી તે અર્થ વગરની ઋષ્ટ પડી છે. ખુદ્ધિસંપન્ન મનુષ્યોએ પોતાનો સમય, જીવન અને દ્રવ્ય અર્થ વગરની બાબતો ગુમાવવાં ફીક નથી. ગમે તેમ હો પણ આ નિર્દોષ પવિત્ર વિધિ ઉજવવાને શાંતિ-ભોજન કરાવવામાં આવે તો વાંધો ઉઠાવવા જેવું શું છે? ઉપર જણાવી ગયા તેમ વખત સંક્રાન્તિનો છે. મુંજોગો બદલાતા બળ્ય છે. વેદાભ્યાસને બદલે ઐત્રેયજાપા-રાજભાષા બજાવતી બળ્ય છે. ઐયુકેશનલ રીપાર્ટમેન્ટની નજરે x એસ. ટી. સી. બાળકો માટે જરૂરીઆત વગરની જણાઈ, ને જે વિદ્યાર્થીઓને માટે હતું તેની જરૂરીઆત શિક્ષકો માટે જણાઈ હોવાને લીધે- એસ. ટી. સી. નો રીપોર્ટો તેમને તે આપે છે, કાંઈ ફિકર નહિ; લગભગ ઉલટ સુલટ થઈ ગયું છે. અર્થ ગયો છે પણ પ્રથમાક્ષરો તો રહ્યા છે.

લગ્ન શાન્તિ અને બંદોબસ્તવાળા સુખી સમયનો પ્રસાદ છે. હાલ સમય પણ તેવો જ છે, તો પછી આ ઉત્સવના સમયે જે શાંતિભોજન કરાવવામાં આવે તો કાંઈ ખોટું નથી.

સીમંત. આ લગ્નનું કુદ્રતી પરિણામ અથવા તો તેનું ફળ છે. હિન્દુઓને પુમ્ નામના નરકમાંથી તારનાર પુત્ર હોવો જ જોઈએ. આમ છે તો પોતાની પત્ની ગર્ભ ધારણ કરે તેમાં વડાઈ લેવામાં આવે તો તે શું નવાઈ જેવું લાગે છે? જ્યાંફત આપી આ વાત બહેર કરવાથી બીને પુરુષની લગ્ન કરવાની લાયકાતનું મજાથી પ્રતિપાદન થાય છે. આપણે ભારતજનો ધણી ગંભીર છીએ, અને કેટલીક વખતે આપણી ગંભીરતા મૂર્ખતાની હદે પહોંચે છે. આપણે દરેક બાબતનો કેટલો હલ્લો જાહેર કરીએ છીએ, 'આહારાન્નિદ્રામય-મેથુનં ચ સામાન્યમેતત્પશુર્ભિર્નરાણામ્ ।' કાર્ય કારણનો સમવાય સંગ્રહ છે. ગર્ભિણી અવસ્થા પણ જન્મ, જીવાની, વૃદ્ધાવસ્થા અને મરણના જેવી કુદ્રતી જ અવસ્થા છે. આ બધી દલીલો છતાં આ વાતના બહેરાતના જમણવારને માટે વાંધો ઉઠાવવાને માટે સમગ્ર કાંઈ કારણ નથી. તે નિર્દોષ છે. 'મિત્ર કચિદ્દિ લોકઃ' એ કાળિદાસનું વાક્ય સત્ય છે. અને જે આ બાબતમાં જમણવારની જરૂર જોઈને જણાતી હોય તો તે બંને 'યાવચ્છંદ દિવા-કર્તી' તે રહે. 'મનુષ્યાઃ સ્વભુ-ઝત્તત્ર મિયાઃ' જીવનનનાં દુઃખ ને શોકના નિવારણ અર્થે જ્યાંફતો જરૂરની છે, તે ના પાડી શકાય તેમ નથી. સીમંતોત્સવ પણ બેચાણકારક હોય છે. રેશની કપડાં તથા જરીયાનમાં ભૂખિત થયેલી ગર્ભિણી બીને સોના રૂપા જવાહીરોના દાગીનાથી લગભગ હાથ નાખવામાં આવે છે. તેને પછી ધુધરીઆળા બળદ જોડેલા માથામાં બેસાડી તેના પિતાના અથવા તો પિતાના તરફના સગાના ગૃહથી પતિના ગૃહ તરફ લઈ જવામાં છે. તે માથાની પછવાડે તેના પિતા તરફની ભેટસોગાદો લઈ સ્ત્રીઓ ગાતી બળ્ય છે. વાળો પણ વાગતાં હોય છે. આ વખતે મુખ્ય માણસો સ્વર્ગનું સુખ ભોગવતાં ગાલમ પડે છે. સ્ત્રી પણ પોતાની આ સ્થિતિથી મગર હોય તેમ બાસે છે. પણ શોચનીય એવું છે કે કેટલીક વખતે આ સ્ત્રી ધરણના ભાર તથા સરથસના ટોળાના બાદ ને લીધે બેશુદ્ધ થઈ

જાય છે. આ પણ એક રીતે જોતા સ્તુત્ય ગણાય. દિલ્લીની વાત તો એ જ છે કે અ પુષ્પશાળી, ભાગ્યશાળી આ અન્ય પોતાની કમનસીબ સમીએ સાથે આ સમયમાં એ લવું ઉચિત ગણતી હોય તેમ લાગતી નથી. ગમેતેમ હો, પણ આખરે તેમને 'ગુર્વી પ્રસન્ન ષડના' સહન કરવાની હોય છે. તે અનન્ય ધૈર્યથી અને બળથી સહન કરવામાં આજ્ઞતી વાં ગમે તેમ હશે, પણ આ બધું શાને માટે? તુરકમાંથી બચવા પુત્રને માટે, કે જે પુત્ર મોટા થયે કદાચ માબાપને માળો જાડે, મારે વાં ધરમાંથી કહાડી પણ મૂકે! પણ તેની ઉત્પત્તિ પરલોક એવું સાધન છે! એટલે કાંઈ ફિકર જેવું નથી.

ઉપર જણાવેલી દરેક બાબતમાં ઝાતિભોજન જોને કાવે તેણે આપવું તે કાંઈ જોઈ છે એમ આપણે કહી ગયા નથી, પણ કરકસરથી ઘર સંભાળી માણસે હદમાં રહી પગલાં ભરવાં જોઈએ.

મર્યાદા મૃત્યુને માટે ઉજાણી એ તો અબ્બુકતુ જ છે. કુટુંબમાંથી કોઈ મરણ પામે તો કુટુંબના મુખ્ય માણસે ઝાતિજનોને બારમા ને તેરમાના દિવસોએ તો જમાડવાં જ જોઈએ. વરસીનો પણ એક દિવસ મરણ પામેલાને બાર માસ થાય તે પહેલા ઉજવાવો જ જોઈએ. પુરપનાં મા, બાપ, પુત્ર, પત્ની અને સ્ત્રીનાં પતિ આદિ મગામાંથી કોઈ પણ મનુષ્ય મૃત્યુ પામે, તો પણ તેમણે ઝાતિજનોને આ બાબતના ઉત્સવની ન્યાય, પોતાની આરાત વિસારી દઈ હસતે વદને આપવા તૈયાર રહેવું આવશ્યક છે. ગરીબ ઘરમાં જે કોઈ મરવા પડ્યું હોય તો મરનારને તેમ જ તેનાં કુટુંબીઓને તેના કારણ પાણીની ચિન્તા ચિતાના પહેલા જ દેખા દઈ બડકાવે છે. પાછળ રહેલાં કુટુંબીઓને કરજનો નાશકારક બોલે ઉપાડવો પડે છે. ન્યારે કોઈ મરણ પામે છે ત્યારે નાના અને મોટા, ગરીબ અને પૈમાદાર સ્ત્રી અને પુરુષ સેવા ફૂટવા આસાચુ પાડવા એકઠાં મળે છે. પણ તે મધી ધમાચકડી શાને સાર? પ્રથમ થયેલા મૃત્યુ માટે ખાલી પણ ખરખરો કરવો જ જોઈએ અને પછી કદાચ મિથાનને માટેની તૈયારી સત્યક પણ તે હશે. ઉપર જણાવેલે દિવસે સુરોભિત વસ્ત્રોમાં સજ થઈ, અલંકારથી અલંકૃત થઈ, પ્રસન્ન વદને બોજનભૂમિ તરફ તેઓ પ્રયાણ કરે છે. શાને માટે આ બોજન કરાવવાનું હોય છે, તે તદ્દત તેઓ વિસરી જાય છે. યજમાન વા યજમાનપતિ વા બન્નેએ આનંદિત વદને બધાને જમાડવાને માટે સ્વાગત આપવું જ જોઈએ. તેઓ ખાય પીએ અને ખૂબી કરે માટે યજમાન અને તેના કુટુંબીઓને પણ તેમાં ભાગ લેવાની કેટલેક ઠેકાણે ફરજ પાડવામાં આવે છે. એ પણ વિશ્વની વિચિત્રતા છે.

“ રામા કરે રહન, હાથ વાળતી હૈયે;

આરોગે ત્યા અન, કોણ કોણને કહીએ. ”

બહુ સાર. શીય કરવાનું કાંઈ કારણ નથી. દરેક પોતપોતાનો ધર્મ બળવે છે. કુદૃત જન્મ મરણ તીપજવે છે અને મનુષ્ય બોજન આપી તે બન્નેને હિંજવે છે. જો સીમન્ત જમણવારમાં કાબાંશ માલુમ પડે છે તો મરણના જમણવારમાં તત્ત્વગાન સમાયેલું છે. મરણ પામેલાં સ્ત્રી, પુરુષ, માળક આ ફનીઆની જંગળમાંથી છૂટાં થાય છે, અને પ્રયો તેથી મરણ પણ આનંદ ભોગવવાનું ટાકણું ગણે છે !

૧૬૪—એનું કારણ શું ? એમને કંઈ આપની જગા લેવી નથી, છતાં એમ કેમ કરતા હશે ?

૧૬૫—એનું એટ—તે, તેજાદેવી ને વિદ્યસંતોષી છે, એ વાત તો મેં આપને જણાવી.

૧૬૬—એ એ કારણો દ્વારા કરવાના કંઈ ઉપાય નથી ?

૧૬૭—એનું એટ—હાં ઉપાય તો છે. પણ મારાથી બનતો નથી, કે મને આવડતો નથી.

૧૬૮—એવો શો ઉપાય છે, અને તમને કેમ ન આવડે ?

૧૬૯—એનું એટ—ઉપાયમાં ખોટી ખુશામત અને મિયાં કે ચાંદેચાંદ, એ મારાથી બનતું નથી; કેમકે “ ટાઇમ ઇઝ મની ” (વખત એજ પૈસો) એમ હું સારી રીતે સમજું છું તેથી એમને ત્યાં આંટા ફેરા કરતો નથી.

૧૭૦—જાઓ માગ સોહેબ તમને દુનિયાનો અનુભવ નથી. તમે બેઠ્યા પણ ગણ્યા નહિ, વેદિયા દોર જેવા લાગો છો !

૧૭૧—એનું એટ—એમ કેમ ?

૧૭૨—સૌને નોકર જોઈએ, કામને શેઠ જોઈતો નથી; માટે નોકરે તો શેઠની હાએ ડા ને નાએ ના, એમ વર્તવું જોઈએ. નોકર એટલે ન કર, અને કરે તો ચઢા કર એટલે ચાહીને કર. માટે કાં તો સ્વતંત્ર ધંધો કરવો, નહિ તો ઉપરીને પ્રસન્ન રાખવો. જો એમ ન કરીએ તો હેરાન ચઇએ. ઉપરીનો વાંક હોય તો પણ માથે લે તે નોકર પસંદ પડે છે.

૧૭૩—એનું એટ—મને એવો અનુભવ નથી.

૧૭૪—સુલતાન મહમદને ત્યાં કોશી બનાવવાના કામપર એક નોકર હતો, તે તેની ટેવ બંધી રહ્યો હતો, તેથી ઘણાં વર્ષ ટક્યો, પણ બ્યારે તે મરી ગયો ત્યારે રોજના નવા નવા ઉમેદવારો આવતા, પણ કોઈ ટકતા નહિ. એમ કરતાં કરતાં એક વ્યવહાર કુશળ નોકર આવ્યો, તે પોતાના ડંદાપણથી ટક્યો.

૧૭૫—એનું એટ—સુલતાનને શી ટેવ હતી ? અને નોકરે શી કુશળતા કરી, તે સંમળવશો ?

૧૭૬—સુલતાન મહમદ ગજનવીને નોકરો પસંદ કરવાની એવી ટેવ હતી, કે બાદશાહનો દોષ હોય તો નોકર માથે શેષ લે, તેવો નોકર એ પસંદ કરતો હતો. કોશીને માટે જ જો ઉમેદવારો આવતા તેની પાસે તે કોશી બનાવવાનો હતો. પછી નોકર કોશી બનાવી કટોરો ભરી જેવો બાદશાહ પાસે જાય, કે તે કટોરો, તે હાથવડે કે ગમે તે પ્રકારે પાડી નાંખતો, અને પછી પેલા ચાકરને ગાળો, દેતો, ચાકર ચુરચુર ધુજતો કહેતો કે, એ કસર ગુલામની નથી, આપનો હાથ અચડાયો તેથી કટોરો પડી ગયો. આ જવાબ સાંભળી વધારે ધમકાવી, તેને બાદશાહ કુખસદ આપતો. બીજે દિવસે બીજો ઉમેદવાર હાજર યતો, તેની પણ તેજ દશા થતી; પછી એક ઉમેદવાર એવો આવ્યો કે, તેણે રકાબીમાં કોશીનો કટોરો ભરી બાદશાહ પાસે રજુ કર્યો. બાદશાહે તેજ વખતે યુક્તિથી તે પાડી નાંખી નોકરને ગાળો દેવા માંડી. નોકરે જવાબ દીધો કે, અનુદાતા એ કસર ગુલામની છે, માફ કરો, એમ કહી પોતાના મોપર ખે તમાચા માર્યા. આ જોઈ બાદશાહ પ્રસન્ન થયો અને તે નોકરને બહાલ કર્યો. કટલાકને એવી ટેવ હોય છે, એવીજ એક વાણીઆની ચાકની વાત છે.

ત્રેન્નુએટ—કાકા સાહેબ, તે વાત કહો તો ખરા, તમારી અનુભવી વાતોમાં મને રસ પડે છે, એથી કંઈ ને કંઈ જણવાનું મળે છે.

૨૬—એક વાણીઆને એવી ટેવ હતી કે, તે “ હા એ હા ” (હાજી હા) કરનારને પસંદ કરતો. ધંણા ઉમેદવારો આવે પણ કાઢને પસંદ કરે નહિ, એમ કરતાં કરતાં એક વાણીઆનો દીકરો આવ્યો તે ફાવી ગયો.

ત્રેન્નુએટ—તે શી રીતે ફાવ્યો ?

૨૬—શેઠને એવી ટેવ કે જે આવે તેની પાસે પ્રથમ શાક મંગાવે, તે પ્રમાણે પેલાને પૈસા આપી શાક લેવા મોકલ્યો ને કહ્યું કે, મને પસંદ નહિ પડે તો તે શાક પાછું મોકલીશ. છોકરો શાકમાં વેગણ લાવ્યો, ને જોઈ શેઠ બોલ્યા કે, આ તો બહુ ગરમ, છોકરો કહે હાજી, એની ગરમીનો તો પાર નથી માટે ખીજું લાવું છું, એમ કહી તાંદળાને લાવ્યો. શેઠ કહે એનાથી ઝાડો થાય, છોકરો કહે હાજી, બહુજ જુલાબ થાય માટે ખીજું લાવું છું. એમ કહી ભીંડા લાવ્યો, ત્યારે શેઠ કહે આનાથી પેટમાં ચુક આવે, છોકરો કહે એવી કે સુતાં મેઠાં રહેવાય નહિ. એ પ્રમાણે જેટલા શાક આવ્યા તેમા શેઠે દોષ કાઢ્યો, તો છોકરે દશમણો દોષ બતાવ્યો. એમ જેટલા શાક હતા તેટલા આવી રહ્યાં, ત્યારે છોકરો કહે શેઠજી, હવે ખીજું કોઈ શાક બજારમાં નથી. શેઠ કહે, ત્યારે આજે આપણે શાક નહિ ખાઈએ. છોકરો કહે સાહેબ, શાકમાં કહ્યું છે કે, “ શાકે રોગ વધે ધણે ” માટે ખાશોજી નહિ. શેઠ બે ચાર ગાળો દર્દી બોલ્યા કે, હરામખોર ! હું કહું છું તેમ હાજી હા કહે છે એ શું ? છોકરો કહે, શેઠજી ! હું તો આપનો નોકર છું કંઈ શાકનો નોકર નથી માટે આપ કહો તેજી મારે સિદ્ધ કરવું પડે છે. આવી ચપળતા જોઈ વાણીઆએ તે છોકરાને નોકર રાખ્યો. આવી ચતુરાઈની ધણી વાતો છે.

ત્રેન્નુએટ—વળી કંઈક સંભળાવશો ?

૨૬—એક વખતે સિંહ, વર અને શિયાળ ચિત્તર કરવાને નીકળ્યા તેમાં એક હરણનો ચિત્તર કર્યો, પછી સિંહે વરને કહ્યું તું એના ભાગ કર, વરએ ત્રણ સરખા ભાગ કરી કહ્યું કે એક આપનો, એક મહારો અને ત્રીજો શિયાળનો. આ સાંભળી શિયાળ છાનો-માનો ઉભો રહ્યો પણ સિંહે થપાટ મારીને વરને મારી નાંખ્યું. પછી સિંહે શિયાળને કહ્યું ભાઈ હવે તું આના ભાગ તાડ. શિયાળે ત્રણ ભાગ પાડી આંગળી કરી સિંહને કહ્યું આ એક ભાગ આપને મવારમાં નાસ્તો કરવાનો, ખીજો બપોરે જમવાનો અને ત્રીજો રાત્રે વાળુ કરવાનો છે. સિંહ બોલ્યો—આ વિદ્યા તું કોની પાસેથી શીખ્યું. શિયાળ કહે વરભાઈ પાસેથી કેમકે એની દશા મેં જોઈ. સિંહ રાજ થયો અને શિયાળને એક ભાગ આપ્યો.

ત્રેન્નુએટ—એ કાંઈ ન્યાય નથી.

૨૬—બળીયાના જે ભાગ જગતમાં બલાતશ્વી દુનીઆં છે ક્યાં ? મોટું મન્દિર નાનાને ખાય એ ન્યાય છે. માટે “ નોકર બિચારા કયા કરે માલ પરામા ખાય. ”

ત્રેન્નુએટ—આવી નોકરી હોય તો છટ એવા નોકર થવાને અમે ઇચ્છતા નથી ત્યારે અમે ત્રેન્નુએટ શાના

૪૬—નોકરી કરવી તો શેઠના ટેવો જાણી તેને અનુસરી તેના બધામાં બાગ લેવો. તમારા ઉપરી શ્રેષ્ઠ એટ નથી પણ ઇચ્છે સાર જાણે છે અને સંસ્કૃત વિદ્યા તથા ફારશી વિદ્યાના તો ખાં છે, એવા વિદ્વાન થઇને તેઓ તમારાપર કોનોરાખે એ અસંભવિત છે.

શ્રેષ્ઠ એટ—જવા ઘોને વિદ્વાનોની વાત, અમુક ભાષા શીખ્યા કે કાપડો કંઠે કર્યા ને વિદ્વાન થયા પણ કેટલાકમાં ધર્મ, નીતિ અને વ્યવહારનું કંઈ જ્ઞાન હોતું નથી. ગધેડાપર સાકર ભરીએ પણ તે કંઈ તેનો સ્વાદ કે ગુણ જાણે નથી તેમ કેટલાક માણસો વિદ્યા બજે છે, (વિદ્યાનો ભાર કપારે છે) પણ તેના સ્વાદને જાણના નથી. અનુભવિ કથી ગયા છે કે—વિદ્યાનો પણ વેર કીનો રાખીને કરે; આતો કાળો કરે કે આગળ જમ કીજીએ ”

૪૬—ત્યારે તો તમને હરકત છે

શ્રેષ્ઠ એટ—નાથ હું માફ કર્તવ્ય કર્યાંકંઈ, રાજપટપટમાં ચિત્ત જોડતો નથી એટલે ધન્યરનો મને વિશ્વાસ છે કે તે પાનું ખોલશે.

૪૬—પાનું ક્યારે ખોલશે ?

શ્રેષ્ઠ એટ—જ્યારે મારાં સુકૃત પરીપક્વ થઇ રજા આપશે ત્યારે.

૪૬—તમારી સંસાર સ્થિતિનો સારી છે ?

શ્રેષ્ઠ—નાથ હું ભારે ચિંતામાં છું.

૪૬—તે ચિંતા જણાવશે ?

(ધરમાંથી અંચળ ગૈરીને બોલાવીને દેખાડે છે.)

૪૬—આ બહેનનું સગપણ કયું ?

શ્રેષ્ઠ એટ—એની ચિંતામાં મને ચેતન પડતું નથી, તમે જાણો છો કે આપણા બ્રાહ્મણોમાં હાલમાં તડ, ગોળ અને એકડાવાળાં નાનાં નાનાં સરકલો બધામાં છે, તેમાં અમારું મરકલ છેક નાનું છે. તેમાં યોગ્ય વરકન્યાનાં જોડાં જોડાય એ આકાશ પુષ્પ જેવું છે.

૪૬—એમ કેમ ?

શ્રેષ્ઠ એટ—તમે સાંભળીને દલગીર થશો કે સુરત જીલ્લામાં અમારી જાતીના ખાસ સરકલમાં (૨૦) વર્ષનો એક જ છોકરો કુવારો છે તે લાડુ ઝાપટવામાં, બીડીઓ ફેંકવામાં બહાદુર છે, તથા ચોર અને અમણ છે. તેવા સાથે આ કેમળ અને સુન્દર બાળકીનું સગપણ કરવું પડ્યું છે. તમે જાણો છો કે અમારા કાકાના ઠીકરો મોહનભાઈ જુના શ્રેષ્ઠ એટ છે, તેમને હાલ રૂ. ૧૫૦) પગાર છે, તેમના ઘરની બધી ઠીકરીઓને ચોગ્યવર મળ્યા નથી. વળી આ સરકલમાં કેળવાયલાં કે ઉત્તમચરિત્ર વાળાં ઘર પણ ગણ્યાં માંડ્યાં છે, તેમાં અમારા કુટુંબ જેવાંતો છેજ નહિ. તેથી અમારાં કન્યા રતને પરધર સાથે જોડવાં પડે છે.

૪૬—અરે ગમ! રામ! આતો દેશની પાયમાલીની વાત છે, માટે મોટા સરકલ સાથે તમારું નાનું સરકલ જોડે.

શ્રેષ્ઠ એટ—શું કરીએ સરકલના આજેવાન અગ્નિ છે, અને મોટાં સરકલો વાળાંતો એથી પણ વિશેષ અગ્નિ છે. એટલે એવો જોગ આવતો નથી. અમારામાંના એક ગૃહસ્થે ચોગ્યવર ન મળવાથી બાજે બપોતો બોગ સરકલમાં કન્યા આપી તેથી તેના રૂ. ૨૦૦૦)

અમારા સરકલ વાળાએ ઢંડના લીધા, આવો જુલમ નાનાં સરકલોમાં થાય છે. દીકરીને સૂખમાં નાંખતાં આવો જુલમ કરે એ કેવો અન્યાય ! ! !

વૃદ્ધ—ઈશ્વર કૃપાથી હવે ભાણે ખપતા બ્રાહ્મણોમાં કન્યા લેવા દેવાની છૂટ ચલાવે સમય આવશે.

ત્રેન્નુએટ—આ તણા બ્રાહ્મણોની જ્યારે છેક માઠાં દવા થશે ત્યારે તેઓ જાગૃત થશે, ત્યાં સુધી ઠેકાણે આવવાના નથી.

વૃદ્ધ—તમારા ઘરમાં ખોજ પશુ એક કન્યા છે, તેને માટે કાઈ યોગ્યવર છે ?

ત્રેન્નુએટ—તેની ઉંમર હજુ નાની છે તો પશુ અમારા સરકલમાં તેવો યોગ્ય વર નથી તેથી જ્યાર મોટા થશે ત્યારે ગમેતો ઘરના રીસાય, સરકલ વાળા સરકલ બહાર કાઢે કે ઢંડ લે, તો પશુ હું આ મારા જ્ઞાતીમાં યોગ્ય વર નહિ મળે નો ખીજ મોઢ, મેવાડા, આદીય વગેરે ભાણે ખપતા સરકલમાં આ મારા કન્યાતું રાત કરીશ એમ મેં નિશ્ચય કર્યો છે.

વૃદ્ધ—એ સંબંધમાં “બાપુ જીવેન્દ્રનાથ બસુનું બીલ (લખનો ખરડો) તથા તે સંબંધમાં ખીજ વિદ્વાનોએ કેટલાક ચર્ચાઓ ચલાવેલી છે તે જાણવા જોવી છે.

ત્રેન્નુએટ—તે મારા જાણવામાં છે, એ બીલ હજુ પસાર થયું નથી તેમ દેશ કાળ તથા ધર્મ શાસ્ત્રને અનુસરી તે પ્રમાણે લોક મત હજુ કેળવાયેલો નથી.

વૃદ્ધ—ધર્મશાસ્ત્રમાં બ્રાહ્મણે બ્રાહ્મણની, ક્ષત્રીની, તથા વૈશ્યની કન્યા સાથે લગ્ન કરવું નથી આપત્તી કાળે શુદ્રની કન્યા પશુ લેવી એવી છૂટ આપી છે, તો પછી બ્રાહ્મણોમાંજ ભાણા વ્યવહાર હોય ત્યાં કન્યા વ્યવહાર કરવાને તો કશો વાધો નથી. કહેવત છે કે ઉકરોથી પશુ રત્ન લેવું. તેમ કન્યા રત્ન લેવામાં ઉચ નીચ કૂળ જોવાતું નથી, પશુ માત્ર તે કન્યાનાં રૂપ, ગુણ અને આચાર જોવાનાં છે.

ત્રેન્નુએટ—એ વાત તો આ સમયમાં બનવી મુશ્કેલ છે, પશુ બ્રાહ્મણો બ્રાહ્મણોમાં યોગ્યતા જોઈ દક્ષિણી બ્રાહ્મણોની પેઠે છૂટથી કન્યા લે દે તોપણ ગનીમત છે.

વૃદ્ધ—આપના અર્ધાંગના તો કેળવાયલાં હશે ?

ત્રેન્નુએટ—એ પોથી ઉકલવામાં પશુ આપને અસંતોષ થશે, મારા ઘરમાં તો કાળા અક્ષરને કૂટી મારે એવાં છે મારા જ્ઞાતો કે વિદ્વાનો લાભ લે તેવા નથી, તેથી ત્રીદાસથી વાતચીત કરે કે ધર્મ, નીતિ અને વ્યવહાર સંબંધી ચર્ચા સમજે તેવાં નથી. એક ગામડાના ગમારને ત્યાંથી એમને પરણી લાબોણું. તેમાં તે આનંદનાં સ્વપ્નાં શાં ? પશુ “દ્વંદ્વપ્રિયાગુર્જતી” એ સત્ર પ્રમાણે ઘરેણાં લૂગડાં માટે કંકાસ કરતાં આવડે છે. “મા ધ્રુવે આવતો ને સ્ત્રી ધ્રુવે લાવતો” આ કહેવત પ્રમાણે તેને પ્રિય હોય તે પદાર્થ લાવીએ તો રાજી, નહિ તો મિળજ જાય. કાકા ! નાનાં સરકલોમાં રતો ક્યાંથી નીપજે ? માટે નથીએ લખ્યું તે ભોગવવું.

વૃદ્ધ—તમે શું નથીય ઉપર આધાર રાખે છો ?

ત્રેન્નુએટ—ના હું તો પુરુષાર્થને માનનારો છું પશુ જ્યાં પુરુષાર્થ પાછી બરે અને અકલ કામ ન કરે ત્યાં કપાળે હાથ દેવોજ પડે. પૂર્વજોનું દેવું, લહેણું, માલમતા જેમ વંશ-

જોને વારસામાં મળે છે, તેમજ સુકૃત્યનાં ૧૧૧ પશુ તેમનાં સંતાનોને કેટલેક અંશે ભોગ-
વવાં જ પડે છે.

આમ વાતો ચાલે છે, ત્યાં એક યુવક બોલી ઉઠ્યો.

યુવક—અરે બાપયો તમે શી માયાફાડ મચાવી રહ્યા છો, બ્રાહ્મણોમાં તો જ્યાં જોઈએ
ત્યાં આવાજ રોડા છે.

૪૬—બાપ તમને વળી શો અનુભવ થયો છે ?

યુવક—મારે પોતાને પશુ અભણ અને અજ્ઞાન સ્ત્રી મળી છે, તેથી માફ ચિત્ત ચિંતા-
માં ચકચૂર રહે છે. તે તો પોતાના શરીરની કે સંતાનોની સંભાળ રાખી શકતી નથી, તો
મારી સંભાળ શું રાખે ? આ ઘરેણાંને વહાણપણ જોઈએ, આજ જેઠે આમ કહ્યું, કાલે
જેઠાણીએ મોં મરડ્યું, સામુજી આમ બોલ્યાં, ફલાણું પડોશી કે સગાં આવાં છે, એવી વાતો
સિવાય પોતાનું કર્તવ્ય શું છે, તે, તે કાંઈ સમજતીજ નથી, તેથી માફ સંસારનું ગાંડું ચીલે
ચાલતું નથી. વળી હું ભર્ય ગયો હતો, ત્યાં તો મારા એક ગ્રેન્ડ્યુએટ મિત્રના હાથ મારા-
થીએ જુડા દીધા.

૪૬—તમારા મિત્રને શું દુઃખ છે ?

યુવક—એજ દલપતરામ કહે છે કે, “બાપયો જેની બારજ બૂંડોરે, તેને પીડા અંતર
ઉડીરે” એને બૂંડી બારજ મળી છે.

૪૬—તેનો ઇતિહાસ સંભળાવશો ?

યુવક—અ બિચારાનું નાનપણમાં સગપણ કરેલું; લગ્ન થયાં કે વહુ ઘેર આવ્યાં ત્યારે
જણાયું કે તે ઠાંક અને અજ્ઞાન છે; પશુ થોડા દિવસમાં વિશેષ અનુભવ થયો નહિ, તે
તરત પીએર ગયાં તેથી અભ્યાસ કરવાનો મારા મિત્રને યોગ મળ્યો. તે બી. એ. ની પહેલી
પરીક્ષામાં પસાર થયા કે વહુને આણું દરામું, તેથી બીજા વર્ષના અભ્યાસમાં અડચણ આવી.
વરને બહુવા ન દે, છલુકા કરે, કુવડ યછને ફરે, ધમકાવે તો દોંગ કરી છેડા વાળે અને
કુવે પડવા દોડી જાય. આવી સ્થિતિમાં જેમ તેમ અભ્યાસ પૂરો કરી તે ગ્રેન્ડ્યુએટ થયો.
ગાડાનાં બે પૈડાં સમાન ન હોય તો ગાંડું બરાબર ચાલે નાહ, તેમ આ બાપનું સંસારનું ગાંડું
પણ દુઃખરૂપ યછ પડ્યું છે. મૂર્ખ મિત્રોથી અસંતોષ અને પંડિત મિત્રોથી સંતોષ થાય છે,
તેમ મૂર્ખ સ્ત્રીથી સદા અસંતોષજ રહે છે. તે અસંતોષજ છાંદગી પર્વત જારી રહે છે.
આવી સ્થિતિમાં આ મિત્રને જોઈ માફ મન ભરાઈ આવ્યું, પણ નિરૂપાય.

૪૬—શું એમને સફળ સંપન્ન કન્યા ન મળી ?

યુવક—જ્યાં નાનાં સરકલો અને કુળાભિમાન હોય ત્યાં સારી કન્યાની આશા થી ? તેમનું
સરકલતો માત્ર ૩૦૦ ધરનું છે, તેમાં વળી તડ એકડા ને ઝોળ થયા છે, તેથી એ બાપ
મૂર્ખશ્રીમંત, કેળવણવા ઉત્તમ બ્રાહ્મણ છતાં તેમને પણ કુમાર્યા સાથે પાનું પડ્યું છે, અને
આખો ભવ શોક સંતાપનાં ગાળવો પડશે.

યુવક—તમે તો ત્રેલ્યુએટના રોડડા રડો છો પણ બીજા કેળવાયતાં બ્રાહ્મણોની અગ્રા-
નને લીધે છેક અવદશા છે, અને સ્ત્રીઓની તો એથી પણ ભુડી દશા છે.

વૃદ્ધ—સ્ત્રીઓને વધારે દુઃખ થાયી છે ?

યુવક—પુરૂષ તો બહાર ઠરી શરીરને મિત્રમંડળમાં કે બીજે સ્થળે જઈ પોતાના મનને
શાન્તિ આપે, પણ મૂર્ખ નિર્દય પુરૂષની ડાહી સ્ત્રી શું કરે ? તે તો માર ખાઈ ઘરમાં ગોંધાઈ
ખૂણે પેશી કપાળે હાથ દેઈ, કુટી પીટી છેડો વાળે, તે સિવાય તે બિચારીનો કંઈ ઉપાય નથી.

વૃદ્ધ—તમારી વાત ખરી છે, અમારા શ્વણીઆમાંજ ગઈ રાત્રે એક એવો બનાવ બન્યો છે.

ત્રેલ્યુએટ—તે શો બનાવ બન્યો ?

વૃદ્ધ—અમારા પડોશમાં એક બ્રાહ્મણ દંપતી રહેછે, તેમને બે એક વર્ષનો એક પુત્ર
છે. બ્રાહ્મણ છેક મમાર છે, અને સ્ત્રી રત્ન છે. બ્રાહ્મણ લાંબી મુદતથી ખરાબ દરદમાં રીખા-
ય છે, તેથી કંઈ ધંધો રોજગાર કરી શકતો નથી. પેલી બાઈ લોકનાં દલણાં ખાડણાં તથા
મહેનત મજૂરી કરી ઘરનો વ્યવહાર ચલાવે છે. એક દિવસે પેલી બાઈએ રોટલામાં જોળ
તથા પાઇનાં જોર લીધેલાં તેથી સ્વામીનાથ ગુરૂએ યયાઃ ગાળેનો વરસાદ વરસાવા લાગ્યા,
છેવટે સ્ત્રીને માર મારી છોકરા સાથે ઘરમાંથી ધક્કેલી મુકી. આ પ્રમાણે કાળી રાત્રે કાઠી
મેલ્યાં તેથી પેલી સ્ત્રીએ ઝોટલે બેસી કુટી બાગ્યું, અને છેડો વાળ્યો, તે સાબળી પડોશી
એ હબકી ગયાં કે આ શું થયું ! દયાળુ સ્ત્રીઓમાંથી એકે તે બ્રાહ્મણને સમજાવવા માંડ્યો.

સ્ત્રી—મહારાજ આણું તોફાન નહિ ચાલે ! ગરીબ ગાય જેવી સ્ત્રી અને કાલુ કાલુ બોલ-
નાર છોકરાને કાળી રાત્રે કાઠી શ્વણીઆમાં આશો કંકાસ માંડ્યો છે ! કંકાસથીતો ગાળીનું
પાણી પણ જતું રહે, જાતે માંદા છો, આ સ્ત્રી રજળી રખડી તમારું પેટ ભરે છે, તેનો
વિચાર નથી !

માંદલો—તમારે ઘેર જાઓ. તમને કોણે નોતરાં દીધાં છે કે, પારકા ઘરની પંચાત કરવા
આવીઓ છો, તમારે પંચાત કરવા નહિ.

બીજી સ્ત્રી—અરે મહારાજ આ નાના બાળકની તો દયા લાવો, તે બાપા બાપા કરી
રૂદ્ધ કરે છે ને ટાઢે ક્રુણે છે, સાંકળ ઉઘાડો.

માંદલો—જાઓ તમારે ઘેર. એ બાઉકણું રાંડનો મારે ખપ નથી, એ રાંડ મરેને એ
નો છોકરો મરે, હું સાંકળ નહિ ઉઘાડું.

(ત્રીજી સ્ત્રી પેલી બ્રાહ્મણીને પોતાને ઘેર લેઈ જાય છે.)

ચોથી સ્ત્રી—ઓ મહારાજ ! એ બટજ. એ બાપડીના બે સાડલા તો આપો કે તે ઝોટ,
સાંકળ ન ઉઘાડો તો બારીએથી ફેંકો.

માંદલો—ભોગ એ રાંડના ને એના બાપના. તમને દયા આવતી હોય તો તમેજ સાડલા
આપોને; હું તો કોટી કર્પાંતે કમાડ ઉઘાડનાર નથી કે સાડલા આપનાર નથી. આ પ્રમાણે
સ્ત્રીઓનું કલું ન માન્યુ ત્યારે તે બ્રાહ્મણી બીખારણની પેઠે એક પડોશીના ઘરમાં આખી
રાત્રી પડી રહી. ત્રીજે દિવસે રોડના લોકોએ લોટ વગેરે આપતા રોટલા ધડી તે મા દીકરો
પડોશીના ઘરમાં પડી રહ્યાં, પેલો માંદલો આટલું યતાં શરમાયો નહિ ત્યારે શ્વણીઆના પુરૂષો

ભેગ થયા અને પેલા માંદલાને ધમકાવ્યો કે શેરીમાંથી નીકળ, નહિતો બાપડી છોકરાને ઘરમાં પેસવા દે. કેટલાકે સમજાવ્યો ત્યારે છેવટે મા દીકરાને ઘરમાં પેસવા દીધાં. તો પણ પેલી બાઈ પતિની સેવા ચાકરીમાં ચુકતી નથી આવા બાઈ વળી કુળવાનના કટકા છે એટલે બાકી શું રહ્યું ! ! !

આવા બ્રાહ્મણને કુળવાન બ્રાહ્મણ કહેવો કે બ્રહ્મરાક્ષસ કહેવો.

ત્રેત્રયુએટ—એવાં અનેક કળેડાં અજ્ઞાન, દેપ તથા કુસંપવડે કષાય છે, ચારે વરણનો પાયો જે “બ્રાહ્મણો” તેમાંજ આવાં કદ છે તો ખીજ વરણની કી વ્યવસ્થા ! ! !

વૃદ્ધ—બ્રાહ્મણો કરતાં ખીજ વર્ણ સુખી છે. કોળી, કણુખી તથા અત્યંત લોકો પંજુ કન્યાને માટે એવી બૂમો પાડતા નથી અને બ્રાહ્મણો તો “બ્રહ્મચર્ય” પર મીઠું મુકી આનની પેડે ‘વૌ વૌ’ કરે છે. તેમને તો પહેલું “પરણવું” અને પછી “બણવું” “વીધ્યું” એ મોતી” એજ વાત છે.

ત્રેત્રયુએટ—બ્રાહ્મણોનું શ્રેય થાય એવો કોઈ ઉપાય છે ?

વૃદ્ધ—ઉપાય તો ઘણાય છે, પણ વાંચે કે માંખજેજ નહિ તો કરે કોણ ?

ત્રેત્રયુએટ—કાકા કહો તો ખરા.

વૃદ્ધ—૧ પુત્ર પુત્રીને ધર્મ, નીતિ અને વ્યવહારની કળવણી આપો. (૨) સંપ કરી સગાં સ્નેહી અને જ્ઞાતી ભાઈઓને મદદ આપો. (૩) કુળનો અર્થ વિધા, દ્રવ્ય અને ગુણ (ઉત્તમ ચારિત્ર) સમજો. (૪) લગ્ન સંબંધી જીવતા નવા વિચારો દેશભ્રમને અનુસરી ઉત્તમ હોય તે ગ્રહણ કરો. અને ખરાબ રીવાજો કાઢી નાંખો. (૫) વર કન્યાનો નિક્ષેપ, સાટાં, ત્રેખાડાં એવાં સ્વાર્થી લગ્ન જેમ અને તેમ કરી કરો. (૬) કન્યાને નહિ પણ સોળ વર્ષની સુદરીને ૨૦ કે ૨૫ વર્ષનો વર વસાવો. (૭) ગુર્જર બ્રાહ્મણેનું મદા મંડળ સ્થાપી તે દ્વારા બ્રાહ્મણોની સ્થિતિ સુધારો. (૮) રોટી વ્યવહાર ત્યાં ખેટી વ્યવહાર સળો અને તેમ કરનારને દરકત ન કરો, પણ શોખ જોડું જોડાય તો અનુમોહન આપો. (૯) મરણ પાછળ પ્રેતક્રિયા કરવી પણ જ્ઞાતી ભોજન નહિ કરતાં ગરીબ બ્રાહ્મણો, વિદ્યાર્થીઓ અને કમકાંડી બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવો. (૧૦) સોળ સંસ્કાર અને વેદોક્ત ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે મત સ્વીકારો. (૧૧) યજમાન અને શુભ પ્રસંગોમાં યથાશક્તિ ધર્મભોજન કે જ્ઞાતી ભોજન કરો. (૧૨) ગોળ, તડ તથા એકકા કાઢી નાંખી એકત્ર થઈ જાતીનું શ્રેય કરો. (૧૩) બચનારાં પુત્ર પુત્રીઓને શુભ અશુભ પ્રસંગે અન્ન, વસ્ત્ર ને દ્રવ્ય આપી તેમનું જાળ, સુદ્ધિ અને પરાક્રમ વધે તેવા ઉપાય કરો.

એવા અનેક પ્રયત્નો એકત્ર થઈ બ્રાહ્મણો કરશે તો તેમનો અને ખીજ વરણનો હાકળ થશે. ઈશ્વર એમને સન્મતિ પ્રેરે અને સુમાર્ગે ચલાવે એ પ્રાર્થના છે.

ત્રેત્રયુએટ—વાહ ! કાકાશ્રી ધન્ય છે પ્રજાને. તે ઈશ્વર આપના વિચારો અને આશીર્વાદો સંકળ કરો ! (એ પ્રમાણે પ્રભાતર કરી ઉભય છૂટા પડે છે.)

સંસાર ચિત્રનું અવલોકન.

મુસાફરીમાં કોઈ રમણીય પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરતાં જેમ મુસાફરને આનંદ, જીતારા, ઉત્સાહ અને અનુભૂતિ થાય છે, તેમ કુમારાવસ્થામાંથી યૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરતાં કુસુમાયુધ અને સુમતિને યથું. પાંખો આવતાં પક્ષિ જેમ પોતાના માળાથી થોડે દૂર સુધી માદાની મદદ વગર ઉડવા અને ચારો શોધવા જવા પ્રયત્ન કરે છે, કે ઝાડની ઝાળી ઉપર જેસી આસપાસની ગોબા જુએ છે, તેમ આ દંપતિને પણ નવી નવી ઇચ્છાઓ દર્શન દેવા લાગી. માતાપિતાએ પોતાના અંકુશની દોરી પણ થોડી થોડી ઢીલી કરવા માંડી. ચોમામાના શેહેરની પોળોમાં અને રસ્તા ઉપર કીચડ હોય છે તેથી ગાડી વગર પગે ચાલીને બહાર ફરવા જવાશે નહિ, દંપતિ માથે ફરવા જશે તો નાતગતના લોક વાતો કરશે, યુરોપીયોની પેટ ઉમડી ગાડીમાં બેસાશે નહિ, માતાપિતાના દેખતાં બેઠતી છૂટ લેવાશે નહિ વગેરે વિચાર કુસુમાયુધના મનના આવ્યા. જતે વિદ્વાન હોવા છતાં સંસારની લાલસાઓ એને સ્વતંત્રતા તરફ ખેંચવા લાગી. શેહેરની અંદરનું મકાન એને પોપટને રહેવાના પાળરા જેવું બાસવા લાગ્યું. હવાની પૂર્ણ છૂટ છતાં લોક રિવાજના સળીઆ મન પક્ષિને સ્વચ્છદે ઉડવા દેતા નહિ. માતાપિતાના પૂર્ણ પ્રેમ છતાં એની ગતિને મર્યાદા કંઈક અંશે બાધ કરતી જણાવા લાગી.

સુમતિએ તો પોતાની પદર વર્ષની ઉંમર સુધી માતાપિતાનો અંકુશ જોએલો અને સાસુ મસરારો સપ્રેમ અંકુશ તેજ પ્રકારનો હતો તથા જતે અળસા હોય અંકુશમાં રહેવાને સૂઝએલી છે એ વિચારે એના મનમાં દૃઢ છાપ પાડેલી તેથી એ કુસુમાયુધના વિચારને પૂર્ણ રીતે ટેકો આપતાં સ્વાભાવિક લજ્જા દર્શાવતી. એ તો પતિ મુખના દર્શનમાંજ સંપૂર્ણ સુખનો સમાવેશ કરતી. નાતગતની સ્ત્રીઓ જે છૂટ ભોગવતી તે કરતાં અધિક છૂટ લેવા જતાં એ અચકાતી. મગાવહાલાંને ઘેર જમવા જવું હોય તો વીકટોરીઆ કરતાં શીધરામમાં જવું પર્મદ કરતી, અને હરતાં ફરતાં એની આંખોનાં પદ્મ નમેલાં રહેતાં.

સાસુ સસરાની પ્રતિએ એનાં માતાપિતાની પ્રીતિની જગા લીધી હતી તેથી એ તેમને દેવસ્વરૂપ દેખતી, તેમ એના મર્યાદાશીલ વર્તનથી રૂક્મિણી અને કૃષ્ણદાસ એના આગમનને લક્ષ્મીના આગમન સમાન ગણ્યાં. દોષર કાન્તિનાથ એને પોતાના નાના નાઇધીમત જેટલો વહાલો હતો અને ધણી વખતે એને પોતાની પાસે બેસાડીને બસાવતી. કુસુમાયુધ બહાર ગયો હોય ત્યાંથી ઘેર આવતો ત્યારે, એને બેઠાને જેમ પત્નિની દિનકરને બેઠાને ખીસે તેમ એનું હૃદય ખીસતું અને મોંપરથી સ્મિત સુકાતું નહિ. કુસુમાયુધ એને પ્રેમ દૃષ્ટિથી જોતો તો પણ પતિના પ્રેમ વૃક્ષને વધારે ખીસતું કરવાને એ પ્રયત્ન કર્યાજ કરતી હતી, અને એને આનંદ પમાડવાનું કોઈ પણ સાધન જતું કરવા દેતી નહિ. નજીકથી પ્રીતિ, સીતા રામચંદ્રજીની પ્રીતિ અને આખા અનિરૂદ્ધની પ્રીતિનાં ચિત્રો એની નજર આગળ તર્યાં કરતાં હતાં, અને એ દૃષ્ટાન્તોને પહોંચી મળવાને એ ઉત્સાહ ધરાવતી હતી. પ્રેમપાશમાં બાંધી દેનાર પતિનું સ્વરૂપ એને દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતું જણાતું

હતું, તેથી સ્વાર્થ શબ્દ તો એના કોથમાંથી જતો રહ્યો હતો. વસ્ત્રાબૂપણ પહેરતી તે પોતાના મનને નહિ પણ પતિને ખૂંચ કરવાને, રસોઈમાં નસીન નરીને પદાર્થ કરાવતી તે પોતાના સ્વાદને વાસ્તે નહિ પણ પતિને રચિકર કરવાને વાસ્તે, પોતાના ઓરડાને થણગારતી તે પોતાને વાસ્તે નહિ પણ પતિને સાફ લગાડવાને અર્થાત્ એનાં સઘળાં કાર્ય પતિ સ્વાર્થનેજ અવલંબીને હતાં. દેવપૂજની સામગ્રીમાં જેમ ભાવિક ભક્ત અપૂર્ણતા રાખતો નથી તેમ સુમતિની પતિ સેવાની સામગ્રીમાં કોઈ પણ પ્રકારની ખામી રહે નહિ. સાસુ સસરાનો ખોલ એ પડતાં ઝીલી લેતી, તેથી એમની પ્રીતિમાં પણ ઉત્તરોત્તર વધારો થયા કરતો.

એ ત્રણ માસ કાંપ તરફના બંગલામાં રહેવા જવાનો વિચાર થવાથી એક દિવસ કુસુમાયુધે પોતાના પિતાને કહ્યું કે, પિતાજી આપણા જાગની મુબાગ પણા દિવસથી લેવાતી નથી તેથી આજા હોય તો આ એમાસાના એ ત્રણ મહિના હું ત્યાંજ મુકામ કરું અને મારી દેખરેખ નીચે બાગ મુધાઈ. આપણી ગેરહાજરીને લીધે માળી બરોબર સંભાળ લેતો નથી. મંત્રી અને કંપનીના કેટલોગમાંથી મેં કેટલાએક છોડ પસંદ કર્યા છે તે પણ મગાવી રાખાવું. આપનાં દર્શનને વાસ્તે હું આખોફેરી ઘેર આવી જઈશ.

કૃષ્ણદાસ—તારી મરજીની આડે આવવા હું ઈચ્છતો નથી. તોપણ ભાઈ તું તારી સાથે આપણા વિશ્વાસુ શુભાસ્તા નારાયણને લેતો જ. સુમતિને એકલીને ગમશે નહિ માટે નારાયણની સ્ત્રી નર્મદા બહુ બધી બાઈ છે, એ પણ સાથે રહેશે. બંગલાની બેડેની એ નાની ઓરડીઓમાં એમનો સમાવેશ થઈ રહેશે. મોટી ઉમ્મરતાં છોકરાંને સ્વતંત્રતા કંઈક અંશે બેઠાએ, પણ એ બહુ સંભાળથી વાપરવાની છે. બાઈબંધ દોસ્તદારો ઝાઝા કરતો નહિ. એમ છતાં જો તારે સાથે મિત્રની જરૂર હોય અને વિષ્ણુદાસ આવી શકે એમ હોય તો ધણું સાફ. મને એ છોકરા બહુ ગમી ગયા છે.

કુસુમ—સુમુખી ભાભીની તખ્તીઅત લગાર નરમ રહે છે તેથી મને લાગે છે કે પાણી ફેરબદલ કરવાને એ આવ્યા વગર નહિ રહે.

કૃષ્ણદાસ—ત્યારે તો ઘણું સાફ.

કુસુમાયુધને તો જોઈતું હતું અને વેદે કલા બરોબર થયું. પિતાની આજ્ઞા મળ્યા એટલે એણે તુરત વિષ્ણુદાસને પત્ર લખીને તેણેઓ. બંને મિત્ર અને બંને સખી-ઓનો મેળાપ સર્વને આનંદજનક થયો. મુજાઇનાં હવા પાણીથી અને કેટલેક અંશે કસરતની ગેરહાજરીથી સુમુખીની પાચનશક્તિ કમી થઈ ગઈ હતી અને શરીર પણ નિર્મળ થઈ ગયું હતું. બંગલે રહેવા ગયા પછી કોરો દિવસ હોય ત્યારે સર્વેએ સવારમાં ઓઝામાં ઓઝા બે માઈલ ફરવા જવાનો નિયમ રાખ્યો. સાંજની વખતે પણ તેજ પ્રમાણે ફરવા જતાં પંદરેક દિવસમાં એના શરીરની પ્રકૃતિમાં સારો સુધારો થતો જણાયો એટલે એ પણ પોતાના નામ પ્રમાણે ગુણ ધરાવતી ધર્મ રાજે વાળુ કરી રહ્યા પછી એ એક કલાક વિષ્ણુ-

દાસ દુગસીકૃત રામાયણ વાચતો અને સર્વે સામળતા. ગુરુદ્વારા રામાયણ સમ-
જેસો હોવાથી દરેક દુહાનો મર્મ એ સારી રીતે સમજાવી શકતો હતો. સવા-
રમા ફરવા જતા ત્યાં પણ સૃષ્ટિ સૌન્દર્ય જોતા દરેક ઝાડ પાનમાંથી પણ ઉપ-
દેશ ગૃહણ કરતા.

એક દિવસ સવારમા ફરતા વડતી સખત કુપજો જોઈ વિષ્ણુદાસે કહ્યું જો પ્રિય
મિત્ર, આ વડતી કુપજ કેવી સખત છે એ અત્યારથીજ આટલી સખત છે તો
પરિણામે એના પાદડા પણ જાડ થાય છે. અને પાનખર રૂપમા પાકીને ખરી
પડે છે પીપળાનું ઝાડ તો તે વખતે અડધું બોડું થાય છે. આ શરૂઆતનીજ
કઠોરતાનું પરિણામ છે.

કુમુદ—પલાશનું વૃક્ષ તો છેક બોડું થઈ જાય છે તાપણુ તે વખતે નવી નીકળી આવતી
દીશીઓ પોતાના પૂર્ણ રંગમા નીકળતી જણાય છે

વિષ્ણુ—તેથીજ કવિએ કહ્યું છે કે —

પીપળા પાન ખરત હસતી કુપજોયા,
મુજ વીતી તુજ વીતશે, ધીરી બાપુડીયા.

સુમતિ—ત્યારે વિષ્ણુદાસનાર્ધ, આપણા બાગમા આસોપાલવનું ઝાડ છે તે તો હમેશા
લીલું રહે છે.

વિષ્ણુદાસ—એનું કારણ એ કે શરૂઆતથીજ એની કુપજોએ કોમળતા ધારણ કરી છે.
નાનપણથીજ જે મદને આધીન થાય છે તેની અવનતી વેહેલી થાય છે અને
શરૂઆતથીજ જે હૃદયની કોમળતાનું સેવન કરે છે તે હમેશાં આનંદમા રહે છે.
એ ઝાડનું નામ અશોક પાલવ છે. એના પનની લીલાસા ઓછી થતી નથી
એટલુંજ નહીં, પણ આપણને એ જોવું ગમે છે. આ ચોમાસાના વખતમા
બ્યારે સઘળે લીલોતરી પથરાઈ રહી છે ત્યારે જવાસા સુકાવા માટે છે. અદેખા
માણસોની સ્થિતિ એ પ્રકારની હોય છે. ઉનાળામા બ્યારે બીજી વનસ્પતિ કર-
માય છે ત્યારે જવાસા ખીલે છે. પણ એનું ખીલવું થોડી મુદત ચાલે છે. ચાતુ
મૌસનું જળ મળતાજ એ સુકાય છે.

કુમુદી—આપણી વેલીઓ સારી કે એ બારે માસ લીની રહે છે ચોમાસાના વેલા તો
વરસાદ આવે ત્યારે લીના અને બાદરવામા તો સુકાઈ જાય છે.

કુમુદ—એ તો ‘ મળ્યું ત્યારે મીર અને ન મળ્યું ત્યારે ફકીર, ’ એ કહેવતને ખરૂં પાડે છે.

વિષ્ણુદાસ—નો પણ પ્રિય મિત્ર, એ એટલા દુઃક વખતમા ફળ આપે છે એટલા સારા

સુમતિ—હા, પણ એ તો એવા વેના કે જેની એકાદ પોતાના ખેતરમા વાવી ને સંભાળ
લે છે. વગર સંભાળે વાડ પર ઉછળતા વેલા તો કડવા ફળ આપે છે. કુકડવેલા,
ચનોખડીના વેલા, તુમડીના વેલા અને ધીલોડાના વેલા કેવા કડવા ફળને
આપનારા છે ?

કુસુમ—એ તો વગર સંભાળે હિંદુતાં છોડકરાં જેવા સમજવા. તોપણ એમાં પણ કેટલાં એક સંસ્કારી હોય છે અને તે પોતાના સંસ્કારને લઈને મીઠાં ફળ આપનારા નીવડે છે, જેવા કે ડોડીના વેલા. એનાં મોંઢાં પણ મીઠાં હોય છે અને એનાં ફળ પણ મીઠાં છે. પૂર્વ જન્મના સંસ્કારવાળા પુરુષો પણ કેટલાંએક એવા નીવડી આવે છે. નાતપણમાં કેળવણી આપનાર ન હોવા છતાં એ પ્રસિદ્ધિને પામે છે.

વિષ્ણુદાસ—પણ તેમાં કાંઈ રાક્ષસવાતું છે કે ડોડાંની માતા ફેડી મીઠી છે, માટે ડોડાં પણ મીઠાં છે.

સુમતી—તમે ઠીક અમારા ઉપર લાવીને દર્શાવ મુક્યું.

કુસુમ—મારા પ્રિય મિત્રનું કહેવું ખરૂં છે. માતાની છોકરાં ઉપર અસર ઘણી છે. કડવા વેલાની સંભાળ લીધાથી કાંઈ એતાં ફળ મીઠાં થતાં નથી. નેપોલ્યન જેવા મહાત્મ પુરુષો પોતાનાં મહાન મરકમતે વાસ્તે એમની માતાને આભારી છે. પરકમી પુરુષોનાં પરકમ એમના માતામાં બીજ રહેલાં છે. ખરી ક્ષત્રણીના પુત્ર અને ખવાસણના પુત્ર વચ્ચે કેટલો તફાવત હોય છે?

વિષ્ણુદાસ—એટલાજ વાસ્તે સ્ત્રી કેળવણી કરેકે જન્મને આપત્તક કહી છે. સ્ત્રી કેળવણીના ધ્વંસની સાથેજ આપણા દેશની પડતીની શરૂઆત થઈ છે. સીતા, દમયંતી અને દ્રૌપદી પૂર્ણ કેળવણી પામેલી સતીઓ યદ્યપિ ગર્ભ છે.

સુમતી—હું તો આંખા જેવાં વૃક્ષને વધારે અગત્યનાં ગણું છું. એ જળ અને હાથા બંને આપે છે અને સતાઓને આધારભૂત થઈ પડે છે, દરથીજ એ વરમાણને પોતાના તરફ આકર્ષે છે.

કુસુમ—અતિથિનો સત્કાર કરવો એ તો પુરુષ વર્ગનો મુખ્ય ધર્મ છે અને તે એ બબલે છે પણ એને વીંટાઈ રહેનારી લેલી અને શોભાવે છે અને પોતાનાં પુષ્પના સુગંધથી એને સુવાસિત કરે છે. લેલીના વીંટાણથી વૃક્ષના થડને વિશેષ કૌવત મળે છે.

સુમતી—સખળ વૃક્ષ વિશેષ કૌવતવાળા ચાક પણ નિર્ભજ તો પડી જાય. નિર્ભજને તો સત્તા બાર સમાન લાગે છે અને સખળ એને શોભા આપનાર મળે છે.

કુસુમ—વાક જાણી સાહેબ આપણું કહેવું યથાર્થ છે. સંસાર બાર વૃક્ષ કરતાં વીર વૃક્ષવાદ્યથી પોતાની પાતીને શોભાવે છે. એને નિર્ભજ કરતાં સંસારથી કંટાળી જાય છે અને પોતાની બાપાને બાર રૂપ સમજે છે.

સુમતી—લેલી રક્ત એક બાજુ તરફથીજ ચઢે તો તે બારરૂપ ચાક પણ ચારે બાજુથી વીંટી વળે તો તે નિર્ભજ વૃક્ષને પણ ટકાવી ન શકે શું?

વિષ્ણુદાસ—તમારું કહેવું સત્ય છે. સ્ત્રી વચ્ચાનુપણ અને પોપણનેજ વાસ્તે પતિને વળગી રહે તો તો એ બારરૂપ છે. પણ આન્ત પતિનું આધારન કરે એને આનંદમાં રાખે, સંસાર બાર વૃક્ષ કરવામાં મદદ કરે, તો તો અપળા નિર્ભજને પણ સખળ બનાવે છે.

કુસુમ—દક્ષ પૂર્ણ રીતે વંધ્યા પછી વેલી વિંટાય તો તો હરકત નહીં પણ કુમળા દક્ષને વિંટાય ત્યારે તો વૃક્ષનુ યડ વધે નહિ અને ઉલટા એમા કાપા પડે

સુમુખી—એ તો નાળલમ યયુ કહેવાયની પુરૂં સસારમાર વહનને વાસ્તે તૈયાર ન હોય તે પેહેલાં સ્ત્રી પુત્રાદિથી વીંટાઈ જાય, તો એનું શરીર અને મનની શક્તિ એા થી રીતે વધે! એથી તો એનું આયુષ્ય હુકુ યઈ જાય, અને જેમ ભારથી ઝાડ પડી જાય ત્યારે વેલી પણ નિરાધાર રહી નીચે પડી જાય છે તેમ સ્ત્રી પુત્રાદિ પણ નિરાધાર બની સંકટમા એવી પડે છે

વિપ્લુદાસ—એ દુષ્ટ દિવાળે આપણા ગૃહ વ્યવહારને મોટી હાનિ પહોંચાડી છે પરાક્રમ કરવાની ઇચ્છિતાના ખીજવાળા તરૂણો બાળલમની મેડીમા પડેલા કચુ કરી શકતા નથી પરાક્રમ શબ્દ આપણી યુજ્જ્વલોતી બાપાના કોપમાથી નીકળી ગયા જેવો થયો છે આપણા શરીર બગ અને મનોબળનો વ્યાપાર વગર આપણે શામા ઉપયોગ કરી શકીએ એમ છે ?

સુમતિ—દુષ્ટ રીવાજોના જોરને તોડવામા હું અને મારી સખી તમને સહાયબૂત થઈશું બાધકર્તા નહિ થઈએ

વિપ્લુદાસ—તમાર કહેવું સાચ છે, પણ હું તમને એક નજરે જાંએલી વાત કહું એક ગૃહસ્થે પોતાની કન્યાને મોટી પદર વર્તી કરીને પરણાવવાનો ઠરાવ કર્યો હવે જ્યારે કન્યા પદર વર્તી થઈ ત્યારે એ આખી નાત શોધી વળ્યો પણ એને યોગ્ય વર જડયો નહિ સ્ત્રી પુરૂષ બંધુ યિતાતુર થઈ ગયા અને કેળવણી પામેલી પદર વર્તી કન્યાના મનની સ્થિતિ વિશે તો કહેવાતુજ ન રહ્યું પરિણામે એ ગૃહસ્થને પોતાની કન્યા એક પીસતાળીસ વર્તના રાડેલા પુરૂષ સાથે પરણાવવી પડી ત્રીથ વર્તી વગે એ કન્યા રાડી આ પ્રકારના દૃષ્ટાંતો જ્યાં આપણે નજરે જોઈએ છીએ ત્યાં દહ વિચારનો એક માણસ ટેલુ કરી શકે એમ છે ! યોગ્ય વર જોળનાતુ ક્ષેત્ર ક્યા છે !

સુમુખી—મારી સખી તો કંદોઇની દીકરી બાળની બુકમીની વાત કરે એમ સમજે છે, એમને તો આપણા કુસુમબાઈ જોળતા ગયા એટલે એમ મનજે છે કે નવેય ટૂંકાણે વર કન્યાને જોળતા જતા હશે

સુમતિ—(સસ્મિત) પતિના કથનને ટેકા આપવો એ તો પત્નીનો ધર્મ છે તમે તો તમારો ધર્મ બજાવતા હશો નહિ વાર ?

કુસુમ—તમે નથી જાણતા, એ તો મારા મિત્રને જોળવાને યદ્વાગ નીકળી રહ્યા હતાં

વિપ્લુદાસ—સુમતિ બાબીના કહેવાને ટેકાની જરૂર પડ ખરી

સુમુખી—હું આપતા કથનને ટેકા આપું ત્યારે એ મારી સખીના કહેવાને શુ ટેકા વગર રાખે એવા છે ?

સુમતિ—હરેક પોતપોતાનો પક્ષ સમાજે

આ પ્રમાણે વિનોદ કરતા અને જોડા નવ વામતામા મગને પોછા ફરતા ચોમાસામા

બ્યાપારનું કામ શિથિલ ચાલતું હતું, તોપણ કોઈ પણ અગ્રિજ તુમારનું કામ આવતું તો કૃષ્ણદાસ અંગલે મોકલી દેતા અને કુસુમાયુધ એના નિકાલ કરતો. સંસારમાં સ્ત્રી પુરુષોનાં જોડાં પોતાનું જીવન કેવી રીતે ગાળે છે તેનું અવલોકન કરવાનું આ અને મિત્રોને ઘણું ગમતું. કોઈ પણ ચિત્ર જોઈ આવતા કે ઘેર આવીને તે ઉપર ચર્ચા ચલાવતા.

પાસેના અંગલામાં એક બ્રાહ્મણ કુટુંબ વસતું હતું. પુરુષ આશરે ચાલીશેક વર્ષનો હતો અને સ્ત્રીની ઉમ્મર વીસ વર્ષની હતી. પડોશી થવાથી એ કોઈક વખત કૃષ્ણદાસના બાગમાં આવતો, તેમ વિષ્ણુદાસ અને કુસુમામધુ એના બાગમાં પણ જતા અને વાતચિતમાં ગુંથાતા. અને સ્ત્રી પુરુષ સુખમાં દિવસ નિર્ગમન કરતાં હોય એમ લાગતું. એક દિવસ સવારમાં સ્નાન સંધ્યામાંથી પરવારી બેઠાં એ અંગલામાં બે સ્ત્રીઓ લલતી હોય એમ જણાયું. લલમ્ભ સ્પર્શ સુધી ચાલુજ રહી હતી. અનેને શાન્ત પાડવાને ઉપર જણાવેલો બ્રાહ્મણ ગૃહસ્થ પ્રયત્ન કરતો હતો, પણ એનું બોધ્યું વાએ ઉડ્યું જતું હતું. આ જોઈને વિષ્ણુદાસે પોતાના મિત્રને કહ્યું કે, “કુસુમાબાઈ, સાંભળો છો. અત્યાર સુધીના આ શાન્ત અંગલામાં આજ કંઈ નવીન બતાવ બન્યો હોય એમ લાગે છે ગોવિંદરામભાઈની સ્ત્રી કોઈ બીજી સ્ત્રીની સાથે લલતી હોય એમ લાગે છે. વચમાં વચમાં ગોવિંદરામભાઈનો અવાજ પણ મંમગાય છે. બ્રાહ્મણુર્તને સમયે આ પ્રકારનો કંથેશ ઉત્પન્ન થવાનું શું કારણ હશે?”

કુસુમ—ચાલો આપણે પેલી વાડ જોઈ જઈએ અને સાંભળીએ. અને મિત્રો વાડ જોઈ જઈને જુએ છે તો ગોવિંદરામભાઈની સ્ત્રીના જટીયાં એક પાંત્રીશેક વર્ષની સ્ત્રીએ પકડેલાં અને તે ઉપરથી ગોવિંદરામભાઈનો મુઠ્ઠીપ્રહાર પડવા છતાં મૂકતી નહોતી. બે ચાકરોની મદદથી ગોવિંદરામભાઈ અને સ્ત્રીઓને જુદી પાડી શક્યા. છટી પડી એટલે નાનીએ મોટીને ટીકા બતાવ્યો કે મોટીના સુખમાંથી ગાળાનો વર્ષાદ વરસ્યો. મોટી થાકતી કે નાની ધીમેથી બોલતી કે “કેમ થાકી?” આ શબ્દ સાંભળીને મોટી ઉમ્મરની સ્ત્રી મમણા જોસપર ચઢતી. ગોવિંદરામભાઈ પરાણે નાનીને અંગલામાં લઈ ગયા કે મોટી પાછળ દોડીને બોલી “કેમ એને પરણીને લાવ્યા હશેને, મને તો પકડી આણી હશે. મને પરણી લાવતી વખતે તો તમારી માએ મોઢેય ધાલ્યો હતો અને એને લાવતી વખતે તો એ ગિયારાંને એમ ઓરીઓ વીલ્યો નહોતો. એ જીવતાં હોતો તમે મને સત્તાવતેષ શાના? એને છાકરો થશે તે તમારું દાળદર કુંકશે અને મારી છાકરી સ્વર્ગે નહીં લઈ જાય. એ રાંડને હું નંપવા દેવાની નથી.

ગોવિંદરામ—તમે અને સાથે બેઠેનો પ્રભાણે રહો. જાંનેના રોટલા પુર કરવા હું પાંચ વર્ષનો છું. તું તારી મેળે શહેરમાં રહે. હું તને ધાન લુગડું પુર પાડીશ.

મોટી—ન્યાં તમે ત્યાં હું. મારે શહેરને શું કરવું છે બાળવું છે?

ગોવિંદરામ—એમ બોલ નહી. હું તને દુઃખ પડવા નહિ દઉં. તને દીવ્યસુખ રોટલાની વચમાં રાખીશ.

મોટી—રોટલા તો મારે પીએર જોઈએ તેટલા છે. પણ એ રાંડ તમારી સાથે મેળે શોખમાં અને હું ખૂણે પડી રહું. એમ નથી બનવાનું તમેય રહો મારી સાથે.

ગોવિંદરામ—નિત્ય આવે બવાડો કરવાને ?

મોટી—ત્યારે એમ કરો. યોગ દહાડા એ પીયર જાય, અને યોગ દહાડા હું પીયર જાઉં. પણ એ બારે માસ તમારી સાથેને સાથે રહે એ નહીં પાલવે. એ મારાથી સહન નહિ થાય.

નાની—ન સહન થાય તો પડ મોટા ધરામાં.

નાની બોલી કે પાછી લઢાઈ નવે નામે જગી. ગોવિંદરામ અકળાઈ ગયો અને વિષ્ણુદાસ અને કુસુમાયુધને બોલાવવાને ચાકર મોકલ્યો. બંને મિત્રોએ ત્યાં જઈ મહા મુશ્કેલીએ સમાધાન કર્યું. મોટીને એ ચાર દહાડા બંગલે રહેવાનું કરાવ્યું એટલે એ લગાર શાન્ત પડી. રસોઇયાને પણ સવારના નવ વાગે સુલો સળગાવવાને વખત મળ્યો. દશેક મીનીટ વાતચિત કરી પાન સોપારી લઈ બંને મિત્રો ઘેર આવ્યા, ત્યાં બંને સખીઓ હકિ-કત જણવાની આતુરતામાં એમની વાટ જોઈને બેઠી હતી. સુમખીના પૂજવાથી કુસુમા-યુધે કહ્યું કે આ ગોવિંદરામ મોટો કોન્ટ્રાક્ટર છે. મીલોના કોન્ટ્રાક્ટમાં એણે પૈસા સારા પેદા કર્યા છે. એણે એ વખત લગ્ન કર્યા છે. મોટી સ્ત્રીને એક સતર વર્ષની છોકરી છે. છોકરી નવ વર્ષની થઈ ત્યાં સુધી એ મોટી સ્ત્રીને બીજી પ્રજા થઈ નહીં. મૂળે બ્રાહ્મણ-ભાઈ, પૈસા કમાયા અને કન્યાઓ જોઈએ તેટલી એટલે સ્ત્રી પીયર ગઈ એટલામા બત્રીસ વર્ષની ઉંમરે એક બાર વર્ષની કન્યા પરણી લાવ્યા. અને સંસારના સુખને નામે મોકુ વાળ્યું. બત્રીસ વર્ષની ઉંમર સુધીમાં મોટી સ્ત્રી તરફથી કોઈ પણ રીતનું અસંતોષનું કારણ એને મળ્યું નહોતું. એ એનો વખત બરોબર સાચવતી હતી અને આચારિક બાઈ હતી, પણ છોકરાની આશાએ બીજી સ્ત્રી કરી. મોટી યોગ્ય વર્ષ તો અકળાઈને બેસી રહી અને કોઈ દિવસ સામું જોલેલી નહીં એટલે ડકાસ બહાર પડ્યો નહીં, પણ નવીના મોહમાં ભા-ઈએ એને ઉકેલે વિસારી દીધી. ચોમાસાના ચાર મહિના મજા મારવાને આ બાલકીસનદાસ શેકતો બંગલો ભાડે રાખ્યો છે. જુની પીયર ગઈ હતી ત્યાંથી પરમ દહાડે આવી ત્યારે એને એ વાતની ખબર પડી એટલે પરોડમાજ ઉઠીને મનનો બળાપો કાઢવાને આવી. નનીએ માનસેજ બોલાવી હોતતો આટલું થાત નહીં, પણ એને દીડી એટલે આંખો ચાર થઈ અને મશ્કરીમાં બોલી કે “મજા માણવા આવ્યાં હશે.” આ શબ્દ સાંભળતાંજ જુની વાઘની પેડે તુટી પડીને બવાઈ પૂર્ણ રીતે ભજવાઈ.

સુમખી—કુસુમભાઈ એમાં તમને કોનો વાંક લાગે છે ?

કુસુમ—એક ઉપર બીજી સ્ત્રી લાવનાર પણ વૃત્તિવાળા પતિનો. એક કરતાં વધારે સ્ત્રી કરનાર મનુષ્ય પ્રેમના લક્ષણને જાણતોજ નથી. ત્રણ સ્ત્રીઓ કરવાથી દરરોજ સરખા મહારાજ અકાળ મૃત્યુને આધિન થયા છે, તો ગોવિંદરામભાઈ શા હિસાબમાં. બીજી સ્ત્રી કરવાથી શાન્તનુ સરખા પરાક્રમી રાજાને બીજા સરખા બળવાન પુત્રનો ગાદીને વારસે હક ઉઠાવવાની ફરજ પડી હતી તો બીજા મનુષ્યો શા લેખામાં.

સુમતિ—શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને સોજ હજાર એકસોને આઠ સ્ત્રીઓ હતી એ વાત ખરી હશે ?

વિષ્ણુદાસ—નારદજી પરીક્ષા કરવાને આવ્યા ત્યારે દરેક સ્ત્રીના મેહેલમાં એમણે શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન કર્યાં એ વાત તમે માનો છો ?

સુમતિ—એ તો પ્રભુ એટલે અનેક સ્વરૂપ છે,

વિષ્ણુદાસ—શ્રીગ્યામ્ એ જીવાભગતને મળવાને કહાવ્યું ત્યારે જીવા ભગતે કહ્યું કે હું તો શ્રીગ્યામ્ની સાથે સંભાષણ કરતો નથી. શ્રીગ્યામ્ એ કહ્યું કે વૃંદાવનમાં તો હું સઘળી શ્રીગ્યામ્ દેખું છું એમ જતાં તમે પુરૂષ રહ્યા છો એ નવાઈની વાત? એનો બાવાર્ય તમે સમજ્યાં? એનો અર્થ એમ લેવાતો કે જીવાત્માનો પરમાત્મા પ્રત્યેનો ભાવ શ્રીના પુરૂષ પ્રત્યેના ભાવ જેવો છે. શ્રી પુરૂષના સ્વરૂપમાં ભળી જાય છે તેમ જીવાત્માને પરમાત્મા સ્વરૂપમાં ભળવાનું છે. એ સઘળું આધ્યાત્મિક અર્થમાં સમજવાનું છે. આપણા ગૃહ-વ્યવહારને એ વાત લાગુ પડતી નથી.

કુસુમાયુધ—ગોવિંદરામ મરખા સમજી માણસને લક્ષ્મીની ગાંઠથી જોડાએલી અને પંદર સોળ વર્ષ સુધી જેની સાથે પ્રેમપૂર્વક દિવસ નિર્ગમન કરેલા એવી શ્રીના ઉપર મુશ્કેલ પ્રહાર કરવો પડ્યો એ જોઈ ખેદની વાત છે? એ અજાણના જીવને કેટલો ક્રોધ થતો હશે? જુનીને અદેખાઈ નડે છે એમ નહીં પણ પતિ પ્રેમનો ભંગ નડે છે. ગોવિંદરામ પોતેજ કમુદ કરે છે કે બીજું લક્ષ કર્યા પહેલાં એ કોઈ દિવસ એમની સાથે હવે સ્વરે જોડી નથી કે એણે એમની આરાધનું ઉદ્ધવન કર્યું નથી. તો આ બાબતમાં તો પતિ કૃતદ્ધ હરે છે. એ અજાણનો હું વાંક કાઢી શકતો નથી.

વિષ્ણુદાસ—એમાં ગોવિંદરામને પણ શું સુખ મળે છે? એની વૃત્તિ પચતી તો એનું સુખ પણ તેવું.

કુસુમ—મને તો શ્રીરામચંદ્રજીનું દર્શન અત્યુત્તમ લાગે છે.

સુમુખી—સગર્ભાપતિને વનમાં મોકલી એ વાતનું શી રીતે સમાધાન કરે છે?

કુસુમ—રામને પોતાની શ્રી કરતાં પણ પ્રજા વિશિષ્ટ છે. નિર્દિત સ્થિતિમાં સુખ ભોગવવું એના કરતાં મરવું સારું, એમ ધારીનેજ એમણે પ્રિયાવિરહનું દુઃખ અનુભવ્યું. એમણે બીજી શ્રી કરી હોત તો એમના પ્રેમને દર્શન લેવા લાયક હું ન ગણત, પણ એમ ન કરતાં સીતાવિરહનું અતિ કષ્ટદાયી દુઃખ એમણે વેઠ્યું છે અને પ્રભુને એ બતાવી આપ્યું છે.

સુમતિ—સાખિ તે ઉત્તર રામચરિત વાંચ્યું છે? કવિએ રામચંદ્રજીના અંતર્ભાવનું ચિત્ર આપ્યું છે તે વાંચીએ છીએ ત્યારે આપણું હૃદય બેદાઈ જાય છે. સીતાજીના હસ્ત સ્પર્શથીજ એમની મૂર્છા વળે છે.

વિષ્ણુદાસ—શ્રીરામચંદ્રજીનું તો આખું ચરિત્ર મનુષ્યજાતિને દર્શન લેવા લાયક છે. એમણે પુંર્વભાવ દર્શાવ્યો છે, બાતુભાવ દર્શાવ્યો છે, પતિભાવ દર્શાવ્યો છે, નૃપતિભાવ દર્શાવ્યો છે અને પિતૃભાવ પણ પૂર્ણપણે દર્શાવ્યો છે.

સુમતિ—અને સર્વેક પ્રત્યે સ્વોભાવ દર્શાવવામાં પણ બાકી રાખી નથી.

કુસુમાયુધ—એથીજ એમનાં શુભાનુવાદ સીમળી આપણને આનંદ થાય છે.

વિષ્ણુદાસ—એતો પુરૂષ અંધારી આંધારમાં કેવી રીતે વસેલું એ દર્શાવતું બતાવવાને ધરતર અવતાર લીધેલો હતો. મનુષ્ય એટલું સર્વ વાને પૂર્વ હોઈ શકે નહિ. રાત્રે વિષ્ણુદાસ રામચંદ્ર વાંચતો તે સાંમંથરા આંધારને એણે ગોવિંદરામ તથા

એમનીઝીએને આવવા નિમંત્રણ કર્યું. મોટી ઝીને કયા થવણ ઉપર પ્રીતિ હતી તેથી એનો એની મેલે આવી અને નાનીને ગોવિંદરામભાઈ તેડી લાવ્યા. રામચંદ્રજીના વનવાસને વાસ્તે સંજ્ઞા મેળા વિશેની કથા આવતાં સર્વના તેજમાં અશુધારા ચાલી. કેટલીને સ્વામી તથા પુત્ર તરફથી થયેલા મિશ્કારની કંઈક અસર નાની ઉપર થઈ અને કૌશલ્યાની દંડતાની અસર મોટી ઉપર થઈ. વિષ્ણુદાસ કથા કરવામાં તેમ સમગ્રવવામાં ધણો પ્રવિણ હોવાથી એ બન્ને એજો પૂછી દીકરા સાથે સમજાવ્યો. ગોવિંદરામની બંને ઝીએના મન ઉપર આથી મારી અસર થઈ. કમળ રક્ષા સેહેલાઈથી વળી ચૂકે છે, તેમ નાનીના મન ઉપરની અસર તો એના અશુભાતથી જણાઈ આવી; મોટીને પણ પશ્ચાત્તાપ થયો અને ગોવિંદરામને બે બેરી કરવામાં સમાવડા એરજામનું ખાત થયું. મોટીને સંસાર ઉપરનો મોહ કંઈક અંશે ઓછો થયો અને નાનીને મોતાની શોકપ્રત્યેની અવિન્યય વર્તણૂકને વાસ્તે ખેદ થયો. દર-રોજના રામકથા થવણથી ગોવિંદરામભાઈ કંઈક શાન્તિ ભોગવતા થયા. આઠ નવ વર્ષ મોટીએ પતિ તરફના કંઈક બાવનો દહાવો લીધો અને નાની એને મોટી બેહેન કહી બોલાવતી થઈ.

જાગેવ ઉપર માતા પિતાની સાથે રહેવાના વિચારથી અને મિત્રો આવણ સુદિ ચાદ-શને દહાડે જમી કરી શેહેર તરફ જવા નીકળ્યા અને સુમતિ તથા સુમુખી ગાડીમાં બેસીને ઘેર ગયાં અવલોકન કરવાની ટેવથી આજ એમણે દરીયાપર દરવાજાનો માર્ગ લીધો. દર-વાજામાં પ્રવેશ કરી લૂગાર આગળ ચાલ્યા એટલામાં એમણે એક બાઇને એક નાના ધરના એટલાપર રહતી જોઈ. પાંચદશ માણસ એની આસપાસ વીંટાઈ વળ્યાં હતાં. એ જા વાસ્તે રડે છે એ જાણવાની જીજ્ઞાસાથી એ ત્યાં ઉભા એટલામાં એમણે એક માણસને હાથમાં લાકડી ઉગામીને મારવા આવતો જોયો કે તુરત કુસુમાયુધે એને પકડી લીધો અને વિષ્ણુ-દાસે એના હાથમાંથી લાકડી ઝુંટવી લીધી. માણસે છુટવાને પ્રયત્ન ધણું કર્યું પણ ખીંચા માણસોએ આવીને એને ઓટલા ઉપર બેસી રહતી બાઇ પાસે જવા દીધો નહિ.

અપૂર્ણ.

આહાલોમાં થતી હીલચાલ.

અમારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે, અમદાવાદના ચાતુર્વેદી મોહ આહાલોએ પોતાની ગાંતિમાં સુવ્યવસ્થા થવાને એક ગાંતિ તરફથી મંડળ નીચું છે, અને તે મંડળના સરપંચ વયોવૃદ્ધ અને ગાંતિના અગ્રેસર જોર, ત્રિભો-વનને નીચ્યા છે. ઈશ્વર ગાંતિનો સત્વર, અભ્યુદય કરો એ અમારી પ્રાર્થના છે.

ઉમરેક મુકામે ખેડવાળા આહાલોની કોન્દરન્સ ગયા માસમાં મળી હતી. તેના પ્રમુખ વયોવૃદ્ધ, ગાંત વૃદ્ધ, સાક્ષર શ્રીયુત રણજોડભાઈ ઉઘરામ દવે જોએ માજી કચ્છના દિવાન હતા. અને હાલ વાનપ્રસ્થ જીવન ગાળે છે, તેમને નીમવામાં આવ્યા હતા, કોન્દરન્સનું ઉત્તમ કાર્ય કેળવણી ફાંડ છે, અને તેમાં બહુ મારી રકમો બરાવાથી એક સાફ ફાંડ થયું હતું. કોન્દરન્સો તથા એવી અનેક

ઉમરેક.

સાંખ્યિક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા ખેડવાળા બ્રાહ્મણો તેમનો અબ્યુદય સાધે તેમાં ઈશ્વર તેમને સહાય આપે એ પ્રાર્થના છે.

સરખેજ હિતવર્ધક સમાજ તરફથી બહુચરાજી માતામાં પોષ વદિ ૧૦ ને વાર રવિને દિવસે મંડળના સભાસદ રા. રા. પ્રાણજીવન નારાયણ ત્રિપાઠી ઓવર સીયરની પરિક્ષામાં, અને રા. રા. કેશવલાલ જગજીવન ત્રિપાઠી મેટ્રીક્યુલેશનની પરિક્ષામાં પાસ થવાથી તેમને માન આપવામાં આવ્યું હતું, અને સમાજના કેટલાક સભ્યો હાજર હતા, તેમના તરફથી આનંદ પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યો હતો. મંડળની સિલકના ૩. ૬) રા. રા. ચમનલાલ કરણાચંકરની દરખાસ્ત અને રા. રા. નાથાલાલના ટેકાથી મંત્રીની સમતિથી સરખેજના વનિતા વિશ્રામના ફંડમાં આપવામાં આવ્યા હતા. રા. પ્રાણજીવન તથા રા. કેશવલાલે પણ સરખેજ વનિતા વિશ્રામ ફંડમાં ૩. ૩) અને ૩. ૨) અનુક્રમે આપ્યા હતા.

આજ દિવસે સંસ્કૃત મંથ્યા કલાસ તથા શાળાના વિદ્યાર્થીઓને વસ્ત્રાદિકનું ઇનામ આપવામાં આવ્યું હતું. અને તે પછી સરખેજ વનિતા વિશ્રામનો રીપોર્ટ વાંચવામાં આવ્યો હતો અને વનિતા વિશ્રામની સ્થાપના પછી આજ દિવસ મુઘીમાં શીખવા આવેલી બહેનોને ઇનામ આપવામાં આવ્યું હતું. આ ઇનામનું ખર્ચ અમદાવાદના રા. રા. મતીલાલ છોટાલાલ કમોડીયા બી. એ. બા. એટ. લૉ તરફથી સરખેજ વનિતા વિશ્રામ ફંડમાં આશ્રય ૩. ૧૫) આપવામાં આવ્યા હતા, તેમાંથી કરવામાં આવ્યું હતું. આ સંસ્થાનું કામ આવી સંતોષ કારક રીતે ચાલતું જોઈ, તે કામથી સંતોષ દર્શાવી સરખેજ બા. જ. લાઇબ્રેરીની વ્યવસ્થાપક કમીટીના જોઈન્ટ સેક્રેટરી તથા વાઇસ પ્રેસીડેન્ટ તરફથી મહેમ અ. સૌ. અન. પૂર્ણા સ્મારક ફંડમાંથી ૩. ૩) કન્યા તથા સન્નારીઓને વહેંચવામાં આવ્યા હતા. અને તે ફંડ વનિતા વિશ્રામમાં સોંપવામાં આવ્યું હતું. શાળાનું ઇનામ શાસ્ત્રીજી પ્રેમાનંદજીને હાથે આપવામાં આવ્યું હતું; અને વનિતા વિશ્રામનું ઇનામ ગામના આગેવાન શેઠ કેશવલાલનાં માતૃથી પૂ. રેવાબાઇને હાથે આપવામાં આવ્યું હતું.

મુબાઇમાં રહેતા સૌરાષ્ટ્રથી મોઢ ચાતુર્વેદી બ્રાહ્મણોની એક સભા તાંબાકાંટામાં રા. રા. પ્રભાચંકર જયશંકર પાઠકને ત્યાં યજ્ઞ હતી. સભાનો હેતુ રા. રા. મુબાઇ. કાશીરામ અંબારામ જાની ઓછુ સાલ બી. એ. માં પાસ થયા તેમને માન આપવાનો હતો. તેઓ પોતે ભાવનગરના નિવાસી છે, અને તેમનું કુટુંબ ત્યાં સન્માનિત છે. મેળાવણીમાં આશરે પચાસેક માણસો એકત્ર થયા હતા. રા. પ્રભાચંકરે એક અસરકારક ભાષણ કર્યું હતું, જેની અસરથી મુબાઇમાં એક સ્પષ્ટ મંડળની સ્થાપનાના વિચાર માટે ફરીથી માથ વદી ૧૪ ને દિવસે ત્રવાડી લાલચંકર ગૌરીચંકરને ત્યાં એકત્ર થવાનો વિચાર કરી સભા વિસર્જન યજ્ઞ હતી. આ સિવાય આ જગ્યાના બીજા રા. રા. ત્રવાડી રતીલાલ જગન્નાથ ત્રવાડી હરિશંકર દુર્લભરામ અને ત્રવાડી ગણપતરામ રામરામ મેટ્રીકમાં પાસ થયા છે, અને રા. ગણપતરામને ૩. ૧૧) ની યુનિવર્સિટીની સ્ટોલરશીપ પણ મળી છે.

सप्तमः अध्यायः ।

१२ ला वर्षीय.

रा. रा. नैवाशंकर अ. पाराभ भट्ट अमरवाह

૨ ૭૧ વર્ષનું.

रा. रा. गोविंदनाथ राभेकर, मनी, अमरावती

रेवाधंकर अण्णाराभ बट्ट

ॐ नमः सर्वभूतेभ्यः

रा. सं. गोविंदलाल रामशंकर ज्ञानी अमदावाद

अक्षयपतरामं विष्णुराम

આમેદ

प्राज्ञशंकर इक्ष्वाक्यराम त्रिपाठी

સરખેલ

જાણીને જયરામ પાઠક

अङ्कितः

३५॥३६॥ अथोपनिषद्

આમદાવાદ

‘विद्यया विदुः’ इति विदुः शब्दः भवति।

51521

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥
 श्रीकृष्णार्चनम् ॥

વેવુડા
મેવાશીયં

ବୈଦ୍ୟ-ଅଭ୍ୟାସ-ପଦ-ପାଠ୍ୟ

મરણ

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

116, 123

સામયિક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા ખેડવાળા બ્રાહ્મણો તેમનો અભ્યુદય સાધે તેમાં ઈશ્વર તેમને હાય આપે એ પ્રાર્થના છે.

સરખેજ હિતવર્ધક સમાજ તરફથી બહુચરાજી માતામાં પોષ વદિ ૧૦ ને વાર દિવસે મંડળના સભાસદ રા. રા. પ્રાણજીવન નારાયણ ત્રિપાઠી સીમરની પરિક્ષામાં, અને રા. રા. કેશવલાલ જગજીવન ત્રિપાઠી કુલેશ્વરની પરિક્ષામાં પાસ થવાથી તેમને માન આપવામાં

સરખેજ.

હતું, અને સમાજના કેટલાક સભ્યો હાજર હતા, તેમના તરફથી આનંદ પ્રદર્શિત કરવાયો હતો. મંડળની સિલકના ૩. ૧) રા. રા. ચમનલાલ કરણાચંકરની દરખાસ્ત રા. રા. નાથાલાલના ટેકાથી મંત્રીની સમતિથી સરખેજના વનિતા વિશ્રામના ફંડમાં પવામાં આવ્યા હતા. રા. પ્રાણજીવન તથા રા. કેશવલાલે પણ સરખેજ વનિતા વિશ્રામ ફંડમાં ૩. ૩) અને ૩. ૨) અનુક્રમે આપ્યા હતા.

આજ દિવસે સંસ્કૃત સંધ્યા કલાસ તથા શાળાના વિદ્યાર્થીઓને વસ્ત્રાદિકનું ઇનામ આપવામાં આવ્યું હતું. અને તે પછી સરખેજ વનિતા વિશ્રામનો રીપોર્ટ વાંચવામાં આવ્યો હતો અને વનિતા વિશ્રામની સ્થાપના પછી આજ દિવસ સુધીમાં શીખવા આવેલી બહેનોને ઇનામ આપવામાં આવ્યું હતું. આ ઇનામનું ખર્ચ અમદાવાદના રા. રા. મતીલાલ છોટાલાલ કમોડીયા બી. એ. બા. એટ. લો તરફથી સરખેજ વનિતા વિશ્રામ ફંડમાં આશ્રય ૩. ૧૫) આપવામાં આવ્યા હતા, તેમાંથી દરવામાં આવ્યું હતું. આ સંસ્થાનું કામ આવી સંતોષ કારક રીતે ચાલતું જોઈ, તે કામથી સંતોષ દર્શાવી સરખેજ બા. જ. લાઇબ્રેરીની વ્યવસ્થાપક કમીટીના જોઈન્ટ સેક્રેટરી તથા વાઇસ પ્રેસીડેન્ટ તરફથી મહુમ અ. સૌ. અન-પૂર્ણા સ્મારક ફંડમાંથી ૩. ૩) કન્યા તથા મનારીઓને વહેંચવામાં આવ્યા હતા. અને તે ફંડ વનિતા વિશ્રામમાં સોંપવામાં આવ્યું હતું. શાળાનું ઇનામ ચાસ્ટીજ પ્રેમાનંદજીને હાથે આપવામાં આવ્યું હતું; અને વનિતા વિશ્રામનું ઇનામ ગામના આગેવાન શેઠ કેશવલાલનાં માતૃશ્રી પૂ. રેવાબાઇને હાથે આપવામાં આવ્યું હતું.

મુબાઇમાં રહેતા સૌરાષ્ટ્રથી મોઢ ચાતુર્વેદી બ્રાહ્મણોની એક સભા તાંબાકાંડામાં રા. રા.

પ્રભાચંકર જયશંકર પાઠકને ત્યાં યજ્ઞ હતી. સભાનો હેતુ રા. રા.

મુબાઈ.

કાશીરામ એપારામ જાની બોણુ સાલ બી. એ. માં પાસ

થયા તેમને માન આપવાનો હતો. તેઓ પોતે ભાવનગરના

નિવાસી છે, અને તેમનું કુટુંબ ત્યાં સન્માનિત છે. મેળાવડમાં આશ્ચર્ય પચાસેક માણસો એકત્ર થયા હતા. રા. પ્રભાચંકરે એક અસરકારક ભાષણ કર્યું હતું, જેની અસરથી મુબાઇમાં એક સમિતિ મંડળની સ્થાપનાના વિચાર માટે ફરીથી માથ વઢી ૧૪ ને દિવસે ત્રવાડી લાલચંકર ગૌરીચંકરને ત્યાં એકત્ર થવાનો વિચાર કરી, સભા વિસર્જન યજ્ઞ હતી. આ સિવાય આ જગ્યાના બીજા રા. રા. ત્રવાડી રતીલાલ જગન્નાથ ત્રવાડી હરિચંકર દુર્લભરામ અને ત્રવાડી ગણપતરામ રાજરામ મેટ્રીકમાં પાસ થયા છે, અને રા. ગણપતરામને ૩. ૧૧) ની યુનિવર્સિટીની સ્કોલરશીપ પણ મળી છે.

ગુર્જર બ્રાહ્મણ

નમઃસ્તુ સંવદ્ધ સત્ત્વો મનાંસિ જ્ઞાનતામ । સમ્માનો મત્તુસ્સમિતિ, સ્મરતી
સમાનં મન સ્સહ ચિત્તમેવામ ॥ સમ્માનં મન્ત્રમ્ભિ મન્ત્રયેવ । સમ્માનોઽ માકૃતિ
સ્સમાતા દ્વિદયાનિવ ॥ સમ્માનમસ્તુ વો મનોવથાં વુસ્સુસ હાસતિ ॥ કર્મદેવ

ભાવાર્થ:—અધ્યો! એકત યાઓ, વાણીમાં, વિચારમાં અને કર્મમાં એકતા રાખો. તમારા સમાજનું કર્તવ્ય અને કાર્ય સમાન હો, તમારો હેતુ સમાન હો, તમારા વિચાર સમાન હો. તમારી મૂલ કાર્ય દક્ષતા સમાન હો, એમ મારી શિક્ષા છે. તમારી ઇચ્છાઓ સમાન હો, તમારા હૃદય એકત યાઓ, તમારા મન એકત યાઓ કે જેની ક્રીને તમારા નાં માદ એકતા યાય. હે! આશિદેવ અમારી આ ઇચ્છા તમ કરો.

વર્ષ ૩, અંક ૯

[માસિક]

ફાલ્ગુન સવત ૧૯૬૮

તન્ત્રી—હરજીવન ત્રિભુવન ત્રિપાઠી. સરખેજ

પ્રકાશક અને વ્યવસ્થાપક રામચક્ર હરજીવન ત્રિપાઠી—અમદાવાદ.

સમાજમાં કેવી રીતે વર્તવું ? ગ. રા. હ. હ ત્રિ બી એ	૧૭૭
મારી નોંધપોથીમાંથી ઊતારા. રા બ્રહ્મજ્યોતિ.... ..	૧૮૨
મસાલ ચિનનું અવલોકન ના. રા મહાનદ બાઈચકર બદ.... ..	૧૮૫
તડ એકડા અને બ્રાહ્મણ. બહેન રૂમિબિષ્ણ નાતણુજ	૧૮૩
અન્યાયલોકન. (સર્ગતી સુદરીઓ) રા વામન બી એ.... ..	૧૮૪
તરુણને જે બોન ના રા પરીખ મહીતાન કેચવલાલ.	૧૮૫
બ્રાહ્મણોમાં થતી રીતચાલો.... ..	૧૮૭
મર્દુમ કવિ ધીરજ કાકાનું અવમાન રા. રા. ગણાબાઈ રામચંદ્ર મહેતા.... ..	૧૮૬

વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સુદાંત રૂ ૧. અગાઉથી.

પત્ર વ્યવહાર-વ્યવસ્થાપક 'ગુર્જર બ્રાહ્મણ' ઑરિસ. પખાલીની પોષા—અમદાવાદ.

અમદાવાદ-પી અંગુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કંપની લિમિટેડમાં મોતીલાલ ચામળદાસે છાપ્યું.

નિયમો.

૧. વગર સડોના અને તન્નીની સહીના લેખો લાટે તન્ની જવાબદાર છે, સહીવાળા લેખો માટે લેખક જ જવાબદાર છે.

૨. માસિકમાં હરકાંઈ વિષયના લેખો મોકલવાની સુગમતા પ્રબળ છે. વ્યક્તિગત ચર્ચા લેવામાં આવશે નહિ, તેમ જ લેખ માસિકમાં નહિ લેવામાં આવે તો તે અને પાછો મોકલવા બંધાતા નથી. લેખ કાગળની એક જ બાજુએ સારા અક્ષરથી લખી મોકલવો જોઈએ, સહી વગરના લેખો ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવશે નહિ.

૩. નવા ગ્રાહક થનારે લવાજમ અગાઉથી મોકલવું. અને ગ્રાહકોએ વર્ષ પૂરે ચતામાં લવાજમ મોકલી દેવું. મનીઓર્ડર તન્ની ઉપર સરખેજ મોકલવો. પત્ર વ્યવહાર અમદાવાદને સરનામે કરવો. માસિકનો નમુનાનો એક એક આનાની ટીકીટ મોકલે મોકલવામાં આવશે.

૪. માસિક દરેક માસની અમાવાસ્યા સુધીમાં ન મળે તો વ્યવસ્થાપકને પત્રથી જણાવવું. સિરનામાના ફરકારથી વ્યવસ્થાપકને વાકેફ કરવા નહિ તો માસિક ગેરવધે પડે તેને માટે અમે જોખમદાર નથી. માસિકના સરનામા ઉપરનો તંબર લખવા કૃપા કરવી.

૫. લવાજમ મોકલ્યા પછી એક એ મહીને માસિકમાં પહોંચ આવી ન હોય તો પત્રથી પુછાવવું.

લવાજમની પહોંચ.

વર્ષ ત્રીજું.

રા. રા. ગાંધીભાઈ નેચરે ત્રવાળી	વાસણા કેળીયા
ગોવિંદરામ સેવકરામ	
અંબારામ હરજીવન ત્રવાળી	સરખેજ
ડૉ. ત્રીકમલાલ મગનલાલ	અમદાવાદ
ગૌરીચંદર વી. નેચરે ત્રવાળી	ગંગુલા

ગુર્જર વ્રાહ્મણ.

ૐ । મદ્રં કર્ણેભિઃ શૃણુયામ દેવાઃ । મદ્રં પદ્મયેમાશ્વમિર્યજન્વાઃ । સ્થિરૈરક્ષૈ-
સ્તુષ્ટુવા ૫ સસ્ત્રનૂભિઃ । વ્યશંમ દેવહિનં યદાયુઃ ॥ તદ્વાત્મનિ નિરતે,
ય ઉપનિષત્સુ ધર્માન્તે મયિ સન્તુ તે મયિ સન્તુ ॥ ઉપનિષત.

અર્થ—હે દેવો! અમે કાનોવડે કલ્યાણને માંભળાએ, નેત્રોવડે કલ્યાણને જોઈએ,
ને દંડ અંગોવડે સ્તવન કરતા દેવે નિર્માણ કરેલું આયુષ્ય પામીએ. તે આત્મામાં પ્રીતિ-
વાળા મારામાં ઉપનિષદમાં કહેલા ધર્મો હો, તે મારામાં હો.

વર્ષ ૩, અંક ૯.

[માસિક.]

ફાલ્ગુન. સંવત ૧૯૬૮.

સમાજમાં કેવી રીતે વર્તવું ?

વિદ્વદ્વર્ગ પ્રમુખ સાહેબ અને પ્રીય બંધુઓ !

ઈશ્વર કૃપાથી આપણને આજે હુતાશનીને નિમિત્તે એકત્ર થવાનો પ્રસંગ મળ્યો છે.

આજે રથળે રથળે સ્ત્રી, પુરુષ, બાળ, વૃદ્ધ વસંતોત્સવ યોગ્ય રીતે

૧ ઉપોદ્વાત ઉત્તવવા પોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે નિમગ્ન થશે. સહુ પોતપોતાની

શ્રદ્ધા પ્રમાણે વસંતઋતુના મંદિરમાં વિવિધ વસ્તુઓ ચઢાવશે કોઈ

ખાળકુંડીયો તથા રાજોડી અને કાઠવ મેળવીને કીડામાં પ્રવૃત્ત થશે, તો કોઈ કેસુડા, શુભાલ

વગેરે વસ્તુઓ રતુશબ્દને ભેટ ધરશે. વસંતનાં સ્તવન કેટલાંક ગૃહોમાં કૃષ્ણ ગોપીઓનાં તથા

કામદેવના યુગારિક ગીતોના રૂપમાં ગવાશે જ્યારે શેરીઓમાં બીભત્સ શબ્દોમાં તથા અભિ-

નય (મેષ્ટા) માં વર્ણવાશે. ધનવાન તથા વિદ્વાન ગૃહસ્થોનાં ગૃહોમાં જ્યારે ગૃહિણીઓ,

મકરધ્વજ (કામદેવ) ને પ્રસન્ન કરવા નાના પ્રકારના રંગતાં વસ્ત્રો, જેમાં શુભાલ, કેસુડા,

કંકુ વગેરે વિવિધ પ્રકારનાં રંગોના સંસ્કાર થયા છે, તે પરિધાન કરશે, (પહેરશે) અને

મદનના ચત્ર તથા કટાક્ષ બાણનો ઉપયોગ પોતાના પતિ ઉપર કરશે, લારે, કેટલીક વિદ્યા

વીહીન સ્ત્રીઓ, ખાળકુંડીયોનાં પાણી, કાઠવ, હાથ વગેરે દુર્ગંધી, પદ્મચોથી, પોતાનાં વસ્ત્રોને

તથા શરીરને ચણગારી ઋતુરાજતું પૂજન કરશે અને રસ્તે જતારા લોકોને આસ્થા આપશે

તથા આવા વેશમાં પંચબાણને વધાવવા વસંત મંદિરે જશે. બાધુઓ, સમાજમાં એક બીજા

પ્રત્યે કેવી રીતે વર્તવું તેના આ એક અમુલ્ય દાખલો છે. જે સ્થળે સંસ્કૃત કવિઓના વસંત ઋતુના વર્ણન પ્રમાણે કામદેવની મૂર્તિની આગળ પૂજા થતી, ત્યાંજ આજે એક બીજાસ મૂર્તિ બનાવીને તેની પૂજા થાય છે. જ્યાં મકરધ્વજને પ્રણામ કરવા યુવતિઓ વિવિધ રંગનાં વસ્ત્રો પહેરીને વસંતમંદિરે જતી, ને પંચબાણને નયન કટાક્ષરૂપી મુખ બાણનો ઉપહાર કરતી, ત્યાં આજે હુર્ગધી પદાર્થોથી લીસ થયેલાં વસ્ત્રો પહેરીને તથા મર્યાદારહિત રસ્તા ઉપર હોળી રમીને અને ગોસાંઘઓના મંદિરના ચાખખાનો લ્હાવે લઇને, સ્ત્રીઓ કામમૂર્તિને રીઝવે છે. જ્યાં વિધિપૂર્વક પૂજા કરીને કાષ્ઠ, ધૂત, ચંદન વગેરે આહુતીઓનો હોમ થતો, ત્યાં આજ લોકોની ગાળો ખામને ચોરેલાં લાકડાં હોમાય છે. આ સઘળા ફેરફારનું કારણ શું? જે વસંતોત્સવ આવી રીતે પહેલાં ઉજવાતો તે આજ આવી ઉલટી રીતે કેમ ઉજવાય છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એટલોજ છે કે વ્યક્તિઓએ (દરેક માણસે) પોતાના સમાજમાં એક બીજા પ્રત્યે કેવી રીતે વર્તવું તેના અગ્નિનું આ પરિવર્તન એક કારણ છે. જ્યારે ઉપર પ્રમાણે સ્ત્રી પુરુષો આજનો દિવસ ઉજવે છે, ત્યારે આપણે પણ આજનો દિવસ આપણા મનરૂપી દારની ખાળકુંડીપોતા હુઆ ઉધાડા મૂકીને વિચારરૂપી જળનો વસંતમંદિરે કામદેવ ને ઉપહાર આપીને વ્યતીત કરીશું. જ્યારે અન્ય લોક જડ વસ્તુઓથી હોળી ખેલે છે, ત્યારે આપણે જ્ઞાનરૂપી વાડીમાંથી વિચારરૂપી પુષ્પો સુટીને એક બીજા જોડે હોળી ખેલીશું. આટલા ઉત્સવ નિમિત્તના ઉદ્દગારો પછી, આજનો મુખ્ય વિષય આગળ ચલાવીશું.

હું ધારું છું કે સ્પષ્ટીકરણ કરવાથી આજનો વિષય સરળ થઈ પડશે, કારણ કે સમાજનો અર્થ બરોબર સમજવો એ પ્રથમ આવશ્યક છે. અમુક બનર સમાજ શું છે? કિતઓનું એકજ ઉદ્દેશ્યથી એકત્ર થવું તેનું નામ સમાજ, અને આ પ્રમાણે વ્યક્તિઓએ એક બીજા પ્રત્યે સમાજમાં એટલે કે પોતાની મંડળીમાં અથવા પંક્તિમાં કે રાતિમાં કેવી રીતે વર્તવું એ આજના વિષયની સીમા છે.

સમાજ એ અમુક વ્યક્તિઓનો સમૂહ છે, માટે વ્યક્તિઓની અસર સમાજ ઉપર થાય છે અને એકત્ર સમાજની અસર પૃથક પૃથક વ્યક્તિઓ ઉપર ૩. વ્યક્તિ અને સમાજ થાય છે. આ પ્રમાણે સમાજની તથા વ્યક્તિઓની એક બીજા પ્રત્યે જની અન્યોન્ય અસર. અસપરસ અસર થાય છે. જ્યારે સમાજ રૂઢિ બળ, ધર્મ બળ તથા અમુક નિયમોથી વ્યક્તિઓ ઉપર અસર કરે છે, ત્યારે વ્યક્તિઓ

જેવા કે મહાન લેખકો તથા બાપલુકર્તાઓ પોતાના જ્ઞાનની અસર સમસ્ત સમાજ ઉપર કરે છે. આ ઉપરથી ત્યારે સ્લેજ 'સમજાશે' કે અમુક સમાજના અબ્યુદય અર્થે વ્યક્તિઓની સુધારણા કેટલી આવશ્યક છે. સમાજનો સુધારો વ્યક્તિઓને સુધારે છે અને વ્યક્તિઓની આંતર શુદ્ધિ સામાજિક ઉન્નતિને જન્મ આપે છે. વ્યક્તિઓને સુધારવાનું સામાન્ય કારણ વાંચન, કળા તથા વિવિધ થાઓ જેવાં કે નીતિશાસ્ત્ર, ધર્મશાસ્ત્ર વગેરે છે. અને જ્યારે વ્યક્તિઓ સ્વાર્થચિત્તો પરિત્યાગ કરી આત્મભોગ કરતાં શીખે ત્યારે સમસ્ત સમાજ સુધરે. દુકામાં વ્યક્તિઓ સુધરે તો સમાજ બળવાન થાય, અને જો સમાજ બળવાન થાય તો અમુક વ્યક્તિઓને નિર્ધનમાં લાવીને સુધારે.

સમાજમાં એકત્ર મંડળીનો અમુક ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ અને આપણા સંસારસમાજ-

માં પણ વ્યક્તિઓનો સુખ મેળવવું એ મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. આ ઉદ્દેશ ૪ વ્યક્તિઓ કેમ પાર પાડવાના મુખ્ય બે રસ્તા છે ? આત્મ સુધારા તથા આત્મભોગ (એટલે કે સ્વાર્થરત્તિ પરિત્યાગ), તેમાં આત્મસુધારા ચાર રીતે થઈ શકે. ૧ શરીર સુધારવાથી, ૨ વિચાર અથવા લાગણીઓ સુધારવાથી, ૩ જીવિ વધારવાથી, ૪ તથા બીજાના ધર્મ પ્રત્યે ક્ષમા રાખવાથી, ૧. શરીર સુધારવાને વ્યાયામ, સ્વચ્છતા, નિયમિતપણું, સાદો ખોરાક તથા સ્વચ્છ હવા પાણી, પ્રભર્યય વગેરેની જરૂર છે. શરીર તથા મન એક રચના બે ચક્ર સમાન છે. એક ચક્રથી રથ ચાલી શકે નહીં. તેમજ શરીર અથવા મન બગડવાથી કંઈ કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી માટે શરીર નીચેની હોતું જ નોંધવું. ઉપર જતાવ્યા તેમાંના સઘળા નિયમો વિદ્યાર્થી અવસ્થાથીજ કાર્યમાં મુકાવા નોંધવું, કારણ કે વિદ્યાર્થીઓ આપણા સમાજનું એક મુખ્ય અંગ હોતાં તેમની સમાજ સુધારવામાં ધણીજ ઉપયોગી અસર થાય છે. યુરોપીયન લોકોના સમાજોનું કાર્ય સરળતાથી ચાલે છે તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે નહાનપણથીજ વિદ્યાર્થીઓનું લક્ષ સ્વચ્છતા, કસરત, (રમત વગેરે), નિયમિતપણું વગેરે નિયમો ઉપર દોરવામાં આવે છે. આપણા વિચાર અથવા લાગણીઓ બે રીતે સુધરી શકે. (૧) એક તો ક્રમ, ક્રોધ, મદ, લોભ, વગેરે આસુરી તત્વોનો ત્યાગ કરવાથી. (૨) તથા તેની સાથે પ્રેમ, દયા, ક્ષમા, દૃઢતા વગેરે દેવી ગુણોને ઉત્પન્ન કરવાથી, આત્મ સુધારણાનું ત્રીજું સાધન જીવિ સુધારણાને માટે જ્ઞાનની જરૂર છે, જે અધ્યાત્મથી, વિદ્યાનાના સહવાસથી તથા અનુભવ અને ચિકિત્સકવૃત્તિથી મેળવી શકાય છે. બીજાના ધર્મ અથવા કાર્ય પ્રત્યે ક્ષમા રાખવી એટલે કે કુસંપ ત્યાગ કરવાની વૃત્તિ ને તે ધર્મોનું તથા કાર્યોનું જ્ઞાન થવાથી મેળવી શકાય છે.

આ પ્રમાણે જે વ્યક્તિઓ શરીર, મન તથા જીવિ સુધારે તેજ આત્મભોગનો મહાન યત્ન કરીને કંઈપણ સામાજિક કાર્ય કરી શકે. આત્મભોગ (Self sacrifice) પણ ત્રણ રીતે થઈ શકે. ૧ શરીરથી, ૨ જ્ઞાનથી તથા ૩ ધનથી અકસ્માત વખતે તથા અન્ય કલહતા પ્રસંગે નબળાને મદદ કરવામાં પોતાનું શારીરિક બળ વાપરવું તે શારીરિક આત્મ ભોગ થયે. અન્યને, માટે જ્ઞાનનો ઉપયોગ બાપણે આપવાથી, લેખો લખવાથી, તથા સલાહ આપવાથી થઈ શકે. તથા પૈસાનો આત્મભોગ હાત આપવાથી તથા સામાજિક કાર્યોમાં મદદ કરવાથી થઈ શકે.

આ પ્રમાણે આપણે નોંધ ચકાશું કે જે અસુક સમાજની વ્યક્તિઓ આત્મ સુધારણા તથા આત્મભોગના મહાન મન્ત્રો સાધી શકે, તો તે સમાજની ઉન્નતિ રહેલથી થઈ શકે. પણ આ શિવાય બીજી પણ કેટલીક બાબતો ધ્યાનમાં રાખવાની છે. ગૃહરાજ્યની અસર તથા રાજ્યકર્તાના રીત રિવાજોની અસર સમાજ તથા વ્યક્તિઓ ઉપર થાય છે તે આપણે બુલવું ન જોઈએ. જે ગૃહમાં પશુવત જીવન ગુજરનારી સ્ત્રીઓ છે, અને તેથી જ્યાં પુત્રીઓને ગોર્યો વગેરે ઉત્સવોમાં માતાની પૂજાને બદલે ગાથો ભોલવાની તથા પુત્રોને હોળી વગેરે પ્રમગે આનંદી કોળાને બદલે બિભત્સચેષ્ટા કરવાની તથા બોલવાની છૂટ આપવામાં આવે છે, તે ગૃહરાજ્યની આપણા સમાજ ઉપર કેવી અસર થાય છે, તેનો ખ્યાલ આપણા સમાજની દિન પ્રતિદિન થતી દુર્દશા સ્વયં છે. માટે જ્યાં સુધી આવાં ગૃહરાજ્યોમાં સુધારા થાય નહીં ત્યાં સુધી સમાજનું સુધારા પ્રત્યેનું વહન નિર્વિધે ચાલે એ અસં.

ભવિત છે. વળી અમુક સમાજને આબુદય તે સમાજની વ્યક્તિઓના ચારિત્ર ઉપર વધારે આધાર રાખે છે. અને અમુક વ્યક્તિના ચારિત્રનો આધાર તેના માળાપ, શિક્ષક તથા સહવાસ ઉપર છે. દરેક માળાપની ફરજ છે કે તેમણે પોતાનો છોકરાંઓની નીતિ રીતિ બારીક રીતે તપાસવી જોઈએ, અને તેવીજ ફરજ શિક્ષકની વિદ્યાર્થીઓ પ્રતિ છે. પણ જ્યાં માળાપજ ચારિત્રવિહીન હોય, જ્યાં તેઓજ બીજાના વાણીમાં ભાગ લેતા હોય ત્યાં છોકરાં તેમના જેવું શીખે તેમાં નવાઈ શું ? એટલા માટે પોતાને અર્થે નહીં તો સમાજને અર્થે તથા સમાજના ભવિષ્યના મુખ્ય અંગ બાળ વિદ્યાર્થીઓને અર્થે દરેક અમુક સમાજની વ્યક્તિએ પોતાનું તથા પોતાના કુટુંબનું ચારિત્ર સુધારવાનો પ્રયાસ પ્રથમ કરવો. એ તેનો સમાજ પ્રત્યેનો એક ધર્મ છે. રાજ્યકર્તાના રીત રિવાજો તથા વિચારની અસર પણ વ્યક્તિઓ ઉપર તથા તેથી સમાજ ઉપર થાય છે. દાખલા તરીકે રીતરિવાજોમાં મુસલમાનોના વખતના કેંડીયાં વગેરે વસ્ત્રો અને લાજ કાઢવાનો રિવાજ તથા અંગ્રેજોના વખતનો કોટ પહેરવાનો તથા માથે અગારી વાળ (વાળ) રાખવાનો રિવાજ. શ્રદ્ધિને અનુસરીને અમુક સમાજ અથવા ગાતીના ટુકો કોટ પહેરનારા તથા વાળ રાખનારા મુવક ઉપર કટાક્ષથી જોશે, પણ તેઓ વિસરી જાય છે કે સમયની સાથે રીતરીવાજો બદલાયા વગર રહેતાજ નથી. માટે આવી કેટલીક ન જેવી બાબતોમાં જો સમાજની કાઈ વ્યક્તિઓ લક્ષ આપે તો તેથી સામાજિક ઉન્નતિને વિક્ષેપ આવે છે. આટલા માટે સામાજિક કાર્યને અર્થે આવી બાબતોમાં લક્ષ ન આપવું, એ વ્યક્તિઓનો ધર્મ છે. આ પ્રમાણે રાજ્યકર્તાના રિવાજો અમુક સમાજના શ્રદ્ધિ બળને તોડી શકે છે. સમાજનું બળ પણ વ્યક્તિઓને સુધારવાને ધર્મજન ઉપયોગી થઈ પડે છે. ધર્મના બળથી, અમુક નિયમોથી તથા સમાજમાં હાંસી થવાની બીતિથી વ્યક્તિઓ સમાજની વિશ્વ જન શક્તી નથી. તેણે આપણા સમાજનો અબુદય ન થવાનું કારણ વિચારતાં માલૂમ પડે છે કે પોતાના સ્વાર્થને બાળુએ મૂકીને પ્રથમ સામાજિક કાર્ય કરવાની તથા સમાજને લાભ કરવાની ફરજની લાગણીની ખામી વ્યક્તિઓમાં જણાય છે. આપણામાં એટલે કે સમાજની વ્યક્તિઓમાં સ્વાર્થચિંતિપણું, લોભ તથા દેવ ધર કરી બેઠાં છે. વ્યક્તિઓમાંના ધણીઓ સમાજની અથવા તે ગાતિની ઉન્નતિનો વિચાર સરખો પણ કરતા નથી. અને જે કેટલાક સામાજિક કાર્યને માટે પ્રયત્ન કરતા જણાય છે તેઓ પણ પોતાના સ્વાર્થને આડું જો સામાજિક કાર્ય આવતું હોય તો તે કારણે મૂકે છે. વળી કાઈ વ્યક્તિ જો જ્ઞાનમાં આગળ વધેલી હોય છે, તો તે પોતાનો વખત બીજા પોતાનાથી યોગ્ય બહેલાની નજીવી ખોડ ખાંપણ કાઢવામાં મુખાવે છે; પણ સામાજિક કાર્ય કરવાની જોખમદારીનો વિચાર કરતી નથી. એવી પણ કેટલીક વ્યક્તિઓ છે કે જે પ્રકટ લાભની આતરજ અને માન મેળવવાને સામાજિક કાર્ય કરવાનો ડોળ કરે છે, પણ જો તેમને લાભ થતો નથી તો તરતજ કાર્યમાંથી ખસી જાય છે. આપણે જાણીએ છીએ કે બાપજોમાં, સમાજોમાં તથા મીટીંગોમાં કેટલાક હાજર રહે છે અને સાંમેલ થાય છે, તથા બહારથી પરમીય કરવાનો આડંબર કરે છે, પણ જો બારીકાથી તેમની તપાસ કરવામાં આવે તો જણાય છે કે તેમાંના યોગ્ય સમાજની તથા વ્યક્તિઓની અવ્યવસ્થા ફરજોનો ખ્યાલ ધરાવે છે. આપણા સમાજની આર્થિક સ્થિતિ જો કે સારી હોય, તોપણ જ્યાં સુધી દરેક વ્યક્તિને પોતાના સમાજ પ્રત્યેના ધર્મનું જ્ઞાન નથી, ત્યાં સુધી સામાજિક ઉન્નતિ થવી અને વ્યક્તિઓમાં એક બીજા પ્રત્યે બંધુ ભાવ રહેવો મુશ્કેલ છે. એટલા

માટે સમાજની જે ઉન્નતિ કરવી હોય તો પ્રથમ એજ જરૂર છે કે દરેક વ્યક્તિના અતઃકરણમાં તેની સમાજ પ્રત્યેની ફરજ તથા સ્વાર્થ કોગણે મૂકીને પણ સમાજને અર્થે આત્મભોગ આપવાની લાગણીની જાગૃતિ કરવી જોઈએ આપણા સમાજની પૃથક પૃથક વ્યક્તિઓએ એટલા માટે સમજવાનું છે કે સામાજિક કાર્ય સ્વકાર્ય કરતા વધારે મહત્તાનું છે. આવા વિચારના જાગૃતિ વ્યક્તિઓમાં થવા માટે, આત્મભોગ આપનારા તથા પારમાર્થિક અને બીજાને આદર્શ રૂપ યથા પડે અવા યોડા એક પુરુષોની સમાજમાં જરૂર છે. આવા રીતે જ્યારે આપણા સમાજમાં બીજાને દાખલા સેવા રૂપ સ્વાર્થ ત્યાગી વ્યક્તિઓ થશે, ત્યારે અન્ય વ્યક્તિઓમાં સામાજિક કાર્ય કરવાની જાગૃતિ આવશે. પણ જ્યાં સુધી વચનમાં અને કાર્યમાં બીજતા છે, પણ ઐશ્ય નથી ત્યાં સુધી સામાજિક ઉન્નતિ થવી મુશ્કેલ છે. દુકામાં આપણા સમાજના અબ્યુઝનો આધાર 'સંપ ત્યા જપ, નીતિ ત્યા પ્રાતિ સત્ય ત્યા સુખ' એ સત્રપર છે તથાસ્તુ! *

હ હ ત્રિ

મારી નોંધ પોતામાંથી ઉતારા.

નં ૧ આપણે ગૃહ સંસાર

વિદ્યાર્થી આશ્રમ

તા ૧-૨-૦૮

આજે કેટલાક મિત્રોના ગૃહસંસારિક ચિત્રોનું અવલોકન કરતા જરા મન વ્યથ થયું અભ્યાસમાં ચિત્ત ચોટતું ન હોતા થોથા બાળુએ મુક્યા અને ગૃહસંસાર વિષે નીચેના નિચારો ચીતરી કાઢ્યા

આપણા આરોગ્યે મનુષ્ય જીવનને બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમ અને વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં વહેંચી નાખ્યું છે તે વ્યવસ્થા જોઈ ને મને ધણો જ આનંદ થતો, અને હું આવા કમમાં માફે જીવન ગાળી શકીશ એમ જાણીને મને પોતાને ધણો જ બામ્પશાળી માનતો કારણ કે જેમ ધણા ખરા ને હાલમાં વિદ્યાર્થી અવસ્થા અને ગૃહસ્થાશ્રમ સાથે જ ગાળવા પડે છે તેવી સ્થિતિ મારી ન હતી એ તો સ્વભાવીક છે કે જે અવસ્થાનો આપણને પૂર્યે અનુભવનથી અને જ્ઞાન નથી તેના વિષે આપણે ધણી વખત હવાઈ કીધા માધીએ છીએ, અને મારા સખધમાં પણ તેમજ થયું હું બ્રહ્મચર્ય આશ્રમને કોનારે લગભગ આવી પહોંચ્યો હતો એટલે કે મારે વિદ્યાભ્યાસ પૂરો થવાનો અને ગૃહસ્થાશ્રમમાં પડવાનો સમય નજદીક આવ્યો હતો બહારથી સુખી દેખાતા મનુષ્ય તથા ઓઝો મને ગૃહસ્થાશ્રમ સુખમય જ છે એમ આભાસ કરાવવા તાગ્યા, અને જેમ ધાત્રીની ધાણીનો બળદ છુટો થઈને ફરવાને ધણોજ ઉત્કંઠીત થાય છે, તેમ મને પણ અભ્યાસની ધાણીમાંથી છુટીને ગૃહસંસારનો દહાવો લેવાની ઉત્કંઠા વારે ધડીએ યઈ આવવા માડી અને જેમ જેમ વિદ્યાર્થી અવસ્થાનો અંત સમીપ દેખાવા લાગ્યો તેમ તેમ આ ઈચ્છા વધતી જ ચાલી માફે મન બલિષ્ઠના ગૃહસંસારને

* "મરખેજ સુરક મિત્રમડળ"માં વંચાએતો લેખ,

અને કેટલાં સ્ત્રી પુરુષો ધર્મરની આરા વિરૂદ્ધ પોતાના અવિવાહિત છંદગી રખડી સ્વહીને પુરી કરે છે. આપણા હિંદુ સંસારમાં આવાં પરિણામો નજરે પડતાં નથી. કેટલાંક અસં-
તોષી જોઈએા દુઃખ પામે છે, પણ તે ધણાં જીવ છે, અને તેમનાં દુઃખનું ખરૂં કારણ
અજ્ઞાન જ છે. હિંદુ સંસારમાં પરણ્યા પછી ચલાવું એ અગ્નિદેવ પાસે લીધેલી પ્રતિજ્ઞાની
કરજ છે અને તેમાં જોઈએ ચૂકે છે તે માઠાં પરિણામ મોળવે છે.

જે ગુણનાં કળેણં જોવામાં આવે છે તેમાં દોષ કોનો છે?

કેટલેક કેકાણે પતિનો જ હોય છે. જે રૂપ તથા ગુણ બીજાઓ તેની પતિનમાં જીએ
છે તે પતિ બીજા સ્ત્રીમાં મુગ્ધ થતાં અંધ બનીને પોતાની ગૃહીણીમાં જોઈ શકતો નથી.
પતિમાં કેળવણીની ખામી હોય તેમાં તે પોતે જ દોષિત છે પણ પતિને જો બીન કેળવાયલી
હોય તો તેમાં તેનો પતિ, માતા પિતા, અને સ્વસુર કુટુંબ દોષિત છે, કારણ કે આપ-
ણમાં ખાજ લક્ષ્મી રીવાજ હોતાં કન્યાને બંને કુટુંબો પાસેથી તથા પતિને કેળવાયલો
હોય તો તેની પાસેથી કેળવણી લેવાનો લાભ મળે છે. ખરી રીતે તો બંને લાં સુધી પો-
તાની સ્ત્રીને પતિએ પોતે જ કેળવવી જોઈએ. આ પ્રમાણે થતાં પતિ પોતાની મરજ પ્ર-
માણે પોતાની સ્ત્રીને કેળવી શકશે, અને બીજાને દોષ આપી શકશે નહિ. આટલા માટે
પતિ અને પતિની વચ વચે દોઢગણું અંતર રાખવું એ આવશ્યક છે. વળી કેળવણીની અ-
સર સ્ત્રીઓ ઉપર નાની વયમાં જ થઈ શકે છે, એટલા માટે પતિ અભ્યાસને માટે પરદેશ
ગયેલ હોય એવા અરસામાં પૂત્ર વધુ પોતાનાં સ્વસુર કુટુંબમાં થોડો વખત રહીને કેળવણી
લેવા માટે તો પરિણામ થઈ જ ઉત્તમ આવશે. ફક્ત બાળલક્ષ્મીમાં આપણે એટલું જ ધ્યા-
નમાં રાખવાનું છે કે શુ પ્રાપ્તિ પહેલાં પતિ પતિનો સંયોગ ન થયો જોઈએ. જો કન્યાની
વિશુદ્ધિ બળવી શકાય તો તેને ક્યારે પરણાવવી એ સવાલ રહેતો નથી. આ ઉપરથી જ્યારે
રહેજ સમજ શકશે કે સ્ત્રીની મુખ્ય કેળવણી પોતાની સ્વસુર કુટુંબમાં કેમ, મળી જવું અને
પતિને કેમ રીઝવવો તે સમગ્ર એવા પ્રકારની હોવી જોઈએ.

વળી સ્ત્રીઓ શુ પ્રાપ્તિ સુધી પોતાનું બ્રહ્મચર્ય બળવી શકે એવું જ્ઞાન તેમને આપવું
એ પણ આપણા સંસાર સુખનું એક ખાસ પગધીયું છે.

આપણા હિંદુ ગૃહ સંસારમાં પતિ પતિ આ જન્મમાં જ નહીં પણ જન્મોન્તરે
હજેશને માટે દૃઢ જોગવાઈ છે એવી ઉચ્ચ ભાવના પુરૂષ તથા સ્ત્રીના હૃદયમાં પ્રગટ થાય.
એવો કેળવણીનો ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ. ગૃહ કાર્યમાં કુશળતા એટલે કે સંઘવામાં, સીવવામાં,
છાકરાં ઉઠેરવામાં, સ્થેનસાજ વૈદ જાણવામાં વગેરે કાર્યોમાં સ્ત્રીઓને માહિતગાર કરવી એ
કંઈ જોઈ કેળવણી ન કહેવાય, કારણ કે એ તો સર્વ સ્ત્રીઓને માટે જરૂર છે, અને તેમાં
કાંઈ તેમનો માનસિક વિકાસ થણાયતો નથી. પણ ગૃહકાર્ય દક્ષતાથી સાથે પતિ એ જ
પોતાનો દેવ છે એવી ભાવના ઉપજા કરવી એ પણ કેળવણીનું એક દૃષ્ય બિંદુ છે તેમજ
પતિ એ પણ સમજવું જોઈએ કે પોતાની પતિને કેળવવામાં જ પોતાના સુખ દુઃખનો
આધાર છે, અને તેટલા માટે સામ, દામ, દંડ, અને શેઠ વગેરે પ્રકારથી પણ તેણે
પોતાની સ્ત્રીને ઉત્તમ ગૃહીણી બનાવવાને મથવું જોઈએ. આટલા માટે પતિએ તો હંમેશા
કેળવણી લીધેલી હોવી જ જોઈએ, નહીં તો ગાડાનું એક પૈડું ઉઠ્યું હોય અને એક નીચું
હોય તો ગાડું ખરાબર ચાલે જ નહીં.

દુકામાં એટલું જ કે પતિ એ ગૃહ રાજ્યમાં રાજ્ય છે, પતિ રાણી છે, અને તેમના છોકરાંએ ગૃહરાજ્યની પ્રજા છે. આ ગૃહરાજ્યમાં જનાતાનો રીવાજ નથી પણ રાજ્ય તથા રાણી એટલે કે પતિ તથા પતિ અને સરખે હીરસે પોતાની પ્રજાને કેળવે છે, માટે અને જ્યાં કેળવાયલા તથા સંપીલા હોવા જોઈએ.

આ રાજ્યમાં જો રાજ્ય તથા રાણી બેમાંથી એક પણ અમલુ હશે તો પરિણામે પ્રજામાં અધેર ચાલવાનું જ. અજ્ઞાન મા ની પુત્રાઓ, ગોર્યો વગેરે પ્રસંગે અપચન્દ બોલતા શી ખવાની જ અને જ્યાં ન્હાનપણથી આવા અપચન્દો શીખે ત્યાં બ્રહ્મચારીશી રહેવાની શી આશા ?

જ્યાં મા છુટે મોઢે ફટાણું ગાયા ત્યાં દીકરી શીખે તેમાં શી નવાઈ ?

તેવી જ રીતે અજ્ઞાન પિતાના પુત્રો હોળી આદિ પ્રસંગે અપચન્દ બોલતા શીખવાના જ અને જ્યાં જાણ્યાવસ્થાથી આવું શીખે ત્યાં બ્રહ્મચર્ય શું પ્રાણે ? વળી પિતા પોતાની સ્ત્રીને મારે અને તે જોઈને પુત્ર પોતાના બાપને ઢાખલો લે તો તેમાં કાનો દોષ ? એટલું જ કહેવું પુરતું છે કે છોકરા સારા નરસા નિવડવા એનો આધાર માબાપ ઉપર જ છે. આટલા માટે જ આપણો ગૃહસંસાર ઉત્તમ હોવો જોઈએ. અને તેમ કન્વાને દરેક મા બાપની ફરજ છે કે પોતાના પુત્ર તથા પુત્રીઓ પાસે અમુક વય સુધી ખાસ ખાતગી દેખ-રેખ રાખીને પણ ફરજિયાત બ્રહ્મચર્ય પળાવવું. કારણ કે બ્રહ્મચર્ય વગર શું સ્ત્રીને કે શું પુરુષને ઉચ્ચ કેળવણી, પ્રાપ્ત થવી એ અશક્ય છે, અને કેળવણી વગર ઉત્તમ ગૃહમંસાર ક્યા છે ?

સંસાર ચિત્રનું અવલોકન.

(અનુસન્ધાન ૫૪ ૧૭૫).

તજવીજ કરતા માલુમ પડ્યું કે એ પુરુષ જાતિનો લેઉઓ કણુમી હતો. થોડાક દહાડા ઉપર જ એ એક નવી બેરીને રૂપીઆ ખરચી નાતરે લાગ્યો હતો. આથી કરીને જુની એક બાડાના ઘરમાં રહી દયણુ ખાવણુ કરી ઉદર નિર્વાહ કરતી હતી. આ વાત ધણીને ગમતી નહી, એના મનને એમ હતું કે એ નાતરે જાય તો સામા ધણી પાસેથી રૂપીઆ મળે અને નાતરૂં કર્યાનું ખરચ બારોમાર નીકળે. આ પ્રકારની ઈચ્છા એ ખુશી રીતે બતાવતો નહી પણ વારે ધડીએ જુનીની સાથે લડવાને આવતો, અને કેટલીક વખત તો બિચારીને ઠારનો માર મારતો. પાડોશી સઘળા એની આ દુહતા ભરેલી ચાલથી કટા-ળતા અને બેરીને એના મારમાથી બચાવતા અને દયા આવવાથી વધ્યું કર્યું ખાવાને આપતા કે કમકામ સોપતા. આજ એ બે ચારેક ધોલધપાટ કરી ઘેર જઈ લાકડી લઈ મારવા આવતો હતો. કુસુમાયુધ અને વિષ્ણુદાસ જો વચમાં આવ્યા નહોત તો બિચારી બેરીના તો ભોમ મળ્યા હોત. બંને મિત્રોએ એ દુહતે સમજાવ્યો પણ પૈસાનો, લાલચુ એ સમજે તેવો નહોતો. લોકોએ જ્યારે કપડો દીધો ત્યારે એ બોલ્યો કે “ રાંડ એકલી રહી માંડ નામ વગોવે છે અને આમ તેમ બટક્યા કરે છે. આવે મારી સાથે રહે ને મરેનું

વૈતરૂ કરે. લોકોનાં વૈતરાં કરે છે તો ધરતું વૈતરૂ કરતાં એના હાથ પગ ભાગી જતા હશે.” લોકો કહેવા લાગ્યા કે “તારા ધરમાં તારો માર ખાવાને આવે. બિચારી દયણું ખાંચણું કરી પોતાનું પેટ ભરે છે, નથી તારી પાસે કાંઈ માગતી કે કરતી તો નીરાંતે પડી રહેવા દેની ! માણસ યદ્ય રાક્ષસનો ધંધો શું કરવા લઈ ખેડો છે !” એ બોલી ઉઠ્યો કે “ત્યારે માએ છુટા છેડ.” કુસુમાયુધે કહ્યું કે “લખીઆપ શરગતી, અત્યારે એ તારાથી છુટી ચવાને તૈયાર છે.” આ સાંભળીને એ બોલી ઉઠ્યો કે “શરગતી તો રૂપીઆ પાંચસે આપે ત્યારે જ તો.” આ વેપ જોઈ કુસુમાયુધ તથા વિષ્ણુદાસને એ બાધની દયા આવી અને એને કહ્યું કે “બાધ તને મારે તો અમારે માથે. ચાલ તું અમારી સાથે, અમારે ઘેર, તને કામ અને ખાવા પીવાનું ને લુગડાં મળશે.” સંઘળા પડોશીઓના સમજવવાથી બાધ એ બંને મિત્રોની સાથે ગઈ અને પડોશીઓએ ધણીને પાછળ જતાં અટકાવ્યો. રસ્તે ચાલનાં બાધએ કહ્યું કે “મારૂં નામ દીવાળી છે; હું નાતે કણુખી છું ને સારા માખાપની દીકરી છું. મને મધ્યરે એક દીકરી આપી છે ને એને મેં પરાંજ તાજપર પરણાવી છે. માટે એક ભવમાં બે ભવ નથી કરવા, તેમ મારેમારા ધણી પાસે પાંચ માગવી પણ નથી. હું દયણું ખાંચણું કરી બે પૈસા એકઠા કરીશ તો મારી છોકરીને લુગડાં યશે. મારે એટલું જ જોઈએ છીએ કે હું આ જીવનમાંથી છૂટું.”

પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીની મનોવૃત્તિનું ઉચ્ચપણું જોઈ બંને મિત્રોએ એ બાધને સુખી કરવાનો ઠરાવ કર્યો. ઘેર ઘણાં માણસ જમે છે તેમાં એક અબળાનું પેટ વધારે નહીં પડે જાણી એને મહીને બે ત્રણ રૂપીઆ આપવાના કહી પોતાને ઘેર રાખી.

કૃષ્ણદાસ શેઠને ઘેર લઈવા જવાની બૈના ધણીની હીમ્મત ચાલી નહીં એટલે મનમાં અકળાઈને બેસી રહ્યો. સુમતિ અને સુમુખીને દીવાળીની હકીકત સાંભળીને દયા આવી. એમણે એને પેતાની પાસે રાખી. કણુખી લોકના લગનની રીતભાત ઉપર બંને મિત્રોને તિરસ્કાર આવ્યો. કુસુમાયુધ બોલ્યો કે “આ તે લગ્ન કહેવાય કે માલતી આપ લે. બૈરીને નાતરે જવું નથી ને ધણીને મોકલવી છે. બૈરીને નીતિની હદમાં રહેવું છે ને ધણીને એ ગમતું નથી. પ્રિય મિત્ર આતે શું કહેવાય ? આપણ આર્થજન તે આ દશાએ આવી પહોંચ્યા છીએ ! આપણા દેશનો ઉત્કર્ષ તે શી રીતે થાય ? સ્ત્રી જાતિના ચાપથી એ બળે એમાં નવાઈ નથી. આ રીતનો સંસાર શી રીતે સુધારી શકાય ?

વિષ્ણુદાસ—પ્રિય મિત્ર, સામાજિક કેળવણી વગર કશું યદ્ય શક્ય નહીં. અમદાવાદની આખી કણુખીની નાતમાં કેળવણી પામેલા જોઈશું તો ભાગ્યે પચીસ માણસ મળી આવશે. લખતાં વાંચતાં શીખેલાની સંખ્યા કદાપિ ને મોટી હશે પણ લખતાં વાંચતાં આવડતું એ કેળવણી નથી. એ તો એક હુમ્મર આવડ્યો કહેવાય. ઉચ્ચ વિચારો એ જ કેળવણી છે; અને એ આખો સમાજ કેળવાયા વગર આવી શકતા નથી. બહેલા, પણ લોકરીવાજના વેહેળામાં તણાયા જાય છે. મુખાષ્ટમાં અમારા પડોશી જગજીવનદાસ નામના, કણુખીએ બે બૈરીઓ કરી છે, પણ એ જોવિંદરામ કરતાં સુખી છે. નવીનાં છોકરાંને જુની ઉછેરે છે, પણ નવી જુનીની આમન્યા રાખે છે. આમ છતાં જગજીવનદાસ મારા પિતાને કહેતા હતા કે બે બૈરી કરવાથી હું સુખી નથી. એમનું છુટું દુઃખ એ જ જણતા હોવા જોઈએ.

સુમતિ—એ પણ પણ વર્ષમાં તો ખરોજ ની !

કુસુમાયુધ—અલખત, જેણે પ્રેમને ન ઝોળખ્યો એને હું તો પશુ વર્ગમાં જ મૂકું છું.

સુમુખી—તમે રસ્તે આવતાં બવાઇ જોઇ અને અમને ન બતાવી કે ?

કુસુમાયુધ—કેમ એનો અનુભવ લેવો છે ?

સુમુખી—અનુભવ તો મારા સખીને લેવડાવો.

સુમતિ—વાહ સખી, તને બવાઇ જોવાનું મન, ને મને શું કરવાનું અનુભવ લેવડાવે છે.

સુમુખી—નારે મારી વહાલી સખી, આપણા હૃસ્મનને પશુ એવો અનુભવ લેવા વખત ન આવશે.

વિષ્ણુદાસ—તમારામાં લડવાનું જેર હોય ત્યારે અનુભવ લ્યો ની. જોઇતી ગોવિંદરામ ભા-

ઇતી નવીને ને જુનીને લડતાં; ખરેખરી મહકુસ્તી જામી, રહી હતી.

સુમતિ—અમારે એવું જેર નથી જોઇતું. પતિની સેવા કરવાનું બળ ધન્યર આપે એટલે જસ છે.

સુમુખી—પરમ દહાડે તો સખી આપણે એમની સાથે સાથે બંગલે જઈશું.

સુમતિ—ખેડેન એતો શહેરની ગલી કુચીઓમાં યઇને જાય અને તોફાન થતું હોય તો જોવા

ઉભા રહે; આપણાથી ઉભાં રહેવાશે ?

સુમુખી—ત્યારે એ જોના આવે તે આપણને અથ ઇતિ કહે.

વિષ્ણુદાસ—સાંભળ્યા કરતાં જોવાની મઝા જુદી છે.

સુમતિ—એવી મઝા અમારે નથી જોઇતી, અમારે તમારા મુખે થતી કયા સાંભળવાની

મઝા જોઇએ છીએ

કુસુમાયુધ—એ તો આપણા પુરાણી છે એટલે પુરાણીની કયા કરો.

વિષ્ણુદાસ—જોતા જન ઉત્સાહ ભર્યા હોવા જોઇએ. વાર પશુ પુરાણી તો દક્ષિણા માગશે.

સુમુખી—અમારી ઓત્તેન્દ્રિય તમને સોંપીશું.

કુસુમ—અમારાં સુમુખી બાબી એમ તો ઉદાર છે. પશુ હૃદય તમારી પાસે રાખશે ?

સુમુખી—એ તો પ્રથમથી જ આપી દીધું છે. અમારું ક્યાં છે કે આપીએ.

કુસુમ—માળાચ બાબી પ્રત્યુત્તર જોઇએ તેવો છે.

શ્રાવણ વદિ પતિપદને દહાડે બંને સખીઓ કાન્તિલાલને તેડી ગાડીમાં બેસીને બંગલે ગઇ અને બંને મિત્રો ગાડી સાથે રાખી ચાલતા જવા નીકળ્યા. ઢાણપુર પાંચપટ્ટીમાં આગળ ચાલતા હતા તેવામાં એક મોટી પોળને નાકે લોક એકડું થએલું જોયું. ગાડીવાળાને દોહી દરવાજાની ગેટ આગળ ઉભા રહેવાનું કહી પોતે પોળમાં પેદા તો ત્યાં એક આને બેભાન સ્થિતિમાં પડેલી દીડી. તજવીજ કરતાં જણાવું કે એ સ્ત્રીના ધણીએ એને લાત મારી હતી અને સ્ત્રી સગર્ભા હતી. કુસુમાયુધ એકદમ દોડ્યો, બે પોલીસના સિપાઇને તેડી લાવ્યો અને ગાડી બાંહે કરી બાઇને ઇસ્પીતાલમાં પહોંચતી કરી-જમાદારે આની જુનાનીઓ લેવા માંડી. પડોંશી ગંગારામે લખાવ્યું કે:—

માઈ નામ ગંગારામ, મારા બાપનું નામ બેચર નાતે કડવો કણુખી, ધંધો ચપડવાનો ઉમર વર્ષ અડતાળીશની, રહેવાશી અમદાવાદનો ઇસ્પીતાલમાં મોકલી એ બાઇને હું ઝોળખું છું. એનું નામ ગંગા છે, એના વરનું નામ ઉમેદરામ છે. ગંગા ભરતને શીવજીનું કામ કરે છે તે ઉમેદરામ કરો પ્રથો કરતો નથી. ગંગા મહીને દહાડે ચાર પાંચ રૂપીઆનો પ્રથો કરે છે અને પીઅરની હજારેકની મતા લાવી છે. એ બણેલી છે. ઉમેદરામને લખતાં વાચતા આવડે છે પણ દગડણુ છે. એ અત્યાર સુધી ઘરમાં હતો. યૈરી બેભાન યઇને પડી

એટલે એ ઉત્તર ભણી નાહો. ગંગા બેભાન થઇને પડી એતી. મને ખબર નથી. ઉમેદરાં કુળવાનનો છોકરો છે. ગંગા મરી જાય તો એને પેહેરામણી સાથે બીજું કંઈ મળે. પેહેરામણી કેટલી મળે તે હું કહી શકતો નહીં. આશરે ચારસે પાંચસે મળે. ખરો ગામડાં આદ્ય વધારે પણ આપે. બૈરીના પીઅરના રૂપીઆ કોની પાસે છે તેની મને ખબર નથી એ ગંગા પાસે રૂપીઆ માગેના ખરો. ગંગા એને થોડા થોડા આપતી. આં સિધાંય વિશેષ હકીકત હું જણતો નથી.

બીજા માણસેની જુવાની લેવાની શરૂઆત કરે છે એટલામાં એક પોલીસનો સિપાઇ ઉમેદરામને પકડીને જમાદાર કને લાવ્યો એટલે પ્રથમ પોલીસનો સિપાઇની જુવાની લીધી પોલીસના સિપાઇએ લખાવ્યું કે હું દીકરી દરવાજાની જેટનો સિપાઇ છું. માફ નામ અહીં મદખાં, મારા બાપનું નામ જાદરખાં. જાતે પહોણું, રહેવાંશી અમદાવાદનો હું મોટા રસ્તા ઉપર હતો એટલામાં આ માણસ જેનું નામ ઉમેદરામ છે તે પોળેને પાછલે બારણું થઈ નાસતો હતો અને એની પાછળ લોક દોડતા હતા અને ખુનીને પકડો ખુનીને પકડો એમ બોલતા હતા. મેં તુરત દોડી એને પકડી લીધા અને એને કપડે બાંધી અહીં લાવ્યો છું. વિશેષ હકીકત હું જણતો નથી.

પછી બીજા પડોશીની જુવાની લીધી. એણે લખાવ્યું કે—

માફ નામ ધીરજરામ મારા બાપનું નામ હીમતરામ નાતે નાગર વીસનગરા. ધંધો સામગ્રી શેકે ત્યાં કારકુનનો. ઉમ્મર વર્ષ ચાળીસની હું કેદીને ઓળખું છું. એનું નામ ઉમેદરામ એના બાપનું નામ મંજારામ. મંજારામ બેસીતો ધંધો કરતા અને ઉમેદરામ કરો ધંધો કરતો નથી. એની મા પહોર મરી ગઇ. એના બારમાની નાત બાકી છે. બાપના બારમામાં રૂપીઆ હજારેક ખરચ્યા પણ માતા બારમાને વાસ્તે એની પાસે કંઈ હોય એમ લાગતું નથી. કાલ રાત્રે એ બૈરી પાસે રૂપીઆ માગતો હતો અને કહેતો હતો કે તારા પીઅરના રૂપીઆ મને આપી દે. મારી માતું બારમું બાકી છે ને લોક મને ચુંટી ખાય છે. બૈરી સલાહને માટે મારી પાસે આવી હતી. મેં કહ્યું કે રૂપીઆ આપીશ તો એ ફગાણુ ઉડાવી દેશે ને બંને બૂખે મરતાં થઈ જશે. નાત કંઈ બૂખે મરતી નથી. ગંગા બસે રૂપીઆ આપવા તૈયાર હતી પણ એને તો હજાર જોષતા હતા. સવારના પહોરમાં કંકાસ લઇને બેઠો એટલે ગંગા ઓટલા ઉપર આવીને બેઠી. એ દુષ્ટે ઘરમાંથી આવીને બાથમાં લાત મારી તેની સાથે ગંગા બેભાન થઇને પડી. હું નીચે ઉતરી પડ્યો ને પાણી છાંટ્યું. લોક એકઠા થયા એટલામાં આ શેઠ સાહેબે ગાદી મગાવી ને પોલીસના સિપાઇ આવી પહોર્યા. ગંગા પડી કે તુરત એ દુષ્ટ તો બારી તરફ નાહો.

ઉમેદરામને પૂછતાં એ તો નામુકર ગયો અને પોતે કંઈ જણતો નથી એમ લખાવ્યું.

વિશેષ જુવાનીની જરૂર ન જણાયાથી કુસુમાયુધની જુવાની બંધ રાખી. વિષ્ણુદાસ તો બાઈની સાથે ગાદીમાં બેસીને ધરપીતાલમાં ગયો હતો એટલે કુસુમાયુધ પણ ધરપીતાલ તરફ ગયો. રસ્તામાં વિષ્ણુદાસ મળ્યો ને એણે કહ્યું કે બાઈ જીવશે ખરી, માન આંવું છે અને દાકતર જીવવાની આશા આપે છે.

દીકરા દરવાજાની જેટ આગળ આવ્યા એટલે ગાદીવાળો વાટ જોઇ ઉભો હતો. ગાદીમાં બેસી બંગલે પહોંચ્યો કે સુખતિએ પુછ્યું કે કેમ વિષ્ણુદાસ આજ કંઈ નવા જુની ખબર લાવ્યા છો કે!

વિષ્ણુ—આજની 'ખબર માંબળવાને' તમારા કામળ 'કાળજી' સંક્રિતમાન નહિ થાય.

સુમુખી—કેમ ? એવું શું છે જે સ્વામિનાથ ?

વિષ્ણુદાસે અયથી તે ઇતિ સુધી સર્વગી વાત 'કહી સંભળાવી' કે બંનેની આખમાંથી અથુ પ્રવૃદ્ધિ આલ્યો. બંને મિત્રોએ એમનું સાત્ત્વ કર્યું ને 'કહ્યું' કે, દાકતરને એ બાઇને મદદ કરવાને રૂપીઆ પચીસ આપ્યા છે. અને 'વધારેની જરૂર પડે' તો નામ નિશાન બતાવ્યું છે. 'બાઇ બરોબર હુશીઆર થાય તો ખબર કરવાનું પણ દાકતરે વચન આપ્યું છે. હું આલ્યો ત્યારે બાઇની પ્રકૃતિ સુધારાપર હતી એટલે જીવતી રહેશે એમાં સંશય નથી.

સુમુખી—અરેરે દુષ્ટ કુળનો રીવાજ આપણા લોકને કેટલો હરાન કરે છે ? દીકરીઓનાં મા બાપ દીકરીના સુખ તરફ બીજકુલ લક્ષ આપતા નથી અને ગરીબ ગાય કસાઇને આપે છે.

સુમતિ—સખી, આ વાત સાંભળીને મને તો ત્રાસ છૂટે છે. એ દુષ્ટ રાક્ષસે બાઇની સ્થિતિ ઉપર પણ વિચાર કર્યો નહિ. ધિક્કાર છે એના બ્રાહ્મણપણાને અને ધિક્કાર છે એના કુળને.

કુસુમાયુધ—પેયો સિપાઈ કેમ દોડતો આવે છે વાર ?

વિષ્ણુદાસ—એ તો ઇસ્પીતાલનો માણસ છે. કેમ બાઈ, બાઈની સ્થિતિ કેમ છે ?

સિપાઈ—શેઠ સાહેબ, એ બરોબર હુશીઆર થઈ છે અને પેટમાં ગર્જને પણ ધળ નથી થઈ એમ દાકતર સાહેબ કહે છે.

સુમતિ—ઉભો રહે બાઈ, આ લે તારી વધામણીના દયાના કામમાં હમેશાં તૈયાર રહેજે. એમ કહી રૂપીઆ ત્રણ આપે છે. સુમુખી પણ રૂપીઆ બે આપે છે અને સિપાઈ ખુશ થતો મલામ કરી ચાલ્યો જાય છે.

વિષ્ણુબાઈ, આજ તમે બંને મિત્રોએ જેજીવ ઉગાર્યા.

કુસુમ—ધધિરે ઉગાર્યા. ગાડીમાં બેસીને આવ્યા હોત તો એ અમારા જોવામાં કયાંથી આવત. ધધિરે જ પગે ચાલીને આવવાની જુદી સુઝાડી

સુમતિ—અમારી અજબા જાતિના સુખને વાસ્તે વિદ્વાનોએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આપણા ગુજરાતના વિદ્વાનો કેમ કંઈ પણ કરતા નથી ?

કુસુમ—પૈસાની મદદ જોઈતી હોય તો તે આપવાને હું તૈયાર છું. પણ ફક્ત દ્રવ્યથી એ કામ નથી થકે એમ નથી કેળવણીથી લોકોના વિચાર બદલવા જોઈએ. કન્યા-દાનને વાસ્તે પૈસા આપવાથી કુલાભિમાની અગ્રાની માણસ પોતાની દીકરીને કુળ-વાન 'મુકીને' વિદ્વાન હશે તો પણ અકુળવાન વરને આપવા તૈયાર નહી થાય. એ મિથ્યાભિમાન વિચાર બદલાયા વગર ખસે તેવું નથી. આર્યભૂમિના બધા પ્રાંતો કરતાં ગુજરાતને એ વધારે નડે છે. ધર્મનો દોષ જોઈએ તોટશે છે. પણ ખરા ધર્મને દોષ જોઈએ નથી. મહારાજની પધરામણીમાં રૂપીઆ ખરચશે, બ્રાહ્મણ જમાડવામાં ખરચશે કે શ્રાવિક ગૃહસ્થો દેગસરમાં ખરચશે પણ લોકના મન કેળવવાની બાબત આવશે ત્યારે પાછા હકશે. હું મારા દ્રવ્યનો ઉપયોગ એવાં નિરપયોગી કામમાં નહિ કરું. બની શકશે તો પિતાજીની આજ્ઞાથી જી સંકટ નિવારણમાં દ્રવ્ય ખરચીશ. જી જાતિના આશિર્વાદની આપણા દેહને ધણી જરૂર છે.

ગિરુ—નિય નિન. દીવાળી ઉપર મુંબાઈ આવો તો આપણે કેટલાએક દોસ્તદારો મળી

ઉપાય ખોળી કાઢીએ. અમદાવાદ શહેર એ બાબતમાં મને સુસ્ત લાગે છે. અહીંના શેઠીઆ પણ ઘણા ખરા વેઠીઆ છે. દ્રવ્ય શી રીતે ઉપાજન કરવું જાણે છે, પણ શી રીતે ખરચવું જાણતા નથી.

સુમુખી—આપણેએ કન્યાશાળા સ્થાપી છે, પણ તેમાં આપણી નાતની કન્યાઓ તો માત્ર ચાર હતી. બ્રાહ્મણ અને બીજા વાણીઆની કન્યાઓ વધારે હતી.

વિષ્ણુ—તેં જો દરેકની નાત પુછી હોત તો જાણાત કે દરેક જુદી જુદી નાતની ચાર કે પાંચ જ હશે. એક બ્રાહ્મણ જાતિમાં પણ કેટલી નાતો છે ?

કુસુમાયુધ—ચોરાશીથી ચાર ગણી અને કુળ ગંણીએ તો આઠ ગણી.

વિષ્ણુ—આપણી વાણીઆની નાતમાં પણ એમ જ છે, આપણે બે સગા ભાઈ કરતાં પણ વિશેષ છીએ, પણ આપણા છોકરાંનું એક બીજા સાથે લગ્ન થઈ શકશે ? એ તો સઘળા બ્રાહ્મણ એક થાય અને સઘળો વશિક વર્ગ એક થાય તો પ્રીતિ લગ્નો સંભવ રહે. બાકી તો લાકડે માંકડાં વળગાડવાનું છે. અમારા કપોળમાંએ તક્ષ અને ખડાયતામાંએ તક્ષ, મોઢમાં તો તક્ષ જોઈએ તેટલા સુધારાને વાસ્તે પ્રયત્ન કરનાર માણસ ગભરાય એવું છે.

—હાંએક કેળવણી પામેલાં કુટુંબ સંપ કરીને ગાતિના વિભાગોની દરકાર ન કરતાં સંબંધ જોડે તો શું ન જોડી શકાય ?

વિષ્ણુદાસ—કેળવણી પામેલાં ચોરાં કુટુંબ પણ હિમત ધરી એક સંપ કરે અને જુનાં સંબંધીઓની દરકાર ન રાખે એ બનવું અશક્ય છે. દરેક કુટુંબની સાથે તેનાં સંબંધીઓ પણ સુધરેલા હોવા જોઈએ, ઘણાં સંબંધીઓને છોડી એક નવો સંબંધ કરવાને કોઈ તૈયાર થાય તો એનાં સંબંધી એનાં દુસ્મન થાય છે. ગાતિ સમસ્ત નાત બહાર મૂકે છે અને સુખ ખોળતાં નવું દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે.

સુમતિ—પ્રથમ પગલું ભરનારને તો દુઃખ સહન કરવું પડે પણ આગળ જતાં એ પક્ષ વધે ખરો.

વિષ્ણુદાસ—એથી તો ચોરાશી નાતની સાથે એક નવી પંચાશીથી નાત ઉભી થાય. એથી કરીને કાંઈ ચોરાશી નાતને બદલે એક નાત થઈ એમ નહીં કહેવાય. બ્રાહ્મણ અને વાણીઆની ગાતિઓનો મોટો ભાગ નવા વિચારનો થવો જોઈએ.

કુસુમ—મને તો એમ લાગે છે કે પુનર્વિવાહોતેજક મંળીએ પુનર્વિવાહ કરાવવાનું પગલું ભર્યું એના કરતાં શરૂઆતથી જ ચોરાશી નાતની એક નાત કરાવવાનું પ્રયત્ન આરંભ્યું હોત તો અલાર સુધીમાં લોકોના વિચારમાં ઘણો ફેર પડી જાત. પુનર્વિવાહ જેવું એ કામ અશ્વિકર ન થઈ પડત. પુનર્વિવાહ તો પેહેલેથી જ હાડે જતાવવા જેવો થઈ પડ્યો છે.

વિષ્ણુદાસ—પ્રિય મિત્ર, પુનર્વિવાહ કરવામાં તો માત્ર બે માણસોની જ હિમ્મત જોઈએ છીએ, પણ ચોરાશી ગાતિની એક ગાતિ કરવામાં તો આખા સમાજના અભિપ્રાય અને દિમ્મતની જરૂર પડે છે. સામાજિક વિચાર સુધારવાને ઘણો કાળ જોઈએ. આજથી શરૂઆત કરીએ તો પચાસ સાઠ વર્ષ ઠેકાણું પડે. આપણા આરંભેલા કામનું ફળ આપણે ન ચાખીએ.

કુસુમ—જો આપણા વંશજોને પણ એવું દળ મળતું હોય તો આપણે શા માટે પ્રયાત કરવું? પચાસ સાઠ વર્ષે પણ જો ધારેલી ધારણા પાર પડતી હોય તો માં તો વિચાર થાય છે કે આપણે અત્યારથી જ એ કામ આરંભવું. બ્રાહ્મણ અવશ્યિક વર્ગના વિચાર બદલાય અને એમના દુષ્ટ રીવાજોથી થતી હાનીતું એમાં ખાત થાય એ પ્રકારનો પરિણામ લાવવાને ઉપદેશકોની જરૂર છે. હું એને વાસં જોઈતું ખરય આપવાને તૈયાર છું.

વિષ્ણુદાસ—હું પણ એમાં મદદ કરીશ પણ એ કામ પરિણામ લાવતા સુધી જરૂરી રહેવું જોઈએ. એને વાસ્તે કાવમની સંસ્થા થવી જોઈએ.

સુમતિ—ત્યારે વિષ્ણુભાઈ, આપણે એ કામનો આરંભ કરવો જોઈએ. મારા પિતાજી સુધરેલા વિચારના છે. એ પણ એમાં જોઈતી મદદ આપશે એવી મારી પકી ખાત્રી છે.

વિષ્ણુદાસ—અમારા કુસુમ ભાઈ મુંબાઈમાં પણ પોતાનો વેપાર જમાવે તો અમે એ સાથે મળીને એ કામ આરંભીએ.

કુસુમ—પિતાજીની ચલાહ લઈ હું મારું મુંબાઈમાં રહેવું થાય એમ કરીશ.

સુમુખી—ત્યારે તો સ્વામિનાથ, આપણા આનંદનો પાર નહિ રહે. કાલે જ મારી સખી કહેતી હતી કે બેહેન આપણુ એને હમેશાં સાથે રહેવાનું થાય તો ઘણું સાફ. મારા પિયરમાં મારે જેવી મારી કુજલતા સખી છે તેવી સાસરામાં તું મારી સખી થાય.

દીવાળી—બેહેન આ તૈયાર થઈ છે લાવું ?

સુમતિ—હા, લાવ.

ચાના ખાલા આવ્યા પછી, તે પીતાં પીતાં સર્વેએ ફગવ કર્યો કે કાલે આપણે પાણીની ઠાંકી જોવાને જવું, બંને મિત્રોએ સ્નાન સંધ્યા પણ નદીપર કરવાનું રાખ્યું અને સવારમાં ચાને બહારે દુધ લઈ નદી ઉપર આવવાને ચાકરને હુકમ કરી દીધો.

બીજા દિવસે સૂર્યોદય પેહેલાં તો સર્વે નદી પર ગયાં. તીર્થ સ્નાન કર્યું. બંને મિત્રો સંધ્યા કરવા બેઠા, અને સુમતિ તથા સુમુખી પોતાતા પાઠ કરવા મંડ્યાં.

આ વખતે એક સાધુ નદીએ સ્નાન કરવા આવેલો એને આ બંને પતીનાં જોડાંની ધર્મ ઉપર આસ્થા જોઈ આશ્ચર્ય લાગ્યું સંધ્યાનું કામ સમાપ્ત થયું એટલે એ પાસે આવ્યો અને પુછ્યું “ ભાઈ તમે શી યાત્રિ છો ? બ્રાહ્મણ છો ? ”

વિષ્ણુદાસ—ના મહારાજ, અમે વાણિયા છીએ.

સાધુ—તમારું વર્તન જોઈ હું ઘણો પ્રસન્ન છું. હું યુજ્જાતનાં શહેરે શહેર અને ગામે ગામ ફર્યો છું પણ વાણીયો કોઈ સંધ્યાને ઝાળખતો હોય એમ મેં દોઢું નથી. સવારના પહોરમાં હોવાની માથક દીવાં ટપકાં કરી જે જે કરતા એક મંદિરથી બીજા મંદિર દોડતા તો જોયા છે પણ અવલોકન કરતાં મને જણાયું છે કે, એ એમનું દોડવું અંતઃકરણના બાવથી નહીં પણ દેખા દેખીતું છે.

વિષ્ણુદાસ—આપનું નામ શું મહારાજ અને ક્યાંથી પધારવું થયું છે.

સાધુ—હું વિશ્વદર્શી સાધુ છું. મારું નામ વિશ્વસ્વરૂપદાસ છે. હું દસ વર્ષથી તમારા ગુજરાતમાં આવેલો છું એક સ્થાન કરીને હું રહેતો નથી પણ આ ચાંતર્ભાસ છે માટે મંમેના મહાદેવના દેવાલયમાં મેં મુકામ રાખેલો છે. આપ ક્યાંના રહીશ છો ? અમદાવાદના હો એમ મને લાગતું નથી.

કુસુમ—રહીશ તો મહારાજ, અમદાવાદના પણ અમારું દેશવર રહેવું ધણું યાય છે.

વિશ્વસ્વરૂપદાસ—અમદાવાદના સ્થાયી રહેવાશીતું તમારા જેવું શુદ્ધ વર્તન હોય શકે નહીં. એ તો જ્યુઇને માટે જીવ આપે એવા પુરુષોત્તું સ્થાન છે. મંદિરમાં રૂપિયા આપે, મહારાજની પધરામણી કરાવે, અને વરધોલામાં દ્રવ્ય ખરચે પણ આપણી આર્થ-ભૂમિના શ્રેયમાં એક પાઈ પણ આપે નહીં. આપણા ભરતખંડના સધળા ભાગ હું જોઈ વળ્યો છું, પણ ગુજરાતની સંસારી રીતભાત કંઈક વિચિત્ર તરેહની છે. શુદ્ધ વ્યવહારતું સુખ હું થોડે ધેર જોઈ છું. હલકા વર્ગના લોકમાં હું ને સુખ જોઉં છું તેવું પણ ઉચ્ચ વર્ગમાં નથી જોતો.

કુસુમ—આપના અવલોકનનો અમને લાભ આપશે ? આપની પેઠે અમને શેહેરે શેહેર અને ગામેગામની વ્યવહાર સ્થિતિ જાણવાનો પ્રસંગ નથી આવતો. અમારું જ્ઞાન ઉપલકિયું અને આપ તો નિસ્પ્રહ અને ખારીક નજરથી જોવાવાળા માટે આપ ને ચિત્ર આપશે તે યથાસ્થિત હશે અમે આ ચોમાસાના આર મહિનાને વાસ્તે દીક્ષી દરવાજાની બહાર એક બંગલામાં મુકામ રાખ્યો છે. આપ જો અમારી સાથે આવશે તો આપને કોઈ પણ પ્રકારની હરકત તહિ પડવા દઉંએ. અહિંથી અમારો મુકામ અડધા માઈલની પણ અંદર આવેલો છે.

વિશ્વસ્વરૂપદાસ—જેવી આપની ઇચ્છા. તમારું વર્તન જોઇ મારો આત્મા પ્રસન્ન થયો છે. હું મારો અથથિ તે ઇતિ સુધીનો અનુભવ ઠઠી સંભળાવીશ. આર્થભૂમિના લાભને અર્થ જ આ દેહ ધર્યો છે અને કોઈ પણ પ્રકારે એ ધર્મનું સાર્થક થાય એવી મારી ઇચ્છા છે. જુના વિચારના સંન્યાસીની પેઠે દક્ષા મારા પોતાના આત્માનું કલ્યાણ ઇચ્છીને ખેસી રહેવું મને ઉચિત નથી જણાતું. આર્થભૂમિનો જનસમાજ સુખી થાય એ મારું લેલો મને ગમે છે. મારા અનુભવની વાર્તાઓ પ્રસિદ્ધ થાય તો તેથી પણ લાભ છે એમ હું માનું છું. માટે આપની પ્રાર્થના, હું સ્વિકારું છું. મારી પાસે છે એ સિવાય વિશેષ ઉપાધિ હું રાખતો નથી.

પાણીની ટાંકી, શાહીબાગ વિગેરે સ્થાન જોતા અને મિત્રો વિશ્વસ્વરૂપદાસને સાથે લઇ ને બંગલે પાછા ફર્યા. જમીન પરવાર્થી પછી આશરે બે એક વાગે મહારાજ પોતાના ગુજરાતના પ્રવાસમાં થએલા અનુભવની વાત કહેવા માંડી—

તડ એકડા અને બ્રાહ્મણ.

બ્રાહ્મણો જે સમયમાં ખરા બ્રાહ્મણ હતા તે સમયમાં તેમના વિચારો અને આચાર પણ કેવલ શુદ્ધ અને ઉચ્ચ હતા. ઉદાર ચરિતાનાં ઘસુવૈવ કુટુંબિકં એ નિયમ મુજબ સ્વાર્થ રહીત હોવાથી સર્વે મનુષ્ય રૂપિત ઇશ્વરના રાખતા, વિદ્યાનું ખલ બ્યારે બોલું થયું સારે તેના પરિણામે અગ્નિ વધ્યુ. અગ્નિનો પરીવાર વૃક્ષો દર્પોમિમાનઃ ક્રોધઃ પા-
રુષ્ય મેવચ ॥ અગ્નિનં ચામિજાનસ્ય પાર્થ સંપદમાસુરોમ્ ॥ બ ૧૬ એ રીતે પ્રા-
દુર્ભાવ પામતાં સદન સદનમાં લડી પડી ચોગથી તડ થયાં. શિકારી જ્યમ શિકારને તગડે છે તેમ અગ્નિનો પરિવાર લાચાર થઈ પડેલા નામ ધારક બ્રાહ્મણોને બીઆખાન જંગલમાં તગડવા લાગ્યો છે (ઉત્તરોત્તર અધોગતિને પ્રાપ્ત કરવા લાગ્યો છે) જ્ઞાનથી જ અગ્નિ સંપરીવાર નાશ પામશે એ વાત મંદ્રાન્ધ્યા વિમરી ગયા છે અને તે દ્વારા (અગ્નિવડે જ) મૂખી થવા પ્રયત્ન કરતા જણાય જ લડી લડીને વિશાળ ક્ષેત્રમાં ભાગ વેહેતી નાખ્યા એટલે ક્ષેત્ર નાહાનું થવાથી મુન્દરાન પુરનો પાડ પણ ઉતરતો અંધ પડ્યો. એટલે વળી તેમાં એકડાના નામથી નહાતા નહાતા ભાગલા પાડવા આપણે તૈયાર થયા. હવે ધારી શકાય છે કે રા. બા. કાંટાવાળા મી. હરગોવિન્દસના અંધ દૂષનો આશ્રય મળતા મુખી બ્રાહ્મણ (પશુ-શિકાર) નો અગ્નિ (શિકાર) કમ છોડનાર નથી. મી. કાંટાવાળા કહે છે કે વિ-
ધવાઓ પુનર્લેખ કરશે સારે જ ન્યાયોમાં કન્યાઓની છત દેખાશે.

કન્યાની છતનો ઉપાય એકડા અને તડ તોડવામાં સ્પષ્ટ રીતે સમાવિષ્ટ છતાં અગ્નિનાં પિતૃભિરધી દેખાતો નથી. આવી સ્થિતિમાં અંધ ઉપર ક્યાની નજરે જોવાને બદલે (જ્ઞાનાં-
જન સલાહથી અગ્નિ ટાળવાને બદલે) જોએ ઔર જાહે ઉડા કુવામાં આપણને ઉતારવા માગે છે તેમને કાચે કેવું મોહક પાપ થાય છે તે વાચક પોતે જ જોઈ શકશે. મહારી બલા મણુ અન્યતુ પાપ જોઈ લ્યાં જ યોનાવવા નાટે નથી. પરંતુ પાપમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનારને આ-
પણું પોતાનાં સંઘાયરણથી તેમની ગણતરીની ભૂલ દેખાડી આપવાની છે. ઉન્હેવાળ, રોડવાળા, એકવાળ-એકવાળા ઇલાહિ મંડળો વચ્ચેની દિવાલો તોડી નાંખી અજમાયશ શરૂ કરો અને ધીરે ધીરે બ્રાહ્મણ એક જ ગણિત છે, અને તે પણ વેદ વચન પ્રમાણે મુક્તમાસીત વિદ્યાનું આલય (જ્ઞાનમૂર્તિ) છે એમ સિદ્ધ કરી આપણું ઇષ્ટ છે. શિકારીનો પરાજય કર્યા સિવાય પ્રાણ ત્રાણના બધા ઉપાયો બર્થ સમજવા જોઈએ.

બેશક પ્રથમ દૈનિક એકડા અને તડ કંઈક મુદ્દત પછે લાગ્યા હશે, અને તે લાગ-
વાનું કારણ સમાન આચાર વિચાર ઉપરાંત બીજી પણ ઉપયુક્તસવડો તે વખતે મળેલી હોવી જોઈએ. પરંતુ લાંબી મુસાફરીમાં એ બધું ટકી રહેશે કે કેમ એનો વિચાર તે વખતે થએલો જણાતો નથી. સર્ગાં બાઈ બહેનોમાં પણ એક સરખા આચાર વિચાર કાયમ રહેતા નથી તો પછી સમુદાયમાં ન રહે એમાં કુણું જાણું? સમાન આચાર વિચારવાળાએ એકત્ર થઈ, પરસ્પર સંબંધ વધારવા એ બધું ઇષ્ટ છે પરંતુ જુદા પડવું એ તો તદ્દન નહિ. ઈ-
ચ્છવા જેવું છે બદલે પાપ બરેલું છે અને તે પાપ એવું છે કે પાપની પરંપરાને વધારવું

ચાલે તેવું છે. દૃષ્ટાંત તરીકે આપણે તડમાંથી એકડામાં પેશીએ છીએ એટલે પાણું એકડામાં નેએણું સુખ કાલે કરી અદૃશ્ય થઈ જવાથી ચોખડાં-તેખડાં વગેરે કરવા લાગીએ છીએ, અને તેમાં સુખ લેશ થઈ દુઃખનો ભંડાર હાથ લાગે છે. કન્યાદાનનું મહત્વ નહિપ્રાય થાય છે, અને સાટાં કરવા પ્રસંગ આવે છે. આવા દાનનો મહીમા મૃતિકાની કન્યાદાન જેટલો પણ રહેતો નથી.

અપૂર્ણ.

સ્વર્ગની સુંદરીઓ.

લેખક:—અમૃતલાલ સુંદરજી પઢીઆર

અભિપ્રાય.

આ પુસ્તકની ભાષા સરલ ને સર્વને સમજાય એવી છે. સાધારણ સાફ વાંચી શકે એવાંને પણ શબ્દ કોશની મદદની જરૂર પડે એમ નથી. આ ભાષા સંબંધે બે મત છે તેથી આ ગ્રંથ કર્તાનો આવી ભાષા વાપરવામાં જે ઉચ્ચ ઉદ્દેશ છે તે તરફ મ્હારા ટીકાકાર મિત્રાનું ધ્યાન ખેંચું છું—

“કોઇ કોઇ મિત્રો એમ...કહે છે કે ત્હમારી ભાષા બહુ ગામઠી બની જાય છે તેથી કોઇ કોઇ વિદ્વાનોને એ ભાષા ગમતી નથી...આ બાબતના ખુલાસામાં મ્હારે કહેવું જોઇએ કે હું પોતે કાંઈ પઢિત હોવાનો દાવો કરતો નથી અને હું કાંઈ વિદ્વાનો માટે પુસ્તકો લખતો નથી.....કારણ કે વિદ્વાનો માટે તો ઘણાંએ મેદાનો પડેલાં છે...પણ શુનંદર કાઠીયાવાડના અબજુ ગરીબ ગામઠીયા લોકો સમજી શકે ને સુધરી શકે એવાં પુસ્તકો બહુ જ થોડાં છે માટે હું નો એવા ભાઈ બહેનો સાફ ગ્રંથો લખું છું” — (સાચું સ્વર્ગ-પ્રસ્તાવના પાનું ૯-૧૦).

ચોપડીના નામ ઉપરથી વાચકોએ એમ ધારી લેવાની જરૂર નથી કે એ પુસ્તક પુરૂષોને માટે નથી પણ ફક્ત સ્ત્રીઓને માટે જ છે; કારણ ‘સ્ત્રી’ પ્રાધાન્ય વિષય હોવા છતાં એમાં સ્ત્રી-પુરૂષ ઉભયને ઉપયોગી થઈ પડે એવી કેટલીક બાબતો પર સાફ વિવેચન કીધું છે. હાખલા તરીકે ધીરજ બહેનને તેમના પતિ વચ્ચે ચાલેલા પત્ર વ્યવહાર પરથી સુખી જીવનની કુંચી મળી આવે છે; મંજુલા દેવીના વૃત્તાંત પરથી સ્ત્રીઓને પુરૂષોની મદદની કપી દિશામાં જરૂર છે તે સમજાય છે; અને સ્ત્રી-પુરૂષની પ્રકૃતિનાં ગૂઢ તત્ત્વો પતિ પત્નીને સોંપવામાં આવેલી ધરતી ચાપણ (બાળકો) ની દૈનંદિય કેવી ને કેટલી રાખતી તે પણ જતાવવામાં આવ્યું છે.

સ્ત્રીઓને માટે આ પુસ્તક ખાસ બલામણુ કરવા લાયક છે—કારણ એમાં દરેક સ્ત્રીને પોતાની જાતને સુધરવાના, શીખતે સુધારવાના, સુખી થવાના, સુખી કરવાના આનંદી થવાના, ખીજતે આનંદી રાખવાના, આનંદ ફેલાવવાના રસ્તા દેખાડવામાં આવ્યા છે. સ્ત્રી

વર્ગને રસ પડે, સમજતુ સરલ પડે કયેલા સત્યો અત્યંત ન બાસે માટે કેટલાક ઉત્તમ આદર્શ રૂપ જીવન-દૃષ્ટાંતોથી આ માર્ગ લોભનીય બનાવવા મેયકર્તાએ સફળ પ્રયાસ કોધો છે. દાખલા તરીકે સ્વદેશ માટે ભોગ આપનાર પન્નમર્થી મીસ રોઝના, પરમાર્થ તત્ત્વ પર અધ નિરપેક્ષી મધુરી મૈયાનાં, ને મુગ્ધ મચ્છુલાદેવીના જીવન દૃષ્ટાંતોથી વાચનાગ્ના મગજમાં પડેલી છાપો જલદી બુસામે નહીં અતિ હલકા બાસતા રાધવાના ધર્મમાર્થી પણ જે તે યોગ્ય રીતે બજવાય તેા કેટલાના બાધિઓ દૂર કરી શકાય, વા યોડીક હોમતથી કેટલાનું અનિયત અટકી જાય ને તેને બદલે કાર્મિક બહું પણ કરી શકાય, વા બાગકોની યોગ્ય માવ જત રાખવાથી દેશને કેટલો ફાયદો થાય તીગેરે વીગેરે બાબતો પરથી પરમાર્થ વા દેશ-સેવા ગમે તેવી સ્થિતિવાળી સ્ત્રીથી સસારમાં રહીને પણ થઈ શકે છે એ બહુ અસરકારક રીતે પુરવાર કીધું છે. એ ઉપરાંત મદ, મોહ મત્સર ઈર્ષ્યા વગેરે દુર્ગુણો અયોગ્ય આ બૂલો, ને કંઠગી રૂઢીઓથી તદુરસ્તી પન્ન થતી માઠી અમરોના સ્પર્શકરણથી, તેમજ આરોગ્યના મામાન્ય પણ અતિ ઉપયોગી નિયમોની સગવડ સમજીતીથી મેયકર્તાએ સ્ત્રીઓને એક ધરવૈધ જ બદલ્યો છે એમ કહી શકાય. પાઠના બાગમાં પાડેલા સ્ત્રીઓના વર્ગ પરથી કંઈક આત્મ-પરીક્ષક-સ્ત્રી પોતે કયા વર્ગમાં છે તે જાણી શકશે, ઉપના વર્ગમાં જવાનો પ્રયાત્ન કરશે, પુસ્તકમાં કહેતાં સ્ત્રી-મડલો સ્થાપશે, દુરસંદને વખતે ગામ ગપાટા વા નોંધની કુંચની ન કરતા એવા મડલો દારા નવું નવું શીખશે ને શીખવશે-કુલમાં તે પોતે સ્વર્ગની સુંદરી બનશે, ખીજા કેટલીકને બનારો ને ભરતબૂમિમાં પ્રવર્તતાં તિમિરનો નાશ કરી આર્યોની ભૂમિને જ્ઞાન-જ્યોતિથી અજવાળશે.

વામન,

તરુણને મે બોલ.

મનુષ્ય જીવનનો મૂખ્યત્વે કરીને તરુણાવસ્થાનો કાળ સુઅવસ્થિત રીતે ગાળવાનું ધણું કઠણ કાર્ય છે, એવું આજની લોક સ્થિતિ પરથી કહી શકાય છે. આ વીસમી સદી માત્ર આપણા દેશને માટે જ નહીં પણ એકદમ સુદીની સુધારણાનો યુગ છે એમ આજ કાલ સર્વ લોક પ્રતિપાદન કરે છે, અને તેમનું આ પ્રકારનું પ્રતિપાદન મિથ્યા નથી એમ અમારે પણ કહેવું પડે છે તથાપિ પ્રાચીન કાળના કરતાં અર્વાચીન કાળની ધર્મશ્રદ્ધા, ની તિમત્તા, અને ઈષ્ટ સેવા જેવા ઉજ્જતીના મુખ્ય અને અકબાધિત તત્ત્વોપર ધણું ખરા જન સમાજની શ્રદ્ધા નથી એ વાત સુદમદદલીએ વિચાર કરનાર પુષ્કળ લોક કચુવ કરે છે ને તત્ત્વો 'સ્વર્ધર્મે નિષ્ઠને શ્રેય', 'માતૃદેવો મવઃ', 'પિતૃદેવો મવઃ', 'સત્યાન્નદયતિ પાપાનિ સત્યે સર્વ પ્રતિષ્ઠિતમ્', 'ધ્યાયન્મહેશમ્ જગદાદિકારણમ્', 'મજ્જગોવિંદ મજ્જગોવિંદ મોવિંદ મજ્જ મુદ્દમત્તે', અનુસાર એટલે સ્વધર્માચરણ વિષયે અત્યંત આશંકિત, માતપિતાપર ઈશ્વરતુલ્ય પૂજ્યાબાવ, સત્ય માર્ગનું અવલંબન અને ઈશ્વર સેવા, ઈલાદિ છે આ વેદતાજ વિદિત ધર્મતત્ત્વો પ્રમાણે વર્તન કરનાર મનુષ્યો આ સમયમાં મળવા દુર્લભ

છે. આ વિષય સ્થિતિ હોવાને લીધે અંતઃકરણ બ્રહ્મ યથાર્થી આપણામાંના ધણા પુરુષો અ-
નેક દુર્વ્યસનો તરફ પ્રવૃત્ત થયેલા દેખાય છે. વાસ્તવિક શરીરની સર્વોદ્દિયો સ્વતંત્ર હોવાથી
તે અંતઃકરણના પૂર્ણતામાં હોય છે; અર્થાત્ પ્રત્યેક ઉદ્દિય (ધણી તે માનેદિય હોય વા
કર્મેદિય હોય) પોત પોતાનું કાર્ય કરવાને સમર્થ છે એવી જો કે આપણને લાગે છે છતાં
પણ તે તે ઉદ્દિયોને પોતપોતાના કાર્ય બદલ અંતઃકરણ પ્રેરણા ન કરે તો તે પ્રત્યેકથી
કોઈ પણ કાર્ય સ્વતંત્ર રીતે થવું અશક્ય છે, એ પ્રત્યેક વ્યક્તિ કબુલ કરે એમ છે. એટલે
આપણું અંતઃકરણ એ જ આપણી સર્વ ઉદ્દિયોનું ખરૂં ચાલક હોવાથી તે જ જ્યારે વિપ-
રનાં સંધર્મ બંધનથી પરાવૃત્ત થઈ કર્તવ્ય શુન્ય અને તો તેના અમલ નીચેનો ઉદ્દિય વર્ગ
દુરાચાર પરાયણ થાય એમાં શું આશ્ચર્ય ? આ પ્રસંગે વળી આપણા સ્ત્રી વર્ગની નીતિ-
તાનો અને ધર્મશીલત્વનો થોડોક વિચાર કરવો આવશ્યક છે. આ યુગના સુધારાનું શિક્ષણ
આપણા સ્ત્રી વર્ગને અઘાપિ ઘણું બાગે મળેલું ન હોવાથી તેમની ધર્મનિષ્ઠા અને નીતિ
આ એ આજ પર્વત ઘણું અંશે કાયમ રહેલી છે એમ કહેવું એ કોઈ પણ રીતે અયોગ્ય
નહી ગણાય. એટલે આપણા સ્ત્રી વર્ગમાં નીતિ બ્રહ્મ અને ધર્મચાલ સ્ત્રીઓ સોમાં પાંચદશે
નહી હોય એમ નથી પણ તેટલા પરથી કેટલાક મનુષ્યો સ્ત્રી જાતીપર ઘણા જ ખોટા
દોષારોપ મૂકીને તો નિષ્કારણ નીચ કમવવા મથન કરે છે. આ માત્ર તેમનું અજ્ઞાન છે.
એમ કહ્યા સિવાય રહી શકાતું નથી. એટલે નિષ્પક્ષપાતપણે કિંવા નીચ્છીર વિવેક ન્યાયે
જોતાં આપણી ઘણીખરી સ્ત્રીઓ અઘાપિ સ્વધર્માચરણમાં તત્પર અને પવિત્ર છે. પરંતુ પુરુષ
વર્ગ તરફ નજર કરતાં તેમાંથી સેંકડે પચીસ પણ પૂર્ણ રીતે સદાચરણી અને ખરા નીતિ-
માન નીકળશે કે કેમ તેની મોટી શંકા છે. સારાંશ-આ તરફ ઘણાખરા સ્ત્રીવર્ગને આધુનિક
શિક્ષણ ન મળવાથી તે હજી સુધી પૂર્વ પરંપરાગત ધાર્મિક શિક્ષણના પ્રભાવથી નીતિસંપન્ન
અને સ્વધર્મ નિષ્ઠ છે એટલે આપણા સ્ત્રીવર્ગ ઉપર અઘાપિ દુરાચારોદિ પરંપરાનો અમલ
ખરાબર બેઠેલો નથી ત્યારે આપણા પુરુષ વર્ગની સ્થિતિ તેનાથી તદ્દન ઉલટી જ છે, એ
નિર્વીવાદ છે. પ્રસ્તુત વિષય ઘણો વિશાલ અને ગહન હોવાથી તે બદલ પૂર્ણ વિસ્તાર પૂર્વેક
લખવાનું અત્રે સ્થળ નથી તેથી તૂર્ત સક્ષિપ્તમાં લખી બંધિયના કાંઈ પ્રસંગ માટે તેને
સંખ્યામાં આવે છે. ઉપરના લેખથી એટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે આધુનિક મનવંતરથી સંદિગ્ધ
વ્યવહારીક ઉત્તમ સાધન સામગ્રીનો ઘણો સારો વધારો થયો છે. પરંતુ તે પ્રમાણમાં તેની
નાતિમત્તા અને સ્વધર્મ પરાયણતા વગેરે પ્રગતિનાં મૂખ્ય સાધનોના અમલ જનસમૂહના
અંતઃકરણપર જોઈએ તેવો થયો નથી પણ ઉત્તરો તેના ઘણું અંશે નાશ થતા જાય છે
એમ અમને તો લાગે છે, અર્થાત્ અંતઃકરણ ઉપર નીતિ અને ધર્મનો દાબ ન હોવાથી
તે ચંચલ અને ઉછૂંખલ થઈ જવાથી આપણો ઉદ્દિયો વ્યસન પરાયણ થાય એમાં તવાઈ
નથી. તેવાં વ્યસનોમાંના કેટલાંક તો અત્રે ચર્ચાને પણ યોગ્ય નથી, તે અનાવારાદિ છે જેને
માટે દરેક મનુષ્યે ઘણી જ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે. એટલું સૂચન માત્ર બસ છે. કેટ-
લાંક નજીક દેખાતાં વ્યસન જેવાં કે તમાકુ-મદ્ય-વગેરેને માટે અત્રે કંઈક કહેવાનો ભયાર
છે. તે પદાર્થ કોઈ પણ પ્રકારે જીવન માટે જરૂરનાં નથી. તેમજ તે પ્રકૃતિને દિલકર પણ
નથી, દરેક રીતે તે દાનિકારક છે. તે બદલ વપાર ખાતો કરાવવાની જરૂર નથી. કારણ દરેક
સુધરેલા પાંચાલ પ્રદેશોમાં પણ તેના વિરુદ્ધ ઘણો પ્રયત્ન પોષાર ઉઠેલો છે. અને તે લોકો

દીર્ઘકાળથી તેવાં દુઃખસનોના પંજામાં સપડાયલા છે; તેમાંથી મુક્ત થવાને જ્યારે અથાગ શ્રમ ઉઠાવે છે ત્યારે આપણે, જિપિ મુનિનાં જાળકે, જેને તેવાં વ્યસનનું કિંચિત્ જાન પણ પૂર્વે નહોતું તે તેમાં વધારે વધારે સપડાઇએ છીએ એ ફેટલું શોચનિય છે-માટે આટલા સચન માનથી તરણ વર્ગ પોતાનું કર્તવ્ય જાણીને તે પ્રમાણે વર્તવા યત્ન કરશે તો અવશ્ય આપણે અવનતિમાંથી ધીરે ધીરે ઉત્તરિતા માર્ગ પર આવીશું અને ઉત્તરોત્તર આપણા પોતાના તેમજ સમસ્ત પ્રજા વર્ગના કલ્યાણમાં સાધનભૂત થઇ 'ચક્રીશું-મતલબ પૂર્વજનોના જેવા પવિત્ર જીવન વાળા આર્યો બનવાને માટે આપણે યત્ન કરશે. જોઇએ. અને તેમ થવા માટે ઉત્તમ હૃદયની પ્રથમ આવશ્યકતા છે; અને ઉત્તમ હૃદય બળવાળો મનુષ્ય ગમે તે પદાર્થ સિદ્ધ અગર પ્રાપ્ત કરવાને શક્તિવાન થાય છે એ વાતનો વિચાર કરીને દરેક તરણજીવનને મારા શ્રમનું સાર્થક કરવા નમ્ર પ્રાર્થના છે—

પ્રભુ ! મારા તરણ બંધુઓને શુદ્ધ હૃદય આપી જગતમાં પુરુષોત્તમ પદ પ્રાપ્ત કરવાને બ્રાહ્મણાલી કરો.—અસ્તુ.

પરિખ. મણિલાલ કેશવલાલ.
રીચીરાડ. અમદાવાદ

બ્રાહ્મણોમાં થતી હીલચાલો.

ઓમ.

શ્રી ભારત વર્ષ ઐદિવ્ય બ્રહ્મ સમાજ પ્રસિદ્ધિ પત્ર.

સમગ્ર ઐદિવ્ય જ્ઞાતિને અને બ્રાહ્મણોની ઉત્તરિતામાં જેઓ હિત ધરાવે છે તે સર્વે મનજનોને આ પ્રસિદ્ધિ પત્રથી જણાવવામાં આવે છે કે શ્રી ભારત વર્ષ ઐદિવ્ય બ્રહ્મ સમાજના મંત્રી રા. ગ. શિવશંકર બાપાલાલ રાવળે નથા રા. રા. ચંદુલાલ મોહનલાલ રાવળે રાજનામાં આપવાથી તેમની જગ્યાએ વિરમભામવાળા રા. રા. દલસુઅરામ મનલાલ દરે (ઠેકાણું ખાડીયામાં ડિંગલોઝ જ્ઞેશીની પોળ, મુ. અમદાવાદ) તે સમાજના સામાન્ય મંત્રી (જનરલ સેક્રેટરી) નીમવામાં આવ્યા છે, માટે હવે પછી આ સમાજના અંગનાં સર્વે પત્ર વ્યવહારો કામે તેમની સારથે કરવા, તેમજ આ સમાજને લગતા ઈંડોમાં જેઓએ નાણાં ભર્યા હોય પણ હજી સુધી મોકલાયાં ન હોય તેમણે તથા હવે પછી જેઓને કાંઈ ભરવાની હમ્મજ થાય તેમણે તે રકમો તેમના ઉપર, ઉપર જણાવેલે ઠેકાણે મનીઓરડરથી કે ખીજી રીતે વેળાસર મોકલી આપવી. તેની રીતસર છાપેલી પહોંચ તેમના તરફથી સમયસર મોકલી આપવામાં આવશે.

શ્રી આનંદાશ્રમ
ખીલખા-કાઠિયાવાડ.
સંવત ૧૯૧૮ ના પોસ વદી ૪
સોમવાર તા. ૮-૧-૧૯૧૨

નથુરામ શર્મા.
પ્રમુખ

શ્રી ભારત વર્ષ ઐદિવ્ય બ્રહ્મ સમાજ.

અમદાવાદ શ્રીગોમતીવાળ હિતેચ્છુ સમાજનો સને ૧૯૧૧ ની સાલનો વાર્ષિક રિપોર્ટ

અમારા તરફ મોકલવામાં આવ્યો છે, તે વાંચી આનંદ થાય છે. આ

અમદાવાદ સમાજની સ્થાપના આજથી ચાર વર્ષ ઉપર કરવામાં આવી હતી;

અને તેનું જન્મ સ્થાન ગોધાવી છે, એ ઘણું જ ઉત્સાહ બતાવનાર

ચિન્હ છે. ગોધાવી પાછળથી શાખા સભા થઇ મુખ્ય સ્થાન અમદાવાદ થયું તે પણ ગોધાવી

સમાજની ઉચ્ચ સહાયતા બતાવે છે. ગુજરાતમાં ગોમતીવાળ પ્રાદાણોની સંખ્યા ઘણી નથી.

આશ્ચર્ય તેમની વસ્તી બે હજારની અંદર હશે, અને તે પણ બેતાળીસ ગામની અંદર વહે-

ચાયલ હોવાથી અન્યોન્ય સહાય અને એકમ કરવાનું સાધન આ સમાજ થઇ પડે એ સ્વા-

ભાવિક છે. ચતુર્થ વર્ષથી સમાજનું ક્ષેત્રવિદ્યાળ કરવામાં આવ્યું છે તે ખરેખર પ્રસંશનીય

છે. સમાજ અભાર મુધી જે જે કામ કરતી આવી છે, અને હજી કરે છે, તે ખરેખર

ધણું જ ઉપયોગી છે. આ ગાતિની સંખ્યા નહાની છે. માટે જો તેની વસ્તીની ડીરેક્ટરી

કરવામાં આવે તો તે ઘણું જ ઉપયોગી થઇ પડે ડીરેક્ટરી ગામ તથા કુટુંબવાર કરવામાં

આવે, અને તેની સાથે ગોમતીવાળના ઉત્પત્તિ આદિ શાસ્ત્રીય પ્રમાણસર બતાવવામાં આવે

અને ગાતિના રીત રિવાજોનું સ્પષ્ટીકરણ કરી ત્યાજ્યનો ત્યાગ કરવાના વ્યવહાર ઉપાય બતા-

વવામાં આવે તો નહાની ગાતિમાં મુદ્દારો સહજમાં સહાય થઇ થકે. અમે આશા રાખીએ

છીએ કે અમારી આ સુચના ગોમતીવાળ સમાજના અગ્રેસરો ઉપાડી લેશે અને તે સમાજ

આખી ગાતિનો અબુદુદ્ધ સાધવામાં યશસ્વી નીવડે એ અમારી અંતિમ પ્રાર્થના છે.

સરખેજ રા. રા. ચુનીલાલ મુલજના પુત્ર મણીલાલને ઉપનયન સંસ્કાર કરવામાં આવ્યો

હતો. તેમણે લોક ૩૬૬ની સાથે જેમ અને તેમ શાસ્ત્ર પ્રમાણે ક્રિયા કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો,

અને તે પ્રસંગે રા. રા. બા. જ. લાઇબ્રેરીમાં ૩. ૫) અંગ્રેજી સ્કૂલમાં ૩. ૧૫) ૩. ૩)

વનિતા વિદ્યામમા ૩. ૨) સંધ્યાકલાસમાં તેમણે આપ્યા હતા, અને સ્કૂલમાં તથા કન્યા-

શાળામાં તેમના તરફથી પતાસાં વહેંચવામાં આવ્યા હતાં.

આ પછી મહા વદી ૧૩ ને રોજ રા. રા મોહનલાલ નારણજી જેઓ

હાલમાં રા. રા. બા. જ. લાઇબ્રેરીના સેક્રેટરી છે, અને સત્ય શોધક મંડળના એક આગે-

વાન ગૃહસ્થ છે, તેમના ચી. કનૈયાલાલ ના યજ્ઞોપવિત તથા પુત્રીના લગ્ન પ્રસંગે

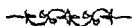
ગાતિ મોગત હોવાથી ગામના આગેવાન મંડળ તરફથી નિયમસર રા. રા. મુલજી સમારક

ફંડમાંથી રા. કેશવલાલ જમજીવન જેઓ મેટ્રીકમાં એણે સાલપાસ થયા છે, તેમને માન

આપવામાં આવ્યું હતું. અને તે પ્રસંગે લાઇબ્રેરીના ફંડમાં સારી રકમો બચાઈ હતી.

ગુજરાતના પ્રખ્યાત કવિ ધીરજરામ નરભેરામ

પુરાણી ઉદ્દે કાકાનું મરણ.

બહુના એક જુના અને જાણીતા કવિ શ્રી ધીરજરામ નરભેરામ પુરાણી ઉદ્દે ધીરજ કાકા મર્ધ તા. ૧ લી માર્ચ ૧૯૧૧ ને દિવસે બહુ ખાતે સ્વર્ગવાસી થયા છે એ જાણી સૌ દિવંગીર થયા છે. મરહુમ કવિને ધીરજ કાકાના નામથી ગુજરાત અને કાઠીઆવાડના નહાના તેમજ મોટા નોકરો તેમજ મોટા મોટા અમલદારો સારી પેઠે યોગજતા હતા, મરનાર જે માસ થયાં જલોદરની બિમારીથી પીડાતા હતા, અને તેજ રોગથી ૬૫ વર્ષની વયે તેઓ મરણ પામ્યા છે. મરહુમ એક કુદરતી કવિ હતા, ગુજરાતી ભાષાની સંપૂર્ણ કેળવણી લીધા ૫૬ થોડીક અંગ્રેજી કેળવણી પણ લીધી હતી. તેઓએ શરૂઆતથીજ બહુના પોલીસ સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટના સિરસ્તેદારની નોકરી કરવા માંડી હતી, તેમની નોકરીથી સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ એને કલેક્ટર સાહેબ પણ ખુશ થતા પણ વર્ષ એ નોકરી કર્યા પછી તેમને રેવન્યુખાતામાં ટ્રેઝરરની જગ્યા આપવામાં આવી હતી, અને ત્યાં પણ તેમણે પોતાનું કામ સારી કુશળતાથી કર્યું હતું. પછી હજુર ડીપોટી કલેક્ટર પાસે સીટી સરવે સિરસ્તેદાર હતા, જ્યાંથી તેમણે પેન્સન લીધું હતું. મરહુમ ઉપર બહુના દરેક જાતના લોકોની અપૂર્વ પ્રીતિ હોવાથી તેઓ એ કોર્ટમાંથી વરધોડો કઢાડી તેમને ઘેર પહોંચાડી એક અપૂર્વ માન આપ્યું હતું કે જેવા પ્રકારનું માન કોઈ પણ પેન્સનર અમલદારને મળ્યું નથી, તેઓ દમેલાં હસમુખા સ્વભાવના એક નિરુદ્ધ મહા પુરૂષ જેવા હતા તેઓના કુટુંબમાં ગમે તેવાં કારી મરણ થતા તોપણ તેઓ ઝડી રહ્યા નથી, બ્યારે ત્યારે તેઓ પ્રમત્ત રહેતા અને મજરી લીલાને માન આપતા, તેઓએ માયાને જીતી હતી. તેમને પોતાના કુટુંબના નહાના બાળકો ઉપર માયાવી પ્રેમ નહોતો તેમને વિદ્યાદાન આપવામાં અતિ પ્રેમ હતો તેઓ જીવતા છતાં જીવનમુક્ત જેવાજ હતા, મરહુમે પિંગળ શાબ નિદાનમાં શીખી લીધું હતું છતાં તેમની કવિતાઓ એવી કુદરતી રીતે બનતી કે તેમાં પિંગળમાં કહેવા જેવા દોષો જણાતા નહિ એ એક કુદરતી બક્ષિસજ હતી, તેઓ જે સમયે જોતુંએ તેવી યોગ્ય માણસને માટે યોગ્ય કવિતાઓ બનાવી શકતા હતા, ગુજરાતની સાહિત્યની શોખીન પ્રજાએ અને સાહિત્યના ઉપાસકોએ તેમજ મરહુમ કવિશબ્દના મિત્રોએ કવિશ્રીની યાદગીરી જાણવધી જોઈએ.

હિંદુ, પારસી, સુન્નતમાન, અને ક્રિશ્ચનો માટે તેમને લાવક યજ્ઞ પડે એવી ભાષા અને એવાજ ભાવવાળી કવિતાઓ રચતા હોવાથી સર્વ તેમના ઉપર ખુશી રહેતા, મરહુમે કવીશ્વર દલપતભાઈ કાશાભાઈને બહુમાં બ્યારે માન આપ્યું ત્યારે એક સુંદર ભાવવાળી કવિતા બતાવી હતી. આ કવિતા એક આદર્શ કવિને યોગ્યારે તેવી છે અને તે દલપત કાશ્યામાં શરૂઆતમાં મુકવામાં આવી છે, કવિ ધીરજકાકાની કવિતાઓ તામલર સરકારમાં

પણ વખણાઈ છે. તેઓની કવિતા નવાં વાંચનમાળામાં નજરે પડે છે એ કે તેમણે ૬, ૬. ૬ ની પેઠેનામ મુક્યું નથી છતાં તેમનું નામ અમર થયું છે, મરહુમે “અંગેશ વર્ણન” નામની કવિતાઓ રચી હતી અને તેની પાંચ દશ હજાર કોપીઓ મફત વહેંચવામાં આવી છે તે ઉપરાંત બીજી ઘણી કવિતાઓ. બનાવી છે પણ તે કવિધીએ અવસ્થિત રાખી નથી. મરહુમની સર્વ કવિતાઓનો સંગ્રહ થાય તો ગુર્જરાતી વાંચકો ઉપર એક પ્રકારનો ઉપકારજ થશે અને કવિની કીર્તિ પણ જલવાહ રહેશે. કવિ નર્મદાશંકર, કવિ દલપતરામ, કવિ બાલાશંકર, આપણા મરહુમ કવિ ઉપર બહુ સ્નેહ રાખતા કારણ કે તેઓ સર્વ યુવાવસ્થામાં ભેગા થઈ કવિતાઓ રચતા એટલુંજ નહીં પણ અનેક તરેહનો આનંદ ભોગવતા. કવિરાજ ધીરજકાકા પરોપકારી હતા, ગમે તે નાતનો કે ગમે તે જાતનો દુઃખી માણસ તેમના પાસે જઈ પોતાનું દુઃખ કહેતો ને વખતે તેને તન મન અત્યંત ધનથી મદદ આપતા, ખીજાઓ પાસે અપાવતા. કેટલાક નોકરી વગરના માણસોને નોકરીઓ અપાવતા, તેઓ અભેદ બાવનાતાજ ઉપામક હતા, જગતમાં તેમણે કાંઈ સાચું બેદ રાખ્યો નહોતો, મને ઉપર પરોપકાર કરવો એજ તેમનું જીવનવૃત્ત હતું, એ વૃત્ત તેમણે સારી પેઠે પાળ્યું છે. મરહુમ કવિ બહુ રમુજી હતા, બાદશાહ અકબરના દરબારમાં હાજર જવાબી જેમ બારબત્ત હતો તેમ મરહુમ ભરૂચમાં એક બીરમલ સમાન હતા, તેઓ જ્યાં જ્યાં જતા ત્યાં સર્વને હસાવો ખુશી કરી દેતા હતા. હરનો ચહેરો અને નિસ્વાર્થ વૃત્તિ એ એ એક ઠેકાણે હોતાં નથી તે મરહુમ કવિમાં હતું પોલાસ ખાતાની નોકરી દરમ્યાન ભરૂચમાં જે જે અંગ્રેજી કલેક્ટરો આવતા તેમને ગુર્જરાતી બોલા શીખવતા, મરહુમને ૧૦ વર્ષની વયે એક પુત્ર પ્રાપ્ત થયો છે. તેઓ પોતાની પાછલ શ્રેષ્ઠ્યુએટ બનીજાઓ તથા મોટું કુટુંબ મુઢી ગયા છે હથર એમના આત્માને શાંતિ આપો.

હાલિબાઈ રામચંદ્ર મહેતા.

બ્રાહ્મણ.

વહી સંધિની, અમરૂતિઓમાં બ્રાહ્મણ પશુ એક છે આ દિવ્ય વિભૂતિ આ સુખડલના આર્ચવર્તેને સમલકૃત કરેછે. તેઓ સુદેવો કહેવાયછે તે યથાર્થ છે; ઇતર દેશમાં આંગલીતો, ટેરતે ગણી શકાય; એટલા મહાશયોથી તેઓ ધન્યમન્યમાન યાયછે; તો આ યાતકર્મમૂર્તિ આર્ચવર્તેમાં અનાદિ કાલથી તેઓ અપરિગત સંખ્યામાં ઠેકાણે ઠેકાણે ને મલી આવે છે, એ અક્ષતેજીની કેમ કે બ્રાહ્મણો, વિશ્વપ્રભાણુ વેદના દર્શક તથા સ્મારક છે; એટલુંજ નહિ પણ લોકસંપ્રદાયે સદાયરણે તત્ત્વોદિત ધર્મેના પ્રચારક તથા રક્ષક છે, કેમકે યદ્યપ્ત કર્મ શ્રેષ્ઠ આવરે છે, તેજ કર્મ ઇતરજન તદ્વગત આવરે છે. તે શ્રેષ્ઠ ને લૌકિક વા વૈદિક પ્રભાણુ કરેછે, તેને લોક અનુવર્તે છે. માટે ને કે તેઓને પ્રાપશ્યીપ્રાપ્ત કરવાનાં વિશેષ ન હોતું, છતાં લોકસંપ્રદાયે કર્મ કરતાં; કેમકે તેઓના વર્તમે મનુષ્યો સર્વશઃ અનુસરતા હતા તેઓ કર્મ ન કરત તો લોક વિલવ થાત, અને સાંકર્ય યદ્ય લોકરચના તદ્દ યાય; માટે જેમ અવિદ્યાન કર્તૃવાગિમાન ક્ષલાભિસંધિએ આસક્ત યદ્ય કર્મ કરેછે, તેમ તે વિદ્યાન પૂજ્ય બ્રાહ્મણો લોકસંપ્રદાના ચિકીર્ષુ યદ્ય કર્મ અસક્ત કરતાં. અથ કર્મસંગીઓનો શુદ્ધિભેદ ન કરતાં પણ યુક્ત યદ્ય સમાચરણે, સર્વ કર્મ પ્રવર્તાવતા. તે પૂજનીય બ્રાહ્મણોની આગાધતા ન મળી, ઉદ્ભવરાહિના અપવાદો આપવા, એ પોતાની હુંકશુદ્ધિના નમુના છે, એટલુંજ નહિ પણ મન્ત્રધિકાવત્ યાયછે. જેમ મત્ત હસ્તિ સર્પ સામું ધૂલ ઉરાડેછે, પણ તેથી સર્પ મલિત થયે તો નથી પણ હસ્તિજ યાયછે. તેમ અર્થેની પરીક્ષા ન કરતાં આવડે, તેમાં તે અર્થેની દાનિ નથી માટે, મરકટમણિવત્ કરતું ઉક્ષિત નથી એક અરણ્યમાં એક વાનરા શુધાવર કરતો હતો એક વક્ષના મૂળ આગળ ચાકચક્ર જેષ્ઠ, લાં ગુણો અને તે વસ્તુ લીધી, હાંચી મેઠા ગર્ભા નાખી અને ઘાંતે ખુબ ખખડાવી, પણ કંઈ રસ ન મલવાથી કોષથી દૂર તડકામાં ફેંકી દીધી. જીવર દષ્ટિ કરતાં અરણ્ય દીઠું. કદે, વક્ષારોહણ કરી વખાણી વખાણી તે ખાધો તે સમયમાં દેવવંશાત્ એક વણનરો નતો હતો. તેને ઉઘાં આસન ઉપરથી સ્પર્શતપથી ચક્રચક્રમાન થતી વસ્તુ જેષ્ઠ. લાંચી ઉતરી, જઈ, હાથમાં લીધી, તો તે વસ્તુ એક અસુખ મણિ જણાયો. શ્રી હથરને ધન્યવાદ આપી, પોતે કૃતાર્થ થયેલો સમજી, ખીસામાંથી તપખીરની સુવર્ણપેટી કહાડી તે નાખી દીધી, અને સુવર્ણમાં લપેટી તેમાં તે સુકી જાતી મજામાં સુકી ચાલતો થયો. તેમ પરીક્ષા ન થવાથી અર્થને દાની, તથી, પણ પરીક્ષકને છે જેમ કરકટ જોરમાં મગ થયો અને વણનરો જોષતી પણ હલકી એવી તપખીર નાખી

તત્સથાને રજળતાં મણિનો ઉદ્ધાર કરી તેમાં મુકી છાંતી સરસો રાખ્યો, તેમ વેદ તથા બ્રા-
 હ્મણ માટે છે. પરીક્ષક અવિદ્યાવશાત્ અમરાંશયાદિએ મોહિત હોય, તો તેમાં તે અર્થની
 ક્ષતિ થતી નથી. માટે જેમ કમલો યથેવાની પીળા દ્રષ્ટિને નિવર્તક તેની પિત્તદોષની શુદ્ધિ
 છે, તેમ પરીક્ષકની અવિદ્યા, તેજ વેદ બ્રાહ્મણાદિ-સદર્થની ખરી ખુખી નીરખાવતા અંતરાય
 આદરે છે. તેની નિવૃત્તિ થયે હાથના કંકણને ઈર્ષ્યુની અપેક્ષા રહેશે નહિ. એ જુદેવોનો
 ઉપકાર પ્રાણિમાત્ર પર છે, કેમકે શ્રુતિ સ્મૃતિના દર્શક તથા સ્મારક છે, માટે વિશ્વવ્યવસ્થા
 કરનાર તેઓ છે. કેમકે શ્રુતિ સદાચાર એ ધર્મ મૂલ્ય છે, અને ધર્મપ્રતિષ્ઠિત આ વિશ્વ છે.
 તેઓએ વિશ્વપ્રમાણની દક્ષા થવા જે ઉપાયો ચોળ્યાં છે, અને રજસ્તમેણુજીના ઉદ્દેશમાં સ-
 વ્યથિ યજ્ઞ સર્વોત્કર્ષ કરવા સતત-મંડ્યા રહ્યા છે, તેવાઓને મિથ્યાપવાદો આરોપી હલકા
 પાડવા, એ તો કૃતમ્ભતા છે. ખીજી વર્ણોનો અપકર્ષ નથી થયો શું ? જો છે, તો આઘવર્ણ
 ઉપરજ યામાટે સઘલો દોષબાર આરોપવો ! એ તો સદોપસંદવત પરસ્પર વ્યાધાત છે. એ
 કુસંપે આ પૂજ્ય આર્પાવર્તને દુખારી, હિંદુર્યાનં બનાવી લાંબો સુવાડી-દીધો છે. પ્રાણને તે
 આયંત દુઃસહ છે. તેથી અન્યોન્યાશ્રયથી પરસ્પરની પ્રતિજ્ઞા કરવી એ પ્રત્યેકનું પ્રાથમિક ક-
 તંવ્ય છે. માટે ખીજી વર્ણો પોતપોતાના ધર્મમાં નિરત રહેશે તો બ્રાહ્મણને સ્વચિતિ સુધા-
 રતાં વિશેષ અંતરાયો નથી. તેઓ અધ્યાત્મપ્રસાદના રક્ષક છે, તેથી સર્વના પ્રાપ્ત્યર્થથી ભગ-
 રૂક થવા વિલંબ થશે નહિ. કેમકે વિશ્વવર્માંથી વિશ્વનો પુનઃ પુનઃ ઉદ્ધાર તેઓજ કરે છે.
 માટે પોતાની કુપમંદુકવણ દુઃકબુદ્ધિ જેમ દોરવે તેમ એજા કરવી યુક્ત નથી, પંથુ હાનિ-
 કારક છે. બ્રાહ્મણ જુદેવ તે જુદેવજ છે. તેઓ અધ્યાત્મપ્રકર્ષની પરાગ્રાહએ પોંચ્યા હતા.
 તેને ગ્રાપક તેઓનો વિદ્યારભાગર છે. આધ્યાત્મિકપ્રસાદે વિશ્વવિદ્યાનો ઉપદેશ સ્વતંત્ર કીધો
 છે. ધરત્ર પ્રજાની માફક નકલ કીધી નથી, માટે મંડતભસ્યાદિ તેઓ ખરા હતા, જેની
 સોલમી કલાને હજીસુધી ધરત્રપ્રજા પોંચી ચકી નથી. તેણે જાણનારો તેવો અધિભાર જો-
 ધએ. એવા જુદેવોને ન પારખી વગાવવા એ રામદર્પક કથા છે.

જનનાદાસ પુત્રમંગળી પુષ્ટ કૃત શ્રીમદ્ધ્યોગાર્તુ શાસન.

ગુર્જીર બ્રાહ્મણ.

સમગ્રજાતિ સંવદર્શ્ય સર્વો મનાસિજ્ઞાનતામ્ । સમ્માનો મંદુસ્તિર્નિતિ સ્સમાનો
સમાન મન સ્મૃદ્ધિ સ્તિર્મેધામ ॥ સમાન મન્મથમિન્નવયેવ । સમાનોઽ આર્જુન
સ્સમાના હંદયાનિવ ॥ સમાનમસ્તુ યો મનોયથાવસ્તુસદાસ્યતિ ॥ કૃત્વેદ.

બાવાર્થ:—મનુષ્યો! એક જ યાત્રો, વાણીનાં, વિચારનાં અને કર્મનાં એકતા રાખી
તમારા સમાનત્વ કર્તે ય અને કારે સમાન હો, તમારો ઉદ્દેશ સમાન હો, તમારા વિચાર
સમાન હો, તમારી ગૂઢ કાર્ય દક્ષતા સમાન હો, એમ મારી શિક્ષા છે. તમારી ઇચ્છાઓ
સમાન રી, તમારું હૃદયો એક જ યાત્રો, તમારા મન એક જ યાત્રો કે જેથી કરીને તમારા મા
માઠ એકના થા. હો અમિદેવ અમારી આ ઇચ્છા તમ કરો.

પૃષ્ઠ ૩, અંક ૧૦

[ચાસિક]

ચૈત્ર સવત ૧૯૬૮

તાન્ત્રી—હરજીવન ત્રિભુવન ત્રિપાઠી. સરખેજ

પ્રકાશ અને વ્યવસ્થાપક રામચંદ્ર હરજીવન ત્રિપાઠી—અમદાવાદ.

ન્યાય.	૧૮૮
કર્મિનવસ્તુ રા. રા મજીવાન ઇમારામ બટ	૧૮૦
તડ એકડા અને બહુ બહેન શ્રમિભિ નાણુજી	૧૮૪
રામાર ચિનત્વ અંગેકન ગ ગ મહા ૧૦ બાર્થિંકર બટ	૧૮૮
મોસ માગેટ હ નોગલ. રા મેન્ડુએટ.	૨૦૫
હાહોદામ વસતા મોઢ આહોયો વિરે કેટલીક બહુવા ભોગ હકીકત	૨૦૭
ન. રા મુલાત પરસોતમરાય	૨૦૭
એકપત્ર રા રા રેવાસર રામેશ ઉપાધ્યાય ગધેવાડકર	૨૧૦
કાઠીયાવાડી ચાતુર્વર્ણ્ય મોઢ ગ નિ મળની બીજી સભા...	૨૧૨

વાર્ષિક લવાજમ દયાલ ખર્ચ સુદાત રૂ ૧ અગાઉથી.

૧૪ વ્યવહાર—વ્યવસ્થાપક ‘ગુર્જર બ્રાહ્મણ’ ઓફિસ હનુમાનની ખાડી—અમદાવાદ.

અમદાવાદ—મી ૧૦ મુનિપત્ર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કંપની પ્રિન્ટિંગમા મે તી.

તત્સથાને રજાતાં મણિનો ઉદ્ધાર કરી તેમાં મુકી છોડી સરસો રાખ્યો, તેમ વેદ તથા બ્રા-
 હ્મણ માટે છે. પરીક્ષક અવિદ્યાવશાત્ બ્રમશંકસાદિએ મોહિત હોય, તો તેમાં તે અર્થની
 ક્ષતિ થતી નથી. માટે જેમ કમલો થયેલાની પીળા દ્રષ્ટિને નિવર્તક તેની પિત્તદોષની શુદ્ધિ
 છે, તેમ પરીક્ષકની અવિદ્યા, તેજ વેદ બ્રાહ્મણાદિ સદર્થની ખરી ખુબી નીરખાવતાં અંતરાય
 આદરે છે. તેની નિવૃત્તિ થયે હાથના કંકણને ઈર્ષ્યુની અપેક્ષા રહેશે નહિ... એ ભુદેવોનો
 ઉપકાર પ્રાણિમાન પર છે, કેમકે શ્રુતિ સ્મૃતિના ઈશંકે તથા સ્મારક છે, માટે વિશ્વવ્યવસ્થા
 કરનાર તેઓ છે. કેમકે શ્રુતિ સદાયાર એ ધર્મ મૂલ્ય છે, અને ધર્મપ્રતિષ્ઠિત આ વિશ્વ છે.
 તેઓએ વિશ્વપ્રમાણની રક્ષા થવા જે ઉપાયો યોજ્યાં છે, અને રજસ્તમોગુણના ઉદ્વેગમાં સ-
 ત્વશ્ચ લિ યષ્ઠ સર્વોત્કર્ષ કરવા સતત-મંડ્યા રચ્યા છે, તેવાઓને મિથ્યાપવાદો આરોપી હલકા
 પાડવા, એ તો કૃતમ્ભતા છે. બીજી વર્ણોનો અપકર્ષ નથી થયો શું ? જો છે, તો આદ્યવર્ણ
 ઉપરજ શામાટે સંધસો દોષમાર. આરોપવો ? એ તો સદોષસંદેવત પરસ્પર આવાંત છે. એ
 કુસંપે આં પૂજ્ય આર્યાવર્તને હુમ્પાડી, હિંદુસ્થાન બનાવી લાંબો સુવાડી દીધો છે. પ્રાતને તે
 અત્યંત દુઃસહ છે. તેથી અન્યોન્યાશ્રયથી પરસ્પરની પ્રતિજ્ઞા કરવી એ પ્રત્યેકનું પ્રાથમિક ક-
 તેવ્ય છે. માટે બીજી વર્ણો પોતપોતાના ધર્મમાં નિરત રહેશે તો બ્રાહ્મણને સ્વસ્થિતિ સુધા-
 રતાં વિશેષ અંતરાયો નથી. તેઓ અધ્યાત્મપ્રસાદના રક્ષક છે, તેથી સર્વના પ્રાયુર્ધથી ભૂગ-
 રક થવા વિલંબ થશે નહિ. કેમકે વિશ્વવમાંથી વિશ્વનો પુનઃ પુનઃ ઉદ્ધાર તેઓજ કરે છે.
 માટે પોતાની કુપમંડુકવત્ત હુંકણુદિ જેમ દોરવે તેમ એજા કરવી યુક્ત નથી, પણ હાનિ-
 કારક છે. બ્રાહ્મણ ભુદેવ તે ભુદેવજ છે. તેઓ અધ્યાત્મપ્રકર્ષની પરાંદાશાએ પોંચ્યા હતા.
 તેને ગ્રાપક તેઓનો વિદ્યારતાકર છે. આધ્યાત્મિકપ્રસાદે વિશ્વવિદ્યાનો ઉપદેશ સ્વતંત્ર કીધો
 છે. ઇતર પ્રજાની માફક નકલ કીધી નથી, માટે ઋતંબરાદ્યાદિ તેઓ ખરા હતા, જેની
 સેલમી કલાને હજીસુધી ઇતરપ્રજા પોંચી ચકી નથી. તેજે બાણનારો તેવો અધિધારિ જો-
 ઇએ. એવા ભુદેવોને ન પારખી વગોવવા એ રોમહર્ષકે કયા છે.

ગુર્જર વ્રાહ્મણ.

સગચ્છદ્ય સંવંદ્ય સ્વો મતાસિજાનતામ્ । સુમાનો મજ્જસ્તમિતિ સ્સમાનો
સમાન મન ર્મહ ચિત્તમેષામ ॥ સમાન મન્ત્રમ્મિતનન્ત્રયેષામ । સમાનોઽ ધાત્વૈતિ
સ્સમાના દ્વદવાનિ ॥ સમાનમેસ્તુ વો મનોયથાવસ્સુસદ્દાસાતિ ॥ ઋગ્વેદ.

ભાવાર્થ:—મધુઓ એકન યાઓ, વાણીમા, વિચારમાં અને કર્મમા એકતા રાખો.
તમારા સમાનનું ઈર્ષ્ય અને કાર્ત સમાન હો, તમારો હોશ સમાન હો, તમારા વિચાર
સમાન હો, તમારી મૂઢ કાર્ય દક્ષતા સમાન હો, એમ મારી શિક્ષા છે તમારી ધૃત્યો
સમાન હો, તમારા હૃદયો એકત્ર યાઓ, તમારા મન એકત્ર યાઓ કે જેથી કરીને તમારામાં
માઠ એકતા થાય. હો! અગ્નિદેવ અમાની આ ધૃત્તિ તુલ કરા.

વર્ષ ૩, અંક ૧૦

[માસિક]

ચૈત્ર સવત્ ૧૯૬૮

તન્ત્રી—હરજીવન ત્રિલુવન ત્રિપાઠી. સરખેજ

પ્રકાશક અને વ્યવસ્થાપક રામચંદર હરજીવન ત્રિપાઠી—અમદાવાદ.

ન્યાય.	૧૮૬
વર્ણવત્તુ. રા. '૧ મણીલાલ ઝમારામ બટ'	૧૮૦
ત્ર એકડા અને યજ્ઞાણ બહેન રૂકિમણિ નાણુજી	૧૮૪
ચસાર મિત્રનું અવનોદન રા રા મહાનંદ ભાર્ગવચંદર બટ	૧૮૮
મીસ માથેટ ઇ નોગલ રા મેન્ડુએટ	૨૦૫
દાહોઆ વસતા મોદ બ્રાહ્મણો વિરો કટલીક, બજારવા ભેગ હકીકત							
૧ રા મડવાલ પરસોતમરાય	૨૦૭
એકપદ રા. રા. રેવાલકર રમેશ્વર ઉપાધ્યાય પિવાલકર	૨૧૦
કળીયાવાડી ચાતુર્વર્ણીય મોદ ગ્રામિ મહાત્મી બીજી સખા...	૨૧૧

વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સુદાત રૂ ૧. અગાઉથી.

પદ વ્યવહાર-વ્યવસ્થાપક 'ગુર્જર વ્રાહ્મણ' ઑફિસ હવેમાનની ખડકી—અમદાવાદ.

અમદાવાદ-થી અંબુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કંપની લિમિટેડમા મોતીનાન સામગ્રહાસે છાપ્યું

શ્રી ભારતવર્ષીયઔદિચ્ય બ્રહ્મ સમાજ.

શ્રી ભારત વર્ષીય ઔદિચ્ય બ્રહ્મ સમાજનું તવનું સંમેલન કાઠીઆવડમાં આવેલા શ્રી બીલખા મુકામે આ બ્રહ્મ સમાજના પ્રમુખ મહાત્મા શ્રી નથુરામ શર્માના “આનંદ શ્રમ” માં આવતી સાકના જ્યેષ્ઠ સુદી ૨-૩-૪ (સન ૧૯૧૨ ના મે માસની તા. ૧૮-૧૯-૨૦) ને વાર શનિ, રવિ, સોમ એ ત્રણ દિવસ થવાનું છે. તેમાં સમસ્ત ભારત વર્ષના ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણો પધારી સમાજને ઉત્તમ બનાવવા પ્રયત્ન આરંભશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. દરેક સાધન સંપત્તિ ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ બંધુએ આ સંમેલનમાં પધારી યથાશક્તિ મન, તન, ધનથી ભાગ લેવો એ પોતાનો ખાસ ધર્મજ છે એમ સમજવું જોઈએ.

અભિનંદન.

અમારા માસિકના એક જાણીતા લેખક અને બ્રાહ્મણ કોમનું અંતઃકરણ પૂર્વક હિત ઇચ્છનારા રા. રા. મહાનંદના પુત્ર રા. રા. પૂર્ણાનંદ મહાનંદ મદદ બી. એ. એલ. બી. સોલ્વીસીટરની પરિક્ષામાં પાસ થયા છે, તે જાણી સર્વે બ્રાહ્મણ બંધુઓને આનંદ થશે. તે બાઈ તેમની વકીલાતમાં પુરુષ કનેક્ટમંડ નીવડે એવું અમે ઇચ્છી તેમને અભિનંદન આપીએ છીએ.

વિનંતિ.

માસિકનો આવતો અંક વૈજ્ઞાનિક-જ્યોત્ષ્ણો સાથે કાઢવામાં આવશે, અને તે અંક જ્યેષ્ઠ વદમાં પોસ્ટ કરવામાં આવશે.

ગુન્ટર બ્રાહ્મણ ઝોરિસ રામપુર પખાલીની પોળમાંથી હનુમાનની ખડકોમાં આવી છે, માટે તે પ્રમાણે સરનામું ફેરવવું.

ત્રીજા વર્ષના અંક ૬ થી પ્રથમાં જુલ થયેલી અંક ૯ સુધી ચાલુ રહેલી; તે જુલ આ અંકમાં સુધારવામાં આવી છે. છુટતા અંક ૧૨ લખી ટપાલ ખર્ચની ટીકીટ બીકે અમદાવાદ ઝોરીસમાંથી મંગાવી લેવા. ને અંક સિલકમાં નહિ દોલ તે મળશે નહિ.

ગુજરાત વ્રાહ્મણ.

ૐ : ભદ્રં કર્ણેભિઃ શ્રુણુયામ દેવાઃ । ભદ્રં વશ્યમાણમિર્યજન્નાઃ । સ્થિરૈરૈરજૈ-
સ્તુષ્ટુવા ૨ સસ્ત્રનૂમિઃ । વ્યશમ દેવહિતં યદાયુઃ ॥ તદાત્માનિ નિરતે
ય ઉપનિવત્સુ ધર્માસ્તે માયે સન્તુ તે મયિ સન્તુ ॥ ઉપનિષત્.

અર્થ—હે દેવો! અમે ડાનોવડે કલ્યાણને સાંભળીએ, નેત્રોવડે કલ્યાણને જોઈએ,
દંડ અંગોવડે સ્તંબન કરતાં દેવે નિર્માણ કરેલું આયુષ્ય પામીએ. તે આત્મામાં પ્રીતિ-
ના મારામાં ઉપનિષદમાં કહેલા ધર્મો હો, તે મારામાં હો.

૬૩, અંક ૧૦.

[આશિક.]

ચૈત્ર. સંવત ૧૯૬૮.

ન્યાય.

છંદ મનહર.

હૃદયમાં રાગ દ્રેષ પ્રવેશ ન કરે લેશ,
પામે અપરાધા કલેશ ન્યાય નિત્રે જાણીએ;
કરે નિરમલ ન્યાય ન્યાયાધિશ તે ગણાય,
વિશ્વ વિષે વખાણાય ધન્ય ધન્ય વાણીએ;
દુષ્ટપર કરે દયા દુષ્ટુ દે એવી દયા,
ન્યાય વિરોધી તે યયા અન્યાયી પ્રમાણીએ;
સત્યાસત્ય વિચારાય સત્યનુ શ્રદ્ધા યાય,
અસત્ય અજાણું જાય ન્યાય એ વખાણીએ. ૧
સજ્જનને યાય સુખ દુષ્ટજન પામે દુઃખ,
રંક દે આશિષ સુખ નિર્મળ એ ન્યાય છે;
દયા મિત્ર ન્યાય યાય સજ્જનનાં દુઃખ જાય,
એજ કરવો ઉપાય ન્યાય તે મનાય છે;
નરનારી નીતિ પામે હિતી અતીતિ ટાળે,
મન ઈશ પ્રત્યે વાળે ન્યાય તે સદાય છે;
સુઆધ દુઃખ તજે સજ્જનનાં હર સજ્જ;
નરનારી છંદ ભજે તેજ ન્યાય ન્યાય છે.

કપિલવસ્તુ.*

કપિલવસ્તુનું રાજ્ય ૪ હજાર લીના ક્ષેત્રફળનું છે. આખો દેશ ઉગડ અને વસ્તી રહિત હોવા ઉપરાંત દશ શહેર ખડિએર થઇ ગયેલાં છે રાજનગર પણ એજ સ્થિતિએ પહોંચી ગયેલું છે. રાજનગરનું ક્ષેત્રફળ અપાય તેમ નથી. ધણા કાળથી ઉગડ થઇ જવાને લીધે લાંબે સુધી તેના પાયા તીકળે છે, તથાપિ કેટલીક પોળા આછી વસ્તીવાળી છે. જૂનાં ખંડેર અને તેનાં બાંધકામ પાકી મજબુત ઈંટોનાં બાંધેલાં હજી પણ જોવામાં આવે છે. કિલ્લાનો કોટ ઉચો અને મજબુત છે. આ રાજ્યમાં સર્વોપરિ રાજા નથી. દરેક ગામના લોક પોતપોતાનો મુખી ચૂંટી કાઢે છે, અને તેનાથી બધો વ્યવહાર ચલાવવામાં આવે છે. જમીન રસાળ છે એટલે જે થોડા ધણા લોકો છે, તે ઋતુને અનુસાર વાવેતર કરે છે. હવાપાણી તથા લોકની રીતભાત મારી મળતાવડી અને ઉપકારક છે. આશરે હજારેક સંધારામ ઉગડ થઇ ગયેલા છે અને રાજવાડાની આગળના એકમાં સંમતીય શાખાનો અભ્યાસ કરનારા ૩૦ ને આશરે સાધુઓ રહે છે. બે દેવમંદિર છે તેમાં પરધર્મીઓ રહે છે.

રાજવાડાના કિલ્લામાં શુદ્ધોદન રાજાના મહેલમાં ખંડેર છે. ઉપરનો બાગ વિહાર તરીકે વપરાય છે. એમાં રાજાનું પૂતળું છે. ત્યાંથી સહેજ દૂર મહાભાયા રાણીનું અંતઃપુર છે. એના ઉપર પણ વિહાર બનાવી રાણીનું પૂતળું મુકેલું છે. પાસે એક જગ્યા છે તે બતાવી એમ કહેવામાં આવે છે કે આ દેકાણે બોધિસત્ત્વે મહાભાયાના ઉદરમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. આ પ્રસંગનો આબેદુબ ચિત્તાર બતાવતાં ચિત્ર તેમાં ચિતરેલું છે. મહારથવીર શાખાના સાધુઓ રહે છે કે, ઉત્તરામાદ્રપદની ૩૦ મી રાતે બોધિસત્ત્વે ગર્ભવાસ કર્યો હતો. ખીજાઓ સાત દિવસ વહેલા જણાવે છે. બોધિસત્ત્વનો જન્મ થયો તે દિવસે શુદ્ધોદન રાજાએ સઘળા જોડીઓને બેલાવી તેની જન્મપત્રિકા બતાવવાની વિનંતિ કરી હતી. એનું જે આવે તે ખડું અને બોટું સઘળું મને કહેજો, એમ કહેવાથી જોડીઓએ જણાવ્યું કે, જો આ બાળક સંસારમાં રહેશે તો ચક્રવર્તી રાજા થશે અને ત્યાગ કરશે તો સર્વ જ્ઞાનમય થશે. આ પ્રમાણે વાત ચાલતી હતી એટલામાં અસિત નામના મુનિ રાજાને મળવા આવ્યા. રાજા મોટા આનંદથી તેમને લેવા બારણે ગયો અને મોટા માનથી સભામાં લાવી બેસારી તેમને પુછ્યું કે-મહારાજા! કેમ આવતું? પધારતું ચર્ચ? ઋષિએ ઉત્તર આપ્યું કે-દેવલોકને આનંદ

જોગ્યા અને ગંડકીની વચ્ચે આવેલો. આ પ્રદેશ બુદ્ધદેવની જન્મ જૂગિ છે. રાજનગરનું જે નામ તેજ આખા રાજ્યનું નામ છે. હજી એવો સંપ્રદાય છે. કાઠીઆવાડનાં રાજ્યો રાજનગરને નામેજ ઓળખાય છે. કૈળાજાદની ઇલાન કોણમાં ૨૫ મેઘ ઉપર બાસ્તી તાલુકામાં ભુઇલા ગામની પાસે તેનાં પ્રાચીન ખંડેર મી. કારવેએ શોધી કાઢ્યાં છે. મહા કવિ અશ્વમેધે બુદ્ધચરિત્ર નામના કાવ્યમાં કપિલવસ્તુનું બહુ મનોહર વર્ણન કર્યું છે. બાળક બુદ્ધદેવના અંગ ઉપરના મહા ચિન્હનું વર્ણન તેના ૪૫-૪૬ માં શ્લોકમાં આપેલું છે. ખીજા મુરોપિઅન શોધકોએ પણ કપિલવસ્તુ માટે ઘણું લખેલું છે. બુદ્ધધર્મ સંબંધી શોધખોળમાં મુરોપના વિદ્વાનોએ અગ્રામ શ્રમ કરેલો છે અને હજી પણ તે ચાલુ છે. કર્તા.

ઉત્સવ કરી નાયતા નોઈ મેં પુછ્યું કે, શા માટે તમે આ પ્રમાણે કરો છો? તેઓએ જણાવ્યું કે—જુહાપમાં શુદ્ધાદત્ત રાજાને ઘેર માયા રાણીને પેટે બોધિસત્વનો જન્મ થયો છે તમારું ખાજક જોવાની હોય થઈ તેથી હું અહિંયાં આવ્યો છું; પરંતુ દિલ્લગીર હું કે વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે એના સુખાનંદનાં ફળ મારાથી ચખાવાનાં નથી. અસિતે પછી બુદ્ધની જન્મપત્રિકા લખી અને પાછળથી તે ઠેકાણે એક સ્તુપ બાંધવામાં આવ્યો જે હાલ જીર્ણ થઈ ગયેલો માયા રાણીના અંતઃપુરની ઉત્તર પૂર્વ તરફ આવેલો છે.

બુદ્ધદેવ બહુ બળવાન હતા. એકવાર એમ બન્યું કે રાજાનો મહાવત્ત એક મોટા હાથીને રાણુગારી દરવાજા બહાર રાજકુમારની સામે લેઈ જતા હતા. દરવાજામાંથી નીકળતાં દેવદત્ત નામનો એક જીવાન રાજપુત મળ્યો જેણે મહાવત્તને સવાલ પુછ્યા ને પુછ્યું ખેંચી હાથીને નીચે નાંખી દીધો અને એક લાત મારી તેને મતપ્રાણ કર્યો. દરવાજા વચ્ચે હાથી મરણ પામવાથી લોકની અવરજવર અટકી પડી અને ઘણાઓ ભોગા થયા એટલામાં નંદ નામનો ખીન્ને રાજપુત આવ્યો તેણે લોકની અડચણ દૂર કરવા હાથીને રસ્તાની એક ખાજુએ ખસેડી નાખ્યો. છેવટે યુવરાજની મવારી આવી. દેવદત્તે તેને મારી નાખ્યો અને ત્રે દૂર ખસેડ્યાની હકીકત જાણ્યા પછી તેણે એ હાથીના મડદાને ઉપાડી કોટની બહાર નાંખી દીધું. જે ઠેકાણે હાથી પડ્યો તે ઠેકાણે નાતુ તળાવ થયું અને લોકો તેને હાથીખાણ કહેવા લાગ્યા. એ ઠેકાણે એક સ્તુપ બાંધેલો છે. આ બનાવ કપિલ વસ્તુના દક્ષિણ દરવાજા આગળ બન્યો હતો. [બુદ્ધવાની ખાઈની પાસે હાલ પણ ૩૪૦ ફીટનું તળાવ છે અને લોકો તેને હાથીખાણના નામે જાણે છે.]

રાજવાડામાં બુદ્ધદેવની મૂર્તિવાળો એક વિહાર છે અને તેની પાડોશમાં મંદુલને સોડમાં લઈ સુતેલી રાણી યશોધરાના ચિત્રવાળો તેને સુવાનો ઝોરડો છે તથા તેનીજ પાડોશમાં રાજકુમારનું દિક્ષાચક્ર અથવા પાઠશાળા છે. આ સર્વળાં મકાનો પહેલાં વિહાર તરીકે વપરાતાં હતાં. હાલ ખડેર માત્ર રહેલાં છે. પ્રાણા નગરની દક્ષિણ પૂર્વ દિશાએ ત્યાગ કરી ચાલી જતા અને છત્રગો મારતા ઘોડા ઉપર બેઠેલી રાજકુમારની મૂર્તિવાળો એક વિહાર છે. શહેરના ચારે દરવાજા આગળ અનુક્રમે જુદાં માણસ. રોગી માણસ, મૃત માણસ અને સાધુનાં પુતળાં કાઢેલાં છે. આ ચારવાનાં જોવાથી રાજકુમારના ત્યાગતે ઉત્તેજન મળ્યું અને સંચાર ઉપર અપાર અપ્રીતિ થઈ દરવાજા બહાર કેટલેક દૂર ગયા પછી રાવતને તેણે પાછો સોપી દીધો અને પોતે પગપાળો થઈ ચાલ્યો ગયો ત્યાં આગળ એક વિહાર બાંધેલો છે.

કપિલવસ્તુની દક્ષિણે ૫૦ લી ઉપર એક જૂના નગરનું ખડેર છે એ શહેરમાં બદ્ર કંદપમાં કુકુચ્છંદ બુદ્ધ જન્મ્યા હતા. બદ્ર કંદપમાં માણસોનો આવરદા ૧૦ હજાર વસેલો હતો. +

* શુદ્ધાદત્ત રાજા પોતાના કુંવરનું બધિષ્ઠ સાંભળ્યા પછી તેને વિરાગ આવે એવી વસ્તુઓના દર્શનથી દૂર રાખતા હતા છતાં એકવાર કુંવર ૪૨વા ગયો અને તેણે જુદાં માણસ, રોગી માણસ તથા મૃત જોયાં ત્યારથી એને વધારે વિરાગ આવ્યો. બુદ્ધદેવના ચરિત્રમાં આ વાત છે તે જોવી.

+ બદ્રકંદપમાં પાંચ બુદ્ધ થયા હતા તેમાં કુકુચ્છંદ બુદ્ધ પહેલા હતા.

શહેર બહાર, જે ઠેકાણે, માને થયા પછી બુદ્ધદેવ તેમના પિતાને મળ્યા હતા તે ઠેકાણે એક સ્તુપ બાંધેલો છે. એ સ્તુપની દક્ષિણ પૂર્વ દિશાએ નિર્વાણની વિગત જેમાં કાતરેલી છે એવો ૩૦ ફીટ ઉંચો અશોક રાજાએ બાંધાવેલો પથ્થરનો સ્તુપ છે. આગળ જતાં એક મોટા શહેરનું ખંડેર આવે છે. જ્યાં બદ્ધકર્મમાં કનક મુનિ નામના બુદ્ધદેવ જન્મ્યા હતા. શહેરની ઉત્તર પૂર્વ દિશાએ ૪૦ લી ઉપર એક સ્તુપ છે કે જ્યાં રાજપુત્ર હજોતરાં જેવા માટે બેઠા હતા અને ઉડી સમાધિમાં લીન થઈ ગયા હતા. બંધુના ઝાડ તળે રાજકુમાર આ પ્રમાણે સમાધિમાં લીન થઈ ગયા અને ઝાડનાં ડાળાં પાંખલા તેમના ઉપર આજીવન કરી રહ્યા હોય એમ નથી પણ તથા સૂર્યનારાયણ ખસવા છતાં પણ તેમના દેહ ઉપરથી ડાંચો ખસ્યો નહિ ત્યારે શુદ્ધોદન રાજા બહુજ આનંદ સાથે શોક પામ્યો હતો. x

કપિલ વસ્તુની ઉત્તર પશ્ચિમે હજારો સ્તુપ છે. વિરૂધક રાજાએ - શાક્ય ધ્રુવ ઉપર જય મેળવી લાખો માણસને પકડી લઈ આ ઠેકાણે મારી નાંખાવ્યાં હતાં. શાક્યોના રુધિરનું તેણે તથાવ બગાળ્યું હતું અને મડદાને ધાસના પુગાની માફક એક એક ઉપર ખડકાવી દીધાં હતાં. આ દુષ્ટ કર્મ કરી વિરૂધક ગમે ત્યાર પછી ખીજ લોકોએ સંવર્ણાં રાખને ઉત્તર સંસ્કાર કરી ઠેકાણે પાડ્યાં હતાં. + આ ક્ષત્રવનું કારણ એમ છે કે જ્યારે પ્રસેનજીત રાજાએ શાક્ય કુળની સાથે સંબંધ કરવાની ઇચ્છા બતાવી ત્યારે પ્રસેનજીતના બલથી દબાઈ ગયેલા શાક્યોએ એક દાસી પુત્રી શાક્ય કુંડરી કહીને તેને પરણાવી પ્રસેનજીતે તેને મહા રાણીના પદ ઉપર સ્થાપી અને તેને પેટે વિરૂધક ઉત્પન્ન થયો. શાક્ય લોકની વિદ્યા બજાવા માટે જ્યારે તે કપિલ વસ્તુમાં આવ્યો અને પાટશાળામાં દાખલ થવા ગયો ત્યારે ત્યાંના કુળવાન શાક્ય શિક્ષકોએ તેને દાસી પુત્ર નીચ યોનિમાં જન્મેલા વગરે કહીને કાઢી મુક્યો. પ્રસેનજીતના પછી જ્યારે તે માદીએ આવ્યો ત્યારે પોતાને દાસી પુત્ર કહેવાને માટે અને પોતાને નીચકુલોત્પન્ન કહેવા વારતે શાક્યો ઉપર વેર લેવાની ઇચ્છા થઈ. મોટું લશ્કર લઈ તે કપિલવસ્તુ ઉપર સ્વારી લઈ આવ્યો. ચાર ખેડુતોએ તેના લશ્કર સામે થઈ સૈનિકોને છૂટા પાડી નાંખ્યા પછી કપિલવસ્તુમાં આવી વિરૂધકની સ્વારીના લોકને સમાચાર આપ્યા. એ ચાર જણ પછી રાજાના બલથી નાશી ગયા. અમ્બાત, ઉદાત, દિમતલ અને કૌશામ્બીમાં જઈ તેમણે જુદાં રાજ્ય સ્થાપ્યાં જ્યારે વિરૂધકની સામે થયેલા શાક્યો કતલ થઈ ગયા.

શહેરની દક્ષિણ દિશામાં ન્યૂગ્રોધનું વન છે. આ વનમાં શુદ્ધોદન રાજા પોતાના માતા

x હજોતરાં-વરસાદ થયા પછી ખેડુતો ગુમ દિવસ મેઘ સાથે હજ ખેડવા જાય છે. કપિલ વસ્તુનો રાજા તે દિવસે મોટા ઉત્સવ કરતો અને પોતે હજોતરાં જેવા સીમમાં જતો. હજોતરાં કરવાની રીત કેટલી જુની છે તે આ ઉપરથી જણાય છે. રાજકુમાર સર્વાર્થસિદ્ધ હજોતરાના ઉત્સવમાં ગયો હતો અને બંધુના વૃક્ષ તળે સમાધિમાં નિમગ્ન થયો હતો વગેરે હેતુલ બુદ્ધદેવના ચરિત્રમાં જોઈ લેવેલાં કથાં.

+ વિરૂધકના પિતાને શાક્યોએ અપમાન આપ્યું હતું તેથી તેણે શાક્ય લોકનો આ રીતે વેર લઈ નાશ કર્યો હતો. મી. કારલે આ સ્થાનને બુધલાપી આઠ માસલ ઉપર કહે છે, કે જે જ્યાં હાલ બહાને નામે ઓળખાય છે.

પુત્રને ઉતારી આપ્યો હતો. બુદ્ધ સંસારનો ત્યાગ કરી વનમાં ચાલ્યો ગયો અને અપાર તપ કરી સિદ્ધિ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત થયો. તેણે લોકમાં પોતાનો ધર્મબોધ કરવા માંડ્યો ત્યારે શુદ્ધોદન રાજાને મળવાની ઇચ્છા થઇ. રાજાએ એક સંદેસ વા હક મોકલી તેને, કદાવી મોકલ્યું કે— જ્ઞાન સિદ્ધ થયા પછી હું તમને મળવા આવીશ એવું વચન આપી તમે તપ કરવા ગયા છો. પણ હજીએ વચન પાળ્યું નથી માટે અત્રે પધારો તો સાર.” બુદ્ધદેવે એજ માન્યસની સાથે ઉત્તર વાળ્યું કે— સાત દિવસ પછી અમે તમારા દેશમાં આવીશું.” રાજાએ સમાચાર સાંભળી આનંદ પામ્યો એટલું જ નહિ પરંતુ તેણે ઠંઢેરા પિટાવી લોકને જણાવ્યું કે, ‘મહારાજ બુદ્ધદેવ પધારે છે તેના માનમાં તમારે મોટી ધામધુમ કરવી લોકોએ માર્ગને વાળી બુડી, સાર ક્યાં પાણી છાંટ્યાં અને સર્વત્ર પુષ્પ પાથરી દીધાં. પછી રાજા પોતાના મંત્રીઓ અને દરબારીઓની સાથે શહેરથી ૪૦ લી સુધી તેને લેવા માટે સામે ગયો. રથમાંથી ઉતરી રાજા તેમની વાટ જોતો હતો એટલામાં દૂરથી આઠ વજ્રપાણી * બિહુડા અને રૂપલોક, દેવલોક, કામલોક તથા શક અને બ્રહ્મા માથે બુદ્ધ દેવ આવતા તેના જોવામાં આવ્યા. રાજાએ તેમને ઘટે તેથી વધારે માન આપી સત્કાર કર્યો અને ધામધુમથી શહેરમાં તેડી લાવી દક્ષિણ દરવાજા ન્યગ્રોત્તરના ઉતારો આપ્યો.

ત્યાંથી આગળ ચાલતા જે ટેંકણે તથાગતો રાજાના આઠ પુત્રો અને ૫૦૦ શાક્ય લોકને બુદ્ધ ધર્મની દીક્ષા આપી હતી તે આવે છે અને તેની પાસે મહાપ્રભ પતિનીતો રતુપ છે જે બાઇએ તથાગતને કલાપ વસ્ત્ર આપ્યા હતાં. પૂર્વ તરફના દરવાજા પાસે ડાબી તરફ જ્યાં કુમાર સિદ્ધાર્થે ચમત્કારજતાવ્યો હતો તેની યાદગીરીનો રતુપ છે. એ જ દરવાજા બહાર ઇશ્વર દેવનું મંદિર છે અને તેમાં અર્ધ ઉભેલી મૂર્તિ છે. કુમાર સિદ્ધાર્થને લઇ નગરમાં જતાં રાજાની આગ્રાથી એક દારી બાજક લઇ મંદિરમાં દર્શન કરાવા ગઇ. બાજક બુદ્ધને જોઇ ઇશ્વર દેવની મૂર્તિ એકદમ નમસ્કાર કરતી ઉભી થઇ અને પાછળથી તે તેમની તેમ રહી.

દક્ષિણ પૂર્વ તરફના દરવાજાની બહાર ૩૦ લીઉપર ચરકૂપ નામનું સ્થાન છે. જે ટેંકણે નિશાન માર્યાપછી કુમાર સિદ્ધાર્થને શર પડ્યો, હતો તે આ સ્થાન છે. આ કુવાનું જળ બુદ્ધ ધર્મના લોકો રોગ દરનાર માને છે અને ઘણા દરના દેશો સુધી તેનો કચરો લઇ જવામાં

* આ આઠ જણ રાજકુમારની સાથે તપ કરવા ગયા હતા. તેઓ બ્રાહ્મણ હતા. એક વાર તેઓ તેને તથા ચાલ્યા ગયા હતા ને પુનઃ બુદ્ધ થયા પછી તેના સાથમાં બળ્યા હતા. તેઓ એવા વિદ્વાન હતા કે ગમે તેવાના વાદને હકાવી બુદ્ધતા સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કરી આપતા હતા. એમના અસાધારણ વિદ્વતા ઉપરથી જ તેમને વજ્રપાણી એટલે વજ્રના જેવા હાથ વાળા એવું નામ મળ્યું હતું. વિદ્વાન બ્રાહ્મણોના આશ્રય વગર બુદ્ધને ધર્મ પશુ ચાલ્યો નહોતો. બ્રાહ્મણો જગતગ્રસ્ત છે અને વિદ્યા તેમની યજ્ઞને રહે છે. પાછલા કાળમાં થયેલા મતો અને પંથના પ્રવર્તકોની પાસે પણ એવા બુદ્ધિશાળી બ્રાહ્મણો હતા એમ ઇતિહાસ પરથી જણાય છે. બુદ્ધ જાતે ક્ષત્રિય હોવાથી લોકો એ બ્રાહ્મણોના આશ્રય વગર એમના સન્માર્ગને સ્વીકાર્યો ન હોત પણ એ વજ્ર પાણી આઠ જણે બીજાઓને જોર કરી બુદ્ધના સિદ્ધાંત પ્રતિ પાદન કર્યો એટલે કાશી વગેરેમાં તેનો વિજય થયો અને ધર્મ ચાલ્યો. કર્તા,

આવે છે. ચરકુપત્તી ઉત્તર પૂર્વ દિશાએ ૮૦-૯૦ લી જતાં લવણી વન આવે છે; અને તેમાં વૃદ્ધ તથા જીર્ણ-થઈ ગયેલું પવિત્ર અશોકનું વૃક્ષ છે. જે વૃક્ષની તળે કુમાર સિદ્ધાર્થનો જન્મ થયો હતો, વૈશ્યાખના ખીજ પક્ષની આડમને દિવસે જન્મત શુદ્ધ ભગવાન બુદ્ધ દેવ જન્મ્યા હતા. તેમનો જન્મ થયો તેવા જ તે પાંચ રંગલાં ચાંદ્યા હતા અને ખોલ્યા હતા કે- 'દુનિયાં ઉપર આ મારો છેલ્લો અવતાર થયો છે.' કુમારને એ દેવતાઈ શક્તિઓએ ઉના અને ટાઢા પાણીના પ્રવાહથી નવરાખ્યા હતા, અને તેવે કારણે તેના સ્મરણાર્થે અશોક રાજ્યએ મોટા સ્તુપ બંધાવેલો છે. સ્તુપની પાસે ઉના અને ટાઢા પાણીના કુંડ છે, અને જ્યારે મહારાણીએ બુદ્ધ દેવને જન્મ આપ્યો અને સેવકો પાણીની શોધ માટે આમ તેમ દોડ્યા ત્યારે જમીનમાંથી તે એ કુંડ એકદમ ઉત્પન્ન થયા હતા એમ લોકનો મત છે. આ કુંડથી સહેજ દૂરથી દેવલોકે મહારાણીને જનન સ્નાનથી શુદ્ધ કરવા માટે ઉત્પન્ન કરેલી 'તેલનદે' નામની નદી છે. અહીં જ આસપાસના ભાગોમાં અશોક રાજ્યએ બંધાવેલા મૃત્યુ છે અને જે જે ઠેકાણે દેવલોકે બુદ્ધદેવને પોતાતા અંકમાં લીધેલા તે તે સ્થાનના સ્મરણાર્થે એ સ્તુપો બંધાવેલા કહેવાય છે. અહીંથી એટલે આ લવણી વનથી પૂર્વ દિશા તરફ ૩૦૦ લીના માર્ગ ઘાઠા જંગલમાંથી પસાર કર્યા પછી રામગ્રામ આવાય છે.

મણીલાલ હખારામ ભટ્ટ .

તડ, એકડા અને પ્રાદાણ.

(અનુસન્ધાન અંક ૯ પ્રત ૧૯૪ થી.)

દાન પ્રકરણ દાનમાં અનદાને પણ મહોટી જગ્યા રોકેલી છે અને તે સર્વત્ર સનાતનીય સ્થાનાપન છે. બ્રાહ્મણોના ષટ્કર્મ પૈકી આતિથ્યને નામે એક કર્મ કહેવાય છે તેમાં અનદાનનું જ પ્રાથમ્ય પ્રાધાન્ય છે. મરણ પાછળ અને બીજાં અનેક સત્કર્મોગ ભૂત અનદાનને જ અગ્ર ગણ્ય માનવામાં આવે છે. શાસ્ત્રમાં પ્રત્યેક કર્મને અગ્રે ભૂરી ભોજન કરાવવા આગ્રહ છે. એ દાન અધિક મહત્વનું મનાયું હશે તેનું કારણ બેતાં એથી તાર્કાલિક વૃક્ષિ પ્રાપ્ત થાય છે તે છે. શ્રુતિ-યુક્તિ અને અનુભવથી અનદાન માટે કોઈ બે મત નથી. અધુના લોકોએ તેનો એટલો બધો પીછો પકડ્યો છે કે, એને જ દેશની પાપમાલીનું કારણ ભૂત માને છે, એના જ ભક્તોને લાકુબટ વગેરે ઉપનામો આપી તિરસ્કૃત કરવામાં આવે છે, જ્ઞાન-વૈરાગ્ય વગેરેની એમાંથી જ સિદ્ધિ મળે છે, છતાં સંપૂર્ણ એને વગોવીએ છીએ. મરણ પાછળ મિષ્ટાન્નની ફળેલી ગાંધીએ છીએ અને પાશ્ચાત્ય જનોનાં દર્પાંતને આગળ મુકી અનુભવથી સિદ્ધ કરીએ છીએ કે દેશની પરાતીમાં અનદાનનું પ્રથમ પંક્તિ ધરાવે છે. સુસલમાનોમાં અનદાનની છુટ રહેવાથી તે ક્રામ ગરીબી, ભોગવે છે એમ જણાવી અન્વય અને વ્યતિરેકથી પણ અનદાનને દાનપ્રકરણમાંથી ફેંકી દેવા બદ્ધપરિકર તત્પર થયા છીએ. 'વાત ખોલી નથી વિલાપતમાં બીખારીએને સજા કરવાનો કાયદો સર થયો ત્યારથી એ દેશની વેળા વળી છે. સુસલમાનોનું ઔદાર્ય જગ વિખ્યાત છે. તે બિચારા અત્યાર સુધી પણ પોતાની સ્થિતિ સુધારી શક્યા નથી, વિલાપતમાં મેહેમાનને પણ ખર્ચનું ખીલ અપાય છે એમ કહેવાય છે

અર્થાત્ એક છેડે ગરીબી અને એક છેડે ધીમંતાઈને મુકીએ તો તેનું કારણ અન્ન દાનની ઉદારતા અને તેના સંકોચ એના ઉપર અવલંબિત બાસે છે. અન્નજોમાં મરણ પાછળ ખર્ચ હોતું નથી અને મુસલમાનોમાં મરણ પછી જ્વરત એકમ વગેરે એટલા બધાં ઉદાર જમણ કરવામાં આવે છે કે આર્ય શાસ્ત્રમાં જેને ભરી લોભન કહ્યું છે તેને મલતું હોય છે. ગ્રીસ અતલોકોમાં પણ હિંદુની માફક જ સારે નરસે પ્રસંગે જમણ ચાલે છે, અને તે બધી પ્રજા ગરીબીને આધિન છે, જેથી એકંદરે એટલુંજ નિષ્પન્ન થાય છે કે ન્યાતો જમાડવાની રસમ ભલે ગમે તો શાબ્દ વિહિત હો તો પણ તે તુકશાન કર્તા છે. શાસ્ત્રકારને દ્વિપિત કરવા જ- ધએ છીએ તો ત્યાં પણ કેટલીક મુજબલો ખડી થાય છે. શાસ્ત્રવચન છે તે આત્ર વચન છે. શાસ્ત્રકાર પોતાની પ્રજાને પાપમાલીમાં લેઈ જવા કહી પણ ખુશી હોય જ નહિ સમજી પુનઃ તેનું અલોકન કરવા જઈએ છીએ, તો કેટલાક શાસ્ત્રકારો ઉક્ત વિચારોને ટોકા આપતા જણાય છે. મહર્ષિ મનુ મહારાજ તો એટલે સુધી કહે છે, કે પ્રતિગ્રહ માટે માણસ સમર્થ હોય તો પણ દાન દહાપિ લેવું નહીં. દાન લેનારનું બ્રહ્મતેજ અગ્નિ ઉપર પાણી પડવાથી તે જેમ કાળો કાચરો બની જાય છે તેની પેઠે બની જાય છે. વળી બીજા શાસ્ત્રકાર કહે છે કે પરાત્ત સુકૃતંદન્તિ. વળી અન્ય ઋષિ અમુક અમુક જોજનનો તદ્દન નિષેધ કરે છે. જેવું કે પ્રેતાન્ન વગેરે ઉક્ત સ્થિતિમાં હરકોઈ સારાસાર વિચાર કરનારને કયો માર્ગ સ્વીકારવો તેના વિચાર વખતમાં ઉતરવું જ પડે. વગર વિચારે એક ખાજુએ ઝંલાવનારને આપણે યથેચ્છાચારી ગણીશું; એટલે તેને આ લેખ સાથે કિંવા એવા વિચારો સાથે કંઈ સખંધ જ નથી. જેઓ શાંત, દાંત, ચાત્રને રાજઆરા તુલ્ય માનનારા, વેદશાસ્ત્ર ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધાવાળા, ઋષિ મુનિને પરમ પૂજ્ય ગણનારા અને કાર્ય કારણનું સ્વરૂપ સંપૂર્ણ જોઈ તે ઉપરથી સત્ય શોધી કાઢવા સમર્થ છે તેમને જ માટે આ લેખનો શ્રમ છે પૂર્વ મીમાંસાના અભ્યાસી જનોને હું આમ ત્રણ કહે છું, કે આ લેખની સમીક્ષા કરી શ્રીમત્ પરમહંસં થી આદ્ય ચંકરાચાર્ય મહારાજો ભિન્ન ભિન્ન શ્રુતિઓનો સમન્વય કરી જેવી રીતે એક વાતપતાં સિદ્ધ કરી છે તદ્વત્ આમાં પણ શ્રમ પૂર્વક કરવું ઉચિત છે. આ વિષય એકલી આર્ય પ્રજાને જ ઉપયુક્ત છે એમ નથી, પરંતુ સમગ્ર પ્રજાને ઉપયોગી છે. દોષ પણ પ્રજા ભલે ગમે તો તે મરણ વગેરે અમુક પ્રસંગે જમણ નહીં કરતી હોય તો પણ મીનજ્વાલી વગેરે રૂપાંતરથી એ જ ખાતે ખર્ચ તો કરે જ છે. દાન, ગત વચન અને કર્મથી એક સરખું હોય તોજ તે દાન કહેવાય. દાન આપતી વખતે દાનનો બદલો ચાર ૭ ૫૮ જ્યાંદે લેઈ લીધો છે અને છોકરી રાંડશે એટલે જમાણતું' દ્રવ્ય આપણા ઘરમાંજ આવશે એવી અથવા એવીજ જાતની અનેક અધમ આશાઓ મનમાં હોય, તો તે દાન નથી. કર્મથી અગ્નિદેવ બ્રાહ્મણની સાક્ષીપૂર્વક વગેરો ઉચ્ચારીએ, કે આ કન્યા ધર્માર્થ કામ મોક્ષાર્થે હું તને તત્સત્ બ્રહ્માર્પણ દાન કહે છું, અને ઉપર મુજબ કન્યાદાન કરી કન્યાદાનનું ફલ માગીએ તો તે શી રીતે મળે ? ક્ષેત્રમાં બીજ શેકીને વાળ્યું હોય અને તે જેવું ફલ-આપતું નથી તદ્વત્ મન વચન કર્મની એકતાના અભાવે દાનનું ફલ મળવું ઇચ્છેએ તેવું મળતું નથી, એટલુંજ નહીં પણ માનસિક પાતકના પ્રમાણમાં અનિષ્ટ ફલ આપે છે, બ્રાહ્મણ જાતિરૂપી વિચાર ક્ષેત્રના ભાગલા કરવાથી અને તેમાં પાછા વિભાજો પાડવાથી આવું કન્યાવિક્રય રૂપિ માફું પરિણામ આવે છે. કન્યાની અજીવવાળી સાતિઓ

ઉપર મુજબ પાતક કરે છે ત્યારે છત હોય છે તેવી માતિઓ બુદ્ધાન પ્રકારનું પાપ કરે છે. પૈસા માટે વર પક્ષ ઘણી સ્ત્રીઓ સાથે પરણે છે અને યુજ્જાન નમાવવા અશક્ત બને ત્યારે તેમને તણ દેઈ દેવ અગ્નિ આદિ સમક્ષ આપેલાં વચનોનો ભંગ કરે છે. જો આક્ષય સમાજ વિશાલ હોય તો કન્યાની છત અથવા અછત હાનિ કરે નહીં.

અહિં સુધી લેખ ચાલા આવ્યો છે એટલામાં એક સુધારક કૂદી આવી પૂર્વાપર લેખ જોઈ સકલ વર્ણુ એક કરવાની પોતાની દલીલમાં ફાવી શું સમજી લેખની સ્તુતિપૂર્વક પૂછે છે કે “આક્ષય જાતિમાં પડેલા ભાગલા રદ કરવાની તમે જે જે કારણોથી અગત્ય જૂઓ છો તેજ કારણોથી અમે ફરી વૈસ્ય અને શૂદ્ર પર્યંત સધળા એક થવા ઇચ્છીએ છીએ. આક્ષય એટલાજ પોતાના પડદાઓ ખસેડી ક્ષેત્ર વિશાલ કરી શકે તે કરતાં પણ સકલવર્ણુ વચ્ચેની દિવાલો ખસેડી નાંખવામાં આવે તો એથી પણ વધારે વિશાલ ક્ષેત્ર બની તેનું સુખ સકલ પ્રજા ભોગવે. ક્ષેત્રની વિશાલતામાંજ સુખ રહેલું છે તો પછી પૃથ્વી ઉપર એવી કોઈ પણ જાતિ શેષ રહેલી નહિ જોઈએ કે તેને જોઈ ભેદ દ્રષ્ટિ કરવામાં આવે.” સુધારકે એવી તકે આ સવાલ ખડો કર્યો છે કે કાંતો નિરંતર થતું અથવા વેદની આજ્ઞા ઉપરાંતનો સવાલ છે તેથી પ્રમાણભાવ કહી ફેંકી દેવો; એ સિવાય તૂર્ત માટે બીજો ઉપાય ન જણાયાથી આનો ઉદાપોહ હવે પછીના અંકમાં કરવાનું મુલતવી રાખા પ્રસ્તુતનેજ આગળ ચલાવું છું.

પૂર્વે કહેવામાં આવ્યું છે કે દંભ-અભિમાન-ક્રોધ વગેરે આસુરી કારણોને લીધે આક્ષયોમાં ભાગલા પડ્યા અને પડતા જાય છે. આપણે જોઈશું તો વિભાજોમાં પણ ન સમજાય તેવા પેટા વિભાગ જણાઈ રહે છે; જ્યમ કે ખેડવાળામાં અયાચક, યાચક અને પાચક એવા પેટા વિભાગ છે તેમાં યાચક અને અયાચક વચ્ચે રોટી ખેડી ઉભય વ્યવહાર ચાલે છે અને યાચક સાથે ફક્ત રોટી વ્યવહારજ છે. નાગરમાં યાચક અને અયાચક એવા બેજ વિભાગ છે તે બન્ને વચ્ચે માત્ર રોટી વ્યવહારજ હોય છે. આ વિભાગ આટલેથી જ બંધ પડતા નથી. કાંઈતો નાગર કે ખેડવાળા શાકિયાવાડમાં રહેતી સ્વચાતિ સાથે જનતાં સુધી અલગજ રહેતો નગરે આવે છે. તે પછી કુલને લીધે બુદ્ધ તથા પડેલા જણાય છે. લવાન ગણાતા આક્ષયો પોતે જોને ઉતરતા માને છે તેને કન્યા આપતા નથી એટલે ઉતરતા કોષે ભરાઈ પોતે વળી બુદ્ધ મંડળ રચાપે છે. આક્ષયોમાં જ્યારે જ્યારે વિભાગ પડ્યા છે તેનું કારણ તપાસતાં ઉપર કહી ગયા મુજબ કામ ક્રોધ લોભ અભિમાન ઇત્યાદિ આસુરી સંપત્તિ જોવામાં આવે છે. એવી આસુરી સંપત્તિ વચમાં પડવાનું કારણ શોધીએ તો ઇદ્ર (ધારણ સુખ) ની પ્રાપ્તિના વિધાતથી ક્રોધ, દુઃસાથી શ્રદ્ધા છું અને બીજો અમુક વર્ગ આચારાદિના અભાવે હલકો છે એવો દર્પ, અમુક વર્ગ અમુક ધંધો કરે છે તે હલકો છે એવો અભિમાન અને એજ પ્રમાણે આસુરી સંપત્તિ પ્રસાર પામેલી જણાય છે. કુદરતી નિયમ મુજબ એક વસ્તુ ઘટે એટલે બીજી વસ્તુ ઘટતી જ્યા પકડી લે છે. અસિધી વાયુ પાતળો થાય કે વાતાવરણમાંથી સૂર્ય વાયુ ઘટતજ તેનું સ્થાન લેઈ પાડે છે.

અપૂર્ણ.

રૂકિમણી નારજી.

સંસાર ચિત્રનું અવલોકન.

(અનુસન્ધાન મતાંક ૫. ૧૫૨ થી.)

૫—દક્ષિણ તરફથી આવતાં ગુજરાતનું પ્રથમ શહેર દમણ આવ્યું. દમણ બે છે, મોટી દમણ અને નાની દમણ મેં મારો મુકામ મોટી દમણમાં એક વાણિયાને લાં રાખ્યો. એ વાણીઓ ત્રીસ વર્ષની ઉંમરે રૂપીઆ બે હજાર ખરચી ગામડાની કન્યા લાવ્યો હતો. મેં એને લાં મુકામ કર્યો ત્યારે એનાં લગ્ન થવાને દશ વર્ષ થયાં હતાં. એને એક આઠ વર્ષની દીકરી અને બે વર્ષનો દીકરો હતો. મારી આગતા સ્વાગતા એણે સારી કરી. એનું દુઃખ જોઈને મારા મનને કહેશ થયો. રૂપીઆ ખરચીને આ બધી સી એનું કહ્યું માનતી નહીં. ઘરનું અડધું કામ એ બિચારાને પોતાને હાથે કરવું પડતું હતું. બૈરીને બેઠી હોય સાંધી ઉઠવાનું મન થતું નહિ, તો પણ જ્યારે શેઠ કામ ઉપર જાય ત્યારે એ દશ બાર ઘેર ફરી આવતી અને એકાદ ની સાથે પણ લઢીને આવતી. શેઠ આવે ત્યારે એની હમેશાં ફરીઆદ હોય કે ફલાણીએ મને આમ કહ્યું અને દીકડીએ તેમ કહ્યું, છોકરી મને સતાવે છે અને છોકરો રડતો રહેતો નથી. એક ઘડી પણ શેઠ નિરાતે બેઠી શકતો નહિ. એ બિચારો કેળવણી પામેલો માણસ હતો અને કારકુનનું કામ કરતો. સાંજે વાળુ કરી રહ્યા પછી મારી પાસે આવી બેઠો ત્યારે મેં પુછ્યું કે શેઠ, તમને શું સુખ્યું કે બે હજાર રૂપીઆ ખરચીને આ પીણ હોરી લાવ્યા. પંદરવીસ રૂપીઆની નોકરીમાં તમે બે હજાર ક્યારે પેલા કરશો ? આ છોકરીને પરણાવશો શામાંથી અને છોકરાને બણાવશો શી રીતે ? એ બોલ્યો—મહારાજ પરણવામાં આવતું દુઃખ સમાયતું છે તેહ જાણતો નહોતો. ઘણા સંસારીઓને મેં સુખી જોયા તેથી મેં પણ એ સુખની આશા રાખી હતી કહેવાય છેની કે “કુવારો કોડે મરે અને પરણ્યો પીણએ મરે.” મને આવી કુમાર્યા મળશે એમ હું જાણતો નહોતો. બૈરી બ્રહ્મ-ક્ષર ભણી નથી. એનો જાપ તો પૈસાનો સંગ્રહ છે. અમારી નાતમાં માઈ કુળ લગાર નીચું ગણાય એટલે પૈસા ખરચ્યા વગર કન્યા મળે નહિ. મારા આપના પંદરસો રૂપીયા હતા અને પાંચસો મારી કુમારિના હતા; તે બધા આપી દઈ હું આ બૈરી લાવ્યો છું. ખીજું છું તો પીયર નાસી જવાની બીક બતાવે છે અને ચ-લાવું છું તો માથે ચઢી વાગે છે. આથી હું નિરપાય બન્યો છું. કુળના બંધારણ ની પીડાને હું બોગ ચઈ પડ્યો છું. તમે એ રાંડને કંઈ ઉપદેશ આપો ને સુધરે તો. મહાત્માનાં પગલાં હમેશાં સુખ કર્તા હોય છે તેથી આપના જેવા જુદા મહાત્મા મળી આવે છે તો હું એમનો સત્કાર કરું છું. હું જાણું છું કે કુવારો રહ્યો હોત તો હું સુખી થાત, પણ હવે નિરપાય છું. હું જાણતો હતો કે એની મા ઘરમાં ડીને બેઠી નથી અને પોતાના પતિને નિરાતે રાંધીને જમાડ્યો નથી. પણ હું કેળ-વીશ અને સુખ આપીશ તો છોકરી સુધરશે. એવા વિચારથી બે હજાર રૂપીઆ ખરચીને પરણ્યો, પણ કડવી તુબડીનાં ફળ મીઠાં કેમ કરીને થાય ? હું ગુજરાતી છતાં પીરણમાં પાસ થએલો છું અને અંગ્રેજી પણ થોડું ઘણું જાણું છું. પણ માઈ જાત મને ખપ લાગતું નથી.

વાણીઆની વિનંતિથી મેં રાત્રે કયા કરવાનું કામ આરંભ્યું. પડોલીઓ પણ રાત્રે સાંભળવાને આવી બેસવાં લાગ્યાં. આથી માફ ખરચ થેઠને બારે પડ્યું નહિ, ઝીના ધર્મ મેં યથાસ્થિત સમજાવ્યા. બીજાં સાંભળતાં હતાં ત્યારે એ ખરી ઉઘતી હતી. આ જોઇ મેં કયાંમેઢેલી પુરી કરવાનું જામ્યું. મારી કયાના ઘોડા સમ્રોએ એના શ્રાત્રમાં પ્રવેશ કર્યો છે એમ મને કંઈ દિવસે જણાયું ત્યારે હાં મેં મારો મુકામ બીજાને દશ દિવસ લાગ્યો. એની રીતભાત કંઈ સુંધરેલી દોડી એટલે હું પગારસ્તે વલસાડ તરફ આવવા નીકળ્યો. અનાવલા ખેડતને ત્યાં મેં રસ્તામાં પારડી ગામે સાંજ પડવાથી મુકામ કર્યો. એક અનાવલા ખેડુત મને પોતાને ઘેર તેડી ગયો એના ઘરમાં સર્વ માણસોને મેં એક સરખી રીતે સસાર બાર વહન કરતાં જોયાં. નાનાં ઊંઠરાંથી માંડીને તે વૃદ્ધ પર્યંત સર્વે પોતપોતાના ભાગનું કામ જગવતાં હતાં. જુવારના પેંકનો વખત હોવાથી એ ખેડુત મારે વારતે પેંકના ધાડુ લાગ્યો. જન્મારામાં એવા ધાડુ દીકા નહોતા તેથી મેં પૂછ્યું કે બાઈ શું આ મગજના લાડુ છે? એણે કહ્યું ના મહારાજ એ જુવારના પેંકના ધાડુ છે. ધાડુ જમી રહ્યા એટલે એણે તો મારા મોં આગળ પાંચસાત કેળાં, શેલડીની ગંડેરી વિગેરે ધણી ખાવાની ચીજો લાવીને મૂકી. મારા ના કહેવા છતાં એણે મને બે દિવસ રહેવાનો આગ્રહ કર્યો. એનો વૃદ્ધ પિતા તો મારી પાસે ને પાસે બેસી રહેતો હતો. બ્રાહ્મણના આચાર વિચારમાં તો સર્વે પુરૂષ વર્ગની કાઠે જનોઇ હતી. પણ શુદ્ધવંશદારની રીતે જોતાં એ સુખી હતો. રાત્રે વાતચિત કરતાં જણાયું કે, એના સુખમાં પણ દુઃખ સમાવણું હતું. એમને ઊંઠરાંઓને વારતે કન્યાની મુરદેલી ધણી હતી અને પોતાની કન્યા પરણાવવામાં દ્રવ્યથી ખાલી યજ્ઞ જતા હતા ઉંચા કુળના અનાવલા એમને નીચેરી લેતા હતાં. મારા મનને લાગ્યું કે આ બિચારા તપસ્વીઓ છે. કન્યાના સુખને વારતે એ પોતાની જાત વેચે છે તો પણ કુળવાનને એમની દયા નથી આવતી. કુળવાન તે અનાવલા દેસાઈ? દીકરીઓને વારતે ખરચ કરતાં છતાં પણ એમના મનને નિરાંત નહોતી. એ હમૈયાં બીકમાં જ રહેતા કે રખે ને જમાઈ બીજા કન્યાલાવે ને મારી દીકરી ઘેર રડતી આવે. મેં એમને ઘણો ઉપદેશ કર્યો કે તમે સરખા સરખામાં કન્યા આપો અને કુળવાન દેસાઈઓ જોળવા જાઓ નહિ, પણ એ ઉપદેશ એમને લાગ્યો નહિ અને કહેવા લાગ્યા કે અમારે ઘેર શું બાટેલો જમાઈ ચંપને આવે?

બે દિવસ પારડી રહી હું વલસાડ આવ્યો અને તળાવ ઉપર મહાદેવમાં મુકામ કર્યો. હવા ખાવાને મહાદેવનાં દર્શન કરવા આવનાર જુવાન ઊંઠરા મારી પાસે આવતા અને બેસતા. આજે જનોના શુદ્ધવંશદારમાં સુખ દુઃખનું પ્રમાણ જોવાને હું તેમાંના કેકલાએકને પ્રશ્ન કરતો અને ખરી હકીકત જોળવતો. કાંઈને ઘેર અભિય તરીકે હું એકાદ દિવસ રહેતો, તો મારા આર્થબંધુ સુખી છે કે દુઃખી છે, વ્યવહાર જંધન કષ્ટદાયી છે કે સુખદાયી એ જણવાની હું ઇચ્છા રાખતો. મુંબાઈની પાઠશાળામાં ઉંચા પ્રકારની કેળવણી લીધેલી, પશ્ચિમ બણીના દેશોના રીત રીવાજ અને મુધારાથી સારી, રીતે વકેદાર એક શુદ્ધ વિદ્વાન મને અદિ, હકીકત મળી તે ઉપરથી મને સમજાયું કે બાપદાદાથી ઉતરી આવેલા દુઃખ શેવા જોનો માણસના મન ઉપર જે સંસ્કાર થાય છે તે કેળવણી રૂપી સાધુથી પણ પ્રદર્શિત થઈ શકતો નથી. જે કુટુંબમાં સાત પેઢેડીયા પ્રેમ ચન્દ્ર સમજાયો નથી તે કુટુંબનું બાળક પ્રેમ ચન્દ્રનું ઘણું સમજી શકતું નથી. એના બાલમાં શુદ્ધસાધનનું ઉંચા પ્રકારનું સુખ જ

ખેલ નથી ગાયોના ટાળામાં વૃષભ પેઠે એ પોતાનું જીવતર માળે છે અને મનુષ્ય સમયે એ મની સ્થિતિ પણ એ પ્રાણી કરતા ઉચ્ચતર પ્રકારની નથી થતી. એક ગૃહસ્થની પેઠેલી ભૈરીએ તો સુપડામાં વાધો પડવાથી પતિનું વર જોયું જ નહોતું. નીજ પતિ સાથે બે વર્ષ રહી ચકી હતી અને ત્રીજી આવતા પીએર આવી હતી. એક ગૃહસ્થના ધરમાં બે સ્ત્રીઓ સાથે હતી પણ તેમની પેઠેની પતિ વરમાં આવતો ત્યારે અગ્નિબાધનાથી ધૂન તેમ ધૂજલી હતી, અને સુલતાતની શુભામડીઓ પાદશાહથી ખીંકે એમ બહીતી હતી એ એટલી જ આશાએ સાસરે પડી રહી હતી, કે નવી કોઈ દહાડો પણ પીયર જાય અને મારો પતિ મારા ઉપર દૃષ્ટિ નાખે ને જો ધૃશ્વર કૃપાથી એકે પુત્ર થાય તો હું ભાગ્યશાળી યાઉં. પુત્ર થવાથી માતા સુખી થતી હશે એની તળજીજ કરી ત્યારે મને એક દહાત એવું મળી આવ્યું કે એક પક્ષ વર્ષના છોકરાની માતાને દશ વર્ષથી પતિના દર્શન કરવાને પ્રસંગ આવ્યો નહોતો.

ચોડા દહાડા વલસાડમાં નહીં હું ફરતો ફરતો ચીખલી તાનુકામાં આવ્યો આ બાળુના દેસાઇઓ ધણા ઉચા જણાય છે. એમના મિત્રજની આધુનિક કાળના પાદશાહોના મિત્રજ સાથે તુલના કરવી કે સોલમી અને સતરમી સદીના પાદશાહોના મિત્રજની સાથે તુલના કરવી એનો નિશ્ચય કરવો મુશ્કેલ થઇ પડે તેમ હતું પરગામી લોકો સાથે એ પૂર્ણ વિવેકી હતા, પોતાનાથી ચઢીઆતા દેસાઈઓની પળથી કરતા, અમલદારો એમનાથી ખુશ હતા તેમ બહીતા પણ હતા એમનો ખરો મિત્રજ એ જી અને જીના સગા પર બતાવતા આ ભાગમાં ભણેલી વિદ્વાન કન્યાઓ દેસાઇઓના અબજ દોકરાઓ વેરે પરણેલી મારાએ વામાં આવી. શ્યામરંગી કૃષ્ણ દેસાઇઓ વેરે પરણેલી ગૌર વર્ણુની બાળાઓને જોઈ મને જુદાવન સામરી આવ્યું લાડકોડમાં ઉછેરેલી કન્યાઓને એમના માતા પિતા જુદાવન જેવા આ તાનુકામાં નાખતા. આ ઉપરથી મને લાગ્યું કે આ તરફનો દેસાઈ વર્ગનો શ્રીકૃષ્ણના જેવો સુખી હશે. એમને પીડા શાની હોય. પ્રજ્ઞેતપતિ સિવાય બીજી ચિંતા એમને શામાં નાખવી પડે. જમીન ઉપર દેખરેખ રાખ્યા કરે ને મોજ કરે પણ પરિણામે મને જણાયું કે મોટાને મોટી પીડા. એમની કન્યાઓને વારતે વર બોળવાનું ક્ષેત્ર ધણું જ નાનું કન્યા અવતરો કે એના મા બાપ ચિંતાગૃહમાં પ્રવેશ કરતા એમને કૃષ્ણનું સ્વરૂપ બદલીને કેટલી એક વખત તો સુદામાનું સ્વરૂપ ધારણ કરવું પડ્યું. છોકરી સાસરે જતી આવતી થતી ત્યારે એ પોતાના અસહ સ્વરૂપમાં આવતા કેટલાએક દિવસ આ લીલાપણુ જોઇ અને માલુમ પડ્યું કે સખનું લક્ષણ નહીં કરવું મુશ્કેલ છે.

ચોડા દિવસ પછી હું જલાલપુર આવ્યો જલાલપુર ગામમાં મોટું પણ જોડેના કાલી આવાડીથી ઝાણુ પડી જતું. કાલીઆવાડીના દેસાઇઓ એને દબાવતું જ રાખતા જુદા જુદા પ્રકારના ગૃહસ્થાશ્રમ એ જોએલા એટલે એ માતિનો ગૃહસ્થાશ્રમ નિહાળવાની મને ઝાઝી ઇચ્છા થઇ નહીં ફરતા ફરતા રસ્તામાં ગણદેવી જોયું એનું ચિત્ર તો હું તમને નથી આપતો. ઉત્તર તરફ જતા પ્રથમ મુન્ત શેહેર આવ્યું અહીં મને જુદા જુદા ગૃહસંસાર ચિત્રનાં દર્શન કરવાનો પ્રસંગ મારો મળ્યો.

પ્રથમ તો મારો મુકામ એક નામર ગૃહસ્થને ત્યાં થયો. એનો ગૃહવ્યવહાર રાજદર-બાર જેવો હતો સ્ત્રીઓ સુધડ અને બહેલી હતી. ધણી નાણુકે હોવાથી ધરમાં સારસુક

રાખવાનું કામ ચાકર કરતા શાકભાજી, દાણાફુણી લાવવાનું કામ ચાકર મારરતે થતું એટલે વધિક બાંધારીઓને નાગર ગૃહસ્થો ધણા પ્રિય હતા. ઘરમાં રસોણ સુંદર થતી પણ ચાકરો ને હાથ કામ હોવાથી ઘરની સ્વચ્છતામાં ખામી રહી જતી. છોકરાઓ યુદ્ધિયાળી હતા તેથી માંખાપનાં કરેલાં દેવાં વિંદારતા પણ અકળાતા નહિ અને જાણતા ન હતા કે આપણાં દેવાં આપણા પુત્ર વિંદારશે. એમને હાથે દહિએ ચર થાય એવું પુણ્યનું કામ નહોતું થતું પણ અતિથિ સત્કાર થતો. સ્ત્રીઓ પોતાને હાથે ખરીદી કરી લાવે તેનો એમના પતિઓને હિસાબ કરવો પડતો ત્યારે એ લગાર અકળાતા પણ અકળામણ બહાર દર્શાવતા નહિ. એમના ગૃહબંધારમાં પણ સુખ દુખનું મિશ્રણ હતું કેમકે એમણે પોતાની જરૂરીઆતોની સંખ્યા ધણી વધારી દીધી હતી. એ વધારવામાં સ્ત્રીઓ એમને સહાય આપતી. સ્વતંત્રતા હતી પણ કાળ પરત્વે શોભતી નહિ અને ધણી વખતે કલ્દાથી નીવડતી. નાગર બ્રાહ્મણમાં રસની વિશ્વમતાથી દુઃખ ભોગવતાં કેટલાંએ કળેડાં મારી દહિએ પડ્યાં.

નાગર ગૃહસ્થો કરતાં કાયસ્થ ગૃહસ્થો કોઈ પણ રીતે ઉતરતા નહોતો. બંનેની રીત ખાત મને સરખી જણાઈ. એનું કારણ બોળતાં મને જણાયું કે અસલના નવાબોનો કારનાર એ બે શાંતિના હાથમાં જ હતો તેથી એમનામાં નવાખી ઠાઠાઈ ઉતરતો આવેશો છે. રાજા તેવી પ્રજાએ કહેવત એમની બાળતમાં પૂર્ણપણે ખરી પડી હતી.

આટલું કહિને મહારાજા પોતાના અનુભવની કથા બીજા દિવસને વારતે મુલતી રાખી. રાત્રે વિષ્ણુદાસ રામ કથા કરતો હતો પણ એને જણાયું કે મહારાજા હિંદુસ્તાની ભાષા ધણી સારી રીતે જાણે છે અને તુલસીદાસની કૃતિનો મર્મ ખરોખર સમજી શકે તેમ છે તેથી એ કામ પણ એણે મહારાજાને સોંપ્યું. બીજા દિવસે બપોરે મહારાજાના અનુભવની વાર્તા શરૂ થઈ. એ બોલ્યા કે,

શેહેરમાં કેટલાંએક દિવસ ગાળ્યા પછી હું પરા તરફ ગયો અને મારો મુકામ એક બ્રાહ્મણને ત્યાં રાખ્યો. બ્રાહ્મણ વિદ્વાન મુશિલ સ્વભાવનો હતો અને પોતાના નિત્ય કર્મ સારી રીતે કરતો. એની સ્ત્રી પણ પવિત્ર બાઈ હતી. ઘર લોંબીકુખીને સ્વચ્છ રાખ્યું હતું અને બ્રાહ્મણના ધર્મ પ્રમાણે ઘેર એક ગાયની સેવા પણ થતી હતી. એના ઘરની રીતખાતથી હું ધણો પ્રસન્ન થયો. એક દિવસ જમી રહ્યા પછી એ બ્રાહ્મણની મારી પાસે યોગવાસિદ્ધ સમજવાની ઇચ્છા યદ્ય. સાથે બેસી યોગવાસિદ્ધનો અંધ વાંચવાથી અમારી બંનેની વચમાં પ્રીતિની માંઠ બંધાઈ. મેં એને કહ્યું કે બાઈ ગિરભંડકર સુરતમાં આવ્યા પછી મેં કોઈ પણ ઘરનો સુખમય સંસાર જોયો હોય નો તે તારા ઘરનો છે. પતિવ્રતા બાઈ મજાવાથી તું કૃતાર્થ થયો છે, આ સાંજગતામાં તો તે બ્રાહ્મણનાં નેત્રમાંથી અશ્રુપવાહ ચાલ્યો. એ બોલ્યો કે મહારાજા હું માનું દુખનું વિરમરણ કરવાને આપની પાસે યોગવાસિદ્ધનો ધર્મ સમજાવું છું. અમારી શાંતિના અવધારથી હું ધણો દુઃખી છું. મને ક્યારે આ બે નાના દીકરા અને એક દીકરી આપ્યાં છે. દીકરીને મેં એક પ્રતિષ્ઠિત ઘેર પરણાવી છે. અમારામાં શુકલ વૃત્તિ કરનાર કુળવાન અણાવ છે, પણ આપ જો એ કુળવાનનાં લક્ષણ જુઓ તો આપને માત્રમ પડશે કે એમનામાં નિર્દયતા પ્રજ્વળે ધણો આગલ પડતો છે. મેં તો કુળવાન બાણી કન્યા આપી પણ હવે ધણો પરતાઉં છું. જમાઈને ભાંગ અને માંઠનું વ્યસન છે. આ વ્યસને અમારા કુળવાનોને બગાડી મુક્યા છે. એમનો મિત્રજ એમના હાથમાં રહેતો નથી અને આરે બાન

જુલે છે ત્યારે એ તમોગુણને વધ યહ જમ છે. છોકરીની સાસુએ એક વખત પોતાના દિકરા આગળ રાવ ખાધી કે એ કહ્યું કામ કરતી નથી. બચન વચ્ચે એ મૂર્ખ માણસે વિચાર કર્યો વગર એક લાકડી પડી હતી તે લઈ મારી કામળ દીકરીના વાંસા ઉપર બેચાર સપાટા જડાવી દીધી છોકરી દોડતાં બેભાન થઈ બારણા આગળ પડી કે એના ઉપર પાડુનો માર પડ્યો. ફરીઆદ કરનાર સાસુ વચમાં પડી તો એ મરતાં બચી. મને જ્યારે ખબર પડી ત્યારે મારા બે ચાર પડોશીઓને સાથે લઈ ત્યાં ગયો. માડી કરી મારી દીકરીને હું ઘેર લઈ આવ્યો. વરસ દહાડો એ મારે ઘેર રહી બહી મએલી તેથી એને એ દુષ્ટને ઘેર જલું મમતું નહોતું તો પશુ પંદર દિવસ ઉપર એની માએ એને સમજાવીને સાસરે મોકલી છે. મારી દીકરી કેળવણી પામેલી છે, કામલ છે, સદ્ગુણી છે પણ એ માય જેવી ને મેં વ્યાધાને વ્યાધમે છુટી છે. અમારી સુરતની શાંતિના ઘરને રાંદેર અકલેશ્વર વગેરે મોટાં ગામેમાથી કન્યા મળતી અને તેથી અમારા દીકરાને વારતે અમને ચિંતા રહેતી નહીં; પણ કુળ વાનોના જુલમની વાત સંધળે જાણીતી થઈ ગઈ તેથી એ ગામેએ હવે સુરતમાં કન્યા ન નાંખવાનો બંદોબસ્ત કર્યો છે. અમારું ક્ષેત્ર હતું તેથી પણ હુંક યહ ગયું છે. મારા દીકરા એને વારને કન્યા મેગવવી મને ઘણો મુશ્કેલ થઈ પડશે. આ રીતે મારા બે તરફથી મરો છે. હું શી રીતે સુખી હોઈ શકું ? મારી દીકરીનું દુઃખ સંભારતાં મારું હૃદય ધાટી જાય છે. વર્ષ દહાડે જમાઈને ઘેર મારા ઘરના ઓઠામાં ઓછા પચીસત્રીસ રૂપિયા જાય છે તો પણ એ તો અસંતોષીને. અસંતોષી રહેછે અને મારી દીકરી એના ઘરમાં જુલામની પેટે વેતન કરે છે.

આ સાંભળી મારા જીવને પણ કલેશ થયો. શાંતિખંડનનાં દુઃખ ગુજરાતમાં જોટલાં પીડાકારી છે તેટલાં દેશના ખીજા કાંઈ બાગમાં નથી. વિદ્વાનોએ તે તોડવાને પ્રયત્ન કરવું જોઈએ. મેં એને ઉપદેશ કર્યો કે બાપ તારા દિકરાઓને તું જેવા પ્રકારની કેળવણી આપીય તો એમને પરજીવવાની ચિંતામાંથી તું મુક્ત થઈશ અને ધન્ય હવે બે દીકરા આપે તો તું એને કહેવાતા કુળવાનને ઘેર ન આપતો. દીકરીનો શાપ માખાપને તેમજ સ્વસર પકડને બાળી નાખે છે. કામળ બાળાનો કલેશ શું ન કરે ? જો તે દીકરીને અમજી રાખી હોત તો એ સામી યાત પણ તારું આપેલું જ્ઞાન એને ઉલટું વધારે દુઃખ દેનાર થઈ પડ્યું છે. છોકરીને કેળવણી આપવી હતી તો એને કેળવણી પામેલા પુરૂષ વેરે પરજીવવી હતી. હવે પશ્ચાત્તાપ કરવો નિરર્થક છે.

પડોશમાં એની જ શાંતિનો પણ અમદાવાદી તરાનો શ્વાલજી રહેતો હતો. એના સંજમથી વાત નીકળતાં મારા જણવામાં આવ્યું કે એના જુલમથી એની પહેલી વારની બેરીએ દેહ ત્યાગ કર્યો હતો, તે છતાં એને ખીજા આપનાર શ્વાલજી નીકળી આવ્યો હતો. બાપ જાતે કહ્યું કમાતા નહીં. વીસ પચીસ મજમાનનાં ઘર સાચવતા હતા અને શ્વાલજીનું ભરપૂર નહોતું. નિત્ય કમળી તો વાત જ શી કરવી ? પડોશમાં એક કણ્ઠી હતો. અમજી હોવા છતાં વ્યાપારમાં એણે દ્રવ્ય સારૂ પેદા કર્યું હતું અને તેનો ઉપયોગ એ બેરી લાવવામાં અને કાઠી મૂકવામાં કરતો. આગીસ વર્ષની ઉંમરમાં એણે પાંચ બેરીઓને કાંદી મૂકી હતી અને છૂટીની શોધમાં હતો. મારા કહેણથી એણે વચન આપ્યું છે કે હવે હું જે નવી લાવીશ તેને મરતાં લગી પાળીશ અને સાતમી નહીં કરું.

એક વાણીયાવા આશ્રયી મેં મારા મુખમ ફેરવ્યો. શેઠતી. હિન્દુ પંચાવન વર્ષની હતી અને શેઠાણીની ઉંમર સોળ વર્ષની હતી. ઘરમાં એક પચીસ ત્રીસ વર્ષનો યુવક કારભારી હતો. એની સત્તા ખંને જી પુરુષ ઉપર ચાલતી એક મેં તુરત એ જગ્યા છોડી અને શેઠેરનાં દક્ષિણ ભાગે આવેલા સધાનમપુરામાં એક બ્રાહ્મણને ત્યાં મુકામ કર્યો. આ બ્રાહ્મણની માતિ ધણી દુઃશી હતી અને એમને શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ ગોત્રગમન કરવું પડતું હતું. શું કરે ? એમ ન કરે તો દીકરા દીકરીઓ કુંવારાં રહે અને શાંતિનો અંત આવે. અહીં અને એક બાર્ગવ બ્રાહ્મણ મળ્યો. એણે કહ્યું કે અમારી માતિમાં બે ત્રણ તક છે; તેમાં અમારો વિભાગ એટલો નાનો છે કે એક બેહેરનાં છોકરાંનો સંબંધ બીજી બેહેરનાં છોકરાં સાથે કરવો પડે છે. સગાં સગાંમાં સંબંધ કરવા છતાં પણ સુખ નથી મળતું. સમવય સમરસવાળાં બેડાં મિળવાં મુશ્કેલ થઈ પડે છે. ઉતરતી માતિના મનુષ્યો અમારી મસ્કરી કરે છે અને કહે છે કે તમારાંમાં ને મુસલમાનમાં ફેર શો ? તમે કહો છો તેવું તો અમે માયું ગયે ન કરીએ. મહાનગર રજાએ છીએ ખપીએ છીએ પણ જીવને ચેન પડતું નથી. થોડા વર્ષમાં અમારી માતિનો અંત આવશે.

સુરત શહેરમાં ચાતુર્માસ માળવાથી અને જણાયું કે ત્યાંના મારા આયજીનું ઘરમાં સુખનો આભાસ માત્ર છે, ખરું સુખ નથી. થોડાંએક કડુંએ ખરું સુખ મોગવતા હશે પણ મોટે ભાગે તો ત્યાંના લોકોનો ગૃહસ્થાશ્રમ શોચનીય સ્થિતિમાં છે. દીવાપર પતંગીયાં આવી પડે તે નાશ પામે તેમ શ્રાવણ માસના મેળાપર લોકો તુટી પડે છે અને આશ્વિન માસમાં એ નિરાધાર બને છે. સ્ત્રીઓનાં ઘરેણાં ગાંઠાં પણ પારકે ઘેર મૂકી શ્રાવણ માસને વાસ્તે એ ગાડી બળદ રાખે છે અને બૈરીના સીમંતની નાત જમાડવામાં પાછી પાની નથી કરતા. આ આ શહેરમાં ધાંચી લોકો અને મારવડીઓનો વેપાર ઠીક ચાલે છે. પરંતુ ગમેલો વણિક વર્ગ કમાઈ કરી દ્રવ્ય લાવે છે પણ ત્યાંનો સ્થાણી વણિક વર્ગ તો કમાય તેટલું ઉડાવે છે. સંમહને નામે તો મીડું છે. જ્યાં એમનાં ઘર એવે એમનો ગૃહસ્થાશ્રમ. ઘરનો અંદરનો ભાગ કામડાનો અને મોખરો મુશામિત રંગિત બનાવેલો હોય છે, તેમ ઘરમાંના પેટીપટારા આવી અને કપડાં કંપનીમાં ધોવારાવેલાં હોય છે.

બીજી ઠેકાણે કાર્તિક માસમાં લગન નથી હોતાં પણ સુરતમાં દેવદીવાળીયાં લગનસરા શરૂ થાય છે તેથી મારા જોવામાં કેટલાએક લગ્ન પ્રસંગ આવ્યા. તેર વર્ષની એક બ્રાહ્મણમાળાને એનો કાકા એની મરજી વિરુદ્ધ એક હબસી જેવા સ્વામ રંગવાળા અને બ્રહ્મ-અસત્ને કહી મારનાર વેરે પરણાવવા નીકળ્યો હતો. લગ્નને દીવસે જ છોકરી ક્યાંક સંતાઈ ગઈ હતી, ત્યાંથી ગાયને જેમ કસાઈએ ખાંધીને લાવે, તેમ એને એના બેચારેક સગા પકડી લાવતા હતા. ખબર કાંદતાં જણાયું કે એ છોકરીને એ વર પસંદ નહોતો. વર પ્રસિદ્ધ રીતે ગાંધાં મોરીઓ હતો અને તોફાની છોકરાઓનો સરકાર હતો. કન્યાનાં માખાપ મરી ગયાં હતાં તેથી પૈસાના લાલચુ બ્રાહ્મણો એને વાસ્તે યત્ન માગાનો ફિરકાર કરતા નહિ. કાકા પણ નિરપાય હતા. નાત દુઃશી અને કન્યા તેર વર્ષની યએલી એટલે, એને ઉતાવળ થઈ ગઈ હતી. મહા મુશ્કેલીએ લગ્ન વિધિ સમાપ્ત થયો થોડા દિવસ પછી મારા સાંબળવામાં આવ્યું કે કોઈક ગુનાહમાં સંપડ્યાથી એ છોકરો નક્કી મર્યો અને પર ગામમાં એના દેહનો અંત આવ્યો. છોકરી બિચારી બાળારાં બની દુઃખ ભોગવે છે. શાંતિબંધન અને મિથ્યા

કુટુંબિમાનનો એ આપણ વગરની ગરીબ છોકરી જોગ થઈ, અર્થપ્રત્યે એનો શાપ લાગે એમાં શી નવાઈ? આપણે સ્વતંત્રતાની વાત કરીએ છીએ પણ લક્ષ્ય જેવું મહત્ત્વનું કાર્ય જેનો ઉપર વરકન્યાના ભવિષ્યના સુખનો આધાર છે અને આર્થિકધુના ગૃહવ્યવહારનો પાયો રચાય છે તેમાં જ આપણે સ્વતંત્રતાને બાંધીએ છીએ છીએ. બીજી પ્રજાઓમાં તો લક્ષ્યનો કરાર તોડી શકાય છે અને આપણમાં તો એ જીવનની સાથે જોડાયેલો રહે છે. એમના કરતાં આપણે લક્ષ્યની બાબતમાં વધારે સંભાળ રાખવાની છે. પણ જાતિબંધનની જબરી બેડી આપણે તોડી શકતા નથી એટલી આપણી નબળાઈ છે. એ નબળાઈ દૂર થશે ત્યારે જ આપણો ગૃહસંસાર સુધરશે અને આપણે સુખી થઈશું.

સુરતમાં પંચાવન છપન વર્ષની ઉંમરે પેન્શન લઈ ઘેર બેઠેલા, અધુરી કેળવણી પામેલા જુદા પુરુષો બાર વર્ષની બાળાઓ સાથે લક્ષ્યની ગાંઠથી જોડાયેલા અને તેથી નોકરીની ચિંતામાંથી મુક્ત થએલા પરંતુ બીજી હલકા પ્રકારની ચિંતામાં ઘરેલું થએલાનાં દર્દાંત મારા જેવામાં આવ્યાં. આ લોકો જ્ઞાનની શોધ કરતા, વેદાંતનાં પુસ્તકો વાંચતા અને નીતિની વાતો કરતા ત્યારે મને તેમના ઉપર તિરસ્કાર આવતો. કાલ એ જ્ઞાનની શોધ કરે છે અને નીતિની વાતો કરે છે ત્યારે બાર વર્ષની કામળ બાળાનો ભવ બગાડતા એમને કેમ વિચાર નહિ આવ્યો હોય એનો વિચાર બ્યારે મેં કર્યો ત્યારે મને તુરંત સમજાયું કે એ સંધ્યા દેગી પુરુષો છે. પોતાની યુવાવસ્થા એમાંના ધણી ખરાએ નીતિના માર્ગમાં ગાળેલી અને મોહને વશ થએલા એમનાથી જુદાવસ્થામાં નીતિને રસ્તે ચલાશે કે નહિ એનો દૃઢ વિશ્વાસ નહિ તેથી જ એમણે જુદાવસ્થામાં ફરીથી લક્ષ્ય કરેલું હોવું જોઈએ. એવા મનોબળ વગરના જનોનો અતિથિ સત્કાર પણ હું સ્વિકારતો નહિ.

અહિં વળી મારા સામજીવામાં આવ્યું કે પચાસ વર્ષના એક સાહેબે પોતાની પદર વર્ષની જાંતે કાઠીમાં પૂરી મારી નાખી અને કચેરીમાં કામ ચાલતા યુનોહ સાબિત થવાથી એ સાહેબને કાસ્ટીની સજા થઈ હતી. જાતિબંધન અને મિથ્યા દ્વાનિમાનનું જ આ પરિણામ હતું.

હવે ઉત્તર તરફના મારા પ્રવાસમાં થએલો અનુભવ હું કાલે રહી સંભળાવિશ. વિષ્ણુદાસ, કુસુમાયુધ અને સુમતિ તથા સુમુખી આ સામગીને ધણાં દિવસો ગયાં. કુસુમાયુધ બોલ્યો “ પ્રિય વિષ્ણુદાસ મને આજે એમ થઈ આવે છે કે મારી સંધળી દોલત ખરચી નાખતાં કે મારી સંધળી શક્તિ વાપરતા પણ જે આપણા આર્થિકધુના વિચાર ફેરવી શકાતા હોય તો હું તેમ કરવાને તૈયાર છું. માઈ હાલ આજ બેઠાઈ મળ્યું છે જાતિબંધન અને કુટુંબિમાનની બેડી મને તે પ્રકારે તૂટવી જોઈએ.”

વિષ્ણુદાસ—પ્રિય મિત્ર, તમારા હૃદય ઉપર યઈ છે તેટલો જ અંસર મારા હૃદય ઉપર થઈ છે. છુઓ, સુમતિ અને તેમની બાબીમાં અંતઃકરણ ઉપર થએલી અસર, અધુર પ્રવાહ ચાલ્યો જાય છે. હવે એમનાથી વિશેષ સંભળી શકાય એમ નથી. એમનાં કામળ હૃદયને વાસ્તે આ કથા ઘણી આકર્ષી થઈ પડી છે.

વિશ્વસ્વપદાસ—ચરોતરમાં થએલો મારો અનુભવ મને લાગે છે કે કામળ સ્ત્રીઓથી નહિ સંભળી શકાય. એ વાર્તાઓ ધણી હૃદયભેદક છે. બીજાં પ્રાણી ઉપર દયાવાળો, ધર્મ ઉપર આસ્થાવાળો અને પોતાના મુન ઉપર પ્રીતિવાળો યુવરાત્ર પ્રાંત સ્ત્રી જાતિ ઉપર કેટલી કઠોરતા વાપરે છે એનું ખરૂં સ્વરૂપ, તે વખતે સમજાશે, ધરણી ઘેર રહેવાની લાલચથી કે વધારે પેદેશમણી મળવાની લાલચ અથવા તો કુટુંબિ-

માનનાં તોરથી કેટલી બાળાઓનાં જીવિત વર્ગ ગયાં છે અને જાય છે એનાં દર્શાવે
યરીતરમાં ઘણાં મંળી આવે છે. વળી ઉચ્ચ ગાતિમાં કન્યા વિક્રય તો ગાય, બળદ કે
મહિષીના વિક્રયની પેઠે થાય છે. માય, બળદ કે મહિષીને તો વિક્રય કલ્પાથી નથી તી-
વડતો પણ કન્યાને તો એ અતિ કલ્પાથી યજ્ઞ પડે છે. કેટલીએક ગાતિ તો કન્યાવિક્રયથી
નાથ પામતી જાય છે. ગુજરાતની ધરા ઉપર એવી ગાતિનો આવરણ પણો ટુંકો સમ
જાએ. પચીસ વર્ષે અડધી થતી જાય તો સો વર્ષે એની દશા કેવી યશે તેનો વિચાર
કરો. સાહેબરા ગાતિની સંખ્યા નડીઆદ શહેરમાં આ પ્રમાણે ઓછી યજ્ઞ ગણ છે.

ખીજે દિવસે બપોરે મહારાજે કહ્યું કે લાંબો વિચાર કરતાં મને એમ સમજાય છે કે
મારો ખીજો અનુભવ બહાર પાડવો ઠીક નથી. એ મારો અનુભવ મેં મારા એક મિત્રને
જણાવેલો અને તે ઉપરથી સાર ખેંચી બ્રાહ્મણ વર્ગના સંબંધમાં એણે ઉપદેશ રૂપે એક
કાવ્ય રચ્યું છે તે બોલી હું એ વિષય સમાપ્ત કરવા ધાડું છું. એ બ્રાહ્મણ તેમજ વણિક
વર્ગ બંનેને લાગુ પડે તેમ છે.

વિષ્ણુદાસ—પ્રિયભાઈ કુસુમાયુધ, જે પ્રકારની બ્રાહ્મણ વર્ગને અડચણો નડે છે તેનું પ્રકા-
રની વણિક વર્ગને પણ નડે છે, માટે આપણે અમુક એક દિવસ નક્કી કરી આ-
પણા વૈશ્ય વર્ગની સભા બોલાવીએ અને સર્વે ભાઈઓને વિનંતિ કરીએ કે તેઓ
એક ખીજા વચ્ચેનો કુસંપ છોડી દઈ એક ગાતિ બનવા પ્રયત્ન કરે.

કુસુમાયુધ—વિષ્ણુભાઈ, તમારું કહેવું સત્ય છે. આપણને એ પ્રમાણે કરવાને અડચણ નથી.
હું તમોને એક મારો અનુભવ કહી બતાવું. સુરત શહેરમાં મોઢા વાણીઆના બે
ત્રણ વિભાગ છે. એક વિભાગવાળાએ સુધારા પક્ષના વિચારને અનુસરી પોતાની
કન્યા ખીજા વિભાગના એક સંભાવિત ગૃહસ્થના દિકરા વેરે પરણાવી. પરિણામ સાંઝે
આવ્યું તો પણ અગાની ગાતિજનો એમને હેરાન કર્યા વગર ન રહ્યા. આપણો
વર્ગ ખીજા ગાતિ કરતાં ડાહ્યા ગણાય છે તો પણ શુભ પગલું બરનારને દુઃખ
દીધા વગર રહેતો નથી. બારે દંડ લેવામાં એ ગાતિ મોટાઈ માને છે. આ પ્ર-
કારના એમના વિચારો બદલાય અને સરસ્વતીમાં બાણે બપોતાની કન્યાનો સ્વિકાર
થાય તો આગળ જતાં સર્વે વણિક વિભાગો એક થઈ જવાનો સંભવ રહે છે.
સર્વેનો સ્વાર્થ એક થાય તો બેઠનું કારણ રહે નહિ. આપણ બંને મિત્રને પણ
કાંઈક વખત સગા બનવાનો પ્રસંગ આવે. વરકન્યા બોળવાનું ક્ષેત્ર મોટું થાય તો
એ લાભ જોવો તેવો ન ગણાય. એ કામના ઉત્તેજનને અર્થે હું મારા પંદરથી
પચીસ હજાર રૂપીઆ આપવા તૈયાર છું.

વિષ્ણુદાસ—હું પણ એટલી જ મદદ કરીશ. અંમદાવાદથી સરસ્વતી કરી સંભાની શાખાઓ
આપણે જુદે જુદે રથને જમાવીશું તો મને આશ્ચર્ય છે કે ધારણ પરિણામ લાવી
શકીશું. શ્રાવકની કન્યા મેષ્ટી શ્રીમાળી અને પોરવાડમાં આવે છે તેમાં બાધ નથી
નડતો, તો આતો સધળો મેષ્ટી વર્ગ એક કરવો છે તેમાં શો બાધ નડે તેમ છે ?

(અપૂર્ણ.)

* આ કાવ્ય આ માસિકના વર્ષ ૧ ના અંક ૮, ૯ માં આવેલી છે, જેથી અને
શરીષી આપી નથી. તંત્રી.

મીસ માર્ગેટ ઇ. નોબલ.

૨૬

નિવેદીતા મૈયા.

આ સાધ્વી યુરોપીય બાઈએ પોતાનું જીવન ભરતશ્રમિનેજ અર્પણ કર્યું તેથી તેને 'નિવેદીતા' કહેવામાં આવી. નિવેદીતા મૈયાનું જીવન કાંઈ પ્રસંગવચ્ચાત્ ધડાધું નહોતું. જન્મથીજ એમના મગજપર ઉચ્ચ જીવનની છાપ પડી હતી. કુમળી વયમાંજ વડનૃત્ય કુશલ ધર્મચુર ઝંચેસ્ટરના ગરીબની સેવા માટે ભરજીવાનીમાં જીવનની અભિલાષાએના ભોગ આપનાર બહાલા પિતાને તેણીએ જોયા. સમજણમાં આવતાંજ સ્વાર્થ રહિત સેવાથી તેણીના પિતાને ઉદ્ભવતાં આત્મ-સંતોષ ને આનંદ પ્રત્યક્ષ નિહાળ્યાં. આથી એના મગજપર એવી ઉડી અસર થઈ કે તેણીએ પણ યુવાવસ્થાએ પહોંચતાંજ એવુંજ પરમાર્થ જીવન ગાળવાનો નિશ્ચય કર્યો. હીન્ડુસ્થાનમાં ધર્મોપદેશક તરીકે કામ કરનાર તેણીના પિતાના મિત્ર તેના બાપને મળવા આવ્યા ત્યારે નિવેદીતાના કુમળા મ્હેરાપરની સ્પષ્ટ નિશ-સાથી તેમનું ચિત્ત આકર્ષાયું; તેથી આશીર્વાદ આપતા એણે નિવેદીતાને કહ્યું કે એક દહાડો ભરતશ્રમિ તરફથી તને આમંત્રણ થશે. તેના બાપે પણ તેના મૃત્યુ પહેલાં એની જીવાન માને કહ્યું હતું કે 'આપણી પુત્રીને એક દિવસ મહાન (આમંત્રણ) દુકમ નહીં થશે ત્યારે તું તેને સહાય કરજે' ધીમે ધીમે તેણે અદ્ભૂત બુદ્ધિ-બળ સંપાદન કર્યું હકજલી નવો પ્રસિદ્ધ પુરુષ પણ તેની બુદ્ધિથી અભયથી પામ્યો હતો. થોડા વખતમાં શિક્ષણ સંબંધી હિલચાલનું તે કન્ડરથાન થઈ પડી ને જાણીતી સીસેમકલ્પ પણ લેતા પ્રવાસને પરિણામેજ ઉદ્ભવેલી. એવું મનોહર બુદ્ધિ-બળ અજમાવવાને બ્યારે લંડનમાં દબરો દિશાઓ લેની રાહ જોઈ રહી હતી ત્યારે ભરતશ્રમિ તરફથી લેને આમંત્રણ થયું. સ્વામી 'વિવેકાનંદ આ વખતે લંડનમાં બાપણે આપતા હતા. પૂર્વતા આ સાંભળેલા સંદેશનો જવાબ, ભરતશ્રમિની સેવામાં જીવન ગાળવાની મરજી જણાવી, તેણે વાળ્યો. તુરંતજ તે લંડન છોડી થોડા દિવસમાં કલકત્તે આવી પહોંચી.

તેણીએ ઘર ધર્મચુરત મનુષ્યોની પડોશમાં લીધું હતું. તેથી પહેલાં હાંફાઓએ ચાકર તરીકે રહેવા ના પાડી; આ જોઈ તેણે પાડોશીઓની લાગણી ત દુઃખવતાં ચાકર વગર ચલાવી લીધું. આથી રાખ્યા વગર આમ ધણા દિવસ સુધી ફળફળાદીપર અને કોષ્ટકયાળુ પાડોશી કાંઈ મોકલી આપે તેનીપર પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતી. કેટલાક વખત પછી તો એજ પાડોશીઓ લેને પોતાંકી તરીકે સમજવા લાગ્યા તે એટલે સુધી કે ધર્મ ચુરત ને સાધ્વી બાઈઓ પણ લેના અતિથી તરીકે તેના ઘરમાં આનંદથી દીવસો ગુજારતાં.

ઐશ્વર્યક્રમ પ્રેમથી તેણે ધીમે ધીમે લોકોનાં હૃદય એટલાં તો વધ કરી લીધાં કે કાંઈને તે સાંભળીને અચંબો લાગે. પહેલબેલાં પાડોશીઓનાં છોકરાંઓ તેને ત્યાં જતાં; તેથી તેણે હીન્ડુ-ગાર્ટન નિયાળ કાઢી. છોકરાંની માઓ પણ ધીમે ધીમે ખેંચાઈ આવી તેથી તેણે પુખ્ત વયની ઝાંઝો માટે જીદો વર્ગ કઠાડ્યો. વિધવાઓને, નળાપાં છોકરાઓને તે લાગણીથી મદદ કરતી ને તેને શિક્ષકનો ધંધો ચીખવતી. આ પ્રમાણે ધર્મચુરત જીવન મતના માણસોની વસ્તીમાં 'વનિતા વિશામ' (House of Sisters) ની સ્થાપના થઈ.

હોંદુરધાનની જે સેવા તે ખમવતી હતી તેની ખ્યાતિથી યુરોપ ને અમેરિકાના મોટા મોટા માણસો પણ હોંદુરને મળવા આવતા ને પાછા ફરતા ત્યારે તેણીના માનીતા યજ્ઞ પહેલા બરતખંડ તરફ પ્રેમની લાગણી પાછા લઇ જતા. પશ્ચિમમાં વસતા એક ગૃહસ્થ જે હોંદુરને પોતાની પુત્રી તરીકે લેખતા તેની સહાય્યથી તેમજ તેના લખાણોથી પોતાના ઘર ને શાળાઓનો નિભાવ થતો. પોતાની જરૂરીઆતોને ન ગણુકરતાં હોંદુર આવકનો મોટો ભાગ બ્રૂખ્યાં ને ખવરાવવામાં ને કંગાલોની તંગી પૂરી પાડવામાં તે ખર્ચો નોંખતી, એ વાત એની પાસે રહેનારાઓ સારી રીતે જાણે છે.

પોતે રહેતી તે ગલી ને તેને આસપાસની જગ્યાઓ સ્વચ્છ રાખવામાં તેણે સંપાદન કીધેલું સાન તેને ઉપયોગી થઈ પડ્યું. આ કામ રહેલું નહોતું પણ ગલીમાંથી પોતાને હાથે કચરો કાઢી તે ખતાવતી કે સાફ કેમ થઈ શકે. લગભગ આ વખતે કલકત્તામાં પહેલવહેલો મરકીનો ઉપદ્રવ ફાટી નીકળ્યો. આથી લોકોમાં જે ગભરાટ પ્રવર્ત્યો તે હજી ઘણાંને યાદ હશે. બ્યારે પ્લેગ બહુ જોરમાં ચાલતો હતો ત્યારે માર્ચેટ નોખલ તેણીના દયાળુ સંદેશ મોકલવામાં તત્પર હતી. જુવાન માણસોનું એક મંડળ સ્ત્રી તેમની મદદથી શહેરના ઉત્તર ભાગમાં આવેલા ગંદામાં ગંદા ભાગો તે સાફ કરતી. ને પ્લેગના પંજામાં સપડાયેલા દર્દીઓની સાંવાર જીવને જોખમે પણ જાતેજ કરતી.

હોંદુર જીવનનો અતુકરણ કરવા યોગ્ય ગુણુ જનની પેટે બીજની સંભાળ લેવાનો હતો. એકવાર પોતે બ્યારે કંડીથી ક્રુજતી હતી ત્યારે તેણે પોતાનો ગરમ ઝખ્ખો હોંદુર ચાકરને 'ચાકરને તેની જરૂર, મ્હારા કરતાં વધારે છે' ધારી આપ્યો. બીજ વાર તે આત્મ-ભોગ આપ્યાનો આનો ફક્ત એકજ દાખલો છે. લોકોનાં દુઃખ ને દર્દો જોઇ હોંદુર એ ન પાડતું નહીં.

બ્યારે તે પહેલવહેલી હોંદુરધાનમાં આવી ત્યારે સ્ટીમરમાં એક જુવાન અંગ્રેજ પણ હતો. તેના સ્વભાવપરથી લાગતું હતું કે ઘરમાં ન બનવાથી હોંદુર સ્ટીમરપર મ્હડાની દીધો હશે. હોંદુર અખિતાહારી સ્વભાવને લીધે સ્ટીમરપર કોઈ એ ને બોલાવતું નહીં. આ બધું જોઇ મીસ માર્ચેટ નોખલનું હૃદય શોકાતં થઈ ગયું, ને ઘર તરફથી કોઇ પણ પ્રકારના ધાક વગર ભવિષ્યમાં હોંદુર હાલ બહુ યુવા થશે એમ તેને ધારતી લાગી. તેથી તે આ જુવાન માણસને મળી અને પોતાની પાસે જે એકની એક કીંમતી વસ્તુ-સોનાનું ધડી-આળ, આ તરફથી બેટ તરીકે મળેલું હતું તે ગૃહસ્થને આપીને કહ્યું કે 'આને કોઇ દિવસ ધરેલું ન મુકતો પણ ત્હારામાં મહેનત કરી જીવન માળવાની શક્તિ છે એમ માનનારની યાદદારત તરીકે ત્હારી પાસે રાખી મુકજે.' એક વર્ષ અંગાઉ આ ગૃહસ્થની માનો મીસ નોખલપર લાગણી બર્ષો પત્ર આપ્યો હતો. તેનો પુત્ર નોખલની મદદથી નવી ઇંગ્લી પસંદ કરવાને કેવી રીતે શક્તિવાન થયો હતો ને દક્ષિણ આફ્રીકામાં મૃત્યુ-સમયે પણ કેવી લાગણીથી તેણે મીસ માર્ચેટ નોખલને સંભારી હતી તેનો ચિતાર હોંદુર માએ પત્રમાં આપેલો હતો.

આ અરસામાં પૂર્વ અંગાળામાં દુકાળ પડ્યાના સમાચાર હોંદુરને મળ્યા, તેથી તેણે ત્યાં જવાનો ફાવ કીધો કારણ દુઃખના પોકાર આંગળે હોંદુર શાંતિ ક્યાંથી રહે! પણા દીવસો મુધી તેણે પાણી ને ખાંભોઓની દરકાર ન કરતાં બેરીસડના ગામડાની મુલા

કાત લીધી; 'જે ભયંકર મિત્રો જોયાં તેનો ચિતાર તહેજે ધણા દહાડા પછી "પૂર્વ બંગા-
ળમાં દુકાળ ને રેલ" પ્રસિદ્ધ કીધો. આં અમથી તહેને ખબર ભયંકર જાતનો મેલેરીઆ
(તાવ) થયો, જેમાંથી તહેને સાજાં થઇ પાછાં કામ કરવાને શક્તિવાન થતાં ધણા દિવસ
લાગ્યા. તેના દાકતરો ને પશ્ચિમમાં વસતા મિત્રોએ તહેને ચહેરના વધારે તંદુરસ્ત ભાગમાં
જઈ રહેવાની ખબર જરૂર છે એમ કહ્યું પણ તે એકની એ ના થઇ અને જોલી 'જે
ગલીએ મહેને સંધરી ત્યાંજ હું તો રહીશ."

આ અરસામાં લંડન ને ન્યુયોર્કના તંત્રીઓએ જે મંદાન કામ સોંપેલું હતું તે કર-
વામાં તે રોકાયેલી હતી. આની સાથે તહેની શાળાનું અમસાધ્ય કાર્ય પણ કરવું પડતું.
આ બધાથી એની તખીયત બગડી ગઇ તેથી હવા ફેર માટે ડાઈલીંગ ગઇ, જ્યાં તહેજે
૧૩ મી એપ્રિલને દિવસે દેહનો ત્યાગ કીધો.

દાહોદમાં વસ્તા મોઢ બ્રાહ્મણો વિષે કેટલીક જાણવા જોગ હકીકત.

અત્રે મોઢ બ્રાહ્મણનાં આધારે પચાસ સાઠ ઘર છે જાતના વહીવંચાના ચોપડાઓ ત-
પાસતાં આ લોકોના વડવાઓ સન્મેજ, કપડવણજ, દાસરા, મહિયા ડોકાર વાડાસીનોર વિગેરે
ના હોવાનું માલુમ પડી આવે છે. કેટલાક વેપારને અર્થે કેટલાક યજ્ઞમાન થતિ ને ક્ષીધે
એને કેટલાક ખીજા ધંધાને અર્થે અત્રે આવી વસેલા તે ધણા વર્ષના વસવાટને અર્થે અ-
તરના રહેવાસી ધર્મ ગયા છે. કેટલાક લોકો જેવા કે યજ્ઞ વિગેરે કર્મકાંડ કરાવનારા તે દી-
ક્ષિતના નામે ઓળખાય છે. રંગ અને દાકરો વાગળ જ્યોતિષનું કામ કરનાર જોયોને
નામે ઓળખાય છે, કેટલાક જટ કહેવાય છે અને કોઈ કોઈની અટક ત્રવાડીલી પણ છે
કયા કહેવાને માટે તીક્ષ્ણ પડેલા તે વ્યાસને નામે ઓળખાય છે, જે કહેવે જેના તે અટ-
કવાળા બધા તે ધંધો કરતા નથી પણ તેમના વડવાઓ તે ધંધો કરતા હોવાને ક્ષીધે તે
અટકો, પડી ગયેલી છે.

આ બ્રાહ્મણો પૈકી કેટલાક યજ્ઞવેદી છે અને કેટલાક શામવેદી છે પણ ધણો ભાગ
શામવેદી છે. બ્રાહ્મણના નિત્યકર્મ કરનારા ધણા છે. અહિના લોકોને ધર્મ ઉપર કાંઈક શ્રદ્ધા
છે. ખજુષા શિવ ધર્મી છે તો પણ કેટલાક રામચંદ્રજી અને લક્ષ્મી નારાયણના ઉપાસકો
પણ છે. એકંદર રીતે આ ન્યાતમાં ધર્મ પાળવામાં કોઈ જાતનો પ્રતિબંધ કે મતામત નથી.
જે જેને રૂચે તે ધર્મ પાળે છે તો પણ અધર્મને ગાંઠ જનારા પારકી સ્ત્રીઓને મોઢે બેન
કહીને અંદર ખાનેથી શ્યામ થતિવાળા, પારકાનો માલ કાવા દાવા કરીને પચાવી પડનારા,
કલાલની સાથે લેવડ દેવડનો ધંધો કરનારા, ચંડી ચંડો ને રાડાવારા પારકી ચાપણા ઓળ-
વનારા અને પારકી સ્ત્રીઓનાં પતિદત્ત ભંગ કરવામાં ગૌરવ મનનાગમાણુસીની અહિં છત
નથી. ગામ ત્યાં ઢેઢવાડો હોય તે કહેવતને અનુસરીને તપાસતાં કોઈકે તેવું હશે પણ એ-
કંદર રીતે ન્યાત ધર્મની બાબતમાં સાધારણ રીતે ઠીક છે.

સાંઠ ધરની ન્યાત પૈકી એક રામલાલ મોતીરામ કરીને રાણપુરમાં તહેસીલદાર છે. રા. ઝવેરીશંકર મયાંશંકર કરીને સેન્ટ્રલ ઇડીઆ એજન્સીના સેલાંણા રેટમાં ચીફ મેડીકલ ઓફીસર છે. મી. રેવાંશંકર શિવલાલ દાહોદમાં અંબલ કારકુન છે. મયાંશંકર ઉમેદરામ નામે ગૃહસ્થ કંતવારા રેટના કારભારી છે, આ શિવાય ધણું માણસો જાણુઓ, અલીરાજપુર રત લામ તથા બીટીય રાજ્યમાં નોકરીઓ કરે છે. કેટલાક વેપાર કરે છે. યજ્ઞમાં વૃત્તિનો ધંધો કરનારાં બે ત્રણ ઘર હસ્તી ધરાવે છે. એકંદરે રીતે જોતાં ન્યાત રી આર્થિક સ્થિતિ સારી છે.

અહિના લોકોમાં ન્યાત વરા વધારે કરવાનો રિવાજ છે. જનોઈ પ્રસંગે બે ન્યાતો લક્ષ પ્રસંગે વરવાળાને ત્રણ અને કન્યા વાળાને ત્રણ ગાતિ ભોજન કરવાં પડે છે. તેમાં જો કોઈ સારી સ્થિતિનો માણસ હોય તો તેને એક એક ન્યાત વધારે કરવી પડે છે. મરણમાં સુવાંન મરી ગયું હોય તો પણ ઉપર ધી પીરસવાનો કદગો રિવાજ છે. આ રિવાજ પુરાતન કાળથી ચાલતો આવેલો હોય એમ જણાય છે. અને સુધારા તથા કેળવણીની ખામીને લીધે તે રિવાજ પ્રચલિત છે. શ્રીમંત પ્રસંગે એક ગાતિ ભોજન કરવું પડે છે. એક ગાતિ ભોજનમાં આશરે પચાસથી પોણેસો સુધી ખર્ચ થાય છે.

ન્યાતનો ધારો રૂ. ૩૫૧-૦-૦ ત્રણસો એકાવન રૂપીઆનું પદ્મ લેવાનો છે. કોઈ શ્રીમંત તેથી વિશેષ આવે તો હરકત નથી પણ વધારે માંગવામાં આવતું નથી. પક્ષાભારેકડા રૂપીઆ આપવાનો રિવાજ નથી. દાગીના આપવામાં આવે છે. પક્ષાને માટે ભાંજગડો થતી નથી. પદ્મ લક્ષને ખીજે દિવસે ચડાવવામાં આવે છે લગ્ન થઈ રહ્યા બાદ પદ્મ વરવાળાને ત્યાં રાખવાનો રિવાજ છે.

કેળવણીમાં ન્યાત પછાત છે. ગામમાં ઇંગ્લેશ નિશાળ છે. પણ લોકોને પોતાનાં છોકરાઓને ઇંગ્લેશ ભણાવવા તરફ ઝાઝું લક્ષ નથી. રજવાડામાં નોકરી કરનારા લોકોનાં છોકરાઓ યેડું ઘણું લખતાં વાંચતાં થીખી આપદાદાની જગ્યાએ નોકરીઓ કરે છે. કેટલાક દુકાને બેસે છે કેટલાક સ્વતંત્ર વેપાર કરે છે. અને કેટલાક તલાટી કારકુની વીગેરે સરકારી નોકરીઓમાં દાખલ થાય છે. કન્યા કેળવણી ધણી જ ઓછી છે. છોકરીઓને ઘર ધંધામાં વધારે વખત રોકવામાં આવે છે અને છોકરીઓને ભણાવવી એ નકામો વખત ગુમાવવા જેવું અને છોકરીઓને વિદ્યા ખીજ જરૂરી છે એવી જુના જમાનાના લોકોની સમજ છે. તો પણ દાહોદ મોટું વેપારનું મથક હોવાથી તથા પરદેશી લોકોના સહવાસથી નવા જમાનાના માણસો પોતાની કન્યાઓને ભણાવવા તરફ વૃત્તિ રાખે છે અને આગળ જતાં તેનો વધારો થશે એમ આશો રાખવામાં આવે છે. ધાર્મિક કેળવણી સંધ્યા ગાયત્રી રૂદ્રી વીગેરે આદ્યનું નિલ કર્મ શીખવવાને માટે એક-ચાળા પગારદાર પંડીત રાખી ચલાવવામાં આવે છે તેમાં આશરે પંદર છોકરાઓ ભણે છે. ચાળાના નિભાવ માટે માસિક રૂ. ૬૦ ઉપાડવામાં આવેલું છે. તેમાં શ્રીમંત વર્ગના લોકો નાણાં ભરે છે.

અહિની ન્યાતમાં અવિભક્ત કુટુંબ યોડાં છે તો પણ જે અવિભક્ત કુટુંબો હસ્તી ધરાવે છે તેનો કારાબાર સારો ચાલે છે. દેવસંજોગે કુટુંબમાં કોઈ સ્ત્રી વિધવાં થઈ તો તેને તેનાં ચમુર પક્ષનાં કુટુંબીઓ પાળે છે અને તેને ઝાઝું દુઃખ દેતાં નથી પણ તેના તરફ દીલ-સોજ ધરાવે છે. આ એક ધણા પ્રયત્નનીય રિવાજ છે. ગુજરાતના આલોશોમાં ધણે બરેકડાજે આ ગુણની ખામી ગણાય છે.

અત્રેના લોકો બહુધા ગુજરાતી પાઘડીઓ બાંધે છે. રત્નવાડમાં રહેનારા ફેંટા બાંધે છે. બ્રીઓનો પહેરવેશ પણ ગુજરાતી છે તો પણ કોઈ કોઈ દેશી રાજ્યમાં નોકરીને અર્થ વસ્તા લોકોનાં બૈરા માળવી પહેરવેશ પહેરે છે. બૈરાઓમાં ધુમટા તાણી વડીલ વર્ગની મર્યાદા પાળવાનો રીવાજ હજી દરતી ધરાવે છે. નવી ફેશનના દાગીના અને પોશાક હજી દાખલ થયા નથી. ૨૦ મી સદીનો વાયરો હજી અહિંના લોકોને વાપો નથી. હાથે કાચલાની ચુડીઓ અને ચાદીની ગુજરીઓ પહેરે છે. પગની અંદર ચરેતર દેશમાં પાંડીદાર લોકોનાં બૈરાં જે જાતના કલા પહેરે છે તેવા સાદા કપા અહિંનાં બૈરા પહેરે છે. અને તેની સાથે અમદાવાદી જુના ઘાટના આકડાવાળાં સાંકળા પહેરે છે. કાટમાં સોનાના દાગીના પહેરે છે તો પણ શ્રીમંતનાં બગઓ હાથે સોનાના સાંકળા વિગેરે દાગીના પહેરે છે રૈયમી કપડામાં બાટ પીતાબર અને સાડીઓ વપતાય છે.

નાતનો કારોનાર પાચ પટેલીઆ ચલાવે છે જ્ઞાતિ ભોજન વખતે આ લોકોની પ્રથમ રમ માગવામાં આવે છે. મુદાની તકરાર વખતે પંચ ભેગું કરી બહુ મતે કાચ થાય તે અમલમાં આવે છે.

દર ન્યાત દીઠ ૦-૮-૦ આઠ આના વાસણ બાડાના લેવામાં આવે છે. ન્યાતના વાસણો પચ તરફથી બધાવવામાં આવેલી ધર્મશાળામાં રાખવામાં આવે છે. ધર્મશાળાની કુચી ન્યાતના મુખ્ય પટેલીઆને ત્યાં રહે છે. આ શિવાય દર લગ્ન દીઠ વર પક્ષવાળા પાસેથી રૂ. ૧૦-૦-૦ ન્યાતમાં આપવાનો રિવાજ છે પ્રથમના કાળમાં આખી ન્યાતમાં દરેક ઘેર ગોળ તથા સોપારીઓ આપવાનો રિવાજ હોય તે રિવાજ કાઢો નાખી રૂ. ૧૦-૦-૦ પચમાં આપવાનો રિવાજ દાખલ થયો છે

અહિંની ન્યાત ટુપી હોવાના કારણને લીધે કન્નેડા વધારે થાય છે. કન્યાઓની છાત્ર છે તેને વર મનતા નથી અને વર છે તેમને કન્યા મળતી નથી (સગપણ અને ગોનને લીધે ખરે તેમ નથી.) અહિંના લોકો વર વિક્રમ કે કન્યા વિક્રમ કરતા નથી તેમજ સાટા પ્રેખડાં પણ કરતા નથી તેમ તેથી કોઈ કુંવાગ રહી જતા નથી. જે જેની તબરમાં આવેલા ન્યાતની અદર વિવાહ કરે છે. અહિંની ન્યાતના નરથામાં સાત ગામ છે (૧) રતલામ લા બે વગેરે. (૨) સારંગી એક ધર છે (૩) જાગુઆ ૧૦ ધર છે. (૪) રાજપુરમાં એક ધર છે. (૫) ગમલામાં બે ધર છે. (૬) યાદલામાં એક ધર (૭) અને પેટલાવાદ (રતલામ પાસે) મા બે ધર છે આ શિવાય ઉજ્જન અને માળવા તરફ મોઢ બ્રાહ્મણોની વસ્તી છે પણ તે લોકો સાથે અહિંના લોકોને વ્યવહાર નથી. માળવા તરફના લોકોના આચાર વિચાર જડા છે. બ્રાહ્મણનો ધર્મ તે લોકો બગબર પાળતા નથી. માળવી પહેરવેશ પહેરે છે, ચોખવટ રાખતા નથી, આપણને તે લોકો સાથે એક દિનસ પણ કાવે નહિ.

અહિંની ન્યાતના આગેવાન શુદ્ધ સાથે મારે કેટલીક વાતચીત થઈ છે તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે અહિંના લોકો વાડાસીનોર સાથે સંબંધ બાંધવા ખુશી નથી. ઉજ્જન અને માળવી લોકોના આચાર વિચાર ખરાબ અને રૂઢીઓ કઢંગી હોવાના કારણે તે તરફ કન્યા વ્યવહાર કરવા ના કહે છે. કપડવણજના મોઢ બ્રાહ્મણો સાથે સંબંધ બાંધવાની ખવાએશ રાખે છે અને મા. ધારવા પ્રમાણે કપડવંજ મોઢ બ્રાહ્મણના એકડા વાળા જો અહિંના મોઢ બ્રાહ્મણ સાથે સંબંધ બાંધે તો તેથી ન્યાતનો નરથો વધે. કન્યાઓ આપ

લે કરવાની છુટ થાય અને આજે જ્યાં કન્યાઓ છે તેને વરઃમલતા નથી અને વર છે તેને કન્યાઓ ખપતી નથી, આવી સંકડામણમાં કપડવણુજના મોઢ બ્રાહ્મણો પણ આવી પડ્યા છે અને તેના પરિણામે ઘણાં કુટુંબો કળેડાંથી ઉભી થતી હાડમારીઓના ભોગ યદ્ધ પડે છે તેનું મુખ્ય કારણ એ છે. દાખલા તરીકે હરતી ધરાવતી. કન્યાઓ માટે અસારે જે વર છતમાં હોય તે જ છે હવે જન્મે તે વર કામમાં આવે નહિ. જે છે તેમાં કેટલાક નાના અને કેટલાકમાં અન્ય ખામીઓ છે, તેથી બવિધ પર આધાર નહિ રાખતાં તેવે સ્થળે વિવાહ કર્યાં શિવાય છુટકો થતો નથી અને આવાં ઢોંગલા ઢોંગલીઓને પરણાવી હસવા લાયક જોડાં ઉભાં કરવાથી કેળવણીની ખામીને લીધે ન્યાતની સાંસારિક સ્થિતિ ઘણી જ કઠંગી હાલતમાં આવી પડી છે અને દિવસે દિવસે ઉતરતી જાય છે તેથી મારે કહેવું જોઈએ કે અહિંના લોકો સાથે કપડવણુજના મોઢ બ્રાહ્મણો કન્યાઓ આપ લે કરવાનો વ્યવહાર રાખવા સંબંધ બાંધે તો તેથી ઉભયને છુટ થાય અને હાલ નાતી મુશીબતો દુર થાય. આ બાબતમાં કપડવણુજના મોઢ બ્રાહ્મણોને કાંઈ હરકત હશે તો આ માસિક દ્વારા અગર ટપાલ મારફતે નીચે સહી કરનારને લખશે તો તેનો ખુલાસો કરવામાં આવશે.

ચંદુલાલ પરસોતમરાય. ઢાહોદ.

ૐ.

શ્રી શુનૅર બ્રાહ્મણ વ્યવસ્થાપક કમીટી તથા પ્રકાશક સેક્રેટરી સાહેબની પત્રીત્ર સેવામાં વી. વી. આપના માસીકના વર્ષ ૨ ના અંક ૩ માસીક બાદપદ સંવત ૧૯૫૬ પ્રષ ૭૦ માં ખેડવાળ બ્રાહ્મણોની ઉતપત્તિ લખેલ છે તથા માસીક વર્ષ ૩ ના અંક ૪-૫ ના માસીક અશ્વીન કારતીક સંવત ૧૯૫૮ ના પ્રષ ૮૪ માં ગોમતીવાળ બ્રાહ્મણોની ઉતપત્તિ તથા સ્થિતિ લખેલ છે. તેમાં આપને લેખ આપનારે કેટલીક ભુલ કરી છે. એવું મારા સમજવામાં નીસંદેહ આવે છે. તેની હકીકત નીચે પ્રમાણે છે તે સુધારવા તરફી લેશો છ એવી મારી બીનંતી છે.

- ૧ ખેડવાલ ખેડમાં વસ્યા તેથી ખેડના નામથી ઓલખાય છે. તે ખેડવાળ કહેવાય છે. પરંતુ મહીકાંઠામાં વસતા ખેડવા બ્રાહ્મણો છે. તેમને ખેડવાલ લખ્યા છે તે ભુલ છે.
- ૨ ખેડવા બ્રાહ્મણ ઇડર રોટમાં આવેલા ખેડબ્રહ્મા નામના ગામમાં વસતા તેથી ખેડવા કહેવાય છે. તેમાં પણ ખેડવા બ્રાહ્મ તથા બીતરા એ બે વીભાગ છે. બ્રહ્માખેત્ર માહાત્મમાં લખ્યું છે કે પુરવે દેરીબ્રહ્મ શગળે સુવર્ણની ગાય બતાવી બ્રાહ્મણોને દાન આપવાથી તે નદી સ્વીકારી બાર ગામોમાં જઈ વસ્યા તે બાજ ખેડવા કહેવાય છે. ને દાન લઈ ખેડબ્રહ્મામાં રહ્યા તે બીતરા ખેડવા કહેવાય છે. તે લોકોની યજમાનવ્રતી જૈનધર્મી હુબડ વાષીઆ લોકોની છે.
- ૩ ગોમતીવાળ બ્રાહ્મણ ગૌતમ મુનિના કુલના છે. એ હકીકત સીદ્ધાંત છે. પરંતુ કાઠી-આવાડમાં આવેલા ગોમતી ગામના નદી પણ દક્ષીણમાં આવેલી ગૌતમી ગંગા (ગોદાવરી) તીરે વસનારા લગ્ન જ્યારે શુનૅરાતના માદારાજ શુનૅરાજ સીધપુરમાં

યશ પ્રસંગે માનપુર્વક આમંત્રણ કરેલું તે વખતે યજ્ઞમાં બારે વિદ્વાતથી ભાગ લીધો હતો. તાંહાંથી આપ્તના રાજ્યએ અતી સતકારથી આમંત્રણ કર્યું. આપ્ત પરવતની તલેટીમાં ઉમરેખા (ઉમરશ્ચી નગરી)માં વસાવ્યા હતા. તાંહાં ધણી મુદત રહ્યા પછી તેમાંથી કેટલાક ગુજરાતમાં ચાંપાનેર જઈ વસ્યા હતા. તથા ખેડબ્રહ્મા તથા આંબલીઆરા વીઝેરે ગામેમાં અને મહીકાંઠામાં સુથરામપુર વીઝેરેમાં વસા હતા. શીવાય ધણાખરા મારવાડમાં ગામે સેસાણ મહાવાથી રહ્યા હતા. હાલ પણ તે સગળે રથળે રહે છે. તેમનો ધધો ખેતી, વ્યાપાર, નોકરી તથા કેટલાક બીજીકી પણ કરે છે. ઉપરની કક્ષમ ૨-૩ માં લખેલી હકીકત નીરવીવાદ સીધાંત છે. તે સુધારી લેવા તસ્તી લેવાની જરૂર છે.

રેવાશંકર રામેશ્વર ઉપાધ્યાય રાધેવાહકર.

કાઠીયાવાડી ચાતુર્વેદીય મોઢ જ્ઞાતિ મંડળની બીજી સભા.

ગઈ તા. ૧૮-૩-૫૨ ના રોજ રાત્રે કાંઠાવાડીમાં દામનગર નિવાસી રાવળ ભગવાનજી દેવજીના પ્રમુખ પણા નીચે આ મંડળની બીજી માસિક સભા મળી હતી. સરસ્વાતમાં સેક્રેટરીએ સભાના સામાન્ય નિયમો આ સભાનો કાર્યક્રમ, જેરહાજર બંધુઓના ક્ષમાપત્રો, તથા ગઈ સભામાં થયેલા કામકાજનો હેવાલ વાંચી બતાવ્યો હતો. પછી માસિક લલા-જમ લેવાયા બાદ ત્રવાડી પ્રભાશંકર ત્રિજીવન તરફથી તેમના ચિ. નાં.વેવિશાળ થયા બદલ મંડળને ઉલટથી રૂ. ૨) ભેટ આપ્યા હતા. પછી જની બાઇશકર અંબાશંકરે પોતાની બેનનું વેવિશાળ ચાંદ્યો કર્યા બદલ, તથા ભાવનગર વાસી પાઠક ગોપાળજી કાળીદાસે પોતાની પુત્રીનું વેવિશાળ ચાંદ્યો કર્યા બદલ મંડળ તરફથી તેમને લેખી ધન્યવાદ આપવાનો તથા આ સંસ્થાને વિરતારી બહારગામ વસતા ઉત્સાહી જ્ઞાતિ બંધુઓને પણ આમાં જોડવાની યોજના બનતી ત્વરાથી અમલમાં મુકવાના ફરાવો પસાર કરવાની દરખાસ્ત સેક્રેટરી મુકતાં સર્વાનુમતે તે પસાર થઇ હતી.

પછી પાઠક પ્રભાશંકર જયશંકરે “મંડળ પરત્વે આપણું કર્તવ્ય” એ વિષય ઉપર લંબાણથી રસિક અને બોધદાયક બાપણ આપ્યું હતું. જેનો સાર એ હતો કે જે આર્યો ધણાં વર્ષો પૂર્વે હમ્ય અને અનુકરણીય જીવન ગાળતા તેનાંજ આપણે ફરજદો છીએ. કાળે કરી આપણે આપણા કર્તવ્યથી વિમુખ થયા અને અધોગતિમાં ધસડાયા. ઉઝીજી રાજના સંપૂર્ણ સુલેહ ભર્યા અમલ નીચે પૂર્વની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયાસ કરવા આ મંડળની સ્થાપના થઇ છે. એ કાર્ય ઘેર બેઠે એક મનુષ્યથી બની શકે તેમ નથી. જેમ દેહ ટકાવી રાખવા પ્રત્યેક અવયવની મદદની જરૂર છે તેમ મંડળને આમ પ્રત્યગની જરૂર છે. સહુ સાથે મળી એક ખીજના વિચારોની આપ લે કરી ખરી વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી શકીએ. સત્સંગ એજ ઉજતિનું મૂળ છે. પ્રથમ એકબીની જરૂર છે. પર અને અપરનો તફાવત કાઢી, પોતપોતાની હસવા લાપક માની લીધેલી લક્ષ્મી કુંજ હોદ્દો અને વિદ્વાતાની મોટાઇ ફર મુકી તતમન અને ધનથી પ્રયાત કરીએ તો કાંઈક થઇ શકે તેમ છે. ગરીબ અને

નહાતાની પણ અવગણતા કરવી ન જોઈએ. કારણ ઘણીવાર મોટા પથ્થરે સ્તાં નહાતો મણિ કીમતી ઘણું પડે છે. સમાનું મન, રંગન કરતારી વીણાને પણ નીચે તુળાતી જરૂર પડે છે. રાજાને પણ હાંત ખોતરવા તરખવાની જરૂર પડે છે. જેમ ચંદ્ર રાત્રિનું અને રાત્રિ ચંદ્રનું તથા તે બેઉ આકાશનું ભૂખણ છે. તેમજ સભ્ય અને સુખી મનુષ્યો ગાતિનું ભૂખણ છે. સ્વાર્થ માટે તો સર્વ કાંઈ મરી પડે છે. બધે મનુષ્યો તપ તીર્થ અને દાન-પુન્યથી ઇશ્વર રાજ કરવા ચાહે પરંતુ માફ એમ ધારવું છે કે જન સમૂહનું મને તેટલું બહુ કરવાથી જેટલા ઇશ્વર રીજે છે તેટલા ખીજા કશાથી રીજતા નથી. સર્વ કાંઈ મરીને જાતે છે. પણ તેનું જન્મનું ધન્ય છે કે જેતાથી ગાતિનો અભ્યુદય થયો છે, જે મનુષ્યે ગાતિ અભિમાનથી પોતાના સર્વસ્વનો ભોગ આપ્યો નથી તેનું જીવન-દયા છે. દરેક કાર્યમાં વિદ્યુત તો આવેજ તેમજ આમાં પણ શરૂઆતમાં લોહોપવાદ વીગેરે નડે તો હાંધી જવાનું નથી. ધીર મનુષ્યો લોહાના અનેક રંગી અપવાદોથી એક પણ ડગ પાછું ભરતા નથી. સર્વ મનુષ્યો સરખા નથી. કેટલાક પરમાર્થમાંજ પોતાનું સર્વસ્વ માને છે, કેટલાક સ્વાર્થથી પરમાર્થ કરે છે, કેટલાક સ્વાર્થની ખાતર પરહિતમાં વિદ્ય-નાખે છે અને કેટલાક તો કાંઈ કારણ સિવાય ખીજાનું છુટું કરવામાંજ મોટાઈ માને છે. ઇશ્વર સર્વને શુભારુભ કર્મનું ફળ આપી રહે છે. એકાદ બે આવી સંસ્થા આપણી ગાતિમાં ઉદભવી નુડી જવાનાં આવાંજ કારણો છે. અહમહેમિકા, કાંઈક સ્વાર્થશુદ્ધિ અને સમજદેર એ મુખ્ય છે. સંસ્થાનાં નેતાને પણ એવે પ્રસંગે એવું તો દર્શાવજનક જીવન ગાળવું જોઈએ કે ખીજા આપોઆપ તેમાં પ્રેરાય. મોટાઈ એજ પડતીનું મુળ છે. એતો માગી નહી પણ આપોઆપ આવી મળે છે. તેજ મનુષ્યો વંધ છે કે જેનું મન પરહિતમાં રમી રહ્યું છે, હલ્લ દયાળુ છે, વાણીમાં મિદાય છે, જે કર્તવ્ય પરાપકાર છે. માનગુણને ઘટે છે નહી કે લક્ષ્મી ઉગર. અને ભવ્ય ફળને શુદ્ધ સંસ્કાર અને ઉત્તમ વિચારો એજ ખરી મોટાઈ મેળવવાનાં સાધન છે.

આદ ત્રવાડી ભગવાનજી ઉમીયાશંકરે થોડું વિવેચન કર્યા પછી ચાલી જીવરામ નવ-સંકરે જણાવ્યું કે પ્રાણીમાત્ર દુનિયામાં સુખની શોધમાં છે. પરંતુ તે મેળવવાનો રસ્તો સર્વને માલુમ નહી હોવાથી મનુષ્ય આડો અવજો એડી પોતાનું અસુખ જીવન એજે શુભાવી દે છે. સુખનું સાધન જ્ઞાન છે. અને તે સ્વધર્મ પરાયણતા, શાસ્ત્રાવલોકન, અને આત્મ સ્વરૂપ શુદ્ધિથી પ્રાપ્ત થાય છે. આ રસ્તેજ ધીમે ધીમે ગાતિ બધુએને દોરવા આ મંદળો પ્રયાસ કરે છે. મંડળની સ્થાપના કાંઈ નવીન નથી. હજારો વર્ષ અગાઉથી ગાતિ મંડળો સ્થપક સુકમાં છે. તેમાં પેડેલો સડો દૂર કરી તેને સંગીન. પાપાપર લાવવું એજ અમારો ઉદ્દેશ છે. કેહ નાહવત છે માટે તેની અવગણતા કરી હાથે હાથે દુઃખમાં આવી પડ્યું જેટલું મુખમાં ભરેલું છે, તેટલુંજ મોઢ બાહનું મળવાનું નથી મંત્રી હાથ પગ નેડી બેથી રહી પોતાના મનની નિર્ભજતા દર્શાવવી એ સખેદ હસનીય છે. ઘરનાં બેરોં હોકરો પણ ગાતિથી અને પરગાતિવાનો ભેદ સમજે છે, પરંતુ ખેદ જનક છે કે કેટલાક અતિ-ચાલુ બધુએ સમજી ચકતા નથી. પછી તેમજે ભીમડીવાળા ત્રવાડી એકવજી આસ ત્યાંથી આવી સુખી સમાનો. લાભ લેવા આજ્યા તેથી તેમને ધન્યવાદ આપ્યો હતો.

આદ રાવળ ભગવાનજી દેવજીએ આ શુભ સરઆત બદલ પોતાનો આત્મ પ્રદક્ષિત કરતાં જણાવ્યું કે સતત પ્રયાસથી મન્યા રહેવાથી છેવટ જ્યાં મળશેજ. આદ પાનસેપારી

કનોજથી આવીને વસ્યા તે કનોજઆ, ગયાજથી આવી વસ્યા ગયાવાજ, (મર્યા) બ્રહ્મપુરીના ભાર્ગવ, મોતાવાસી મોતાળા, દક્ષિણમાંથી આવનારા, દેશસ્થ, કોકણ મધેના કોકણસ્થ, અને સેણવી, એ વિગેરે રૂપિ મુતી પૈકીના આદ્યજા ગણેા જ્યાં વસ્યા તે સ્થાનના કહેવાય છે. અને પાછળથી ઉદયમ અર્થે બીજાં સ્થાનોએથી આવીને ગુજરાતમાં વસ્યા તે, તે સ્થાનના કહેવાયા.

જે કે દરેક સંઘાવાળી યાત્રીમાં સમર્થ વિદ્વાન થએલાને પોતાને જૂના ગણાવાની અપેક્ષા થતાં પોતાની યાત્રિતું પુરાણ કેટલાકે રચીને ધણી મુદતે બહાર પાડ્યું જણાશે.

પરંતુ હાલના શોધ ખોળના સંશોધકોને તેવાં પુરાણોમાં આદ્ય અંતનો સંબંધ, ભાષા સંબંધ, રાજ્યકર્તાનો કાળમાન, જનસમૂહના આચાર વર્તનની તેમાં આવી ગએલી સ્વાભાવિક શૈલિ વીગેરેને લીધે ભારીક દષ્ટીના આધુનિક તપાસ કરનાર વિદ્વાનોને—એ શ્રેય કયા સૈદ્ધાંતમાં, કયા રાજ્યઅમલમાં અને તે વખતની ભાષા પ્રચાર અને જનસમૂહના આચાર વિચારાદિથી દિગ્દર્શન થશે.

આદ્યજો—રાજ—પ્રજામાં પ્રસંસન્ય હતા. સર્વ પ્રજામાં શ્રેષ્ઠ અને પૂજ્યનિક મનાતા તેઓ નિઃસ્પ્રહ રહેતા છતાં તેમનું પોપણ થતું, અને તેમનાથી સદા સર્વથા ધર્મ ધ્યાન સચવાતું, આમન્યા રાજા પ્રજા કોઈ લોપતું નહિ, તે નીચેની હકીકતથી જણાશે.

ધર્મસ્ય બ્રાહ્મણોમૂલ મમ્ રાજન્ય ઉચ્યતે

આદ્યજ તે ધર્મનું મૂળ છે અને ક્ષત્રી તે શિખર તુલ્ય છે.

ક્ષત્રિયો વાહુવીર્યેણ તરેદાપદ માત્મનઃ ॥

ધમેન વૈશ્યશૂદ્રો તુ જપહોમ દ્વિજોત્તમઃ ॥

ક્ષત્રી પોતાના બાહુબળથી આવેલી આપદાને દૂર કરી શકે છે, અને વૈશ્ય તથા શૂદ્રા ધન વડે પોતાની આપદા મટારી શકે છે; પણ બ્રાહ્મણો તો પોતાના ધર્મબળ જપ તપ, હોમથી અનેક પીડાને હઠાવી શકે છે. તેથી—

સ્વવીર્યા રાજવીર્યાશ્ચ, સ્વવીર્યં વલ્લવત્તરમ્ ॥

તસ્માત્ સ્વેનૈવ વીર્યેણ નિગૂઢીયાદરીન્ દ્વિજઃ ॥

રાજાને તો બીજાની શક્તિ ઉપર આધાર રહેલો છે પણ બ્રાહ્મણને તો પોતાની જ શક્તિ ઉપર આધાર છે માટે રાજાથી પણ વધારે શક્તિવાન બ્રાહ્મણ છે.

ન બ્રાહ્મણો વેદપત કિંચિદ્વાનનિ ધર્મવિત્ ॥

સ્વવીર્યેણૈવ તાન શિષ્યાન્માનવા નૃપકોરિણઃ ॥

ધર્મશાસ્ત્ર જાણનાર બ્રાહ્મણને પોતાનું ભારે નુકસાન કરનારને માટે રાજાને પણ ફરિયાદ કરવી પડતી નથી કેમકે તે પોતાની શક્તિ વડે નુકસાન કરનારને બ્રાહ્મણ પોતે શાસન કરવાને (શાપથી.) સમર્થ શક્તિવાન છે.

છે પણ ન્યાં ગૌર અને યજ્ઞમાન બંનેજ એવા અને છે ત્યાં ગમે તેમ ઠોકાય છે. એવાઓ વિવાહ સંબંધ પણ સ્વગોત્રમાં કરી બેસે છે. તેથી વય વૃદ્ધિ થતી નથી અને સુખી થતા નથી એ ગોત્ર ગમનના દોષનો પ્રભાવ છે. ભૂલ કરેલા આલ્લશો ધાર્મિક અને ખરા હોય છે તે પાછળથી થએલી ભૂલ ગણુતાં ભાઈ બેનના સંબંધથી સંસાર નબંાવીને આયુષ્ય પુર કરે શકતા હાખલા છે. તેવાને પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા ઉચિત નથી.

ગોત્રાવલી નીચે પ્રમાણે—

સત્વાચ્ચિ, પચાક્ષ, દિગન્ત્રિ વેદ, દશેતિ સંહ્યા પ્રમિતાનિ ભૂપ

શ્રી જામદગ્ન્યાદિ મુનીશ્વરાણા ન્યુનૈક પઞ્ચાશદતિ સ્ફૂટાનિ ॥

એ રીતે જમદગ્નિ ઋષિનાં ૭ વંશો, વસિષ્ઠના ૪ વંશો, અત્રિના ૫ વંશો, વિશ્વામિત્રના ૫ વંશો, ગૌતમના ૧૦ વંશો ભારદ્વાજના ૪ વંશો, કશ્યપના ૪ વંશ અને અગસ્ત્યના ૧૦ વંશ ગોત્રો મળીને કુલ ૪૯ વંશ ગોત્રો થયાની વીગત નીચે પ્રમાણે—

(૧) જમદગ્નિ કે મૃગુનાં ૭ વંશ.

(૧) વત્સ, (૧) યાસ્ક

(૨) વિદ (૬) વૈન્ય

(૩) આર્દ્રેણ (૭) શુનક

(૪) મિત્રયુવ

તે સાતેના દરેક વંશનાં પ્રવર નીચે મુજબ—

(૧) વત્સ=૧ ભાર્ગવ, ૨ સ્યવન, ૩ આપ્તવાન, ૪ ઔર્વ, ૫ જમદગ્ન્ય, પાંચ પ્રવર એ છે.

(૨) વિદ કે વેદ=ભાર્ગવ, સ્યવન, આપ્તવાન, એ ત્રિપ્રવર. અથવા ભાર્ગવ, ઔર્વ અને જમદગ્ન્ય છે.

(૩) આર્દ્રેણ=ભાર્ગવ, સ્યવન, આપ્તવાન, ઔર્વ, અને વૈદ એ પાંચ પ્રવર છે. વળી કેટલાક ભાર્ગવ, સ્યવન, અને જમદગ્ન્ય એમ ત્રિપ્રવર અથવા ભાર્ગવ, સ્યવન, અને આપ્તવાન એમ ત્રિપ્રવર કહે છે.

(૪) મિત્રયુવ=ભાર્ગવ, સ્યવન, દિવોદાસ એ ત્રણ અને કેટલાક વાંદનશ્વ, એ એક જ પ્રવર માને છે.

(૫) યાસ્ક=ભાર્ગવ, સ્યવન, આપ્તવાન, અથવા ભાર્ગવ, વૈતહવ્ય, સાવેતમ એ ત્રણ પ્રવર કહે છે.

(૬) વૈન્ય=ભાર્ગવ, વૈન્ય, પર્ધ, એ ત્રણ.

(૭) શુનક=શાનકજ, અથવા ગાર્ત્તમઢ, અથવા ભાર્ગવ અને ગાર્ત્તમઢ એમ એ પ્રવર કહ્યાં છે.

થવા ત્યારે ક્ષણે આગ્રહ, સમજાવી અને સત્કારથી તેમની યોગ્યતા સુદૃઢ ગામ, ગરાસ આપીને વસાવ્યા. તેઓ ઉત્તરમાંથી આવેલા મારે ઔદિચ્યો નામ પડ્યું.

શિષ્ય ગણે આવેલા તે પુણ્યદાયક વાતો, રહેલા જણાય છે અને રસ્તે આવતાં રહી પડેલા શિષ્યો પોતાનાં ગુરુને આવવાની આશા રહીત થવાથી તેઓ પણ જ્યાં ત્યાં રહી પડ્યા.

આથી ગુજરાતમાં 'વૈદીક' સદ્ધર્મના પ્રેરણાને અંગે સુનિતિ અને સદાચાર રાજ અને પ્રજામાં વધ્યો.

તેમાંની કેટલીક જ્ઞાતિવાળા તો પોતે સ્વાશ્રિત જ રહ્યા. પોતાના ઉત્તમ બ્રાહ્મણ ધર્મ કર્મથી પરશ્રિત થઈને નષ્ટ થઈ ચોગ્ય નથી એમ ધારી અથવાપિ પર્યંત સ્વાશ્રિત જ રહેલા છે.

પણ કેટલીક બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિઓ પોતાના સ્થાનના કે બીજા વણિકો આદિ શત્રોની સુશ્રુતા કરવા લાગ્યા જેથી તેમણે પોતાના ગૌર સ્થાપ્યા છે. તેમાંની કેટલીક ઉચ્ચ ધંધાવાળી નાતોના ગૌર બીજાની સાથે સંપર્ક રહી શક્યા છે પણ અધમ ધંધાધારીના ગૌરો પંક્તિ બહીષ્કાર થવાથી તેઓને પોતાનો નાનો એક વાડો કરી બેસવાની ફરજ પડેલી જણાય છે—જેમકે નાગર વાણીયાના નાગર બ્રાહ્મણ ગૌર છે, મોઢ વાણીયાના મોઢ બ્રાહ્મણ ગૌર છે. શ્રીમાળી વાણીયાના શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ ગૌર છે, તેમ ઝારોલાના ઝારોળા, વાપડાના વાપડા, હરસોલાના હરસોલા, દાયમા રજપૂતના દાયમા બ્રાહ્મણ ગૌર છે. એ વિગેરે ઉત્તમ વર્ણોના ગૌરો ઉપરાંત ધાંચીના ધાંચી ગૌર, લુહારના લુહાર ગૌર, ખમારના ખમાર ગૌર, દરજીના સઘગૌર, રાવતના રાવત ગૌર, ભાવસારના ભાવસાર ગૌર, ખાત્રીના ખાત્રી ગૌર, સુતારના સુતાર ગૌર વીગેરે ધંધાની નાત નામધારીના ગૌર છપાયા છે તે બ્રાહ્મણોમાં બહીષ્કાર થવાથી એવી અનેક નાતો પણ થઈ છે તે સર્વે મૂળે ઉદિચ્યો અને સાથે આવેલા શિષ્ય ગણે પૈડીના છે. જુવાણાના ગૌર સારસ્વત જુવાણા સાથે અને રાજ્યના થએલા ગૌર રાજગર બ્રાહ્મણો વચ્ચેના સાથે મોજન લેતા કહેવાય છે. તેમનાં પણ સત્પરિ અને ગૌર શાખા પ્રવરદિ સરખાં, ઘણે ભાગે મળતાં જ જણાયો.

મહાત્મા ઋષિ સુનિઓએ અગમ ચેતી એવી વાપરી છે કે પોતાના કુટુંબી કોને ઓળખી રાખવા મારે પોતાનું ગોત્ર-પૂવર-અટક-શાખાદિ, દરદમેશ યાદ રાખવાને દરરોજના નિયમ અને નૈમિત્તિક ધર્મ કાર્યમાં યાદ કરીને આગળ કામ લેવા માંડવામાં આવે છે. એથી પોતીકા સંબંધીઓ જે દુર દુર દેશ જઈને વસેલા હોય, અને એક બીજાની ઓળખાણ બૂલ્યા હોય, તોપણ ગોત્રોચાર કરતાં જ પોતાની સંબંધકોને જાણી શકે છે. અને વિવાહાદિક સંબંધમાં બૂલ થતાં અટકાવે છે. ખરા બ્રાહ્મણો અથવાપિ એ પ્રસંસા પાત્ર પ્રથા ચાલુ રાખીને રહેલા છે.

કેટલાંકની અટકો પોતાના ઉદ્યોગ કર્મકાર્યના અંગે બદલાઈ છે, જેમકે પ્રથમની અટક જૂદી છતાં નેતિપત્ર કાર્ય એ ત્રણ પેઢીથી ચાલતું આવ્યાને લીધે નેશી જ કહેવાય છે. લાંબી મુદત ગૌરપદને લીધે ગૌરજ છપાયા છે. યજ્ઞોદાત્ર રાખનાર અગ્નિહોત્રી કહેવાયા છે, વીગેરે વિગેરે પણ ધર્મ કાર્યમાં તો તેમનાં ગોત્રોચાર અસલ પ્રમાણે જ ચાલે છે. કેટલાક બ્રાહ્મણો પોતાનાં ગોત્રોચાર બૂલ્યા હોય છે તો તેમના પુરાહિતો તે યાદ રાખીને બેલી દેખાડે